ÇETİN ALTAN

Nar Çekirdekleri

İNKILÂP

© 1998, *İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.*

Bu kitabın her türlü
yayın hakları, Fikir ve Sanat
Eserleri Yasası gereğince,
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve
Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa Düzeni:
Yüksel Bakay

Kapak:
Nilgün Öneş

Dizgi:
Girişim Dizgi

1. Baskı: Bilgi Yayınevi, 1976

Baskı:
Teknografik
Matbaacılar Sit. No.: 38
Bağcılar - İstanbul

ISBN 975-10-1257-0
98-34-Y-0051-0064

98 99 00 01 02 03 9 8 7 6 5 4 3 2

İNKILÂP
Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Ankara Cad. No.: 95
Sirkeci 34410 İSTANBUL
Tel.: (0 212) 514 06 10 (Pbx)
Fax: (0 212) 514 06 12

Web sayfası : http://www.inkilap.com
e-posta: posta@inkilap.com

© 1998, *İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.*

Bu kitabın her türlü
yayın hakları, Fikir ve Sanat
Eserleri Yasası gereğince,
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve
Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa Düzeni:
Yüksel Bakay

Kapak:
Nilgün Öneş

Dizgi:
Girişim Dizgi

1. Baskı: Bilgi Yayınevi, 1976

Baskı:
Teknografik
Matbaacılar Sit. No.: 38
Bağcılar - İstanbul

ISBN 975-10-1257-0
98-34-Y-0051-0064

98 99 00 01 02 03 9 8 7 6 5 4 3 2

İNKILÂP
Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Ankara Cad. No.: 95
Sirkeci 34410 İSTANBUL
Tel.: (0 212) 514 06 10 (Pbx)
Fax: (0 212) 514 06 12

Web sayfası : http://www.inkilap.com
e-posta: posta@inkilap.com

ÇETİN ALTAN

Nar Çekirdekleri

İNKILÂP

İÇİNDEKİLER

Yüz Yıl Önce Yabancı Gözüyle Türkiye 9
Çocuk Masallarının Kökeni 71
Ortaçağ Haydutları 135
Büyü ve Büyücülük Tarihinden Örnekler 199
Milyarderler ve Milyonluk Tablolar 293
Kadın ve Mutluluk 351
Ünlü Sanatçıların Gizli Dünyaları 417
Kırk Yıl Önceki Dünya 483

ÖNSÖZ

Bu kitaptaki yazılar 12 Mart 1971 döneminde cezaevlerinde ve basında yazarına kimsenin iş vermediği günlerde yazıldı.

Ve diziler halinde imzasız olarak Milliyet gazetesinde yayınlandı.

Bunlardan bazıları ilginç olduğunu sandığım derlemelerdir, bazıları da dikkati çekeceğini umduğum araştırmalar. Ama hepsi yoğun bir emeğin sonucudur.

Geniş kitlelerin okumaya karşı duymaya başladıkları özlemin etkisiyle, genel kültüre belki bir katkısı olur diye uğraştım bu dizilerle.

Ayrıca o günkü koşullar altında gazete yazarlığı açısından yapabileceğim başka bir şey de pek yoktu.

Bu kitabı iki nedenden seviyorum:

1 — Bir yazarın en zor günlerde bile son çaresinin yine kalemi olduğunu kanıtladığı için.

2 — Geniş bir perspektivden bakılınca bütün içindeki konular, birbirine benzeyen bir çeşitliliği endişesinin dışında kalmadıkları için.

İçindeki konular, birbirine benzeyen bir çeşitlilikte ve incir çekirdeklerinden de biraz daha irice olduklarından, kitaba "Nar Çekirdekleri" adını koydum.

Bu değişik türdeki çabayı bilmiyorum nasıl bulacaksınız...

Çetin ALTAN

100 Yıl Önce
Yabancı Gözüyle Türkiye

GİRİŞ

"Yüz Yıl Önce Yabancı Gözüyle Türkiye" dizisini hazırlamaya uğraşırken, alt tarafı üç beş bini geçmeyen kendi özel kitaplığımda dahi öylesine bol, öylesine değişik, öylesine ilginç kaynaklarla karşılaştık ki, bunları on günlük bir tefrikanın içine nasıl özetleyip sığdıracağımız konusunda —açık yürekle itiraf edelim— gerçekten apışıp kaldık.

Üzülerek söylemek gerekir ki, geçen yüzyıllara ait Türkiye ile ilgili yabancı kaynaklar ciddi bir özenle aranıp taranmış ve bu alanda bir çok önemli yapıt Türkçe'ye aktarılmamıştır.

Bunun nedeni beylik bir "Boşvericilik" midir, yoksa bu yapıtlarda, pek tutkun olduğumuz övgü dozları gönlümüzce bir grafik çizmediği için mi, bunlar Türk kamuoyuna yansıtılmak istenmemiştir, orasını tam kestiremiyoruz. Bize göre bunları, lehimizde olsun, aleyhimizde olsun önce Türkçe'ye aktarmak gerekir. Aradan uzun yıllar geçmiş olduğu için de, Türkiye hakkında vaktiyle yapılmış olan bu gözlemleri, incelemeleri ve eleştirileri bugün daha bilimsel, daha objektif açılardan değerlendirmek ve ülkemiz hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüş olan yabancıları, haklı ve haksız yönleriyle yerli yerine oturtmak hem hepimiz için çok daha kolay olacak; hem de kendi kendimizi yeniden bir elekten geçirme olanağı bulacağımızdan bu tür çalışmaların toplumumuza büyük yararı dokunacaktır.

Bu mütevazı yazı dizisi bu konularla ilgili fakültelere, enstitülere ve bu alanda araştırmalar yapan kişilere, çalışma ve çabalarında, bir kıymıkcık da olsa yeni bir şevk, yeni bir güç tazelemesi kazandırırsa, büyük bir boşluk biraz daha dolmuş olacaktır.

1885'de DOĞU RUMELİ

Emile de Laveleye, adı bütün çağdaş ansiklopedilere kadar geçmiş çok ünlü bir iktisatçıdır. Kendisi Belçikalı bir barondu. 1822'de **Bruges**'de doğmuş. 1892'de **Liège**'de ölmüştür. En önemli yapıtı 1874'de yazdığı **"Toprak Mülkiyeti ve Bunun İlkel Biçimleri"**adlı kitabıdır.

İşte bu Belçikalı iktisatçı Tuna kıyılarını adım adım gezerek İstanbul'a kadar gelmiş ve o tarihteki Balkan toplumlarıyla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri gerek iktisadî, gerek sosyal, gerek politik yönlerden inceleyerek, edebî değeri de küçümsenmeyecek koca bir araştırma yayınlamıştır. Bu araştırma **"Tuna'nın Berisi ve Ötesi"** başlığıyla 15 Haziran 1885'den 15 Ocak 1886'ya kadar altı bölüm halinde **"La Revue des deux mondes"**da çıkmıştır önce...

Mutlaka Türkçe'ye çevrilmesi gereken bu ilginç izlenimlerin biz sadece altıncı bölümünden bazı parçalar almakla yetiniyoruz.

Sofya'dan yola çıkış

"Sofya'da Osmanlıların Tatarpazarcık'taki demiryoluna kadar gelebilmek için 130 kilometrelik uzun bir yol yapmam gerekiyordu. Ayrıca iki de yüksek dağ aşacaktım. Genellikle bu mesafe iki günde alınıyor ve gece aradaki İhtiman kasabasında kalınıyordu. Ama 120 franga beni bir günde Tatarpazarcığa götürecek dört atlı bir araba buldum. Sabah gün doğarken yola çıkacaktım. Eğitimini Liège Üniversitesinde yapmış M. Guèrof adında genç bir avukat da benimle birlikte ge-

lecekti. Yol arkadaşım hem bölgeyi çok iyi tanıyor, hem de Türkçe'yi ana dili olan Bulgarca kadar iyi konuşuyordu. M. Guèrof sabah saatin dördünde almaya geldi beni. Sofya'nın çevresindeki, gözün alabildiğine uzanan ıssız kocaman ova, gümüş renginde ince sis yığınlarıyla kaplıydı. Ama az sonra güneş yükselince sisler eriyip kayboldu. Rila dağlarından çıkarak Samokov'dan akıp gelen İsker ırmağını tahta bir köprüyle geçtik. Irmak burada killi sarı toprağı oyarak bir çok kola ayrılıyordu.

Ortalıkta kimsecikler yok gibiydi. Sadece öküzlerin çektiği bir kaç kağnıya rastladık. Kağnılar **Baron de Hirch'e** ait Bellova ormanlarından Sofya'ya odun götürüyorlardı. Bunların bir kısmı yakıt, bir kısmı da inşaat malzemesi olarak kullanılacaktı. Dört beş günde ancak varabileceklerdi Sofya'ya kağnılar. Yolda öküzler yol kıyısındaki otları yiyorlardı. Sürücüler de yanlarındaki mısır ekmeğini... Besbelli ki Bulgar başkentinde bir hayli pahalıydı yakacak. Şayet gördüğümüz bütün o çorak tepeler İsviçre'de olduğu gibi ağaçlarla kaplı olsaydı, ülkenin zenginliğine payan olmazdı. Ne çare ki yüz yıllar boyu sürmüş kavga, savaş ve şiddet eylemleriyle her yer kurumuş, çölleşmişti. Buraları için hükümetin ilk yapacağı iş, iyi bir orman yasası düzenlemek ve her yeri yeniden ağaçlandırmak olmalı..."

.....

"İstanbul'u Sofya'ya bağlamak için on yıl önce başlanmış olan demiryolu inşaatının izleriyle karşılaşıyorduk arada sırada. Sel yataklarının ortasından ancak yarısı bitmiş köprü bacakları, yağmurlarla bozulmuş toprak tesviyeler, hatta otlarla çalılıkların arasında kalmış bazı ray parçaları görüyorduk. Bu demiryolu işi,

Türkiye'deki düzenin güçsüzlüğüyle reform yapmasını engelleyen nedenleri apaçık ortaya koyan acıklı bir hikâyeydi. Babıâli'nin arası M. de Hirsch ile bozulduğu için Osmanlı hükûmeti demiryolunu kendi başına bitirmek için kollarını sıvamıştı. İnşaatın başına bir yüksek memur getirilmişti. O bu işi pek tatlı bulduğundan, çalışmalar bir türlü ilerlemiyordu. Bunun üstüne o memur değiştirildi, yerine başka biri getirildi. O da tıpkı birincisi gibi kendi çıkarına bakıp ipe un sermekten başka bir şey yapmadı. Sonunda hükûmet boyuna para ödemekten usandı ve olduğu gibi bıraktı bütün inşaatı. Oysa o zamana kadar bütün yolu bitirmek için gerekli paranın bir buçuk mislinden daha çoğu harcanmıştı."

Bir Türk Hanı

"Tam yolun yarısında İhtiman'da biraz dinlenmek için yeni yapılmış bir Türk hanına indik. Sokağa doğru çıkıntılı kocaman balkonuyla ahşap bir binaydı bu. Tavanların üstüne masmavi çiçek resimleriyle çeşit çeşit Arap motifleri çizilmişti. **"Şark"** zevkinin örnekleriydi bunlar. Hanın ne ölçüde baştan savma yapıldığını tahmin ve tasavvur dahi edemezsiniz. Birinci katın döşeme aralıklarından alt katta olup biten her şey görünüyordu. Odaların duvarları, kabuklu ağaç direklere çakılmış tahtalardandı. Kiremitler yanlış yunluş konduğu için, bir yağmur yağsa sular şakır şakır içeri akacaktı damdan. Ne binanın dayanıklığı, ne de rahatlığı için hiç bir özen gösterilmemişti. Bütün bu düzensizliğin nedeni acaba para yokluğu muydu, yoksa **"Nasıl olsa çıkacak bir yangında kül olup gidecek"** umursamazlığı

mıydı, yahut geleceğe karşı tam bir kayıtsızlık veya çadırda yaşanan eski göçebelik günlerinden bilinç altında kalmış bir alışkanlık mıydı, doğrusu kestiremedim.

Alt kattaki kahvede sarıklı müslümanlar, tahta peykelere bağdaş kurmuşlar uzun çubuklar içiyorlardı. Bir kısmı da büyük bir sini pilâv üstündeki kızarmış kuzuyu, elleriyle parçalayıp yemekle meşguldüler. Yemekten sonra da soğukluk olarak yumuşak tuzsuz peynir yiyorlardı. Ve suyla kahveden başka hiç bir şey içmiyorlardı. Bunlar tam eski geleneklere bağlı köklü müslümanlardı. Batı henüz bu alışkanlıklarını bozamamıştı. Ciddi ve mahzun bir duruşları vardı. Artık vaktiyle olduğu gibi buraların astığı astık, kestiği kestik efendileri değillerdi. Ama yine de iyi geçiniyorlardı Bulgarlarla. Hazreti Muhammed müslümanlara şarapla alkolleri yasak etmekle dahiyane bir sezgi göstermişti. Bizim ise çağdaş toplumumuzda alkol tutkusu modern bir veba gibi kurbanlarını her gün biraz daha arttırıyordu.

Küçük kasabayı şöyle bir dolaştık. Ama caddenin her iki yanında sıra sıra basık tavanlı açık dükkânlar vardı. Türk çarşıları hep böyle oluyordu. Çiftlik evlerinin ön avlularında direkler üstüne nazarlık olarak at kafası iskeletleri takılmıştı. Bulgar kilisesi, alçacık, mütevazı küçük bir yapıydı. Göze çarpmaya çalışan bir durumu vardı. Çanlar dört direk üstüne oturtulmuş ufarak bir damın altına asılmıştı. Cami ise tam tersine sivri minaresiyle göğe doğru iyice uzanıyordu. Caminin de hemen yanında Türk okulu vardı. Okul iki sınıftı. Ama sınıfların hiç birinde okulla ilgili eşya, yani ne sıra, ne masa vardı. Öğrenciler yere oturuyor ve ellerindeki küçük kara tahtalara yazıyorlardı yazılarını.

Öğretim genellikle Kur'an'dan parçalar ezberlemek üstüneydi. Ve nihayet hamamla karşılaştık. Kubbenin üstüne ters çevrilmiş şişe dibine benzer kalın camdan yuvarlaklarıyla halkın yıkanma yeriydi burası. Kubbedeki camlardan yeşilimsi bir ışık sızıyordu içerdeki mermer salona... İslâm dinine göre evde olsun, hamamda olsun sık sık yıkanma zorunluğu vardı. Bu da yine Türklerden öğrenmemiz gereken harika bir alışkanlık. Ama ne çare ki Osmanlıların ayrılıp çekildikleri her yerde hamamlar yıkılıp çökmekte."

.....

"Handa hesabı görmeye kalkınca, ondan bundan sık sık dinlediğim Türk usulü bir hesap yapma tekniğiyle karşılaştım. Hancımız önce başını kaşıdı, sonra gayet bilinçli avucunun içine doğru parmaklarını saymaya başladı. Şimdi iyice kazıklanacağız diye düşünüyordum. Oysa 1 frank bile değil, sadece 0,82 santim istedi bütün masraflarımız için... Gerçi kendi getirdiğimiz yiyecekleri yemiştik ama, ondan da peynir, meyva, kahve ve atlarımız için saman almıştık.

.....

"İhtiman'dan yola çıktık. Dağları tırmanıyoruz. Tepelerden birinde Romalılara ait bir zafer anıtının kalıntılarına rastladık. 1835'e kadar sapasağlammış anıt. Hüsrev Paşa yıktırmış bu anıtı. Herhalde eski eser meraklıları hayırla anmayacaklardır Hüsrev Paşa'nın adını. Mermer parçalarının üstünde silinmiş latince sözcüklerden bazı harflere rastladım. Süt içmek için bir mandıranın önünde durduk. Mandıra Romalıların zafer anıtından arta kalmış taşlardan yapılmıştı. Bu bölgeye **"Kapıcık"** adı veriliyor. Karşılaştığımız bir Bulgar Jandarma postasının çavuşu, son savaşta **"Başıbozuk"**ların yaptıklarından dert yandı.

Çavuş:

— **Neyse ki diyordu bütün çektiklerimize karşılık Osmanlılardan az çok kurtulduk şimdilik. İnşallah bir daha gelmezler. Hep bu korku içindeyiz. Çünkü diledikleri zaman Rumeliyi tekrar işgal hakları var.** (Berlin anlaşmasıyla bu hak Osmanlılara tanınmıştı, bu nedenle bütün bu bölge endişe içindeydi.)"

LAVELEYE'in KALEMİNDEN 1885'te SİYASİ DURUM

Belçikalı iktisatçı **Emile de Laveleye**'in **"Tuna'nın Berisi ve Ötesi"** adlı kitabı 1885'te yazılmıştır. O tarihlerde **2. Abdülhamit** padişahtı. 1877'de Osmanlı orduları Rusya'ya yenilmişlerdi. Ruslarla Ayastefonos Andlaşması imzalanmış, bu andlaşma üzerine Batılı devletler endişeye düşmüşler ve **Berlin Kongresi** toplanmıştı. Osmanlılar, Rusya'ya karşı İngilizlerin himayesine sığınıyorlar ve karşılığında da bir süre için Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakıyorlardı. Batılı devletlere olan borçların ödenmesi için **"Düyun-u Umumiye"** kuruluyor, 1881'de Fransızlar Tunus'u, 1882'de de İngilizler Mısır'ı işgal ediyorlardı. 1885'te de Bulgarlar Doğu Rumeli'ye el koyuyorlardı.

Emile de Laveleye'in gerek Balkan ülkeleri, gerek Osmanlı yönetimi üstündeki izlenim ve incelemeleri işte tam bu döneme raslamaktadır.

Belçikalı iktisatçı o sıralarda özellikle Bulgaristan'daki siyasal görüşleri, toplumsal yapıyı ve iktisadî ortamı çeşitli istatistikler sıralayarak çok iyi yansıtmaktadır. Ve Balkan toplumlarıyla Osmanlı yönetimi arasındaki zıtlık ve tutarsızlıkların iyice altını çizmektedir.

Edirne'ye doğru

Laveleye'in kitabından parçalar almaya devam ediyoruz:

"... Arabamızın saf kan Macar atları sabahın dördünden beri dört nala koşup duruyorlardı. Sadece öğle üstü iki saat dinlenebilmişlerdi. Nihayet akşamın dokuzuna doğru vardık Tatarpazarcığa. Meriç kıyısında Ortodoks kilisesinin yaptırdığı doğru dürüst kocaman yeni bir otele indik. 15 bin nüfuslu önemli bir kasabaydı burası. Osmanlı orduları çekilirken bir kısmını yakıp yıkmış olmasına rağmen kasaba hâlâ muhafaza ediyordu Osmanlı görüntüsünü. Akşam yemeğinden sonra kaymakam görüşmeye geldi bizimle. Kaymakam:

— Hıristiyanlarla müslümanlar gayet iyi geçiniyorlar ama hıristiyanlar bu durumun geçici olduğu ve sonunda Padişahın yeniden burasını baskısı altına alacağı inancındalar. Şayet bu inanç gerçekleşirse müslümanların yasalar önünde hıristiyanlarla eşit duruma getirilmelerinin öcünü çok acı biçimde çıkaracaklarından korkuyor diyordu..."

.....

"Pazarcık'tan sabah saat yedide hareket ettik. Saat 8.30'da **Filibe**'deydik. (Yazar Filibe'yle çevresinin güzelliğiyle zenginliğini anlata anlata bitiremiyor ve kentin iktisadî durumunu gösteren çeşitli rakamlar sıralıyor.)

Doktor **Stoyan Çomakof** bizi gardan karşılayıp evine götürdü. Fevkalâde güzeldi evi ve çok sıcak bir misafirperverlik gösterdi bize doktor. Kendisi eğitimini İtalya'da ve Paris'te yapmıştı. Sonra da doktor olarak Filibe'ye yerleşmiş. 1862'da Bulgarları temsil için

Istanbul'a gönderilmiş, İstanbul'da bağımsız bir kilise örgütünün de yardımıyla Bulgar millî hareketinin öncüsü olmuştu."

.....

"Burada bana herkes son savaş sırasında Türklerin yaptıklarından söz ediyor. Bu bir usül Osmanlılarda. Halkın gözünü iyice korkutarak Rus ordularının yaklaştığı sırada, ayaklanmalarını önlemek için yapmışlar bu baskınları, Filibe'de her gün yirmi otuz kişi asıyorlarmış. Hattâ bir gün altmış Bulgarı birden asmışlar. Batılı devletlerin duruma karşı çıkmasıyla Osmanlı hükümeti, idamların durdurulması için **Ahmet Vefik Paşa**'yı göndermiş Filibe'ye. Osmanlı Valisi ise Paşa'nın gelişini kutlamak için halktan altı kişiyi sallandırmış. Balkanların bu bölgesi **Türk-Rus Savaşı** sırasında orduların ilerleyip gerilemesiyle en çok çekmiş olan yer.. Civardaki bir çok köy, yerle bir edilmiş. Karlıova'da 1500 kişi kılıçtan geçirilmiş ve kasaba yağma edilmiş.

Şipka, Eskizagra, Kızanlık, bütün o gül vadisi, ya kısmen, ya tamamen yakılıp yıkılmış, aklımda kaldığına göre bütün bu korkunç olayları o tarihlerde en küçük ayrıntısına kadar Amerikalılar yayınlamışlardı. Ve Amerikalılar özellikle halkın yeniden Osmanlı işgaline düşmekten duyduğu korkuyu belirtiyorlardı bu açıklamalarda. Çünkü halk, Osmanlıların kendilerinden alacakları öcün farkındaydı. Ama Avrupa'nın buna göz yumması katiyen mümkün değildir."

.....

"Savaştan önce kentlerdeki yahut köylerdeki çiftlik sahibi zengin Türkler, topraklarında çalıştırmak için Bulgar köylülerini kiralıyor ve toprağın verimine göre kendilerine dönüm başına beş kiloyla yirmi kilo arası

buğday ödüyorlarmış. Savaştan sonra durum değişmiş. Köylüler çoğunlukla kendi topraklarında kendileri çalışıyorlar şimdi.

Bölgenin en nüfuzlu ve en aydın insanı olan **M.J.E. Guèchof**'la tanıştım. İngilizceyle Fransızcayı aynı mükemmellikte konuşup yazıyor. Kendisi Filibe'de doğmuş. Eğitimini Mancherster'de Victoria University'de yapmış. Türk-Rus savaşı sırasında 1876'da Bulgaristandaki zulme ait bazı yazılar yazmış **Times** gazetesine. Bu nedenle de zindana atılmış ve Anadolu'ya sürülmüş. 1876'da Doğu Rumeli'nin dertlerini büyük devletlere anlatması için görevli olarak Avrupa'ya gönderilmiş. Ama kimse pek kulak asmamış kendisine. Dönüşünde Doğu Rumeli Meclisi'ne Başkan seçilmiş.

(Yazar burada da Guèchof'dan edindiği bilgilerle bölgenin malî ve iktisadî incelemelerine girişiyor.)"

Bizim kaynakları inceleyince

Şimdi burda Emile de Laveleye'in bir Batılı olarak 1876'daki Osmanlı -Rus savaşının sonuçlarıyla ilgili gözlemlerine karşılık, durumu Osmanlılar açısından değerlendiren bir tek yerli kaynak bulabildik. O da, o savaş sırasında Zağra Müftüsü olan **Raci Efendi**'nin **"Tarihçe-i Vak'ai Zağra"** adlı kitabıdır.

Recaizade Mahmut Ekrem, "Talimi Edebiyat" kitabında bu yapıttan söz ederek:

— Türkçede bu nesir numunesi ayarında güzel bir parça görmedim, demektedir.

Yahya Kemal de **"Balkana Seyahat"** adlı makalesinde bu kitap üstünde durmakta ve şöyle demektedir:

—... bir gün Fatih'ten geçerken bir mahalle bakkalının camında bir kitap gözüme ilişti: "Tarihçe-i Vak'ai Zağra", müellifi "Raci Efendi." Kapta bir kıta vardı ki hatırımda kalan bir mısraı buydu:

Azizi vaktidik âda zelil kıldı bizi

Kitabı satın aldım, okudum. Bu kıraatin tesiri iliklerime kadar geçti; Zağra Müftüsü Raci Efendi doksan üçte (1876'da) General Gorgo'nun Eskizağra'ya ilk defa nasıl girdiğini, müslümanların çoluk çocuk, kadın ihtiyar nasıl kesildiklerini, sonra Süleyman Paşa ordusunun meleküssiyane gibi yetişip Eskizağra'yı nasıl kurtardığını, müslümanların cehennemi bir matemden birden bire delice bir sevince nasıl geçtiklerini, mağlûbiyetten sonra da ikinci ve son felâketi, İstanbul'a doğru o acıklı hicreti bütün sahneleriyle naklediyordu. Lâkin nasıl temiz, yavaş ve duygulu bir nakliş.."

Ve Yahya Kemal de Belçikalı yazardan otuz dört yıl sonra aynı yerlere yaptığı yolculuğu şu şekilde anlatmaya devam ediyordu:

—... Samimî bir eserin ne yaman bir kudreti vardır. Eski Zağra'ya Raci Efendinin çizdiği levha haricinde bakamadım. Şehirde bir iki cami ve minare kalmış; lâkin Müslümanlık daha o darbede bir defa dağılmış, ondan sonra da yavaş yavaş ana vatana hicret etmiş...

Ne çare ki Raci efendinin "Tarihçe-i Vakai Zağra" adlı kitabı da yeni harflere aktarılmış değildir.

Oysa yüz yıl öncesine ait olaylar hakkında batı kaynaklarının söylediklerileriyle yerli kaynakların anlattıklarını kıyaslamak ve bunlardan objektif bir sonuç çıkarmak gerçekten çok ilginç olurdu.

Edirne

Emile de Laveleye'in Doğu Rumeli üzerindeki incelemelerinde **Bulgar, Rum, Ermeni** ve **Türk** okullarıyle bu okullarda okuyan çocukların sayılarına ait verdiği bilgiler gerçekten çok ilgi çekici. Belçikalı yazar 1885 yıllarında Türklerin çocuk eğitimine gereken ilgiyi göstermediklerini, bütün öteki azınlıkların bu konuya çok daha fazla önem verdiklerini uzun uzun anlatıyor. Ve bütün bu bölgedeki üretim biçimleri, vergi sistemleri, yönetim şekilleri üzerinde durarak, geleceğe ait tahminler yapıyor. Ancak geçen yüz yılın sonuna ait bütün bu bilgileri bu kısa yazı dizisine almaya imkân olmadığı için sadece Belçikalı iktisatçının araştırıları üzerine uzmanların dikkatini çekmekle yetiniyor ve Laveleye'in Edirne'den sonraki izlenimlerine geçiyoruz.

"... Edirne kentine, yeni Türkiye'ye girmek için *Mustafa Paşa'da Meriç'i kocaman demir bir* köprüyle geçtik. Edirne tam bir "Şark" kenti. Sokaklar sarıklı, şalvarlı insanlarla tıklım tıklım. Sokak aralarında halkın her türlü ihtiyacını karşılayan çeşitli küçük esnaf dükkânları. Önündeki çok geniş avlusu dört minaresiyle muhteşem bir cami yükseliyor ortada. Caminin avlusunda yırtık pırtık yamalı elbiseleriyle askerler karargâh kurmuşlar. Bütün "Şark" cami demektir. Çünkü müslümanlık her yönüyle sadece imana dayanır. Yıkıldı yıkılacak gibi duran vali konağının önünde üniformaları altın yaldızlarla kaplı yüksek rütbeli subaylar dolaşıyor. Nöbetçilerin hepsi de bronz tenleriyle sırım gibi, güçlü, yiğit tipler bunların... Yani tam gerçek asker.

Şehrin büyük gezi yolu geniş gölgeli enfes ağaçları ve nehirleriyle pek hoş, pek tatlı. Ama hiç kimsecik-

ler yok bu yolda. Erkekler kahvelerde çubuk içiyorlar. Kadınlar ise evlerde kafes arkasında hapis... Edirne, İmparatorluğun ikinci büyük kenti. Nüfusun altmış binle yüz bin arasında olduğu tahmin ediliyor. Ancak bunun gerçek sayısını hiç bir bilen yok. imparatorluk hiç bir ilgi göstermiyor bu tür istatistiklere.. Yine bana hemen son savaş sırasında ötekilerin gözlerini korkutmak için her sabah ana cadde üstünde üç beş Bulgarın idam edildiği yerleri gösterdiler.

Edirne'de ne trenin gelişiyle herhangi bir şey değişmiş, ne de kentte çağdaş yaşantıya doğru bir özlem uyanması olmuş. Şehri istasyona bağlayan bütün o bir kilometreden uzun yol boyunca sadece üç-dört yeni bina yapılmış. Bunlar da oldukça iyi bir otelle birkaç kahve... Oradaki o otelde portakal ağaçlarının gölgesinde yedim yemeğimi. Ama ağaçlar fıçılara dikilmişti. Kışın donmamaları için içeriye almak gerekiyordu portakal ağaçlarını..."

1885'te İSTANBUL

Belçikalı iktisatçı **Emile de Laveleye** 1885'lerde Edirne'yi anlatmaya devam ederken şöyle diyor:

"... Eski anıtlar fevkalâde az burada. En çok dikkatimi çeken de sermaye birikimiyle büyük işyerlerinin bulunmayışı oldu. Aslında ıssız bir bölge Edirne. Her şey öylesine yakılıp, yıkılıp yok edilmiş ki.. Buradan 112 kilometrelik bir yol ayrılıyor Dedeağaç'a. Dedeağaç bütün Rumeli'nin en önemli limanı. Hububat ihraç ediliyor bu limandan. Hattâ Fransa'ya bile şarap ihraç edildiğine rastladım. İstasyonlarda üstüne Bordeaux damgası vurulmuş birçok boş şarap fıçısı gördüm. Fransız müşteriler hiç yakınmasınlar bundan. Rume-

li'nin şarapları harika; şaraplar. İstanbullu bir tacir, Âşar Vergisinin henüz ürün daha topraktayken konduğunu söyledi. Ürünün onda biri vergi olarak hesaplanıyormuş. Bu arada vergi memurlarıyla köylüler arasında rüşvet, bahşiş, avanta gırla gidiyor tabii. Köylüler vergi memuru gelinceye kadar ürünlerini kaldırmadıklarından, memurlar da kendilerine rüşvet verilinceye kadar köylere gitmeyi geciktiriyorlarmış. Şayet istedikleri para verilmezse onlar da ürünün kalkmasını önleyerek, hepsinin tarlada çürüyüp ziyan olmasına sebep oluyorlarmış. Rumeli'deki bir çok köylü ayaklanmalarına bu barbar vergi düzeni yol açmış."

Emile de Laveleye bina vergilerindeki aksaklıkları da inceden inceye açıklayarak, binalarını onarma hakkı alamadıklarını bu nedenle de, vergi borcu büyüyenlerin sonunda evleri yıkılmaya bıraktıkları belirtiliyor. Ev sahibi - kiracı ilişkilerini de şöyle anlatıyor:

"Para ödemeyen bir kiracıyla başa çıkmak çok zor. Müslüman yargıçlar pek iyi yürekli. Özellikle fakir kiracılardan yana çıkarak ev sahiplerine **"Siz mal sahibisiniz, o kadar zenginsiniz, bu zavallıyı neden dışarı atmaya kalkıyorsunuz?"** diyorlar.

Ev sahipleri de para vermeyen kiracılardan kurtulmak için ya damları yıkıyor, ya kapıları çıkartıyorlar. Buna karşılık kiracılar da öç almak için bazan yakıveriyorlar binaları.

Osmanlı toplumunda duygularla yasalar henüz daha pek pederâne bir aşiret düzeyinde. Bizdeki katı **"Arz-talep"** kaidesi katiyen çalışmıyor burada. Bir yandan insafsız bir vergi ve rüşvet bozukluğu ile bir yandan bu duygusallık ve çağdışı tutum, toplumdaki tüm düzensizliğin nedenini yaratıyor."

* * *

İstanbul'a geliş

Belçikalı iktisatçı yazar Edirne'den İstanbul'a gelirken gördüklerini de ince ince sıraladıktan sonra şöyle devam ediyor:

"Hadımköyü'ne doğru arazi kireçli, çorak ve kuru bir görüntüye bürünüyor. Bitki örtüsü iyice fakirleşiyor. Yeni inşa edilmiş bir kışlanın çevresiyle istasyonda askerlerin gezindiklerini gördüm. Halleri perişandı. Üniformaları yırtık, lekeli, parça parça ve öylesine tozlu ve yağlıydı ki mavi renkleri, gri yahut siyaha dönüşmüştü. Pantolonlarının paçaları tirfillenmişti. Diz kapaklarıyla arkaları yırtıktı. Buralardan iç çamaşırları görünüyordu. Çoğunun ayağı çıplaktı, bazılarında çarık vardı. Sadece subaylar ayakkabılıydılar. Ama onların da üniformaları hemen hemen aynı derecede berbattı. Bu militarist zamanda, köylülerin açlıktan öldükleri bazı ülkeler de dahil, hiçbir yerde ordu bu kadar ihmal edilmiş değildir. Demek ki sefalet ve fakirlik korkunçtan da daha korkunç buralarda. İyi giyimli seçkin iki dizi askerin ortasında her cuma camiye giden padişah, herhalde ordularının ne kadar acıklı ve zavallı bir durumda bulunduğunun pek farkında değil.

Nihayet uzaktan Marmara göründü. Günler ve günler boyu sadece kimsesiz sarımsı ovaları seyrettikten sonra beyaz yelkenlilerle noktalanmış duru mavi bir denizle karşılaşmak, içten kaynayan bir sevinç yaratıyor insanda. En kötü hükümetlerle yönetimler bile denizin özgürlüğü ile doğal güzelliğini bozamıyorlar."

.....

"Ve nihayet işte Küçükçekmece. Artık tam anlamıyla **"Şark"**tayız. Üstünde leylek yuvalarının hafif

hafif sallandığı iri çınar ağaçlarının akşam güneşiyle uzayan gölgeleri altında, tahta parmaklıklı balkonlarıyla bir Türk evi görünüyor ilerde.

Yeşilköy'de indim. Beni bekleyen yakın dostlarımdan bir aileye misafir oldum burada. Trenle her gün bir saatte İstanbul'a inmek mümkün buradan. Yeşilköy'ün Türkiye'ye benzeyen hiçbir yönü yok. İnsan kendisini burada Napoli Körfezini süsleyen sayfiye köylerinden birinde sanıyor. Deniz kıyısında sıralanan beyaz evlerde ya Rum balıkçıları, ya yabancılar oturuyorlar. İran Büyükelçisine ait cici bir villâya yerleştim. Çiçek açmış nar ağaçlarıyla, dalları kirazlarla yüklü kiraz ağaçlarının gölgeleri düşüyor pencerelerime..."

* * *

İstanbul izlenimleri

Yazar uzun uzun İstanbul'un güzelliklerini anlattıktan sonra şöyle diyor:

"... İstanbul'da görüp duyduğum her şey üstümde pek hazin bir etki bıraktı. İyice cifeleşmiş olan Türk yönetiminin her tarafta yarattığı zarar ve ziyanları seyretmek gerçekten kanımı oynattı. Nereye baksam derin bir acıma duygusu kaplıyor içimi. Böylesine soylu, yetenekli, yaratıcı bir millet çürüye çürüye ölüp gidiyor işte. Bütün Avrupa'da genel ve mucizevi bir kalkınmanın örneklerini gördükçe, bunu, halkların tarihsel gelişmesine bağlıyorduk. Kolonya'da, Ren boylarında, Wurzbourg'da özellikle Viyana'da, şâhâne bulvarların açılışını, yepyeni şık rahat evlerle modern mahallelerin kuruluşunu, sanatla tekniğin yarışmasından ortaya

çıkmış halka ait her çeşit anıtların yükselişini görüyoruz. Her yer kiliselerle, müzelerle, üniversitelerle, enstitülerle, saraylarla, parlâmentolarla donanıyor. Burada, bir gün uygar dünyanın merkezi olacağı sanılan bu harikulâde güzel başkentte ise, tam bir sefaletin ortasına düşmüş bulunuyorum. Bütün eski anıtlar yıkılıp gidiyor. Evler harabeye dönüyor. İnsanlar açlıktan ölüyor, Başkentiyle de taşrasıyle de her taraf tam bir çöküntü ve çaresizlik içinde. Bütün tarihçilerin kendi kendilerine düşünüp çözmeleri gereken asıl sorun şu:

Devletlerin kalkınıp batmasına yol açan gerçek sebepler nedir?"

.....

"Surlar boyunca kovukların, oyukların, yıkıntıların içine sığınmaya çalışan evsiz barksız binlerce zavallı aile bulunuyor. Bunlar kırlangıç yuvaları gibi çalıçırpıdan kapı, pencere falan yapmaya kalkıyorlar kendilerine. Çocuklar anadan doğma çıplak ve kadınlar paçavralar içinde. Türk aileleri düşe düşe bu durumlara kadar düşmüşler işte..."

.....

"Babıâli'nin hemen yanındaki o cânım **Sultan Ahmet** çeşmesi, öyle susuz kuruyup kalmış. Damı da delik deşik. Yağmurlarla karlar akıp duruyor içine. Şark mimarisinin bu bulunmaz incisi de yıkılıp gidecek herhalde sonunda. Çeşmenin üstünde açık mavi altın mozaikten yazılmış o dokunaklı sözlerin bile artık hiç bir anlamı kalmamıştır:

Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle dua"

* * *

Düzenin tenkidi

Yazar eski Bizans sarnıçlarını, İstanbul'un eski su yollarını inceledikten sonra şöyle diyor:

"... Şimdi bunların hepsi bozulup kurumuş, hattâ içlerine topraklar dolmuş. İstanbul susuzluktan kırılıyor, ne içecek su var, ne abdest alacak su, ne de yangınları söndürmeye yetecek su..."

Arkasından **Abdülhamit**'in yaptırmakta olduğu yeni sarayların zevksizliğini, malzeme ve diğer yapı araçlarının basitliğini belirterek, Padişahın sarı renkli kışlalar arasında **Yıldız'da** korku içinde oturmakta olduğunu, cuma günleri hangi camiye gideceğini dahi önceden açıklamadığını belirtiyor. Ve şunları ekliyor:

"... Paris'te okumuş, aydın bir Türk subayıyla konuştum. Sekiz ayda ancak iki aylık maaş çıkıyormuş. Şükür ki açıktan pirinç, et, kahve ve ekmek hatta kumaş veriyorlarmış kendilerine. Bunlar da olmasa perişan olacağız diyor."

Ve yazar evam ediyor:

"... İktisadî bir krizin insanlara neye mal olduğunu anlamak isteyenler hemen İstanbul'a gelsinler. Ne memurlar maaş alabiliyor, hattâ ne de askerler. Taşradan gelen paralar, dış borçlara gidiyor hemen. Bakanlıklar ağlaya inleye şikâyetlerini anlatmaya gelen kadın erkek kalabalıklarıyla dolu. **Times** gazetesinin muhabiri özel bir konuşma olanağı buldu **Sultan Abdülmecit'le.** Muhabire göre padişah aslında akıllı bir adam ve daha iyisi, anlatılanları can kulağıyla dinlemeye ve elinden geleni yapmaya hazır. Ve muhabir Türkiye'yi bu duruma düşüren beş değişik neden sıralıyor: **Rüşvet, maaşların ödenmeyişi, kadın düşkünlüğü, vakıf-**

lar, yolların olmayışı, dış borçlar ve Avrupa'nın kötü niyetleri..."

Belçikalı yazar bir de **"Adam sen de..."**cilikten yakınıyor. Ve bir batılı düşünürün Türkiye'yi şöyle özetlediğini belirtiyor: **"Bir Tanrı vardır, ve her iş daima yarına bırakılır,"** Sonra da çeşitli örnekler sıralıyor bunu doğruluyan. Bir de o devrin malî ve iktisadî analizini yapıyor. Ve batının Türkiye'yi nasıl sömürdüğünü rakam rakam ortaya döküyor. Ona göre Türkler **"Fazilet ve iyi niyet"** kavramından kurtulup, bu kavramları Batıda olduğu gibi sağlam yasalar ve kontrollerle bir sisteme bağlamamışlar. Bu nedenle de batı uygarlığına özendikçe büsbütün batıyorlar. Çünkü meselenin mekanizmasını kavrayamıyorlar. Aslında bütün ülkeye özgürlük tanınsa ve halk yığınları çalışmalarının sonuçlarını kendi ellerinde görebilseler, İmparatorluk pekalâ kurtulur ve kalkınır. Böylece Beyoğlu tefecilerine de muhtaç olmaz sultanlar.

Emile de Laveleye'in 1885'te Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazdığı izlenim ve incelemeler şöyle bitiyor:

"Dikkat edin. Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi çok derin olaylara yol açacaktır. İmparatorluğun gerilemesi 1683'te Viyana kapıları önünde başladı ve bugüne kadar da bir türlü durmadı bu gerileyiş. Sırasıyle Türkiye Macaristan'ı, Transilvanya'yı, Hırvatistan'ı, Basarabya'yı, Sırbistan'ı, Yunanistan'ı, Moldavya'yı, Bosna'yı, Bulgaristan'ı, Rumeli'yi, Teselya'yı, Cezayir'i, Tunus'u, Kıbrıs'ı kaybetti. Şimdi ise **"Padişahın egemenliği altında geçici işgal"** sistemiyle —Ne buluş— her bölgeye İmparatorluk farkına bile varmadan el konmakta. Vaktiyle **Guizot**'nun dediği, şimdi de M.

Gladstone ile Lord Salisbury'nin açık açık belirttiği gibi, Babıâli, eyaletlerini daha anlayışlı bir yönetime kavuşturmazsa, bunların hepsini tek tek kaybedecek, Sultan'ın kendisi de Anadolu'ya çekilmek zorunda kalacaktır. Ve böylece vaktiyle Yunanlıların ileri sürdüğü bir ülkü gerçekleşmiş olacak, yani bir Balkan Konfederasyonu kurulacak, İstanbul da açık ve serbest liman durumuna sokulacaktır."

GÈRARD de NERVAL'in 1843 İSTANBUL ANILARI

Belçikalı iktisatçı **Emile de Laveleye**'in 1885'te yazdığı, Balkan toplumlarıyla Osmanlı İmparatorluğuna ait izlenimlerini ve incelemelerini kapsayan **"Tuna'nın Berisi ve Ötesi"** adlı kitabından Türkiye ile ilgili kısımları iyi kötü özetlemeye çalıştık.

On tefrikalık bir yazı dizisine Osmanlı İmparatorluğu ile geçen yüzyılda sadece sosyal, iktisadî ve politik yönden ilgilenmiş yabancıların görüşlerini yığarak okuyucuları sıkmak istemiyoruz. Bu nedenle yüz yıl önce Türkiye'ye gelmiş ünlü sanat adamlarının ülkemize ait yazılarından da yer yer örnekler vermeyi uygun ve olumlu buluyoruz.

Ne yazık ki hakkımızda yabancıların yazdığı toplumsal analiz ve araştırılar gibi, yabancı sanatçıların yazdığı edebî yapıtlar da dilimize çevrilmiş değildir. Bu alandaki büyük boşluğu ortaya koymak için elimizdeki kırık dökük kaynaklara bakmak bile yetiyor.

1919'da **Jean Ebersolt** orta çağdan on altıncı yüzyıla kadar İstanbul'a gelip, İstanbul'u yazmış kişilerin bir listesini sıralamış, **(Editions Ernest Leroux, 1919.)**

Romanyalı Profesör **N. Jorga**'nın da on beşinci yüzyıldan günümüze kadar İstanbul'a gelmiş Fransız gezginleri üstünde bir incelemesi var.

1717'de devrin bilgilerinden **Pitton de Tornefort,** kralın emriyle şark yolculuklarıyla ilgili resimli bir kitap hazırlamış. Orada da İstanbul geniş bir yer alıyormuş. (Bu kitabı Türkiye'de çok aradık, bulamadık. Avrupa'da dahi kitap meraklıları büyük bir fiyakayla gösteriyorlar bu kitabın ilk baskılarını.)

Fransız Akademisi üyelerinden **Choiseul - Gouffer**'nin de 1782'lerde aynı konuda yazdığı bir kitap var.

Marsilya Akademisi'nden **Guys** de 1771'de epey şey yazmış Osmanlı İmparatorluğu hakkında.

Baron de Tott'un **"Tatarlar ve Türkler Üzerinde Gözlemler"** adlı kitabı ise hepsininkinden daha ünlü.

Willy Sperco da 1800'den 1955'e kadar İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'u yazmış Fransız yazarları üzerinde köklü bir araştırma yapmış.

Yeni yayınlanan **"Alphonse de Lamartine İstanbul Yazıları"** dışında, yukarıda kıyısından köşesinden listesini vermeye çalıştığımız yapıtların hemen hiçbiri çevrilmiş değildir Türkçeye... Bu da ne ölçüde ülkemizle ilgilendiğimizi başka bir açıdan ortaya koyuyor galiba...

Gèrard'de Nerval'in Doğu gezisi

Önce modern şiirin babası sayılan bu büyük Fransız ozanı hakkında azıcık bilgi vermeye çalışalım.

Nerval 1808'de Paris'te doğdu. Avare bir hayat yaşadı. Ondokuz yaşında **Goethe**'nin **Faust**'unu çevirdi Fransızcaya. Öylesine güzeldir ki bu çeviri, bir daha

Fransa'da hiç kimsenin aklından bile geçmedi aynı çeviriyi yapmak. Nerval'in daha başka Alman ozanlarından da birçok çevirileri vardır Fransızcaya... Ama asıl büyük ünü, Fransız şiirine getirdiği buruk, sırlı, derinliğine genişleyen, sisli bir anlam yeniliğinden ötürüdür. Bir Fransız edebiyat tarihçisi Nerval için:

— Hayatı düşler içinde gören, dış dünyayı hayallerinin oyunlarıyla süsleyen, zaman zaman en karanlık gönül derinliklerini en arı, en açık biçiminde ortaya döken, zaman zaman da açık düşünceleri en esrarlı perdelere saran bir ozandır, diyor.

Nerval de kendisi için şöyle demiş:

— Şiir perisi içime tatlı dilli bir tanrıça gibi girer, ama oradan bir cadı gibi, acılar içinde inleye inleye çıkar...

Bu değerli ozan otuz üç yaşında sinir krizleri geçirmeye başlamış, bir çok kez akıl hastanelerine girmiş çıkmış ve 1885 ocağında bir sabah Paris sokaklarındaki fenerlerden birine kendisini kravatından asmış olarak bulunmuştur.

İşte bu Nerval 1840'da doğuya doğru uzun bir geziye çıktı. Aylardan kasımdı. Önce Almanya'ya oradan da Avusturya'ya geçti. Görüp gezdiği yerlerden notlar yazıyordu "La Presse" gazetesine...

Her şeyden önce ozan ve gazeteci olduğu için, gittiği yerlerde diplomatları ziyaret ediyor, oralarda olup bitenleri öğreniyor, her şeyi çarçabuk kavrıyor ve insanı hayran bırakan bir incelik ve kesinlikle yazıyordu bunların hepsini.

İstanbul'a gelmeden önce bir süre Mısır'da, Suriye'de, Kıbrıs'ta, Rodos'ta, İzmir'de oyalandı. Gezisi uzadıkça uzuyordu. Geçinecek parası kalmamıştı.

Türkiye'de 1843 ağustosunun sonlarına doğru "Journal de Constantinople" e dostu Theophile Gautier'ye hitaben mektup biçiminde yazılar yazmaya başladı.

5 Eylül 1943'de babası Dr. Etienne Labrunie'ye gönderdiği özel bir mektupta durumunu şöyle anlatıyor:

"Ramazanın başından beri, Avrupahların mahallesi sayılan Taksim'de oturmaktan vazgeçtim. İstanbul'un ta göbeğinde, Haliç'le deniz arasındaki bir Hana yerleştim. Gayet tatlı bir yer burası. Üstelik de enfes bir manzarası var. Hanın adı **Yıldız Han.** Koskocaman bir bina. İçi İranlılarla, Ermenilerle dolu. Kibar mı kibar insanlar hepsi. Tuttuğum oda dört duvardan ibaret çıplak bir oda. Ama portatif yolcu yatağım, bir hasır, bir halı ve palmiyeden örülmüş bir masa ile kaabil olduğu kadar döşedim odayı. Konsere yahut tiyatroya gitmek için Taksim'e davet edildiğim vakit, daha önce oturduğum Rum ailenin yanında kalıyorum geceleri. Şunu da belirtmek gerekir ki Taksim çok pahalı. İstanbul'da ise şarap içmemek şartıyla halkın yaşadığı biçimde çok daha ucuz yaşanıyor. Ramazan başladığından bu yana on günden beri, şehir günün büyük bir kısmını uykuda geçiriyor. Ama geceleri her taraf ışık içinde. Sadece kurabiye ve şekerle yaşıyor sanki millet. Hepsi de ucuz mu ucuz bunların. Halk gayet uysal, gayet yumuşak başlı. "Aman **çok dikkatli ol"** dedikleri sokak köpekleri bile sâkin ve sessiz. Yolların büyük bir kısmını baştan başa kapladıkları için şayet dikkat eder de bir taraflarına basmazsan, başka yerlerdeki köpeklerden çok daha uslu ve zararsız. Akşam, askerler çorba dağıtıyorlar bu köpeklere. Ve bu garip kentin küçücük eğlencelerinden sadece bir tanesi bu.

Ancak şunu da söylemek gerek ki İstanbul, Avrupa âdetlerinin hızlı akını ve hep birbirinin aynı olan alışap evleri yüzünden Kahire'ye oranla çok daha az orijinal. O nedenle uzun süre kalmayacağım burada. Buna karşılık deniz çeşit çeşit görüntüleri ve üç değişik uzantısıyla tarif edilmez bir güzellikte ve insan bir türlü bıkmıyor bu denize bakmaktan. Henüz İstanbul'un ne Yedikule ile Sirkeci arasındaki kısmını biliyorum, ne de Asya yakasındaki Üsküdar'ı. Her şeyi görmek için hem çok zaman lâzım, hem de iyice yorulmayı göze almak..."

Özel bir durum Nerval'in hem Türk halkını hem de olup bitenleri çabucak kavramasını kolaylaştırmıştır. Ozan, eski dostu **ressam Camilla Rogier**'ye rastlamıştır İstanbul'da. Camilla Rogier ermenilerle birlikte oturuyordu o sırada. Nerval'i de Padişahın Hazine Genel Müdürü **Duzuoğlu Efendiyle,** yine Padişahın kuyumcusu **Bogos** Efendiyle tanıştırmıştı. Ayrıca Nerval İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan "Journal de Constantinople"ün yazı işleri müdürü **Derchamps** ile de yakınlık kurmuştu. Nerval İstanbul'a ait anılarını **"Doğuya Yolculuk"** adlı kitabında toplamıştır. Dileriz ki bu kitap da yakında çevrilir Türkçeye.

* * *

Gèrard de Nerval'in en iyi yorumcularından Profesör **Jean Richer,** ozanın İstanbul'la ilgili izlenimleri hakkında şunları söylüyor:

"— Nerval'in Türkiye'ye ait gezi hikâyeleri, sanıldığından çok daha objektiftir. Gerçi dışa ait gözlemlerinde nisbeten bir zayıflık vardır ama o dönem-

de ozan, kendi ruhsal bunalımlarıyla, kendisine ait meselelerle büyük bir gerilim içindeydi. Dışındaki dünyaya fazla bir ilgi göstermiyor, gördüğü yahut gördüğünü sandığı şeyleri dilerse kitaplarda bulabileceğine inanıyordu. İstanbul'da kaldığı sürece sadece Taksim'i ve şehrin merkezini gördü ve Ramazan gecelerindeki gösterileri seyretmekle yetindi. Türkçe bilmediği halde gece gündüz durmadan halkın sokaktaki yaşantısına karıştığı için, Türk karakterini fevkalâde iyi anladı. Türklerin İmparatorlukları içinde gösterdikleri hoşgörüye duyduğu hayranlığı ozan nasıl anlatıyor bakın:

İstanbul'da dervişlerin âyinlerini görünce çok duygulandım. Tanrının sözü hangi dilde olursa olsun makbuldü onlar için. Üstelik kimseyi de flüt sesleriyle pervane gibi dönmeye zorlamıyorlardı. Oysa Tanrıya karşı en yüce ibadet buydu onlar için..."

Gèrard de Nerval 23 Temmuz 1843'den 28 Ekim 1843'e kadar kalmıştır İstanbul'da...

SULTANLAR HAREMDE KEYİF ÇATIYORLAR

Geçen yüzyıla ait Türkiye ile ilgili yabancı gözlem ve incelemelerin en şaşırtıcı yönü şu: Özellikle İstanbul'a gelen batılı sanatçılar, karşılaştıkları masal dünyasına benzer **"Şark"** yaşantısını, ince tasvirler, allı pullu övgülerle donatıyorlar. Avrupalı okuyucularına bir çeşit **"Alaaddin'in Lâmbası"**nın sinemasını yazıyorlar.

Oysa yine aynı dönemde İngiliz, Fransız, Alman tarihçileriyle düşünürleri ve siyaset adamları Osmanlı

İmparatorluğunu yerden yere çalan ağır suçlamalar ve tenkidler yayınlamaktadır.

Biz ise, bu tür iddia ve belgelerin ne tam bir araştırmasına gitmişiz, ne de tam bir analizini ve sentezini yapmışız. Sadece lehimizdeki övgülere gereğinden fazla inanmış, aleyhimizdeki eleştirileri de **"Müslüman - Hıristiyan düşmanlığı"**na bağlamakla yetinmişiz.

Bugün ise geçen yüzyıl Türkiye hakkında yabancıların söylediklerini çok daha modern, çok daha başka açılardan ele almak ve bütün bu görüşlerin doğru yanlış yönlerini ayıklayarak hepsini sağlam bilimsel temeller üzerine oturtmak olanakları var elimizde. Ancak bunun için yüzyıllık bir geçmişin hem Avrupa'sına hem Asya'sına, lâf kalabalığı içinden değil, bilimsel açıdan bakmak gerekiyor. Böylesine bir düşünce aşamasının süzgecini kullanmadıkça, Batının ağır, hırçın ve gaddar suçlamaları önünde hık mık etmekten ötede bir şeyler bulup söylememiz pek kolay değil.

Örneğin Alman tarihçisi **Engelhardt,** geçen yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun geleceği için şu öngörüyü yapmakta:

"... Ertuğrul ve Osmanoğullarının ilk hudutlarına doğru durmadan itildiklerini görerek, bu İmparatorluğun içinde yaşadığı yok olmaya mahkûm zorbalık rejimiyle, bir türlü kabul edemedikleri uygarlık gelişimi arasında Avrupadan silinip gideceklerini anlamak gerekir..."

Sonradan yayınlanan belgeler

Fransız amirallerinden **Jurien de La Gravière** ise **"Deniz Kuvvetlerinin** Dış Görevleri" adlı eserinde,

Mora İsyanı sırasında Osmanlılara ait görüşlerini söyle açıklıyor:

"... Osmanlı İmparatorluğunun gitgide erimekte olduğu her gün biraz daha ortaya çıkıyor. Türkler şişkin bir azamet ve anlayışsızlık içinde, çevrelerinde kaynamakta olan dünyaya kayıtsız bir gözle bakıyorlar. Öteki milletlerin hepsi silâhlarını geliştiriyor, taktiklerini değiştiriyor ve savaşı bir bilim haline getiriyorlar. Padişahlar ise bu değişen dünyaya hiç aldırmadan her yeniliğe kuşkuyla bakıyor ve sadece kendi geri düzenlerini sürdürmeyi düşünüyorlar. Türkler'de sadece geçmişin böbürlenmesi kalmış. Askeri yeteneklerini dahi artık iyice yitiriyorlar. Şayet bu çökmüş toplumda eskiden kalma bir fanatizm, yine arada sırada uyanıp şahlanıyorsa ve şayet kısa bir süre için toplumu içine düştüğü tedavi kabul etmez uyuşukluktan koparıp çıkarıyorsa, bu atılımlar artık **"gâvurlara"** karşı değil, kendi reformcularına karşıdır. Herşey bu yitik iktidarı bir uçuruma doğru sürüklemekte. Sultanlar haremlerinde keyif çatarak, bütün dizginleri taşra eyaletlerindeki yöneticilerin ellerine vermişler. Şehirlerde yöneticiler korkunç zulümlerle halkı inletiyorlar. Asker kaçakları ise her yerde bir yağma fırtınası estirmedeler.

Her türlü güven kaybolmuş durumda. Güvenlik ise yabancı boyunduruğunun, köleliği kabul etme karşılığında verdiği en geçerli garantidir. Bir kaç yıla kadar Balkan dağları umutsuzluğa düşmüş ve öç alma hırsıyla gözü kararmış haydut çeteleriyle dolacaktır. Yunanistan ayaklanmak için iyice hazırdır. Sadece Rusya'nın bir işaretini bekliyorlar. Ancak, Rusya dünya politikasını gözönünde tutarak Yunan ayaklanmasını beş altı yıl daha geriye atmayı kendisi için yararlı buluyor..."

Fransız Amiralinin bir yığın ince ayrıntılarla uzayıp giden bu görüşleri 19. yüzyılın başlarında yazıldığı halde ancak 1872'de yayınlanmıştır.

Zaten batıda genellikle çok daha önce yazılıp çok daha sonra yayınlanan yığın yığın siyasi belgelere rastlıyoruz.

Örneğin İngiliz Generali **Chesnet**'nin **"Fırat Vâdisinden Geçen Hindistan Yolu"** adlı teknik incelemesi de 1835 - 1837 yılları arasında hazırlanmış, 1870 yılında yayınlanmıştır. General bu incelemeyi Osmanlı İmparatorluğuna gelerek gizlice yaptığı sıralarda binbaşıydı. Ve araştırmaları gerçekten ibret alınacak araştırılardır. General, Fırat vâdisindeki incelemelerini yıllar sonra **"Narrative of the Euphrates Expedition"** adlı kitabında açıklamıştır dünya kamuoyuna...

Reform sorununun özü

Görülüyor ki ünlü Fransız ozanı **Gèrard de Nerval** İstanbul'daki Ramazan gecelerini ballandıra ballandıra anlatırken, ne Fransız Amiralleri boş duruyordu, ne de İngiliz binbaşıları...

Yalnız kısaca şuna **işaret edelim** ki, özellikle Fransız Amiralinin Türkiye'deki fanatizmden söz ederken, bu fanatizmin artık **"Gavurlar"a** değil, ülkedeki reformculara karşı şaha kalkmakta olduğunu ileri sürmesi, sade ona özgü görüşler değildir.

Başta **Edouard Driault** olmak üzere bir çok batılı tarihçi de ayrı inançtadır.

Ve bunların yaptıkları en büyük hata **"Reform"** sözcüğüne iktisadî ve sınıfsal bir anlam vermeyişleridir. **"Reform"** sözcüğüyle Osmanlı toplumundaki

ekonomik temel değişiklikleri ve endüstri aşamalarını değil, sadece üst yapı kurumlarındaki **"Avrupaileşme, Batı burjuvazisinin tüketim mekanizmasını taklit etme"** eğilimlerini kasdetmektedirler.

Onların bu tür tenkitleri de Türkiye'yi çok yanlış bir yolda etkilenmiştir. "Reform" sözcüğünün bilimsel ve iktisadî yönleri sapmacalara uğramış, Türk toplumunun koşullarına dikkat edilmeden taklitçilik **"Reform"** olarak nitelendirilmiştir.

Bunu geçen yüzyıldaki batılı gözlemcilerin hiç biri ya görmemiş, ya görmek istememiştir. Ve hepsi de koro halinde "Türk halkı fanatik olduğu için reformlara karşıdır" demekle yetinmişlerdir.

İşin gerçeği

Batılı tarihçiler, 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü **"Şark Meselesi"** adı altında özetlemeye kalkmışlar ve onlar da bu dönemdeki bütün siyasal manevra ve gelişimleri Müslümanlık-Hıristiyanlık mücadelesi gibi gösterme kurnazlıklarına sapmışlardır.

Madem bütün hikâye Müslümanlık-Hıristiyanlık mücadelesiydi de, **Binbaşı Chesned** 1835'te Fırat vâdilerinde Hindistan'a en rahat biçimde gidecek yolu neden araştırıp duruyordu. Bu konuda **Emile Burnouf** 1869'da yayınladığı **"1869'da Yunanistan"** adlı makalesinde daha açık konuşarak şöyle diyor:

"... Avrupa'daki belli başlı hareketlerin üç büyük yolu ele geçirme konusunda geliştiği gitgide belirginleşiyor. Bu üç büyük yol da birbirine paraleldir ve Avrupa'nın kuzey batısından Asya'nın Güney doğusuna in-

mektedir. Herkes Avrupa-Asya haritasına bir göz atınca bunun önemini kolayca anlar.

a) Birinci yol İngiltere ile Fransa'dan başlar. Alplerden geçer, İtalya'nın kuzeyinden güneyine doğru dümdüz iner, Yunanistan'ı, Akdeniz'i, Süveyş Kanalı'nı, Kızıl Deniz'i izleyerek oradan Hindistan'ın güneyine, Avusturalya'ya, Çin'e ve Japonya'ya varır.

b) İkinci yol büyük ırmakları izler. Hollanda'yla Danimarka'dan başlayarak, Ren yahut Elbe vadisinden geçip Viyana'ya varır, Tuna'dan aşağıya doğru kayarak İstanbul'un üstünden Anadolu'nun kuzeyini izleyerek Fırat vadisine gelir ve Basra Körfezi'ne dayanır. Oradan deniz yoluyla Hindistan'a varır.

c) Üçüncü yol Baltıktan başlar. Rusya'nın geniş ovalarıyla Moskova ve Novgorod'dan geçip Hazer'i aşarak Kabil'e, yani Kuzey Hindistan kapısına varır."

Emile Burnouf bu yollardan birincisinin hazırlanmakta olduğunu, ikinci yol için de "Fırat Demiryolu kumpanyası" diye bir kumpanyanın bazı çalışmalar yapmakta bulunduğunu bildiriyor.

Bütün bu sömürgecilik faaliyetlerinin İslâm - Hıristiyan çatışması olarak değerlendirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun halkın fanatikliğinden ötürü gerekli reformları yapamadığı için çökmekte olduğu görüşleriyle bağdaştırılması kolay değil.

"DOĞU SORUNU"

Geçen yüzyılın sonlarına doğru Osmanlıca deyimiyle "düvel-i muazzama"yı yani Avrupa'nın büyük devletlerini ilgilendiren başlıca sorunlardan biri, belki de birincisi, iyice çökmekte olduğu pek belirgin bir ha-

le gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl bölüşüleceği konusuydu. Bu konu geçen yüzyılın diplomasi tarihine **"Şark Meselesi"** adıyla geçmiş ve Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam ettikten sonra kapsamını daha da genişleterek **"Az Gelişmiş Ülkeler Sorunu"** biçimine dönüşmüştür.

"Şark Meselesi" bugünkü anı dille **"Doğu Sorunu"** üstüne 19. yüzyılda Avrupa'da yayınlanmış olan kitap ve incelemeler de tam olarak Türkçeye aktarılmış değildir. Bu alanda yapılacak derin bir araştırı, Türkiye'de çok şaşırtıcı düşünce ve hâlâ anlaşılmamış bir çok gerçeği gün ışığına çıkartıverecek niteliktedir.

Biz "Doğu Sorunu" konusunda **Edouard Driault'nun** aynı adı taşıyan ünlü kitabından bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

Driault çalışmalarındaki titizliğe rağmen ilgilendiği konuların temellerindeki özü tam olarak görememiş anlı şanlı bir Fransız tarihçisidir. 1864'te doğmuş, 1947'ye kadar da yaşamıştır. "Doğu Sorunu" adlı kitabını 34 yaşında yazmış ve ilk geniş ilgiyi de bu kitabıyla uyandırmıştır. Kitap arka arkaya dört basım yapmış ve **Fransız Tarih Enstitüsü'nün** de armağanını kazanmıştır.

Bu kitabın Türkçeye çevrilip çevrilmediğini bilmiyoruz. Çevrilmişse bile yeni harflerle yayınlanmış bir nüshası yoktur.

Driault pek ama pek öfkeli bir **islâm düşmanı** olarak görünmektedir kitabında. Tezinin temelini de aslında bir üst yapı kurumu olan dinsel etkilere dayatmakta ve sosyal olayları hep bu açıdan incelemeye çalışmaktadır. Bu nedenle de kitabı geniş araştırılarla yüklü olduğu halde bilimsel bir sağlamlıktan uzaktır.

Bu kitabı Türkiye'de okuyup da kızanlar, bu kitabı kolayca çürütecek bilimsel metodlara da pek sempati duymadıklarından, Türk toplumunu suçlayan bu tür yayınlara karşı hem dilsiz kalmak, hem de komplekse düşmek tehlikesine uğramaktadırlar. Ve bir başka açıdan Türkiye'nin asıl dramı da buradadır.

Edouard Driault'nun iddiaları

Fransız tarihçisi "Doğu Sorunu"nu kendince bütün ayrıntılarıyla inceledikten sonra sonuçlara varıyor:

1— Modern çağların başlarında kurulmuş olan Türk İmparatorlukları, özellikle en güçlü dönemlerini XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamışlardır. Bunların arasında Osmanlı İmparatorluğu, Adriyatik ülkelerinden Dicle'ye, Karadeniz'den Büyük Sahra'ya kadar; adına rağmen yine bir Türk İmparatorluğu olan Moğol İmparatorluğu da İran yaylasından taşarak Hindistan'ın en geniş kesimine kadar çok geniş bir alanı egemenlikleri altında tutmuşlardır. Ancak ne birincisi, ne de ikincisi, fethettikleri topraklara derinliğine kök salamamışlardır. Yendikleri toplumları çok hor gördükleri ve onlara çok gaddar davrandıkları için, siyasi düzenlerini örgütlemekte, iktisadi sorunları ayarlayıp çözümlemekte yetersiz kalmış ve sadece savaş ve talanda başarılı olmuşlardır.

2 — **İşte bu nedenledir ki, büyüklükleri geçici olmuştur. Ve XVIII. yüzyılın başından beri çökmekte olduklarını artık herkes görmektedir. Avrupalı güçler bunlardan arta kalan mirası paylaşmak için onların bulundukları yerlere doğru gitgide yaklaşmaktadırlar.**

3 — Asya'da İngilizler, Moğolların yerini alarak egemenlikleri yerli halkın ta içine kadar yerleştirmişlerdir. Hintlileri Moğolların ezip çökertmesi daha mı iyi olacaktı? Moğollar, bu yenik toplumun ruhunu İngilizlerden daha mı çok kazanacaklardı? Bir sömürü kolonisi olmaktan kurtarıp canlı bir millet haline getirebilecekler miydi Hintlileri?

Ruslar da Türk ırkının beşiğine saldırmışlar, Sibirya'nın, Amur vadisinin, Türkistan'ın egemenliğini ellerine geçirmişlerdir. Bu başarıları henüz çok yeni olmakla beraber, bu alanda çok hızlı davranmakta, yendikleri toplumlarla kaynaşmaya çalışmakta ve kudret hayranlığıyla henüz askeri başarılara doymamış yığınlar, Çarın bayrağı arkasında zaptedecek yeni yerler aranmaktadırlar.

4 — Afrika'da Fransa, İspanya'dan boşalan bölgelerde büyük haçlı seferine devam etmektedir. Kuzey'de Rusya'nın yaptığı gibi, güneyde de Fransa İslâm İmparatorluklarını kuşatmaktadır. Cezayir'i, Tunus'u almış, Nijer ile Kongo üstünden Nil'in kuzeyine doğru genişlemektedir. Bütün şarkta saygı ve sevgi gören Fransa İslâm dünyasının en can alıcı noktalarına girmiştir artık.

5 — Yalnız İngiltere'nin Hindistan'ı koruyabilmek için Hindistan'a giden yollara ihtiyacı vardır ve bu yolları geçtiği aradaki ülkelerin hepsi üstünde de bu nedenle egemenlik kurmak istemektedir. Fransa'yı güneyde Afrika'da, Rusya'yı da Asya'da kuzeyde tutmak arzusundadır. Uzun süreden beri rakiplerine karşı çok geniş bir düşünce içinde bu politikayı izlemektedir İngiltere.

6 — Ve nihayet Avrupa'da Türk padişahı, bir ya-

bancı olarak tek başına kalmış; bütün kurnazlıklarına, öfkelerine ve hıristiyanlar arasındaki çekişmelere rağmen gerilemeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda Macaristan'la Kırım'ı, sonra Yunanistan'ı, sonra Sırbistan'ı, sonra Karadağ'ı sonra Romanya'yı, sonra Bulgaristan'ı ve doğu Rumeli'yi kaybetmiştir. Ve kapanıp kalmıştır İstanbul'a. Kapanıp kalmıştır, çünkü yerini kimin alacağı henüz kestirilememektedir ve işlediği delice cinayetler henüz büyük devletlerin sabrını taşırmamıştır.

Fransız tarihçisine göre bu çerçeve içinde "Doğu sorunu"nün üç ana unsuru iyice çıkmaktadır ortaya.

a) Ardında Çin ve Hint zenginliklerinin akıl almaz kaynakları yatan Pamir yaylasının kontrolünü sağlayacak yolu tutmak.

b) Nil ve Kızıl Denizi tutmak.

c) Akdeniz'in güneyiyle kuzeyinde olan ve Asya ile Avrupa'yı birleştiren Boğazlarla, İstanbul'u tutmak..

Padişah boğazlara ve Önasyaya hakim olduğu için Avrupa'nın uzak Asya'ya açılması için gerekli kilit noktalarını elinde bulundurmaktadır. Ve Avrupa'yı bazan yalanla, bazan çeşitli cinayetlerle oyalayıp durdurmaktadır. Zaman zaman Avrupa hükûmetlerine parlak reformlar yapacağını vaadetmekte, onların yasalarını, geleneklerini, eğitim sistemlerini ve bütün batı uygarlığını kabul edeceğini söylemektedir. Zaman zaman da gücü yettiği an katliamlara girişmekte, kendisinden şikâyet eden tebalarını cezalandırmaktadır. Bu gelenek öylesine yerleşmiştir ki bu ülkede, en hoşgörü sahibi, en açık düşünceli, en reformcu padişahlar dahi aynı şeyleri yapmaktan geri kalmamışlardır. **Mahmut II** Yunanlıları kesip biçmiş, **Abdülmecit** Gi-

ritlileri kesip biçmiş, **Abdülaziz** Bulgarları kesip biçmeye kalkmıştır. Sonunda da bu katliamlar Avrupa'yı müdahaleye zorlamış ve bu bölgelerin peşpeşe Türk imparatorluğundan kopmasına olanak sağlanmıştır.

1822 katliamı Yunanistan'la Sırbistan'ın bağımsızlıklarına; 1860 katliamı, Lübnan'ın otonomi kazanmasına; 1876-1877 katliamları, Rusların Balkanlara inip, İstanbul kapılarına dayanmasına sebep olmuştur.

Öfkeli suçlamalar

Driault, bu tür yorumlarını daha da yakın tarihlere kadar gitgide artan bir öfkeyle yürütüyor.

Ancak Driault'nun yorumları dikkatle incelenirse ortaya çıkan gerçek; Batının Türkiye'den istediği reformların, Türkiye'nin muhtaç olduğu reformlar olmadığıdır. Batı bu reformları, Türkiye'nin Uzak Asya yolunda kendisine engel olmaktan çıkması ve kendi avucunda iyice hamurlaşmış bir duruma gelmesi için öneriyor, ama bu temel arzu asla bu reformların batıyla olan iktisadi bağlantısı üzerinde yoğunlaşmıyor.

Ve Driault'nun kalın kitabının dördüncü basımı şu cümlelerle sona eriyor:

— Gerçek şudur ki, daha önce de gördüğümüz gibi çokçası bir şiddet ve barbarlık doktrini olan Türk islâmiyeti, ne biçimde olursa olsun yok olmaya mahkûmdur. Ya Hıristiyanlığın yeni fetihleriyle yok olacaktır, ya kendiliğinden Avrupa uygarlığına karışarak yok olacaktır. Böylece de "Gâvur"lara karşı savaşmaktan başka bir şey olmayan tarihsel görevi sona erecektir. Bin yıl sürmüş bir tarihin sonu demektir bu. Ama "doğu sorunu"nun sonu demek değildir.

Fransız tarihçisine bilimsel temellere dayanan cevapları en etken biçimde vermiş ve bu görüşlerinin sağlamlığını da tarihsel olaylarla doğrulamış büyük düşünürler çıkmıştır. Ne çare ki Türkiye bu modern düşünürlerin söylediklerine ısrarla kulaklarını tıkamıya itilmiştir.

Ve Avrupa batacağını iddia ettiği ülkelerden teker teker kovulurken bir yanda Uzak Asya'da bambaşka gelişmeler olmuş, bir yanda Afrika bağımsızlığına kavuşmaya başlamış, bir yanda bütün eski tip yorumların altında iktisadî gerçeklerin yatmakta olduğu kitlelerce anlaşılır hale gelmiştir.

Driault şimdi sağ olsaydı herhalde kendisiyle geçen yüzyılda kitap hakkında konuşmak bir hayli eğlendirici olacaktı.

GUSTAVE FLAUBERT İSTANBUL'dan KOPARCASINA AYRILMIŞTI...

Geçen yüzyılda yabancı iktisatçıların, tarihçilerin, diplomatların Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl bir gözle bakmakta olduklarını, kaba çizgileriyle de olsa şöyle bir özetlemeye çalışırken, İstanbul'a gelmiş yabancı yazarların gözlemlerinden de birkaç küçük örnek vermeyi yararlı bulduğumuzu söylemiştik.

Geçen yüzyılın tam ortasında 1850'de, büyük romancı **Gustave Flaubert** de gelmiştir İstanbul'a. 4 Kasım 1849'da **Nil** gemisiyle Marsilya'dan yola çıkmış, İskenderiye ile Kahire'den geçerek Kızıl Denize inmiş, sonra oradan tekrar İskenderiye'ye dönmüş, oradan da Beyrut'a gitmiştir. Flaubert'i 11 Ağustos 1850'de Ku-

düs'te görüyoruz. Büyük romancı Nazaret'i, Dama'yı, Lübnan'ı gezdikten sonra 4 Ekim 1850'de Rodos'a geliyor. On gün kalıyor Rodos'ta, ayın 14'ünde kırık dökük bir gemiye binerek ertesi gün Marmaris'e iniyor. Bu kez de kara yolundan Milas'ı, Efes'i, Salihli'yi geçerek İzmir'e varıyor. (Anlaşılan seçim gezisi gibi bir geziye çıkmış Flaubert o tarihte). 27 ekim pazardan, 8 kasım cumaya kadar İzmir'de kalıyor. Kaldığı otelin bile adı belli: **"Hotel des Deux Augustes."** Ve sonunda Lloyd Kumpanyasının **"Asya"** adlı vapuruyla İstanbul'a geliyor.

16 Kasım 1850'de artık Flaubert Taksim'deki ünlü otellerden **"Hotel Justiniano"** dadır.

Romancının İstanbul'da ilk gezdiği yerlerin listesi şöyle:

- **Galata Kulesi**
- **Galata Genelevleri**
- **Üsküdar Tekkesi**
- **Bedesten**
- **Topkapı Sarayı**
- **Sainte-İrene Kilisesi**
- **Eski Eserler Müzesi**
- **Camiler**
- **Fener**
- **Balat'taki Yahudi mahalleleri.**

Fransız Büyükelçisi General **Aupick,** yazarı Tarabya'daki elçilik binasına dâvet ediyor, Padişahın cuma selâmlığına birlikte katılıyorlar ve Sultanın Fındıklı Camii'ne gitme töreninde hazır bulunuyorlar.

Göksu'yu, Kâğıthane'yi, Eyüp'ü, Anadolu Yakası'nı bir güzel geziyor Flaubert. Sonra da 14 Aralık 1850 de çekip Pire'ye gidiyor.

Gustave Flaubert'in bu uzun doğu yolculuğuna nasıl çıktığının da ilginç bir hikâyesi var. Gerekli parayı bulmak için Flaubert, Fransız Tarım ve Ticaret Bakanlığı'ndan bir görev istemiş. Bakanlık da punduna getirip bir görev vermiş yazara. Sözde Flaubert doğuyu dolaşıp Fransız Ticaret Odası'na yararlı araştırmalar yapacakmış. Ama romancı tamamen unutmuş bu görevi ve ticaret odası için araştırmalar yapacağına Mısır'lı bir rakkaseye âşık olmuş. Bu rakkasenin sanatçının gönlünde kalan izdüşümlerinden ilerde **Salambo**'nun tipi çıkacaktır ortaya.

"Nouvelles Littèraires" bu konuda şöyle diyor:

— Bu yolculuktan ticaret pek kârlı çıkmadı ama, sanat büyük kazançlar sağladı.

Flaubert sonradan bir dostuna yazdığı bir mektupta, İstanbul'dan ayrılışını şöyle anlatmaktadır:

— İstanbul'a hoşça kalasın derken, geberircesine üzüntülüydüm... Hoşça kalın camiler... Hoşça kalın çarşaflı kadınlar... Hoşça kalın kahvelerdeki iyi yürekli Türk'ler... Beş hafta geçirdik İstanbul'da... Altı ay kalmak gerekirdi.

Flaubert'in notları

Gustave Flaubert'in İstanbul'dayken güncesine yazdığı bâzı notlar şöyle:

"Cuma 29. —Sultan'ı Fındıklı Camii'ne girerken gördük. Camiinin önündeki alan, atlarla ve kendilerini redingotları içinde yabancı hisseden subaylarla tıklım tıklım doluydu. Bu yeni tür giyimlere alışabilmeleri için daha birçok kuşağın geçmesi gerek. Biz tam deniz kıyısında, yıkık bir duvarın dibindeydik.

Kadınlar kendileriyle birlikte durmamamız için bizi oradan uzaklaştırmak istediler. Töreni en iyi oradan izleyeceklerini görerek bizim olduğumuz yere doğru geliyorlardı. Kavaslar engelleyememişlerdi kadınların gelmesini. Hisarlardan atılan top Sultan'ın geldiğini haber verdi.

İlk kayıkta diz çökmüş iki paşa vardı. İkinci kayıktaki Padişaha doğru dönük duruyorlardı. Kayıklar bembeyaz renkte ve altın bir kuşakla süslüydüler. Arka yönlerinde tenteler yükseliyordu. Sultanın bindiği kayığın tente parmaklıkları gümüştendi. Sultan, siyah sakallı, solgun yüzlü ufak tefek genç bir adamdı, fevkalâde sıkılmış görünüyordu. Başını sağa çevirerek dimdik bize baktı. Kayıkçılarının kendilerine özgü garip bir kürek çekişleri vardı. Kürek çekerken her hamle edişte ayağa kalkıp Padişaha selâm veriyorlardı. Kürek başlıklarındaki topuzlar da öteki kayıklarınkinden daha küçükmüş gibi geldi bana.

Bir Galata kahvesinde genç oğlanların dansı... Küçük bir odada, üç salak oğlan, üstlerinde binbir işlemeli Rum elbiseleri, cansız cansız kıvrılıp kıvranıyorlar. Bir tanesi, zenci olanı, bayağı iyi yapılıydı. Çok güzel saçları vardı, düşen bukleleri 14. Louis'nin peruklarını hatırlattı bana. Dans olarak, Mısır danslarının çok uzaktan izlerini taşıyor. Sözün kısası yolculuğumuzun en berbat günlerinden birini yaşadık.

Galata'da bundan sonra bir ihtiyar kadına uğradık. Denizci mahallelerindeki gibi döşenmiş bir yer. Louis - Philippe'e ait bir karikatür. Orası burası delik, siyah Avrupa elbiseleri giymiş, iğrenç zenci kadınlar. İri yarı bir tanesi hamamdaymış, kürkler için-

de geldi içeri. Ev sahibesinin kızı Rosa daha temiz, daha iyi döşenmiş bir odada oturuyordu. Sırtında belini sıkan siyah dar bir cepken, saçlarında İspanyol, biçimli bir dantel vardı. Gözleri kestane, kendisi duru beyazdı.

Galata'nın sokakları kendi dünyası ve rengi gibi karanlık ve derin. Siyah bir aydınlık içinde daracık pis sokak araları... Arka avlulara bakan pencerelerden dökülen tırmalayıcı bir keman yahut bir mandolin sesi... Orada, burada, ya bir pencere, ya bir kapı eşiğinde, Avrupalı gibi giyinmiş, başlarında Rum usulü örtüler, kötü yüzlü orospular. Her yerde Hèloise'lerle Abelard'ların acıklı aşk serüvenlerini gösteren zevksiz gravür istilâsı.

Doğuya kadın özgürlüğü acaba o zarif Faublas ile mi girecek (Faublas XVIII. yüzyılda yazılmış ünlü bir roman kahramanıdır.) Yüz yıl içinde doğuda harem yok olup gidecek. Avrupalı kadın örneği bulaşıcıdır. Şu günlerden birinde Doğulu kadınlar da başlayacaklardır roman okumaya. Haydi artık elvedâ Türk sakinliğiyle durgunluğuna. Her yerde eski çatırdayıp çöküyor."

"Madame Bovary" yazarının İstanbul'la ilgili notlarından biri öyle sonuçlanıyor işte... Yazar bu anıları Nerval gibi yine **"Doğu Yolculuğu"** adını taşıyan bir kitapta toplamıştır.

İlk resimli röportaj

Flaubert doğu yolculuğuna **"Revue de Paris"**in yazı işleri müdürü dostu **Maxime Du Camp** ile birlikte çıkmıştı.

Maxime du Camp da, bu yolculuk için Fransız Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilmişti.

Ancak Maxime Du Camp'ın yüklendiği görev mesleğiyle denk düştüğü için, Flaubert'in Tarım ve Ticaret Bakanlığından aldığı görev gibi havada kalmadı.

Maxime Du Camp bu yolculuktan çok zengin bir fotoğraf koleksiyonuyla döndü Paris'e. Yayınladığı gezi anıları ise basın tarihinde bir dönemeç noktasıdır. Çünkü ilk olarak bir gezi röportajı, fotoğrafla da değerlendirilmiş olarak çıkıyordu.

Maxime Du Camp'ın bu kitabını bulup göremedik. Ama tahmin ediyoruz ki, Türkiye'ye ait ilk fotoğraflar da bu kitapta bulunmaktadır.

Bu fotoğrafların topluca bizde yayınlanması herhalde çok önemli bir boşluğu dolduracak ve 1850 İstanbulunu bizlere daha somut olarak tanıtacaktır.

Türkiye hakkında henüz geçen yüzyılda yazılıp söylenmiş olan şeyleri dahi tastamam toparlayıp Türkçeye aktarmış değiliz. Oysa geçen yüzyılda dünya bizimle şimdi tahmin edemeyeceğimiz ölçüde çok ilgileniyordu. Bu geniş ilgi çeşitli düşünce ve öngörüleriyle kendi kamuoyumuza yansıtılmış değildir. Besbelli ki, başkaları bizimle alabildiğine ilgilenirken biz bu ilgiyi gerektiği gibi değerlendirmekte pek titiz davranmamışız.

Bugün ise aynı geniş ilgiyi duymaktayız dünyaya karşı. Ama ne çare ki, bu kez de dünya bize karşı aynı ilgiyi dilediğimiz ölçüde göstermiyor pek.

Kimbilir vaktiyle bu alanda hiç duymadığımız bir merak ve araştırının kefaretini ödüyoruz belki de...

TARİHÇİ GABRIEL MONOD'nun GÖRÜŞLERİ

Görülüyor ki geçen yüzyılın Türkiye'ye gelmiş Batılı yazarları hep "Şark"ın o minareleri, kafesleri, mezarlıklarıyla masalımsı görüntüsüne hayran. **Lamartine'i** olsun, **Flaubert'i** olsun, **Loti'si** olsun hepsi de kendilerine pek değişik gelen **"Şark"ın** o egzotik dünyasını övüyorlar. Yalnız bu övgüler toplumsal bir uygarlık düzeyine duyulan beğeni değil, çok değişik bir tabloya karşı gösterilen bir sanatçı sempatisidir sadece... Nasıl ki bizler de bir Okyanus adasına gitsek, oradaki değişik yaşantılara karşı bir süre için aynı tür bir sempatiyi duyarız belki de... O nedenle bu biçim övgüleri ortaya koyarak:

— Avrupalılar bizleri şöyle beğenmişlerdir, böyle beğenmişlerdir diye yersiz böbürlenmelere kaymamak gerekir. Ve yine unutmamak gerekir ki Avrupalı yazar Londra'yı Paris'i, Berlin'i, Viyana'yı yazarken başka ölçü kullanıyor, "Şark"ı yazarken başka ölçü kullanıyordu.

Nitekim düşünürleri, tarihçileri, siyasetçileri hiç de sanatçılarının gözüyle bakmıyorlardı Türkiye'ye...

Örneğin büyük tarihçi **Gabriel Monod** 1898'de "Doğu Sorunu" nu incelerken o günkü dünyanın siyasî manzarasını bakın nasıl çiziyor ve bakın nasıl bir inceleme yapıyordu Türkiye hakkında:

"... Avrupa'nın Hıristiyan toplumları kendi aralarında çıkacak bir çatışmadan adamakıllı ürkmektedirler. Hepsi de bunun ciddiyetini anlamakta, ama hiçbiri de buna geçerli bir çare bulamamakta ve bu yüzden kendilerini birbirleriyle direkt olarak karşı

karşıya getirecek nedenlerden kaçınmaya çalışmaktadırlar. Çünkü hepsi de bilmektedir ki, bir gün nasıl olsa mutlaka patlayacak olan savaş şayet çıkacaksa, bu kendi hudutlarının dışında meydana gelen, önleyemeyecekleri bir takım komplikasyonlardan ötürü çıkacaktır. Yâni, ya Amerika, ya Çin, ya Afrika, yahut Osmanlı İmparatorluğu yüzünden çıkacaktır.

1898 yılından önce kimse Amerikan tehlikesinden kuşkulanmıyordu. Amerika'nın İspanya'ya karşı görünüşte anlamsız ve şaşırtıcı olarak giriştiği savaş, bir anda afallamış olan Avrupa'nın gözleri önüne, bir İngiliz — Amerikan ittifakının pekâlâ mümkün olabileceği gerçeğini seriverdi. Belki bu ittifaka Japonlar da katılacaklar ve Anglo - Sakson ırkının denizlerdeki egemenliğini sigortalayacaklardı.

Çin tehlikesi çok önceden beri bilinmekteydi. Çin Hindi'ndeki İngiliz - Fransız rekabeti, birçok yıldan beri Pekin'in sahne olduğu bir nüfuz çatışmasına olağanüstü bir önem kazandırmıştı. Fransa bir anda Rusya ile ittifak etmekte güçlü bir dayanak buldu. Rusya, Kuzeydoğu Asya'yı ele geçirdikten sonra Mançurya, Kore ve Peçili Körfezi üzerinde de egemenliğini kurmak için uzun yıllardan beri çaba harcıyordu. Çin - Japon savaşı, bir yandan o koskoca dev Çin'in cılızlığını, bir yandan da şimdiye kadar kimsenin farketmediği Japonya'nın askerî gücüyle deniz gücünü ortaya çıkardı. Pasifik'in İngiltere'si diyebileceğimiz Japonya, Çin sorununa yeni bir eleman olarak katılıyordu. Fransa, Rusya ve Almanya Avrupa'da kendi aralarındaki anlaşmazlıkları unutarak, Çin'in vaktinden önce parçalanmasını önlemekle kenetlendiler. Çünkü

böyle bir parçalanmadan özellikle İngiltere ile müttefiki Japonya kârlı çıkacaktı. Bu nedenle de Çin'in bölüşülmesi bir süre geriye bırakıldı. Çünkü bölüşme geciktirilirse Fransa Yunan, Kuang - Si ve Si - Kiang bölgesini; İngiltere Yang - Çe Kiang bölgesini; Almanya, Çin'in güneyini, Rusya da Peçili Körfezini alacaklardı. Japonya'ya da Kore üstünde koruyuculuk hakkı tanınacaktı. İngiltere ise kendi ticarî imparatorluğunun bir eyaleti olarak gördüğü Çin hakkında böyle bir plânın hazırlanmasını hazmedemiyordu ve hazımsızlık bazen Bakanlarının ağzından tehdit edici sözlerle açığa vuruluyordu.

Afrika tehlikesi ise aynı anda üç yönde birden beliriyordu: Doğuda İngiltere Kap'tan İskenderiye'ye kadar kesintisiz bir bağlantı yolu kurmak istiyordu; Fransa ile Habeşistan bu yolu Bahrelgazel ile Orta Nil'de kesmekle tehdit ediyorlardı. Batıda ise, Kongo ile Dahomey üstünde nüfuz bölgesi çatışması Fransa ile İngiltere'yi Çat Gölü ile Nijer kıyılarında karşı karşıya getirmişti. Kuzeyde ise Mısır sorunu İngiltere ile Fransa arasında sürekli bir soğukluk yaratmaktaydı. Bu gerginlik Habeşistan üstünde nüfuz kurmak için Fransa'nın İtalya ile çatışmasıyla da büsbütün karmaşık bir durum alıyordu.

Afrika'daki sorunlarla Mısır sorunu, Avrupa barışını tehdit eden dördüncü bir tehlikeyle genel olarak sıkı sıkıya bağlıydılar. Bu dördüncü tehlike Müslümanlık tehlikesi, başka bir deyimle "Doğu Sorunu" diye adlandırılan tehlikeydi."

Gabriel Monod, Afrika'daki İngiliz - Fransız rekabetinin Mısır, Çat Gölü çevresi ve Nijer'de yoğunlaşmasının gerçekte, Fas, Cezayir ve Tunus yollarıyla Büyük Sahra'da ticarî üstünlük kurmakla sıkı sıkıya ilgili olduğunu belirterek şöyle söylüyor:

"Oysa bütün Kuzey Afrika dinsel bakımdan Müslümanlığa bağlıydı. Hepsinin de kutsal merkezi Mekke'ydi. Ve bunların hiçbiri de İstanbul'la olan siyasal ilişkilerini tam olarak kesmemişlerdi. Osmanlı İmparatorluğundaki her türlü dalgalanma Kuzey Afrika'da yankısını buluyordu.

Uzun süre "Doğu Sorunu" adı altındaki politik düğüme Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'nın Hıristiyan devletleriyle olan ilişkileri açısından bakıldı. Bu nedenle de devlet adamları, "Doğu Sorunu"nu Tuna ülkelerinin yahut Yunanistan'ın bağımsızlığı, Karadeniz'e egemen olmak için Türkiye ile Rusya arasındaki çatışma, Mısır'ın otonomisi, Batının etkisiyle Osmanlı İmparatorluğundaki yönetim reformları ve iç organizasyonlar ve Hıristiyan güçlerin padişah ile olan diplomatik ilişkileri açısından değerlendirdiler.

Oysa değerlendirmeleri çok daha derinliğine ve genişliğine yapmak gerekiyordu. Bütün politik sorunlar (Buna sosyal sorunlar da eklenebilir) artık günümüzde sadece Avrupa'nın sorunları olmaktan çıkmış, dünyanın sorunları durumuna gelmiştir. Ve bu sorunlarla Paris, Londra yahut Berlin kadar, Pekin, Kap ve New-York da ilgilidir. O nedenle bu tür sorunları tarihin evrensel gelişimiyle olan bağlantıları içinde ele almak zorundayız."

Gabriel Monod da İslâm - Hıristiyan çatışmasının ayrıntılı bir tarihçesini çizerek, sonunda bu çatışmaların dinsel perdeler gerisinde iktisadî nedenlere dayanmakta olduğunu üstü kapalı şekilde azıcık belirtiyor ve şöyle diyor:

"Ticarî düşünceler, politik düşüncelerle sarmaş dolaş durumdadır. Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki rekabetleri her zaman için Türklere ya bir takım müttefikler kazandırmış, ya hiç değilse Türkler lehine bazı tarafsızlıklar yaratmıştır. Bu nedenle İmparatorluğun tümden yıkılması önlenmiş, yahut çöküşü geciktirilmiştir."

Monod'ya göre imparatorluğun çöküş nedenleri

Monod, İmparatorluğun çöküş nedenlerini de şu gerekçelere bağlamaktadır.

"İslâmiyet VII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar tam bin yıl bütün Orta ve Batı Asya ile Kuzey Afrika'yı ve Orta Avrupa'yı siyasal ve dinsel egemenliği altında tutmuştur. Sadece İspanya ile Akdeniz'deki bâzı adalar, Ortaçağdan itibaren İslâm baskısından kurtulma yolunu bulabildiler. Ve Hıristiyan Avrupa, İslâm istilâsına karşı giriştiği Haçlı Seferleriyle bir sonuç alamayınca Osmanlı İmparatorluğu ile ittifaklar kurmaya ve İmparatorluğu kendisinin pazarı durumuna getirmeye yöneldi. Ama XVIII. yüzyıldan itibaren İmparatorluk, kudretiyle ihtişamının her türlü ölçüyü aşması ve fethettiği yerleri kendi bünyesinde eritme başarısını gösterememesi yüzünden zayıflamaya başladı. Osmanlılar, elleri altındaki toplumla-

rın hiç birine doğru dürüst bir biçim vermemiş ve Türklerle bütünleştirememiş oldukları için de, düşmen toprakları ortasında kalmış yabancı bir ordu durumuna düştüler. Türklerin en büyük çaresizliği, İmparatorluğun içinde hıristiyanlarla müslümanları bir tek millet haline getirememiş, iyi bir yönetim kuramamış, can ve mal güvenliğini sağlayamamış, modern bir yönetim sistemi uygulayamamış olmalarıydı. Türklerin Avrupa'daki egemenliklerinin bitmesi, politikacılarla tarihçilere göre kaçınılmaz bir sonuçtu. Ancak bu çöküş ne zaman bitecek ve ne şekilde bitecekti, onu kestiremiyorlardı.

Bugün de bu çöküşü geciktiren neden Osmanlı İmparatorluğu'nun ne şekilde bölüşüleceği hesabının bir türlü yapılamayışıdır. Bu yüzden "Doğu Sorunu" ne zaman keskinleşmeye başlasa, genel bir savaşın çıkması endişesiyle bu sorun hemen kenara itilmektedir. Avrupa bu konuda patlayacak bir savaşın bütün tohumlarını görmekte ve savaştan da öylesine korkmaktadır ki, İmparatorluktaki en küçük bir olay, bütün Batılı devlet adamlarının tüylerini ürpertmektedir. Bunun için de Abdülhamit ne yaparsa yapsın, Yakın Doğu'da statüko'yu korumak için Avrupa devletleri çok temkinli davranmaktadırlar.

Gerçekten de Padişah İstanbul'dan kovulduktan sonra Doğu'nun yeniden nasıl bir biçime sokulacağını tahmin etmek çok zordur. "Hasta adam"ın mirasını paylaşmak hırsından doğan bir yığın karmaşık sorunu ancak zaman çözebilecektir. "Hasta adam"ın çevresindeki bütün güçler, durumu dikkatle izlemektedirler. Üstelik bu "Hasta adamın" iyileşmesi de mümkündür ve hastabakıcıların bir çoğu böyle bir

iyileşmeyi kendi yararları için kullanmak konusunda da hesaplar yapmaktadırlar..."

Monod, mümkün olsa özellikle Balkanlar için en iyi çözümün bir Balkan Federasyonu kurmak olduğunu ileri sürüyor:

"— Ama" diyor, **"Bu tür sorunlar keyfe göre kâğıt üstünde düzenlenemiyor. Aralarında bir sürü kıskançlık olan Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi ülkeleri nasıl olup da bir federasyon içinde bir bütün haline getirebileceksin..."**

Gabriel Monod, Basra Körfezi üstünde Ruslarla İngilizlerin çok büyük çıkarları olduğunu ve bunun için de yarıştıklarını anlattıktan sonra, ikisi de Akdeniz'de İranla Hindistan'a giden demiryollarının çıkışını ellerinde tutmak istiyorlar, diyor ve şöyle devam ediyor:

"— Rusya ilerleyip durmaktadır. Ve bir gün Akdeniz'e inerse İstanbul'u zorlayarak değil, İskenderiye üzerinden inmeyi tercih edecektir. Ama Akdeniz'e inmiş bir Rusya Fransa'ya karşı aynı yakınlığı gösterebilecek midir?..."

Geçen yüzyılın sonlarında ileri sürülen bu görüşleri bugün incelerken, en büyük yanılgıların daima bir noktada ortaya çıktığını görüyoruz. Çoğunlukla iktisadî düzenlerdeki değişimlerin yaratacağı yenilikleri kimse hesaba katmıyor.

Ve olaylara bu açıdan bakış olanağı geçen yüzyılda Avrupa'da bambaşka bir mantık sistematiğinin kurulmasından sonra etlenip kemikleniyor. Ve Türkiye o değişik açıdan yapılan analizlerin yine gerisinde kalıyor.

KARADENİZ VE BOĞAZLAR SORUNU

Belçikalı İktisatçı **Emile de Laveleye**'in 1885'de Osmanlı İmparatorluğu hakkında izlenimlerinden, 1843'de İstanbul'a gelen Fransız ozanı **Gèrard de Nerval**'in doğuya ait anılarından, Alman tarihçisi **Engelhardt**'ın Fransız Amiralı **Jurien de la Gravire**'in İngiliz Generali **Chesnet**'nin İmparatorlukla ilgili görüş ve faaliyetlerinden birer tutam örnekler sıraladıktan sonra **Edouard Driaut** ile **Gabriel Monod**'nun 1898'lerde **"Doğu Sorunu"**nu nasıl değerlendirdiklerini ve yine 1850'de İstanbul'a gelen **Flaubert**'in bâzı notlarını gözden geçirmeye çalıştık.

Yine çok ünlü bir tarihçi olan **Renè Pinon**'un 1905'de Potemkin zırhlısının Çar'a baş kaldırmasıyla ortaya çıkan yeni durum karşısında yazdığı **"Karadeniz ve Boğazlar Sorunu"** adlı makaleden bâzı kısımları alıyoruz.

Ötekilere oranla daha modern bir tarihçi olan **Renè Pinon** bu makalesinin özellikle sonunda dünyanın beklenmedik değişikliklere gebe olduğunu belirtmekte ve olaylara daha değişik açıdan bakmaya yönelmektedir.

Potemkin olayı

Pinon'un makalesi şöyle başlıyor:

"... Avrupa uzun süreden beri "Doğu Sorunu" **konusunda gerekli diplomatik çabaları harcayarak her türlü durumu hesaba kattığına, her türlü komplikasyonu önlediğine ve artık hiç bir sürprizden endişe duymadan bu konuda iyice rahata kavuştuğuna inanıyordu.**

Oysa şimdi üstünde onca antlaşma ve yazışmayla hukukî durumu saptanmış olan Karadeniz'de, bütün bu siyasal protokollere boş veren bir Rus zırhlısı, Çar'a karşı isyan ederek, ihtilâl bayrağını açmış, dolaşıp durmaktadır. Zırhlı Odesa önünde görünmüş ve oluk oluk kan dökülmesine sebep olmuştur. Bundan sonra bir Romanya limanı olan Köstence'de boy göstermiştir. Bir İngiliz vapuru, Potemkin'e İstanbul'a 60 millik bir mesafede rastladığını haber vermiştir. — Daha doğrusu rastladığını sandığını haber vermiştir. Çünkü bu öcü gemi hakkında öyle söylentiler çıkmaktadır ki, bâzı gazeteci esnafı geminin Marmara'da olduğunu bile yazmaktadırlar.—

Geminin koskoca Karadeniz'in içinde nerede ortaya çıkacağı kestirilemediğinden, herkes sıkıntıyla ufukları gözleyip durmaktadır. Ne zaman uzakta bir duman görünse, bu mutlaka, Potemkin sanılmaktadır. Halk hemen rıhtımlara koşmakta, geminin hiç bir yasa dinlemeyen dev toplarından ürkmekle birlikte, böylesine yeni bir olayı görme merakından da kendisi alamamaktadır. Halkın deniz kıyılarına yığılmasına paralel olarak diplomatlar da dosyalarını karıştırmakta, devletler hukukuna ait kitapları tekrar tekrar okumaktadırlar.

Boğazın ağzına, hemen pek de önemli sayılmayacak bir kaç top yerleştirilmesi için alelacele harekete geçilmiştir. Padişahın Yıldız Sarayı'nda etekleri tutuşmuştur. Boğaza ters türs yerleştirilen birkaç zararsız topun İstanbul'u savunmaya yetmeyeceğini bilmektedir ki, âsi Potemkin zırhlısının canı isterse Boğazı geçip toplarını saraya doğru çevirmesi işten bile değildir. Ama aynı zamanda Majesteleri Abdül-

hamid, Çar hükûmetinin uğradığı sıkıntının tadını da çıkarmaktadır bir yandan. Ve tarihin cilvesine bakın ki Türkiye'nin ezelî düşmanlarını şimdi en çok âsi bir Rus gemisi tehdit etmekte ve Sultan, için için bunun tadını yudumlamaktadır. Ruslar Sultandan âsilere karşı Boğazları kapatmasını istemişlerdir. Oysa Boğazların gerektiği gibi silâhlandırılmamasını vaktiyle yine Ruslar empoze etmişlerdi Sultana. Lânetli zırhlının adının Potemkin oluşu dahi tarihin bir garip cilvesidir. Vaktiyle o Rus Prensi Potemkine değilmiydi, sevgilisi 2. Catherine'i Kırım'ı alarak Karadeniz'e inmeye zorlayan ve 1768 - 1774'de Osmanlılarla Ruslar arasında savaşa sebep olan.

Daha önce benzeri görülmemiş olan Potemkin olayının nasıl sonuçlandığı malûmdur. Subaysız zırhlı birtakım serüvenler yaşayarak sonunda Romanya makamlarına teslim olmuştur. Asi gemi sonuç olarak ne Boğazları geçebilmiş, ne İstanbul'u gerçekten tehdit etmiş, ne Rus deniz kuvvetlerini peşinden isyana sürükleyebilmiştir. Ama Karadeniz'deki bu garip olay Babıâli'yi iyice endişelendirmeye ve öteki hükûmetleri de adamakıllı tedirgin etmeye yetmiştir.

İkinci derecede devletler olan Romanya ile Bulgaristan, limanlarını silâhlandırmak ve birer donanma kurmak için bunu bahane etmişlerdir. Rusya Karadeniz'in güvenliğini koruyamadığına göre, bu görevi küçük devletlerin yüklenmesi ve yeni bir Potemkin olayına karşı tedbirli bulunmaları hakları değil miydi? Ve Potemkin'in ortaya çıkışı özellikle "Boğazlar Sorununu" yeniden alevlendirmiş ve Avrupa'nın en tehlikeli ve iyileşmez hastalığı olan "Doğu Sorununu" yeniden canlandırmıştır.."

Yeni açılara doğru

Renè Pinon 1905'teki Avrupa'nın durumunu daha bir aydınlık biçimde çizmekte ve şöyle yazmaktadır:

"... Her zamankinden daha çok bugün denizlerde egemenlik kuran, dünya imparatorluğunu da eline geçirecektir. Toprak hudutları olan devletler için güçlü bir ordu, bağımsızlıklarının vazgeçilmez bir garantisidir. Böyle bir eyaletin fethini, hattâ hattâ Avrupa'da hegemonya kurmayı bile sağlayabilir. Ancak Avrupa dünyanın küçücük bir köşesi, Asya'nın ufacık bir uzantısıdır. Ama denizlerin egemenliği, kaptan Mahan'ın ünlü kitabına verdiği adla "The Sea Power" **dünya imparatorluğunu sağlayacak tek yoldur.**

Joseph Chamberlain: İmparatorluk, ticaret demektir **diye yazıyordu.** İmparator 2. Guillaume ise: "Geleceğimiz denizlerdedir" **demişti. Her iki söz de aynı anlamdadır. Ancak milletlerarası ticarette yani denizler ötesi yapılan büyük ticaretle ve böyle bir ticaretin yaşayıp gelişmesi için dayanmak zorunda olduğu kudretli bir deniz gücüyle kurulabilir dünya imparatorluğu günümüzde.**

Denizlerin serbestisi, boğazların ve kanalların açık bulunması, geçit noktalarının elde edilmesi büyük devletler için her zamankinden daha çok hayatî bir öneme sahiptir. Böylece yeni emperyalist politika, eskimiş millî üstünlük politikasıyla yeniden buluşarak, Boğazlar sorunuyla denizlerin serbestisi sorununu tekrar ön plana çıkarmıştır."

Görülüyor ki Renè Pinon, 19. yüzyıl boyunca **"Müslümanlık - Hıristiyanlık çatışması"** diye değerlendirilmek istenen **"Doğu Sorunu"**nu 20. yüzyılın he-

men başında yeni bir çerçeveye oturtuyor ve ilk kez emperyalist gelişimlerden söz ediyordu. Ve makalesine şöyle devam ediyordu:

"... Potemkin olayıyla ilgili olarak, Rusya'nın geçici biçimde zayıflaması yüzünden doğuda ciddî komplikasyonların çıkabileceği bir sırada yeniden Boğazlar sorununun ele alınması gayet olağandır..."

.....

"... İstanbul'un bulunduğu mevki için "Kıyaslanmayacak ölçüde avantajlı" denmesi adet olmuştur. Oysa bu, yarısı doğru olan bir gerçektir. Güçlü bir devlet için İstanbul'un bulunduğu mevki kıyaslanmaz avantajlara sahiptir. Böyle bir devlet kendisini çok kolay savunabilir ve savaşın komşularının toprakları üstünde ceryan etmesini sağlayabilir. Ama güçsüz ve iyi silâhlanmamış bir devlet için İstanbul'un mevkii gayet tehlikelidir. İçinde kudretli bir askerin kapalı bulunduğu bir evin anahtarını sakat bir kapıcıya teslim etmeye benzer bu. Böyle bir durum zayıf bir devleti korkunç serüvenlere ve yabancılardan yardım dilenmeye sürükler. Yabancılar gönüllü olarak koşarlar böyle bir yardıma, ama bir daha kendiliklerinden asla çekilip gitmezler. İşte Osmanlı İmparatorluğunun "Kıyaslanmayacak ölçüde avantajlı" sayılan Boğazlar üstündeki durumu budur ve bu nedenle de bütün belâları başına çekmiş ve bu belâlar serisinin adına da "Doğu Sorunu" adı verilmiştir. Hâlen Karadeniz'e kapatılmış olan Rusya mı daha acınacak durumdadır, yoksa onu dışarı çıkartmamakla görevli olan Osmanlı İmparatorluğu mu, orası da pek belli değildir."

* * *

İnsan yıllarca önce ünlü tarihçilerin o günün koşulları içinde yaptıkları yorum ve öngörüleri okurken, daha sonradan olup bitenleri bildiği ve bu değişimlerle eski yorumlar arasındaki uyuşum veya uyuşmazlığı rahatça kontrol edebildiği için garip bir zevk duyuyor. Bir bakıma zamanın ötesinden, daha önce yaşamış bir öğrenciyi sınavdan geçiriyor.

THEOPHILE GAUTIER'NIN 1852'de GÖRDÜKLERİ

"Yüz yıl önce yabancı gözüyle Türkiye" yazılarının sonuncusunu 1852'de İstanbul'a gelmiş yine bir büyük Fransız ozanının, **Thèophile Gautier'**nin anılarına ayırmak istiyoruz. Gautier, İstanbul'a kendisinden önce gelmiş bütün yazarlara oranla istanbul'u en fazla gezip görmüş ve devrin İmparatorluk başkentini en renkli, en değişik biçimde yazmış olan sanatçıdır. Thèophile Gautier'in İstanbul'a ait yazılarını topladığı **"Constantinople"** adlı kitabı da çevrilmiş değildir Türkiye'de...

Gautier 1852 yılında çıkmıştır yolculuğuna. Bu yolculukla ilgili anılarına şu satırlarla başlamaktadır:

"... Bir içen bir daha içer. Bir geziye çıkan bir daha çıkar... Görme susuzluğu da, içki susuzluğu gibi, insanı tatmin ederken doyuracağına daha çok acıktırır."

Ancak yine de Gautier'nin yolculuğunun tek nedeni bu değildi. Ozan önce dansöz **Julia Grisi'**ye âşık olmuş, ondan sonra Julia'nın kızkardeşi dansöz **Carlotta Grisi'**ye âşık olmuş ondan sonra dansöz **Ernesta Grisi'**ye âşık olmuştu. (Yâni hepsi de dansöz olan Grisi'lerin topuna birden âşık olmuştu.) Ancak en fazla Ernesta'ya tutulmuştu. Ve çocukları vardı ondan.

1851'de Gautier ile Ernesta parasızlıktan kahroluyorlardı. Bu nedenle de Ernesta, **Stanislas Boisselot**'un trupuyla birlikte bir İstanbul turnesi yapmaya razı olmuştu. **"Journal de Constantinople"** 4 Ocak 1852 tarihli nüshasına Boisselot ile dansözün İstanbul'a geldiklerini haber veriyordu. Gautier, Paris'te kalmıştı. Ama Ernesta para kazanır kazanmaz, Gautier de hemen İstanbul'a gelecekti. Ancak şu rezalete bakın ki Boisselot, kızın parasını vermemiş ve kız meteliksiz kalmıştı İstanbul'da, Gautier'in Paris'ten para bulup göndermesi gerekiyordu sevgilisine... Fıkara ozan bulup buluşturduğunu gönderdi Ernesta'ya... Ama üç hafta sonra Ernesta artık tam sefilleri oynamaya başlamıştı İstanbul'da.

Gautier 20 martta İstanbul'da bulunan arkadaşı ünlü gazeteci **Maxime du Camp**'a mektup yazıyor:

— **Aman kuzum, Ernesta'ya biraz para ver, ben sana sonra öderim,** diyordu.

Ve sonunda 9 Haziran 1852'de Thèophile Gautier de Ernesta'sına kavuşmak için Paris'ten ayrıldı.

24 Haziran 1852 tarihli **"Journal de Constantinople":**

"... Paris'in en sevimli yazarlarından ve "La Presse" gazetesinin esprili tiyatro eleştirmenlerinden Thèophile Gautier, Fransız vapuru Lèonidas ile İstanbul'a gelmiştir" diye yazıyordu.

Yazar, babasına gönderdiği bir mektupta şöyle diyor:

"... Boğaz çok benziyor Thames Nehrine, İstanbul'un ise şarkla hiç ilgisi yok. Londra gibi bir yer burası. Üstelik çok da pahalı hayat. İtalya'da üç ay yaşamaya yetecek para ile burada bir ay yaşayamıyor insan..."

Ama Gautier gitgide İstanbul'un Londra'ya hiç de benzemediğini farkedecek ve gördüğü bütün değişik tabloları bir bir yazacaktı.

Fener

Bu yazılardan bir örnek vermek için Gautier'nin Fener'i anlatan parçasını alıyoruz:

"... Nihayet Fener'e geldik. Zengin Rumlar burada oturuyorlar. Batakhanelerin dibinde bir çeşit West-End burası. Taş binalar mimarî bakımından gayet sağlam. Bir çoğu balkonlu. Balkonların her iki alt köşesinde kademe kademe oymalı taş destekler. Yahut oymalı ve kıvrıntılı taş destekler. Daha eski evler, orta çağların yarı ev, yarı kaleye benzeyen dar cepheli binalarını andırıyor. Duvarları bir kuşatmayı göğüsleyecek kalınlıkta. Pencerelerde kurşun işlemez demir kapaklar. Mazgallara benzer dar pencerelerin önünde gayet kocaman parmaklıklar. Ve yine mazgallara benzeyen diş diş cumbalar. Bütün bunlar yangınlara karşı alınmış masum savunma tedbirleri.

Eski Bizans buraya sığınmış durumda. Commènes'lerin, Ducas'ların, Paleologues'ların torunları, burda öyle karanlıkta yaşıyorlar. Vaktiyle atalarının bayrağının dalgalandığı kaybolmuş bir imparatorluğun yersiz yurtsuz prensleri bunlar ki, damarlarında hâlâ daha o imparatorluğun kanını taşıyorlar. Uşakları kıral muamelesi gösteriyor kendilerine. Kendi aralarında yıkılmış dünyalarının tek tesellisi olarak uşaklarından gördükleri saygıyla yaşıyorlar. Dıştan çok basit göründüğü halde içleri fevkalâde süslü olan bu sağlam binalarda aklın almayacağı ölçüde hazine-

ler, servetler saklı. Şarkta lüks tehlikeli bir görüntüdür. O nedenle de gözlerden ırak olarak yaşanır bu tür zengin hayatlar. Fenerli Rumlar çok uzun süre diplomasideki kıvraklıklarıyla ünlüymüşler. Vaktiyle Babıâli'nin uluslararası işlerini onlar yönetirlermiş. Ama Yunan isyanından bu yana kredileri bir hayli azalmışa benziyor.

Fener'in sonunda Haliç'i çevreleyen Türk yollarına giriliyor. Buralarda karınca gibi ticarî bir kaynaşma içinde halk. Her adımda, omuzlarına koydukları sırıkların ortasında eşya taşıyarak peşpeşe giden iki hamala rastlanıyor. Bir ucu bir eşeğin sırtına öteki ucu yanındaki eşeğin sırtına bağlanmış uzun tahtalar, yollardaki gidip gelişi aksatıyor. Ve bir dönemeçte yan bir sokağa sapmaya kalktıkları zaman da önlerinde ne var ne yoksa, sağa sola deviriyorlar. Yine bu çifte eşek üstüne konmuş tahtalarda da eşya taşınıyor. Bazan zavallı hayvanlar dar sokakların duvarları arasında sıkışıp kalıyorlar, ne ileriye gidebiliyorlar, ne geriye.

Ve işte o zaman, atlısı, yayası, imamı, kadını, çocuğu, köpekleriyle bir gürültülü kalabalık birikiyor orada. Kimi bağırıp çağırıyor, kimi sövüyor, kimi akıl öğretiyor ve köpeklerin havlamalarıyla birlikte her tondan bir yaygara kopuyor. Tâ ki eşekçi, eşeklerinin kuyruğuna yapışıp hayvanları yolu açacak duruma getirinceye kadar sürüyor bu bağırma çağırma. Yol açılınca birikmiş kalabalık dağılıyor ve yine sokak eski sâkinliğine kavuşuyor. Bu arada sille tokat birbirine girişenler de oluyor ama en çok tekmeyle yumruğu da hiç de günahları olmadığı halde gürültüye sebep olan eşekler yiyor.

Arazi denizden bir anfi şeklinde surlara doğru çıkmada. Bu surları da dış yönünden izleyerek gezdik. Anfiyi kaplayan Türk evlerinin damları ötesinden, surların şurda burda kalmış parçaları, kemerleri çarpıyor göze. Ve bu eski zaman duvarlarının kıyısında ortasında, bir kibritte cayır cayır yanacak odun yığınlarına benzeyen sözde modern, ahşap binalar yükseliyor. Şu kara taşlı surlar kim bilir yanarak ayakları dibine dökülmüş kaç İstanbul'un külünü gördü. Yüz yıllık bir Türk evi çok zor rastlanan bir şeydir İstanbul'da."

Sonuç

Yüz yıl önceki Türkiye hakkında çok ama çok şeyler yazılmış. Bunların ne kadarı gerçeğe uygun, ne kadarı değil. Ne kadarı peşin saplantıların sonucu, ne kadarı fantezi, ne kadarı şişirme, ne kadarı politika yalanı... Bunları doğru dürüst ayıklayabilmek için uzun süre çalışmak gerekiyor. Çalışma ise genellikle bir yarar sağladığını gördüğün zaman zevklidir. Türkiye ise bu tür zevkleri tattırma konusunda oldukça kayıtsız kalmaya alışık günlük dertleri başından aşkın bir ülke...

Ama yine de hiç değilse İstanbul için yerli yabancı belgelerden bir büyük kitaplık yapılabilir.

Bezirgânca bir görüşle böylę bir müzemsi kitaplık sade kültür bakımından değil, turizm açısından da herhalde ilgi çekici olur.

Oysa Fransız devriminde kafası kesilen büyük ozan **Andre Chenier**'nin Şişhaneye çıkarken Bankalar Yokuşu'nda doğduğu bina bile ardiye ve marangoz atölyeleri arasında kaybolup gitmiş. Sadece koca bina-

nın bir köşesinde kararmış bir plâka var. Chènier'nin burada doğduğunu gösteren.

Daha acısı İstanbul'u en iyi anlatan turistik rehber kitapları bile yabancılar tarafından yapılmış kitaplar. Tıpkı denizlerimize ait haritaların da en iyilerinin yabancılar tarafından yapılmış olması gibi...

İstanbullu olup da İstanbul'u gerçekten bütün semtleriyle bilen kaç kişi vardır acaba. En aydın ve İstanbul'a en meraklı kişiler arasında bile İstanbul'un kapılarını doğru dürüst sayabilenlere çok az rastlanıyor.

Biz, yaşadığımız yerleri derinliğine sevecek kadar dahi tanımıyoruz galiba... Ama yine de kimseyi suçlamamak gerek. Ekmek parası bulma çabası, İstanbul gibi bir kentte yaşama zevkini tam anlamıyla tadabilme çabasına ister istemez ağır basmada.

Gazetelerde, çeşitli kurumlarda, sık sık yazı ve araştırı yarışmaları açılıyor. Bunlardan birinin konusu da, ya İstanbul, yahut Türkiye'nin başka önemli bir bölgesi olsa kim bilir ne ilginç çalışmalar çıkar ortaya...

Biz pek zayıf olanaklar içinde bu çeşit bir çabanın pek sığ bir örneğini vermeye uğraştık.

Ama eminiz ki okuyucular bu basit örnekteki yetersizlikleri iyi niyetimize bağışlayacak ve bu kadar hacımlı bir konuyla kolay başa çıkılamayacağını düşünerek bizi hoşgörüyle karşılayacaklardır.

Çocuk Masallarının Kökeni

GİRİŞ

Bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de "Çocuk" sorunu enine, boyuna ve derinliğine dört dörtlük bir ciddiyetle ele alınmış bir konu değildir. Zaten az gelişmiş ülkelerin en büyük ortak özelliği, hangi alanda olursa olsun, ciddiyet, bilimsellik ve metotdan yoksun bir lâf kalabalığı curcunasıyla "adam sen de-...."ci bir yasak savma ucuzluğunun bataklığında kendi kendini aldatıp durmasıdır.

Biz bu kez de on tefrikalık bu küçük yazı dizisinde, bu nedenlere inmeden, sadece çocuk dünyasının insanlık gelişimiyle ilgili girift bağlantıları üzerinde hafif bir projektör taraması yapmaya uğraşacağız.

Öyle sanıyoruz ki, okuyucular, çocuk masallarının kökenleri hakkında çeşitli yazar, düşünür, sosyolog ve pedagogların ileri sürdükleri teorileri sevimli bir hayretle görecekler ve bu çocuk masallarının geçmiş zaman içinde insanlığın değişik etkenler altında kolektif olarak dokuduğu sayısız renk ve sembollerle dolu eşsiz bir sanat ürünü olduğunu, tılsımlı bir gönül dilinin kıvançlı şiirselliği içinde değerlendireceklerdir.

Bu arada evrensel masal dünyasına kendi folklorumuzdan yapılmış katkılar üzerinde de Pertev Naili Boratav'ın saygıdeğer araştırıları sayesinde azıcık duracağız. Yazarların yarattığı çocuk edebiyatı ile insanlığın yarattığı masallar arasındaki ayrıma ve ilişkilere de değinerek "Çocuk insan"ın özellikle az gelişmiş ülkelerde umursanmayan, kısır, kuru ve tutamaksız bırakılan iç âlemine mütevazı ama onlara karşı yürekten bir sevginin, göklü güneşli, çiçekli, yıldızlı minik buketlerini sunmaya çalışacağız.

ANATOLE FRANCE ve ÇOCUKLAR...

Anatole France kendi çocukluğunu hiçbir zaman unutmamış, çocukların dünyasıyla ilişkisini hiçbir zaman kesmemiş, bağnazlığa ve saplantılara karşı, ince, zarif ve esprili bir yazardır.

"İşte yaklaşmakta yılbaşı. Dilekler ve armağanlar günüdür yılın ilk günü. Bunlardan en güzel payı da çocuklar alır. Ve çok da olağandır bu. Sevilmeye büyük ihtiyaçları vardır çocukların. Üstelik fakir oldukları için de yakışır onlara bu sevgiyi beklemek. Aralarında servet sâman içinde doğmuş olanların bile kendilerine verilenlerden başka bir şeycikleri yoktur. Ve nihayet karşılıkta da bulunmazlar aldıklarına. Bu nedenle de ayrı bir zevktir çocuklara armağan vermek.

Onlara uygun düşecek kitaplarla oyuncakları seçmekten hiç bir şey daha ilginç olamaz. Oyuncaklar üstünde felsefî bir deneme yazmayı düşünüyorum. Aklımı pek kurcalıyor bu konu. Ama ciddî ve uzun bir hazırlığa girişmeden cesaret edemiyorum konuyu ele almaya.

Bugün için çocukları eğlendiren kitaplardan söz açmakla yetineceğim sadece.

Önce şöyle bir soru çıkıyor karşımıza. Çocuklara özellikle kendileri için yazılmış kitapları vermeyi tercih mi etmeliyiz?

Deneyler en iyi cevabı veriyor bu soruya. Çok zaman çocuklar kendileri için özel olarak yazılmış kitaplara karşı müthiş bir tiksinti duyuyorlar. Dikkate değer bir nokta bu. Çok da kolay anlaşılıyor bu tiksintinin nedeni. Daha ilk sayfalardan yazarın kendi

dünyalarına girmek için ıkınıp sıkındığını sezinliyor çocuklar. Oysa onlar yazarın kendi dünyalarına girmesini değil, kendilerini kendi dünyasına çekmesini bekliyorlar yazardan. Bu yüzden de yazarın bu ters tutumundan ötürü insan ruhunun her yaşta susuzluğunu çektiği bir başka yeniliğin, bir başka bilinmezliğin tadını bulamıyorlar kendileri için yazılan kitaplarda.

Ozanları ozan, bilginleri bilgin yapan o "merak" da içlerinde vardır o miniklerin. Onlar kendilerine evreni, evrenin tılsımını açıklayacak birisini istiyorlar. Çocukları, kendi kendilerinin üstüne eğen ve bizzat kendi dünyalarıyla karşı karşıya bırakan yazar, feci bir sıkıntıya uğratıyor çocukları.

Ne çare ki çocuklar için yazı yazmaya kalkanlar hep bu yolu uyguluyorlar. Yazılarında çocuklara benzemeye özeniyorlar. O arılıktan, o incelikten yoksun olarak çocuk olmaya kalkıyorlar.

Vaktiyle "Yanan Okul" diye bir kitap verdiklerini hatırlıyorum bana. Ne de iyi niyetlerle vermişlerdi o kitabı. Yedi yaşındaydım ve saçma sapan birşey olduğunu hemen anlamıştım. Bir başka "Yanan Okul" kitaplardan iğrendirebilirdi beni, oysa ne kadar da çok severdim kitapları..."

.....

Gerçek bir dehayı en iyi çocuklar anlar. O küçücük oğlanlarla, o küçük kızların en çok hoşlarına giden yapıtlar, her bölümünün güzel bir bütünlük meydana getirdiği üstün bir yaratıcılıkla yüklü, sağlam bir üslupla yazılmış, aşamalı yapıtlardır.

Bir çok kez küçücük çocuklara Odise'den iyi çevrilmiş bâzı parçalar okuttum. Hayran kaldı çocuklar

bunlara. On iki yaşındaki gencecik bir ruhun kendinden geçerek okuyacağı en güzel yazılar özellikle Don Kişot'taki uzun bölümlerdir. Ben de okumayı öğrenir öğrenmez, Cervantes'in o enfes kitabını okumuştum. Ve öylesine sevmiş, öylesine tadına varmıştım ki bu kitabın, bugün dahi benliğimde kalmış olan neşenin büyük kısmını o kitaba borçluyum.

Yüz yılı aşkın bir zamandan beri çocuk klâsikleri arasında olan Robinson Crusoé dahi vaktiyle büyükler için, Londra kentinin tacirleri ve Majestelerinin denizcileri için yazılmıştı. Yazar bu yapıtına bütün sanatını, zekâsının bütün sağlamlığını ve engin bilgisiyle tecrübesini koymuştur. Öğrencileri eğlendirmek için en gerekli şeyler olmuştur bunlar.

Burada saydığım sanat şaheserlerinin içinde çeşitli olaylar ve insanlar vardır. Şayet fikirler soyut olarak anlatılmışsa, dünyanın en güzel kitabının dahi hiçbir anlamı yoktur bir çocuk için. Soyutu kavrama ve soyutlama melekesi gayet geç ve gayet eşitsiz olarak gelişir insanlar arasında.

.....

Çocuklar için yazmağa kalktığınız zaman, bir çeşit özel zorlamalara girişmeyiniz. Çok iyi düşünün ve çok iyi yazın. Her şey canlı, her şey muhteşem, büyük, güçlü olsun yazdıklarınız da. Okuyucularınızın hoşuna gitmenin tek sırrı buradadır.

.....

Çocuk ruhunu coşturan, ona derin duygular aşılayan, ona şiirselliği tattıran en küçük bir kitap bile, çocuklar için de, gençler için de, içi tıklım tıklım mekanik bilgilerle yüklü bütün kitaplarınızdan çok daha geçerlidir.

Miniklere de, büyük çocuklara da masallar gereklidir, masallar: İster nesir, ister nazım biçiminde olsun güzel masallar. Bizleri güldüren yahut ağlatan ve hepimizi büyüleyen masallar...

Daha bugün içinde bir düzine kadar masalı bulunan "Sihirli Dünya" diye bir kitabı aldım sevinçle.

Bunları toplamış olan tatlı ve bilgin insan M. de Lescure, kitaba yazdığı önsözde insan ruhunun sonsuza dek sihirli bir aleme nasıl muhtaç olduğunu anlatıyor ve şöyle diyor:

— Yeryüzünü, gerçeği, onun yarattığı hayâl kırıklıklarıyla acıları unutma ihtiyacı evrensel bir ihtiyaçtır. Bu acılar, bu kırıklıklar ince duygularda büyük üzüntüler, sert şoklar yaratır ve çocukların gururlu ruhlarına çok katı gelir.

İnsanı hayvandan ayıran şey gülmesinden de ötede düş kurmasıdır. Ve ona yaratılışındaki üstünlüğü bu yeteneği sağlar.

İşte çocuk da bu düş kurma ihtiyacını duymaktadır. Hayalinin çalıştığını hissetmektedir çocuk. Bu nedenle de masallar istemektedir.

Masalları yaratanlar dünyayı kendilerine göre yeniden kurmaktadırlar ve güçsüzlere, sade kişilere, miniklere de kendilerine göre bir dünya kurma olanağını vermektedirler. Böylece en sevimli etki onlardan gelmektedir. Düş kurmaya, duymaya, sevmeye yardımcı olmaktadır onlar.

Masal yaratanlardan çocukların kafalarını cüceler ve perilerle doldurup onları aldattıkları kanısıyla korkmayınız. Çocuk bu tatlı düşlerle hayatın hiçbir ilişkisi bulunmadığını gayet iyi bilmektedir. Asıl çocukları o sizin eğlendirici bilimsellikleriniz yanılt-

makta ve kafasına düzeltilmesi zor, çeşitli yanlışlıklar ekip durmaktadır.

.....

İnsanın zevkten içini ürperten, halk yığınlarından ve ozanlardan kopup gelmiş şiirli güzel destanlara muhtaçtır çocuklar.

Ne çare ki, toplumumuz düşsellikten korkan eczacılarla dolu. Oysa ne kadar da haksızdırlar bu korkularında. Kendine özgü yalanlarıyla dünyaya bütün güzelliğin ve bütün erdemliliğin tohumlarını eken bu düşselliktir. Ancak bu düşsellikle yücelir insan. Anneler, düşselliğin çocuklarınızı ziyan edeceğinden çekinmeyiniz. Tam tersine bir takım basit yanlışlıklardan ve kaba hatâlardan onları bu düşsellik koruyacaktır."

MAVİ SAKAL'ın YEDİ KARISI

Bütün dünya çocuklarının ilk öğrendiği masallardan biri "Mavi Sakalın Yedi Karısı"dır. Onyedinci yüzyılın ünlü Fransız yazarlarından **Perrault** 1697'de "Oye Ananın Masalları" adıyla halk arasında dolaşan masalları toplayarak ilk kez bir kitap haline getirmiş ve bu kitaptaki "Mavi Sakalın Yedi Karısı", "Parmak Çocuk", "Çizmeli Kedi", "Ormanda Uyuyan Güzel", "Külkedisi" gibi hemen hemen her çocuğun ezbere bildiği masallar üç yıl içinde her dilde sayısız baskılar yapmıştır.

Gerçekte bu masallar halkın kolektif olarak yarattığı masallardır ve insanlığın çok daha eski dönemlerinden kopup gelmektedir. Büyük İngiliz düşünürü **Bacon** bu eski masalların sembolik olduğunu ve bu

sembollerin gerisinde daha başka gerçeklerin saklı bulunduğunu ileri sürmüştür vaktiyle...

Ve bir çok araştırıcı bu sembolleri çözmek, bu masalların nasıl oluştuğunu bulmak ve kökenlerine inmek için derin incelemelere girmiş, sayısız tezler atmışlardır ortaya...

Örneğin **"Mavi Sakalın Yedi Karısı"** masalını ele alalım. Masalın konusu malûmdur. Mavi sakallı iri yarı korkunç bir herif vardır. Bu herif ilk aldığı kadını öldürmüş, ikinci aldığı kadını öldürmüş, üçüncü aldığı kadını öldürmüş, dördüncü aldığı kadını öldürmüş, beşinci aldığı kadını öldürmüş, altıncı aldığı kadını öldürmüş ve hepsini şatosunun her tarafı kapalı bir odasındaki çengellere asmıştır.

Mavi Sakal yedinci aldığı kadını da sınavdan geçirmek için yolculuğa çıkıyormuş gibi yaparak, yeni karısına korkunç odanın anahtarını vermiş:

— **Bu anahtarla o odayı sakın açayım deme, yoksa mahvolursun,** demiştir.

Ama kadın Mavi Sakal şatodan ayrılır ayrılmaz doğruca içinde ne bulunduğunu çoktandır merak ettiği odaya koşmuş ve hemen anahtarla açmıştır kapıyı. Odada Mavi Sakalın daha önce aldığı altı kadının çengellere asılmış kanlı cesetlerini görünce şaşkınlıktan elindeki anahtarı yere düşürmüştür. Bir parça kan bulaşmıştır anahtara. Mavi Sakalın durumu anlamaması için anahtardaki kanı çıkarmaya boş yere uğraşıp durmuştur kadın. Ve kan bir türlü çıkmamıştır anahtardan.

Tam o sırada Mavi Sakal gelmiş ve anahtardaki kanı görünce karısının sözünü dinlemeyip odayı açtığını anlamıştı.

— Ben sana o odayı açma yoksa mahvolursun dememiş miydim, şimdi hazırlan bakalım ölüme. Sana dua etmen için bir çeyrek müsaade, demiştir.

Ve başlamıştır yedinci kadını da kesmek için bıçağını bilemeye.

Zavallı kadın şatodaki kızkardeşi Anne'in yanına koşmuş ağlaya ağlaya:

— Durum böyle böyle, bugün erkek kardeşlerim gelecekti buraya. Çık bakalım şatonun kulesine, kardeşlerim geliyor mu haber ver demiştir.

Anne kuleden ufukları gözlemekte, dakikalar geçmekte, Mavi Sakal aşağıdan bağırıp durmaktadır:

— Ölüm saatin çaldı. İnecek misin aşağı yoksa ben mi çıkayım yukarıya...

Kadın da kızkardeşine hıçkırıklarla seslenip durmaktadır:

— Anne, sevgili kardeşim Anne, söyle kuzum kimse yok mu gelen?

Anne:

— Yok diye cevap verir. Sadece bomboş çayırlarla tozlu bayırlar görüyorum.

Mavi Sakalın ise sabrı tükenmiş, bilediği kocaman bıçağı alarak kadının kafasını kesmek için yukarı fırlamıştır. Tam bıçağı kaldırdığı sırada kadının erkek kardeşleri dört nala şatoya girip Mavi Sakalı öldürürler ve kızkardeşlerini kurtarırlar.

Masal üstündeki yorumlar

Bu masalın kökeni üstünde ileri sürülen çeşitli tezlerden bazılarını sıralayalım:

1 Tarihçi tezler:

a) Alain **Bouchard 1531'de yazdığı** "Büyük Olaylar" **kitabında,** Albert le Grand **da 1680'de yazdığı** "Ermiş Gildas'ın Hayatı" **adlı eserinde Brötonya kırallarından** Comorre'**un yedi karısını öldürmeye kalktığını yazmaktadır. Ancak krala bu cinayetlerinin sonunda kendisini de oğlunun öldüreceği malûm olur. Ve öldürdüğü son karısı** Triphime, **ermiş** Gildas **tarafından tekrar canlandırılır.**

Bu eski Bröton efsanesinin de kökeni Yunan efsanelerine dayanmaktadır ve Mavi Sakal masalı bu efsanelerin içinden süzülerek gelmektedir.

b) **Collin de Plancy'ye, Giraudy'ya ve Michelet'ye** göre Mavi Sakal masalının kökeni Fransa Mareşallerinden **Gilles de Rais'**in hayatıdır. **Jeanne d'arc** ile birlikte dövüşmüş olan Gilles de Rais 26 Ekim 1440'da otuz altı yaşındayken kara büyü ayinlerinde üç yüz çocuğu öldürmek suçuyla Nantes'da idam edilmiştir. Ancak Gilles de Rais'in bir tek karısı vardı. Adı da **Catherine de Thouars'dı.** Kocasının idamından sonra daha bir süre yaşamıştır. Günümüzde dahi tarihçiler arasında Gilles de Rais'in bir cani mi, yoksa zenginliğinden ve siyasal düşüncelerinden ötürü komploya kurban gitmiş bir kahraman mı olduğu tartışılıp durmaktadır.

Fransa Mareşalinin bir cani olduğunu iddia edenler Mavi Sakal masalının da onun cinayetlerinden esinlenilerek yoğrulmuş bir efsane olduğunu ileri sürmektedirler.

c) Bazı tarihçilere göre ise Mavi Sakal İngiltere Kralı 8. Henri'**den başkası değildir. 8. Henri altı kadın almış ve bunlardan ikisini idam etmiştir. Bu olay,**

sonunda halkın ağzında Mavi Sakal masalına dönmüştür. Maspero ile Gaston Paris'e göre ise Mavi Sakal, yıllarca önce yaşamış Landru yahut John Christie gibi bir cinayet delisi, insan kanı emen bir vampirdi.

2 Astronomiye dayanan tezler:

Max Muller, Bréal, Husson gibi araştırıcılar bu tür masalların kökenlerinde güneşi, şafağı, grubu, geceyi, gündüzü görmekte ve bu tür doğal olayların eski çağlardaki insanların hayalinde sembolik masalların filizlenmesine yol açtığını savunmaktadırlar.

Bu görüşe göre Mavi Sakal güneştir. Öldürdüğü yedi karısı ise haftanın içindeki şafaktır. Haftanın her günü güneş doğarken bir şafağı öldürür. Gerçi sembolik hikâye feodal bir dönemde bir hayli vahşileşmiş ve Mavi Sakal kanlı bir cani haline getirilmiştir. Ancak yine de bu masalın çok daha eski devirlere dayanan özü büsbütün bozulmamıştır. O çok eski devirlerde güneş herkesin korkarak taptığı bir yüce tanrıydı. Mavi Sakal ise, masmavi uzanan gökyüzüydü. Hint mitolojisinde bu tanrılar tanrısının adı **Indra**'dır. Şimşekleri çaktıran, yıldırımları düşüren, yağmurları yağdıran odur.

Mavi Sakal masalında, Mavi Sakal Hint mitolojisinden gelme **Indra** yani **Güneş**, yedi karısı da, haftanın yedi şafağı olduğuna göre, yedinci kadını kurtaran o iki erkek kardeş nedir?

Bunlar da yine Hint mitolojisinde **"Açwin"**ler denilen sabah ve akşam yıldızlarıdır. Bunlar güneşin tutsak ettiği gün ışığını, akşamdan sabaha dek güneşle dövüşerek kurtarırlar. Mavi Sakal masalı, şafakları öldürmeye kalkan güneşle, gün ışığını kurtarmak için

güneşle dövüşen akşam ve sabah yıldızlarının masalıdır.

* * *

Ancak bu astrolojik tezi çok ileri götüren bazı kişiler de çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı bütün insan kültürünün kökeninin güneş ve yıldızlar olduğunu iddia etmişler ve hatta İsa'nın güneş, on iki tilmizinin de yılın on iki ayı olduğunu iddia etmeye kalkmışlardır. Bu nedenle de hıristiyanlar çok, ama çok kızmışlar bu astrolojik teze.

Jean - Babtiste Pèrès adında bir kütüphaneci **1817'de yazdığı "Napoleon Hiç Bir Zaman Mevcut Olmadı"** adlı kitabında iyice alaya almıştır bu görüşü.

Kütüphaneci astrolojik teze göre Napoleon'un hiç yaşamadığını, gerçekte mitolojik bir masal kahramanı yâni güneş olduğunu, bir adadan doğarak yükseldiğini, Avrupa'nın üstünde doğudan batıya birçok zaferler kazandıktan sonra kışın kuzeyde gücünü kaybettiğini ve Okyanusta batıp gittiğini yazmıştır. Napoleon'un on iki mareşalinin yılın on iki ayı, imparatorun dört kardeşinin de yılın dört mevsimi olduğunu belirten zekî kütüphaneci, astrolojik tezin iyice canına okumuştur.

Deulin de yine astrolojik tezi savunan Husson'a verdiği cevapta **"Paul ve Virginie"** romanında **Virginie'nin** şafak, **Paul'ün** de güneş olması gerektiğini yazmıştır.

* * *

Öteki yorumlar

Mavi Sakal masalı üstünde hıristiyanlıkla ilgili, kendine göre bir takım sınavları olan gizli eski zaman dernekleriyle ilgili daha birçok yorumlar yapılmıştır.

Mavi Sakal masalıyla öteki masallar arasındaki ortak unsurlar üstünde durulmuş ve bu ortak unsurlar, yorumcuların kendi mantık açılarına göre değişik biçimlerde değerlendirilmiştir.

Örneğin Mavi Sakal masalını insanoğlunun özündeki "Merak" güdüsüne dayatanlar, özellikle bu güdünün kadınlarda çok daha keskin olduğunu, bu nedenle de Tevrat'taki Havva efsanesinin dahi aslında "Merak" unsuruna dayandığını, bütün efsane ve masallarda temel tema olarak hep bu "Merak" konusunun işlendiğini belirtmişler, "Binbir Gece Masalları"nın daima bu temele oturduğunu söylemişlerdir. Onlara göre masal ve efsaneler bu güdünün sembolleridir.

Masallarda merak, bazen yararlı, bazen zararlıdır. Çünkü bu masallar bilinmeyeni aramak mı, yoksa aramamak mı gerektiği arasında sallantılıdır.

Bir yoruma göre, Mavi Sakal masalındaki gizli oda en üstün gerçeği, en bilinmeyenin simgesidir. Ve oraya erişmek ölümdür.

Bir başka yoruma göre, gizli ve yasak bir bölgeye girmek isteyeni Mavi Sakal masalındaki anahtar gibi tılsımlı bir araç daima ele verecektir. Yolunu yordamını bilmeden kurcalanmaması gereken şeyler vardır. Ve bunları kurcalamanın cezası büyüktür, ölümdür.

Ve yine bir başka yoruma göre, büyük sırları bilen ustalarla bunları öğrenmek isteyen meraklılar arasındaki çatışmada, meraklılara, acemilere, toylara bâzı kişiler yardım ederler. Her masalda bu tür çatışmalar ve bu tür yardımcılar vardır.

Ve bütün bu masallar insanlık serüveninin içinden kopup geldiği için kendine özgü bir dialektiğe da-

yanır ve bunlar, unsurları birbirine benzeyen değişik sembollerle anlatılır.

KIRMIZI ŞAPKALI KIZ

"Kırmızı Şapkalı Kız" masalını bilmeyen yok gibidir. Ancak masal üstündeki yorumların daha kolay anlaşılmasını sağlamak için hafızaları tazeleme bakımından masalın şematik bir özetini sunmayı yararlı buluyoruz.

Kırmızı peleriniyle kırmızı şapkası olan küçücük bir kız, annesinin hazırladığı çöreklerle tereyağını, evinde üşütmüş hasta yatan büyük annesine götürmek için yola çıkar. Annesi özellikle yolda oyalanmamasını, büyükannesine giderken geçmek zorunda olduğu ormanda oyuna dalmamasını tembih eder kıza:

— **Ormandaki kurdu unutma, hem çok hain, hem de çok kurnaz bir kurttur o, Tanrı seni o kurttan korusun,** der.

Kırmızı şapkalı kız ise pek umursamaz annesinin bu öğüdünü. Ormanda şarkı söyleye söyleye, çam kozalaklarıyla fındıkları toplayarak bir hayli gecikir. Her zaman kendisiyle saklambaç oynadığı tavşanı arar. Tavşan korku içinde yuvasında titremektedir. Kızı görünce.

— **Çabuk savuş buradan der. Hain kurt ortalıklarda dolaşıyor.**

Kız boş verir tavşanın korkusuna, yine ormandaki dostlarından her zaman birlikte oynadığı karacanın yanına gider. Karaca da korku içindedir. O da kıza:

— **Çabuk çık ormandan, der. Hain kurt kol geziyor ortalıkta. Seni görürse bir lokmada yutuverir.**

Kız karacanın da uyarmasına aldırmaz. Devam eder şarkı söyleyerek ormanda dolaşmaya. Bu kez de ormanda ağaç kesen oduncular a rastlar. Oduncular da kıza:

— **Çabuk çık buradan,** derler. **Hain kurt bu yakınlarda dolaşıp duruyor.**

Ama kırmızı şapkalı kız omuz silker oduncuların da sözlerine. Hepsi de amma korkakmış bunların diye düşünür.

Ve biraz sonra hain kurtla yüzyüze gelir. Kurt civarda oduncuların olduğunu bildiği için kıza dostça yaklaşarak:

— **Nereye gidiyorsun böyle kırmızı şapkalı kız?** diye sorar.

Kız da içinden:

— **Hiç de, sanıldığı kadar hain değilmiş bu kurt. Baksana nasıl dostça konuşuyor benimle** diyerek, cevap verir kurda:

— **Büyükanneme çörekle yağ götürüyorum.**

— **Nerede oturuyor büyük annen?**

— **Nah şu karşıdaki değirmenin arka tarafındaki tepenin yamacında, yosunlu meşenin yanında.**

Kurt şıldır şıldır bakan gözleriyle:

— **Bahse tutuşalım seninle, der. Ben bu yoldan gideyim, sen de o yoldan git. Bakalım hangimiz daha önce varacak oraya...**

Ve ince bacakları üstünde kurt kestirmeden fırlayıp kaybolur büyük annenin evine doğru. Kırmızı şapkalı kız ise çiçekler toplaya, kelebekleri kovalaya devam eder yoluna.

Kurt büyükannenin, evine gelince tak tak çalar kapıyı. Yaşlı kadın kendini üşütmüş, yatağında yattığı için bağırır yattığı yerden:

— **Kim o,** diye.

— **Benim büyükanne,** der. **Annem çörekle yağ gönderdi sana.**

— **Ya sen mi geldin,** kaldırıver mandalı kapı açılır.

Kurt mandalı kaldırıp hızla dalar içeri ve yiyip yutuverir yaşlı kadını. Sonra da kadının entarisiyle takkesini giyip hemen onun yatağına yatar. Ve başlar beklemeye kırmızı şapkalı kızı. Az sonra kapı çalınır. Kurt kalın sesiyle sorar:

— **Kim o?**

Küçük kız bu garip sesten ürker ama herhalde büyükannem üşüttüğü için sesi çatal çıkıyor, diye düşünür.

— **Benim büyükanne.**

— **Kaldır mandalı da gir içeri.**

Kız girer içeri. Kurt saklanmıştır yatağa.

— **Yavrum elindekilerini koy kenara da hemen yanıma gel, ısıt beni, çok üşüyorum,** der.

Kırmızı şapkalı kız yatağa, kurdun koynuna girer. Ama pek garip bulur büyük annesinin vücudunu.

— **Büyükanne neden kolların bu kadar uzun?**

— **Sana daha iyi sarılmak için yavrum.**

— **Büyükanne bacakların neden bu kadar uzun?**

— **Daha iyi koşabilmek için yavrum.**

— **Büyükanne kulakların neden bu kadar büyük?**

— **Sesini daha iyi işitebilmek için yavrum.**

— **Büyükanne gözlerin neden bu kadar büyük?**

— **Seni daha iyi görebilmek için yavrum.**

— **Büyükanne burnun neden bu kadar büyük?**

— **Kokunu daha iyi alabilmek için yavrum.**

— **Büyükanne dişlerin neden bu kadar büyük?**

— **Seni daha iyi yiyebilmek için yavrum.**

Kurt bunu söyler söylemez de kızın üstüne atılıp onu hemen yutuverir yatağın içinde.

Masal üstünde yapılan yorumlar

Perrault'un 1687'de **"Oye Ananın Masalları"** adıyla topladığı halk masalları içinde Kırmızı Şapkalı Kız hikâyesi, kurdun kızı yemesiyle sona erer. **Grimm Kardeşler**'in çok daha sonra Alman köylerinden topladıkları masallarda ise aynı hikâye bir avcının büyükannenin ziyaretine gelip, karnı doymuş horul horul uyuyan kurdu görmesi ve bıçağıyla karnını yararak hem küçük kızı, hem de büyükanneyi kurtarmasıyla biter.

Perrault bu masalda sadece -Mavi Sakalın Yedi Karısı'ndaki masalda yasaklanmış odaya girmenin cezası gibi- yasaklanmış bir şeyi yapmanın cezası temasını işlemiştir. Annesi kırmızı şapkalı kıza ormanda oyalanmasını yasaklamıştır. Kız bu yasağı dinlemediği için cezaya uğramıştır. Böylece küçük kızlar tanımadıkları kişilerle konuşmamalı gibi basit bir ahlâk dersi çıkarılmak istenmiştir masaldan.

Oysa **Husson** bu masalın da kökeninde Hint mitolojisinin izlerini görmektedir. Hint mitolojisinde şafak değişik ama daima renkli ve canlı sembollerle anlatılmaktadır. Kırmızı pelerinli, kırmızı şapkalı kız da aslında şafaktır. Yine eski Hint mitolojisine göre şafak bir habercidir. Kırmızı şapkalı kızın büyükannesine çörek ve yağ götürmekle görevlendirilmesi de, kırmızı şapkası, kırmızı beresi ve tazeliğiyle şafağın simgesi olmasından ötürüdür. Kendisini yiyip yutan kurda gelince...

Kurt da burada güneştir. Parlak tüyleri, kızgın bakışlarıyla yutucu kurt. Ve bu kurt, yani güneş şafağı yine yutmaktadır. Yunan ve Latin mitolojilerinde de güneş tanrısının, yani **Apollon**'un amblemi kurttur.

Perrault'un anlatımında kırmızı bereli kız bir daha kurtulmamak üzere kurt tarafından yendiği için masal yarım kalmıştır. Ama masalın gerek İngiltere'deki gerek Almanya'daki anlatımlarında yukarda da sözünü ettiğimiz gibi kız kurdun karnından bir avcının yardımıyla kurtulmaktadır. Ve kurtulan kızın ilk sözü de şu olmaktadır:

— Ah aman ne kadar korktum, öyle karanlık ki içersi...

Başka görüşler

Lefevre ile **Dillaye**, kırmızı bereli kızın yani şafağın kurdun karnından kurtulunca çok korktuğunu söylediği karanlığı **"Kış"**ın simgesi olarak değerlendirmektedirler. **Ploix**'ya göre ise bu masalda kurt, güneş değil kıştır.

Saintyves ise kırmızı bereli kızın **Mayıs Kraliçesi** olduğunu söylemektedir. Kırmızı peleriniyle kırmızı beresi Mayısın neşesi ve canlılığının işaretidir. Taşıdığı çörek ve yağ ise Mayısta yapılması vaktiyle âdet olan armağanların simgesidir. Ancak Fransa'da bahar yağmurlu geçtiği için masalın Fransa'daki biçiminde Mayısın ömrü kısa olmaktadır.

Masalın kuzeydeki biçimleri ise daha tamdır. Mayıs bir süre kurdun karnında, yani karanlıklar içinde kaldıktan sonra tekrar ortaya çıkmaktadır.

Böylece Kırmızı Bereli Kız masalı sade şafakla güneş açısından değil, daha değişik bir şekilde mevsimler açısından da yorumlanmış oluyor...

* * *

Bütün bu çocuk masallarının insanlığın çok eski dönemlerinde hangi kaynaklardan çıktığını ve hangi olayların etkisi altında neleri anlatmaya çalıştığını araştıranlar, ayrıca bu masalın hangi bölgelere nasıl dağıldığını ve dağıldıkları bölgelerin koşullarına göre nasıl değişikliklere uğradıklarını da incelemektedirler. Masalların dağılımı konusundaki görüşler üzerinde de daha ilerde duracağız ve bu görüşlerin ne kadar değişik ve çarpıcı olduğunu belirtmeye çalışacağız.

ORMANDA UYUYAN GÜZEL

Uzun süre hiç çocukları olmayan bir kralla bir kraliçenin bir gün bir kızları dünyaya gelir. Kralla kraliçe ülkenin bütün perilerini küçük prensese isim annesi olarak seçmek isterler. Ararlar tararlar, ancak yedi tane peri bulabilirler bütün ülkede. Yedi peri de isim günü armağanı olarak birer iyilik getirirler prensese. Ve perilerin şerefine bir büyük ziyafet düzenlenir sarayda. Sofraya da her perinin önüne som altından birer yemek takımı konur. Tam sofraya oturulacağı sırada yaşlı bir peri pür hiddet salona girer. Meğer kralla kraliçe oturduğu kuleden ortalığa çıkmadığı için bu ihtiyar periyi unutmuşlar saraya dâvet etmeyi. Kral, yaşlı periye sofrada yer gösterir. Ne çare ki perinin önüne konacak som altından sekizinci bir yemek takımı bulunamaz sarayda. İhtiyar peri pek alınır, iyice küplere biner bundan.

Yaşlı perinin yanında oturan genç bir peri, ihtiyarın öfkesinden sezinler prensese bir kötülük yapacağını. Bu nedenle de usulca sofradan kalkıp bir perdenin arkasına saklanır. Böylece bütün periler prenses için dileklerini sıraladıktan ve yaşlı peri de öc almak için yapacağı domuzluğu yaptıktan sonra konuşup prensesin uğrayacağı kötülüğü önleyeceğini düşünür. Nitekim doğru da çıkar düşüncesi.

Önce genç periler armağan olarak getirdikleri iyilikleri başlarlar teker teker saymaya. Birinci peri:

— **Dilerim prenses dünyanın en güzel kadını olsun**, der.

İkinci Peri:

— **Dilerim prenses dünyanın en akıllı, en zeki insanı olsun** der.

Üçüncü peri:

— **Dilerim prenses, kendisini her görenin hayran kalacağı bir incelik ve zarafette olsun**, der.

Dördüncü peri:

— **Dilerim prenses bir rüya gibi dans etsin**, der.

Beşinci peri:

— **Dilerim prenses dünyanın en güzel sesine sahip olsun** der.

Altıncı peri:

— **Dilerim prenses dünyanın bütün müzik aletlerini kimsenin çalamayacağı kadar iyi çalsın**, der.

Ve sonunda sıra ihtiyar kızgın periye gelir. O da:

— **Dilerim prenses eline bir iğ batınca ölsün**, der.

Bu beddua karşısında herkes dehşete düşer, korkar, fenalıklar geçirir.

O sırada perdenin arkasına saklanmış olan genç peri:

— **Korkmayın,** diye haykırır, **bu yaşlı perinin ettiği kötülüğü tümden silecek gücüm yok. Ama inanın ki prensese eline iğ battığı zaman ölmeyecek. Sadece yüz yıl süren bir uykuya dalacak. Sonunda da bir prens gelip uyandıracak kızı.**

Yaşlı perinin bedduasından korkan kral hemen yasak eder ülkesinde iğ kullanılmasını. Evlerinde iğ bulunduranların hemen idam edileceklerini ilân eder.

Aradan onbeş onaltı yıl geçer. Kralla kraliçe prensesi de alarak uzaktaki şatolarından birine yaz tatilini geçirmeye giderler. Genç prenses başıboş şatonun odalarında dolaşırken bir köşede iğle yün büken bir ihtiyar nineye rastlar. Nine şatodan hiç çıkmadığı için duymamış kralın iğ kullanmayı yasak ettiğini.

Prenses de özenir yün eğirmeye ve ninenin iğini eline alıp yün eğirmeye kalktığı an iğ batıverir eline. Ve işte o an ne olursa olur. Zavallı prensescik derin bir uykuya dalar hemen. Kralla kraliçe koşarak gelirler kızlarının yanına. Kral perilerin kehanetini hatırlar ve prensesi şatonun en güzel odasına yatırır. Saray cücesi ayağına sihirli yedi fersahlık çizmeleri giyerek, prensesin ölümünü yüz yıllık uykuya çeviren iyi periyi bulmak için perinin oturduğu Metakin ülkesine koşar. Bir saat içinde ejderlerin çektiği ateşten bir arabayla şatoya yetişir peri.

Ve yüz yıl sonra prenses uyandığı zaman yalnızlık çekmesin diye kralla kraliçeden başka şatoda kim varsa elindeki sihirli değnekle dokunarak hepsini uyutuverir. Prensesin nedimeleri, subaylar, kâhyalar, aşçılar, uşaklar, seyisler, ahırdaki atlar, kümesteki tavuklar, horozlar, hindiler, ördekler, kazlar, prensesin küçük köpeği Puf bile derin bir uykuya dalarlar.

Kralla kraliçe kızlarını son bir kez öptükten sonra şatodan ayrılırlar. Ve prensesin uyuduğu şatonun etrafını hiçbir canlının geçemeyeceği kocaman ağaçlar, sarmaşıklar, dikenler sarar. Sadece şatonun kulelerinin ucu kalır uzaklarda görünen.

Aradan yüz yıl geçer. O devrin kralının oğlu avlanmak için dolaşırken, prensesin uyuduğu ormana yaklaşır. Şatonun kulelerini görüp merak eder. Kimsecikler bir şey söylemezler. Sadece bir köylü:

— **Sevgili prensim,** der, **elli yıl önce babamdan duymuştum. Şatoda düş kadar güzel bir prenses yüz yıl sürecek bir uykuya dalmış. Bir gün bir prens gelecek ve onu uyandırarak evlenecekmiş kendisiyle.**

Prens hemen şatoya yönelir, kimseye yol vermeyen orman, prens geçerken derhal ikiye ayrılıp yine arkasından kapanır. Prens şatoda uyuyan prensesin odasına girer ve o an prenses de uyanır, şatoda yüz yıl boyunca uyuyup kalmış olanlar da... Prensesin sırtında yüz yıl önceki urbaları vardır, çalgıcılar yüz yıl önceki şarkıları çalarlar ve prensle prense hemen oracıkta evlenirler.

* * *

Masalın yorumları

1- Mitolojik Tez:

Husson'a göre prenses gün ışığının simgesidir. Orman ise **"gece"** yahut da **"kış". Max Muller'e, Backhelin'e** göre ise prenses **"bahar"**ın simgesidir. Ve **"kış"**ın yâni ormanın içinde uzun süre uyuduktan sonra yavaş yavaş uyanır.

Ayrıca **"Ormanda Uyuyan Güzel"** masalının başka anlatımlarında sonuç daha değişiktir. Prensle prensesin iki çocuğu olur. Bu iki çocuk **"Fecir"** ile **"Şafak"**tır. Prensin yokluğu sırasında bir cadı yâni **"Gece"** iki çocuğu da yemeğe kalkar. Ama prens yâni **"Güneş"** geri dönerek kurtarır çocukları.

2- Freud'cü Tez:

Bu tür masalların çoğunda bâkire kız, kendisine bir şeyin genellikle bir iğin batmasıyla uykuya dalar.

Loffler - Delachaux ilkel aşiretlerde, bugün de Orta Afrika'da, çocukların buluğ çağına geldikleri zaman, kendilerine seks konularında yardımcılık edecek aile dışından bir ihtiyara teslim edildiklerini söylemektedir. Kızlarla özellikle yün eğiren ihtiyar kadınlar ilgilenmekte ve onlara cinsiyetle ilgili bilgiler vermektedir. Bu nedenle de bu masallardaki kızların uyuyup uyanma teması, kızlıktan kadınlığa geçişin simgesidir.

Freud'cülere göre ise bu masallardaki iğ sembolü, erkeklik işaretidir.

Yine **Loeffler - Delachaux** 1949'da yazdığı **"Peri Masallarında Sembolizm"** adlı kitabında **Afrodit** tapınağındaki kutsal genel kadınların başlarına bükülmüş iplikler sardıklarını kaydetmekle ve bu tür başlıklara iğ anlamına gelen bir ad verildiğini belirtmektedir. Ayrıca iğ sözcüğünün eski dillerdeki kökenlerine inerek bunun Fenike dilindeki "Khr"den geldiğini, bu sözcüğün de aynı zamanda **"Çarpı" "Zarp", "Karşılaşma", "Birleşme"** anlamında kullanıldığını ve cinsel birleşimle ilişkili bulunduğunu iddia etmektedir. Yazar bu ilginç araştırılarında **"yün bükme"** yahut **"iplik"** simgesinin de **"Devam", "Üreme"** işareti olduğunu açıklamaktadır.

Bu açıklamaların doğruluğunu kanıtlamak için aynı temayı işlemiş başka masallardan da örnekler gösterilmektedir.

Ayrıca bu masallardaki uyuyan prenseslerin, bilinç altımıza itilmiş anılar anlamında olduğu yorumları da vardır. Bir prens bunları uyandırmakta, bilinç altımıza itilmiş anılar bazan gerektiğinde bilinç üstüne çıkmaktadır.

3- Mistik Tez:

Bazı araştırmacılara göre ise, masallardaki uyuyan güzeller her türlü insancıl ilişkilerin dışına çıkarılmaktadır. Tıpkı bazı dinsel arınmalarda özel bir odaya çekilip aylar hattâ yıllarca tek başına kalmak, yahut bazı mistik derneklerde tabuta yatıp kendi gerçek benliğinin yüceliğine kavuşmak gibi... Onlara göre bu masallar eski zaman kiliselerindeki esrarlı kuyuların simgeleridir. Tam bir arınmaya kavuşmak isteyenler bu esrarlı kuyulara inerek orada yıkanmakta ve bir süre dünyadan kopmaktadırlar.

4- Orman Simgesi:

Özellikle Hint masallarda sık sık rastlanmaktadır geçit vermeyen orman sembolüne. Bu bir anlamda **Mavi Sakal** masallarındaki yasaklı oda gibi bir sembol, bir anlamda Buda'nın dibinde ermişliğe yüceldiği kutsal ağaç gibi bir semboldür.

Uyuyakalan bütün şato halkı ise ölümden sonra dirim arasındaki zamanın işaretidir. Bunu bir uygarlığa geçiş, yahut eski bir uygarlığı keşfetmek diye değerlendirenler de vardır.

Görülüyor ki çocuk masalları diye anlatılan bu hikâyeler ince süzgeçlerden geçirildikçe, insanı şaşırtan yorumlar çıkmaktadır karşımıza. Ve bu yorumları

tümden kenara itmek de kolay olmamaktadır. Çünkü bu yorumlar binlerce yıllık bir insanlık akışının derinliklerini kapsamaya çalışmaktadır.

ÇİZMELİ KEDİ

Bir değirmencinin üç oğlu varmış. Değirmenci ölürken üç çocuğuna miras olarak değirmenini, eşeğini, bir de kedisini bırakmış. Bütün serveti bundan ibaretmiş değirmencinin.

Büyük oğlan değirmeni almış, ortancası eşeği. İster istemez en küçüğe de sadece kedi kalmış.

Küçük oğlan:

— **Kazığı yedik,** diye düşünmüş. **Ağabeylerim değirmen ve eşekle hayatlarını kurtarırlar. Ben ise bu kediyle ne halt edebilirim. Elimden de hiçbir iş gelmediğine göre acımdan öleceğim herhalde.**

Efendisinin kendi kendine mırıldanıp efkârlandığını gören kedi:

— **Aman efendim öyle üzülüp dertlenmeyin. Ben pek de kötü bir miras sayılmam. Siz sadece bana bir torba verin, bir de bir çift çizme yaptırın** demiş.

Delikanlı kedinin bu sözlerine pek inanmamış ama, battı balık yan gider kabilinden cebindeki son parayla bir torba alıp, bir çift de çizme yaptırmış kedisine.

Kedi çizmeleri ayağına çekip, torbayı boynuna astığı gibi fırlayıp çıkmış evden.

Az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmiş, tavşanların cirit attığı bir tepenin yamacına gelmiş.

Burada torbasını boynundan çıkarıp içine havuçla şalgam koymuş, sonra da ölü taklidi yaparak uzanmış torbanın yanına.

Az sonra bir tavşan, şalgamla havucu yemek için 'rivermiş torbaya. Çizmeli kedi torbanın ağzını büzdüğü gibi içinde debelenen tavşanı boğup öldürmüş. Sonra da boynunda avladığı tavşan doğru sarayın yolunu tutmuş. Nöbetçilere:

— **Kral hazretleriyle görüşmek istiyorum, ona efendim Karabas Markisinden armağan getirdim,** demiş.

Kediyi kralın karşısına çıkarmışlar. Kral çok hoşnut olmuş armağandan. Karabas Markisine selâmlarını göndermiş Çizmeli Kediyle.

Birkaç gün sonra Çizmeli Kedi yine aynı usulle bir tarlanın dibine yatıp birkaç keklik avlamış. Onları da yine Karabas Markisinin armağanı diye doğru krala götürmüş. Birkaç ay sürmüş Çizmeli Kedi'nin krala taşıdığı armağanlar. Sonunda kral iyiden iyiye merak etmeye başlamış bu Karabas Markisini.

Ve bir gün Çizmeli Kedi öğrenmiş ki kral, güzeller güzeli kızıyla nehir kıyısında bir gezintiye çıkacak. Hemen efendisine koşmuş:

— **Buraya bakın,** demiş, **şayet vereceğim öğütleri tutarsanız, dünyalar sizin olacak. Şu gün şu saatte şuradan nehre yıkanmaya gireceksiniz. Ondan sonrasını bana bırakın.**

Değirmencinin küçük oğlu kedisinin marifetlerini anlamaya başladığı için hemen kabul etmiş kedinin söylediklerini. Ve belirli günün belirli saatinde gidip girmiş nehre yıkanmak için.

Az sonra uzaktan kralın arabası görünmüş. Araba yaklaşınca başlamış Çizmeli Kedi bağırmaya:

— **İmdaaaat. Karabas Markisi boğuluyor, imdaaaat.**

Kral arabadan bakınca Çizmeli Kediyi tanımış ve Karabas Markisini kurtarmaları için emir vermiş adamlarına. Askerler hemen nehirden boğulma taklidi yapan değirmencinin oğlunu çıkarmışlar kıyıya.

O sırada Çizmeli Kedi, krala:

— **Ah kral hazretleri,** diyormuş, **Markinin elbiselerini hırsızlar çaldı o yıkanırken. Ben de engelleyemedim hırsızları.**

Oysa kedi bir taşın altına saklamışmış efendisinin eski püskü elbiselerini.

Kral hemen adamlarına, Markiye kendisinin yedek elbiselerinden vermelerini emretmiş. Değimencinin oğlu pek yakışıklı, pek gözalıcı olmuş bu zengin giysilerle. Ve Kralın kızı vuruluvermiş oğlana. Oğlan da tabiî kralın kızına. Ve kral sözde markiyi arabasına alıp yanına oturtmuş.

Çizmeli Kedi ise kestirme yollardan koşarak arabanın geçeceği tarlalardan birine gelmiş. Oradaki köylülere:

— **Buraya bakın,** demiş. **Kral bu tarlalar kimin diye sorarsa, Karabas Markisinin diyeceksiniz. Demezseniz, hemen hepinizi kılıçtan geçirecek kral.**

Ödü kopan köylüler, Çizmeli Kedinin buyruğuna, peki, demişler. Ve az sonra kral tarlalardan geçerken denizler gibi uzanan tarlaları görüp ormuş köylülere:

— Bu tarlalar kimin?

Köylüler:

— **Karabas Markisinin efendim,** demişler.

Çizmeli Kedi yine koşa koşa aynı yolun üstünde ekinleri kaldıran köylülere de aynı şeyleri söylemiş. Kral oradan geçerken de sormuş:

— Bu ekinler kimin?

— **Karabas Markisinin efendim.**

Kral şaşmış kalmış Karabas Markisinin zenginliğine.

Meğer oraların hepsi o civarda oturan bir deve aitmiş. Devin de kocaman bir sarayı varmış. Ayrıca bu dev dilediği hayvanın kılığına girebilen bir devmiş. Çizmeli Kedi hemen devin sarayına yollanmış. Devle bir süre hoşbeş ettikten sonra,

— **Duydum ki, demiş, siz istediğiniz hayvanın kılığına girebiliyormuşsunuz?**

Dev:

— Elbette, demiş ve hemen bir arslan olmuş.

Çizmeli Kedi de korkudan dama fırlamış. Dev gülerek tekrar eski haline dönünce aşağı inmiş.

— **Arslan olmasına olabiliyorsunuz ama, acaba küçük bir hayvan da olabilir misiniz; örneğin fare,** demiş. **Bence o kadar kocamansınız ki fare olamazsınız.**

Dev:

— **Ne demek fare de olurum,** demiş.

Ve fare olmuş. Çizmeli Kedi de hemen onu oracıkta bir güzel yemiş. Sonra devin sarayının önüne inmiş. Kralın arabası geçerken arabayı durdurmuş:

— **Kral hazretleri Karabaş Markisinin sarayına buyurun,** demiş.

Kral, Markinin zenginliğine büsbütün şaşarak devin zengin sofralarında yiyip içmiş ve hemen orada kızını Markiye vermeye karar vermiş. Değirmencinin oğlu da zaten hayran kaldığı güzeller güzeli prensesle evlenmiş.

Yorumlar

Çizmeli Kedi masalının bir benzerine Zanzibar folklorunda **"Darai Sultanı"** adı altında rastlıyoruz.

1697'de **Perrault**'un Fransa köylerinden topladığı masalla Zanzibar halkının ağzındaki masal müthiş benziyor birbirine. Ancak Zanzibar folklorunda Çizmeli Kedi ceylân olarak geçmektedir. Ve Darai'ye onca iyilik etmiş olan bu ceylân hastalandığı zaman sultan ona borçlu olduğu iyilikleri unutur. Ceylân ölünce de cenazesini büyük bir törenle fıkara halk kaldırır.

Aynı masalın Mongol folklorundaki anlatımında kedinin yerini tilki almaktadır. Bu da olağandır. Kedi Avrupa folklorunda tılsımlı bir hayvandır. Tilki de Akdeniz Asyasında. **"Büyü ve Büyücüler Tarihinden Belgesel Örnekler"** serisinde de belirtildiği gibi 16. yüzyıl düşünürlerinden **Jean Bodin,** kara kedi ve kara köpeklerin büyücülerle işbirliği yapan şeytanlar olduklarını yazmaktadır.

Ayrıca eski Mısır Mitolojisinde kedi, güneş tanrısıdır. Ra ile eşdeğerdedir. Ve her türlü mucizenin kaynağıdır. Çizme ise bütün bu tür masallarda süratin yani ışığın simgesidir.

Yine bir yoruma göre saray evlenmelerinde prensesi alacak damat adını değiştirmek ve gelecekte kral olmaya hazırlanmak zorundadır.

Çizmeli Kedi masalında değirmencinin oğlunun nehirde yıkanması ve yeni elbiseler giymesi, taç giyme töreniyle ilgili bir semboldür. Masal tema olarak yeni kralın tahta çıkışını ele almıştır. Ancak genellikle bu tür masallarda kral kendine düşen sorumlulukları unutur ve ona halka karşı yüklendiği sorumluluğu daima tılsımlı bir hayvan hatırlatır.

Bir başka yoruma göre de, su ölümsüzlüğün ve yeniden doğmanın simgesidir. Değirmencinin oğlu nehirde yıkanarak yeniden doğmakta ve krallığa aday olarak da ölümsüzlüğe kavuşmaktadır.

Bütün bu yorumların birleştiği nokta Çizmeli Kedi masalının da öteki masallar gibi insanlığın çok eski dönemlerindeki bazı gelenek ve inançları yansıttığı ve asıl kaynağını eski Mısır yahut Uzak Asya'dan aldığıdır.

PARMAK ÇOCUK

Vaktiyle bir oduncuyla karısının, hepsi de erkek yedi çocuğu varmış. Hele yedinci çocuk, o kadar minicikmiş ki tam parmak boyundaymış. Bu nedenle adını Parmak Çocuk koymuşlar onun.

Herkes Parmak Çocukla alay ettiği halde en akıllısı, en zekisi oymuş kardeşlerinin.

Ancak oduncu yedi çocuğa bakamayacak bir duruma düşmüş. Karısını zar zor razı edip, çocukları bir gün ormana götürüp bırakmaya karar vermişler.

Geceleyin oduncuyla karısın konuşmalarını Parmak Çocuk duymuş. Usulca babasının oturduğu sandalyenin altına girmiş ve öğrenmiş niyetlerinin ne olduğunu. Sabah daha hiç kimse kalkmadan evden fırlayıp civardaki nehir kıyısından ceplerine küçük beyaz taşlar doldurmuş. Oduncuyla karısı, çocuklarını ormana bırakmaya götürürken de Parmak Çocuk, cebindeki taşları tek tek yollara atmış.

Oduncuyla karısı bir biçimine getirip ortalıktan kaybolmuşlar. Ve neden sonra çocuklar anlamışlar ormanda bırakıldıklarını. Parmak Çocuk:

— Hiç telâşlanmayın, demiş, ben sizi götürürüm eve.

Yollara serptiği beyaz taşlar izleyerek kardeşlerini yeniden getirmiş eve. Meğer o sırada oduncu da çoktandır alamadığı bir alacağını almışmış. O nedenle üzülüp duruyorlarmış çocuklarını neden ormanda bıraktıklarına. Tam o sırada kapı çalınıp da hepsini karşılarında görünce pek sevinmişler.

Ne var ki, bir süre sonra oduncu yine fakir düşmüş. Ve yine karısıyla karar vermiş çocukları ormana götürüp bırakmaya. Parmak Çocuk bu konuşmayı da dinlemiş. Sabahleyin erkenden yine cebine beyaz taşlar doldurmak için dışarı çıkmak istemiş. Ama bakmış ki, evin kapısı sımsıkı kilitli. O sabah oduncuyla karısı, çocukları ormana götürmeden önce hepsine birer dilim ekmek vermişler. Parmak Çocuk yola ekmek fırdalarını serpmiş usulca ve çocuklar ormanda yine yalnız bırakıldıklarını anlayınca Parmak Çocuk sabah yola serperek geldiği ekmek fırdalarına baka baka yolu bulmak istemiş. Ne çâre ki, kuşlar yemişler fırdaları. Çocuklar yapayalnız kalakalmış karanlık korkunç ormanda.

Parmak Çocuk bir ağaca tırmanmış. Küçük bir ışık görmüş uzaklarda. Kardeşleriyle çamurlara, çukurlara bata çıka ışığa doğru yürümüşler. Ve gelmişler ışığın yandığı eve. Evin kapısını yaşlı bir kadın açmış. Parmak Çocuk kadına anlatmış başlarından geçenleri. Barınacakları bir yer istemiş kendisinden. Kadın:

— Ah yavrularım ah, demiş. Burası çocukları yiyen devin evidir. Şimdi neredeyse gelir. Sizi görür görmez de yer.

Çocuklar dışarda kalırlarsa kendilerini kurtlar yiyecek; içeri girseler, dev yiyecek.

Sonunda:

— **Ne yapalım,** demişler, **yerse yine dev yesin bizi. Biz halimizi anlatırsak belki acır da dokunmaz bize.**

Kadın çocukları almış eve. Ocakta dev için bütün bir koyun kızarıyormuş. Parmak Çocukla kardeşleri bir süre ısınmışlar ateşin karşısında. O sırada gök gürültüsü gibi bir gürleme olmuş. Dev kapıyı vuruyormuş. Kadın korkuyla yedi çocuğu da yatağın altına saklamış. Dev içeri girip sofranın başına kurulmuş. Yarı çiğ pişmiş koyunu bir fıçı şarapla yemeye başlamış. Sonra şöyle bir koklamış etrafı:

— **Burnuma taze et kokusu geliyor,** demiş.

Karısı:

— **Canım yediğin etin kokusu olacak,** diyormuş.

Dev:

— **Atma ulan, bu başka türlü et kokusu,** demiş.

Ve hemen yatağa doğru yürümüş, eğilip altına bakınca yatağın altında titreyen yedi çocuğu görüp yakalamış orada.

Çocukları o anda kesmek için kocaman bıçağını çıkarıp bilemeye koyulmuş. Karısı:

— **Evde çok et var, şimdi bunları kesip ne yapacaksın, yarın kesersin,** diyormuş.

Dev önce, olmaz, demiş. Sonra kabul etmiş bu teklifi:

— **Peki karınlarını doyurup iyice semirt bunları da yarın keseyim hepsini,** demiş.

Kadın da çocukları alıp, devin kızlarının yattığı odaya götürmüş. Devin de tam yedi kızı varmış. Başlarında birer taçla horul horul uyuyorlarmış kocaman bir yatağın içinde. Devin karısı, Parmak Çocukla kardeşlerini de aynı büyüklükte başka bir yatağa yatırmış.

Parmak Çocuk, devin pişman olup, o gece kendilerini yeniden kesmeye kalkmasından korkuyormuş. Onun için de bir süre kızların başlarındaki taçları alıp hem kendi başına hem kardeşlerinin başına koymuş. Kendi başlarındaki takkeleri de kızların başlarına geçirmiş.

Gerçekten de çocukları hemen kesmediğine pişman olan dev gece yarısı girmiş odaya, el yordamıyla önce çocukların başlarını yoklamış. Parmakları taçlara rastlayınca öteki yatağa gitmiş ve kendi takkeli kızlarını, Parmak Çocukla kardeşleri sanarak, hepsini bir çuvala doldurup bodruma indirmiş. Çuvalı dahi açmaya gerek görmeden yanlışlıkla kendi kızlarını kesmiş orada. Sonra da çıkıp yatmış yatağına, başlamış horlamaya.

Parmak Çocuk kardeşlerini ayağa kaldırmış. Dev yaptığı hatâyı anlamadan oradan kaçmak için pencereden aşağı atlamışlar ve başlamışlar koşmaya. Sabah dev bodruma girip de kendi kızlarını kesmiş olduğunu görünce öfkeden kızmış köpürmüş; hemen sihirli çizmelerini giymiş ayaklarına, Parmak Çocukla kardeşlerinin peşine düşmüş. Sihirli çizmeleriyle dağları, tepeleri, nehirleri aşarak uça uça geliyormuş Dev. Çocuklar ise o sırada kendi evlerinin birkaç yüz metre kadar yanındaymışlar. Devin öyle uçan bir dağ gibi gelmekte olduğunu görünce hemen oradaki bir kaya kovuğunun içine saklanmışlar. Dev sağa sola bakınarak biraz dinlenmek için çocukların saklandığı kayanın üstüne çökmüş ve yorgunluktan uyumaya başlamış.

Parmak Çocuk usulca kardeşlerini eve göndermiş. Kendisi de Devin sihirli çizmelerini Devin ayağından çıkarıp kendi ayağına giymiş. Çizmeler sihirli oldu-

ğundan her giyilen ayağa göre büyüyüp küçülürmüş. Parmak Çocuk ayağına tıpatıp uygunlaşan çizmeleriyle Devin evine dönmüş. Kızlarının başında ağlayan kadına:

— Kocanızı bir hırsız çetesi tutsak aldı. Altınlarını vermezse öldürecekler. O nedenle o da bana çizmelerini verip buraya gönderdi. Nesi var nesi yok bana vermenizi söyledi... Kocanızın hayatını kurtarmak için altınları hırsızlara götüreceğim, demiş.

Kadın kocasının çizmelerini Parmak Çocuğun ayağında görünce inanmış buna. Bütün altınları vermiş Parmak Çocuğa.

Bir başka anlatıma göre de Parmak Çocuk sihirli çizmelerle doğru kralın sarayına koşmuş. O sırada saraydan iki yüz fersah uzaklıkta bir savaş olmaktaymış. Parmak Çocuk krala, o akşam savaşın durumu hakkında haber getireceğini söylemiş ve sihirli çizmelerle saraydan cepheye, cepheden saraya postacılık yapmaya başlamış. Bu büyük başarısından ötürü Kral da çok zengin etmiş Parmak Çocuğu. Parmak Çocuk da hem annesiyle babasını, hem de kardeşlerini kazandığı paralarla rahata kavuşturmuş.

Masalın yorumları

7 rakamındaki uğur:

Bu masalda da yine karşımıza 7 rakamı çıkmaktadır. Mavi Sakalın yedi karısı vardır. Ormanda Uyuyan Güzel masalında 7 peri vardır. Parmak Çocuğun da 7 kardeşi vardır. Güneş ışığı 7 renktedir. Müzik notaları 7 tanedir. Dünyadaki en ünlü harikaların sayısı 7'dir. Gerek masallarda, gerek dinsel konularda, gerek eski

astronomide bu 7 rakamı daima çıkmaktadır karşımıza. Bu 7 rakamının tam bir yorumu yapılamamıştır. Ama 7, ölümsüzlüğün, değişimin ve hareketin simgesi olarak kabul edilmiştir.

Mitolojik tez:

Husson'a göre **Parmak Çocuk** da öteki masalların çoğunda olduğu gibi **"Şafak"** yahut **"Gün ışığı"**dır. Orman **"Gece"**nin simgesidir. Parmak Çocuğun attığı beyaz taşlar **"Yıldızlar"**dır. Dev **"Güneş"** çocuklarını yani **"Şafağın ışıklarını"** yer.

Tarihçi tez:

Bazı yorumcular Parmak Çocuk masalının kökeninde Macarların Avrupa'yı istilâsını ararlar. Dev **"Macar akınları"**dır. Parmak Çocukla kardeşleri de bu akınlar önünde ne yapacaklarını şaşırmış olan Avrupalılar...

Ancak aynı masal temasına **Hint'te** ve **Zulu, Malgaş** folklorlarında da rastlandığından bu tarihçi yorum pek sağlam görünmemektedir.

Yunan mitolojisine bağlanan tez:

Parmak Çocuk, Yunan mitolojisindeki kanatlı sandallar giyen ve Apollon'un öküzlerini çalan **Hermes** tanrısıdır. Bu tanrı bazan öteki tanrılar arasında postacılık yapar. Yolları kontrol eder. Kendisinden umulmayacak işler başarır.

Bir başka yoruma göre de zekânın, güçlü fakat beyinsize karşı başarısıdır. Parmak Çocuk masalında, insanlığın akışındaki bu çalışma temasına sık sık rastlanmaktadır.

1697'de **Perrault** Fransa'daki halk masallarını toplamıştır. 1810'da **Grimm Kardeşler** Almanya'daki halk masallarını, 1820'de de **Walter Scott** İngiltere'dekileri, Rusya'da **Afanasieff**, Norveç'te de **Asbiornsen** aynı şeyi yapmışlardır.

1890'larda da Macar Türkoloğu **Kunos**, Türk halkı arasında dolaşan masallardan **"aşağı - yukarı 130 örneklik"** bir derleme yayınlamıştır. Bu alanda güçlü çalışmalar yapan **Pertev Naili Boratav** 1869'da yayınlanan **"Az Gittik Uz Gittik"** adlı kitabının önsözünde şöyle demektedir:

"Bu kez yayınladıklarımla birlikte benim Türk okuyucularına armağan ettiğim Türk masallarının sayısı 113'ü bulmuş oluyor. Seksen yıl öncesinden Türk masalının değerini anlayıp, Türk aydınlarını da onlar üzerinde çalışmaya çağırmış olan Macar Türkoloğu Kunos'un aşağı yukarı 130 masallık yayını ile eriştiği sayıdan, ben kendi hesabıma henüz geride kalıyorum."

"... 2500'e yaklaşık masal tipi kavrayan milletlerarası katalogda Türk masalları örneklerinin eksik kaldığı tipler pek çoktur; Türk kataloğunda incelenmiş tiplerin sayısı olan 378 ile yukarıdaki 2500 rakamı karşılaştırılınca aradaki büyük fark anlaşılır. Halk edebiyatımızın bellibaşlı anlatı türlerinden hayvan masalları ile "Fıkra - lâtife" **çeşitlerinden yapılmış derlemeler çok yetersizdir. Gerek sözlü gelenekten derlemelerle, gerek yazılı edebiyatımızda bu çeşitten ürünleri kapsayan zengin kaynakların titiz ve sistemli bir taranmasıyle, milletlerarası kataloğun daha yüzlerce Türk örnekleriyle zenginleştirilip tamamlanacağına inanıyorum: böyle-**

ce Türk halk bilimi, karşılaştırmalı masal incelemelerinde dünya bilimine çok önemli bir katkıda bulunacaktır. Milletlerin, en eski çağlardan beri kültür alışverişleri ve her milletin kendine özgü kültür yaratmaları sorunları üzerindeki araştırmalarında bizim masallarımızdan bilim dünyasının da yararlanmasını sağlamak ve Türk halk kültürünün başka kültürler içindeki gerçek değerini belirtmek, yakın bir gelecekte sayısının hızla çoğalmasını dilediğim Türk halk bilimi emekçilerine düşen şerefli bir vazife olacaktır."

Nohut-Oğlan masalı

Boratav'ın **"Az Gittik Uz Gittik"** kitabındaki 46 No.lu **"Nohut - Oğlan"** masalını bir örnek olarak bu yazı dizisine alıyoruz. Bu hikâye metnini 1945'te Boratav'ın öğrencisi **Nevzat Yalçın** yazıya geçirmiştir. Yalçın masalı küçükken Kıbrıs'ta dinleyip öğrenmiş (Biz de aynı masalı küçükken çok eski bir İstanbullu olan anneannemizden dinlemiştik.)

"Bir varmış, bir yokmuş Allah'tan başka kimse yokmuş... Bir kocakarı, bir de onun kocası varmış. Hiç çocukları olmamış imiş bunların. Günlerden bir gün kocakarı kalburun içinde nohut kalburlarken:

— Ah, şu nohutlar kadar çocuklarım olsaydı, **der.**

Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz bütün nohut taneleri çocuk oluverir. Hepsi bir çığlık bir kıyamet doluşuverirler evin içine:

— Ana acıktık, ana acıktık. Bize ekmek ver, **diye bağrışmaya başlarlar.**

Zavallı kocakarı deli olur. O gün de hamur yoğurmuş, beklermiş hamur kabarsın da ekmek yapsın. Ço-

cukların hepsi hamur teknesine saldırmışlar, hamuru yiyip bitirmişler. Kocakarı: "Ne yapacağım ben bunlarla?" diye düşünürken kocası çiftlikten eve gelmiş.

— Hani karı, demiş, bugün sıcak ekmek yapacaktın?

— Ah sorma, demiş, kocakarı, hepsini çocuklar yedi.

— Hangi çocuklar karı? Yoksa sapıttın mı?

Kocakarı her şeyi anlatmış. "Ne yapalım da bunlardan kurtulalım? diye düşünmüşler, düşünmüşler. Nihayet adam bir çare bulmuş:

— Be, karı demiş, bu gidişle bunlar bizi aç bırakacaklar. İyisi mi, yarın sen bir kazan su kızdır da çağır bunları "Gelin çocuklarım, sizi yıkayayım de, hepsini kızgın suda öldür."

Kocakarı da öyle yapmış. Hepsini kazana atmış öldürmüş. Sonra da kazanları devirmiş oturmuş köşeye. Ama nohut-çocukların en açık gözü, kadın onları kazana atarken kaçmış kurtulmuş da çıkmış oturmuş kapının mandalına. Kadının bir şeyden haberi yok, ansızın bağırmış nohut oğlan:

— Ana ben buracıktayım.

Kocakarı şaşmış; bakmış bakmış etrafa:

— Acaba nerden gelir bu ses, demiş. Çocuk bir daha bağırınca:

— Nerdesin oğlum, demiş.

— İşte ana buracıktayım. Gözün görmez mi?

Kocakarı hiçbir şey görememiş.

— Kapının mandalındayım ana, demiş çocuk. Beni öldürmezsen inerim.

Kocakarı ne yapsın:

— Öldürmem, demiş.

Çocuk da inmiş. Anasıyla barışmışlar. Öğlen olunca kadın:

— Hadi oğlum, demiş, sana yemek vereyim de babana götür.

— Peki ana.

Kocakarı bir sahan pilâvı eşeğin semerine bağlamış. Nohutçuk da eşeğin kulağına girip oturmuş. Gide gide, bunlar varmış yarı yola. Karşılarına bir pekmezci çıkmış. Pekmezci eşeği sahipsiz sanmış.

— Hah, demiş, işte beleş pilâv. Biraz da pekmez katarım, âfiyetle yerim.

Başlamış pekmezle pilâvı yemeye. Ama tam üçüncü kaşığı ağzına götürürken Nohut Oğlan bağırmış:

— Yeter, Babama da bırak.

— Pekmezci korkusundan küt diye düşmüş ölmüş. Nohutçuk, pekmezle pilâvı babasına götürmüş. İhtiyarcık yemeği yemiş. Nohut-Oğlanı da yollamış çift sürmeye. Nohutçuk öküzün kulağına girmiş, başlamış:

— Esso ha, esso ha, demeye. Böylecene tarlayı sürermiş.

Tam da o sırada padişah tebdili kıyafet oralardan geçiyormuş. Bakmış ki öküzler tarlayı sürer, başlarında kimse yok. Merak etmiş. Etrafa bakınınca görmüş çiftçiyi. Yanına gitmiş. "Merhaba" demiş. Hoş-beş etmişler. Padişah sormuş:

— Çiftçi dayı sen burada otursun, kimdir tarlayı süren?

— Oğlum.

— Hani? Öyle biri yok.

— Yakınına git, gör.

Padişah, öküzün her tarafına bakmış; yok, yok... Sonunda öküzün kulağında nohut kadar çocuğu görmüş.

— Bu mudur senin oğlun?

— Evet, odur, demiş, çiftçi. Padişahın pek hoşuna gitmiş bu Nohut-Oğlan.

— Ben padişahım, demiş, çiftçiye. Bana bu çocuğu satar mısın?

Ne yapsın, ne etsin? Düşünmüş, taşınmış adamcık, en sonunda kabul etmiş. Ama ayrılmadan Nohut-Oğlan gizlice babasına demiş ki:

— Baba, padişah beni cebine koyar. Sen arkamızdan gel. Ben cebini delerim, sen de bütün paralarını toplarsın.

Öyle yapmışlar. Çiftçi epey para toplamış. Nohut-Oğlan da artık saraya gelmiş. Padişah sormuş buna:

— Nohut, çoban mı, âlim mi, deveci mi olmak istersin?

— Ben deveci olacağım, demiş Nohut-Oğlan.

Ertesi gün bunun emrine kırk deve vermişler. Otlada otlata padişahın çayırına getirmiş. Develer otlaya dursun, kendi de bir ot yığının ortasına oturmuş. Develerden biri ot yığınından yerken Nohut-Oğlanı da yutuvermiş. Böylece Nohut-Oğlan kaybolmuş. Öğlen olmuş, yok, akşam olmuş, yok... Padişah merak etmiş, gelmiş çayıra. Bakmış ki Nohut Oğlan ortalarda yok. Başlamış: "Nohut, Nohut" diye çağırmaya. Nohut da:

— Birinci devenin karnındayım, diye ses vermiş.

Deveyi kesmişler, bakmışlar, yok. Gene: "Nohut nerdesin?" diye seslenmiş padişah.

— İkinci devenin karnındayım. Onu da kesmişler, bakmışlar gene yok. Böylece kırk deveyi kesmişler, Nohudu bulamamışlar. Meğerse Nohut-Oğlan develerden birinin karaciğerinin içine kaçmış. Padişah da o ciğeri bir fıkara kadına vermiş. Kocakarı ciğeri sepete koymuş, evine gidermiş. Yolda çişi gelmiş, oturmuş işemeye. Nohut ciğerin içinden:

— Ört, ayıp yerlerini görüyorum, diye bağırmış. Kocakarıcık korkusundan ciğeri oracıkta bırakıp kaçmış.

Nohut-Oğlan usanmış artık, çıkmış ciğerin içinden. Tam da o sırada oradan iki hırsız geçiyormuş. Konuşurlarmış aralarında, o gece bir çiftliğe gidip koyun çalmak işi üzerinde. Nohut-Oğlan seslenmiş:

— Beni de götürün, çok yardımım olur.

Hırsızlar şaşmışlar:

— Kimdir bu bağıran?

— Benim, demiş, Nohut Oğlan. Hırsızlar bakarlarmış dört bir yana, kimse yok.

— Nerdesin?

— İşte bu çalının dibindeyim.

Gitmişler çalının yanına, sahiden de nohut kadar bir oğlan orada. İnanmamışlar ya buncacık çocuğun kendilerine bir yardımı olacağına, gene de almışlar bunu. Gece olunca mandıraya girmişler. Nohudu içeri sokmuşlar, versin kuzuları bunlara diye. O bağırmış:

— Kara kuzu mu istersin, ak kuzu mu? Hırsızlar:

— Sus, derlermiş, çiftçi duyar da gelir üstümüze.

Nohut gene bağırmış:

— Kara mı vereyim, ak mı?

Sonunda çiftçi, konuşmaları duyup fenerle dışarı çıkmış. Nohut-Oğlan binmiş oturmuş fenerin üstüne. Başlamış bağırmaya:

— Aman dayı, yaktın beni, yaktın beni.

Çiftçi, koltuğun altından bu sesi duyunca korkusundan atmış feneri, kaçmış içeri. Hırsızlar da bir çift kuzu almışlar, gitmişler bir derenin kenarına.

Sabah olunca kuzuları kesmişler, kebap etmişler, ama içecek suları yokmuş. Koskoca bir tulum varmış hırsızların yanında, Nohut-Oğlan onu sürekleye sürükleye dereye götürmüş. Su doldurmuş içine. Almış eline bir değnek başlamış tuluma vurmaya, hem de bağırırmış:

— Vurma çiftçi amca, kuzuları ben çalmadım. Vurma... İşte, şu iki hırsız çaldı kuzularını.

Hırsızlar bu sözleri duyunca sanmışlar ki çiftçi geldi. Bütün kebapları orada bırakmışlar, kaçmışlar. Kebaplar Nohut-Oğlana kalmış. O da yemiş, istediği kadar su da içmiş kana kana...

Kuzu kebabından bana da bir lokmacık verdi. Dereden geçiyordum, kurbağalar "vak vak" deyince, ben de sandım ki "bırak bırak bırak" diyorlar. Bıraktım da geldim"

Bu Türk masalı da yine Parmak Çocuk masalında olduğu gibi küçüklerin kendilerini yok etmek isteyen güçlülere karşı üstünlüğünü göstermektedir. Değişmez masal tema'larından biridir bu bütün dünyada, küçüklerin güçlülerle savaşı ve onlara karşı daima kazandıkları üstünlük...

TÜRK MASALLARINDA TEKERLEMELER...

Özellikle Türk masallarına **"Tekerleme"** denilen bazen uzun bir girişle başlanmaktadır. Yorumculardan bâzıları bu tekerlemelerle dinleyicilerin dikkatinin çekilmek ve aynı zamanda bir masal dünyasının atmosferinin yaratılmak istendiği kanısındadırlar.

Sürrealist edebiyatın yüzyıllar boyunca toplum içinden gelişmiş harikulâde enfes örneklerini taşıyan bu tekerlemelerde biz bâzı sembolik hiciv, tenkid ve imaların da bulunduğu inancındayız. Ancak bunun analizlerin daha yetenekli uzmanlara bırakmayı yerinde görüyoruz.

Sürrealist bir edebiyat türü çeşitli mizah, mübalâğa, çelişi ve kafiye çağrışımlarıyla **"Anlamsız"**lığa dönük âdeta ültramodern bir sanat patlayışı halinde, binlerce yıllık bir gelişim tokaçlamasıyla bir toplumun kolektif bilincinde mayalanıyorsa orada **"dikkati çekmek"** yahut **"Masal atmosferi yaratmaktan"** çok daha derin nedenler var demektir.

Elbette ki konularla ilgili uzmanlar bu nedenleri bütün genişliğiyle araştırmaktadırlar ve gitgide bu nedenleri daha da sağlam bir çerçeve içine oturtacaklardır.

Şimdi biz **Pertev Naili Boratav'ın "Le Tekerleme, contribution à l'ètude typologique et stlistique du conte populaire Turc"** adlı yapıtından aldığımız bâzı ilginç örnekleri okuyuculara sunmakla yetiniyoruz.

Ankara'dan derlenmiş bir örnek:

Zaman zaman içinde,
kalbur saman içinde...

Deve tellallık eder
eski hamam içinde...

Hamamcının tası yok,
külhancının baltası yok;
hamama bir kadın gelmiş
peştemalının ortası yok...

Eve koştum; vardım:
"Baban doğdu" dediler;
kucağıma bir yumurta verdiler;
yumurta elimden düştü,
bir kocaman horoz çıktı, sokağa kaçtı...

Kovalamaya başladım. Taş attım, değmedi; ceviz attım bir ağaç bitti. Öyle çok cevizler oldu ki düşürmek için taş attım, değmedi; toprak attım, koca bir tarla oldu. Kimi dedi: Buğday ek, kimi dedi: Karpuz ek... Karpuz ektim; öyle çok verdi ki, develer taşıyamadı... Karşıma bir adam çıktı: "Karpuzundan versene, orduma yedireyim" dedi. Bir karpuz verdim, bütün ordu yedi, yarısı arttı...

"Nişanlın kaçıyor" dediler. Koştum, girdim bir sokağa rastladım bir duvağa. Duvağı kaldırdım: Karşıma bir kazma başlı, çapa dişli bir koca karı çıktı. Öyle korktum ki, gerisin geriye koşmaya başladım. Pabucumun teki hâlâ orada... Koştum, koştum...

Az gittim, uz gittim; dere tepe düz gittim... Bir de baktım arpa boyu yol gitmişim.

İstanbul'dan derlenmiş bir örnek:

Bir varmış, bir yokmuş...
Evvel zaman içinde

kalbur saman içinde...
Hamamın suyu yok,
Oduncunun baltası;
sokakta bir tazı gezer,
boynunda yok haltası...

Var varanın, sür sürenin...
Çok baykuşu var viranenin...
Destursuz bağa girenin hali yaman dediler.
Yediler yemiş...
Parayla biter her iş:
parasız yemiş alınmaz hiç bir yerde

Dediler: "Abdal
gitme burda kal"
Bana bir kız aldılar, nikâh ettiler
Açtım bir duvak,
baktım bir kabak.
Adamdan azma,
dişleri kazma,
ensesi telli,
kurbağa belli,
Sağlamdır yapısı,
sağlıkla oturası,
elbet olur bir çocuk anası.

Akdenizin martısı
Karadenizin hartası;
zeytinyağın tortusu...
Hoştur pilâvın yoğurtlusu.

Akdeniz yağ olsa, Karadeniz bal olsa, iki gemi ambarı yiyecek olsa karnımın bir tarafını doyurmaz;

ya bir hindi dolması ya bir kaz dolması olsa belki doyar.

Kavağa uçtu balık.
Evlerinin önü taşlık...

İki atla bir anahtar deliğinden geçtiğim zaman... Bir padişah varmış...

Gönen'den derlenmiş bir örnek:

Bindik bokluk tepesine çelik oynardım. Geldi bir kız. Kız dedi bana: "Kız, baban dünyaya gelmiş." Oraya saldırdım, buraya saldırdım; bir beşlik buldum; verdim kıza, müjdesine. Eve gittim. Babamı sarmışlar, sarmalamışlar, otuz urganla, dokuz yorganla, un çuvalı gibi dayaya komuşlar.. Annem dedi ki: "Kızım, babanı salla" Ben de sallarken tıngır mıngır, kırk merdiven aşağı atlattım. Annem gitti otluğa babam gitti bokluğa, ben gittim bir çayıra. Elimde bir çuvaldız vardı, diktim oturdum gölgesine...

Bizim sıçanın kasası var
Mor sümbüllü kesesi var...
Her dükkânda hissesi var...
Gidi kahbe yörük sıçan.
Eğri böğrü yolları var...
Bizim evde beyleri var...
Tasvir tabanca belinde,
dün akşam İzmir yolunda
bir kaç kişi öldürmüş
gidi kahpe yörük sıçan.
Tavanda tıngır mıngır:
hep zannettim halı dokur;

ince sesle mevlüd okur
gidi kahpe yörük sıçan.
Sergenden sergene seker
hoşafa kuyrucuğun sokar,
pirinç pilavına kara biber eker
gidi kahbe yörük sıçan.
Kalaycı oldum kalayladım kapları:
hep kırıldı tavaların sapları...
Tabip oldum yaptım ecza hapları:
Zehirledim bir kaç kişi...

Oradan gittim bir vilâyete... "Nerden geliyorsun derviş? Nedir bu geliş? Var mıdır bir iş? Nerden geliyorsun Abdal? Sen burada kal. Alalım sana bir ebru hilâl, zülüfler yaldız, benler yıldız, devlet tacı başında, on üç, on dört yaşında; elinde yüzük, bakmaya yazık..." Öptüm ellerini çıktım yukarı. Üç otuzunda bir kocakarı: burnunda gözlük; sümükler sarkar, görenler korkar... Kocakarının kınası, âdetinden bunayası. Kocakarının düzgünü, yüzüne vurmuş kızgını. Sağlıkla gelmeseydim, ben seni almasaydım.

Susun dinleyiciler, masalcı karı masala başlar...

Artvin'den derlenmiş bir örnek:

Bir varmış, bir yokmuş...

Evvel zamandayken, kalbur samandayken. Deve tellâl iken, keçi berber iken, tosbağı hammal iken; ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; babam düştü beşikten, ben hopladım eşikten. Dolapta koptu bir patırdı, yoğurt üstüme atıldı. Annem kaptı maşayı, babam kaptı meşeyi; dolandırdılar bana dört bir köşeyi...

Oradan çıktım tozuyarak, ödünç alma un gibi tozuyarak. Gittim bir memlekete dahil oldum.

Bakkal olsam kaldıramam kantarı. Kasap olsam sallayamam satırı. Berber olsam eş dost hatırı... Oldum bir hamamcı. Elimde beş para sermaye var; o geldi yıkadım, bu geldi yıkadım, eş geldi yıkadım, dost geldi yıkadım... Beş para sermaye bitti. Eşe dosta rezil olmaktansa, dedim, baba memleketine gideyim. Çıktım yola...

Az gittim, uz gittim; dere tepe düz gittim. Bir dağ başına geldim.

Baktım aşağı, bir düz ova. Ovanın ortasında bir saray, pırıl pırıl yanıyor. Gittim saraya baktım: kırk ayak taş merdiven, kırk ayak tahta merdiven. Çıktım yukarı, büyük bir sofa. Sofanın köşesinde kırk siyah perde. Kırk siyah perdeyi açtım: baktım, bir hanım... Bülbül yuvası bir hotoz başında; çilingir yüzüğü sürmeler gözünde; çingene dağarcığı gibi memeler koynunda. Kadına hayran olup bakmışım. Orada üç gün, üç gece kalmışım.

Aşağıdan: "Tutun be, vurun be" diye bir patırdı koptu... "Eyvah beni tutmaya geliyorlar" dedim. İki kalktım bir hopladım; seksen ayak merdiveni birden atladım. Baktım, beş yüz atlı geliyor. "Nereye gidiyorsunuz" dedim. "Sıkbasanoğlu Hasan'ı aramaya" dediler. Ben bundan bir mânâ anlamadım. Tekrar sordum. Gene. "Sıkbasanoğlu Hasan'ı aramaya" dediler. Artık Edirne'ye gelmiştik Sıkbasanoğlu Hasan'ı tuttuk. Meğer o da pireymiş. Edirne'nin yaylasına çıktık. Derisinden atlılara çadır kurdum. Etiyle kemiğini yemek yaptım yedirdim. Aradan zaman geçti. "Edirne'nin Kışla-Köprüsü yıkıldı" dediler. Atlılara

emir verdim. Pirenin kemiklerini toplattım. Köprüyü kurdum. İki de duba koydum. Çıktım dubanın üstüne oturdum. Davul zurna çala çala gittiler.

Dubanın üstünden oraya baktım alan, buraya baktım, dolan... benim söylediklerimin hepsi de yalan... Dubanın üstünden indim...

Selimiye Camiinin duvarına dayandım yalıdır diye, minarelerini belime soktum borudur, diye; Tophanenin kubbelerini cebime soktum darıdır, diye; aldım nacağı, gittim Kapalı Çarşıya korudur, diye; beni tımarhaneye götürdüler delidir diye; tımarhaneyi sırtıma attım, zembildir diye; beni padişaha bildirdiler, delidir, diye; padişahtan ferman çıktı: "Bırakın o onun eski huyudur" diye; fermanı aldım, cadde boyu geliyordum, bir dişi eşek gördüm, arkasına takıldım, karıdır diye; eşek bana bir tekme vurdu, geri dur diye...

Hoppala hoptan, sana bir mintan yapayım çerden çöpten; ilikleri karpuz kabuğundan, düğmeleri turptan...

Armudu taşlıyalım, dibinde kışlıyalım... Müsaade ederseniz masala başlıyalım...

* * *

Halkın arasında böyle yüzlerce masal başlangıcı tekerleme dolaşıp durmaktadır. Ve bu tür uzun ve gerçek üstücü bir mizah havasındaki masal başlangıçlarına genellikle Türk masal folklorunda rastlanmaktadır...

Bunun nedenleri yukarda da belirttiğimiz gibi üstünde ayrıca durulacak, uzmanları ilgilendiren bir konudur.

ESKİ UYGARLIKLAR VE MASALLARIN GÖÇLERİ

Bir çok araştırıcı ve düşünür birbiriyle ilgisiz bölgelerde nasıl olup da aynı masal temalarına rastladığı konusunu inceleyip durmaktadırlar.

Gasten Paris ile **Benfey,** Asya masallarının Orta Çağ edebiyatına hangi yollardan girmiş olduklarını bulmak için uğraşıp durmuşlardır. Almanya'da **Landeau, Boccace'**ın masallarıyla Asya masalları arasında ilginç benzerlikler tesbit etmişlerdir.

Bu araştırıları yapanların bir kısmı hangi masalın hangi yollardan Batıya geldiği üstünde durmuşlardır. Böylece göç eden masallar teorisi ortaya atılmıştır.

Max Muller bütün masalların ana kaynağının Hindistan olduğu iddiasındadır. 1868'de **Stassov** da Rusya'da aynı tezi savunmuştur.

Ancak bu büyük masal göçleri sonunda, her masal gittiği bölgenin özelliklerine bürünmekte ve aynı masal temasından çeşitli varyantlar ortaya çıkmaktadır.

Yine Rus halk bilimcilerinden **Vessèlovski** ile **Vsèvolod Miller** bu masal göçlerinde **Türk-Moğol** etkisinin çok büyük olduğu sonucuna varmışlardır.

Masalların ilk kaynağının Hindistan olduğunu iddia edenler, bu masalların **Budizm'**den çok daha önce Çin'e geçtiğini ve gerek Budizm'in etkisi gerek Mongol akınlarıyla oradan bütün dünyaya yayıldığını ileri sürmektedirler.

Gerçekte bu masalların dünyaya nasıl dağılmış olduğu konusu tam olarak bilinmemekte, sadece bu alanda bir takım varsayımlar yapılmaktadır.

Örneğin Budizm ile Mongol akınlarının etkisinden başka, Arap egemenliği altına geçen bütün ilkel bölgelerle İran'a, Asya kültürü iyice sızmıştır. Bu nedenledir ki **Binbir Gece Masalları** Hint kökenli olduğu halde İran stiline bürünmüştür. Masalların göçyollarını, insanların göçleriyle bağlantılı olarak ele almak gerekmektedir.

Elliott Smith ve Maximo Soto Hall toplumların göçlerini incelerken, eski Mısırlıların Amerika'dan Afrika'ya göç etmiş **Maya**'ların torunları oldukları iddiasını ortaya atmışlardır.

Bu bilginlere göre, batmış eski bir kıta olan Atlantis, Avrupa ile Amerika arasında doğal bir köprü görevi görmekteydi.

Wegener'in akıllara durgun verecek önemdeki öngörüsüne göre ise Amerika, Asya ile Afrika'dan koparak ayrılmış kıtadır. Gerçekte bu ayrılma insanın varolmasından önce gerçekleşmişe benzemektedir. Bununla beraber Amerikalı bilgin **Libbey**'in araştırılarına bakılırsa, insan uygarlığının otuz bin yıllık bir geçmişi vardır. Oysa otuz bin yıl önce Amerika ile Asya bir bütündü. Alaska ile Sibirya, Bering Boğazı ile henüz ayrılmamışlardı. **Canals Frau** 1953'de yazdığı **"Tarih Öncesi Amerika"** adlı kitabında Asya toplumlarının buzul çağlarından önce Kuzey Amerika ovalarına geçmiş olduklarını iddia etmektedir. Son buzul çağı ise modern jeologlara göre Milâttan 25 bin yıl önceye aittir. Yine Canals Frau'ya göre üç dört bin yıl önce Sibirya'daki eskimolara benzer toplumlar Kuzey Amerika'ya geçmişler ve oradan Amerika'nın güneyine inmişlerdir.

Aslında çok eski atalarımız da kıtalar arasında ge-

zip duruyorlardı. Ancak belge yokluğu onların tümden cahil olduğu yanılgısını uyandırmaktadır bizlerde. Onlar denizlerdeki doğal akıntıları kullanıyorlardı yolculuklarında. Üstelik **Kon-Tiki'nin** giriştiği deney, Okyanus'un salla aşılabileceğini de kanıtlamış bulunmaktadır. Muson rüzgârları Doğu ile Batı arasındaki yolculukları büsbütün kolaylaştırıyordu.

Amerika'nın eski toplumlarından kalan büyük anıtlar burada çok ileri bir uygarlığın kurulmuş olduğu kanıtlamaktadır. Ne yazık ki bu uygarlık en verimli döneminde 16. yüzyıldaki İspanyol istilâsıyla perişan edilmiştir. Mississipi nehrinin kıyılarındaki kayalarda Fenike kazısına benzeyen bazı harflere rastlanmaktadır. Ve daha bir çok belge Amerika'nın, **Christophe Colomb'**un yolculuğundan çok daha önce Hint ve batı uygarlıklarını tanımış olduğunu göstermektedir.

Ne çare ki tarihte bazı kopukluklar olmuş ve eski uygarlıkların gerçek seviyeleri zamanımıza kadar meçhul kalmışlardır.

Örneğin Montevideo dolaylarındaki bir taşın üstünde Yunan harfleriyle yazılmış bir yazıya rastlanmıştır. Bu yazıdan **Büyük İskender** zamanında bir Yunan gemicisinin Amerika'ya gelmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. **Aristo'**nun bir çağdaşı Güney Amerika'yı bilmekteydi.

Tarihlere bakılırsa Galler prensinin oğlu **Madoc,** 1170'de Batıya yelken açarak gayet verimli bir bölge keşfetti. Oysa daha 942'de Normandlar, İzlanda'ya geçerlerken Groenland'ı keşfetmişlerdi.

Daha önceden keşfedildiği halde daha sonradan keşfedilmiş sanılan çok yer vardır böyle.

Humboldt, Tatarlarla Mogolların altıncı yüzyıl-

dan önce Amerika'ya geçmiş olduklarını açıklamaktadır.

Çinliler'le Kartacalılar ve Fenikeliler Amerikalılarla ticaret yapıp durmaktaydılar vaktiyle.

Asıl yanılgılarımız

Eski toplumların vahşi ve barbar olduklarını düşünmekle büyük bir yanılgıya uğradığımız muhakkaktır. Onlar hakkında elimizde doğru dürüst belgelerin bulunmayışı onların her türlü kültürden tüm yoksun olduklarını hiç bir zaman kanıtlamaz. Herhalde Cristophe Colomb Amerika'da gördüğü **"vahşiler"** de **İsa**'nın haçıyla karşılaşınca iyice afallamıştır. Bu haç Meksika'daki Palenka kentindeki muazzam anıtlarda hâlâ olduğu gibi durmaktadır.

Mısırlılar hem dünyanın yuvarlak olduğunu hem de güneş sistemindeki hareketleri biliyorlardı. **Galilèe** çok daha önceden bilineni bir kez daha keşfettiği için yakılacaktı az daha.

Ticaret gidiş gelişlerinden başka, masalların yayılmasında savaşların da büyük rolü olmuştur. Örneğin Büyük İskender'in fetihleriyle **Helen Devri,** sonra Arap fetihleri, sonra Haçlı Seferleri Doğudan Batıya taşıyıp durmuşlardır bu masalları.

Yucatan'ın Maya uygarlığı üstündeki belgeleri belki de bir çok gerçeği serecekti gözlerimizin önüne. Ne çare ki bu belgeler Papaz **Diego de Landa** tarafından imha edilmiştir. **Platon** dahi Avrupa ile Amerika arasında köprü görevi gören Atlantis konusunda bir hayli düşünmüştür. Ama bunu daha çok ispatlayan Vikinglerle Maya'lar ve Toltek'ler arasındaki gelenek

benzerlikleridir. Ne var ki Hıristiyanlık sadece Akdeniz çevresindeki uygarlığa inanmış ve o bölgenin dışındaki yerlerde de insanların büyük uygarlıklar kurmuş olduğunu kabul etmek istememiştir.

Eski zaman uygarlıkları arasındaki fikir alışverişleri her türlü tahmini aşan bir önemdeydi. **Pitagor** Hindistan'daki din biçimlerini biliyordu. **Buda**'nın çağdışı olan bu Yunanlı bilgin belki de konuşmuştu Buda ile. Ve **Konfiçyüs** ile birlikte Hint ve Çin'den gelen fikirleri benimsiyorlardı.

* * *

Henüz tam bir aydınlığa kavuşmamış olan bu eski uygarlıklar arasındaki ilişkiler masalların çeşitli varyantlarla dünyanın dört bucağında aynı temayı nasıl dokuduklarını az çok koymaktadır ortaya...

Bir görüşe göre de temaların çeşitli yerlerde ortaya çıkması bir kültür alış verişi sonucu değildir. Aynı etkiler altındaki toplumlar birbirlerinden habersiz olarak da aynı temaları yaratıp işleyebilirler.

Nitekim, bâzı kapalı Afrika kabilelerinde de çok daha ileri bölgelerdeki masal temalarına rastlanmaktadır. Bu kapalı kabileler eski bir kültür alışverişi içinde bu temaları benimsemiş olsalar, daha başka fikirleri de benimser ve bu kadar kapalı kalamazlardı.

Herhalde bu konu, kaybolmuş eski uygarlıklar sorunu tam bir açıklığa kavuşabildiği zaman daha sağlam bir bilimsellik kazanacaktır.

"ÇOCUK EDEBİYATI" YAZI SANATININ EN ZOR DALI...

Sevigne Kolejinde Pedagoji profesörü olan **İsabelle Jan** 1969'da **Çocuk Edebiyatı Üstünde Deneme** adlı yapıtında çocuk edebiyatını sade masallar olarak değil, çocuklar için yazılmış kitaplar açısından da ele alıyor ve gerçekten dört başı mamur bir inceleme yapıyor.

İsabella Jan, kitabının giriş bölümünde şöyle diyor:

"Çocuk edebiyatı diye bir şey var mıdır? Bu soruna iktisadî bir açıdan bakılırsa, evet, cevabını vermek gerekmektedir. Okul ve okuma - yazma sorunlarını aşmış endüstri ülkelerinde kitap yayınlarının önemli bir bölümü çocuklara ayrılmaktadır. Okul kitaplarının yahut ansiklopedi ve belgesel yayınlar gibi yardımcı okul kitaplarının dışında çocuklar için gayet geniş bir yayın alanı mevcutttur.."

Ancak yazar, kökeni folklora dayanan masalların dışında sırf çocuklar için yazılmış gerçek bir sanat eseri sayılacak kitapların pek az olduğunu da belirterek, çocuklar için yapılan yayınlara **"Çocuk edebiyatı"** arasında önemli farklar bulunduğuna işaret ediyor.

Ayrıca okuma - yazma sorununu çözmüş ülkelerde çocukların okuma mutluluğuna kavuşmasıyla buralarda ortaya çıkan çocuk yayınlarının, aynı mutluluğa kavuşamamış geri ülke çocukları için pek bir anlam taşımayacağı gerçeğinin de altını çiziyor.

Yani sözün kısası çağımızda belki bir çocuk edebiyatı var ama, bu edebiyat hangi çocuklar için? Sadece kalkınmış ülkelerin çocukları için...

Konuyu Türkiye açısından ele alırsak, masallar

yönünden böylesine zengin bir ülkede, bütün yurt çocuklarını sarmalayan yaygın bir çocuk edebiyatından söz edebilmek bilmiyoruz ne ölçüde yansıtabilecektir gerçeği...

İsabelle Jan, Fransa'nın bile çocuk edebiyatı konusunda çok gerilerde kaldığını ve bu alanda gerekli atılımların yapılamadığını açıklıyor.

Masallar dışında yazılı bir çocuk edebiyatı yaratmak kanımızca yazı sanatının belki de en zor dalı. Bu nedenle de bu dalda pek az yazar yetişmiş. Bazı büyük yazarlar, canları istediği için, çocuklar için de birkaç kitap yazmışlar. Bâzı yazarlar ise örneğin **Dickens** gibi, çocukları hiç düşünmedikleri halde, yazdıkları şeyler çok tutulmuş çocuklar tarafından.

France'dan bir hikâye

Çocuklar neyi tutar, neyi tutmaz? Bu konuda **Anatole France**'ın görüşlerini kısacık yansıtmaya çalışmıştık bu yazı dizisinin başında.

Yazı dizisini yine France'ın aynı konudaki bir başka yazısıyla bitirelim:

"Vaktiyle Londra'da, Elizabeth devrinde Bog adında bir bilgin yaşardı. Bu bilgin Bogus adıyla "İnsanlığın Hataları" diye bir yapıtından ötürü fevkalâde ünlüydü.

Bogus bu yapıtı için yirmi beş yıldan beri çalışmış fakat henüz hiç bir şey yayınlamamıştı. Yapıtının müsveddeleri bir pencere boşluğu içindeki sehpalara gayet düzenli olarak sıralanmıştı ve en azından on cilt vardı hepsi. İlk cilt doğmadaki hatâyı anlatıyordu

ki, öteki ciltlerin de temelini teşkil ediyordu. Geri kalan ciltlerde ise küçük çocuklarla küçük kızların hataları, erginlerin hatâları, olgun ve yaşlı kişilerin hatâlarıyla, çeşitli mesleklerdeki insanların hatâları ele alınıyordu. Mesleklerdeki hatâları, askerlerin hatâları, aşçıların hatâları, yayımcıların hatâları, v.s. olarak sıralanmıştı. Son ciltler ise henüz tamamlanmış değildi. O ciltlerde Cumhuriyetin hatâları; bütün kişisel ve meslekî hatâların sonucu olarak incelenmekteydi. Ve bu güzel yapıtın mantık zinciri öylesine kurulmuştu ki, geri kalanını berbat etmeden içinden bir tek sayfayı dahi çıkarmak mümkün değildi. Bütün kanıtlamalar birbirinin içinden çıkıyor ve son kanıt olarak da kötülük insanlığın özü olarak gösteriliyordu. Ve şayet yaşam bir çoğunluk konusuysa, matematik bir kesinlikle dünyada ne kadar canlı varsa o kadar da kötülük olduğu ortaya konuyordu.

Bogus evlenmek gibi bir hatâ yapmamıştı. Küçük evinde Kat yani Catherine adında yaşlı bir hizmetçiyle tek başına oturuyordu. Ama hizmetçi Southamptonlu olduğu için kendisini Clausentina diye çağırıyordu.

Filozofun kızkardeşi ağabeyi kadar beyin sahibi olamadığı için, hatâdan hatâya yuvarlanmış, kasabadaki bir kumaş tacirini sevmiş, onunla evlenmiş ve Jessy adında bir de küçük kız dünyaya getirmişti.

Son hatası da on yıllık bir evlilikten sonra ölmek ve böylece karısının ölümünden sonra yaşayamayan kumaş tacirinin ölümüne sebep olmak olmuştu. Bogus öksüz ve yetim Jessy'yi acıyarak yanına aldı. Ayrıca çocuksal hatâlar konusunda küçük kızın kendisine iyi bir örnek sağlayacağını düşünüyordu.

O sıralarda Jessy on yaşındaydı. Bilginin evine geldikten sonra tam sekiz gün sadece ağladı ve hiç bir şey söylemedi... Dokuzuncu günün sabahı ise Bog'a şöyle dedi:

— Annemi gördüm. Beyazlar giyinmişti. Elbisesinin üstünde çiçekler vardı. Çiçekleri yatağıma koydu. Ama bu sabah bulamadım çiçekleri. Annemin çiçeklerini bana geri ver, ne olursun olmaz mı?

Bog hemen kitabına bu çocuksal hatâyı kaydetti. Ama yorum olarak da hatânın mâsum bir hatâ olduğunu ya da bir bakıma bir incelik bile taşıdığını belirtti.

Bundan bir süre sonra Jessy, Bog'a:

— Bog dayı, sen hem ihtiyar, hem de çirkinsin; ama yine de çok seviyorum seni, onun için senin de beni sevmen gerekir dedi.

Bog hemen kalemine sarıldı. Ama şöyle bir düşündükten sonra artık çok da genç sayılamayacağını ve hiçbir zaman da çok yakışlı olmadığını kabul ederek, çocuğun bu sözlerini yapıtına geçirmedi Sadece:

— Seni niye sevmem gerekiyor, Jessy, diye sordu.

— Küçücük bir kızım çünkü ben.

Bog kendi kendine, doğru mu bu, dedi, doğru mu küçükleri sevmek gerektiği? Doğru olabilirdi. Çünkü duruma bakılırsa sevilmeye çok muhtaçtılar onlar. Bu nedenle de yavrularına aşklarıyla sütlerini veren annelerin ortak hatâları mâzur görülebilirdi. Yapıtımın yeniden gözden geçirmeyi gerektiren bir bölümü burası galiba, dedi, Bog.

Doğum yıldönümünün sabahı, Bog, kitaplarıyla kâğıtlarının bulunduğu ve adına "Kütüphanem" dediği salona girince güzel bir koku duydu ve penceresinin pervazında bir karanfil saksısı gördü.

Sadece üç karanfil vardı saksıda. Ama kıpkırmızıydı üç karanfil de ve güneşin ışıkları içinde capcanlı duruyorlardı. Ve bir neşe cıvıldıyordu köhne kütüphanede. Eski kanepe, ceviz masa, kitapların eskimiş kapakları, hepsi şen şatır gülüyor gibiydiler. Onlar gibi kurumuş küflenmiş olan Bog da, yine onlar gibi bir tazelik duydu içinde. Jessy dayısını öperek:

— Bak Bog dayı bak, göğü görüyor musun işte gök, dedi. (Pencerelerin kurşunî pancurları arasından havanın taze maviliğini gösteriyordu) Bak bir de şuna bak, bu da toprak, çiçekli toprak. Karanfil saksısını gösteriyordu.) Altında da koca koca kitaplar var, onlar da cehennem...

O kara koca kitaplar, pencerenin altına dizilmiş olan on ciltlik "İnsanlığın Hatâları" adlı yapıttı. Jessy'nin bu hatâsı bilgine, çoktandır yeğeniyle parklarda, caddelerde gezerken bir süreden beri ihmâl ettiği eserini hatırlatı. Çocuk bu gezintilerde içi açıcı binbir şey keşfediyor ve ömrü boyunca burnunu bile evinden dışarı çıkarmamış olan Bog'a da bunları öğretiyordu. Bog müsveddelerini açtı, ama bu müsveddelerde ne çiçeklerin yerini bulabildi ne de Jessy'nin... Tanıyamaz hale gelmişti eserini.

Şükür ki felsefe imdadına yetişti bilginin ve çok parlak bir düşünceyle Jessy'nin hiç bir şeye yaramadığı fikrini ilham etti kendisine. Bu gerçeğe dört elle yapışarak eserinden soğuma tehlikesinden kurtarmaya çalıştı kendisini.

Bir gün bu konuda derin derin düşünürken, Jessy'yi kütüphanesinde, karanfil saksınını bulunduğu pencerenin dibinde, bir iğneye iplik geçirmeye

uğraşırken buldu. Ne dikmek istediğini sordu yeğenine.

Jessy:

— Bog amca, kırlangıçların gittiğini bilmiyor musun, dedi.

Bogus bilmiyordu böyle bir şeyi. Bu konuda ne Pline'de, ne de İbni Sina'da herhangi bir şey yoktu Jessy devam ediyordu:

— Dün Kat söyledi bana bunu...

Bog içinden:

— Ne Kat'i, dedi. Bu kız sayın Clausentina'ya kasdediyor galiba.

— Kat dün söyledi bana bunu. Bu yıl kırlangıçlar her zamankinden daha erken gitmişler. Bu, kışın erken geleceğinin ve çok sert olacağının işaretiymiş. Böyle dedi Kat bana. Sonra annemi gördüm. Yine beyazlar içindeydi. Bir ışık vardı saçlarında. Ama bu kez geçen seferki gibi çiçekler yoktu üstünde. Bana "Bog dayının sandıktan kürkünü çıkar da şayet yırtığı falan varsa dikiver" dedi. O sırada uyandım. Hemen kalktım yataktan. Sandıktan gocuğu çıkardım. Birçok yeri sökülmüş. Onu dikeceğim şimdi.

Kış geldi. Kırlangıçların haber verdiği gibi gayet zorlu bir kıştı. Bogus, sırtında kürkü, ayaklarını ocağa uzatmış, eserinin bazı parçalarını düzeltmeye çalışıyordu. Ama evrensel kötülük teorisiyle yeni deneylerini her uyuşturmaya çalıştığı sırada, Jessy ya kendisine bir bardak bira getirerek, ya sadece gülen gözleriyle bakarak, fikirlerinin düzenini bozuyordu.

Yaz gelince dayıyla yeğen kırlarda gezip dolaşmaya koyuldular. Jessy tarlalardan çiçekler, otlar

topluyor, Bog da bunların adlarını öğretiyordu yeğenine. Sonra da küçük kız bunların her birini akşamları familyalarına göre birbirinden ayırıyordu. Bu gezintiler sırasında gayet sağlıklı, açık düşünceli görünüyordu Jessy. Bir akşam, Jessy yine gündüz topladığı otlarla çiçekleri masanın üstüne yaymışken dayısına:

Bog dayı, **dedi,** bana gösterdiğin bütün bitkilerin adlarını iyice öğrendim artık. İşte tedavide kullanılanlar, işte insanın içini açanlar... Saklamak istiyorum bunları. Hem her zaman hatırımda tutmak, hem de başkalarına da öğretmek için... Büyük bir kitap lâzım bana, bunları içinde kurutmak için.

Bog:

— Al şunu, **dedi.**

Ve yeğenine "İnsanlığın Hataları" adlı yapıtının birinci cildini gösterdi.

O kitabın her yaprağı bir bitkiyle dolunca, sıra ikinci cilde geldi. Ve üç yaz sonra bilginin şaheseri baştanbaşa tam bir otluğa döndü.

Sonuç:

Çocuk masallarının kökenlerinde bütün insanlığın ve hayatın özü saklı. Bu özün tadına varmak, bilimin, sanatın yani yaşamın ve doğanın tadına varmakla özdeş bir bütünlük gösteriyor. Doğanın bir parçası olarak akıp giden insanlığın aynası yine insanlığın kendisi olduğu için, başka türlü olması da mümkün değil zaten...

Ortaçağ Haydutları

GİRİŞ

5'inci yüzyıldan 15'inci yüzyıla kadar bin yıllık bir dönemi kapsayan ortaçağ hakkında Türkiye'de çeşitli açılardan derinliğine yapılmış bilimsel ve doyurucu araştırmalar pek yoktur. Bu alanda yabancı kaynakların verdikleri belgelerle ileri sürdükleri tez, görüş ve yorumlar da tam olarak taranmış ve düzenli bir biçimde Türkçe'ye aktarılmış değildir.

Oysa ortaçağı bütün boyutlarıyla Türk kamuoyunun gözleri önüne sermeden, ne Rönesansı, ne de klâsik bir tablo çizen Batı uygarlığındaki atılım ve gelişimlerin temel dinamiğindeki özü ortaya koymaya imkân yoktur. Bu nedenle de günlük dilde sık sık kullanılan **"Ortaçağ"**, **"Batı"**, gibi sözcükler, okullarda, derse kalkan öğrenciye arkadaşlarının bir kâğıda yazarak sıra altından göstermeye uğraştıkları "klişe **kopyalar"** gibi, gerçek anlamı kavranmamış, garip bir papağancılığın içi boş sözcükleri olarak kalmaktadır.

Türkiye'nin belirli çevrelerinde en dikkati çeken tipik görüntü, tarih bilimi üstünde yapılan sorumsuz şarlatanlık ve şaklabanlıklardır. Bu çevrelerde çoğunlukla herkes bir tarihçiymiş gibi konuşma ve tarih adına bir yığın aslı faslı olmayan zırvayı pek ucuz bir edebiyat salçasıyla ortaya dökmek hastalığına tutulmuştur.

Bu da toplum olarak sağlıklı bir tarih bilgisinden ve bilim saygısından yoksun bulunmamızdan doğmaktadır.

Bin yılı kapsayan ortaçağ dönemi hakkında da kamuoyuna malolmuş açık seçik, derli toplu ve tutarlı bir bilgi istiflenmesi henüz mevcut değildir.

Biz on tefrikalık bu küçük yazı dizisinde bu kez de, okuyucuları sıkmamaya çalışarak ortaçağ döneminden bazı ilginç tablolar vermeye uğraşacağız. Derin analiz ve yorumlara girişmeden bu çağın özellikleriyle sosyal yapısı üstünde üç beş somut örnek sunacağız. Feodaliteden merkezî yönetime geçme çabaları sırasındaki toplumsal bunalım, kargaşa, cinayet ve katliâm olaylarından belgesel küçük bir çeşitleme yapacağız.

Umarız ki okuyucular insanlığın gerek fikir, gerek düşünce, gerek sanat bakımından en karanlık dönemi sayılan ortaçağa ait bu belgesel örneklerden, beşyüz yıl içinde nereden nereye gelinmiş olduğu hususunda da birtakım önemli sonuçlar çıkaracaklardır ve günümüzün olaylarını bir de bu açıdan değerlendireceklerdir. Bunu bu kısa dizide ne kadar başaracağımızı kestiremiyoruz. Ama şunu biliyoruz ki ahım şahım bir şey yapamamışsak bile okuyucular bunu iyi niyetimize bağışlayacak ve yine de bizi hoş göreceklerdir.

TANRI'NIN KUZUSU DURAND

Başlangıçta Fransızcadaki **"Brigands"** sözcüğü **"Haydutlar"** anlamında kullanılmıyordu. Paralı asker birliklerine verilen bir addı bu. XIII. yüzyılda paralı askerler orduda en geri sıralarda bulunurlar; keşif, yiyecek içecek sağlama ve bir çeşit uşaklık etmek gibi işler görürlerdi. Savaş alanında ise ilk çatışmalara önce onlar sürülür, savaştan sonra yine ordunun gerisinde kalarak, cesetleri soyar, ne var ne yoksa ortalığı talan ederlerdi.

Bunlar öyle vatan, bayrak, ulus, toprak, şan, şeref falan için dövüşen kişiler değillerdi. Savaş, büyük ganimetleri de olan bir meslekti onlar için. Ve kim daha çok para verirse, onun yanında dövüşürlerdi. Bu nedenle de bâzan savaş sırasında bile saf değiştirdikleri çok olurdu.

O devirde ilk savaşlar, feodallerin, yâni toprak beylerinin kendi aralarında yaptıkları aile savaşlarıydı. Toprak beyinin kafası kızınca, adamlarını toplar, arazisinin yanındaki komşu beyin üstüne saldırırdı. Ancak beyin adamları sadece kırk günlük bir savaş için ve belirli bir uzaklığa kadar kabul ederlerdi Senyörün komutanlığını. Ama gitgide savaşlar genişlemeye başlamıştı. Daha büyük senyörler, kendilerine bağlı daha küçük senyörlerden adamlarını toparlayıp, kendi açtıkları savaşlara katılmalarını istiyorlardı. Bu nedenle de **"Kırk günlük süreyle belirli bir uzaklığa kadar be-**

yin komutanlığını kabul etmek" kuralı bozuluyordu. Ve beylerin adamları bu kuralın hudutları aşılınca beylerden daha çok para istiyorlardı.

Bunun üstüne prensler olsun, senyörler olsun, paralı asker kullanmaktan vazgeçip, doğru dürüst gerçek ordular kurmaya yöneldiler. Böylece, **"Paralı askerler"** işsiz güçsüz kaldılar ve başlarının çâresine bakmak için köyleri, kasabaları, kentleri basan yağma çeteleri olarak örgütlenmeye başladılar.

Külâhlılar hareketi

Halk, işsiz kalan paralı askerlerin örgütlenip her yeri talan etmeye kalktığını ve prenslerle, senyörlerin de kendilerini gerektiği gibi koruyamadığını görünce, haydutlara karşı bizzat savaşmaktan başka çâre kalmadığını anladı.

O devirde Fransa'nın Auvergne bölgesinde **Durand** adında, ekmeğini zar zor kazanarak günü gününe geçinmeye çalışan bir doğramacı yaşıyordu. Haydutlara öyle haraç maraç verecek bir durumu yoktu.

İşte bu doğramacı Durand, 30 Kasım 1182'de Puy kentinin başpapazı **Pierre'**i gidip buldu ve

— **Papaz hazretleri dedi, bana Tanrı'dan emir geldi. Ülkede âsâyişi sağlayacağım.**

Durand'ın Tanrı'dan böyle bir emir aldığına dair belgesi de vardı elinde. Başpapaza bu konuda kendisine gökten düşmüş olan bir kâğıdı gösteriyordu. Kâğıtta, kucağında **İsa'**yı tutan **Meryem Ana'**nın resmi vardı ve resmin de çevresinde lâtince şu sözler okunuyordu:

"Agnus Dei, qui tollis pecata mundi, dona nobis pacem."

"Dünyayı günahlardan arıtacak olan Tanrı'nın kuzusu, bize barışı sağla."

Tanrı'nın kuzusu doğramacı Durand'dı ve barışı o sağlayacaktı. Başpapaz alaya aldı Tanrı'nın kuzusu olduğunu iddia eden fukara Durand'ı. Doğramacı boşverdi başpapazın alayına. Üstünde Tanrı'nın görevi, koynunda da kutsal kâğıdı vardı. Ezilen halk için savaşacak, haydutlara karşı çıkacaktı.

Noel'den itibaren birbiriyle sımsıkı bağlanıp kaynaşmış ve halka barışı sağlamaya and içmiş yüz kadar arkadaş toparladı çevresinde. Örgüt hızla büyüdü ve kısa bir sürede beş bin kişiyi aştı. 1183'de ise artık sayıları bile bilinmiyordu bunların.

Örgütün bir de tüzüğü vardı. Bu tüzüğe göre örgüt üyeleri dürüst ve namuslu yaşamak zorundaydılar. Kumar oynayamaz, meyhanelere gidemez, küfür edemez ve hançer taşıyamazlardı. Örgüte, günah çıkardıktan ve ruhen pîrü pak olduktan sonra girmek mümkündü. Her yıl belirli bir günde bütün üyelerin ortak harcamalar için örgüte belirli bir para bağışında bulunmaları zorunluğu vardı.

Örgütün amacı barışın sağlanması için çalışmak ve silâhlı haydutlara karşı savaşmaktı.

Üyeler başlarına, mevsimlere göre yünden yahut ketenden beyaz bir külâh giyiyorlardı. Külâhın bir ucu sırtlarından, bir ucu göğüslerinden aşağı doğru sarkıyordu. Önden sarkan ucun üstünde kalaydan bir plâka, plâkada da İsa'yı kucağında tutan Meryem Ana'nın resmiyle, gökten düştüğü söylenen kâğıttaki yazı var-

dı: **"Dünyayı günahlardan arıtacak olan Tanrının kuzusu, bize barışı sağla."**

Örgüte **"Yeminliler"** yahut **"Külâhlılar"** adı verilmişti.

Her sınıf ve tabakadan çeşit çeşit kişilerin katılmasıyla büyüdükçe büyüyen "Külâhlılar Ordusu" 20 Temmuz 1183'de, Fransa içlerinde talana çıkan haydut çeteleriyle karşılaştılar. Külâhlılar on - on iki bin kadar haydudu kılıçtan geçirdiler.

Bu çatışmanın önemli sonuçları oldu. Kendi hesaplarına iş görmenin tehlikesini anlayan haydut çeteleri, prens yahut büyük toprak beylerinin düzenli ordularına katıldılar ve bâzıları da tarihe geçecek ölçüde parlak başarılar sağladılar.

KRALIN DOSTU OLAN HAYDUT

Ortaçağdaki haydutluk tarihine adı geçmiş en ünlü kişi **Mercadier**'dir. Bir serüven adamı olan ve sadece bunun için dövüşen **Mercadier**, sonunda **Arslan Yürekli Richard**'ın kendisinden bir an ayrılmayan en yakın dostu durumuna gelmişti. Her ikisinin de karakteri birbirine müthiş benziyordu. İkisi de gözü pek, yiğit kişilerdi. İkisinin de en büyük zevki serüvenden serüvene koşmaktı. İkisi için de vicdan, insaf, insanlık diye hiç bir ölçü yoktu. Arslan Yürekli Richard, yanında serseri arkadaşı, kolkola, dizdize Fransa'yı bir uçtan bir uca haraca kesip duruyorlardı. Richard yanında anlı şanlı baronları ve gözü dönmüş askerleriyle giriştiği her talandan dostu Mercadier'ye büyük paylar ayırıyordu. Kutsal toprakları kurtarmak için Haçlı seferleri-

ne çıkarken de, emrindeki on yedi şatonun yönetimiyle korunmasını Mercadier'ye bırakmıştı.

1183'lerde Mercadier astığı astık, kestiği kestik, halkın uykularına giren korkunç bir zebani olmuştu. Adamlarıyla ortalığı kasıp kavuruyor, köyleri, kasabaları basıyor, taş üstünde taş, omuz üstünde baş koymuyordu. Ne kadın dinliyordu, ne çocuk, ne ihtiyar. Kentleri, kiliseleri, manastırları haraca bağlayıp duruyordu.

Mercadier zenginleştikçe zenginleşmişti. Verimli topraklar üstünde nüfuzunu pekleştirmiş, para babası tacirleri her fırsatta kaz yolar gibi yolmaya koyulmuştu.

Bu gözü kara, duygusuz, taş gibi katı, sert haydutu bir olay, iri bir çınara düşen bir yıldırım gibi ta kökünden sarstı. Serveti, geliri, ünü yerindeydi. Ama artık ta içinden yıkılmıştı. Tek dostu, İngiltere Kralı Richard'ı vurmuşlardı. Richard ölüyordu.... Ve Mercadier buna dayanamıyordu.

Arslan Yürekli Richard 1199 yılının martında Chalus şatosunu kuşatmıştı. Mercadier kralın yanında dövüşüyordu. Ayın 26'sında, şatonun kulesinden atılan bir ok İngiltere kralının omuzuna saplandı. Bir kaç gün sonra şato düştü. Richard'ın askerleri, şatoyu savunanlardan kimler sağ kalmışsa hepsini teker teker astılar. Sadece kralı vurmuş olana dokunmadılar ve yakalayıp Richard'ın karşısına getirdiler onu. Richard'ın yarası gangren olmuştu. Ve kral biliyordu artık hiç bir kurtuluş umudu kalmadığını. Yattığı yerden kendisini vurmuş olan tutsağa sordu:

— Sana ne kötülük ettim ki öldürmeye kalktın beni?

Tutsak:

— **Daha ne kötülük edeceksin, dedi. İki kardeşimi de, babamı da ellerinle öldürdün, beni de neredeyse öldürecektin. Şimdi artık elindeyim, istediğin öcü al benden. Gaddarlığının bulup buluşturacağı her türlü işkenceye razıyım. Yeter ki sen de geber. Bütün dünyaya çektirmediğin kahır, etmediğin kötülük kalmadı senin.**

Richard kendisine kafa tutan bu mağrur delikanlıya:

— **Peki öyle olsun, yine de seni bağışladım, dedi.**

Delikanlı:

— **İstemiyorum beni bağışlamanı, dedi. Ölmek istiyorum ve mutluyum ölmekten.**

Bu kahraman gencin adı **Pierre Basile**'di.

Richard:

— **Buna rağmen yine de gösterdiğim insanlığın canlı tanığı olarak yaşayacaksın,** dedi.

Ve tutsağa yüz İngiliz lirası verilmesini, sonra da serbest bırakılmasını emretti.

Az sonra öldü İngiltere kralı **Arslan Yürekli Richard**. Richard ölür ölmez Mercadier, Basile'i yakalattı. Sımsıkı bağlattı ve gözlerinin önünde diri diri derisini yüzdürdü.

Ama Mercadier de uzun süre yaşamadı, Richard'dan sonra. **İngiltere Kraliçesi Elèonore, Kastilya Kralı 9. Alphonse'un** sarayına gelmiş, Alphonse'un kızlarından birini, Fransa Kralı **Philippe — Auguste'ün** büyük oğluna vermesi için pazarlıklara girişmişti. Pazarlık pek mutlu şekilde sonuçlanmıştı. Elèonore yanında Kastilya prensesiyle **Fransa**'ya geliyordu. Kraliçeyle prenses yolda Paskalya yortusunu kutlamak için Bordeaux'da durmuşlardı. Bütün ülkeyi dehşetle

titretip inim inim inletmiş olan Mercadier, Kraliçeyle Prensesi selâmlamak için bütün şatafatı ve debdebesiyle kente girmişti. 10 nisan pazartesi günü, bir başka haydut çetesinin şefi olan **Brandin'in** adamları tarafından güpegündüz Bordeaux'da vurularak öldürüldü. O devrin geleneklerine göre o kadar olağan bir şeydi ki bu, neredeyse bir kral kudretine sahip bulunan Mercadier'nin öldürülmesini kimse umursamadı. Brandin'in de işlediği cinayetten kılı bile kıpırdamamamıştı. Alt tarafı Mercadier'nin günde yüz defa yaptığını, ona karşı tekrarlamaktan başka ne yapmıştı ki sanki....

Büyük çeteler

Bu çeteler 14'üncü yüzyılın başından 15'inci yüzyılın ortalarına kadar Orta Avrupa'nın tam anlamıyla iflâhını kesmiştir. Fransa **Kralı Güzel Philippe,** başta İngiltere Kralı olmak üzere, çeşitli prenslerle bazı büyük toprak beylerine karşı sonu gelmez uzun savaşlara girişmişti. Ne çare ki kendisine bağlı beylikler bu savaşları sürdürmek için muhtaç olduğu askeri kaynakları sağlamaya yetmiyordu. Bu nedenle başlangıçta adı geçen çeteleri Güzel Philippe kurmuştur. Güzel Philippe sadece bir şef tayin ediyordu. O şef de gönlüne göre bir çete kuruyordu. Çetenin donatımından, yiyip içmesinden, yatıp kalkmasından ve savaşlara katılma taktiklerinden şef sorumluydu. Bu çetelerin kuruluş türleri gayet değişikti. Her çeşit insan vardı bu çetelerde. Özellikle Yüzyıl Savaşları'nın başlarında çetelerdeki askerlerin çoğunluğunu İspanyollar, Basklar, Gaskonlar teşkil ediyordu. Ve savaş sırasında hepsi, bizdeki bazı politikacılar gibi sık sık saf değiştiriyordu. Bir şe-

fin kumandasındaki otuz kişilik bir grup bir önemli çete olmaya yetiyordu.

Kralın bütün bu çeteleri doyuracak parası yoktu. Arada sırada beş on kuruş gönderiyordu bazılarına. O para da bir kaç gün içinde har vurup harman savruluyordu. Hele savaşların mayna olduğu sıralarda çeteler iyice yolsuz kalıyor, ne halt edeceklerini bilemiyorlardı.

Ve bu kez de çeteler köyleri, kasabaları yağma etmeye girişiyorlardı. Halk da bunlardan yakalayabildiği hemen orada ipe çekiyordu. Bütün kırlar, yol boyları darağaçlarında sallanan salkım saçak askerlikten haydutluğa dönmüş insan cesetleriyle doluydu. Kimsenin de acıdığı yoktu bunlara.

O devrin ünlü tarihçisi Geoffroi bu konuda şöyle diyor:

— Halk bu adamları tutup asmakta haklıdır. Bunların etmedikleri kötülük kalmamıştır halka. Ancak bu adamların da durumlarını anlamak gerekir. Fransa Kralına yardım edeceğiz diye kalkıp buralara gelmişler. Savaşlar sona ermiş. Heriflerin elinde avucunda hiç bir şey kalmamış. İşi soygunculuğa vurmasınlar da ne yapsınlar.

Örneğin o devrin ünlü haydutlarından **Jean Pelit,** bağışlanması için krala yazdığı mektupta şöyle diyordu:

— Genç yaşta emrinize girdim. Çeşitli komutanların birliklerinde dövüştüm. Özellikle İngilizlere ve öteki düşmanlarınıza karşı sayısız başarılar gösterdim. Sonunda savaşlar bitti. Ne aylık, ne prim, ne emeklilik, hiç bir para geçmez oldu elime. Ben de, ister soylu, ister papaz, ister tacir, ister köylü olsun,

kim çıkarsa karşıma soyup sovana çevirmeye, hepsinden haraç almaya başladım. Hiç bir ayırım yapmadan karşıma her çıkanı soyuyordum. Atlarını, arabalarını, paralarını, altınlarını, mücevherlerini, giysilerini, mallarını yâni neleri var, neleri yoksa hepsini alıyordum. Sonra bunların bir kısmını kendim kullanıyor, bir kısmını da satıp para kazanıyordum. Bütün pazarları, fuarları dolaşıyordum. Büyük yağmalar düzenliyor, büyük haraçlar topluyordum. Kaldırdığım hayvan sürülerinin bir kısmını arkadaşlarla yiyor, bir kısmını satıyor, bir kısmını da bol para karşılığında sahibine geri veriyorduk. Bazı kilise ve şatoları kuşattığımız da oluyordu. Bize karşı koymaya kalkanları dövüyor, derisini yüzüyor, kafasını kesiyor, sözün kısası savaşta bir asker neler yaparsa, hepsini yapıyorduk."

Ve haydutu bağışlıyordu kral.

Deri Yüzücüler Çetesi

Ayrıca bu büyük haydut çetelerini yönetenler arasında kral soyundan gelen kişiler de vardı.

Örneğin **"Deri Yüzücüler"** çetesinin en ünlü kişisi **Bourbon** hanedanından gelen **Alexandre de Bourbon'**du. Haydutlukta yeni reformlar yapmıştı Alexandre de Bourbon. Adeta örgütlü bir orduyla büyük talanlara girişiyordu. Sonunda **VII. Charles** kendisine savaş açmak zorunda kaldı ve Alexandre de Bourbon'u yakalayıp yargıladıktan sonra bir çuvala koyarak kendini **Bar-sdr-Aube** köprüsünün tepesinden nehre attırdı. Bu olayın anısı için de bir kilise yapıldı. Kilise hâlâ daha durmaktadır orada.

Avrupa'nın ortaçağ tarihi baştan aşağı böyle haydutluk olaylarıyla doludur. Bunlardan bazıları İstanbul'a kadar gelerek Türklerle dövüşmeye dahi kalkmışlardı.

Ortaçağdaki bu haydut çetelerini sonunda VII. Charles ile oğlu XI. Louis, büyük ordular kurarak ve zorlu savaşlar vererek temizleyebilmişlerdi.

Bu haydutlar yakaladıkları zenginlerin kollarına, bacaklarına ayrı ayrı fiyatlar biçerlerdi. Bir anlaşmaya varamazlarsa zenginin önce sol bacağını kırar, sağ bacağını kırmamak için ilk istedikleri fiyatı iki misline çıkarırlardı. Feodalite döneminden, güçlü merkezi krallıklar kurulması dönemine kadar sürüp gitmiştir bu soygun, yağma ve cinayetler.

Ve sonunda krallıklar da devrilmiş ama halkın çilesi yine bitmemiş, bu kez de endüstrinin getirdiği çok daha başka biçimdeki haksızlıklar ve toplumsal çatışmalar dönemi başlamıştır.

JEANNE d'ARC'ın YANINDA DÖVÜŞÜP AKIL ALMAZ KAHRAMANLIKLAR GÖSTEREN BİR FRANSIZ MAREŞALİ

"Çocuk Masallarının Kökeni" dizisinde "Mavi Sakalın Yedi Karısı" masalının Ortaçağda yaşamış ünlü bir feodalin hayatından doğduğuna bazı tarihçilerin iyiden iyiye inanmakta oldukları belirtilmişti.

Örneğin Collin de Plancy, Giraud, Michelet, Eugène Bossard bu kanıdadırlar. Onlara göre Mavi Sakal, Baron Gilles de Rais'den başkası değildir.

Peki ama Baron Gilles de Rais kimdir? Ortaçağdaki kanlı katliam ve haydutluk olaylarından derlemeye

çalıştığımız örnekler arasında bu korkunç ve garip Baron'un hayatı üzerinde de azıcık durmayı gerekli sayıyoruz.

Giles de Rais 1404 yılının eylülünde Batı Fransa'nın (Brötonya'nın) ünlü bir şatosunda doğdu. Onbir yaşındayken babası ölüverdi. Annesi de yine o çevrenin ünlü senyörlerinden birisiyle evlendi. Küçük Gilles, annesinin ihtiyar babasıyla başbaşa kaldı. Dede bir dediğini iki etmeyecek kadar düşkündü torununa. O nedenle bir hayli şımarık büyüdü Gilles. Buna rağmen iyi bir eğitim görmüştü. Çok iyi ata biniyor, her türlü silâhı en mükemmel şekilde kullanıyordu. Üstelik okuması yazması da vardı. Gerçi hesapta çarpıyla bölmeyi bilmiyordu. Zaten o devirde bu kadarını bileni parmakla gösteriyorlardı. Ama toplamayla çıkarmayı adamakıllı kıvırıyordu. Müziğe bayılıyor, resim yapıyor, bilimsel eserler okuyordu. Özellikle de tiyatroya meraklıydı, devrinin en parlak tiyatro gösterilerini düzenliyordu. Sonradan kitaplığında **Ovide**'in hem Fransızcası, hem Lâtincesi bulunmuştu. Ama yine de bütün bunlara rağmen bütün büyük feodaller gibi silâha ve savaşa tutkundu.

Bütün Fransa'yı İngilizlere bırakan **Troyes** anlaşması imzalanmıştı. **6. Charles** ölmüş, Fransızlar düşmana teslim olmuşlar, Fransa diye bir şey kalmamıştı.

İşte Fransa tarihinin efsane kadını, kahraman **Jeanne d'Arc** o sırada çıktı ortaya. Elinde Fransa bayrağı:

— **Düşmanla sonuna kadar dövüşeceğiz** diye bağırıyor, halk kitlelerini İngilizlere karşı ayağa kaldırıyordu.

Gilles de Rais onaltı yaşında evlenmiş, **Catherine de Thouars** adında, çok güzel, çok zengin soylu bir kız

almıştı. Zaten çok geniş olan topraklarına, bir de karısının toprakları eklenmişti.

Savaş yeniden başlayınca, çocuk denecek bir yaşta olmasına rağmen, adı sanı duyulmuş çok usta bir silâhşör olduğu için karısını falan bırakıp zırhlarını giyindi ve Jeanne d'Arc'ın yanında İngilizlerin üstüne saldırdı. Ancak İngilizlerden daha çok, İngilizlerle işbirliği yapan satılmış Fransızlara kızıyordu. Savaş sloganı **"Hainlere ölüm"** dü.

İngilizlerin elindeki bir kaleden ötekine koşuyor, ok, mızrak yağmurları altında şatoların duvarına bizzat tırmanıyordu. Duvarlara atılan ip merdivenler kopuyor, Gilles duvar oyuklarına tutunup tırmanmaya ve mazgalların tepesinde dövüşmeye devam ediyordu. Bir kale kumandanını böyle kale mazgallarının üstünde öldürmüş, morali bozulan İngilizler paniğe uğramışlar, kale bir anda Fransızların eline geçmişti.

Gilles de Rais, kaledeki İngilizlerin hayatını bağışlamış ama onlarla işbirliği yapmış Fransızların tümünün asılmasını emretmişti.

Yere dikilmiş ucu kancalı büyük sırıklarda ipe çekiliyordu ihanet etmiş Fransızlar. Gilles ise bunların çırpınarak can verişlerini gözünü kırpmadan zevkle seyrediyordu. Çok yakın dostlarından bir kumandan:

— **Ne kadar da katı yüreklisin Gilles,** demişti.

Güneş ufka doğru iniyordu. Grup bütün genişliğiyle alabildiğine kıpkırmızıydı. Ve ucu kancalı sırıklarda sallanan katılaşmış cesetler bu kırmızı fon üstünde yanyana siyah dikey siluetler çiziyordu.

Gilles de Rais her yerde Jeanne d'Arc'in yanında dövüşerek akıl almaz kahramanlıklar gösterdi. Ve yir-

mibeş yaşında yiğitliklerinin ödülü olarak kendisine Fransa Mareşalliği unvanı verildi.

Mareşalin zafer sarhoşluğu

Bütün bu büyük başarılardan sonra Gilles de Rais, şan şeref, gurur ve debdebeyle topraklarına döndü. Fransa'daki feodaller arasında en geniş araziye o sahipti. Serveti ise kralınkiyle eş değerdeydi. Yıllık geliri yüz milyonu aşıyordu.

Bütün bu sonsuz servet, savaşta kazandığı üstün başarılar ve yirmibeş yaşında eriştiği Fransa Mareşalliği unvanı Gilles de Rais'nin bir hayli başını döndürmüş ve gönlünde büyük ihtiras volkanları yaratmıştı. Kendisine kral sarayına benzer bir saray yaptırmış, koskoca güçlü bir ordu kurmuştu. O devirdeki büyük toprak beyleriyle prenslerden hiçbirinin böylesine bir kudreti, böylesine bir şaşaası, böylesine bir ordusu yoktu. Bütün toprakları üstünde kendi adını taşıyan altın işlemeli kadife bayrakları dalgalanıyordu. Müziğe olan düşkünlüğünden arazisindeki kiliseleri özel olarak yaptırdığı en pahalı orglarla donatmıştı. Ayrıca bir sürü de oradan oraya taşınabilen portatif orgları vardı. Hangi yolculuğa çıksa bu orgları da adamları peşinden taşırdı. Zaten bir âlem olurdu bu yolculuklar. Bütün ordusu, kiliselerindeki ruhban sınıfı, gümüş kakmalı eğerler üstünde, yerlere kadar inen kırmızı, mavi, gri, yeşil renkteki, en pahalı kürklü elbiseler içinde genç Fransa Mareşalinin peşinden giderdi. Onların ardından katırlar sırtında sandık sandık giysiler, altın ve gümüş sofra avadanlıkları ve her birini altı kişinin taşıdığı portatif orglar gelirdi. Ve bütün bu takım taklavat yılda iki kez

iğneden ipliğe yenilenirdi. O devrin tarihçileri Gilles de Rais'in yolculukları için şöyle yazmaktadırlar:

— **Ne bir Fransa Kralının, ne bir prensin böylesine mantık dışı bir harcamayla böylesine gösterişli bir gezi kafilesi yoktu.**

Hele Baronun öteki şatolarındaki lüks, dillere destan bir masal zenginliğiydi.

Bütün bu şatoların feodal devrin korkutucu ve kaba dış görüntüsüne rağmen içleri peri padişahlarının sarayları gibiydi. Gilles de Rais, bütün bunları kendi zevkine göre seçip yerleştirirdi ve herkesin kabul ettiğine göre gerçekten sanatçı ve ince bir zevki vardı Gilles'in.

Ordusundan da, kiliselerinden de, orglarından da daha çok para döktüğü şey tiyatrolarıydı. Her gün mutlaka ozanları, komedyenleri, akrobatları ve palyaçolarıyla bir gösteri şöleni vardı şatolarında.

Bu gösteriler halka da açık ve bedavaydı. Ayrıca yine bedava içkiler verilirdi halktan seyircilere. Ve en pahalı şaraplar oluk oluk su gibi akar dururdu. Bir kıyıda büyük masalar kurulur, en nadide yiyecekleri herkes dilediği kadar yerdi.

Gilles de Rais'in buyruğu altındaki kent ve kasabalarda böylesine bir harcamanın neye mal olacağını tahmin etmek zor değildir.

Baronun en çok sevdiği oyun **"Orlèans Kuşatmasındaki Esrar"** piyesiydi. Piyeste Orlèans kentinin Jeanne d'Arc tarafından nasıl kurtarıldığı ve Gilles de Rais'nin bu savaştaki askeri başarıları tam bir gerçekçilikle yansıtırdı. Ve bu oyunda tam beş yüz aktör rol alırdı. Hepsini öderdi baron bunların. Ve her temsilde kostümler yeniden dikilip hazırlanırdı.

Bunlardan başka Baron halka avuç avuç paralar, armağanlar dağıtırdı. Şatolarının kapılarında her gün büyük insan kuyrukları uzanırdı. Bunlara, et, ekmek ve çil çil altınlar verilirdi. Çevredeki köylerde yaşayan fakirler de sürü sepet gelirlerdi bu şatolara. Ve Gilles boyuna verir, boyuna verirdi. Her gün en azından yüz ile yüz yirmi beş fakiri giydirirdi.

Kısacası Gilles de Rais için fakir fukaraya verilmeyecek hiç bir şey yoktu. Sonsuz derecede eli açıktı ve asla para hesabıyla ilgisi yoktu. Çevresinde yığın yığın dalkavuklar, üç kâğıtçılar birikmişti. Bunlar soyup sovana çeviriyorlardı Baronu. Hizmetçiler, satıcılar alabildiğine kazıklıyorlardı Fransa Meraşalini ve vurgunlarını aralarında bölüşüyorlardı. Otuz altın etmeyen bir kumaşı barona yüz altına satıyorlardı.

Hiç bir servetin böylesi bir harcamaya dayanma olanağı yoktu. Baronun kentlerinden birinde birkaç ay kalması seksen bin altına mal oluyordu kendisine ve Mareşalin hazineleri yavaş yavaş boşalıyordu. Sonunda aynı debdebeyi südürebilmek için faizle borç alma dönemine girildi.

Ve uzak yerlerdeki topraklar ufaktan ufaktan satılmaya başladı. Arkasından sıra daha yakındaki daha önemli topraklara geldi. Baron'un ailesi telâşlanmaya başlamıştı. Karısı bu gürültü patırtılı göz kamaştırıcı yaşantıdan yavaşça kendi topraklarındaki şatosuna kaçmıştı. Baron'un kardeşi krala baş vurarak Mareşalin toprak satışlarını yasaklamak emri almıştı. Ama Brötonya Dükü 5. Jean kurnaz, itoğlu it bir herifti. Kralın yasağına falan kulak asmadan ucuz ucuz Gilles de Rais'nin topraklarını kapatıp duruyordu. Ve Gilles gün günden batarak yine de deliler gibi harcamaya devam ediyordu.

MAREŞAL'in SONU

Adeta bir delilik krizi içinde yaşamakta olduğu gümbürtülü hayatın bazı anlarında genç Fransız Mareşali yuvarlanmakta olduğu uçurumu görüyordu. Görüyordu ki bu gidişin yarını yoktur. Yaşadığı hayattan bir parça kendisini geri çekse, bir parça frenleyebilse kendisini, yine de kurtarabilirdi durumunu. Ama gururuna yediremiyordu davranışlarını değiştirmeyi. Devrinin en büyük senyörü olma iddiasındaydı. Ve bu iddiayı da ancak bu tantana ile kanıtladığı inancındaydı.

İşte bu sırada garip bir rastlantı bütün kişiliğini ve geleceğini olmadık bir biçimde etkileyiverdi. Gilles de Rais'nin bir tutkusu da cezaevlerini dolaşmak, bahtsızların yardımına koşmaktı. Zaman zaman ancak sanatçı tiplerde rastlanan çoşkun duygusallıkları vardı Gilles'in. Yine zindanları gezdiği bir sırada dine karşı gelmekten tutuklanmış basit bir askerle karşılaştı orada. Asker simya bilimi ve büyücülükle ilgili bir kitap okuyordu. **"Büyü ve Büyücülük Tarihinden Belgesel Örnekler"** dizisinde de belirtildiği gibi, simyacılar madenleri altına çevirmek için adına **"Kimya taşı"** denen sihirli bir madde arıyorlardı. Bu madde ile hangi madene dokunulursa o maden hemen altına dönüşecekti. Ve **"Kimya taşının"** cıvanın katılaştırılmasıyla elde edilebileceğine inanılıyordu.

Gilles de Rais askerden okuduğu kitabı istedi. Ve tekrar okudu kitabı. Zaten bilimsel konulara müthiş merakı vardı. Üstelik o devirde herkes inanırdı büyüye, mûcizeye, keramete, doğa dışı olaylara.

Genç baron ayrıca bu sihirli kitap sayesinde yuvarlanmakta olduğu uçurumdan kurtulacağını sanıyordu. Bir kez madenleri altına çevirdi mi, vaziyet tamamdı. Elindeki henüz tam tükenmemiş olan imkânlarla kimya taşını bulması pekâlâ mümkündü.

O güne kadar bütün senyörlerin en önünde olmuştu, şayet bir de kimya taşını bulursa bütün insanlığın tek hâkimi olacaktı.

Bazı yakın dostlarına konuyu açtı. Kitabını aldığı askerle tekrar tekrar gidip konuştu. Ve birtakım deneylere girişmeye başladı. Ancak bir türlü dilediği sonucu alamıyordu. Kendisinin sırdaşı olan bir papaz:

— Merak buyurmayın diyordu, benim tanıdığım çok ünlü bir simyacı var. Bu işi o çözümler.

Gilles hemen buldurup getirtti o ünlü simyacıyı. Rahat çalışması için de mahzene kapadı kendisini. Simyacı gerçekten cıvayı katılaştırıp, dilediği madeni altına çevirebilecek bir ustalıkta mıydı, değil miydi, orası pek belli değildi ama doğrusu iyi bir içiciydi. Mahzendeki şarap şişelerini çekip çekip sızıyordu. Fransa mareşali, bilgin simyacının hünerini görmek için merakla mahzene indiğinde, yanına boş şarap şişeleri yığılmış horul horul uyuyan bir herifle karşılaştı. Baron bağırıyordu:

— Hişt ulan kalksana eşşekoğlu eşşek. Hani nerede kimya taşı, nerede yaptığın altınlar?

Gilles deliye dönmüştü. Boş şarap şişelerinin ortasında sızıp kalmış olan simya bilginini tekme tokat ıslatıyor, herif can havliyle kıçını tutarak kaçmaya uğraşıyordu. Sonunda baron adamı döve tekmeleye mahzenden dışarı çıkartıp defetti.

Ama Gilles de Rais'nin umudu kırılmamıştı. Paris'ten, Almanya'dan, İtalya'dan boyuna simya bilginleri çağırıyordu. Şatolarından birini imbikler, borular, kazanlar, fırınlarla kocaman bir kimyahaneye çevirmişti.

Mareşalin büyücülüğü

Mareşal bütün bu uğraşılara rağmen yine de bir sonuç sağlayamayınca, bir de büyü yoluyla cıvayı katılaştırma denemelerine girişti.

İtalya'dan özel olarak gelen bir sihir ve büyü ustası şatoların taş salonlarına kapanıyor, yerlere kılıçla daireler, haçlar, çeşit çeşit afsunlu işaret çizdikten sonra dualar okuyordu:

— Ey yüce iblis, **Bèlial, Beelzèbuth, Tanrım, İsa'nın, Ruhülkudüs, Meryem Ana ve bütün ermişlerin başı için, lütfedip görün bize ve lütfedip aradığımız ver bize.**

Fransa Mareşali de diz çöküp yalvarıyordu:

— **Gel ey yüce iblis gel. Sen ki bilinmez hazinelerin bekçisi, bilimin temeli, hayatın anlamısın. Ruhumu ve hayatımı sana adıyorum. Bütün dilediklerimi ver bana, senin kulun kölen olayım.**

Ama gizli hazinelerin bekçisi olan iblis bir türlü görünmüyordu.

Usta büyücüler daha etken dualar okuyorlardı. İtalya'dan gelen büyücü, kılıcıyla havayı döverek avaz avaza şeytanı çağırıyordu.

Bazan bu denemeleri geceleyin ormanda yapıyorlardı. Bir seferinde şeytanı çağırırken bir sağnak başla-

mış, Fransa Mareşali de, büyücü ustaları da, ellerinde meşalelerle şeytan çağırma işine katılan uşaklar da iyice ıslanıp sıçana dönmüşlerdi. En minik şeytanın bile uzaktan olsun ne kuyruğunu, ne boynuzunu görememişlerdi.

Bir seferinde de bir başka büyücü zırhlar giymiş, dişinden tırnağına silâhlanmış, elinde ağır bir savaş kılıcı, bir gece Baronla uşağını alıp şeytanı çağırmak için yine ormana gitmişti. Bir ara büyücü ormanda tek başına ilerledi ve birden zırhlara vurulan kılıç sesleri duyulmaya başladı. Büyücü ormanda seytanla dövüşüyordu. Fransa Mareşali ile uşağı ise bu sesleri duydukça korkudan tir tir titriyorlardı. Büyücü kan ter içinde geri döndü:

— Şeytan panter kılığında bana saldırdı, dövüştük, dedi.

Ertesi sabah bir kese altın verdi baron, bu kahraman büyücüye.

Bir başka seferinde Gilles de Rais, iki büyücüyle yine bir şatonun alt salonuna kapanmış, afsunlu daireler içinde iblisi çağırıyordu. Bir ara Baron **"Alma Redemptoris"** duasını okumaya başlamıştı. Büyücülerden biri:

—**Ah ne yaptın,** diye bir feryat koparark penceden dışarı attı kendini. Mareşal korkuyla kapıya fırladı, kapı kilitliydi. O da pencereden dışarı zıpladı. Öteki büyücü tek başına kalmıştı içerde. Bir süre sonra büyücünün üstü başı parçalanmış, yerde baygın yatıyordu. Şeytan çarpmıştı kendini. Gilles bir çok paralar verdi büyücülere.

Büyücüler maraşelle eğlenip bir güzel kazıklıyorlardı onu.

Kanlı cinayetler

Gilles de Rais, çeşitli dengesizlikleri yüzünden önce madenleri altına çevirme ilmine özenmiş, oradan ak büyüye, oradan da kara büyü âyinlerine kaymıştı.

Baron artık küçük çocukları öldürerek, onların kanından yoğrulmuş hamurlarla kara büyü âyinleri yapıyordu. Ve eliyle öldürüyordu küçük çocukları. Gözleri camlaşıyor, büyük bir zevk alıyordu bundan.

Mavi Sakal masalının, baronun hayatından doğduğu iddiası bu cinayetlerden ötürüydü.

Ortalıktan sık sık çocuklar kaybolmaya başlamıştı. Halk arasında mırıltılar dolaşıyordu. Baronun yaşlı, yumuşak sesli, sevimli görünüşlü adamları, küçük çocukları kandırarak barona getiriyorlardı. Ve bir daha bu çocuklar geri dönmüyorlardı.

Böylece iki yüz kırk çocuk öldürülmüştü.

Sonunda Baronun küçük kardeşiyle kuzeni bir orduyla Gilles'in şatosuna geldiler. Gilles bir kuleye attığı küçük çocuk cesetlerinin bulunmasından korkuyordu. Akrabaları ise sadece masrafları kontrol etmeye gelmişlerdi. Kralın da zaten buna dair bir emri vardı.

Fransa mareşali bu ceset ve kemikleri adamlarıyla şatolarından dışarı taşıttı. Durum pek anlaşılmadı.

Yalnız bir seferinde bir kuledeki cesetler taşınırken manzarayı seyretmek için oraya çıkan Baronun bir akrabası, feci sahneyi gördü ve işler sarpa sarmaya başladı.

Baron ise, o sıralarda sık sık ağlaya bağıra, ormanlarda dolaşıyor, herkes kendisine delirdi gözüyle bakıyordu.

Hele sonunda Gilles, sattığı bazı yerleri, sattığı kişilerden zorla geri almaya ve onları hapsetmeye başlayınca, ortalık büsbütün karıştı. Ve Baronun karşısına kilise dikildi. Papazlar Baron hakkında kovuşturmaya giriştiler. Her çevreden Fransa Mareşaline karşı şikâyetler, suçlamalar yükseliyordu.

Sonunda Gilles de Rais tutuklandı. Hakkında hem büyücülükten, hem işlediği cinayetlerden iki dâvâ açıldı.

Gilles de Rais öfkesinden titriyor, engizisyon mahkemesinin papazlarına:

— **Sizin gibi reziller mi beni yargılayacak,** diye bağırıyordu.

Sonunda da:

— **Size bir tek kelime bile söylemeyeceğim** diyerek hiç bir soruya cevap vermedi. Böylesine aşağılık bir mahkemede konuşacak adam değilim ben diyordu..

Sonradan idama mahkûm ettiler Gilles de Rais'yi. Şatolarına, kiliselerine, bayraklarının dalgalandığı kışlalarına bakan bir tepede, bir darağacında can verdi Fransa Mareşali ve devrinin en ünlü feodali. Sonra da cesedi yakıldı. Gilles de Rais otuz sekiz yaşındaydı o zaman.

Bazı genç kızlar kemiklerini uğur olsun diye alıp sakladılar.

Tarihçiler Baronun idamından sonra matemini özellikle çocuklarının kaybolduğunu iddia eden ailelerin tuttuklarını belirtiyorlar.

Bir başka açıdan

Folklorla uğraşan modern bilim adamlarınca kanıtlanmıştır ki Mavi Sakal masalının, Gilles de Rais'in hayat hikâyesiyle hiç bir ilgisi yoktur.

Ve yine bazı modern tarihçiler Gilles de Rais'nin devrinin ileri fikirli bir adamı olduğu ve kurulu düzeni sürdürmek isteyen güçlerin hoşuna gitmeyen davranışlarda bulunduğu, üstelik de elinin açıklığından ötürü ailesiyle çatıştığı bir komploya kurban gittiğini iddia etmektedirler...

Bunlardan hangisi doğrudur?

Gilles de Rais onca şanına şatafatına rağmen akıldan yana sakat bir orta çağ haydutu muydu?

Yoksa asıl haydutluğu engizisyon mahkemesinin papazları da dahil başkaları mı yapmıştı?

Bu sorun tarihçiler arasında henüz tartışılmaktadır.

MALIN GÖZÜ BİR HAYDUT

15. yüzyılda merkezi iktidarların kurulmaya başlamasıyla Avrupa'yı kasıp kavuran haydutluk az çok mayna bulmuş gibiydi. Ancak 16. yüzyılda Protestanlarla Katoliklerin birbirlerine girmeleri ve özellikle Fransa'da bir iç savaş çıkarmaları yeniden kasabalarla kentlerin, asker artığı çeteler tarafından boyuna yağmalanıp haraca bağlanmasına yol açtı.

Bu dönemde hâlâ daha söylenip duran halk türkülerine konu olmuş en ünlü haydut **"Kurnaz Guilleri"**dir.

Guilleri'ler üç kardeştiler. Eski ve soylu bir ailenin çocuklarıydı bunlar. Ancak ailelerine ve soyluluk unvanlarına gölge düşürmemek için **"Guilleri"** takma adını almışlardı. En küçük kardeş çetenin başıydı. Daha çocukken, zekâsı, öfkesi ve fizikî gücüyle hem ailesinin, hem okul arkadaşlarının dikkatini çekmişti. Ar-

kadaşlarına etmediği oyunu bırakmaz, sonunda da kafası çok kızarsa hepsini eşek sudan gelinceye kadar döverdi. Onsekiz yaşında Rennes kentinde okurken, geceleyin bir kavga çıksa, yahut biri vurulsa, herkes ondan kuşkulanırdı.

— **Bu haltı yine o hergele karıştırmıştır,** derlerdi.

Ama kimse suç olacak bir ipucu bulamazdı hakkında.

İç savaşta da büyük başarılar gösterdi Guilleri. Ama savaş bitince yapacağı bir iş kalmadı. O sadece kılıç kullanmasını bilen bir kavga adamıydı ve barışta da kılıç hiç bir işe yaramıyordu. Ne parası vardı, ne de gelecekten bir umudu. Aynı durumda olan kardeşlerini de toplayarak, üç yüz dört yüz kişilik bir çete kurdu.

Bu yaman çete duman attırıp duruyordu ortalığa. Batı ormanlarının derinliklerinde ayrı ayrı bölgelerde dört beş şatoyu ele geçirmişler, buralarını kimsenin bilmediği gizli birer üs durumuna sokmuşlardı. Hele bunlardan bir tanesi gayet iyi tahkim edilmiş tam bir kaleydi. O çevrede ne toprak beylerinin, ne güvenlik kuvvetlerinin gücü Guilleri'lerin çetesiyle başa çıkabilecek çapta değildi. Guilleri kardeşler aldıkları haraçlar, soydukları tacirlerle, üs yaptıkları şatoları peri masallarındaki gibi döşemişlerdi. Bundan da büyük gurur duyarlardı.

Bir gün ünlü ve zengin beylerden birini tek başına dolaşırken yakalayıp gözlerini bağlamışlar, şatolarına getirmişlerdi. Toprak beyinin gözlerini açtıkları zaman bey, kendisini cennette sanmış:

— **Nerde huriler, hurileri istiyorum,** diye bağırmaya başlamıştı.

Üç haydut kardeş derebeyini ömründe göremeyeceği biçimde ağırlamışlar kendisine altın takımlarla ziyafetler çekmişler, dostları olan korsanlardan aldıkları nadide kumaşlardan yapılmış sedirlerde oturtup, bilmediği güzellikteki içkileri ikram etmişler, sonra da yine adamın gözlerini bağlayarak, aldıkları yere götürüp bırakmışlardı. Derebeyi gerçek mi gördüm, düş mü gördüm, bir türlü çözememişti.

Fakirlere dokunmayan bir çete

Guilleri kardeşlerin hedefi genellikle tacirlerdi. Yoksul ve kendi halindelerle uğraşmıyorlardı.

Çete ayrıca derebeyleriyle de savaşa tutuşup, bazılarını tutsak alıyor, mallarına el koyuyordu.

Çetenin şefi olan Guilleri keyif ehli bir adamdı aynı zamanda. Bir sıcak yaz günü, bir kentten bir kente giden bir yolun kıyısında sırt üstü yatmış hem göğü seyrediyor, hem yolu kolluyordu. Köylü kılığında giyinmişti. Elindeki ağaç sopadan başka bir silâh görünmüyordu üstünde. O kılıkta hiç kimse müthiş bir haydut olduğunu anlayamazdı Guilleri'nin. Şöyle bir baktı yola, uzaktan biri geliyordu. Azıcık doğruldu. Hemen çaktı durumu. Gelen yüzde yüz bir tacirdi. Yola fırlayıp tacire doğru yaklaştı:

— Merhaba, dedi; **korkma, çekinme, nereye gidiyorsun böyle?**

Adam:

— Dâvâm var da, dedi, **şehre gidiyorum.**

— Tanrı kolaylık versin, ben de şehre gidiyorum. Beraber gideriz. Herhalde epey yüklüsündür. Dâvâyı halletmek parasız olmaz bizim ülkede.

Tacir köylünün güçlü kuvvetli biri olduğunu gördüğünden tedbirli olmayı yeğ buldu:

— **Ah nerde o talih nerde,** dedi. **Dokuz on kâğıt ancak var cebimde, o da bir handa yatıp bir iki lokma bir şey yemek için.**

Guilleri:

— **Bende de metelik yok,** dedi. **Tanrı acısın halimize. Yoksa yan yana ancak bir ahırda geçirebiliriz geceyi. Yahut dur. Yalvaralım Tanrıya bize para vermesi için. Gönderdiği parayı dostça bölüşürüz.**

Güçlü pençesiyle taciri yere, yolun tozları içine çökertti. Kendisi de yanına diz çöktü. Cebinden çıkardığı küçük bir dua kitabından bir dua okudu. Sonra döndü tacire:

— **Sen de dua ettin mi?**

— **Ettim.**

— **Bak bakalım cebine, para geldi mi?**

Tacir cebine baktı:

— **Yok, dedi, hep yine eski para.**

— **Öyleyse yürekten dua etmedin sen.**

Ve Guilleri elini kendi cebine attı bir beş lira çıkardı:

— **Bak bana beş lira gönderdi Tanrı, yarısı senin.**

İkibuçuk lira verdi tacire.

— **Şimdi bir daha dua edelim.**

Tekrar dua ettiler. Guilleri yine sordu:

— **Duanı yürekten ettin mi?**

— **Ettim.**

— **Bak bakalım bir şey geldi mi cebine?**

— **Yok, hiç bir şey gelmemiş.**

— **Bak, bu sefer bana on lira geldi. Al yarısı senin. Sen inanarak dua etmiyorsun galiba?**

Tacir on liranın yarısını alıp kalkmak isteyince, Guilleri tekrar oturttu onu yere.

— Daha devam edelim dua etmeye, dedi.

Yine dua ettiler. Guilleri yine sordu:

— Bu kez iyice yürekten ettin mi dua?

— Ettim.

— Bak bakalım bir şey geldi mi?

— Yok, hep eski para cebimdeki...

— Öyleyse inanarak dua etmiyorsun sen.

— Vallahi inanarak ediyorum.

— İnanarak ediyorsan para mutlaka gelmiştir. Ben dudak ucuyla ettiğim halde o kadar geldi. Dur bakalım bir de ben bakacağım ceplerine.

Ve Guilleri taciri şöyle bir arayıp iki yüz altını çil çil çıkardı adamın koynundan.

— Ulan namussuz, dedi. Hani Tanrının gönderdiği parayı bölüşecektik? Utanmıyor musun benim hakkımı benden saklamaya? Al yarısını paranın. Yarısı benim, Tanrı ikimiz için gönderdi onu. Yuf olsun sana. Hem Tanrıyı kandır, hem de benim gibi zavallıları. Seninle iki adım atmam ben.

Tacir, kulakları düşmüş, kafasını kaşıya kaşıya uzaklaştı oradan.

Her yerde gözü kulağı vardı..

Guilleri çevredeki bazı çiftçileri, çarşı pazar dolaşan bazı satıcıları himayesi altına almıştı. Onlar da buna karşılık kârlarından bir pay veriyorlardı çeteye. Ayrıca çete sıkışık zamanlarda kendilerine faizsiz borç veriyor, kredi de açıyordu. Böylece köylülerle bir dostluk başlamıştı aralarında. Bir çok köylü olup bitenlerden

usulca haberdar ediyordu Guilleri'leri. Bu sayede her yerde gözü kulağı vardı çetenin.

Tarihçi **Fr. Funck — Brentano**'nun da belirttiği gibi Guilleri'ler kimseyi tepeden tırnağı soymazlardı. Yine de kendisine bir hayli yetecek kadar bir para bırakırlardı soyduklarının üstünde. Hatta bazan yollarda rastladıkları fakir fukaraya para verdikleri de olurdu. Ayrıca çete en zengin kişilerden dahi bir defadan fazla haraç almazdı. Bu, o devirde bir haydutluk geleneğiydi. 18. yüzyıla kadar sürmüştür bu gelenek. 18. yüzyıl haydutları da kimseyi tüm soymaz, soyduklarına da **"Soyulmuştur"** diye bir kâğıt verirlerdi. Adam bir başka çeteyle daha karşılaşırsa bu kâğıdı gösterirdi. İkinci çete adamın üstünde kalanın ancak onda birini, üçüncü çete ancak yirmide birini almak hakkına sahipti.

Guilleri'nin çetesi sık sık kılık değiştirirdi. Bazan o devrin jandarması, bazan papazı, bazan zengini kılığına girerdi.

Bir tarihte çetenin adamlarından biri yakalanıp idam edilmişti. Bundan kısa bir süre sonra, Şef Guilleri köylü kılığında bir türkü tutturmuş kasaba pazarından dönüyordu. Bir rastlantı arkadaşını öldüren cellâtla karşılaştı yolda. Birlikte yürümeye başladılar. Cellât şişine şişine son idamı nasıl başardığını anlatıyordu. Bir ormanlığın kıyısında Guilleri garip bir ıslık çaldı. Ormandan bir yığın insan çıktı ve cellâdı göz açıp kapayıncaya kadar asıverdiler bir ağaca.

Bir gün vali çetenin peşine yine adamlarını salmıştı. Guilleri casusları aracılığıyla duydu bunu. İyi bir taktikle bir hücuma geçti ki bunlara karşı, bir kısmını öldürdü, bir kısmını tutsak alıp elbiselerini çıkarttı, kendi adamlarına giydirdi.

Sonra da devrin jandarması kılığındaki adamlarıyla Rouen mahkeme başkanının şatosuna geldi, kapıyı çaldı:

— **Kral namına açın,** dedi.

Kapılar açıldı. Guilleri:

— **Guilleri diye bir haydut saklanıyormuş burada onu arayacağız,** diyordu.

Ve çete hemen daldı şatoya. Arama bahanesiyle ustaca soyup soğana çevirdiler her yeri. Bir yandan da başkana gözdağı veriyorlardı:

— **Gerçekten o haydudu sakladığınız anlaşılırsa şehrin ortasında asılırsınız vallahi.**

Çete ayrıldıktan az sonra başkan anladı kendisine oynanan oyunu. Küplere bindi tabii. Ve bu haydutluğu gerçekten jandarmaların yaptığını sanarak, bütün jandarmaları yakalatıp işkenceden geçirtti. Bazıları işkenceye dayanamayıp kabul ettiler iddia edilen suçu ve boş yere asıldılar.

SEVİMLİ HAYDUTUN SONU

Bizde de on beşinci, on altıncı yüzyıllarda ve daha sonraları Osmanlılarla toprak beylerine kafa tutarak dağa çıkanlar halkın dilinde destanlaşmışlardır. Haksızlıklara karşı çıkarak dövüşe giren ünlü halk lideri, **Dadaloğulları, Köroğulları, Akçalı Kel Mehmetler** bunlardandır.

Aynı dönemlerde, aynı moda, Batıda da hüküm sürüyordu. Guilleri kardeşlerin çetesini bu nedenlerle halk benimsemiştir. İlerde söz edeceğimiz Cartouche ise hâlâ daha Fransa'da bir efsane kahramanıdır. Hayat hikâyesi 1721'den beri kırk bin baskı yapılmış ve kırk

milyon satılmıştır. Kitapçılıkta aşılmamış bir rekor olarak görülmektedir Cartouche'un hikâyesi.

Guilleri kardeşlerin de eski deyimle menkıbeleri hâlâ daha halk arasında dolaşır ve türküleri her bölgede söylenir durur.

Guilleri kardeşlere karşı Rouen kentinin Parlamento Başkanı öfkelendikçe öfkeleniyordu.

Guilleri kardeşler, Başkanın adamlarını bozguna uğratmışlar, jandarma elbiseleri giyerek Guilleri'leri arayacağız diye Başkanın evini basmışlar, durumu kavrayamayan Başkan bu hergeleliği bizzat kendi jandarmalarınnı yaptığını sanarak hepsine işkence etmiş, bir kısmını da asmıştı.

Halk bütün bu serüvenlere kahkahayla gülüyor, Başkan ise büsbütün küplere biniyordu.

Tıpkı **Köroğlu** ile **Bolu Beyi**'nin çatışması gibi bir olaydı Guilleri kardeşlerle Rouen Mahkeme Başkanının çatışması.

Nihayet Başkan, bütün kuvvetlerini harekete geçirerek ne pahasına olursa olsun Guilleri'lerin mutlaka ele geçirilmesini emretti. Guilleri'ler bu emri şehirdeki casuslarının aracılığıyla hemen duydular. Resmî kuvvetlerin yola çıktığı gün, çetenin başı olan genç Guilleri, adamlarını sağa sola dağıttı ve cılız bir ata binerek fakir bir köylü kılığında tek başına jandarmaların üstüne doğru yürümeye başladı. Başında eski püskü yağlı bir şapka, sırtında kaba saba yırtık köylü elbiseleri vardı. Atı eğersiz, özengisizdi. Rouen Mahkemesi Başkanı atlılarının önünde, göğsünü kabartmış, pazılarını şişirmiş, besili bir küheylânın üstünde sert bakışlarla uzaktan kopmuş geliyordu. Yolda cılız atı üstündeki köylüye rastladı:

— Hey bre buraya bak, nereye gidiyorsun böyle, dedi.

Guilleri şapkasını çıkarıp acemice elinde evirip çevirerek:

— Buğday almak için şehre gidiyorum efendimiz, dedi.

Başkan gürledi:

— Yolda hiç bir şey görmedin mi?

— Sadece bir kaç kaz gördüm efendimiz. Ama herkes Guilleri diye korkunç bir hayduttan söz ediyor. Başkanımız gelse de bizi bu kötü adamdan kurtarsa diyor.

Başkan:

— Peki peki anladım, haydi bakalım devam et yoluna, dedi. Atına da diyecek yok maaşallah. Uyuz bir eşeğe binsen daha hızlı giderdin.

Bütün jandarmalar Başkanın bu sözlerine güldüler, köylüyle alay ettiler.

Bir süre sora Guilleri ikinci bir jandarma müfrezesiyle karşılaştı. Müfrezenin başındaki çavuş:

— Hişt buraya bak ulan, gelirken Başkanla karşılaştın mı, dedi.

— Karşılaşıp konuştum efendimiz.

— Öyleyse peki, hadi geç bakalım.

Guilleri atının üstünde biraz ilerledi. Sonra müfrezenin arkasından şöyle bir dönüp, ceplerinden çıkardığı çifte tabancayla güm güm iki el ateş etti.

İki jandarma boş çuval gibi hemen yere yıkıldı.

Guilleri:

— Bir gün hatırlarsınız Guilleri ile karşılaştığınızı, dedi ve mahmuzladı atını.

Bütün müfreze Guilleri'nin peşine düştü. O cılız, külüstür atı nasıl olsa yakalayacaklarını düşünüyorlardı. Ama cılız at kanatlanmış uçuyordu sanki. Bir çeyrek saat sonra jandarmalar vazgeçtiler takipten. Çabalarının boş olduğunu anlamışlardı. Guilleri'ye yetişmelerine imkân yoktu.

Guilleri'nin başka hileleri

Fontenay Valisinin de Rouen başkanı gibi başı dertteydi Guilleri'lerle.

Bir gün genç Guilleri papaz kılığına girmiş, valinin karşısına çıkmıştı. Uslu uslu, ellerini oğuştura oğuştura yaklaşmıştı valiye:

— **Ah vali beyefendi,** demişti, **Sizi Tanrı gönderdi buralara. Guilleri bir çeyreklik bir uzaklıkta bir orman evinde saklanıyor. Yanında da sadece iki adamı var. Her şeyden habersiz kafa çekiyorlar.**

Vali:

— **Nerden, nasıl biliyorsun bunu, diye sordu.**

— **Ormanda iki adamıyla eve girerken gördüm haydutu. Beni de durdurup bir güzel soydu.**

Vali yanındaki bir kaç jandarmayla papazın peşinden gitmeye başladılar.

Guilleri ormanın kuytu bir köşesinde adamlarıyla birlikte Valiyi de jandarmaları da anadan doğma çıplak bıraktı.

Vali, jandarmalarıyla çıpçıpıldak donsuz, civar köylerden birine zor sığındı.

Guilleri ile hiç bir başkan, hiç bir vali başa çıkamıyordu. Her seferinde o hepsini rezil ediyordu. Halk da bundan müthiş keyif duyuyor, müthiş eğleniyordu.

Guilleri'nin yakalanışı

Kral **4. Henri,** dillere destan olan Guilleri çetesinin ne pahasına olursa olsun mutlaka yakalanmasına karar vermişti. Çetenin bütün gizli üsleri keşfedilmişti. Niort Valisi **Parabère** çok büyük bir kuvvetle Guilleri çetesinin barındığı üsleri sardı. Harekâtı ünlü kumandanlarından **Andrè Le Geay** yönetiyordu. Yanına bölgedeki yirmiyi aşkın valiyi, bütün kuvvetleriyle birlikte almıştı. Ayrıca harekâta askerleriyle derebeyleri de katılıyordu. Muazzam bir ordu hazırlanmıştı Guilleri'lere karşı.

Çetenin barındığı şatoların önüne dört büyük top getirilmişti. Bütün gün topa tutuyorlardı şatoları.

Bu büyük ve ezici güç önünde dayanmanın yersiz olduğunu hemen anladı Guilleri. Teslim olmak için de fazla mağrurdu. Adamlarıyla birlikte, her iki elinde birer tabanca, şatoyu saran kuvvetlerin üstüne doğru bir saldırıya geçti. Çıkış öylesine sert ve beklenmedik olmuştu ki, kendisini saran kuvvetleri yarıp geçti. Ama bu sırada büyük kardeşi başka adamlarıyla birlikte Saintes Valisinin eline tutsak düşmüştü. Vali işkencelerle öldürttü Guilleri'nin ağabeyini. Ayrıca çetenin seksen adamı da resmî kuvvetlerin eline geçmişti.

Genç Guilleri ile ötekiler deniz kıyısına kadar gelmeyi başardılar ve dostları olan korsanlar sayesinde denizlere açılarak korsanlığa başladılar. Ancak şefleri kurtulmuş olmasına rağmen artık çetenin eski gücü kalmamıştı.

Kral, çeteyi dağıtan **Andrè Le Geay'**e soyluluk payesi verdi.

Genç Guilleri'nin yanında topu topu ancak onbeş adamı kalmıştı. Hele ağabeyinin idam edildiği haberi

iyice sarstı onu. Adamlarını, her birine bol paralar vererek dağıttı. Sadece kendisine çok bağlı iki yardımcısıyla Bordeax yakınlarındaki bir kasabaya yerleşti. Sessiz sâkin bir hayat sürmeye başladı.

Herkes zekâsından, efendiliğinden, kibarlığından, fakir fukara dostu olduğundan ötürü çok seviyordu kendisini.

Ne çare ki vaktiyle soyduğu zengin bir tacir tarafından tanınarak hemen ihbar edildi.

30 Kasım 1608'de mahkemeye çıkarıldı. 4 aralık günü akşama doğru saat dört sularında işkenceyle idam edildi.

Genç Guilleri'yi **"tekerlekte ölüm"** cezasına çarptırmıştı yargıçlar. Cellât, Guilleri'yi bacaklarıyla kollarından büyük bir çarka bağlamış ve elindeki demirle vura vura bütün mafsallarını, kemiklerini kırmıştı. Sonra da öyle dayanılmaz acılar içinde ölmeye bırakmıştı. O devirlerde tekerlekte ölüm cezası buydu. Cezaların en korkuncuydu bu. Guilleri gık demeden dayandı bu işkencelere. İdamda hazır bulunan eyalet bakanlarından **Merlin:**

— **Ben böyle yürekli adam görmedim,** diye yazacaktı anılarında.

Guilleri önce de belirttiğimiz gibi aslında soylu bir aileye mensuptu. Son sözleri de zaten şu olmuştu:

— **Benim asıl adımı ve unvanımı bilenler var aranızda. Ailemizin arması maalesef benim yüzümden kirlendi. İyi bir tarladan bazan kötü bir ot da çıkabilir. Kusura bakmayın ve ailemin adını kirlettiğim için beni bağışlayın.**

Çünkü gerçekte Guilleri çok köklü bir sülâleden gelen bir Markiydi.

HAYDUTLAR KRALI CARTOUCHE

Bizde bütün akıl almaz serüvenleri, yiğitlikleri ve savaşlarıyla **Çakırcalı** ne ise, Fransa'da hattâ Avrupa'da da Cartouche odur. Cartouche, halkın hayalinde haydutluktan bir efsane kahramanlığına yükselmiş, hakkında sayısız romanlar, piyesler yazılmıştır.

Hâlâ daha Fransa köylerinde vaktiyle Cartouche'un yaptığı iyilikler anlatıla anlatıla bitirilememektedir.

Örneğin bir gün Cartouche, karısıyla birlikte ağlayıp duran fakir bir köylüye rastlamış:

— **Oturmuş en ağlıyorsunuz böyle?** diye sormuş.

Köylü:

— **Ağlamayıp da ne yapalım, bir ineğimiz vardı, o da öldü, artık iyice aç kalacağız,** demiş.

Bundan pek duygulanan haydut hemen çıkarıp sade ineğin değil, ineğin yanında bir de dana alacak parayı sıkıştırmış eline köylünün.

Bir başka seferinde ise —Soğuk bir aralık gecesiymiş— Cartouche esaslı bir vurgun vuracağını sandığı bir eve damdan girmiş. Bir de bakmış ki, çatı arasında gencecik güzel bir kız, soğuktan titreye titreye, cılız bir mum ışığında dokuma dokuyacağım diye çalışıp durmakta. Cartouche, karşısında haydudu görünce baygınlıklar geçiren kıza drahoma olarak üç bin lira bırakıp, geldiği yerden usulca savuşmuş.

Yine halkın anlattığına göre genç bir kızı seven bir delikanlıya, babası bir türlü evlenme izni vermiyormuş. Delikanlı da tam bir umutsuzluk içinde Cartouche'u bulmuş, hayduttan kendisini çetesine alması için yalvarıp yakarmış. Ve Cartouche bu "iyi aile çocuğu-

nu" kolundan tutup babasının yanına götürmüş. Ve adama da:

— Buraya bak, demiş, sen bu dik kafalılığa devam edersen bu çocuğu kaybedersin. Hemen evlendir bunu sevdiği kızla.

Ve ertesi günü iki sevgili evlenip kavuşmuşlar birbirlerine.

Cartouche'un çocukluğu

Cartouche daha sağlığında aktüalitenin bir numaralı konusuydu. Paris'te haydutla ilgili şarkılar söyleniyor, biyografiler yayınlanıyor, şiirler, tiyatrolar yazılıyordu. Manzum, mensur, resimli, resimsiz, müzikli müziksiz bir çok kitap ve gösterinin baş kahramanıydı Cartouche.

Haydutun idamından hemen sonra yayınlanan **"Ünlü Louis-Dominique Cartouche'un Mahkemesi ve Hayat Hikâyesi"** adlı kitap, ard arda durmadan yayınlanıp durdu. Hâlâ da halk kitapları arasında en büyük tiraj rekoru bu kitaptadır. Cartouche'un hayatını inceleyen tarihçilerden **Barthèlemy Mauric'e** bakılırsa, bu kitap 1721'den bu yana kırk bin baskı yapmış ve yuvarlak olarak kırk milyon satmıştır.

19. yüzyılda yine Cartouche'un biyograflarından biri haydudu taşralı olarak tanıtan bir piyese kızmış:

— Cartouche Paris'in ta kendisidir. Seine nehri üstündeki köprüleri gibi kendisi, katedralleri gibi kendisidir, diye yazmıştı.

Bu kadar ünlü olan Cartouche ufacık tefecik, hareketli, esprili, şirin, cıva gibi sempatik bir adamdı. 1663 ekiminde Paris'in bir kıyı mahallesinde doğmuştu. Ba-

bası fakir bir marangozdu. Cartouche'dan başka iki oğluyla iki kızı daha vardı.

Cartouche okula falan gitmemişti. Okuma yazması dahi yoktu. Ayakları çıplak, üstü başı pislik içinde yaşıttaşlarıyla sokaklarda dolaşıp dururdu. En sevdiği şey, panayırlara gitmek, o devrin lunaparkları sayılan kasaba fuarlarında cambazları, hokkabazları seyretmekti.

On iki yaşlarındayken yine böyle bir panayır yerinde gecikmişti. Eve dönüp dayak yemekten korktuğu için kırlara açıldı. Yolda bir çingene trupuna rastladı. Çingeneler fal bakıyor, renkli incik boncuklar satıyorlardı. Kendi arzusuyla mı, zorla mı, orası pek belli değil, çingene trupuna katıldı o da. Bu olay Cartouche'un bütün hayatını değiştirdi. Babasının yanında marangoz çırağı olacağına haydut oldu.

Çingenelerden bir takım ince işler öğrenmişti; el çabukluğu, kart oyunlarında hile ve yankesicilik gibi... Özellikle yankesicilikte öylesine ustalaşmıştı ki, üstüne yok gibiydi. Beş yıl geçti böylece.

Çingene trupu Rouen'deyken, eyalet mahkemesi, yasakladı çingenelerin eyalet hudutları içinde dolaşmasını, Cartouche o sıralarda hastanedeydi. İyileşip hastaneden çıkınca çingenelerden hiç kimseyi bulamadı ortalıkta. Serseri serseri dolaşıyordu Seine nehrinin rıhtımlarında. Bir tesadüf, amcalarından biriyle karşılaştı. Amcası, Cartouche'u yedirip içirip giydirdi ve tekrar Paris'e ailesinin yanına getirdi. Sitem, azar, öğüt ve bir daha evden kaçmamak için verilen sözler ve edilen yeminlerden sonra babayla oğul barıştılar ve Cartouche ister istemez başladı marangoz çıraklığına. Akşamları evdekilere komik hikâyeler anlatıyor, taklitler

yapıyor, argo şiirler okuyor, herkesi kahkahadan kırıp geçiriyordu. Cartouche on yedi, on sekiz yaşlarındaydı o sırada. Ve dükkânda ortalığı temizleyen bir kıza âşık oldu. Kız kendisinden biraz büyüktü ama bir hayli güzeldi ve pek süse düşkündü. Cartouche'un ise kıza istediklerini alacak parası yoktu. Oysa bir türlü gururuna yediremiyordu kıza fakir görünmeyi. Yavaştan yavaştan işi yankesiciliğe vurdu. Artık sevgilisi ne isterse alıyor, kızı en pahalı yerlerde gezdiriyordu. Babası ise bir süre sonra çaktı bu değirmenin suyunun nerden geldiğini. O tarihlerde böyle yolunu şaşıran gençleri içine tıktıkları bir ıslahane vardı. Cartouche'un babası gerekli evrakı hazırlatıp bir sabah oğlunu İslahaneye kapatmak için Cartouche'la evden çıktı. Cartouche'un bir şeyden haberi yoktu. Fakat bir anda saptıkları sokaklardan kuşkuya düştü ve sonunda ıslahanenin yüksek duvarlarını karşısında görünce babasının yanından kirişi kırdı.

Artık Cartouche Paris'in batakhanelerinde yaşamaya başlayacak ve bir daha ne annesiyle babasını, ne de kardeşlerini görecekti. Evden ilk kaçtığı zaman çizilmiş olan hayat çizgisi zaten onun kaderini çoktan tâyin etmişti.

Cartouche önceleri bir süre onun bunun yanında uşaklık etti. O devirlerde zengin konakların uşakları iş saatleri dışında kahvelerde gezer, kumar oynar, epey keyifli bir hayat yaşarlardı.

Cartouche da boş zamanlarında boyuna kumar oynuyor, her türlü kumar hilesini bildiği için de bol para kazanıyordu. Ancak hilede ölçüyü kaçırdığı için sonunda hiç bir oyuna kabul edilmez oldu.

Yine o tarihlerde gençleri askere almak için garip bir usul vardı. Gayet gösterişli üniformalar giymiş genç

asker mangaları, ellerinde şarap şişeleri, mızraklarının ucunda kızarmış kazlar Paris caddelerinde dolaşırlar, gençleri asker olmaya teşvik ederlerdi. Bunların peşine takılan genç çocuklar sonunda askeri bir dairenin kapısına gelirler, ya merakla içeri bakarken sırtlarına vurulan bir omuz darbesiyle, ya kollarından zorla içeri çekilerek hemen orduya kaydedilirlerdi. Gençlerin:

— **Bilmiyordum, niyetim yoktu, merak ederek gelmiştim** diye ağlayıp sızlanmaları **para** etmezdi. Hepsi önce süngülerle kışlaya, oradan da savaşın sürdüğü İspanyol cephesine, ölüme gönderilirlerdi.

Çavuşlar her askere yazdıkları genç için komisyon alırlardı. Cartouche da bir çavuş hesabına orduya delikanlı toplamaya uğraşıyordu. Her gün üç beş enayiyi yakalayıp getiriyordu çavuşa.

Çavuş bir gün Cartouche'u içkiye dâvet etti. İçtiler yediler, yediler içtiler. Cartouche sabah uyanınca ellerini ayaklarını bağlanmış gördü. Çavuş karşısında gülüyordu:

— **Seni de askere yazdım, komisyonumu aldım. Artık enayi bulmana ihtiyaç kalmadı** diyordu. Cartouche süngüler arasında cepheyi boyladı. Ama tam cepheye geldiği sırada, İspanyollarla barış imzalandı. Cartouche da yeniden Paris'e döndü. Ve yeniden işsiz güçsüz kaldırım mühendisliğine başladı.

Geçinmek için bir tek çaresi vardı, yeniden yankesiciliğe başlamak. Ve başladı da. Ancak daha ilk girişiminde enselendi. Kendisi enseleyen polis değil bir başka yankesiciydi:

— **Ulan velet tereciye tere mi satmaya kalkıyorsun, geri ver bizim keseyi,** diyordu.

Cartouche birden bıçağını çekip öteki yankesicinin üstüne yürüdü.

Eski yankesici —adı Galichon'du— hayran hayran süzüyordu Cartouche'u:

— Sok şu bıçağı cebine, dedi. Sen tam benim istediğim adamsın.

Sonra Cartouche'un koluna girip onu bir kahveye götürdü:

— Anlaşılıyor ki yalnız çalışıyorsun. İnan bana çok bir şey sağlamaz bu. Sende olmayan büyük bir tecrübe var bende. Gel birlikte çalışalım.

Ve o andan itibaren Cartouche'la Galichon birleştiler. Birlikte oturuyor, birbirlerine iş çıkacak yerleri salık veriyorlardı. Birbirlerine asla kazık atmaya kalkmadıkları için bu dostluk ve işbirliği Galichon'un polislerce yakalanıp, küreğe mahkûm edilmesine kadar sürdü.

Bu arkadaşlık Cartouche'a örgütlü ve dayanışma içinde çalışmanın ne denli önemli olduğunu öğretmişti.

Bir yıl sonra Cartouche, çok büyük bir çetenin şefi olmuştu. Artık tam kendi hayatını yaşıyor ve yaptığı büyük soygunlarla bütün Fransa'yı şaşkına uğratıyordu.

CARTOUCHE'U ÇETEDE YALNIZ KURMAY HEYETİ TANIYORDU

Louis- Dominiue Cartouche gizli çetesiyle Fransa'yı pençesinin içine aldığı zaman yirmi dört yaşındaydı. Ozan **Nicolas Racot de Grandval,** Cartouche için yazdığı şiirinde:

Bir çiçek tazeliğindeki yaştaydı, diyor.

Cartouche özellikle örgütlenmekte adeta bir dahiydi. Toplumun bütün kesimlerinde ve ülkenin en

kuytu köşelerinde bile ajanları vardı. Çevresine ise bazıları da soylu kişiler olan bir kurmay heyeti toplamıştı. Bu heyete ünlü doktorlar, askerler, hukukçular, zengin aile çocukları dahildi. Kimi cinayetlere, kundakçılığa, en sert davranışlara meraklıydı bunların, kimi de daha uysal, daha yumuşaktı. Bazıları öldürerek soymayı, bazıları da namuslu bir insan gibi çalmayı önerirlerdi bunların.

Şefi, yani Cartouche'u, yalnız kurmay heyeti tanırdı ve ondan aldığı emri çetenin adamlarına iletirdi. Cartouche bu kadar büyük bir çetede kaçınılmaz bir şey olan ihaneti önlemek için bu usulü bulmuştu. Çete büyük şefin kim olduğunu bilmezdi. Mahkeme çeteye bağlı ancak üçyüz altmış altı kişiyi çıkarabilmişti. Ve çetede sade erkekler değil, kadınlar da bulunuyordu. Hepsinin takma bir adı vardı.

Kadınların özellikle görevi çalınan eşyaları saklamak ve bunları biçimli şekilde piyasaya sürmekti. Bir kısmı da zenginlerin evlerine hizmetçi, aşçı olarak girerler, evlerin durumu hakkında çeteye bilgi verirlerdi.

Tatlı bir hikâye

Fransa mareşallerinden müteveffa **Dük de Boufflers'**nin ihtiyar karısı **Düşes de Boufflers, Justine** adında bir oda hizmetçisi almıştı konağına. Justine, Cartouche'un çetesindendi. 1721 temmuzunda sıcak bir gece, ihtiyar Düşes yatak odasında soyunmuş dökünmüş yatmaya hazırlanırken, açık pencereden, çok şık giyinmiş ufacık tefecik bir adam atlamıştı odaya. Kadın korkuyla;

— **Kimsiniz siz Mösyö, diye bağırmıştı.**

Ufacık tefecik adam:

— Özür dilerim Düşes hazretleri demişti. Sanırım ki adımı duymuşsunuzdur. Bendeniz Louis - Dominique Cartouche kulunuz. Lütfen bağırmaya falan kalkmayın sayın Düşes hazretleri. Size kimsenin hiçbir kötülüğü olmayacak. Sizin o Allahın belâsı polisleriniz tarafından boyuna tedirgin edildiğim için, geceler var doğru dürüst bir yatakta uyuyamadım. Gerçekten şu dünya çok kötü Düşes hazretleri. Kral naibi hazretlerinin emrindeki polislerin bu kadar terbiyesiz olabileceklerini bir türlü aklım almıyor. Oda hizmetçiniz Justine'in odası hemen şuracıkta yanda, biliyorum. Justine bu gece gelmeyecek, onu da keza biliyorum. Yüksek izinlerinizle sayın Düşes, onun yatağında yatacağım. Ve sizi şerefimle temin ederim ki, en azından oda hizmetçiniz kadar rahatınızı sağlamaya çalışacağım. Şu güzel İngiliz tabancalarını görüyor musunuz? Fevkalâde işime yarar bunlar benim.

Düşes de Boufflers, gözleri dehşetten büyümüş, korkunç ışıltılarla parıldayan İngiliz tabancalarına bakıyordu. Ne yapsaydı ki acaba? Uşakları çağırmak, gülmek, bağırmak, ağlamak yahut bayılmak arasında kararsızdı.

Ama Cartouche fevkalâde tatlıydı, kadife gibi yumuşacık bir sesle de devam ediyordu:

— Bütün adamlarım evinizi sarmış durumda madam. Rica ederim lütfen hizmetçilerinizi çağırın da, burada bir akşam yemeği hazırlasınlar bana. Karnım çok aç. Sofra hazır olup da hizmetçileriniz gidinceye kadar yandaki odada duracağım ben.

Düşes çıngırağı çaldı. Bir sofra hazırlattı odasında. Hizmetçiler, düşesin bu saatte odasında yemek yeme-

ye kalkmasına hiç bir anlam verememişlerdi. Cartouche kapıyı kilitledikten sonra, masanın başına oturdu. Çulluk ezmelerini, York jambonlarını yemeğe başladı. Her şeyi harikulâde enfes bulmuştu. Sadece şampanyayı pek beğenmemişti. Bir yandan da Düşesle sohbet ediyordu. Gayet ince, gayet kıvrak bir konuşması vardı Cartouche'un. İhtiyar kadın bir türlü kulaklarına inanamıyordu. Her cümlede bir çocuk şaşkınlığıyla:

— **Ah demek Cartouche sizsiniz,** deyip duruyordu.

Yemekten sonra Cartouche yandaki odada yatıp uyudu. Şafak doğmadan da geldiği yerden, yani pencereden atlayarak çıkıp gitti.

Birkaç gün sonra Düşese bir sepet şampanya geldi. Şişelerin içinde bir mektup vardı. Mektupta Düşesin gösterdiği misafirperverliğe teşekkür ediliyor, ama şampanyalarının pek de iyi olmadığı kaydedilerek, kendisinden şahsiyetine ve sofrasına daha lâyık bir kaç şişenin lütfen kabul edilmesi ricasında bulunuluyordu. Mektubu, Cartouche, yakınlarından birine yazdırmıştı. Şampanyaları da parasıyla almamıştı; yine bir arkadaşının, Fransa'nın en büyük milyonerlerinden birinin mahzeninden aşırdığı şampanyalardı bunlar.

İhtiyar Düşes kibar hırsızı hiç unutmadı. Sonradan Cartouche yakalanıp da zindana atılınca, kendisini hücresinde ziyarete gitti ve elli altın para bıraktı.

Cartouche'un yardımcıları

Çetenin en büyük yardımcıları, kahveciler, meyhaneciler, taverna sahipleriydi.

Hırsızların, dolandırıcıların, yankesicilerin sisli bir şamdan etrafında toplandıkları bodrum meyhaneleri

haydutluk tarihinde önemli bir yer kaplar. Paris çevresindeki hanlarla, şaraphaneler Cartouche çetesinin de sığınıp saklandığı yerlerdi. Buralara çeşitli bahanelerle tacirler, zengin kişiler çekilir ve hanlarla şaraphanelerin arka bölümündeki özel odalarda bir kurşunda kolayca temizlenirdi. Yahut bunlar bir bodrum meyhanesine girince, biri mumları söndürüverirdi. Sonra da karanlıkta adamı iyice soyarlar ve meyhanenin arkasındaki bahçeden geçirerek kendisini arka sokaklardan birine atarlardı. Adam meyhaneye girdiği sokakla dışarı atıldığı sokak arasında apışır kalır, başına ne geldiğini anlayamazdı.

Bazı meyhanelerin, Paris'in altındaki gizli tünellere açılan kapıları vardı. Bazılarının ise kapıları arsa boşluklarına açılırdı. Şayet buralara birini yakalamak için polis falan gelse, aradığı kişinin nereden kaybolduğunu bir türlü anlayamazdı.

Cartouche'un emrinde böyle yüzlerce yer vardı. Ayrıca, buraları, çalınmış eşyaları ona buna satmakta önemli bir aracılık yapıyorlardı. Ve haydutlar kazançlarını yine buralarda cömertçe yiyor, meyhane sahiplerini zengin ediyorlardı.

Bir gün Cartouche çevresindeki kurmay heyetiyle çeteye bağlı meyhanelerden birine gelmişti. Her zaman ayık ve ölçülü biçili olduğu halde o gün nasılsa kafası bozulmuş, zil zurna olmuştu. 1720 yılının 5 ağustosuydu. Cartouche elinde tabanca rezaletler çıkarıyor, içeri her girene küfürler savuruyordu.

Meyhaneci kadın boş yere yatıştırmaya çalıştı Cartouche'u. Cartouche ana avrat söverek kovaladı kadını. Bir iki arkadaşı daha büyük şefi kendine getirmek için yalvar yakar oldular:

— **Ayağını öpelim etme eyleme,** dediler.

Cartouche hiç birine kulak asmıyor, birbirine katıp duruyordu ortalığı. Nihayet kurmay heyetindeki dişlilerden biri:

— Buraya bak dedi, doğru dürüst oturmazsan polis çağırırım şimdi.

Cartouche:

— **Polis mi,** dedi, **ne polisi?**

— Seni tutuklaması için.

— **Beni mi tutuklaması için?**

— Neden olmasın.

— **Başaramazsın.**

— İddiasına var mısın?

— **On şişe şarabına. Polisi çağıramazsın.**

— Tamam. Şimdi nasıl çağıracağım gör bak. Carhouche'un en yakın dostu dışarı çıktı; az sonra beş polis, bir komiserle girdi içeri.

Komiser Cartouche'a:

— Karakola kadar geleceksiniz, dedi.

Cartouche kalktı polislerle birlikte tuttu karakolun yolunu. Yolda komiser usulca, Cartouche'a yaklaştı.

— Dostum tanıdım seni, dedi. Sen Cartouche'un ta kendisisin.

— **Emin misin?**

— Yüzde yüz eminim.

— **O zaman iş değişti. Yalnız açık söyle, ısrar ediyor musun mutlaka Cartouche olduğumda?**

— Israr ediyorum elbette. Sizi yakalayana elli altın vaadettiler. Daha fazlasını kazanma şansım olmadığı için kaçırmak istemem bu fırsatı.

Cartouche:

— **Al** dedi, **ben sana iki yüz altın veriyorum.**

Ve dolu meşin bir büyük cüzdan uzattı komisere:

— **Adımı kendim tâyin edeceğim karakolda.**

Komiser:

— Nasıl isterseniz öyle olsun, dedi. Ve bir de **"Beyefendi"** ekledi sözlerinin başına.

Karakola geldiler. Cartouche başkomisere adının **Jean Grisel** olduğunu, bilmem hangi çikolata fabrikasının sahibinin oğlu bulunduğunu anlattı ve:

— **Meyhaneci kadından alacağımız vardı. Kadın parayı ödemek istemedi, biraz hırlaştık,** dedi.

Kanunen şikâyetçi olması gereken meyhaneci kadın ise ortalıkta yoktu. Başkomiser, hakkında şikâyetçi kimse olmadığı için serbest bıraktı Cartouche'u. Cartouche da kendisini karakola götüren komiserle kolkola meyhaneye döndü. Her ikisini de, endişelenmeye başlamış olan arkadaşları velveleyle alkışla karşıladılar. Şişeler açıldı ve başkomiserin şerefine içildi. Ayrıca Cartouche, yanındaki polise, kendisini ihbar ettiği takdirde kazanacağı elli altını meyhaneci kadına verdirtti. Buna karşılık kendisi iddiayı arkadaşına karşı kaybettiği için, on şişe şarap ısmarladı.

Ancak Cartouche'daki cesarete bakın ki ertesi günü yine karakola gitti ve bir akşam önce birlikte içtiği komisere:

— **Dün** dedi, **kim olduğumu isbat etmek için size portföyümü bırakmıştım. Almaya geldim onu.**

Cartouhe'u para karşılığı bıraktığı anlaşılırsa kendisiyle suç ortağı sayılacağı için başına nelerin gelebileceğini düşünen polis, bir gün önce aldığı portföyü olduğu gibi geri verdi. Zeten dirense kapıda bekleyen Cartouche'un adamları hepsini delik deşik edecekti.

PARİS'te PARMAKLIKSIZ TEK EV KALMAMIŞTI

Cartouche'un bütün marifetlerini sadece eski devirlerdeki haydutluk tablolarından ufak tefek örnekler veren bu kısa yazı dizisine sığdırma olanağı yoktur. Kazara bunların hepsini yazmaya kalksak eski dönemlere ait küçük bir çeşitleme olan bu seri, sonu gelmez pehlivan tefriklarına döner. Buna rağmen Cartouche'un hâlâ daha dillere destan ünü hatırına, başından geçmiş ilginç serüvenlerden birkaçını özetlemeye devam ediyoruz.

Yine bir gün Cartouche'la adamlarının bulunduğu meyhanede bir kavga çıktı. Çete yöneticileri meyhanede çalgı çalarak para toplayan bir kemancının biraz daha çalmasını istiyorlardı. Öteki müşteriler de:

— **Kafa şişirdi, kısa kessin,** diyorlardı.

Tabancalar patladı, bıçaklar çekildi, şişeler uçuştu ve bu arada bir müşteri öldürüldü.

Sudan bir sebepten polisin eline düşmüş olan Cartouche, kovuşturma derinleştikçe bu cinayetten de sorumlu tutulmak istendi.

Cartouche mahkemede öylesine öfkelendi ki, yargıçlara hücum ederek, bütün mahkeme tutanaklarını yırttı. Sonra da tutuklu bulunduğu cezaevinden kaçtı.

Paris'in bütün duvarlarına Cartouche'un arandığını ilân eden afişler asılmıştı. Ayrıca yirmi atlı ve altmış piyadelik bir birlik şehir meydanlarında tellâl bağırtıyor:

— **Cartouche'u bilen gören varsa, hemen haber versin,** diyordu.

Bir alanda tellâl üçüncü kez bağırdığı sırada bir silâh patladı ve bir nârâ duyuldu:

— Cartouche benim, gelin bakalım.

Bütün birlik ve halk çil yavrusu gibi dağıldı. Dükkâncılar dükkânlarını kapattılar. Boşalan alanda Cartouche tek başına kaldı.

Cartouche'tan herkesin korkmakta biraz da hakkı vardı. Çünkü peşine düşen polisleri ne yapıp yapıp mutlaka öldürüyor veya öldürtüyordu. Bu işe heves edip de sağ kalmış kimse yok gibiydi. Ve bunların arasında yüksek dereceli memurlar da vardı.

Cartouche'un çetesi gerçekten genişti. Saray kuyumcusu dahi çeteye mensuptu. Hattâ halkın arasında hükûmetin dahi çeteyle işbirliği yaptığı ve soygunlardan pay aldığı dedikoduları dolaşıyordu.

Bütün Parisliler pencerelerine demir parmaklıklar taktırmışlardı. Şehir haydutlar tarafından kuşatılmışçasına bir tedirginlik içindeydi. Bütün evlere parmaklıklar takılınca çete de soygun taktiğini değiştirdi. Ucu kancalı uzun sopaları parmaklıkların arasından sokuyor ve balık avlar gibi içerdeki değerli şeyleri çekiyorlardı. Bazan kancalı sopa yatağında uyuyan karı kocaların orasına burasına değiyor, insanlar korkuyla yataklarından fırlıyor, haydutlar ise bu garip manzaraları seyrederek kahkahalarla gülüyorlardı.

Çetenin özel gizli doktorları, özel gizli klinikleri de vardı. Çarpışmalarda yaralananlar buralara taşınıyor ve iyileşinceye kadar dikkatli bir bakım görüyorlardı.

Cartouche, çetesini Fransa çapında genişletmişti. Otelciler, hancılar, posta arabacıları ve birçok önemli memur ile asker örgütle ilişkiliydi. Ve bunlar kentten kente giden yolcu arabalarını kılık değiştirerek soyuyorlardı. Yolcular ise sımsıkı bağlanıp yol kıyılarına bı-

rakılıyordu. Cartouche, kimseye gereksiz yere kötülük yapılmamasını istiyordu ve:

— Paralarını alın, bu da onların yararına bir iş. Bu kadar haydudu bol bir ülkede böylesine paralarla dolaşmaları kendileri için tehlikeli olabilir, diyordu.

Cartouche yolcu gemilerine de adamlarını sokuyor, adamları yolcularla ahbaplık kuruyor ve zenginleri tesbit ederek gemi karaya yanaşınca, çeteye soyulacak kişilerin listelerini veriyorlardı.

Bazı polisler Cartouche'dan yana çalışmayı daha geçerli bularak, onun hizmetine giriyorlardı.

Bir ilginç olay daha

1719 yılının aralık ayında bir gece Cartouche, Paris'te Seine Nehri üstündeki köprülerden birinde dolaşıyordu. En çok sevdiği şeylerden biri geceleri tek başına buralarda dolaşmaktı.

O sırada bir adamın köprü korkuluğunu aşarak nehre atlamaya hazırlandığını gördü. Fırladığı gibi adamın eteğine yapıştı:

— Ne yapıyorsun dostum, yolu ters seçmişsin, orası ölüme çıkar, dedi.

Adam bir kumaş taciriydi. İflâs etmek üzereydi. Battığı ertesi gün ilân edilecekti herkese.

— Batmak bir şey değil ama, bu şerefsizliğe dayanamıyorum, diyordu.

Cartouche:

— Haklısınız, dedi. **Ben de her şeye boş veririm ama şerefsizliğe asla. Yalnız durun bakalım, hiç bir yolu yordamı yok mu sizi kurtarmanın?**

— 27 bin frank gerek kurtulabilmem için.

— **Gerçekten biraz büyükçe bir para.**

— Öyle. Onun için de ölümden başka kurtuluşum yok benim.

Ve adam suya atlamak için yeniden bir hamle yapmıştı. Ama Cartouche sımsıkı sarılmıştı adamın koluna.

— **Vazgeç bu delilikten. Yarın ben ödeyeceğim 27 bin frankı. Söz veriyorum sana.**

— 27 bin frankı siz mi ödeyeceksiniz?

— **Ben ödeyeceğim. Yarın akşam bütün alacaklılarınızı evinizde toplayın. Gelip kapatacağım hepsinin hesabını.**

— Ah Tanrım. Ah büyük kurtarıcı, büyük insan... Adınız?

— **Haydi bakalım iyi geceler Mösyö, yarın akşam görüşürüz.**

Ertesi akşam söylenen saatte bütün alacaklılar kumaş tacirinin evinde toplanmışlardı. Cartouche biraz geç geldi toplantıya. Hattâ herkes azıcık endişelenmeye bile başlamıştı. Ama sonunda geldi Cartouche. Ve bütün alacaklıların hayran bakışları arasında masaya koydu 27 bin frankı.

Kumaş taciri senetlerini geri almıştı. Ancak ayrılmadan önce meçhul kişi şerefe kafa çekmeyi teklif etti. Kendisi **Burgonya şarabı** içecekti. —En sevdiği şarap buydu Cartouche'un— Şişeler açıldı. Meçhul adam içtikçe içiyor, bir takım eğlendirici hikâyeler anlatıyordu. Gitmek zamanı çoktan gelmişti. Vakit iyice gecikmişti. Ama meçhul adam:

— **A bak burada bir şişe daha var, haydi onu da içelim,** diyordu.

Ve içiyorlardı.

Bazıları sık sık saatlerine bakmaya başlamışlardı. Nihayet gece yarısına doğru toplantı dağıldı. Kumaş taciri geri aldığı senetleriyle başbaşa kaldı evinde. Ama gitmeden önce bir kez daha sordu kurtarıcısının adını. Cartouche:

— **Adımı söylersem, bana duyacağınız şükrandan ötürü yaptığım hareketin zevkini tadamam,** dedi.

Alacaklılardan biri, azıcık daha fazla içmiş olduğu için, bu sözleri duyunca ağlamaya başlamıştı.

Nihayet caddeye çıktılar. Günün kahramanı grubun ortasındaydı. Gece iyice karanlıktı. Sert bir rüzgâr esiyordu. Bir anda bir köşe başında, eli demir sopalı bir yığın adam çıktı ortaya ve gruba saldırdı. Herkes can havliyle:

— **İmdat!** diye bağırıyordu.

En çok da Cartouche bağırıyordu. Ama bir yandan da yardım ediyordu adamlarına, verdiği 27 bin frankı geri almaları için. Bu sırada ise kumaş taciri, derin bir iç huzuruyla yatağında mışıl mışıl uyuyordu.

Çok sonradan Cartouche'un mahkemesinde durum ortaya çıkınca, alacaklılar yeniden sıkıştırmak istediler kumaş tacirini. Ama tacirin iyi niyeti ortadaydı ve kanunen de borçlarını tam zamanında ödemişti. Yani alacaklılar hava aldılar.

Cartouche git gide azıtıyor

Cartouhe'un küstahlığa varan cesareti de kudretiyle birlikte artıyordu. En göz alıcı elbiselerle ortalıkta dolaşıp duruyordu. Tek başvurduğu tedbir her gün kılık değiştirmesiydi sadece.

Ancak işte başarısızlık saati de tam bu sıralarda çalmaya başladı.

Halk, kral naibinin de hırsızlara ortak olduğunu, boşalan devlet hazinesini doldurmak için hükûmetin bu yolu seçtiğini söylüyordu. Millî Savunma Bakanı, Paris'i haydutlardan temizlemek için kesin emir almıştı.

Ve Cartouche'un çetesindeki papazlardan biri, Şefe soygun için bir konağın adresini vermişti. Konaktakilerin hepsi sayfiyeye gitmişlerdi. Çete işe koyuldu. Cartouche de katılmıştı soyguna. Papaz aldanmış mıydı, ihanet mi etmişti? Kendisi mi ihanete uğramıştı, orası belli değil. Fakat çete konağı soyarken bir anda bütün ışıklar yanıverdi. Konak dişinden tırnağına kadar silâhlanmış askerlerle dolmuştu.

Çetenin adamları büyük salonda barikat kurarak askerlere dövüşe tutuştular. Özellikle şeflerini kurtarmak istiyorlardı. Cartouche salonun şöminesine dalıp kaybolmuştu. Oradan dama çıktı ve bir başka şömineden mutfağa indi. Mutfakta bir yığın aşçı yamağı elbisesi vardı. Ufak tefek olduğu için bunlardan birini giydi. Üst katta silâhlar patlayıp duruyordu. Çeteden bir kişi üç kişiye karşı dövüşüyordu. Ama umutsuzluktan çok hırslı dövüşüyorlardı. Cartouche sırtında beyaz gömlek, başında aşçı külâhı ön kapıdan dışarı çıktı. Elleri cebinde ıslık çalıyordu. Kapıdaki askerler aralanarak aşçı yamağına yol verdiler. Bir tanesi:

— Cartouche yakalandı mı yukarda, diye sordu. Cartouche:

— Burada olduğuma göre demek henüz yakalanmadı, dedi. Ve tabancayla bir polisi vurup ötekini de yaraladı; ve o şaşkınlıkta, karanlık sokaklara dalarak kayboldu.

Bu çatışmada çetenin bir çok adamı öldü ve Cartouche'un en yakınlarından biri tutuklandı. Bu çok önemliydi, çünkü tutuklanan kişi bütün çeteyi ve şefin bütün sırlarını biliyordu. Ne kadar susabilecek, işkencelere ne kadar dayanabilecekti?

CARTOUCHE KEMİKLERİ ÇATIR ÇATIR KIRILARAK ÖLÜME YOLLANDI

Cartouche'un en yakınlarından birinin tutuklanması ortalığı iyice birbirine katmıştı.

Sorumlular silâh satışlarını ve silâh taşımayı yasaklamışlardı. Hükûmet tam bir şaşkınlık içinde boyuna birbiriyle çelişen emirler veriyordu. Örneğin silâh taşımayı yasakladığı halde, muhafız birliğinden bazı askerleri, kılık değiştirerek, Cartouche'u yakalamaları için dişlerinden tırnaklarına kadar silâhlı, geceleri sokaklarda dolaştırtıyordu.

Savcı 31 Temmuz 1721'de Millî Savunma Bakanı'na yazdığı bir yazıda, Cartouche'u yakalamak için kılık değiştirerek dolaşan muhafız birliği askerlerinin halkı bizzat soymaya başladıklarını bildiriyor ve durumdan acı acı şikâyet ediyordu.

Paris'liler sade Cartouche'un çetesine karşı değil, kılık değiştirmiş askerlere karşı da kendilerini savunmak zorunda kalmışlardı. Bu nedenle de herkes silâh taşıma yasağından sonra, eskisine oranla çok daha fazla silâhlanmıştı.

Ayrıca Cartouche'un çetesindeki adamlar da, kılık değiştirmiş askerlerle karşılaştıkları zaman kendilerinin de Cartouche'u arayan askerlerden olduklarını söylüyorlardı. Paris'te tam bir keşmekeş hüküm sürü-

yordu. Ve en çok Cartouche eğleniyordu bu saçma sapan maskaraca işlerden. Herkes birbirinin gırtlağına sarılacak bir kuşku içinde yaşıyordu.

Ama yine de bu curcuna içinde yavaş yavaş Cartouche'un sonu yaklaşıyordu. Bir gün Cartouche bir arkadaşıyla bir parkta dolaşırken bir adam sokulmuştu yanlarına. Üç beş kelimelik hoşbeşten sonra konu Cartouche'un yakalanması sorununa gelmişti. Adam:

— Elli bin papel veriyorlar Cartouche'u yakalayana, diyordu. Gelin işbirliği yapıp beraber yakalayalım şunu, alacağımız ödülü de aramızda bölüşürüz.

Cartouche'un arkadaşı:

— Biz de aynı şeyi düşünüyorduk, haydi hemen başlayalım işe, dedi.

Ve adamı şehrin dışına götürerek orada küçük bir cep çakısıyla öldürdüler. Sonra gelip durumu öteki arkadaşlarına anlattılar. Cartouche o gece deli gibi sinirliydi. Caddeden içi boş olarak gitmekte olan Prensesin arabasının marşpie'sine atlamış, açık camdan arabaya girmiş, içerdeki yumuşak yastıkları arkadaşlarına fırlatmış, sonra da öteki kapıdan inmişti. Arabacı ise herşeyden habersiz, kazık gibi bir ciddiyetle sürüp duruyordu arabayı.

Çetenin bütün adamları şeflerini korumaya bir kez daha and içmişlerdi. Polis, Cartouche'un nasıl giyindiğini ilân etmişti halka. Çetenin yirmi adayı aynı kılıkta orada burada dolaşmaya başlamışlardı. Bu da müthiş şaşırtmıştı herkesi. Cartouche aynı anda on yerde, yirmi yerde birden görünüyordu.

Çetenin bir geleneği vardı. Çeteden ayrılıp normal hayata dönmek isteyenler, bunu çetenin kurmay heyetine bildirerek serbestçe yapabilirlerdi. Kimse bir şey

demezdi kendilerine. Bu kez de çeteden bir şarap satıcısı ayrılmaya kalkmıştı. Cartouche nedense buna fena şekilde öfkelendi ve bir gece eski adamının evini bastı. Şarapcı durumu önceden öğrenip tüymüştü. Cartouche evdeki bütün eşyayı ateşe vereceği sırada, askerlerle polisler sarıverdiler evi. Cartouche'la kurmayı, tabancayla çemberi yarıp kaçtılar. Ama çeteden yedi kişi daha öldürüldü, sekiz kişi de yakalandı.

Yavaş yavaş çetenin şefe güveni kayboluyordu. Eskiden kendisine kolayca yataklık edenler şimdi buna karşı çıkıyorlardı.

Cartouche artık kimseye güvenemez olmuştu. Her an, her dakika bir ihanete uğrayacağından korkuyor, soğukkanlı duramıyor, adamlarına boyuna hakaret ediyordu. Sonunda çetenin en önemli bir parçası kendisinden ayrıldı.

Sadece gözü kara bir eski dostu kalmıştı Cartouche'un yanında:

— Ben ötekiler gibi değilim, beni senden ölüm ayırır, diyordu.

Ve işte sonunda bu gözü kara yakın dost sattı Cartouche'u.

Cartouche bir kuytu handa, yataktan yeni kalkmış, ayakları çıplak, gömlekle pantalonunu tamir ediyordu. En yakın arkadaşıyla bir yığın asker giriverdiler içeri.

Cartouche'u gömlekle, yalın ayak, elleri arkasından bağlı, yürüterek götürüyorlardı cezaevine. Ve bir polis, öküz dürter gibi boyuna dürtüyordu Cartouche'u.

Cartouche polise döndü:

— Dün yapmaya cesaretin yetemeyeceği şeyi, neden bugün yapmaya kalkıyorsun salak herif, dedi.

Ve çamurlu çıplak ayağıyla polisin suratına güm diye indi.

Polis şefleri de dahil, bütün halk bastı kahkahayı.

Cartouche'u bu kez de kaçmasın diye bir karanlık zindana kapayıp, elleriyle ayaklarını zincirlediler. Kapının önünde dört nöbetçi geçe gündüz bekliyordu. İçerde de idam mahkûmu bir duvarcı ustası vardı.

Bütün nüfuzlu kişiler, bütün saray mensupları maymun seyreder gibi seyretmeye geliyorlardı Cartouche'u.

Cartouche kendi bestelediği argo şarkıları söylüyor, bunları gardiyanlarına da öğretiyor ve oradan buradan kendisine gönderilen şarapları onlarla paylaşıyordu. Ziyaretçiler böylesine gamsız, böylesine neşeli, böylesine sevimli bir haydutla karşılaşınca pek şaşırıyor, afallayıp kalıyorlardı.

Cartouche bu çıkılmaz hücreden de kurtulmanın yollarını düşünüyordu. Hücre duvarlarından birinin Seine nehri boşluğuna indiğini sezdiler. Ve duvarcı elleriyle, Cartouche de zincirleriyle duvarın dibini kazmaya başladılar. Rutubetli toprak kolay kazılıyordu. Sonunda bir adam geçecek kadar bir tünel açtılar. Tünelden bir mahzene, mahzenden de bir merdivene geldiler. Merdivenin üstündeki kapı bir omuzda yıkılacak kadar çürüktü. Tam kapıya yüklendikleri sırada, gürültüden uyanmış bir kadın sesi duyuldu. Kadın:

— **İmdat hırsız var,** diye bağırıyordu.

Kapı açıldı, gömlekli, al yanak bir hizmetçiyle, elinde şamdan, başında gecelik takkesi, sırtında gecelik entarisi, şişman bir adam göründü. Yanlarında boyuna havlayan bir de küçük bir köpek vardı. Hizmetçi basıyordu çığlığı:

— İmdat hırsız var.

Bu gürültüye zindan nöbetçileri koşup geldiler.

Meğer Cartouche'la arkadaşı, yandaki bir manavın mahzenine girmişlerdi kaçarken. Olay çok büyük yankı uyandırdı. Halk, Cartouche'un kaçamadığına bayağı üzülüyordu. Manav, parayla Cartouche'un kaçmak istediği mahzeni gösteriyordu müşterilerine.

Bir tiyatro konusu

Tiyatrocular savcıdan izin alarak Cartouche'un hayat hikâyesini tiyatroya geçirmek için kendisiyle konuşuyorlardı. Cartouche zindanında âdeta rejisörlük ediyordu onlara. Yargıçlar, savcılar, polis şefleri bu tiyatro çalışmalarını eğlenerek yakından izliyorlardı.

Bir polis şefi Cartouche'daki sanat inceliğini görerek:

— Yazık olmuş sana, sanatçı olacakken haydut olmuşsun, demişti.

Cartouche da:

— Sana da yazık olmuş, diye cevap vermişti, **baksana onca iş varken sen de kalkıp polis olmuşsun.**

Piyesin prömiyeri çok başarılı geçti. Aktörler Cartouche'a en kalite şarapları gönderdiler.

Cartouche, tiyatrocular ve cezaevi görevlileriyle, polis şefleri fevkalâde iyi anlaşmışlardı ve hepsi de mutluydu ortak hazırladıkları tiyatronun kazandığı başarıdan.

Saray bozulmaya başlamıştı bu ahbaplığa. Cartouche'u bu kez daha belâlı bir zindana naklettiler. Yapılan kovuşturmalarla Cartouche'un poliste bir yığın adamı olduğu ortaya çıktı.

Cartouche'un yeniden bir yolunu bulup kaçmasından korkulduğu için, sorgusu çok hızlı yürütülüyordu. Sorguyu yapan, babası haydutlar tarafından öldürülmüş bir yargıçtı. Özel bir kini vardı soyguncular.

Cartouche her şeyi inkâr ediyordu. Adı Cartouche değildi. Yakalandığı zaman Paris'e henüz gelmişti. Kendisini tanıdıklarını söyleyen kişiler, yalan söylüyorlardı. Bütün bunlar bir komploydu.

Derken annesiyle küçük kardeşini getirdiler Cartouche'un. Yıllar var annesini görmemişti. İhtiyar kadın:

— **Oğlum** diye sarılmak istiyordu Cartouche'a. Cartouche bembeyaz kesilmişti. Kendisini zor belâ toplayıp:

— **Ben seni tanımıyorum. Kim getirdi seni buraya yalancı karı,** dedi.

Kadın ağlayarak sarılmak istiyordu oğluna. Cartouche dayanıyordu:

— **Annem falan değil bu kadın. Tanımıyorum kendisini.**

26 Kasım 1721'de idama mahkûm oldu Cartouche. İdamdan önce tekrar işkenceyle sorguya çekilecekti. Ayakları bağlı olarak iki kalın tahtanın arasına sokulacak ve cellât yavaş yavaş tahtaların mengenelerini sıkıştırarak, Cartouche'un bacak kemiklerini kıracaktı. İşkence sırasındaki tutanak aynen şöyleydi:

— **Bütün yaptığın hırsızlıkları, işlediğin cinayetleri itiraf ediyor ve suç ortaklarının adlarını açıklıyor musun?**

— **Ne cinayet işledim, ne hırsızlık yaptım. Suç ortağım da yok. Hazırım ölmeye ama inanın ki masumum.**

Cellât mengeneyi iki diş daha sıkıştırdı. Cevap:

— **Masumum.**

Mengene bir diş daha sıkıştı hiç cevap vermedi. İki diş daha sıkıştı:

— **Masumum. Sorduğunuz şeylerin hiç birini bilmiyorum,** dedi.

Cartouche'un kemikleri çatır çatır kırılıyordu ve o hep aynı şeyi tekrarlıyordu:

— **Masumum.**

İşkencede hazır bulunanlar bu direnişe çok şaşmışlar, biraz da galiba hayran olmuşlardı.

27 kasım akşamı idam edileceği alana götürüldü. Önce bir araba tekerleğine bağlanacak, bütün kemikleri demirle kırılacak, sonra da asılacaktı.

Alan tıklım tıklım insanla doluydu. İngiltere'den bile seyirciler gelmişti. Alana bakan pencereler astronomik paralarla kiralanıyordu. Bu pencerelere sosyete hanımları yerleşmişlerdi. Cartouche

— **Heyt be şuraya bak,** dedi.

Yanındaki papazı kovdu. Ve bütün kemiklerinin kırılmasına dayanarak öldü.

Cellât yamakları cesedi bir süre para karşılığında ona buna göstermek için sakladılar. Sanra cerrahlara sattılar. Cerrahlar da yine para karşılığında Cartouche'un cesedini göstermeye devam ettiler.

Sonuç

Toplumlar Ortaçağdan bu yana çok daha uygar düzeylere erişmiş olmasına rağmen halk kitleleri henüz tam bir huzur ve mutluluğa kavuşmuş değildir.

Haydutluk tarihi ne zaman kapanacaktır? Kestirmek zordur. Ama bir gün elbet kapanacaktır. İnsanlık bu huzurun ve mutluluğun arayışı içindedir.

Büyü ve Büyücülük Tarihinden Örnekler

GİRİŞ

Dıştan böyle şeylere önem vermiyor gibi görünseniz de; içinizden, çok içinizden kendinize dahi açıklamaktan çekindiğiniz bazı gizli uğurlarınız yok mu? Örneğin çok önemli bir iş için evden ayrılırken kapıdan sağ adımınızı atarak dışarı çıkmaya dikkat etmiyor musunuz? Eşinizin elinden bir makası yahut bir bıçağı doğrudan doğruya almak yerine —elden makas yahut bıçak almak kavgaya yol açan bir uğursuzluk sayıldığı için— eşinizin bunları yanınıza koymasını ve makasla bıçağı oradan almayı, kimseye çaktırmaz bir biçimde tercih etmiyor musunuz? Şaka yoluyla da olsa kahve yahut iskambil falınıza bakarlarken, dudaklarınıza alaylı bir gülücük oturtmaya çalışsanız da, söylenenleri elinizde olmayan bir merakla sonuna kadar dinlemiyor musunuz?

Bu, henüz aşılamamış saplantı ve tutkuların temelindeki mayayı geçmişe doğru araştırdığımız zaman, karşımıza kapkaranlık bir büyü ve büyücülük tarihi çıkıyor ki, insanlığın geçtiği dönemler içinde toplumsal koşullar yüzünden uğradığı sapmacaların en belirgin örneklerini burada buluyor ve günümüzde dahi bunların kalıntılarına bol bol rastlıyoruz.

Doğayı yöneten yasaları çözme atılımları içinde, metafizikle bilimsellik arasındaki çalkantı ve bunalımların büyü ve büyücülük tarihine neler yığmış olduğunu; akıl, hayal, izan ve insafın kolay kabul edemeyeceği belgelerle kısaca gözden geçirmeyi, uygarlık çizgisinin gelişimi açısından yararlı bulmaktayız.

Bugün:

— Tuh tuh tuh maşallah.

Diye nazara karşı alınan tedbirlerle; çocuğu olmayan kadınların gizli gizli göbeklerine yazılan yazılarla; mezarlıklara akşam üstleri, arkalarına birbirinden ayrılması istenen kişilerin adları kazılarak sırt sırta dikilen tahta kaşıklarla devam ede gelen batıl inançların, geçmişte "Büyü ve büyücülük" adıyla nasıl yoğun bir kurumlaşma ve toplumsal bir dram yarattığını göstermek için, bunların kanlı örneklerinden üç beş tutamlık şaşırtıcı belgeler sunmak istiyoruz.

CADILARA İNANAN ÜNLÜ BİLGİNLER

16. yüzyılın düşünür ve iktisatçılarından "Cumhuriyet" adlı unutulmaz yapıtın büyük yazarı ve ünlü devlet adamı **Jean Bodin,** 1588'de yazdığı "Cadılarda Şeytansallık" kitabında büyücüyü **"Şeytansal ve ahlâk dışı usullerle bir amaca erişmek için uğraşan kişi"** diye tanımlıyor.

Ve hanımlar alınmasın ama Bodin bu kitabında, erkek cadılardan çok, kadın cadılardan söz ediyor. O çağlardaki Alman engizisyon mahkemesi yargıçlarından **Sprenger'in** de gözlemleri aynı yönde. O da:

— Erkek cadı diye bir şey hemen hemen yok denecek kadar azdır. Cadılık sapması genellikle kadınlar arasındadır, diyor.

Jean Bodin'in büyücülerle ilgili kitabı Türkçeye çevrilmemiştir. Bu kitap insanın tüylerini diken diken eden korkunç büyü türleriyle doludur. Özellikle gizli ayinlerde küçük çocukların kurban edilmesiyle ilgili **"Kara Büyü"** lere dair yığın yığın bilgiler verir.

Kara büyü yahut kara ayinler 17. yüzyılın sonuna kadar sürüp gitmiş ve **14. Louis** devrinde tüm Fransa ile Avrupa'yı allak bullak eden korkunç skandallara ve olağan üstü mahkemelerin kurulmasına yol açmıştır. Kovuşturmalar derinleştirildikçe saraydaki en etkin kişilerin dahi büyücüler ve kara ayinlerle ilişkili olduğu ortaya çıkmış ve sonunda 14. Louis bu işin bir an önce örtbas edilmesini emretmiştir.

Büyücü Jeanne'ın serüveni

O devirler öyle devirlerdi ki cadıya, büyüye afsuna inanmayan insan yok gibiydi. Ve bütün bu batıl dünyayı kendisini Şeytan'a adamış olanlar yönetiyordu. O nedenle de papazlar krallar, nazırlar amansız düşmanıydılar cadılarla büyücülerin. Ancak bazen kendi beyinsel yapılarını aşan düşünür ve bilim adamlarını da cadı ve büyücü suçlamalarıyla diri diri yakmaya gönderdikleri çok oluyordu.

Zaten o devirler eczacılıkla büyücülüğün, kimyagerlikle afsunculuğun, doktorlukla cadılığın birbirinden büsbütün de ayrılamadığı devirlerdi.

Buna karşılık büyücülerle afsuncular da, kadınlı erkekli geniş bir örgüt ve dayanışma içindeydiler. Büyü formülleri aileden miras kalıyor, bunların müşterileri de yine aileden aileye, belli bir firmaya bağlanmış kuşaklar halinde sürüp gidiyordu.

30 Nisan 1579'da yakılarak idam edilme cezasına çarptırılan büyücü **Jeanne Harvillier,** aileden aileye geçen büyücülük geleneğinin tipik örneklerinden biridir. Jeanne Harvillier'nin annesi de büyücüydü. O da kızından otuz yıl önce aynı cezaya çarptırılmış ve yakılarak idam edilmişti. Büyücüler için genellikle kaçınılmaz bir ölümdü yakılarak ölmek. Ama bu sanıldığı kadar öyle çok da korkutmazdı kendisini bu işlere adamış olanları.

Jeanne 1528 yıllarında doğmuştu. Annesi kızını daha on iki yaşındayken Şeytanla tanıştırmıştı. Şeytan, çok iriyarı, karalar giyinmiş bir erkek kılığında görünmüştü kıza. Ve kız katoliklikten de, kiliseden de, papazlardan da vazgeçip, pek hoşuna giden bu iri yarı, karalar giyinmiş, erkek kılığındaki şeytana vermişti kendisini. (Anlaşılıyor ki o şeytan hangi şeytansa ağzının tadını bilen bir şeytanmış)

Velhasıl on iki yaşındaki kız alabildiğine sevişmeye başlamıştı iri yarı erkek kılığındaki şeytanla. Ve bu aşk Jeanne ellisine gelip de büyücülükten enseleninceye kadar sürüp gitmişti.

Jeanne'in bir de resmi kocası vardı. Adam bazı geceler yatakta karısıyla sevişmeye kalktığı zaman, kadının tam sevişmenin en önemli yerinde, yanından buhar olmuşçasına kaybolduğunu görerek hem öfkelenir, hem de bunun nasıl olduğuna bir türlü akıl erdiremezdi. Ertesi sabah da sorardı karısına:

— Yahu tam o anda yine nereye kayboldun. Her şey yarıda kaldı.

Jeanne ise hep aynı cevabı verirdi:

— Haydi oradan sümsük herif, ben bir yere kaybolmadım, sen uyuya kaldın.

Ve adam düşünürdü:

— Gerçekten ben mi uyudum, yoksa karı mı kayboldu, diye...

Jeanne Harvillier mahkemeye bir çok insanla hayvanı büyü yoluyla öldürmekten suçlu olarak verilmişti.

Jeanne mahkemede hepsini açık açık kabul etti bu iddiaların. Neden kabul etti, nasıl kabul etti, tarih orasını ayrıntılı olarak pek belirtmiyor. Tarihin yazdığına göre açıkladığı son suçu da şu imiş büyücünün:

Serserinin biri kızını dövmüş Jeanne'in. Jeanne de şeytandan bir büyülü toz alıp, kızını döven herifin geçeceği yola serpmiş. Ancak o yoldan öldürmek istediği kişi yerine bir başkası geçmiş. Ve adam yoldan geçer geçmez başlamış kıvranmaya. Jeanne hemen yardımına koşmuş adamın. Söz vermiş kendisini iyileştirmeye. Yatağının başında, kilisenin iyilik seven hastabakıcı kızlar gibi, derin bir şefkat ve sevgiyle adamı kurtarmak için çırpınmış durmuş.

Ve yalvarmış yakarmış şeytana:

— **Ne olur şu zavallıyı iyi et,** diye.

Ama şeytan:

— Mümkünatı yok bunun, boşuna ısrar edip durma, demiş.

Anlı şanlı düşünür büyük Bodin, bu tür bir sürü olaylar yazmaktadır kitabında. Ve ciddi ciddi cadı kadınların, cumartesi geceleri şeytanın başkanlığında yapılan büyücü toplantılarına katılmak için, süpürgelere binerek havadan uça uça toplantıya gittiklerini iddia etmektedir.

Bu iddia yüzünden bir de uzun tartışma çıkmıştır. O devirde Jean Bodin'le **Duc de Clèves**'in doktoru **Jean Wier** arasında.

Bir polemik

Bugün hiç bir ansiklopedide adından söz edilmeyen doktor Jean Wier, kendi devri için dahiyane sayılacak bir kitabında cadıların süpürgelere binerek havada uçtukları iddiasını kabul etmiyor ve bu konuda şöyle diyordu:

— Bu kendi kendinden geçip cezbeye kapılma sonucu, düşsel olaylardan başka bir şey değildir.

Jean Bodin de cevap veriyordu Wier'e:

— Cadıların süpürgelere binip uçmalarını kendinden geçip cezbeye kapılma sonucu düşsel bir olaydı diye iddia edenler, elle tutulup gözle görülecek bir hata içindedirler. Cadıların süpürgelerle ruh ve vücut olarak uçtukları, öylesine sık tekrarlanan ve unutulmayacak deneylerle doludur ki, bunun gerçek olduğu güneş gibi ortadadır. Bunun zıddını söyle-

mek ve şeytanın büyücüleri bir yerden bir yere uçurduğu konusunu reddederek, bu konuda kuşkular yaratmak İncil'le alay etmektir.

Jean Wier ise büyücülerin büyüleriyle yarattıkları hastalıkları -Zayıflamaları, baş dönmelerini, melankoliyi, yorgunlukları- inceleyerek bunlardan ancak dürüst bir yaşam, bir iman bütünlüğü ve doktorların bilimsel yardımlarıyla kurtulabilineceğini belirtiyordu.

Bodin ateş püskürüyordu bu görüşlere. Ona göre afsunlanmış kişilerin bundan kurtulma olanağı yoktur.

— Jean Wier kalemini şeytanın emrine vermiş. O ne söylerse onu yazıyor, diyordu.

Ve devam ediyordu:

— Zaten kendisi de bu çağın en büyük büyücüsü olan Agrippa'nın öğrencisi olduğunu açık açık söylemedi mi? (Görüyorsunuz ki o devirlerde de en ünlü kişiler, kızdıklarına karşı demagojiye ve şantaja sapmaktan alamıyorlardı kendilerini.)

Agrippa aslında ünlü bir doktordu. **1. François'nin** annesinin hekimliğini yapmış, sonra siyasal nedenlerle Fransa'dan kovulmuş, kendisini tarihçiliğe vermiş ve büyücülük iddiasıyla da Brüksel'de bir yıl hapis yatmıştı. Sonunda da sefalet içinde Grenoble'de bir hastanede ölmüştü.

Bodin:

Agrippa'nın aslında ünlü "Beyefendi" diye çağırdığı ve hep yanında gezdirdiği kara bir köpek, ok gibi fırlayıp nehre attı kendisini, o kara köpek şeytandan başka bir şey değildi ve gerçekten de Agrippa'nın beyefendisiydi, diyordu.

Wier:

— O kara köpek şeytan falan değildi. Agrip-

pa'nın çok sevdiği bir hayvancıktı sadece, diye cevap veriyordu.

Ama o sıralarda kimsenin Jean Wier'nin sözlerine aldırdığı yoktu. O nedenle de Wier'in iddiaları hiç bir yankılanma yaratmıyordu. Bodin'ın kitabı ise herkesin ağzındaydı.

Yine o devrin en ünlü bilgelerinden **Bosset** de, bütün o mantık sağlamlığına rağmen yürekten inanıyordu cadılara.

17. yüzyılın sonlarına doğru **Doktor Bonet,** büyücülüğün saçmalığıyla ilgili tıbbî kitabını ancak Fransa'nın dışında bir yerde yayınlayabildi ve ancak 18. yüzyılın ortalarına doğru **15. Louis'nin** doktoru **Abraham de Saint-Andrè** cesaret edebildi büyüyle büyücülüğe karşı bilimsel çıkışlar yapıp, bütün bunların hepsini tümden reddetmeye...

KRALIN BİLE SUYU KAYNAMIŞTI...

"Kara Büyü" de olsun, **"Ak büyü"** de olsun, büyücü kadınların doktorlukla eczacılığa yaklaşan bir yönleri vardı eski devirlerde. Küçücük şişelerde sayısız ilâçlar diziliydi dolaplarında. Çeşit çeşit şuruplar, damlalar, merhemler, haplar, uyuşturucular, panzehirler bulunurdu bu şişelerde. Hepsi de etkileri denenmiş kocakarı ilâçlarıydı bunların ama, zamanla hazırlanışları geliştirilecek ve sonunda eczacılık biliminin temellerini meydana getireceklerdi. **Rönesansın** ünlü doktoru **Paracelse** kendi devrinde tam 1527 tane tıp kitabını hiç bir işe yaramadıkları iddiasıyla yakmış ve:

— **En işe yarayan ilâçlar yine de büyücülerin yaptığı ilâçlar,** demişti.

Büyücü kadınlar, ağrılarla acıları dindiren ilâçlar, yaralara iyi gelen merhemler yapıyorlar ve sinir hastalıklarını da telkinle tedavi ediyorlardı. Bunların hepsi mesleklerinin ciddî yönüydü. Yine büyücü kadınlar çoğunlukla ebelik de ediyorlardı. Ancak tıbbın bu karanlık döneminde kocakarı ilâçları yapma sanatının arkasında bir yığın zehir satıcısı, kimyagerlik maskesi arkasında bir yığın kalpazan, ebelik adı arkasında bir yığın muskacı cirit atıp duruyordu.

Ayrıca büyücü kadınların bir hüneri de iskambil ve avuç falına bakmaktı.

Bütün bu falcılık ve büyücülük ortamının içinde korkunç söylentiler yayılmaya başlamıştı halkın arasına. Nitekim bu söylentiler **14. Louis** devrinde, içine en yüce kişilerin de karıştığı zincirleme cinayetlerle yüklü bir tarihsel skandalın patlamasıyla sonuçlandı.

Zehirciler örgütünün ilk filizleri

Notre-Dame Kilisesinin papazları, kimsenin adını ve kişiliğini açıklamadan, kendilerine günah çıkartmaya gelenlerin sık sık cinayet itiraflarında bulundukları açıklıyorlardı. Kilisenin günah çıkartma hücrelerine girenler:

— **Geçenlerde şunu zehirledim, Tanrı beni bağışlasın,** deyip duruyorlardı papazlara.

Birdenbire ölüveren kontların, düklerin, markilerin de sayısı artıvermişti. Yine günah çıkartma hücrelerinden birinde kralla veliahdın da zehirleneceğine dair bir kâğıt bulunmuştu. (Bastille cezaevinin arşivlerinde bu kâğıdın 21 Eylül 1677 günü bulunduğu kaydedilmiştir.)

Aynı yılın 5 Aralığında kralın gizli polis şefi **La Reynie, Louis de Vanens** adında soylu bir kişiyi tutuklamıştı. Soylu kişiyle metresi **Finette'**in üstünde çıkan kâğıtlar, büyük bir kalpazan ve büyücü çetesini ortaya koyuyordu. Kimler yoktu ki bu çetenin içinde. Papazlar, yüksek rütbeli subaylar, ünlü bankerler, bunların sadık uşakları ve bir yığın çeteye bağlı ne idüğü belirsiz kişiler... Durum derhal saraya bildirildi. Ancak bu çete henüz bulunmuştu ki gizli polis şefi, görünüşte aynı çeteye benzeyen fakat önemi çok daha büyük olan bir başka çetenin izini daha buldu..

Büyük Çete

1678 yılının sonlarına doğru, müşterisi pek de fazla olmayan **Perrin** adında fakir bir avukat, **Paris'in** kuytu köşelerinden birindeki bir lokantada akşam yemeği yiyordu. Lokantayı şişman bir kadın işletiyordu. Lokantacı kadınla, erkekli kadınlı üç beş kişi daha bir masaya oturmuşlar, güle eğlene, kahkahalar ata şarap içiyorlardı. Masada ablak yüzlü, yanaklarından kan damlayan fıçı gibi bir kadın hemen dikkatini çekmişti avukatın. Şişman karı boyuna kafayı çekip duruyor ve boyuna gülüyordu.

Şişman fıçının adı **Marie Bosse'**du. Vaktiyle at cambazlığı yapan bir kocası vardı. Ama epey zaman önce ölmüştü kocası. Şimdi duldu. Kâğıt açarak, fal bakarak geçiniyordu.

— Meslek, bizim meslek anam babam, diyordu fıçı. Kimler gelmiyor ki bana. Düşesler, markizler, prensler, senyörler...

Daha üç zehirlenme işini kıvırdı mı, milyonları cebine koyup bir kıyıya çekilecekti falcı karı.

Kadın bunları söylerken masadakiler daha da yürekten gülüyorlardı ortalığı çınlata çınlata. Gerçekten de şişman falcı, matrak mı matrak bir karıydı. Sözleriyle haline bakıp da katılmamaya imkân yoktu.

Sadece bir köşede oturan avukat Perrin, falcının sözlerini duyar duymaz lokantacı kadının birden yüzünün değiştiğini, bir an kaşlarının çatılır gibi olduğunu görmüş ve söylenenlerin pek de gülünecek türden şeyler olmadığını sezinlemişti.

Avukat Perrin gizli polis şeflerinden biriyle ahbaptı. Gidip ona anlattı olup biteni. Polis şefi de keza hiç gülmedi duyduklarına. Ve aynı gün ajanlarından birinin karısını, sanki kocasından dertliymiş de çare arıyormuş gibilerden şişman falcıya gönderdi. Falcı Marie Boss, sözverdi ajanın karısına:

— Hiç canını sıkma şekerim, dedi. Elimden geleni yaparım, seni rahata kavuşturmak için.

Ve ajan karısı ikinci kez falcıya gidişinde, falcı bir küçük şişe zehir verdi kadına:

— Al bunu, yavaş yavaş içir kocana, eşşek cennetini boylasın herif, dedi.

Ajanın karısı zehir şişesini doğru gizli polis şefine, o da şişeyi doğru âmiri La Reynie'ye iletti.

La Reynie hemen lokantacı kadınla, falcı Marie Bosse'u, Bosse'un kızını ve iki oğlunu tutukladı.

Bastille cezaevinin arşivlerinde Marie Bosse'un 4 Ocak 1679 günü evinde sabaha karşı tutuklandığı kayıtlı. Falcı kadın, kızı ve iki oğluyla aynı yatakta yatıyormuş. Başka yatak yokmuş evlerinde. Yani duruma bakılırsa büyücü, mesleğinde tam istediği yere henüz gelememişti.

Daha ilk sorguda öyle şeyler anlattı ki Marie Bosse, kralın gizli polis şefi küçük dilini yutacak gibi oldu.

10 Ocakta mahkeme, gizli polisin falcı kadınla lokantacı kadın ve suç ortakları hakkında kovuşturmayı derinleştirmesini kararlaştırdı. 12 Martta basit bir manifaturacının karısı olan **Catherine Deshayes** tutuklandı Catherine'in büyücüler arasındaki adı **Voisin "Komşu"**ydu. Cinayet tarihinin hâlâ unutamadığı en büyük zehir tacirlerinden biriydi bu komşu.. Ve dua etmek için girdiği bir kiliseden çıkarken tutuklanmıştı.

La Reynie işte bu "Komşu"nun izinden giderek, aklın, mantığın, izanın ve insafın alamayacağı çok geniş bir cinayet çetesinin ortasında dalaşacaktı. Ve şöyle bir not yazacaktı günlüğüne:

"İnsan hayatı apaçık bir ticaret konusu olmuş. Zehir hemen hemen bütün aile geçimsizliklerinde baş vurulan tek ilâç halinde. Paris'te olsun, taşrada olsun, köylerde olsun, bu tür cinayetler almış yürümüş..."

Yakalanan büyücülerin anlattıkları

Marie Bosse gizli polis şefine şöyle diyordu:

— El falına bakanların köküne kibrit suyu dökmekten daha yararlı hiç bir şey yapılamaz. İster soylu, ister halktan olsun bütün kadınların felâketi olmaktadır bu el falı. Falcılar ergeç kendilerine fal baktırmaya gelen kadınların zayıf noktalarını yakalamakta ve bu yoldan onları avuçlarının içine alarak, hepsini diledikleri gibi oynatarak, diledikleri noktaya yöneltebilmektedirler.

Falcıya göre yalnız Paris'te dört yüzden fazla falcı ve büyücü vardı. Ve bunlar hangi sınıftan olursa olsun bütün kadınların üstünde bir egemenlik kurmuşlardı.

Marie Bosse falcılarla büyücülerin kazandıkları paraları da açıklıyordu. Bunların bir çoğu kocalarına dükkânlar alıyor, kendilerine kâşaneler kuruyorlardı. Bu ölçüde servet kazanabilmek için de herhalde sadece el falına bakmakla yetinmiyorlardı.

Voisin de şöyle diyordu:

— **Bildiğiniz gibi değildir bu falcılık mesleği. Öyle bir iştir ki bu, aşk ilişkilerinin bütün düğümleri buradan geçer ve bazan düğümler zehir ticaretiyle çözümlenir. Bir küçük şişe zehir en azından on bin papel getirir.**

O sıralarda tutuklanmış bir başka büyücü kadın da onaylıyordu bu sözleri.

Büyücü Lesage ise daha önemli bilgiler veriyordu:

— **Bütün o bakırdan altın yapmaya çalışanlara, servet yapmak için kimyagerlikle uğraşanlara ve kendisini bu tür işlere vermiş olanlara dikkat ediniz. Bunların asıl kazançlarının kaynağı çok daha başka şeylerdir. Çocuk alma ve daha bir sürü cinayet, kimyagerlikten de, falcılıktan da çok daha fazla getirir. Bu tür gizli bilimlerle uğraştıklarını söyleyenlere başvuranlar çoğunlukla ya kocalarını, ya karılarını, ya babalarını, hattâ bazan da henüz daha memedeki çocuklarını öldürmek için zehir arayanlardır. Ve bütün bu falcılarla büyücüler öyle önemli kişilerin kanatları altındadırlar ki, her türlü cinayeti büyük bir güvenlik, hattâ özgürlük içinde yürütüp durmaktadırlar.**

Halkın büyücülerden istediği genellikle iki şey vardı. Birincisi geleceği öğrenmek, ikincisi zengin olmak...

Büyücülerin ise zengin olmak için gösterdikleri çeşitli yolların hepsi daima aynı kapıya; çeşitli büyüler-

le şeytanla dostluk kurmaya, şeytana kurbanlar adayarak, ondan servetin tılsımını elde etmeye çıkıyordu.

Ve hep bu kapıya çıkan yollar çok kanlı cinayetlerden geçiyordu.

SEHPADAN DÖNEN KALPAZAN

Geleceği önceden keşfetmek, zengin olmak, sevdiğini kendisine bağlamak yahut kocasından veya karısından kurtulmak; büyücülüğün günümüze kadar gelen değişmez konularıdır bunlar...

Evde oturup pasyans açan hanımlardan, kimseye çaktırmadan usulca muska yazdırmaya gidenlere; kocasını dışarda kurduğu ilişkilerden soğutmak için paçasına kırk papazın okuduğu domuzyağı sürenlerden, sert erkekleri yumuşatmak için kahvesine kurutulmuş eşek dili tozu dökenlere; sevgilisinin aşkını pekleştirmek amacıyla kendisine altı aylık hamile kadın çişine batırılmış şeftali yedirenlere kadar çeşitli büyüler peşinde koşanlara İstanbul'da dahi bol bol rastlanmaktadır. Ve batıdaki halk gazeteleri hâlâ daha bol bol falcı ilânlarıyla doludur.

Ünlü tarihçi **Ravaisson** ise üç yüz yıl önce büyücülüğün, nasıl kanlı ve karanlık cinayetlerle toplumda kanserleşmiş olduğunu şöyle anlatmaktadır:

"Bir kadın, genellikle bir fahişe doğum yapmak zorunda kaldığı zaman büyücüler kendisini yere çizilmiş bir yuvarlağın ortasına koyarlar ve yuvarlağın da kıyılarına siyah şamdanlar dikerlerdi. Çocuk doğduğu zaman annesi bebeği Şeytan'a armağan ederdi. Töreni yöneten büyücü bir yığın afsunlu sözler söyleyerek yeni doğmuş çocuğu bazan da annesinin göz-

leri önünde boğazlardı. Ama çokcası doğal bir tepkiyle çocuk son dakikada annesi tarafından kurtarılmak istendiği için, yeni doğmuş bebek başka bir yere götürülür ve orada kurban edilirdi şeytana. Bu âyinlerde gerektiğinde bırakılmış böyle bir yığın çocuk vardı. Fingirdek kadınlarla, kazaya uğramış kızlar, gayri meşru ilişkilerden olma çocuklarını falcılara bırakırlardı. Ayrıca falcılar bu tür doğumları sessiz sedasız halletmekte tanınmış ebelerle de işbirliği kurmuşlardı. Bebek vaftiz edildikten sonra hemen öldürülür veya bir mezarlığa ya bir ormanın kuytu bir köşesine gömülür yahut da bir fırında yakılırdı."

Büyücü **Marie Bosse**:

— Paris'te zengin olmaya çalışan o kadar çok ve o kadar çeşitli insan var ki, bunların hepsi bu tür büyülerin peşinde, diyordu.

Paris'in gizli polis şefi **La Reynie** de anılarında şöyle yazıyor:

— Bunlara inanmak gerçekten zor. Ne çare ki bu işleri yürüten ve yönetenler bu konularda öylesine ayrıntılı bilgiler veriyor ve öyle itiraflarda bulunuyorlar ki, insanın bütün bu cinayetleri kuşkuyla karşılaması imkânsızlaşıyor.

Madenlerden altın yapma sanatı

La Reynie bir yandan ucunu yakaladığı büyücüler çetesi konusunda kovuşturmasını derinleştirirken, bir yandan da daha önce yakaladığı soylu kişilerle donanmış kalpazanlık ve ölüm çetesiyle uğraşıyordu.

Polis şefi 5 Aralık 1677 de soylu kişilerden **Louis de Vanens** ile metresi **Finette'i** yakalamış ve bunların

üstlerinden çıkan listelerdeki adların önemi karşısında afallayıp kalmıştı.

Çetenin başı **François Galaup de Chasteuil** adında bir başka soylu kişiydi. Çok ünlü bir aileden geliyordu. Ordunun en üst kademelerindeki generallerle, kilisenin en önde gelen yöneticileriyle ve bütün kalbur üstü sanatçılarla yakın dostlukları vardı "Üstad"ın. Babası Aix kentinin başsavcısıydı. Ağabeyi aynı kentte baro başkanıydı. Küçük kardeşi ozandı. **Boileau**'nun **La Fontaine**'in, **Mlle de Scudery**'nin dostuydu. "Üstad" iyi bir eğitimden geçmiş ve hukuk doktoru olmuştu. Sonradan Malta sövalyeliği unvanı verilmişti kendisine Fransa'nın en büyük şeref nişanı takılmıştı. Arkasından devrin en büyük generali **Condé**'nin muhafız alayına kumandan tayin edilmişti. Ve sonunda bir filo kurarak Malta sövalyelerinin arması altında Türk korsanlarına karşı savaşa girişmiş, Türk korsanlarına tutsak düşmüştü. İki yıl tutsak kalmıştı Türk korsanlarının elinde. Türklerin elinden zor belâ Marsilya'ya kaçmış, orada da bir manastıra girip papaz olmuştu. Ancak "Üstad"ın papazlığı da bir garip papazlıktı. Manastırdaki odasına iri berrak gözlü, uzun boylu, sarışın genç bir kızı kapatmış ve sözde çile doldurmak için girdiği manastırdaki papaz odasında kızı gebe bırakmıştı. Kız tam doğum yapmak üzereyken de sırdaşlık ettiği kambur bir papazla, kızı yatağında boğup öldürmüştü.

Karanlık bir geceydi. "Üstad" ile kambur papaz boğdukları kızın cesedini manastırın kilisesine taşımışlar, kilisenin tabanındaki taşlardan bir kısmını sökerek cesedi gömmek için kilisenin içinde bir mezar kazmaya başlamışlardı. Gecenin ortasında kazma sesleri kilisenin kubbelerinde sağır yankılar yaratıyordu. Dua

ederken kilisede uyuya kalmış bir papaz, bu seslere uyanmış ve kilisenin sarılı mavili renkli camlarından süzülen ay ışığında, boğulmuş yerde yatan genç kadın cesediyle, cesedi gömmek için kazılmakta olan mezarı görmüştü. Bu korkunç tablo karşısında ödü kopmuştu papazın ve olduğu yerde iyice büzülüp sabahı beklemeye başlamıştı. Gün doğarken de doğru ilgililere koşup anlatmıştı gece gördüklerini. "Üstad" tutuklanmış, yargılanmış ve idama mahkûm edilmişti. Darağacının dibinde tam asılacağı sırada, cezaevi kumandanı olan **Louis de Vanens** bir yığın askerle çıka gelmiş ve "Üstad"ı asılmaktan kurtarmıştı. Vanens ile Chasteuil yani "Üstad" çok eski arkadaştılar. Böylece Üstad son dakikada canını kurtarmış ve Vanens ile birlikte Nice'te kuytu bir yere saklanmıştı.

Vanens ile "Üstad" Nice'te saklandıkları o kuytu yerde başlamışlardı simya bilimine. Yani bakırdan altın yahut gümüş yapma araştırmalarına.

Soyluların marifetleri

Gizli polis şefinin kalpazanlıktan yakaladığı Louis de Vanens işte o vaktiyle Chasteuil'ü idamdan kurtarmış ve kendisiyle Nice'te simya bilimine atılmış olan Louis de Vanens'di. Chasteuil daha önce de uğraşmıştı bu işle ve bakırı altına çeviren tılsımı bildiği iddiasındaydı. Ancak Nice'de saklanırlarken Vanens'e:

— **Sana hayatımı borçlu olduğum için karşılığın da bakırdan gümüş yapma sırrını öğreteceğim sadece,** demişti.

Ama bakırdan altın yapma konusunda hiç bir şey söylememişti. Vanens'e böyle bir sırrı vermek için, onu yeter derecede ağzı sıkı bulmuyordu.

Bütün bu akıl almaz serüvenlerden sonra "Üstad", yine bir kolayını bulmuş ve **Duc de Savoi**'nin ordusuna yüksek bir rütbeyle kapılanmıştı. Ayrıca Duc'ün oğlu prens **Plèmont**'un eğitimini de üstüne almıştı. Chasteuil bir yandan prensi eğitirken, bir yandan da inat ve ısrarla bakırdan altın yapmaya uğraşıp duruyordu. Bu değişimi sağlayacak bir yağ bulduğuna da yürekten inanmıştı. Ve aynı zamanda eski Yunan ve Roma yazarlarından çeviriler yapıyor, şiirler yazıyordu.

"Üstad"ın yaşı artık kırkı geçmeye başlamıştı. O devrin yazarları üstadı şöyle çiziyorlar:

"Kısa bir boyu vardı. Gayet zayıftı. Vaktiyle aldığı bir yaradan ötürü durmadan öksürürdü. Rengi sarımsı, saçları düz ve siyah, sakalı kösemsi, sırtı kamburumsuydu."

Aynı dönemde yaşamış olan tarihçi **Morèri** ise "Üstad" hakkında şöyle diyor:

"M. de Chasteuil, Platon felsefesini fevkalâde iyi bilen, dört başı mamur tam bir aydın ve efendi kişiydi."

Vanens ile Chasteuil yine bir ünlü soylu olan **Robert de Bachimont**'la birleşmişlerdi. Bachimont hem çok zengin, hem de bir ara başbakanlığa kadar yükselmiş olan **Fouguet**'nin akrabasıydı.

Bachimont'un çeşitli yerlerde laboratuvar haline getirilmiş bir çok evi vardı. Paris'teki evlerinin birinin üst katında bir koca fırın, yine aynı katta ayrıca iki küçük fırın, bodrumda da ayrıca daha büyük bir fırın bulunuyordu. Yine Paris'teki bir başka evi imbikler, çeşitli eczalar, demir parçaları, civalar, türlü türlü tozlarla tam bir kimyahane gibiydi. Bunlardan başka Lyon'da da madenleri eritmek, bakırdan altın yapmak için ge-

rekli görülen her türlü takım taklavat ve avadanlıkla donatılmış bir ayrı evi daha vardı.

Çete hızla büyümeye başlamıştı.

Portekiz'i beş altı yıl yönetmiş olan **Kont de Castelmelhor** bile ilgiliydi bu işlerle. Hattâ bir ara Castelmelhor İngiltere'ye gitmiş, 2. Charles ile ahbaplığı iyice koyulaştırmış ve kıral ölürken yanı başında bulunmuştu.

Chasteuil yani "Üstad" ile bütün arkadaşları hangi madene dokunulsa onu hemen altına çevirecek olan sihirli taşı arıyorlardı. Simya biliminde bu taşa **"Kimya taşı"** adı veriliyordu. Ve bu işle uğraşanlardan bir çoğunun sandığı gibi onlar da bunu, ancak cıvayı katılaştırmakla elde edebileceklerine inanıyorlardı.

Bugün bilginler bu insanların bu konuda pek de yanılmadıklarını kabul etmektedirler. O devrin simyacıları madenlerin bir takım maddelerden meydana geldiklerini keşfetmişlerdi. Sadece madenler kendilerini meydana getiren maddelerin birleşim oranlarına göre birbirlerinden ayrılıyorlardı. Şayet bu oranları arzuya göre ayarlayacak bir eleman bulunursa, madenleri de birbirleriyle değiştirmek, örneğin cıvadan gümüş, kurşundan altın yapmak mümkün olacaktı. Ve bu ayarlayıcı eleman "Kimya taşı" yani katılaşmış cıvaydı. Ama bu cıva bilinen adi cıva değildi. Simyacıların **"Yeşil aslan"** dedikleri başka türlü bir cıvaydı.

Chasteuil ile arkadaşları sadece bu özel cıvayı katılaştırma çâreleriyle uğraşmıyorlar, ayrıca altını da eritmeden su haline getirmeye çalışıyorlardı. Çünkü su halindeki altın insanlığın yaşamını değiştirecek, ihtiyarları gençleştirecek, vebayı iyileştirecek, zayıflığı, cılızlığı önleyecekti.

Bu arada cıvayı bir türlü katılaştıramadıkları için de madenleri değiştirecek bir takım daha başka tozlar ve yağlar bulmaya uğraşıyorlardı. Ve bunun sırrını bulduklarına da inanıyorlardı. Bu inançta da haklıydılar, hiç değilse gümüş konusunda..

Ne çâre ki bütün bu çabaların arasına sık sık cinayetler, büyüler, kalpazanlıklar ve zehirler de karışıp duruyordu. Ve gizli polis şefi ne halt edeceğini bilemiyordu.

BÜYÜCÜ VANENS CEZAEVİNE KÖPEĞİYLE BİRLİKTE GİRMİŞTİ

Olaylara bir işportacı yahut bir köşe başı düşünürlüğü açısından bakarsak, acaba üç yüz yıl önce madenlerden altın yapmak için uğraşanların işledikleri cinayetler mi daha korkunçtu, yoksa günümüzde atom bombalarıyla, kobaltlarla uğraşanların mı cinayetleri daha korkunçtur ve alt tarafı sonunda bütün bunların hepsi de iktisadî nedenlere dayanmamakta mıdır; bunun cevabını vermek kolay olmayacaktır.

Ancak şu kadarı kesindir ki, ta başından beri gerek fizikteki, gerek kimyadaki araştırı ve gelişmeler insanlığın hem mutluluğu hem bahtsızlığı için kullanılıp durmaktadır. Ve bunun da suçu bilimin kendisinde değil, toplumsal yapıların hâlâ daha bilimleri salt insan mutluluğu için kullanacak düzeye erişmemiş olmasındadır.

O nedenle büyücülükle bilimin henüz sarmaş dolaş yürüdüğü dönemlerde de, gerek tıbbî, gerek kimyasal aranışlarm cinayetlere kayan uzantıları, toplumsal açıdan büsbütün sürprizli örnekler değildir.

17. yüzyılın gizli polis şefleri bu tür cinayetleri çözmekte uğraşırlarken elbetteki torunlarının çok daha devleşmiş lâboratuvarlarda çok daha korkunç plânlara uygun araştırılar yaparak, dünyayı tümden uçuracak güçlere kavuşacaklarını akıllarından bile geçirmiyorlardı.

* * *

14. Louis devrindeki polis arşivlerinden **Chasteuil'**ün başkanlığındaki altın yapma örgütünün nerelere kadar kol budak sarmış olduğunu bütün ayrıntılarıyla öğreniyoruz. 1676 yılında bunların hepsi de Paris'te oturuyorlardı.

Devrin ünlü doktoru **Rabel,** kralın özel danışmanı zengin banker **Pierre Cadelan** ve Kraliyet Meclisi üyelerinden genç avukat **Jean Terron de Clausel** bunlardandı. Jean Terron gizli polisin ilk olarak tutukladığı Vanens ile birlikte aynı evde kalıyordu. Avukatın çete içindeki önemi, serbestçe kimyagerlik yapma iznini koparmış olmasından geliyordu. Doktor Rabel ise gerçekten üstün bir bilgindi. Alkolle asid sülfirik karışımından meydana gelen ve kanamaları durdurmakta kullanılan bir ilâç bulmuştu. Rabel'in adını taşıyan bu ilâç zamanımızda ilâç endüstrisinde dahi geçerliliğini henüz yitirmiş değildir. Rabel'in ayrıca bulduğu her derde devâ bir başka ilâcı daha vardı. Bu ilaç hakkında söylenip yazılmış övgü şiirleri, günümüzün modern reklâmcılığıyla kıyaslandığı zaman hiç de geride kalmayan bir nitelikteydi. Banker **Cadelan'**a gelince, o sadece kesesinin ağzını açmış, tonla para veriyordu altın yapma örgütüne.

Devrin büyük düşünürü **Jean Bodin** simya bilimiyle uğraşanlar hakkında şunları yazmaktadır:

"Çeşitli bitkilerden çıkardıkları sularla gerçekten çok yararlı ilâçlar, tozlar yapıyorlar ve madenleri altına çevirmek için uğraşıyorlardı. Ama aynı zamanda sahte para basarak kalpazanlık da ediyorlardı."

Polis, banker Cadelan'ı tutukladığı zaman, banker altın almak için bankaya gitmek üzereydi. Tarihçilerin iddia ettiği gibi alacağı altınlarla sahte paralar mı basacaktı? Yoksa altın yapma örgütüne gerekli araçları satın almak için mi gidiyordu bankaya, orası pek anlaşılamamıştır. Ancak çetenin **"Üstad"** diye söz ettiği Chasteuil'ün madenlerden gümüş ve altın yapmak için bulduğu formüllere bütün örgüt can-ü gönülden inanıyordu. Bu formüllerle Vanens gümüş elde etmiş ve bu gümüşleri de Paris bankasına satmıştı. Bugün, banka memurunun bunları yanlışlıkla gümüş diye aldığı biliniyor artık. Chasteuil de, Vanens de bakırdan gümüş yapıyoruz diye bir çeşit nikel yapmışlardı.

5 Aralık 1677 sabahı Louis de Vanens tutuklandığı zaman İçişleri Bakanı nihayet tam bir kalpazan çetesinin ele geçtiğini düşünmüş ve peşpeşe genç avukat Terron'u, banker Cadelan'ı, bay ve bayan **Bachimont'u**, Vanens'in uşağını tutuklatmış, hepsini de Bastille zindanına doldurmuştu.

Doktor Rabel korkusundan İngiltere'ye kaçmış ve simyaya meraklı olan İngiltere Kralı **2. Charles'ın** yanına sığınmıştı. Kral büyük itibar göstermişti doktora. Ama sonradan doktor Fransa'ya dönünce yine de tutuklamışlardı kendisini.

Örgütün üstadı Chasteuil ise o sıralarda yatağında sessiz sedasız ölüp gitmişti. Düşünün ki, o esnada tu-

tuklanan kişilerin hepsi de sarayla ilişkisi olan önemli kişilerdi. Kimi kralın özel danışmanı, kimi Başbakanlık etmiş devlet adamlarının akrabaları, kimi **Kraliyet Meclisi** üyesiydi.

Buna rağmen bu tutuklamaları hiç değilse başlangıçta kimse önleyememişti.

* * *

Kralın gizli polis şefi **La Reynie** aynı yıllar içinde önce, kalpazanlıkla da uğraşan, önemli simyacıların kovuşturmasını derinleştirirken; bir avukatın rasgele bir ihbarıyla da bir büyücü çetesinin peşine düşmüştü.

Ve sonunda her iki çetenin de birbiriyle ilişkili olduğu açığa çıkmıştı.

Her iki çete arasındaki ilişkiyi Louis de Vanens yürütüyordu. Louis de Vanens uzun boylu, yakışıklı kibar bir kişiydi. Sarayla çok üst plânlarda yakın bağlantıları vardı. **14. Louis'nin** dillere destan olmuş metresi **Markiz de Montespan'la** senli benli dosttu. Belki de dosttan daha ötede bir yakınıydı Markizin.

Ve bu Vanens aynı zamanda büyücüler çetesinde **"Komşu"** adıyla ünlü kadının da meslekî sırdaşlarındandı. Hattâ bir ara büyücülerin başına **"Üstad"**lık etmiş, ona simya bilimiyle ilgili bilgiler vermişti. Buna karşılık "Komşu" da Vanens'e büyücülükle ilgili afsunları öğretiyordu.

Vanens'in uşağı, efendisinin ne derecede büyülere meraklı olduğunu itiraf etmişti. Uşak, polis arşivlerindeki ifadesinde şöyle diyordu:

— Bir gece Vanens bir papazla birlikte beni de yanına alarak ormanlara gitti ve çeşitli afsunlar oku-

yarak Şeytanı çağırdı. Derdi, Şeytanın yardımıyla hazine bulmaktı ormanda.

Anlaşılan şu ki, Vanens hem bir yandan simyacı, hem bir yandan büyücü, hem bir yandan Markiz de Montespan'ın dosttan da yakın arkadaşıydı.

Ve polis şefi La Reynie işte bu Vanens'i tutuklayıp Bastille zindanına kapatmıştı. Vanens'in bulunduğu hücrede daha başka tutuklular da vardı. Vanens cezaevine köpeğiyle birlikte girmişti. Kahverengili beyazlı bir köpekti bu. Gece yarısına doğru Vanens köpeğinin karnına yatıp bir takım dualar okuyor, haçlar çıkarıyordu. Sonra da üstünde **Meryem Ana'nın** resminin bulunduğu bir kitabı alıyor ve Meryem Ana'nın resmini köpeğinin gerisine takıyordu. Ve şöyle diyordu:

— Ey ulu Şeytan çık ortaya. İşte aradığın kadın köpeğin gerisinde duruyor.

Vanens'in hücre arkadaşları bu garip eylemlere bozuluyorlar:

— **Ulan ne yapıyorsun öyle, Meryem Ana'nın resmi köpeğin gerisine bağlanır da Şeytan çağrılır mı,** diye soruyorlardı.

Vanens de:

— **Ne Tanrı, ne kral, hiç kimsenin gücü yetmez beni bu yaptığım şeylerden engellemeye** diyordu.

Bu tür inançların ne ölçüde güçlü olduğunu anlamak için o sırada Vanens'in Bastille'de tutuklu bulunduğunu düşünmek yetişir. Biri yaptığı büyüleri söyleyiverirse, diri diri yakılmaya gideceğini biliyordu Vanens. Buna rağmen Şeytanı çağırmak için yine de Meryem Ana'nın resmini köpeğinin gerisine takmaktan geri durmuyordu.

Polis şefi La Reynie'nin not defterlerini okurken

Vanens'in, o tarihlerde oynadığı role ne denli önem vermek gerektiği anlaşılıyor.

Polis şefi şöyle yazıyor defterlerinde:

"Vanens'in uşağına verdiği ifadeleri okudum. Uşak, Vanens'in Markiz de Montespan'a çok ilginç öğütlerde bulunduğu konusundaki sözlerinin ifadesinden çıkartılmasını istedi."

Bu öğütler neydi acaba?

Polis şefi bunu da çözümleyecek ama iş markizi yakalamak konusuna gelince aşılmaz duvarlarla karşılaşacaktı.

* * *

Günümüzde büyü olarak yapılanlar nedir? Bir sevgilinin saçından bir tel alıp ateşe atmak ve:

— Bu saç teli ateşle nasıl kıvranarak yanıyorsa o da benim için öyle yansın, demek.

Yahut bir mumun üstüne sevdiği kişinin adını kırk bir kere yazıp mumu yakmak ve:

— Bu mum nasıl yanıp eriyorsa o da benim için öyle yanıp erisin, demek.

Yahut en korkuncu, hamurlaşmış sabundan düşmanının minüskül heykelini yaparak üstüne kırk bir iğne saplamak ve sabunu bir kuyuya atıp:

— Bu sabun eridikçe o da eriyip gebersin, demek.

Oysa üç yüz yıl önce 14. Louis'nin dillere destan sevgilisi, Fransa sarayının Tanrıçası Markiz de Montespan'a büyü konusunda verilen öğütler bunların hiç birisine benzemiyordu. O öğütler çok daha belâlı, çok daha karanlık, çok daha vahşi öğütlerdi.

BÜYÜCÜLERİN SULTANI VOISIN

Büyücülük tarihinin cinayetler açısından belki de en ünlü adı, falcılar arasında **Voisin "Komşu"** lâkabıyla anılan **Catherine Deshayes**'dir. **La Fontaine**'in şiirlerinden birinde şöyle bir mısra geçer:

Bir kadın Paris'te falcılık ediyordu.

La Fontaine'in bu mısraında sözünü ettiği kadın Voisin'dir işte.

Voisin, **14. Louis**'nin gizli polis şefi **La Reynie**'ye verdiği ifadede şöyle diyordu.

— Kadınların bir çoğu, başka biriyle evlenmek istedikleri için ne zaman dul kalacaklarını soruyorlardı. Ve hemen hemen hepsi sadece bunu öğrenmek istiyor ve bunun için geliyordu. El falına baktırmak bahanesiyle gelenler dahi önce kapı yapmak için bir takım şeyler soruyor ve sonunda mutlaka yine bu konuyu açıyor, kocalarının ne zaman öleceğini öğrenmek istiyorlardı. Ben ise böyle şeyler soranlara daima aynı cevabı vermeği âdet edinmiştim. Kendisinden kurtulmak istediğiniz kişilerin ne zaman öleceğini ancak Tanrı bilir, diyordum. **O zaman da bana, senin falcılığında iş yok,** diyorlardı.

Voisin'in hizmetçisi **Margot** da şöyle diyordu.

— Bize gelmemiş kişi yok gibidir Paris'te. Her sınıftan, her çevreden sayısız insanlar Voisin'in kapısını aşındırır dururdu.

Gerçekten de durum aynen böyleydi. Parisliler cümbür cemaat, gruplar halinde gidiyorlardı falcı kadına. Voisin'in kentin kuytu bir ucundaki büyük bahçeli evinde sanki her gün, her gece eğlence partileri verili-

yordu. Ve bütün sosyete, büyücünün bahçesine öbek öbek toplanıp sıra bekliyorlardı.

Ayrıca bazı kişiler Voisin'i, ünlü bir sanatçıyı davet eder gibi kendi evlerine davet ediyorlardı. O tarihlerde büyücü kadının kazandığı paranın haddi hesabı yoktu. Müşterileri daha sabahtan, o henüz yatağından kalkmadan giriyorlardı kapısında kuyruğa. Ve bir insan seli bütün gün akıp duruyordu evine. Akşamları ise falcı kadının evinde ziyafetler düzenleniyor, kemanlar çalınıyor, vur patlasın, çal oynasın, eğleniliyordu. Uzun yıllar böyle sürdü Voisin'in yaşantısı.

Voisin, **Michelet**'nin yazdığı gibi karanlık, fakir mahallelerde, herkesten gizlenerek, korka korka üç beş kuruş kazanmaya çalışan eski zaman büyücülerinden değildi. Michelet'in anlattığı büyücüler çok daha eski dönemlerde yaşamışlardı. Voisin'in yıllık kazancı bir milyon liraya yakındı. Ancak falcı kadın avuçla harcıyordu parayı. Özellikle sevgililerine prens hayatı yaşatıyordu. Erkeklerini sıkıntı içinde görmeyi şanına uygun bulmuyordu. Ve doğrusu az buz da değildi erkeklerinin sayısı. Bunların başında Paris'in ünlü cellâdı **André Guillaume** geliyordu. O André Guillaume ki, Voisin'in birçok tanıdıklarıyla arkadaşlarının başını bizzat kesmişti ve az kalsın Voisin'in de başını kesmek zorunda kalacaktı. **Vikont de Cousserans**'ı, **Kont de Labatie**'yi, mimar **Fauchet**'yi, civardaki bir şarap satıcısını, büyücü **Lesage**'ı, simya ile uğraşan **Blessis**'i, **Madam de Brinvilliers**'yi hep o Guillaume idam etmişti.

Üstlerine çuvaldan kaba bir gömlek geçirilmiş, elleri arkadan bağlı mahkûmları, küçük arabasıyla infazın yapılacağı alana götürür, bunları idam kütüğünün

bulunduğu yüksek yere çıkartır, başlarını sağa sola çevirerek makasıyla enselerindeki saçları keser ve sonra diz çöktürüp, başlarını kütüğe koydurarak, baltasıyla bir darbede koparırdı kafalarını. Ve falcı kadın nedense çok severdi bu adamı.

Blessis, Lesage, Latour gibi büyücüler Voisin'den de daha çok para harcıyorlardı. Onlar iddia ettiklerine göre, bakırdan altın yapmanın tılsımını keşfetmişlerdi. Oysa Voisin gerçekten inanıyordu simya bilimine ve bu konuda kıtır atmayı ayıp sayıyordu. Voisin elinde kalan paralarını büyük işlere yatırır, endüstri ve bilimsel gelişmelere çok meraklı olduğu için fabrikaların kurulmasına sermaye yardımları yapardı. Ama bu alanda genellikle endüstrici adı altındaki dolandırıcıların tuzaklarına düşer ve kaptırırdı verdiği paraları.

Yarım milyonluk giysiler

Voisin gururlu mu gururluydu yaptığı işten. En yüksek sınıftan kişiler dahi karşısında binbir rica ve minnetle eğilmek zorunda kalıyorlardı. O da şaşaası ve debdebesi için gerekli gördüğü harcamaların hiç birinden kaçınmıyordu. Kendisi için özel olarak dokunmuş yarım milyonluk bir elbise ve mantoyla oturuyordu büyücülük tahtında. Kraliçenin bile giysileri Voisin'in giysilerinden daha şatafatlı değildi. Bütün Paris büyücünün sırtındaki mantoyla elbiseyi konuşuyordu. Manto kırmızı kadifedendi ve üstüne altınla 205 tane çift başlı kartal motifi işlenmişti. Mantonun içi en pahalı kürklerle duble edilmişti. Etekliği ise cam göbeği renginde ve yine kadifedendi. Üstüne inciler işlenmişti. Pabuçları da yine altından işlenmiş çift başlı kartal mo-

tifleriyle süslüydü. Yalnız mantosundaki işlemelerin değeri kırk bin liradan fazlaydı.

Bütün bunlar dokumacıların defterlerinden çıkartılarak arşivlere geçmiş hesaplardır.

Ama bütün bu servete rağmen Voisin eskiden kalma bir sürü adi ve bayağı alışkanlığından kurtaramıyordu kendisini. Sabahtan akşama fitil gibi sarhoştu. Sık sık ana avrat söverek saçsaça başbaşa dövüşüp duruyordu öteki büyücü meslekdaşlarıyla. En çok önem verdiği ve kendisine **"Büyük üstad"** dediği erkek büyücülerden Latour, sık sık tokatlamak zorunda kalıyordu Voisin'i.

Bir seferinde de büyücü kadın **"Büyük üstadı"**yla evinin bahçesinde gezinirken kocasına karşı tepesi atmış ve **"Büyük üstad"**a sopayla dövdürtmüştü kocasını. **"Büyük üstad"** elindeki bastonla kocasının kafasını gözünü yararken Voisin de **"Büyük üstad"**ın şapkasını tutarak kocasının yediği dayağı seyrediyordu. Sonunda **"Büyük üstad"** adama acımış, dayağı öyle bırakmıştı. Bu arada da zavallı kocanın burnu kopmuştu. **"Büyük üstad"** bir ara hırsını alamayıp burnunu ısırmıştı adamın.

Öte yandan yine aynı Voisin Paris Üniversitesi Rektörü Papaz **Saint-Amour**'un da senli benli yakın dostlarından biriydi. Ünlü soylulardan **Mme de la Roche-Guyon** kızının vaftiz annesiydi.

Voisin'in **"Büyük üstad"**a bahçede eşek sudan gelinceye kadar dövdürttüğü kocası gerçekten zavallı mı zavallı bir adamdı.

O tarihlerde Paris'te azgın kocaları yola getirmek için dua etmeye gidilen küçük bir kilise vardı Montmartre'da. Ancak azgın kocanın gömleğiyle cuma sa-

bahları erkenden gitmek gerekiyordu dua etmek için kiliseye

Voisin de inanıyordu kilisenin bu özelliğine. Ve kendisine kocalarından şikâyete gelen kadınları önce bu kiliseye gönderiyordu.

Bir seferinde de yine kendi kocasına öfkelenmiş, onu da yola getirmek için aynı çareye başvurmayı düşünmüştü. Ancak cuma sabahı erkenden kalkıp kiliseye gidecek kadar zamanı yoktu. O nedenle de kocasını çağırmış:

— **Ulan buraya bak,** demişti, **şimdi gömleğini koltuğuna alıp hemen o kiliseye gideceksin ve benim ağzımdan doğru dürüst bir adam olmak için dua edeceksin.**

Ve fıkara koca da gömleğini koltuğunun altına kıstırdığı gibi doğru kilisenin yolunu tutmuş, karısının ağzından doğru dürüst adam olmak için dua etmişti.

Herhalde böylesine bir kocayı yola getirmek için kilisenin iyi saatte olsunları fazla bir çaba harcamamış olmalıydılar.

Voisin'in yine sevgilileri arasında bulunan devrin erkek büyücülerinden Lesage bir gün falcı kadına:

— **Artık bir icabına bak şu hımbıl kocanın,** demişti.

Bir koyun yüreği satın almışlar ve Lesage kendi usulünce koyun yüreğini afsunladıktan sonra, yüreği bahçedeki ahır kapısının arkasına gömmüşlerdi. Ve o anda Voisin'in kocası mide sancılarından kıvranmaya başlamış, kendisine kötü bir büyü yapıldığını anlayarak:

— **Etmeyin eğlemeyin, şayet beni öldürmek istiyorsanız, böylesine işkenceler çektirmek yerine kafama bir kurşun sıkın,** diye yalvarmaya başlamıştı.

Voisin bu yakarılar karşısında pişmanlığa düşmüş, papazlara koşarak günah çıkartmış ve dönüşte Lesage'ı yaptığı afsunu bozmaya zorlamıştı. Lesage da afsunu bozmuş, Voisin'in kocası iyileşmişti.

Mesleğe giriş

Voisin, gizli polis şefi La Reynie'ye, mesleğe nasıl atıldığını şöyle anlatmıştı:

— O tarihlerde kocam boş gezenin boş kalfasıydı. Ufak tefek şeyler satmak için açtığı dükkân iflâs etmişti. Ben de bu nedenle kendimde bir Tanrı vergisi olarak gördüğüm falcılığa başladım. Daha dokuz yaşındayken avuç falına bakmasını ve insanların fizyonomilerinden sonuçlar çıkarmasını öğrenmiştim. Tam on dört yıl üstadların yanında bu konularla uğraşarak yetişmiştim. O yıllarda bir papazın günahkârları öğütle yola getirmek ve rezaletleri örtbas edip önlemek için kurduğu bir ruhaniler grubu vardı. Bir süre de oraya devam ettim. Falcılık konusunda en değerli papazlarla konuşuyor, Sorbonne'daki profesörlerle tartışmalar yapıyordum. Hiç biri ileri sürdüğüm görüşlere doğru dürüst bir cevap veremiyordu. Sonunda evi geçindirmek için fal bakmaya başladım. Bazı papazlar böylesine korkunç bir günaha atılmamamı söylüyorlardı. Ben de, şu hayat pahalılığını görmüyor musunuz? Başka nasıl geçindireyim istiyorsunuz çocuklarımla aileyi, diyordum. On kişiye bakmak zorundaydım.

Doğruydu Voisin'in söyledikleri. Nitekim tutuklanıncaya kadar annesine bakmaya devam etmiş ve her hafta para yardımı yapmıştı kendisine...

Zaten bütün bu tür konular ne derecede garip görünürse görünsün, sonunda gelip gelip iktisadî bunalımlarla bozuk toplum düzenlerine bağlanıyordu.

KARA BÜYÜ İÇİN ÇOCUKLAR KURBAN EDİLİYORDU

14. Louis devrinin ünlü büyücüsü Voisin, polis şefine:

— **Benim mesleğim en başta insan fizyonomisini inceleyip değerlendirmeye dayanır,** derken, gerçeği söylüyordu. Bu konuda derin araştırmalar yapmıştı. Bu araştırmalarla ilgili sayısız kayıtlara rastlıyoruz polis arşivlerindeki dosyalarında. Üstelik bir de etüd yazmıştı fizyonomi konusunda. Etüdünde altı temel kurala dayanıyordu:

1. Vücutla ruh arasındaki uyuşum.
2. Düşün gücü olan yaratıklarla, olmayanlar arasındaki ilişkiler.
3. Dişiyle erkek arasındaki ayrıcalıklar.
4. Milletler arasındaki ayrıcalıklar.
5. Vücut yapılarının değerlendirilişi.
6. Yaşların yarattığı ayrıcalıklar.

Bunlardan sadece birine değil, fakat hepsine birden bir bütün olarak bakarak bir sonuca varmak gerekiyordu. Örneğin birçok kimse kendilerindeki zekâ eksikliğini esnek ve sevimli davranışlarla dengeleyebiliyorlardı. Bu tür dengeleri vardı insan yapısının.

Kontes de Baufort de Canillac bir gün yüzünde bir maskeyle gelmişti büyücü kadına. Yüzündeki maskeyi çıkartmadan baktırmak istiyordu avuç falına.

Voisin:

— **Madam, demişti, kadife maskelerden meydana gelmiş yüzleri okumaya alışık değilim.**

Ve kontes maskesini çıkarmıştı bunun üstüne.

Falcı, avuçlardaki çizgilerden çok kendisine gelenlerin yüzlerinden anlamlar çıkardığını açık açık itiraf ediyordu.

— **İnsanın büyük bir heyecan ve ihtirasla, büyük bir endişeyi içinde saklayabilmesi kolay değildir. Bu duyguları mutlaka yansır yüzüne,** diyordu.

Voisin sadece bir fizyonomist değil, aynı zamanda ince bir psikologdu da. Ve büyücülüğü aslında bu yeteneklerine dayanıyordu.

* * *

Bazı büyücülük örnekleri

Mari Brissart dul bir kadındı. Kraliyet Meclisi üyelerinden birinin karısıydı ama kocası ölmüştü. **Marki de Montédour**'a deli gibi âşıktı kadın. Markinin orduda önemli bir mevkii olmasına rağmen paradan yana durumu pek parlak değildi. Kendisi her ne kadar çevresinde çok dürüst ve çok haysiyetli insan olarak tanınmışsa da biçimine getirip sevgilisinin paralarını çıtır çıtır yemekten geri kalmıyordu pek. Zaten o devirlerde en soylu kişiler için bile sevgililerinin, metreslerinin paralarını yemek hiç de ayıp olmayan çok olağan bir şeydi.

Marie Brissart da elinden geldiğince paralar veriyordu Markiye. Ancak Marki biraz daha fazlasını koparmak için son zamanlarda uzak ve mesafeli durmaya başlamıştı sevgilisine.

Marie Brissart genç Markiyi göremez olunca ne yapacağını şaşırmış ve doğru soluğu falcı Voisin'de almıştı. Voisin, yanında büyük dostu erkek falcılardan **Lesage** ile birlikte kadını konuşturmuşlar ve bir takım büyüler yapmaya başlamışlardı. Lesage elinde bir sopayla bahçede dolaşarak toprağa vuruyor ve şöyle diyordu:

— Per Deum Sancium, per Deum vivum ve sen ey Marki olacak kişi, sana emrediyorum ki Marie - Miron'u bulasın (Marie - Miron Brissat'ın kızlık adıydı) **ve o senin hem vücuduna, hem ruhuna, hem kalbine öylesine sahip olsun ki ondan başka birisine bakamayasın.**

Bir başka seferinde de Lesage balmumundan küçük bir yuvarlağın içine Markinin adıyla Brissart'ın adını yazarak koymuş ve yuvarlağı ateşe atmıştı. Yuvarlak çatır çatır çatlamıştı ateşte. Ama bütün bu büyüler hiçbir sonuç vermiyordu.

Bir sabah Voisin, ağlayarak kendisine gelmiş olan Marie Brissart'a:

— Hanım hanım demişti. Sen saklıyorsun ama ben biliyorum. Her gün bir mektup yazıp hizmetçinle Markiye gönderiyorsun. O ise hiçbir cevap yazmıyor sana. Vazgeç bir daha her gün mektup yazıp ona göndermekten. Talihini karartıyor, uğursuzluk getiriyor sana bu.

Ve kadın mektupları kesince Marki para sızdırdığı önemli bir kaynağın kuruyacağı korkusuyla hiç bir başka büyüye ihtiyaç kalmadan koşup gelmişti Marie Brissart'a.

Marie Brissat ise Voisin'in büyük bir mûcize gösterdiği inancıyla falcı kadına beş bin papel toka etmişti.

Kara Büyüler

Voisin sabahtan akşama insanlarla ilgili her çeşit sırrı dinleyip duruyordu. Binbir pembe düşler ve binbir kara bulutlarla endişelerden ibaret dünyalar anlatıyorlardı insanlar kendisine. Heyecandan yüzleri kızarmış yirmi yaşında delikanlılar yollarını bekliyor, yahut mektuplar yazıyorlardı Voisin'e.

— **Ne olur kuzum o katıyürekli kızın gönlünü bir parça yumuşatın,** diyorlardı.

Yahut kızını vermek için bir türlü rıza göstermeyen aksi bir babanın azıcık anlayışlı davranmasını rica ediyorlardı.

Fizikî aşka düşkün olgun kadınlar ise dört elle sarıldıkları âşıklarının kendilerine karşı daha taze kızları tercih ettiklerini gördükçe deliye dönüyor ve falcı kadından bu vefasızlıklara bir çare bulmasını istiyorlardı.

Ve sonunda gözü aşktan kararmış kişilerle mevkiye ve paraya susamış kişiler Voisin'i kanlı **"Kara büyülere"** doğru itiyorlardı.

Voisin'in "Kara büyü" âyinlerinde işbirliği yaptığı **Guibourg** adında bir papaz vardı. Guibourg yüzü kırış kırış, gözleri şaşı, yüzü çiçek bozuğu, korkunç bir ihtiyardı.

"Kara büyü" yapılacak kadınlar anadan doğma çırılçıplak, kollarını iki yana açarak, bir masaya yatırılıyorlardı. Ve böyle çırılçıplak kollarını açmış masada yatarken, ellerinde birer meşale tutuyorlardı. Daha eskiden bu büyü sırasında çırılçıplak soyunma âdeti yoktu, sadece masaya yatırılan kadınlar elbiselerini iyice yukarı doğru, göğüslerinin üstüne çekerlerdi. Bunların çıplak göbeklerinin üstüne kutsal bir kupa konuyor ve

o sırada küçük bir çocuk şeytana kurban ediliyordu. Papaz Guibourg uzun bir iğneyle çocukların boynunu deliyordu. Can çekişen çocuğun kanı kutsal kupanın içine akıtılıyor ve orada yarasa kanı ve daha başka afsunlu maddelerle karıştırılıyordu. Sonra da bu karışımı katılaştırmak için biraz un ekleniyordu bunlara ve meydana gelen hamurdan, âyin sırasında masanın üstüne inen Tanrının takdis etmesi için, ekmek yapılıyordu.

Polis şefi La Reynie kovuşturmalar sırasında uygulamasını temsili olarak aynen tekrarlattırmıştı bu "kara büyü" âyinlerinin.

Ancak kara büyüler için kurban edilecek çocukları bulmak kolay olmuyordu. Gerek Voisin, gerek öteki büyücüler böylesine bir korkunç ticaretin içinde boyuna küçük çocuklar arıyorlardı. Gayri meşru oldukları için bir köşeye bırakılmış bebekler, fakir kadınlardan parayla satın alınan yavrular bir türlü yetişmiyordu kara büyü âyinlerine. Birçok büyücü bu nedenle âyinlerde bazan kendi çocuklarını da kurban ediyorlardı.

Örneğin Voisin'in kızı doğum yapacağı sırada annesine güvenemediği için evden kaçmış ve çocuğunu emin bir yere sakladıktan sonra eve dönmüştü. Bu arada bazı büyücüler de sokaklardan çocuk toplayıp kaçırıyorlardı.

Polis şefi bu konuda İçişleri Bakanına yazdığı mektupta şöyle diyordu:

— 1676'da sokaklardan çocukların kaçırılıp kurban edildiği dedikodularıyla Paris'in nasıl allak bullak olduğunu hatırlarsınız. Kentin her yerini arayıp taramış, ancak bu dedikoduların nedenini bir türlü bulamamıştık. Halk çocuk kaçırdığından kuşkulan-

dığı kadınlara büyük tepkiler gösteriyordu. Kral bu tür tepki gösterenlerin cezalandırılması için emir vermişti. Büyücülere karşı halkı ayaklandıran kadınlardan biri tutuklanmış ve yargılandıktan sonra idama mahkûm edilmişti. Sonra da özel bir afla kurtulmuştu idamdan...

Ve polis şefi halkın vaktiyle gösterdiği kuşku ve tepkide haklı olduğunun kanıtlandığını belirtiyordu.

* * *

Büyücülük ve çocuk düşürme

Voisin de bütün öteki büyücüler gibi aynı zamanda doktorluk ediyordu. Yüz sivilceleri için reçeteler, baş ağrıları için bir ilâç, ömür uzatan iksirlere ait formüller hâlâ daha polis arşivlerindeki dosyalarında bulunmaktadır. Ayrıca Voisin hem ebe, hem de kürtajcıydı. Evinde müşterilerinin falına baktığı salonun üstünde kiler gibi bir yer vardı. Büyücü orada yapardı kürtajları. Kilerin arkasında ise içinde minik bebek kemikleri çıkan bir fırın bulunmuştu. Alınan çocuklar bu fırında yakılırdı. Voisin bütün bunları itiraf ederken şunları söylemişti:

— Şimdiye kadar 2500 çocuk düşürttüm. Bunların bir kısmını fırında yaktım, bir kısmını da bahçeye gömdüm.

Voisin'in polis dosyalarındaki itirafları gerçekten tüyler ürpertici ayrıntılarla doludur Bu konularda hiç kuşkusuz devrinin en ünlü büyücüsü ve en ünlü kadın canisiydi.

Ressam **Antoine Coypel,** Voisin'in sırtında idam mahkûmlarının çuvaldan yapılmış gömleğiyle yakıl-

maya götürülürken alelacele bir resmini çizmiştir. Ressam bu resimde uğursuz bir kurbağaya benzetmiştir büyücüyü. Oysa Voisin ufak tefek yuvarlak, gayet canlı ve keskin bakışlı gözleriyle oldukça güzelce bir kadınmış.

İdam sahnelerini mutlaka seyretmek tutkusu gibi garip bir merakı olan devrin büyük yazarlarından **Mme de Sévigné**, Voisin'in idamı hakkında **"Ruhunu gayet kolayca teslim etti şeytana"** diye yazmaktadır. Büyücü idam edilmeden önce yanındaki papaza da şöyle demiş:

— Öylesine cinayetler işledim ki Tanrının beni affedip cennete göndermesini hiç istemem. Böyle bir mucize olursa asıl o zaman cennet, cehennem olacaktır benim için...

BÜYÜCÜLERİ KAZIKLAYAN BÜYÜCÜ

Büyü ve büyücüler tarihin ilginç kişilerinden biri de **Lesage**'dir. Simyacılar, falcılar, büyücüler arasında ayrı bir yeri vardır Lesage'in. Lesage özellikle sadece kendisinden yardım dilenen sosyete hanımlarını değil, aynı zamanda iş ve kader birliği yaptığı meslektaşlarını da sık sık kazıklayıp dolandırırdı.

Asıl adı **Adam Coeuret** idi. Kafasına kırmızı bir peruk takar, genellikle gri renkli elbiselerle kaba bir kaput giyerdi sırtına. Asıl işi yün ticareti yapmaktı. Fransa'nın batısındaki taşra kasabalarından birinde evli olduğu halde, yakın dostu Voisin'e:

— Şu kasabadan yakamı kurtarırsam evlenirim deyip dururdu.

Önceleri Dubuisson diye bir ad takmıştı kendisine. 1667'de büyücülükten yakalanıp kürek cezasına çarptırıldı ve ancak 1672'de Voisin'in etkin çevrelerdeki nüfuzuyla kurtulabildi. Affa uğradığı zaman ayaklarında zincirler, bir gemide Cenova'ya doğru kürek çekmekle meşguldü.

Serbest kalır kalmaz Lesage adıyla hemen Paris'e döndü ve yeniden işlerini tazeledi büyücü kadınlarla...

Lesage'ın bütün hüneri **"Büyücülüğün en püf noktalarını bildiği"** iddiasıyla falcılıkla uğraşanları kandırıp, paralarını yürütmekti. Onlar da Lesage'a inanırlar, başları sıkıştıkça kendisini hemen yardıma çağırırlardı.

Bu konuda Voisin'in sorguya çekilirken yaptığı açıklamalar gerçekten bir hayli tuhaftır.

Lesage tavuk pazarından bir güvercin satın alır, kuşu küçük bir fırında yaktıktan sonra küllerini eler, odasına koyarmış. Arkasından da kırk gün süreyle odasında soğuktan titreye titreye ayaklarını buz gibi bir suya sokar, anlaşılmaz bir takım dualar okurmuş. Kırk günün sonunda bir masanın üstüne beyaz bir örtü yayar, üstüne iki mum diker, üç de kristal bardak aldırıp koyarmış. Ve bu bardaklarla Voisin'in bilmediği bir takım büyüler yaparmış. Sonra da bardakları bir defne dalıyla birlikte Voisin'e verir, bir dolaba kitleyip anahtarını üstünden eksik etmemesini söylermiş. Bir süre sonra da sorarmış falcı kadına:

— Ne oldu dolabına koyduğun bardaklarla defne dalı? Gidip getir bakalım onları bana.

Voisin anahtarını üstünden hiç ayırmadığı dolabı açınca, kristal bardaklarla defne dalının yerinde yeller estiğini görmüş.

Lesage öfkelenir:

— Bir daha dermiş, sana hiçbir şey emanet etmiyeceğim.

Sonra da kadını bahçede bahçıvan âletlerinin bulunduğu sandığa gönderir:

— Bir de oraya bak bakalım dermiş.

Ve kadın kristal bardakları da, defne dalını da gayet düzenli şekilde dizilmiş olarak sandığın içinde bulurmuş. Kendisi de büyücü olduğu halde bir türlü anlayamazmış Lesage'ın bu işi nasıl kıvırdığını.

— Yahu nasıl beceriyorsun bütün bunları diye sorduğu zaman da şu cevabı alırmış:

— Ben afsun ve büyü cinlerinin yeryüzündeki baş yardımcısıyım. Benim bilgim derin, ama çok derindir.

Bir seferinde de bir halıcının ihbarı üzerine Voisin'i tutuklamak için polisler gelmiş evine. Voisin hemen Lesage'ı çağırmış ve:

— Mahvoldum, demiş. **Dolapta "kara büyü"den yaptığım kanlı hamur var. Onu hemen oradan çıkarıp yok etmek gerek.**

O sırada Voisin'in evinde **Markiz de Lusignan** varmış. Büyücüye falına baktırmak için gelmişmiş. Lesage Markizi evden dışarı çıkartmış ve:

— Bazı şeyler göndereceğim size, konağınıza gider gitmez yatağınızın üstüne beyaz bir örtü yayın ve bekleyin, demiş.

Ve Voisin'in dolabındaki kanlı hamur Markizin evinde bulunmuş. Kimse de anlayamamış bu hamurun büyücünün evinden Markizin evine nasıl geldiğini.

Besbelli ki Lesage'ın mucizeleri elçabukluğuyla hokkabazlık oyunlarına dayanan şeylermiş. Ama bu

kadarı sade müşterilerinin değil, öteki falcıların da gözlerini kamaştırmaya yetiyormuş.

Bazan Lesage kendisine gelen müşterilerinden dileklerini Şeytana hitaben bir kâğıda yazmalarını istermiş. Sonra da bu kâğıtları balmumundan küreler içinde ateşe atıyor gibi yaparmış. Birkaç gün sonra da kâğıtları müşterilerine göstererek:

— **Şeytan yazdıklarınızı alevlerin aracılığıyla alıp okudu ve bana geri gönderdi,** dermiş.

Lesage ikinci kez 17 Mart 1679 günü tutuklandı. Polis şeflerine anlattıkları şeyler bütün tahminleri aşan bir orandaydı.

Olağanüstü mahkemenin kurulması

Bütün bu olup bitenleri ve cinayetleri öğrendikten sonra **Kral 14. Louis** ile bakanlarının ve bütün polis yetkililerinin uğradıkları şaşkınlık elbette büyük olmuştu. Uzman doktorlarla uzman kimyagerlerin büyücü zehirleriyle öldürülmüş kişilerin cesetlerinde hiçbir zehir izine rastlayamamaları ortalığı büsbütün dehşete düşürdü. Bütün bu cinayetlerin kovuşturmasını yapmak görevi özel bir komisyona verildi. Bu komisyon olağanüstü bir mahkeme niteliğindeydi ve dâvâları olağanüstü bir hız ve enerjiyle yürütmek için kurulmuştu. Her türlü falcılığın, büyücülüğün, simyacılığın kökünü iyice kazımakla yükümlüydü mahkeme. Ve mahkemeye **"Kızgın Oda"** adı verilmişti. Bütün üyeleri, en yetenekli devlet adamlarından, yargıçlardan, yüksek memurlardan seçilmişti.

Mahkemeye "Kızgın Oda" adının verilmesinin nedenine gelince; vaktiyle büyük cinayetleri yargılamak

için kurulan olağanüstü mahkemeler çok büyük meşale ve şamdanlarla aydınlatılmış her tarafı kapalı, karaya boyanmış odalarda kurulurdu. Ve bu mahkemelere de aynı ad verilirdi. Bu eski geleneğe bağlı olarak 14. Louis'in kurdurduğu olağanüstü mahkemeye de yine aynı ad verilmişti.

Mahkeme ilk olarak 10 Nisan 1679'da toplandı. Yargılamalar gizli olarak yürütülecekti. Böylece yargıçlar etkenliğini yürekten inandıkları büyücülük formüllerinin halk tarafından öğrenilmesini ve özellikle zehirlerin nasıl yapıldığının ortalığa yayılmasını önlemek istiyorlardı.

Mahkemenin uyguladığı usül

Gizli polis şefi La Reynie, tıpkı bir sorgu yargıcı gibi kuşkulandığı kişileri kral adına hemen tutuklayacaktı. Yargıç kararı olmadan kimsenin tutuklanamayacağı kuralı o tarihlerde henüz geçerli değildi. Polis şefleri altında kralın mühürü bulunan boş kâğıtların üstüne yakalamak istedikleri kişilerin adını yazarak, onları hemen zindana atabiliyorlardı. Modern hukuk anlayışına çok ters olan bu tutum, **Fransız Devrimi**'ne kadar yürürlükte kalmıştır Fransa'da.

Tutuklananlar, polis şefi tarafından sorguya çekilecek ve ifadeleri savcıya verilecekti. Savcı şayet isterse sanıkların yüzleştirilmesine ve tanıkların dinlenmesine gidilecekti. Bundan sonra da mahkeme komiserleri ayrıntılı bir rapor yazarak bunu, "Kızgın Oda" ya, yâni olağanüstü mahkemeye sunacaklardı.

Ve savcı iddialarını anlattıktan sonra ancak mahkeme sanığın kendi kararıyla mı, yoksa kralın emriyle

mi tutuklu kalacağına karar verecekti. Şayet sanık mahkeme kararıyla tutuklu kalacaksa, ancak o zaman kovuşturma genişletilebilecekti. Ve kovuşturma bitince de bütün toplanan bilgiler mahkemeye okunacak, bundan sonra savcı esas hakkındaki mütalâasını açıklayacak, yâni sanığın ya beraatini, ya mahkûmiyetini isteyecekti. Ve sanık son olarak oturduğu sanık sandalyesinde mahkemenin kararını dinleyecekti. Bu karar kesindi, temyizi yoktu.

"Kızgın Oda" 10 Nisan 1679'da kurulmuş, 21 Temmuz 1682'ye kadar çalışmış ve iki yüz on oturum yapmıştı. Ancak bâzı nedenlerle bir süre, 1 Ekim 1680'den 19 Mayıs 1681'e kadar kralın emriyle çalışmalarına ara vermişti.

Mahkemenin yargıladığı sanıkların sayısı

"Kızgın Oda" dörtyüz kırk iki sanığı yargıladı. Bunlardan üç yüz altmış yedisi hakkında tutuklama kararı verdi. Bu tutuklamalardan iki yüz on sekizi uzatıldı. Otuz altı sanık işkenceye ve ölüm cezasına çarptırıldı. İki sanık cezaevinde kendiliğinden öldü. Beş sanık kürek cezasına hüküm giydi. 23 mahkûm sonradan affa uğradı. Ama asıl büyük suçluların öylesine yüksek yerlerde suç ortakları vardı ki, bunların dâvâlarını örtbas etmek gerekti.

Hapse mahkûm olanlardan bâzıları intihar ettiler. Bu arada 25 yaşlarında çok güzel bir kadın olan ve büyücülükten tutuklanan **Dodée** de ilk sorgusundan sonra Vincennes zindanlarında gırtlağını kesti. Yarasının üstüne gömleğini sarmıştı. Sabahleyin kahvaltı vermek için hücresinin kapısını açtıklarında kendisini ölü buldular. Bütün kanı gırtlağından akıp yerlere yayılmıştı.

17. yüzyıl Fransa'sında **"Zehir Olayı"** diye anılan ve olağanüstü bir mahkemenin kurulmasına yol açan cinayetler zinciri içinde, bâzıları asıl suçlu oldukları halde paçalarını kurtarmışlarken, bâzıları da hiç suçları yokken çeşitli iftira ve dedikodularla okkanın altına gitmişlerdir.

Caniler, büyücüler, kalpazanlar, zehir satıcıları için kurulmuş olan yüksek mahkemenin, arkası kalın kişilere karşı pek de fazla bir şey yapamadığını gösteren çeşitli örnekler arasında bir tanesi özellikle hem çok tipik, hem de çok dikkat çekicidir.

Bir gün mahkemeye Paris sosyetesinin pek yakından tanıyıp, sevdiği **Mme de Dreux** adında bir hanımı çıkarmışlardı. Mme de Dreux'nün kocası sarayda çok yüksek bir mevkide bulunuyordu. Üstelik de Mme de Dreux henüz otuzuna bile gelmemiş çok tatlı, çok hoş, çok güzel, cici bir kadındı. Fevkalâde zârif ve inceydi.

Mahkemeye tanıklık etmek için gelmiş büyücü kadınlardan **Joly** diye birisi, Mme de Dreux'nün ünlü bakanlardan birini sevdiğini, bu nedenle kıskançlık krizleri geçirdiğini ve sonunda Bakanı zehirleyip öldürme plânları tasarladığını açıklamıştı.

Yine büyücünün açıkladığına göre Mme de Dreux daha önce de önemli mevkilerde bulunan iki sevgilisiyle daha birçoklarını zehirleyip öteki dünyaya göndermişti. Ama bunları kıskandığı için değil, kendilerinden bıktığı ve boş yere kavga çıkarmadan işi gürültüsüz, patırtısız halletmek için öldürmüştü.

Ayrıca kocasını da öldürmeye kalkışmış ve sevdiği bakanın karısını da yok etmek için çeşitli büyülere başvurmuştu.

Bütün bu sözler Paris sosyetesinde çalkalanıp duruyor ve en garibi Mme de Dreux'nün arkadaşlarını müthiş eğlendiriyordu. Mme de Dreux hakkında çeşitli mizah şiirleri yazılıyordu. **Mme de Sevigné** bu şiirleri kahkahayla önüne gelene okuyor ve olup bitenlerin iyice tadını çıkarıyordu. Mme de Dreux'nün kocası ise bu şiirleri duydukça küplere biniyordu.

Mme de Dreux gerçekten çok kibar ve soylu bir hanımdı. Üstelik de olağanüstü mahkemedeki yargıçlardan ikisinin yeğeniydi.

Nihayet 27 Nisan 1680'de olağanüstü mahkeme Mme de Dreux'nün dâvasını karara bağladı. Ve ceza olarak ne verdi biliyor musunuz?

Sadece bir daha böyle şeyler yapmaması için öğüt...

Bu dâva hakkında Mme de Sevigné şöyle yazmıştır:

"Mme de Dreux'nün kocasıyla bütün akrabaları uğraşıp savaşıp sonunda bu ilginç hatunu "Kızgın Oda"dan hiç bir tarafı yanmadan tatlıca kurtardılar."

Kadın serbest bırakılır bırakılmaz bütün Paris sosyetesi düğün bayram etti ve kendisini kutladı. Önüne gelen Mme de Dreux'yü sevinç yaşları dökerek, öpüp kucaklıyor bağrına basıyordu. Kadının sevgilisi bakan bu mûcizeyi sağlamak için elinden geleni yapmış, bütün ağırlığını ve olanaklarını kullanmıştı.

Ancak bu olayın bilinmeyen yönü şuydu. Mme de Dreux, Vincennes zindanlarından çıkar çıkmaz yeniden büyücülerle ilişkiler kurmuş ve aleyhinde tanıklık eden Joly ile de bir kilisede randevulaşarak kendisinden zehirli tozlar istemiş ve almıştı. Bu kez de bu zehirler madamın pek sevdiği bakanın pek hoşlanmadığı bir kişiye karşı kullanılacaktı.

Ne çare ki o sırada Joly de tutuklanmış ve yaptığı yeni açıklamalardan sonra Mme de Dreux'nün tekrar yakalanması için karar alınmıştır. Fakat durum daha önceden Mme de Dreux'ye haber verildiğinden, kadın hemen tüymüştü Fransa'dan. Dâva madamın gıyabında yürütüldü. Madamın kocasıyla, sevgilisi bakan, kadını dışarlarda yalnız bırakmamak için anlaşmışlar ve hemen yanına gitmişlerdi. 23 Ocak 1682'de Mme de Dreux Fransa'dan sürülme cezasına çarptırıldı. Ama Kral kendisine yeniden Fransa'ya dönme izni verdi. Sadece bir şartı vardı kralın. Madam Paris'te ve kocasının yanında oturacaktı.

Bir başka mahkeme skandalı

Mme Leféron, Paris yargıçlar kurulu başkanının karısıydı. Babası da **Kraliyet Meclisi** eski üyelerindendi. Kocası yargıçlar arasında dürüstlüğü, tarafsızlığı ve üstün başarılarıyla tanınmıştı. Mme Leféron ise kocasını sıkıcı, cimri üstelik de —nasıl diyelim— erkeklik bakımından yetersiz buluyordu. Oysa o sıralarda hanımın kendisi de ellisini çoktan aşmıştı. Ama aşk ne ferman dinler, ne de yaş. Mme Leféron da deli gibi **M. de Prade** adında birine tutulmuştu. M. de Prade da aynı şiddette Mme Leféron'un paracıklarına...

Mme Leféron doğru büyücü **Voisin**'e gitmiş ve kocasını öldürmek için zehir satın almıştı. M. de Prade da yine doğru Voisin'e koşmuş ve elliyi aşkın sevgilisinin kendisine daha sıkı bağlanması için esaslı büyüler yapmasını istemişti.

Voisin her iki isteği de yerine getirdi. Mme Leféron'a küçük şişeler içinde gerekli zehirleri; âşığına da

Mme Leféron'u temsil eden balmumundan minüskül bir Meryemana heykeli verdi. Minüskül heykel demir bir kutunun içinde duracak ve M. de Prade arada sırada bu kutuyu ateşe sokup ısıtacaktı. Kutu içindeki heykelcik de ısındıkça Mme Leféron'un yüreği de M. de Prade'a karşı daha çok ısınacaktı.

De Prade elde ettiği büyü karşılığı Voisin'e tam yarım milyona yakın para söküldü.

Şişedeki zehirler de etkisini göstermiş ve Mme Leféron'un kocası ünlü yargıç 8 Eylül 1669'da dünyadan göçüp gitmişti. Demir kutudaki heykelcik de ısına ısına yine etkisini göstermiş ve dul kadın Mme Leféron M. de Prade ile evlenmişti.

Voisin diri diri yakılarak idam edilmek üzere odun yığınlarının üstüne çıkarken olağanüstü mahkemenin kâtibine şöyle demişti:

— **Mme Leféron dul kaldıktan sonra, sevinç içinde, şen şakrak koşarak bana gelmişti. Kendisine şişelerdeki ilâçların işine yarayıp yaramadığını sordum.** "Yaradı, yaramadı. Herif geberdi ya sonunda, sen ona bak" **dedi.**

De Prade da durumundan pek memnundu. Etekleri zil çalıyordu. Mme Leféron'la evlendikten sonra yepyeni bir araba satın almış, arkasında üç dört uşağıyla birlikte Paris'in içinde cirit atıyordu.

Ne çare ki bu mutluluk uzun sürmedi. Kadın yeni kocasının kendisinden para çekmekten başka bir şey düşünmediğini anlamıştı. Koca da yeni karısının sonunda kendisini usul usul zehirleyip eşek cennetine gönderme yollarını aradığını çakmıştı. Ve Paris'i bıraktığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'na kaçmıştı.

7 Nisan 1680'de Mme Leféron olağanüstü mahkeme tarafından mahkûm edildi. Ve neye mahkûm edil-

di biliyor musunuz? Sadece Paris'ten sürülmeye ve elli bin lira para cezası ödemeye. Oysa başbakanın Kral 14. Louis'ye yazdığı gibi kadının işlediği cinayet hakkında on üç, on dört tane sağlam tanık vardı.

Ve bir ilginç hikâye daha

O devirde kocalarını, yakınlarını, sevgililerini zehirledikleri iddialarıyla olağanüstü mahkemeye çıkarılmış sosyete hanımlarından biri de **Mme de Poulaillon**'du. Bordeaux'nun soylu ailelerinden birinin kızıydı. Çok genç yaşta Paris'e gelmiş, falcılığa merak sardırmış, simyacılarla ilişkiler kurmuştu. Sonra da kendisinden çok yaşlı ama iyice zengin olan Orman Genel Müdürü **Alexandre de Poulaillon** ile evlenmişti.

O zamanın yazarları Mme de Poulaillon'un da güzelliğini, inceliğini ve özellikle zekâsını öve öve bitiremiyorlar. Ne çare ki bu zeki, güzel ve genç kadın sevgilisi La Riviére, karşısında çok acizdi. La Rivière, kadınlardan para sızdırmakta büyük tecrübe sahibiydi. Zaten o devirlerde, daha önce de belirttiğimiz gibi, kadın parası yemek erkekler için ayıp sayılmıyordu. Hattâ tam tersine erkekliğin şanındandı bu.

Kadının yaşlı kocası durumdan kuşkuya düşmüş ve karısına karşı kesesinin ağzını sıktıkça sıkmaya başlamıştı. Mme de Poulaillon gözlerini karartan bir öfkeyle eskicilere koşuyor, evde ne var ne yoksa, koltuk takımlarını, yemek takımlarını, gümüş takımları, antika karyola takımlarını hattâ kocasının elbiselerini bile satıyordu.

Kocası da bunlara karşı büsbütün gazaba gelip, en basit ihtiyaçlarını karşılaması için dahi bir tek metelik vermiyordu karısına.

Sonunda kadın, falcılarla büyücülerin kapılarını çalmaya başladı. Bir yandan bu cimri kocadan kurtulması, bir yandan da âşığına para bulması gerekiyordu. Bu konuda gayet atak plânlar yapıyordu kadın. Üç dört serseri, kocası evdeki çalışma odasındayken içeri girip, genel müdürü kıskıvrak yakalayacaklar ve çekmeceleriyle dolaplarındaki paraları pencereden aşağıya atacaklardı. Mme de Poulaillon paraları toparlayıp aldıktan sonra, Genel Müdür serbest bırakılacaktı. Bir seferinde de Genel Müdürü sokak ortasında yakalatıp kaçırtmayı düşünmüştü. Bütün bunlar için harekete geçmeye hemen hazırdı, genel Müdürün karısı. Ancak güvenilir adam bulamıyordu bir türlü.

Bu tür çaresizlikler içinde nihayet büyücü Marie Bosse'a başvurdu. Marie Bosse öteki falcılardan daha yürekli görünmüştü gözüne. Ancak Genel Müdürün karısı öylesine öfkeyle burnundan soluyor, öylesine bir an önce kocasından kurtulmak istiyordu ki, Bosse gerekli zehir dozunu kendisine vermekten çekinmişti. Çünkü bu hırsla kadın bütün zehiri birden kullanır da adam hemen o anda ölürse durum derhal çakılacak ve Bosse'un da başı belâya girecekti.

Bosse kadına zehir vermek yerine daha garantili başka bir usulü uygulamayı denedi. Genel Müdürün donlarını arsenikle yıkayacaklardı. Arsenikle yıkanmış don giyen kocaların az sonra kasıklarıyla hayaları alev alev yanmaya başlıyor ve herkes de kocanın serserilik ederken bel soğukluğuna yahut frengiye yakalandığı inancıyla durup dururken başı belâya giren erkeklere değil de onların karılarına acıyordu.

O devirde erkeklerin donlarını arsenikle yıkama icadı falcıların bulduğu korkunç ve baş edilmez bir be-

lâ idi.. Ve böylece kadın fendinin ne olduğu bir kez daha ortaya çıkıyordu.

KOCADAN KURTULMA YOLLARI

Ne demişler:

— **Kadının fendi erkeği yendi,** demişler.

Büyücülük tarihinde de iyice kanıtlanmıştır bu söz. Orman Genel Müdürünün karısı **Mme de Poulaillon,** yaşlı ve cimri kocasından ne pahasına olursa olsun kurtulmak isterken, büyücü **Marie Bosse**'un önerdiği usul gerçekten akıl durduracak türdendi.

Durumu kimse çakmasın diye zavallı ihtiyarın donlarını arsenikle yıkayacaklar, adam arsenikle yıkanmış donları giydikçe yanmaya başlayan kasıklarıyla hayaları yüzünden, korkunç bir hastalığa tutulduğu inancıyla iyice çökecekti.

Ayrıca yine o devirde kabızlığa karşı sık kullanılan lavmanlara bir küçük şişe arsenik katmak da olmadık azaplar çektiriyordu kocalara.

Marie Bosse'un plânına göre Orman Genel Müdürüne hem arsenikli don giydirecekler, hem de lavmanlarına arsenik dökeceklerdi. Böylece Genel Müdür habibini şaşıracak, neye uğradığını anlayamayacaktı.

Bu işler için **Mme de Poulaillon** ile büyücü **Marie Bosse** arasındaki pazarlık bir kilisede yapıldı. Kadın elli bin lira verdi büyücü karıya.

Yalnız işte Mme de Poulaillon'un şansı yine yaver gitmemişti. Genel Müdür imzasız bir mektupla durumdan haberdar edilmişti. Üstelik kadın evdeki uşaklar arasında da güvenilir bir yardımcı bulamıyordu kendisine.

Kocasını askerlere öldürtmeye kalktı

Deliye dönen Genel Müdürün karısı, parayla üç beş asker tavlamaya kalktı. Askerler Genel Müdürü, kadının söyleyeceği kuytu bir sokak arasında benzetecekler ve leşini yere sereceklerdi. Ama askerler kadından paraları aldıktan sonra doğru Genel Müdüre koştular ve durumu anlattılar.

Aklı başından giden Genel Müdür, karısını doğru bir manastıra kapattı ve hakkında da bir dâvâ açtı, **"Donlarımı arsenikle yıkamak, lavmanlarıma arsenik dökmek, sokak ortasında kafama odunla vurdurup beni öldürmek istiyor"** diye...

İşte tam o sırada olağanüstü mahkeme tutuklama emri çıkardı Mme de Poulaillon hakkında.

Bu öfkeli madamın uğrunda her şeyi göze aldığı âşığı **La Rivière**, işlerin sarpa sardığını görünce soluğu doğru Burgonya'da almış, orada da **Mme de Coligny** adında dul bir markizi kafesleyerek, onun etekleri altına sığınmıştı.

Mme de Coligny gerek babası bakımından, gerek ölen kocası bakımından çok nüfuzlu bir kadındı.

La Rivière, Markizin yanında olağanüstü mahkemede olup bitenleri izliyor, eski metresinin başına gelenleri duydukça tatlı tatlı alay ediyordu kadınla; ve yeni bulduğu Markizin konağında keyif çatıyordu.

Ancak Markiz, La Rivière'in bu tutumunu görünce, serseriye kendisi de âşık olduğu halde:

"— Herkesin bu kadar hayranlıkla sözünü ettiği ve sizi böylesine sevmiş bir kadının başına gelenler şayet sizce hiç bir anlam taşımıyor, size hiç dokun-

muyorsa, sizinle beraber yaşamaktan nasıl gurur duyabilirim ben" demişti.

La Rivière, birlikte yaşadığı Markizin de unvanını çalarak kendisine **"Marki de La Rivière, Senyör de Cocury"** adını taktığı halde, aslında Langres Başpapazı La Rivière'in bir sokak kadınından doğma gayrımeşrû çocuğuydu.

Mme de Poulaillon'un mahkemesi

Mme de Poulaillon ilk olarak Olağanüstü Mahkemenin karşısına 5 Haziran 1679'da çıktı. Savcı, kadının idamını istedi.

Mme de Poulaillon fevkalâde zarif, kibar ve vakur duruyordu yargıçların önünde. Yargıçlar kadının güzelliğinden, her türlü cezayı göğüslemeye hazır sağlam duruşundan iyice etkilenmişlerdi. Böyle bir kadının kafasını kesme kararı vermeye gönülleri razı olmuyordu. Zaten daha önce de halkın **"idam edilirken başının üstünde ışıklı bir taç vardı, azize olarak öldü"** diye fısıldaşıp durduğu Mme de Brinvilliers'yi cellâta teslim etmiş olduklarından ötürü bayağı pişman olmuşlardı.

Mahkeme kâtibi anılarında şöyle yazıyordu:

— Mme de Poulaillon idamdan kurtulamayacağından o kadar emindi ki, sorgusunda gayet kayıtsız duruyor ve verdiği soğukkanlı, zeki cevaplarla yargıçları kendisine hayran bırakıyordu.

Polis şefi **La Reynie** de şu notları düşmüştü defterine:

"— Sanık sandalyesindeki zarafeti ve zekâsıyla hayatta uğradığı bahtsızlıkları ve cinayetini öylesine acıklı anlattı ki, yargıçlar neredeyse ağlayacaklardı."

Ve sonunda mahkeme, kadına sürgün cezası verdi:

La Reynie bu konuda da şunları yazmakta:

"— Asıl zorluk Mme de Poullailion'u idam cezası yerine sürgüne çarptırıldığını öğrendikten sonra kendisini teselli etmekte baş gösterdi. Kadın beni idam edin, biran önce ölmek ve bütün bu mutsuzluklardan artık iyice kurtulmak istiyorum" diye hıçkırıyordu.

La Rivière ise yanında oturduğu Markizi gebe bıraktığı için, Markiz kendisiyle evlenmek zorunda kalmıştı. Fakat bir süre sonra bu aşağılık herifle yaşamanın imkânsız olduğunu gören Markiz, ayrılmak için La Rivière'e yalvarıp yakarmaya başladı. La Rivière ise ayrılmaya ancak Markiz'den esaslı bir para kopardıktan sonra razı oldu.

Yüksek sosyete, **Mme de Poueailloun**'un da yakayı ucuz kurtarmış olmasına çok sevinmişti. Ama halk, soylu kadınların böyle kolay cezalarla kurtulmasına rağmen, halktan bir hanımın idama çarptırıldığını görünce haklı olarak homurdanmaktan kendisini alamamıştı.

* * *

İDAMA ÇARPTIRILAN BİR KADIN

Mme Brunet bir tacirin karısıydı. Tacir epey zengindi. Brunet ailesi müziği çok sever ve eşleriyle dostlarını evlerine dâvet ederek, onlara konserler dinletirlerdi. Eve gelen müzik sanatçıları arasında bir de Kralın flütçüsü **Philbert** vardı. Tacir sanatçıyı iyi flüt çaldığı için, karısı da yakışıklı olduğu için severlerdi. Ve bu

değişik bağlılıklar arasında Brunet ailesi uzun süre mutlu mutlu yaşadı.

Ancak sonunda tacir, çok sevdiği flütçüye yüklü bir drahoma ile kızını vermeye kalktı. Flütçü de drahomanın büyüklüğüyle, kızın tazeliğine dayanamayıp hemen kabul etti, eve damat olmayı.

Ancak flütçüye âşık olan Mme Brunet keçileri kaçırmıştı. Flütçüye mi, kızına mı, yoksa kocasına mı kızacağını kestiremiyordu.

Flütçü ise kadını unutmaya çalışıyordu:

— Hele şu drahomayı alalım, kızın gönlünü yapar ondan ayrılırım. Sonra yine birlikte yaşarız, diyordu.

Nişan töreni hazırlıklarına başlanmıştı.

Mme Brunet de soluğu büyücü Voisin'de aldı:

"— Kuzum bana bir çare bulun, dedi. Önce şu kocam olacak herifi yok edelim ortadan. Yoksa flütçünün kızımla evleneceğini düşünmek çıldırtıyor beni. Bilemezsiniz ne kadar çok seviyorum flütçüyü."

Bir seferinde kadın, sevgilisi flütçüyü de beraberinde götürmüştü büyücüye.

Flütçü olağanüstü mahkemede bunu şöyle anlatıyordu:

"— Mme Brunet güzel bir bahçe göstereceğini söyleyerek bir eve götürdü beni. Ev bir falcıya aitmiş. Kim olduğunu anlayamadım falcının. Öylesine sarhoştu ki bir tek kelime dahi konuşacak durumda değildi."

Voisin ise mahkemede durumu şöyle açıklıyordu:

"— Mme Brunet'nin söylediklerine göre flütçünün çok değişik bazı özellikleri varmış. Ancak göğsümü hançerle delseniz de bu özellikleri nakledemem size. Bu gibi şeyler yargıçlara değil, günah çı-

kartırken ancak papazlara anlatılabilir. O nedenle de Madam haklıydı flütçüyü bu kadar çok sevmekte."

Bastille Cezaevi arşivlerini inceleyen tarihçi **Revaisson**, bu özellikler hakkında şu bilgiyi veriyor:

"— Voisin sonradan bu özellikleri polis şefi La Reynie'ye anlattı. Flütçü gerçekten kadınların kolay vazgeçemeyeceği bir erkekti."

Dedikodu yoluyla da olsa flütçü hakkında yapılan propaganda öylesine yayıldı ki Paris'te, flütçü hapisten çıkar çıkmaz saraydaki kadınlar da dahil, bütün Parisli hanımlar, flütçüyü elde etmek için birbirlerine girdiler.

Mme Brunet zehir sağlamak için **Voisin**'den yardım görememiş ve **Marie Bosse**'a gitmişti. Otuz bin liraya gerekli zehiri ondan almış ve 1673'te kocasını öldürerek flütçüyle evlenmişti.

Flütçü, mahkemede:

"— Arkadaşlarım, kızını alacağına anasını al, daha iyi dediler. Ben de öyle yaptım" diyordu.

Mme Brunet 15 Mayıs 1679'da idama mahkûm edildi. Ölmeden önce son bir kez kocasıyla çocuklarını görmek için boş yere yalvarıp yakardı. Önce cellât bileklerini kesti kadının, sonra da darağacına astı ve cesedini ateşe atarak yaktı.

14. Louis flütçüsünü çok seviyordu. Kendisini çağırıp:

"Buraya bak, şayet bir suçun varsa hemen çek git Fransa'dan" demişti.

Ama flütçü yine de mahkemeye çıkmış ve bir süre Vincennes zindanlarında yatmaya mahkûm olmuştu. 7 Nisan 1880'de de kral kendisini bağışlayarak zindandan kurtardı.

Şayet Mme Brunet de soylu bir kişi olsaydı belki de idam edilmeyecekti. Çünkü o devirde soylulardaydı toplumsal egemenlik...

14. LOUIS TUTANAKLARI YAKTIRIYOR

Olağanüstü mahkeme canileri, büyücüleri, falcıları toparlayacağım derken kovuşturmalar gitgide daha genişlemeye ve daha yukarlarda bulunanlara doğru da kaymaya başlamıştı.

Yüksek sosyeteye mensup hanımlar önüne gelen yerde:

"— Büyücüleri, falcıları bırakıp, asıl bu yargıçları yakmak gerek" demeye başlamışlardı.

Polis şefi **La Reynie** hayatından kuşkudaydı. Her gittiği yere bir manga muhafızla birlikte gidiyordu.

Mme de Sévigné polis şefiyle dalga geçen bir yazısında:

"— Artık ortalıkta zehirci mehirci kalmadığı La Reynie'nin sağ salim dolaşmasından anlaşılıyor" diye yazıyordu.

4 Şubat 1680'de başbakan olağanüstü mahkeme başkanına bir mektup göndererek şöyle diyordu:

"— Majesteleri Mahkemenin son zamanlarda verdiği kararlardan ötürü Paris'te dolaşan söylentileri duyduğu için, benden siz yargıçların hayatlarınızı güvenlik altında tutmamı istediler ve bunu sizlere bildirmemi emrettiler. Majesteleri dâvâlara aynı ciddiyetle bakmaya devam etmenizi ve adaleti gerektirdiği gibi yerine getirmenizi sizlerden beklemektedirler."

Kral 14. Louis bundan sonra, saraya Mahkeme başkanı ile savcıyı ve gizli polis şefini yemeğe çağırmıştı.

Kralın Yemeği

La Reynie'nin notlarından yemekte kendilerine şöyle dendiğini öğreniyoruz:

"— Majesteleri benden halkın rahata kavuşması için bu zehir hikâyelerinde kovuşturmaları kabil olduğu kadar derinleştirmemi ve mümkünse bu işi kökünden kesip atmamı istediler. Hiç kimseye hiç bir ayrıcalık göstermeden adalet neyi emrediyorsa onu yerine getirmemizin şart olduğunu belirttiler. Kadın olsun erkek olsun, hangi sosyal seviyede bulunursa bulunsun kimsenin gözünün yaşına bakmayacaksınız dediler. Bunu gayet açık ve gayet kesin söylediler."

Kralın bu kararı **La Reynie**'ye güvenlik ve enerji kazandırmıştı. Demek ki kral da kendisi gibi düşünüyordu. Öyleyse karşısına herhangi bir engelin çıkması söz konusu değildi. Gerçekten de Kraldan böyle bir emir almaya muhtaçtı polis şefi. Çünkü yaptığı kovuşturmalar sonunda edindiği bilgiler, her türlü tahminleri aşıyordu.

Saray endişe içinde

Ama sonra birdenbire sarayın tutumu değişiverdi. Acaba ortaya çıkmaya başlayan gerçekler sarayı da tedirgin etmeye mi başlamıştı?

Mahkeme büyücü **Voisin**'i iş olsun diye sorguya çekiyordu. Gereğinden daha ötede şeyler açıklamasını yargıçlar arzulamıyorlardı. İşkence sırasında ağzından

bazı önemli sırları kaçırmasından korktukları için, polis şefinin haberi olmadan, işkenceci cellâtlara büyücüyü pek fazla zorlamamalarını söylemişlerdi.

Savcılar da yine La Reynie'nin dışında bazı direktifler almışlardı. Voisin'e her şeyi bütün ayrıntılarıyla sormuyorlardı.

Voisin idam edilmeden önce yanındaki papaza şöyle demişti:

"— Vicdanımın rahat etmesi için size bazı şeyler söyleyeceğim. Bir yığın, çok ama çok önemli kişiler bana gelip, yine birçok kimseleri öldürmek için benden zehir aldılar. Bu cinayetlerin nedeni, çoğunlukla aşk ve sefahat dünyalarında yaşamaktan duydukları zevk ve özellikle gözden düşmemek korkusuydu."

Ama bunların kimler olduğunu ne kimse Voisin'e sormuş, ne de o bunları açıklamıştı.

Voisin'in idamından sonra büyücünün suç ortaklarının sorgularına devam edildi. Bunların başında erkek büyücü **Lesage**, kara büyü âyinlerini yöneten papaz **Guibourg** ve Voisin'in kızı **Margueritte Monvoisin** geliyordu.

2 Ağustos 1680'de **14. Louis** şöyle bir mektup yazıyordu polis şefi La Reynie'ye:

"— Voisin'in kızının yaptığı açıklamaları öğrendikten sonra size bu mektubu yazıyorum. O açıklamalarla ilgili kovuşturmaları iyice derinleştiriniz. Ancak, öğrendiğiniz bilgileri ayrı bir deftere yazmayı ihmâl etmeyiniz. Kızın açıklamalarıyla ilgili bütün araştırmalar, bütün yüzleştirmeler, bütün tanık ifadeleri bu ayrı defterde bulunmalı. Ayrıca o defterle birlikte Romani ile Bertrand'ın ifadelerini de mahkeme dosyalarına koymayınız."

Kralın aldığı tedbirler

Evet **14. Louis**, devrin **Güneş Kralı**, cinayet ve zehir olayları hakkında kurdurmuş olduğu olağanüstü mahkemeden bazı bilgileri gizlemek ve bunların mahkeme dosyalarına girmesini önlemek istiyordu.

Özellikle Kralın gizlemek istediği belgeler **Voisin'in** kızının itiraflarıyla **Romani ve Bertrand'ın** açıklamalarıydı.

Bu arada Başbakan da bir hatâ işlemiş ve büyücü Lesage'a:

"— Bütün bildiklerini anlatırsan hayatını bağışlarım" demişti.

Lesage müthiş şeyler anlatmıştı.

Bunun üstüne Lesage'a kulak asmamak gerektiği, bu herifin yalanlarla ortalığı karıştırmayı arzuladığı öne sürülmüştü.

Ancak Lesage'ın anlattığı şeyler 30 Eylülle 1 Ekim 1680 tarihlerinde büyücü **Françoise Filastre** tarafından da onaylanmıştı.

İki sanığın eş ifadesi

Her iki sanık birbirlerinden habersiz olarak aynı olayları aynı biçimde anlatıyorlardı.

Ve bütün bunları öğreniyordu 14. Louis.

Ve derhal bu açıklamaların olağanüstü mahkeme dosyalarına girmemesi için emirler veriyor, ifade tutanaklarını dosyalardan çıkartıyordu.

Aslında sanıkların verdikleri ifadeler doğruydu. Cinayet işlerine çok yüksek kişilerin adları karışmıştı.

Şayet kovuşturmalar ciddî olarak derinleştirilirse bu kişileri de tutuklamak gerekecekti. Ayrıca, Kral 1 Ekim 1680 günü olağanüstü mahkemenin bir süre tatil edilmesi için de emir verdi.

Kralın dosyalardan çıkartılmasını istediği belgeler, bir sandığa konup mühürlendi ve mahkeme kâtibine emanet edildi. Kâtip, 10 Ekim 1680'de öldü. Mühürlü sandık onun yerine gelen **Nicolas Gaudion**'a teslim edildi.

Ve yıllar sonra 13 Temmuz 1709'da mühürlenmiş ünlü sandık Kralın odasına getirtildi ve Kral o zamanki Başbakanının yanında, sandıktan çıkardığı kâğıtları şöminesinde yaktı.

Kral **14. Louis,** olağanüstü mahkemenin garip ve karanlık sanıklarının yaptıkları açıklamalarla, hem en duygusal yönünden, hem de hükümdar olma haşmetinin kendisine verdiği üstün gururdan yaralanmıştı.

Bu açıklamalarla Fransa tahtı dahi iyice kirlenmişti. Devrin en ünlü Kralı, acılarının ve saray ayıplarının belgelerini, bir daha hiç kimsenin bulamayacağı bir biçimde şöminesinde yaktığına inanıyordu.

Ve böylece tarihin bazı ilginç sayfaları ebediyen yok edilmiş oluyordu.

Ama yine de tarihin içinden çıkan küçük bir alevi Kral görüp söndürememişti. Bu alev yanmaya devam etti, büyüdü ve gizlenmek istenen olayları bütün çıplaklığıyla herkesin gözleri önünde açığa çıkardı.

Bu büyük aydınlık içinden baş suçlunun, Kral 14. Louis'nin şâhane sevgilisi, dillere destan **Mme de Montespan** olduğu iyice anlaşılıyordu.

XIV. LOUİS'nin TAPTIĞI KADIN MADAM DE MONTESPAN

14. Louis devrinin saray hayatını incelerken, karşımıza çıkan en debdebeli, en şatafatlı, en pırıltılı kadın **La Markiz Françoise - Athènais de Montespan**'dır. Eski bir İstanbul valisinin sıfatlarını çok aşan uzun soyluluk unvanlarına rağmen malın gözü bir kadındı Mme de Montespan, 1641'de Diane de Gransengne ve Vivonne senyörü, Montemar dükü, **Gabriel de Rochechouart**'ın Tonnay-Charente şatosunda doğmuştu. (**14.** Louis'nin metresi de İpsala'da, yahut Yelipis köyünde, yahut Kocamustafapaşa'da doğacak değildi tabii.)

On dokuz yaşındayken Fransa Kralının sarayına girmiş, kraliçeye nedime olmuştu. Yirmi dördünde yine doğduğu bölgenin ünlü soylularından **Marki de Montespan**'la evlendi. Kocasını sevdi mi, sevmedi mi, orası pek belli değildi. Sevmişse bile pek az sürmüştü bu sevgi.

O sıralarda Kral, yakın akrabalarından **Louise de la Vallière** ile sevişiyordu. Louise de la Vallière, hafif topal olmasına rağmen, ince, tatlı, çekingen, ama çok güzel bir kızdı. Ve bütün öfkelerin, kıskançlıkların, kinlerin yıldırımlarını ister istemez üstüne çekiyordu. Dört çocuğu olmuştu Kraldan.

Özellikle Mme de Montespan can düşmanı kesilmişti Louise de la Vallière'in. Onu her yerde küçümsüyor, tepeden bakışları, alayları ve iğnelemeleriyle ezdikçe eziyordu Kralın sevgilisini. Besbelli ki bir süre sonra Louise de la Vallière'i kenara itecek ve el koyacaktı 14. Louis'ye.

Eski sevgili kendi tevazuu içinde her türlü gösteriş ve tantanadan uzak durmaya çalıştıkça, Mme de Montespan inadına, bütün o şahlanmış gururuyla Versailles sarayının gözlerini kuyruklu bir yıldız gibi kamaştırma yolundaydı.

Mme de Sevigné şöyle yazıyor, Mme de Montespan için:

"— Mme de Montespan, Versailles'ın ışıltılı ihtişamı içinde muzaffer ve mutantan bir meşale gibiydi. Saat üçte Kral, Kraliçe, prensler, prensesler ve bütün soylu çevreleri, yani Fransa sarayı denince akla gelen bütün kişiler ve Mme de Montespan, Kralın özel dairesinde toplanırlardı. Bu daire peri masallarındakinden çok daha zengin, çok daha gösterişli, çok daha harikulâde döşenmişti. Mme de Montespan'ın binbir bukleyle süslü saçları şakaklarından yanaklarının üstüne düşerdi. Başında siyah kurdeleler, sırtında altın ve inciyle işlenmiş elbiseler bulunurdu. Tek kelimeyle bir güzellik tanrıçası gibiydi Mme de Montespan ve bütün büyükelçiler hayran kalırlardı kendisine. Kralla görüşmelerine engel olduğu için herkesin kendisine kızdığını biliyordu. Buna karşılık Fransa sarayına öylesine bir canlılık, neşe ve mutluluk getirmişti ki kendisine en sinirlenenler bile yüzünü gördükleri zaman öfkelerini unutuyorlardı.

Sözle anlatılamayacak kadar güzel bir kadındı Mme de Montespan ve inceliği neş'esine, neşesi de güzelliğine eşitti."

Zekâsı ise güzelliğini de aşkındı. O devrin ünlü tarihçilerinden Saint-Simon, Mme de Montespan'ın kibarlığını, zarafetini, nüktedanlığını, tatlılığını öve öve bitiremiyordu.

Ve Versailles'in bu baş döndüren güzellik tanrıçası aklın almayacağı bir debdebe ve lüks içinde yaşıyordu.

Kral Versailles sarayın yanında sevgilisi için ılık, hoş, küçük bir ev yaptırmak istemişti. Mme de Montespan'ın kralın bu içten arzusuna karşı verdiği cevap ilginçti:

— Opereda çalışan herhangi bir kız için de fena sayılmaz böyle bir yer, demişti.

Ve küçük ev derhal yıktırılmış ve yerine ikinci bir Versailles daha dikilmişti.

Ayrıca Mme de Montespan'ın, Versailles'ın birinci katında yirmi odalı bir dairesi vardı. Kraliçenin ikinci kattaki dairesi ise sadece on bir odalıydı. Ve Mme de Montespan'ın uzun eteklerini **Mareşal de Noaills** taşıyordu. Kraliçeninkini ise basit bir saray hademesi...

Genç kadının Kral üstündeki etkisi, genarallerin bakanların ve tüm saray mensuplarının hem en büyük umuduydu, hem de en büyük korkusu... Çünkü kimi isterse yükseltmek, kimi isterse batırmak sadece onun elindeydi. Babasını Paris valiliğine, kardeşini Fransa mareşalliğine getirmişti.

Salonuna en ünlü sanatçılar, en etkin soylular gelirdi. Çok yüksek bir zevk ve fikir düzeyinin unutulmaz saatleri yaşanırdı bu salonda.

Mme de Montespan'ın bu erişilmez ve aşılmaz kudreti tam on üç yıl sürdü. Ve bu on üç yıllık dönem 14. Louis devrinin tam zirvesine rastlamıştı.

Saraydan bir muhafız kıtasıyla birlikte çıkardı dışarıya. Bütün Fransa'da nereye gitse karşısında valiler, generaller yerlere eğilirler, kentler özel heyetler gönderirlerdi kendisine. Taşra gezilerine altı atlı bir arabayla

çıkardı. Peşinden yine altı atın çektiği bir başka araba gelirdi. Bu ikinci arabada özel hizmetleriyle ilgili altı kız bulunurdu. Onun peşinden de eşyalarını taşıyan yük arabaları ve altı katırlık bir kafileyle on iki atlı bir askerî birlik giderdi.

14. Louis'den yedi çocuğu olmuştu Mme de Montespan'ın. Kraliyet Meclisi bunların hepsini de Fransa tahtının meşru çocukları saymıştı.

Yine o devirde yaşamış bir yazarın sözüyle Mme de Montespan bir aşk kadınından çok bir ihtiras kadınıydı. **Mlle de la Vallière** bir metres gibi sevmişti Kralı. **Mme de Maintenon** bir saray nedimesi gibi. Mme de Montespan ise bir kudret simgesi olarak...

Kralın yuttukları

Tarihçiler Mme de Montespan'da ilk ihtiras işaretinin 1666'da görünmeye başladığını söylüyorlar. Kralla ilişkileri de bu tarihten sonra gelişiyor. Gizli polis şefi **La Reynie'nin** de büyücülerle zehircilere karşı giriştiği kovuşturma da yine aynı tarihlere rastlamakta...

Ünlü büyücü Voisin'in kızı bu kovuşturma ile ilgili olarak verdiği ifadede şöyle söylüyor:

— Mme de Montespan'ın başına ne zaman yeni bir olay gelse ve ne zaman Kralın kendisine gösterdiği ilginin azaldığı kuşkusuna düşse, hemen bir çare bulması için anneme başvururdu. Annem de doğru papazlara, başka büyücülere koşar çeşitli büyüler yaptırır ve Krala içirmesi için Mme de Montespan'a bazı tozlar verirdi.

Büyücünün kızına göre bu tozlar, bir takım afsunlu formüllerle yapılmış değişik aşk tozlarıydı. İçlerinde

kuduz böceği, kurutulmuş kaplumbağa tozlarıyla yarasa kanı ve bir yığın garip pislikler bulunurdu bu tozların. Güneş Kral da afiyetle yutardı bunları.

Ayrıca kara büyülerde yapılan hamurlardan da yedirilirmiş Kral.

Kara büyü âyinini yöneten büyücü takdis edermiş bütün bu tozlarla hamurları. Ve 14 Louis'nin yemeklerine düzenli şekilde boyuna karıştırılırmış bunlar.

Voisin'in kızı:

— **Annem,** diyordu, **Kralı iyice kendisine bağlaması için kendisi hangi sarayda bulunursa bulunsun, Mme de Montespan'a sık sık bu tozlardan, âyinlerden geçmiş hamurlardan götürürdü. Ayrıca Madamın hizmetindeki kızlardan Mile Desoeillets aracılığıyla da gerekli büyüler hemen yetiştirilirdi Madama. Ben dahi bir seferinde kuytu bir kilisede Mme de Montespan'a annemin büyülü tozlarını iletmiştim.**

Kızın bu açıklamaları fevkalâde önemliydi. Kendisi hiç bir zaman annesinin büyücülük işlerine katılmamış ama bütün olup bitenleri de yakından izlemişti.

Polis şefi La Reynie bu açıklamalar hakkında şunları yazmış not defterine:

— **Kız saf saf anlatıyordu bunları. Çok değişik durumlarda ve çok ayrı konularda sorguya çekilirken dahi söyledikleri aslâ birbiriyle çelişmiyordu. O nedenle de bütün bu söylediklerini bu kadar tutarlı olarak uydurması imkânsızdı. Üstelik de bu ölçüde yalanlar uydurabilecek ve hiç bir seferinde tutarsızlığa düşmeyecek bir zekâ çapı yoktu kendisinin... Söylediklerinin hepsi gerçekti ve kanıtlarıyla belgeleri de elimizdeydi. Ayrıca kız, bir sürü de canlı tanıklar gösteriyordu söylediklerine.**

Sorgu yargıcı da, kızın Mme de Montespanla suç ortaklığı etmekle itham ettiği büyücülerin bu ithamlar karşısında zırvalamalarını, çok sıkışınca cevap vermekten kaçınmalarını, çelişkilere düşmelerini, olayları doğrulayan kesin işaretler olarak değerlendiriyordu.

Voisin'in kızı bildiklerini anlattığı zaman, annesi çoktan yakalanarak idam edilmiş bulunuyordu.

Kızın 12 Temmuz 1680 tarihindeki sorgu tutanağı aynen şöyleydi:

— Neden Kralın şahsına karşı girişilmiş bu kötü işler hakkında daha önceden bilgi vermedin?

— Annem henüz hayattayken duyduğum şeyler hakkında herhangi bir şey söyleyemezdim. Ayrıca bunları açıklamak zorunda olduğumu da bilmiyordum. Kimseye de bu konuda herhangi bir şey danışmamıştım.

— Bunları saklamanın büyük bir suç sayıldığını nasıl olup da bilmiyordun? Bunlar çok önemli şeyler değil miydi?

— Açıkladığım şeylerin çok önemli şeyler olduğunu biliyorum. Açıklamadan önce de biliyordum, açıkladıktan sonra da biliyorum. Üstelik hiç bir şey bilmeden, yahut doğru olduğuna inanmadan bu konuda söz etmeye kimsenin izin vermeyeceğini de biliyordum. Ancak bunları ille de açıklamak zorunda olduğumu bilmiyordum.

— Şayet anlatıklarında bir mübalâğa varsa bunun da çok büyük bir suç olduğunu biliyor musun?

— Evet, biliyorum. Adını ettiklerim daha da çoğunu biliyorlar söylediklerimin. Ben ise mübalâğa etmiyorum, hattâ tam tersine en azını anlatıyorum. Ar-

tık annem için endişe edecek bir durum olmadığından sadece gerçeği söylüyorum. Bundan başka bir amacım yok. Şayet yeni bir şeyler hatırlarsam, yahut bir hatırlatan çıkarsa onları da yine söylerim.

FRANSA TAHTINA DÜŞEN YILDIRIM

14. Louis devrindeki bir çok yazar, büyücülerin **"Kızgın Oda"** yani olağanüstü mahkemenin önünde sırf hayatlarını kurtarmak umuduyla Fransa'nın en ünlü kişileriyle ilişkileri olduğunu kasten ileri sürdüklerini sanmışlardır. Bu yazarlara göre falcı ve zehir satıcısı takımı kimsenin el uzatamayacağı kadar yüksek yerlerdeki insanların da adlarını da meseleye karıştırmakla taktik bir kurnazlığa yöneliyorlardı.

Oysa gerçek tam tersineydi. Örneğin **Voisin'in** idam edileceği ana kadar Kral'ın metresi **Mme de Montespan'la** olan yakınlığını sakladığını görüyoruz. Voisin, özellikle Kralın hayatına kasdetmek suçuyla yargılanmaktan korkuyordu. Çünkü bunun cezası idamdan da beterdi. Bir ara Vincennes şatosunun zindanlarında yatarken boş bulunup yanındaki gardiyanlara şöyle demişti.

— **En çok bazan saraya neden gittiğimi sorarlarsa diye korkuyorum.** Gerçekten de büyücünün Mme de Montespan hesabına saraya bir çok kez girip çıkmış olması, sonradan üstünde önemle durulan bir konu oldu. Çünkü bunlardan birinde de Kralı öldürtmek için gitmişti saraya.

Büyücü **Françoise Filastre** ise idam kararını dinledikten ve artık hiç bir kurtuluş çaresi kalmadığını gördükten sona, son dakikada 30 Eylülle 1 Ekim 1680 ta-

rihleri arasında yapmıştı o müthiş açıklamasını. Ve bu açıklamayla bir yıldırım düşmüştü Fransa tahtının üstüne. O açıklamadan sonradır ki 14. Louis paniğe kapılarak, olağanüstü mahkemenin oturumlarına bir süre ara vermesini emretti.

Voisin'in kızının açıklamaları da, Voisin'in suç ortağı papaz **Guibourg** tarafından aynen onaylanmıştı. Oysa tutuklanmalarından sonra kızla papaz birbirleriyle katiyen görüştürülmemişlerdi. O nedenle de daha önceden hesaplanmış bir ağız birliği yapmalarına imkân yoktu. Bu konuda Polis Şefi La **Reynie:**

— Adalet kurallarına göre ayrı ayrı alınan ifadelerin bu derece birbirine uyması, olayın doğruluğunu gösteren en sağlam kanıttı, diyordu.

Bugün ise tarih bu konuda daha başka kanıtlarda sağlamış durumdadır.

Ne diyordu Voisin'in kızı:

— Mme de Montespan'ın başına ne zaman yeni bir olay gelse ve ne zaman Kralın kendisine gösterdiği ilginin azaldığı kuşkusuna düşse, hemen bir çare bulması için anneme başvururdu.

Bugün **Mme de Sevigne'nin** mektuplarında yazdıklarını ve saraydaki olaylarla ilgili notları incelerken, 14. Louis ile Mme de Montespan arasındaki 1667-1680 yıllarına ait ilişkilerin grafiğini çok açık biçimde görüyoruz. Ve bu grafikVoisin'in kızının söylediklerine tıpı tıpına denk düşüyor.

La Reynie de aynı şeyi söylemekte ve:

— Sanığın yani Voisin'in kızının sözünü ettiği dönem, Mme de Montespan'ın saraydaki durumu bakımından en önemli dönemdi, demektedir.

O koskaca anlı şanlı mağrur Mme de Montespan,

kimin aracılığıyla büyücü yuvalarının içine düşmüştür?

Tarihçiler bu konuda çeşitli varsayımlar yapmışlardır. Bu tarihçiler daha önce sözünü ettiğimiz, hem Mme de Montespan'ın, hem de büyücülerle simyacıların yakın dostu **Vanens**'in bu tarihsel dram içinde oynadığı rolü unutuyorlardı. Vanens'in uşağı, polis şefi La Reynie'ye:

— **Vanens, Mme de Montespan'a çok ilginç öğütlerde bulunurdu,** demişti.

Sonra da ifadesi kendisine okununca, bu sözleri ifadesinden çıkartmak istemişti.

La Reynie ise dâva dosyalarındaki yüzlerce kâğıt arasında en çok bu sözlere önem vermiş, bu sözlerin altını çizmiş ve bu olaylardaki asıl düğüm noktasının bu sözde saklı olduğunu yakalamıştı.

* * *

Montespan'ın büyülü duaları

Mme de Montespan'ın büyücülerle ilgilenmeye başladığı tarih tam 14. Louis'yi elde etmek için çırpındığı zamana raslıyordu.

1667 yılında Mme de Montespan, büyücü **Lesage** ve papaz **Mariette** ile birlikte Paris'in kuytu sokaklarında bir evde bir büyü âyini yapmıştı.

Papaz, büyücü elbiseleri içinde afsunlu dualar okuyordu. Lesage da hafif sesle bir kilise ilâhisi söylüyordu. Arkasından Mme de Montesan papazın önünde diz çöktü ve papaz Markizin başı üstünde İncil'den parçalar okumaya başladı. O sırada Mme de Montespan, kralın gözdesi **Louise de La Vallière** için beddu-

alar ediyor ve şu yakarılarda bulunuyordu. (Lesage'ın ifadesinde Markizin söyledikleri açıkça belirtilmişti):

— Kralın ve veliahdın bana gösterdikleri dostluğu devam ettir yarabbi. Kraliçeyi kısır et, kralı onun yatağından ve masasından soğut ve onun bana gelmesini sağla yarabbi. Kendisine her istediğimi yaptırmamı, ailemi yükseltmemi bana ihsan eyle yarabbi... Hizmetçilerim, uşaklarım kralın gözüne girsinler yarabbi. Bütün büyük senyörler beni sevip saysın yarabbi. Ve ben de kralın en yakınları arasına gireyim ve oralarda ne olup bittiğini öğreneyim yarabbi. Ve kraliçenin de canını al yarabbi... Ve sounda kral benimle evlensin yarabbi...

Bir başka seferinde papaz Mariette, yine Mme de Montespan'ın hazır bulunduğu bir büyü âyininde iki güvercinin yüreği üstünde büyüler yapmış ve kralın Louise de La Valiere'den ayrılması için afsunlu dualar okumuştu.

1668 başlarında papaz Mariette ile Lasege krallık sarayına dahi gitmeye kalkacak kadar işi azıtmışlar ve Mme de Montespan'ın kardeşi Mme de Thaianges'in dairesinde krala karşı çeşitli büyüler yapmışlardı.

Değişik kokularda çeşit çeşit dumanlar kaplamıştı odayı. O sırada yine Mme de Montespan için Lesage ifadesinde:

— Markiz, demişti, kralın kendisine âşık olmasını ve Mlle de la Valliere'in ölmesini istiyordu.

Papaz Mariette ise:

— Mlle la Vallère'in saraydan uzaklaştırılmasını istiyordu sadece, demiştir.

Bu büyü işlemlerinden çok kısa bir zaman sonra, hemen o yıl yani 1968'de, Mine de Montespan arzuları-

na kavuşmuş ve kral, kendisini yatağına kabul etmişti. La Vallière'in ise yıldızı çabucak sönmeye başlamıştı. 1669'da Mme de Montespan 14. Louis'den olacak yedi çocuğundan ilkini doğurmuştu. Artık Mme de Montespan'ın büyülerin etkinliğine inanmamasına imkân mı var?

İlk kovuşturma

Sonuçları pek tehlikeli olabilecek bir olay, o kadar özlemi çekilmiş olan bu mutluluğu bir ara az daha kökünden dinamitliyordu.

Papaz Mariette ile büyücü Lesage, Mme de Montespan'ın kendilerine gösterdiği dostluğu gerçekte Voisin'e borçluydular. Ancak her ikisi de Voisin'e karşı nankörlük etmişler ve Markiz için yapılan büyü âyinlerinde Voisin'le işbirliğini kenara itip, onun rakibi olan başka bir büyücüyle **Duverger** ile birleşmişlerdi. Voisin fena öfkelenmiştir buna.

Bu konuda da polis şefi La Reynie şöyle yazıyordu.

— Bu anlaşmazlık ve çatışma çeşitli dedikodu ve söylentilere yol açtı. Nihayet kralın kulağına kadar gitti, ortalıkta dolaşan iddialar. Kral da, adı geçen kişilerin dine ve Tanrı'ya karşı geldikleri inancıyla tutuklattı onları. Papaz Mariette ile Dubuisson (Lesage o tarihlerde bu ad altında yaşıyordu) 1668 yılının martında yakalanıp Bastille zindanına tıkıldılar.

Sonra da büyücülük yaptıkları suçlamasıyla mahkemeye verildiler. Saray **"vakanüvisleri"** nedenini bilmeden tam o sırada Mme de Montespan'ın birdenbire Paris'den ayrıldığını yazmaktadırlar.

Ama Lesage'in da, papaz Mariette'in de dillerini tutmakta büyük çıkarları vardı.

Yine polis şefinin yazdıklarına göre papaz. Mariette, dâvâyı yürüten yargıcın karısı yönünden akrabasıydı. Ayrıca Mme de Montespan'ın yengesi düşes de Vivonne da, aynı yargıcın kızıydı. Ve yargıcın kızı da fevkalâde meraklıydı büyü ve büyücülere. Voisin ise ilişki kurduğu çok önemli kişiler sayesinde sereserpe yürütüyordu mesleğini. Henüz büyücüler çetesinden ve bu çetenin yaptıklarından kimsenin pek haberi yoktu. O nedenle de kovuşturma derinleştirilmemişti. Sadece herkes papaz Mariette'in ailevi yakınlıklarından ötürü bu dâvâdan nasıl temize çıkartılıp kurtarılacağını merak ediyordu.

Dâvânın sonunda Lesage kürek, papaz Mariette de sürgün cezasına çarptırıldılar. Kral, papazın cezasını ağırlaştırarak kendisini zindana attırdı. Ama nasıl olduysa oldu, Mariette zindandan kaçtı, toz oldu. Lesage'a gelince önce de belirttiğimiz gibi Voisin'in forslu tanıdıkları sayesinde affa uğradı.

Polis şefi La Reynie, İçişleri Bakanına yazdığı bir mektupta, 1558 mahkemesinden sonunda nelerin ve nelerin çıktığına dikkati çekmektedir. Ve şöyle demektedir:

— Sanıkların Markiz hakkında söylediklerine inanmak gerekiyor. Çünkü sanıklar Markiz'le Mart 1668'de kralı büyülemek için birleştiklerini haber veriyorlar. O tarihte henüz kimsenin Markiz'le kral arasında yakın ilişkiler kurulduğundan haberi bile yoktu. Öylesine yeni ve tazeydi bu ilişkiler. Papaz Mariette ile Lesage bu ilişkileri öğrenseler öğrenseler, ancak bir kişiden öğrenebilirlerdi, o da Mme de Mon-

tespan'dan. Mariette ile Lesage hakkında 1668'de açılmış olan dâvâ da ispat etmektedir ki, Mme de Montespan en azından 1667'de Voisin'i tanımış ve onun aracılığıyla Mariette'in evinde Lesage'ın da hazır bulunduğu büyü âyininde, Mme de Montespan'ın başında İncil okurken, Markiz henüz isteklerine kavuşamadığı için, "Şunu da yap yarabbi, bunu da yap yarabbi" diye yakarılarda bulunuyordu.

Polis şefi sanıkları ayrı ayrı sorguya çekerken, hepsi de o sıralarda Markiz'in böyle birçok büyü âyinleri yaptırdığını ve ille de kralın aşkını kazanmak istediğin söylemişlerdi. Ayrıca bu büyülerde, kralın eski gözdesi La Vaillière'in de ölümü isteniyordu. Ve bu ikinci ölüm büyüsü insan kemikleri üstünde yapılıyordu.

KRAL, MARKİNİN HESABINI GÖRÜYOR

14. Louis'nin İçişleri Bakanıyla gizli polis şefi Mme de Montespan'ın büyü ve zehirleme skandalının baş sorumlusu olduğuna yürekten inanmışlardı. Bu nedenle Markizi okkanın altına götürebilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. (Bâzı tarihçiler de, İçişleri Bakanının tam tersine Mme de Montespan'ı kurtarmak için elinden geleni yaptığını yazmaktadırlar.)

İçişleri Bakanı 8 Ekim 1679'da Krala şu mektubu yazıyordu:

— Polis Şefi La Reynie, büyücü Lesage ile bizzat görüşürsem, adamın her şeyi en küçük ayrıntısına kadar anlatabileceğini söyledi. Ayrıca bu büyücüye herhangi bir kimseyi zehirlemekten ötürü bir suçla-

ma da yapılmamıştır. Bu nedenle kendisine kurtulacağına dair umut verilirse her şeyi açıklayabilir. Kendisi yedi sekiz yıldan beri Paris'te olup bitenleri en iyi bilen kişidir ve bütün bu büyü ve zehir skandalının tam göbeğinde yaşamıştır. Ben de polis şefinin görüşünü uygun buldum ve dün sabah Vincennes zindanına giderek Lesage'la La Reynie'nin arzuladığı biçimde konuştum. Şayet büyü ve zehirleme konularında bütün bildiklerini açıklayarak adaleti aydınlatırsa Kralın kendisini affedebileceğini söyledim. Her şeyi olduğu gibi açıklayacağına söz verdi bana ve her şeyi söylemesi için bu kadar ısrar ettiğimden dolayı çok şaştığını söyledi.

İçişleri Bakanı 11 Ekim 1679 da bir mektup daha yazarak Lesage'ın mutlaka her şeyi olduğu gibi açıklaması gerektiğinde direniyordu. Büyücü bu ısrarlar karşısında bocalıyor, bir türlü karar veremiyor, kaçamaklar arıyor ve boyuna neden her şeyi olduğu gibi anlatması için bu kadar inat edildiğini bir türlü anlayamadığını söylüyordu.

Büyücünün bu karasızlığı La Reynie'yi büsbütün heyecanlandırıyordu. Nihayet tıpkı İçişleri Bakanı gibi o da Vinennes zindanına giderek Lesage'ı bizzat sorguya çekti ve:

— Her şeyi olduğu gibi söylersen Kral seni bağışlayacak, dedi.

Ve sonunda Lesage konuştu.

Lesage'ın bu ifadesi sonradan Kral 14. Louis tarafından odasındaki şöminede yakılmıştır. Bu nedenle de bu ifadenin tam metni bugün elimizde yoktur. Ancak gerek La Reynie'nin not defterlerinden, gerek mahkeme dosyasındaki kâğıtlarda yapılan bâzı atıflardan, Le-

sage'ın ifadesinin de Voisin'in kızının ifadesini aynen doğrulamakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

Madame de Montespan'ın kocası

14. Louis'nin aşklarının yaratttığı gürültü patırdı, Mme de Montespan'ın kocası Krala göre, hiç de anlayışlı bir koca olmadığı için, büsbütün ayyuka çıkmıştı. O devre ve o çevreye göre, bu koca içinde bulunduğu ortama adamakıllı ters düşüyor ve karısının Kralla sevişmesine fena halde bozuluyordu.

Yine o devrin saray hayatını izlemiş yazarlarına göre Mme de Montesan'ın kocası gayet haşin; usul, kaide, erkân falan bilmez tuhaf bir adamdı. Önüne gelene Kralın karısına göz koyduğundan yakınıyordu. Karısıyla kavga ediyor hattâ karısını dövüyor, Krala da bayağı horozlanıyordu. Bir seferinde Kralın yüzüne:

— **Sen Tanrı'dan korkmaz mısın, karımla ne uğraşırsın, ne biçim Kralsın. Bırak o kadının yakasını,** demiş ve Krala zina konusunda kutsal kitaplardan paşajlar okumuştu.

Mme de Montespan, kocasının bu durumundan çok sıkıntılıydı. Zavallı koca bütün soyluları kapı kapı dolaşıyor:

Soylular ise kendisine öğüt veriyorlar:

— **Canım delilik etme,** diyorlardı. Şayet böyle abuk sabuk konuşmaya devam ederse kendisinin ergeç tımarhaneye kapatılacağını söylüyorlardı.

Mme de Montespan bütün bunları duydukça dertleniyor:

— **Yaptıklarından öyle utanıyorum ki bu adamın, yerin dibine geçiyorum. Sarayda her gün bir olay yaratıyor hödük kafalı** diyordu.

14. Louis ise bu aksi kocanın hakkından gelemiyordu. Hatta bütün kudretine rağmen, adi bir zampara gibi Mme de Montespan'ın kocasıyla karşılaşmamak için elinden geleni yapıyor, siniyor, saklanıyordu. Mme de Montespan'dan çocuğu olduğu zaman Kralın endişesi daha da artmıştı. Yasalara göre bu çocuklar kadının kocasına aitti. 14. Louis'in Mme de Montespan'dan olan çocuklarına, Marki'nin öç almak ve alay etmek için el koymasından korkuyordu. Üstelik çok da seviyordu çocuklarını Kral.

Marki ayrıca bir de yardımcı bulmuştu kendisine. Bu yardımcı ünlü arşövek, ozan **Boileau**'un kardeşi papaz **Boileau** idi. Markinin amcası oluyordu papaz Boileau. Ve arşövek Boileau, kamuoyu önünde tıpkı Mme de Montespan gibi zina hayatı yaşayan halktan bir kadını **"Recm"** cezasına çarptırarak, böyle bir hayat yaşamasının cinsel kurallara aykırı olduğunu ilân etmişti.

Arşövek Boileau'nun verdiği karar çın çın çınlamıştı sarayın içinde. Mme de Montespan utana sıkıla bir süre için ortalıktan kaybolmuştu. Arşövekin bulunduğu bölgeye ise ancak papaz öldükten sonra gidebilmişti.

Ancak sonunda Mme de Montespan'ın kocası baktı ki ne yapsa Kralla başa çıkamayacak. Hatta daha ileri giderse Kralın bir emriyle içeri tıkılacak. Bunun üstüne bütün evinde yas ilân etti, kendisi de yas giysilerini giydi ve yas işaretleriyle donatılmış bir arabaya binerek saraya gitti, tumturaklı bir gösteri içinde, akrabaları, dostları ve tanıdıklarıyla vedalaştı. O gün siyah yas elbiseleri içinde Marki, hiç de gülünç değildi. Hakkındaki alaylar birden sönmüştü. Ve Kral, tahtında, başı önüne eğik düşünüyordu.

Sadece bir dâhi yazar yardımına koştu Kralın. O dâhi yazar Moliere'di. Ve bu konuyu ima ederek Amphitryon oyununu yazdı. Piyes o yıl, yani 1668'de oynandı hemen. Ve piyesi gülerek alkışlayanlar, gül suyu serpti Kralın yüreğine. Moliere o piyesinde şöyle diyordu:

Jupiter tanrısıyla yapılan bir bölüşme
Şerefsizlik değil, şeref verir insana...

Marki de Montespan yas giysileriyle taşradaki malikanesine çekip gitmişti. Yanında kendisine bağlı bir avuçluk bir birliği vardı. Oradaki taşra feodallerinden biriyle önemsiz bir çatışma geçmişti arasında.

Bu çatışmayı hemen Markiye karşı kullanmak isteyen Kral, İçişleri Bakanına emrederek eyalet valisine şu mektubu yazdırdı:

— Marki de Montespan'ın yaptığı ayıp olayı yeni öğrendim ve çok şaşırdım. Size Kralın bir mesajını gönderiyorum. Kral bu olay hakkında derhal kovuşturma açılmasını emrediyor.

Derhal gerekli tedbirleri alınız. Marki de Montespan ile askerlerini sorguya çekiniz. Gözlerini iyice korkutunuz ve Markiyi iyice sindiriniz. Kavgayı çıkarmış olan kişilerin adlarını biliyorsanız, bunları hemen ibreti âlem için tutuklayıp cezalandırınız. Ve kendilerinden Marki de Montespan aleyhinde belgeler toplayınız. Bu belgeler ve ifadelerin yardımıyla Markiyi adalet aracılığıyla iyice cezalandırınız. Kendisi hakkında ne kadar ağır bir ceza sağlarsanız bu o kadar iyi olur."

14. Louis ile Bakanının Markiye karşı giriştikleri bu tür tertipler, her türlü insanlık ölçüsünü aşıyordu.

Sonunda Marki, İspanya'ya kaçmak zorunda kaldı. Ama 14. Louis, ezmeye çalıştığı Markiye karşı durumunun büsbütün kötüleştiğini görmekte gecikmedi. Marki Fransa dışında Krala karşı elinden geleni ardına koymuyor ve Krala ait çocuklar üstünde hak iddia ediyordu. Bu skandal bütün Avrupa'yı bir süre yerinden oynattı.

14. Louis bu kez de mahkeme kararıyla Mme de Montespan'ın kocasından kalan malların kadına verilmesi için karar çıkarmaya girişti. Yargıçlar saraydan gelen baskılara karşı ne yapacaklarını pek bilemiyorlardı. Sonunda çaresiz kaldılar ve 7 Temmuz 1674'de Markizle Markinin ayrılmasını karara bağladılar. Markinin bütün malları da Markizin oluyordu. Marki iyi bir koca olamamış, karısına karşı ödevlerini yerine getirememiş ve şiddetli geçimsizlikler yaratarak Markizin kendisinde şikâyetçi olmasına yolaçmıştı. Yargıçlar bunları yazıyorlardı ayrılma kararına gerekçe olarak... Üstelik Markinin evlilik sırasında karısına karşı işlediği suçlardan ötürü de kendisinin cezalandırılmasını istiyorlardı.

Bunu duyunca Marki öfkeyle kalkıp geri döndü Paris'e. İyice gözü kararmış olmalıydı Markinin. Herhalde yine olmayacak işler yapacak, birbirine katacaktı ortalığı.

Kral, Bakanlarına hemen şu emri vermişti.

— Bu adam bir delidir. Kendisini yakından izleyiniz ve konuşmaması için ne gerekiyorsa yapınız. Yoksa karısını tehdit ederek çocukları alabilir. Yahut bu yolda bâzı tehlikeli hareketler yapabilir. Bu olayın ayrıntılarını biliyorsunuz. En iyisi Markiyi bir an önce Fransa'dan uzaklaştırınız.

Güneş Kral bütün bu emirleri verecek kadar küçülebiliyordu işte. Ve tarihsel belgelerin kara ve karanlık bulutlarıyla 17. yüzyılın en afur tafurlu tahtlarından birinde oturmuş olan güneş, soluyor, sararıyor, küllenivordu.

ACI ÇEKME SIRASI MARKİZ'DE

14. Louis aşk konularında hercai bir adamdı. Sonunda **Mme de Montespan**'dan da üç dört yıl içinde bıktı. Ama yine de ilişkileri daha on yıl kadar sürdü. Mme de Montespan bütün o yüksek ve aşılmaz guruna rağmen ruhen ufalanmış, yıkılmıştı. **Mme de Sevignè**, Mme de Montespan'ın o sıralarda ki durumunu şöyle yansıtıyor:

— **Anlatılmaz acılar çekmekte zavallı. On beş günden beri kimseyle görüşmedi. Odasında sabahtan akşama yazı yazıyor ve yatarken de bütün yazdıklarını yırtıyor. Acıyorum bu kadına. O kadar insana o kadar iyilik etmiş olduğu halde şimdi artık kimse umursamıyor ve aldırmıyor Markize...**

Ve Mme de Montespan önce 1667'de ilişki kurduğu büyücü **Voisin'e** 1672'lerde yeniden dönüyordu. O zeki, zarif, ince ve güzel kadın, bu kez bunalımlar içinde daha da korkunç, kanlı bir bataklığa doğru sürüklenecekti. Önce Papaz **Mariete'in** önünde diz çökerek, güvercin yüreklerinden büyü yaptırır ve Kralın kendisini sevmesini isterken, şimdi papaz **Guibourg'un** eline düşecek ve **"kara büyü"** ayinlerine kadar başvuracak. Kralın yeniden kendisine dönmesini sağlamak için falcılardan falcılara, büyücülerden büyücülere dolaşacaktı. Ve sonunda hem Kralı, hem de yeni gözdelerinden birini zehirleyerek öldürmeye kalkacaktı.

Papaz Guibourg yetmiş yaşındaydı. Yüzü kırış kırış, gözleri şaşı ve çiçek bozuğuydu. Kara büyü ayinlerinde, kızıl saçlı iri yarı bir kadın olan metresi **Chanfrain'**den doğan çocuklarını bile öldürürdü bazan.

İsteğin yerine gelmesi için kara büyü ayinlerinin ard arda üç kez yapılması gerekiyordu.

Mme de Montespan da, 14. Louis'nin tekrar kendisine dönmesi için 1673'de onbeş, yahut üç hafta arayla üç kez kara büyü ayini yaptırmıştı.

Bu ayinler sırasında papaz Guibourg'u kuytu köşelerde bir takım ıssız şatolara götürmüş ve kara büyüler bu şatoların küçük kiliselerinde yapılmıştı. Mme de Montespan çırılçıplak soyunarak sırt üstü ortaya konan masanın üstüne yatmıştı. Yanlarına açtığı ellerinde birer siyah şamdan tutuyordu.

Papaz Goibourg, sorgu yargıcına verdiği ifadesinde kara büyü ayini sırasında okuduğu afsunlu duayı tekrarlamıştı. Bu dua şöyleydi:

— Ey Astaroth, Ey Asmodèe, ey dostluk tanrıçaları. Sizlerden istediğim şeyler için sizlere adak olarak sunduğum bu çocuğu kabul etmenizi niyaz ediyorum. Kral ve veliahdın sevgileri yeniden benim üstüme dönsün. Ve Kral hiç bir söylediğimin dışına çıkmasın ve beni sevsin ve her dediğimi yapsın...

Polis şefi bu kara büyü ayininde kurban edilen çocuğun papaz tarafından yüz liraya satın alınmış olduğunu yazıyor defterinde.

Papaz Guibourg'un kara büyü ayini hakkında yaptığı açıklamalar metresi Chanfrain tarafından da onaylanmıştı.

Bu ayinden iki yahut üç hafta sonra bir ayin daha yapılmış ve Mme de Montespan yine çırılçıplak soyu-

narak masanın üstüne yatmıştı. Üçüncü ayine ise, papaz gözleri bağlı olarak Paris'te bilmediği bir eve getirilmiş ve ayinden sonra yine gözleri bağlı olarak Belediye sarayının yanına bırakılmıştı.

Tanrı bu tarihlerde 14. Louis'nin baş doktoru, Kralın sağlık defterine şunları yazıyordu:

— Kralın başı çok şiddetli ağrıyor.

Bu ağrılar gün günden artıyordu. 1673 yılının sonlarına doğru başağrılarıyla birlikte başdönmeleri de başlamıştı. Kralın sık sık gözeri kararıyor ve yere yıkılacakmış gibi oluyordu.

Bütün bu başağrısı ve baş dönmelerinde büyücü Voisin'in hazırladığı afsunlu tozların hiç bir etkisi yok muydu acaba?

Bu varsayımı büyücü **Lesage'ın** açıklamaları büsbütün doğruluyordu.

Ancak Mme de Montespan bütün bu afsunlu tozları Kralın daima kontrol altında tutulan yemeklerine acaba nasıl karıştırıyordu, bunun yolunu nasıl buluyordu?

Bu konuda polis şefine 8 Kasım 1680'de iki açıklama yapılmıştı. Bu açıklamaları polis şefinin defterinden öğreniyoruz.

— Vincennes zindanında papaz Guibourg'la bir arada yatmakta olan Lemaire adında biri benimle konuşmak istediğini bildirdi. Hemen gittim konuşmaya. Lemaire, papaz Guibourg'un kendisiyle yine aynı hücrede bulunan bir arkadaşına Mme de Montespan'la ilgili bâzı şeyler anlattığı söyledi. Mme de Montespan'a çok bağlı bir subay varmış. Bu subay büyülü tozlar karıştırıyormuş Kralın yemeklerine. Bu subay vaktiyle uşakken Markizin sevgisini ka-

zanmış ve Markiz de onu mutfak subayı yaptırmış. O nedenle çok bağlıymış Markize. Ama subay olmasına rağmen Markizin evinde yemek servislerini yine o yaparmış. Bu subayın adı Duchesne'di. Aynı gün Lesage ile de konuştum. O da yine Markize bağlı bir başka mutfak subayının adını verdi. Bu ikinci mutfak subayının da adı Gillot idi. Kralın yemeklerine afsunlu tozlar bu mutfak subayları tarafından konuyordu.

Yeni sevgililer

1675'de Kralla Mme de Montespan arasındaki kriz büsbütün keskinleşti. Kral birden kendisini dindarlığa verdi. Artık herkes Kralın metresinden iyice bıktığını anlamıştı. Ve Mme de Montespan boyuna devam ediyordu Krala afsunlu tozlar yutturmaya.

Ancak yavaş yavaş din adamları Mme de Montespan'ı Kraldan uzaklaştırmak için gerekli tedbirleri almaya başlamışlardı.

Ve Markiz artık iyice bir köşeye itilmişti.

Kral ise yeni aşk serüvenleri peşindeydi. Prenses de Soubise, Mme de Louvigy, Mlle de Rochefort Thèobon, Mme de Ludres ve daha birçok soylu hanım Kralın yatağına girip çıkıyorlardı.

Özellikle Mme de Soubise'in Kralın metresleri arasındaki yeri pek ilginçti. Mme de Soubise kocasını çok sevdiği için Kralla yatıyordu. Kocası için gerekli mevkileri, ünvanları, nişanları ve altınları sağladıktan sonra pılısını pırtısını toplayıp usulca çekilmişti ortalıktan. Ve sonra da kocasının yanında dilediği gibi zengin ve şatafatlı bir hayat yaşamaya koyulmuştu.

Mme de Soubise'in kocası Molière ile aynı inançtaydı.

Jüpiter tanrısıyla yapılan bir bölüşme,
Şerefsizlik değil, şeref verir insana.

2 Eylül 1676'da Mme de Sevignè şöyle yazıyordu:

— Mme de Soubise'in saraydaki görüntüsü bir yıldırım kadar hızlı gelip geçti. Mme de Montespan hâlâ umutlu kaybettiği yeri geri alacağından. Ama artık iş işten çoktan geçti. Şimdi birçok kimseler üzüntüden ölüyor, birçok kimseler de keyiften dört köşe, el şıkırdatıyorlar. Ama yine de dikkatli olmak, çok dikkatli konuşmak gerek.

Ve Mme de Soubise'in yerini de **Mme de Ludres** almıştı.

Parlayan yıldız

Arkasından da **Versailles** sarayının üstünde yepyeni bir yıldız parlamıştı. Bu yeni yıldızın adı **Mme de Maintenon** idi. Önceleri sönük, mütevazı, sessiz sedasızken göz kamaştırıcı ışıltılarla kendisini ortaya çıkarıvermişti. Mme de Montespan'ın çocuklarını eğitmek için alınmıştı saraya. Ama çok kısa bir zamanda mürebbiye, hanımın yerini alıvermişti. Ve ondan çok daha üstün bir saltanatın zaferli bayrağını elinde dalgalandırmaya başlamıştı. Herkes çevresinde pervaneler gibi dönüyordu. Kimi pudra kutusunu koşturuyor, kimi eldivenlerini getiriyor, kimi yere diz çökmüş ayakkabılarını bağlıyor ve herkes bir yakınlık kurmaya çalışıyordu bu yeni parlayan yıldızla. Ve Mme de Maintenon

kimseye selâm bile vermiyor ve belki de çevresindeki bu köpekleşmelere içinden gülüyordu.

Mme de Sevignè bir yandan Sarayda olup bitenleri anlatırken, polis arşivleri de olağanüstü mahkemelerde geçenleri anlatıyordu. Ve her iki ayrı belge, olaylar açısından üst üste düşüyordu.

Voisin'in kızının açıklamalarına göre tam bu tarihlerde Mme de Montespan çırılçıplak soyunarak papaz Guibourg'un karşısında masaya yatıyor ve kara büyü âyinlerinde çocuk kanlarından karnına konmuş kutsal tasta afsunlu hamur mayaları yaptırmaya çalışıyordu:

Voisin'in kızı şöyle konuşuyordu:

— Büyüdüğüm zaman kara büyü âyinlerinde bulunmama annem ses çıkarmaz olmuştu. Bir gün bir madamın çırılçıplak bir masada yattığını gördüm. Madamın başı masadan aşağıya sarkmış ve başının altına bir sandalye itilerek, üstüne yastıklar konmuştu. Bacakları da yine masadan aşağıya doğru sarkıyordu. Karnının üstünde bir haç ve haçın da yanında kutsal tas vardı. Ve bu madam. Madam de Montespan'dı.

"SENİN GİBİ PİSLİK KOKMUYORUM"

Mme de Montespan ile 14. Louis'nin dış görüntüsü yaldızlı mı yaldızlı içyüzü ise çirkef kokulu bir çöplüğü andıran aşk ilişkileri, bunalımlar, gerginlikler, skandallar, büyüler, suikast teşebbüsleri ve binbir dedikodu ve entrikayla onüç yıl boyunca hem bütün Fransa'nın, hem de bütün Avrupa saraylarının bıkmadan çiğnediği bir sakız olarak sürüp gitmiştir.

O devrin belgelerini karıştırırken Mme de Montespan'ın önce kralı elde etmek, sonra da kral başka ka-

dınlarla ilgilendikçe, kralı yine kendisine bağlamak için yaptığı büyülerin ayrıntıları, boğazlanan bebeklerin, yüreği çıkarılan çocukların kanlı vahşetiyle, insanın tüylerini diken diken ediyor, gönlünü bulandırıyor. O nedenle polis arşivlerindeki bu dehşet ve iğrençlik belgelerini aynen almak istemiyoruz. Bu belgeler enstitü üyelerinden Tarihçi Fr. Funck - Brentano'nun o devre ait araştırmalarında aynen mevcut. İsteyenler bu belgeleri o kaynaktan da inceleyebilirler. Bütün bunlar büyüler hakkında açılan kovuşturma ve kurulan olağanüstü mahkeme sırasında ortaya çıkmış fakat kralın emriyle örtbas edilmiştir.

Kral Angeliuque'e âşık oluyor

Kral, **Mme de Montespan**'la kavga ede barışa, arada sırada daha başka kadınlarla da aşıkdaşlık ede, günler akıp gidiyordu.

Bu sıralarda **Mme de Montespan** bazen iyice kenara itiliyor, bâzen yine ortaya ilk başlangıçtaki şaşaasına çıkıyor, eski yerini almaya çalışıyordu. Ama bir türlü kavuşamıyordu.

1679'da 14. Louis, ondokuz yaşlarında, saman rengi saçlı, gözleri iri, berrak, çocuksu bakışlarla ışıltılı, duru beyaz, genç bir kıza kaptırmıştı. kendisini. Bu genç kız da Kraliçenin nedimesi olarak girmişti saraya. Kızın adı Angelique de Fontanges idi. Zaten kral genellikle hep Kraliçenin nedimelerinden seçiyordu sevgililerini...

Bâzı tarihçiler, kızı, ailesinin sırf kralı tavlamak ve servet edinmek için saraya sokmuş olduğunu söylemektedirler.

Ve kral gerçekten iyice kaptırmıştı kendisini kıza.

Mme de Montespan da kıskançlıktan kudurarak saraydan çekip gitmişti. Ama 14. Louis'nin bir huyu vardı. Yeni bir aşka başladığı zaman eski sevgililerinin kendi başlarına iş yapmalarını istemezdi. Bir yandan yeni aşkıyla sevişir, bir yandan da eskilerini bir süre daha yanında tutardı. Ve arada sırada onları da yine alırdı yatağına.

Vaktiyle Mme de Montespan'a karşı **Louise** de Vallière aynı duruma düşmüştü. Şimdi Mme de Montespan da **Angèlique'e** karşı aynı durumdaydı.

Ve Mme de Montespan artık hırsından her yerde ağzına ne gelirse onu söylüyordu kız hakkında. Kızın ne orospuluğu, ne salaklığı, ne ahmaklığı kalıyordu. Ama kral, kızı düşes yapmış ayda iki milyonluk da bir aylık bağlamıştı yeni sevgilisine. Bunun üstüne Mme de Montespan'la 14. Louis birbirlerine girdiler. Kral ne de olsa çocuklarının anası olan Markize:

"Kendini beğenmiş, egoist, haris kadın" diye bağırıyordu.

Markiz de cevap veriyordu. 14. Louis'ye: **"Peki tamam, doğru ama hiç değilse senin gibi pislik kokmuyorum."** (14. Louis doğduğu günkü vaftiz banyosu hariç, hayatında hiç yıkanmamıştı.)

Zehirleme planı

Ve Montespan karar vermişti, kralla Angèlique'i zehirleyerek öldürmeye.

Büyücü **Voisin**, büyücü **Trianon** ve zehir satıcılarından Romani ve Bertrand ile bu konuda gizli bir toplantı yapmıştı. Toplantıda kralı, elbiselerini zehirleye-

rek yavaş yavaş öldürmeye karar verdiler. Ama sonra sonra **Voisin** fikrini değiştirdi. **14. Louis** de eski bir geleneğe uyarak bâzı günler halkın dilekçelerini bizzat kabul ediyordu. Voisin krala dilekçe vermek için çıkacak ve zarf içinde zehirli bir kâğıda yazılmış bir dilekçe sunacaktı.

Zehirli dilekçe hazırlandı. Kralın **Voisin'i** başlarda kabul etmesi için iltimaslar sağlandı.

Voisin arkadaşları, örneğin Lesage:

"— Kendin götürüp verme dilekçeyi, başka bir yoldan gönder" diyordu.

Voisin:

"— Yok, elimle vereceğim" dedi.

Büyücünün bu cesareti müthişti. Çünkü genellikle büyücüler idam cezasından pek korkmuyorlardı. Asıl korktukları krala karşı suikast düzenleyenlere uygulanan akıl almaz işkencelerdi.

Büyücüler tutuklanıyor

Ama **Voisin** bu iş için **Mme de Montespan'**dan oniki milyon alacaktı. O nedenle de ya herro, ya merro, diyordu.

5 Mart 1679'da kralın yanına girdi büyücüyü. Ama dilekçeyi verecek şekilde 14. **Louis'**ye yaklaşamamıştı. Dilekçeyi kralın yanında duran masaya bırakması gerekiyordu. O da kalabalığın arasında mektubu bırakmadan geri dönmüştü. Sonradan zarf içindeki bu zehirli dilekçeyi **Voisin'**in kızı bir sabah annesinin emriyle yaktı.

Ve 12 Martta **Voisin** tutuklandı. Haber duyulunca 13 Martta **Mme de Montespan** saraydan kaçtı.

Polis şefi **La Reynie,** Voisin'in kızının, zehir satıcısı Romani ile Bertrand'ın ifadelerinden krala karşı Mme de Montespan'ın isteğiyle girişilmiş olan suikast olayını tesbit etti.

Olay krala belgeleriyle nakledildi.

Voisin, **14. Louis'yi** öldürürken, **Romani** ile **Bertranda** da kumaş taciriyle yardımcısı kılığına girerek, **Angèlique'e** zehirli elbiseler satmaya gideceklerdi. Ancak elbiselerin zehiri biçimli şekilde âyarlanacak ve kız birden değil, sanki kralın yasından hastalanıp ölmüş gibi yavaş yavaş ölecekti. Sonradan zehir tacirleri kumaş yerine daha garantili olan eldiven satışında karar kıldılar. Çünkü kız eldivenleri almasa bile denemek için eline takıp çıkarırdı. Ama kumaşları almazsa bütün plân boşa gidecekti.

La Reynie, Angèlique'e karşı hazırlanan bu komplonun da belgelerini toplamıştı.

Ne çâre ki bu niyetlerin hiç biri uygulanmadan adı geçen büyücülerle zehirciler çok daha başka nedenlere tutuklandılar ve çok daha sonra ortaya çıktı gerçekler.

Büyücüler tutuklanınca **Mme de Montespan** hapı yuttuğunu iyice anladı ve hiç değilse son anda kendisinin mahvına sebep olarak gördüğü **Angèlique'i** mutlaka öldürmeye karar verdi. Ve daha henüz yakalanmamış olan büyücülerden Françoise Filastre'ı buldu. Flastre kızın yanına girecek ve onu zehirleyecekti. Fakat o da tam plânı uygulama arifesindeyken yakayı ele verdi.

Mme de Montespan'ın o kadar zehirle, büyüyle öldürmeye çalıştığı Angèlique ise 28 Nisan 1681'de yirmi iki yaşındayken zatürreeden öldü. Zaten ciğerlerinden hastaydı.

Herkes kızı, **Mme de Montespan**'ın zehirlediğine inanıyordu. Kral da bundan kuşkulandığı için cenazeye otopsi yapılmasını önlemek ve yeni bir skandala yol açmamak istiyordu. Yakınları otopsi yapılmasında direndiler. Otopsi yapıldı. Doktorlar, ölümün normal olduğunu bildirdiler. Ama yine de bütün saray çevresi, kızın zehirlenerek öldürüldüğünü inancından vazgeçmedi.

Aşkından yapmış

Bütün bu saray entrikaları nerdeyse bütün belgeleriyle olağanüstü mahkemeye intikal etmek üzereydi. Büyücülerle zehirciler geniş açıklamalar yapmışlardı. Bu ifadeleri Kral, daha önce de belirttiğimiz gibi dosyalardan çıkarttı ve mahkemeyi de bir süre için tatil etti.

Mahkeme, polis şefinin ısrarıyla beş ay sonra 10 Mayıs 1681'de yeniden başladığı zaman, Kral yargıçlara şu emri vermişti:

"— Özellikle büyücü Filastre'a ait ifadelerle ilgili konuları kurcalamayacak ve bu alanda hiç bir işlem yapmayacaksınız."

Besbelli ki Kral çocuklarının anası **Mme de Montespan**'ın ne işler karıştırmış olduğunu iyice anlamış ve ortalığı büsbütün ayağa kaldırmak istememişti. Sadece **Montespan**'ın yakınlarından ve suç ortaklarından bir iki soylu hanımı mahkemeden geçirmeden bir zindana tıkmakla yetinmişti.

Mme de Montespan ise önce Kralın ayaklarına kapanmış, sonra birden yine mahut gururu ve ihtişamıyla ayağa kalkmış ve Kralın karşısına dikilerek:

— Bütün bunları yapmışsam ve hattâ seni öldürmeye kalkmışsam, bunun tek nedeni sana olan aşkımdı" demişti. "Beni istediğin gibi kahredebilirsin. Ama kahrederken kendini de beraber kahredersin. Çünkü ben senin çocuklarının anasıyım. Ve çocukların kraliyet ailesinin çocukları oldukları tescil edilmiştir."

Bu konuşmadan, Mme de Montespan artık tam anlamıyla yenilmiş, ama kesin biçimde hayatını da kurtarmış olarak çıktı.

Kendi kurduğu manastıra çekildi

14. Louis yıllar boyu metresini öyle bir yere yükseltmişti ki, onu şimdi bir cani olarak ilân etmesi olmadık dalgalanmalara yol açacaktı.

Markiz, saraydan dahi kovulmadı. Sadece daha uzakça bir yere çekildi. Kral yine herkesin yanında kendisini kabul ediyor ve herkesin yanında ziyaretine gidiyordu. Ama bütün bunlar görünüşü kurtarmak içindi. Yoksa artık aralarında hiç bir ilişki kalmamıştı.

15 Mart 1691'de **Mme de Montespan** kendi kurduğu bir manastıra çekildi. Kral kendisine ayda dört milyonluk bir aylık bağlamıştı. Ama 1692'de Mme de Montespan'ın 14. Louis'den olan çocukları evlenirken, düğün törenlerine dâvet edilmedi. 27 Mayıs 1797'de de öldü.

Kral hiç ilgi göstermedi bu ölüme. Sadece dostlarından düşes de Bourgogne'a:

"— O benim için çoktan ölmüştü" demekle yetindi.

Ve çocuklarına da anneleri için yas tutmamaları emredildi.

Not:

Büyü ve büyücülük tarihinden ilginç birkaç tutam belge sunduk. Toplumları yöneten ve durmadan değiştirip geliştiren yasaların bilincine varılmadığı dönemlerde, insanların bunaldıkça başvurdukları çareler, uzun zaman açılarından bakılınca hem hazin, hem komik görünür.

Büyüler, saray entrikaları "Kızgın Odalar" aşklar ve hırslar curcunasının temelindeki motor; toplumları da kapsayan evren yasalarının bilinci dışındaki çarpıklıklarda, insanların yarattığı bir kör dövüşünden alıyordu hızını. İnsanlık bu yasaların bilincine varıp onları kendi mutluluğu için kullanmasını öğreninceye kadar, bu tür dövüşler çeşitli görüntüler arkasında daha birçok süre devam edip gidecekti.

Ve insanlar için boş tılsımlar ve anlamsız cinayetlerden medet umarak, gerçek mutluluğun toplumsal metodlarını çözünceye kadar, mutluluğu bu ters yollarda arayacaklardı.

Milyarderler ve Milyonluk Tablolar

GİRİŞ

Türkiye'de zenginlik denince genellikle ilk akla gelen şey "bir kat, bir araba"dır. Toplumun hayal gücü bu ölçünün ötelerini pek fazla kucaklayamamaktadır. Ünlü bir otelde yenen yemek, lüks bir vapur yolculuğu, şampanyalı bir düğün; çokcası insanların bir ömür unutamadıkları, bir kez nasılsa yaşanmış şatafatlı anılar arasında bazan yıllar boyu anlatılıp durur. Ve roman sayfalarını dolduran üç yıldızlı lüks dünyaların dahi en tantanalısı, bahçesi bakımlı bir villâ ile bir deniz motorunda yahut bir kotrada gelip noktalanır.

Bu yazı dizisinde Türkiye'nin hiç bilmediği çok başka düzeylerdeki zenginliklerin basit bir dökümü yapılmakta ve bu çağın başında Amerikan milyarderlerinin dünyadaki ünlü sanat yapıtlarını toplamak için giriştikleri akıl almaz bir yarıştan örnekler verilmektedir.

Bu yarışa milyarderleri kim yöneltiyor ve onlarda milyarlık sanat koleksiyonları kurma tutkusunu kim körüklüyordu? Bu alanda yürütülen taktiklerin, rekabetlerin, pazarlıkların ve bazan devletlerin de karıştığı uluslararası davaların çapı ne idi.

Hangi ünlü tablolar nerelerden nasıl toplanıyor, kimlere nasıl ve kaça satılıyordu?

Bizim toplumumuzun hayal gücünü çok aşan büyük masal servetlerinin gerçek bir kesitini, yirminci yüzyılın adı destanlaşmış tablo satıcısı Lord Duveen of Millbank'ın ilginç serüvenleri arasından vermeye çalışacağız bu dizide. Milyarder Morgan'ların Frick'lerin, Mellonların, Rockefeller'lerin, Kress'lerin adları Titien'lerin, Velesquez'lerin, Lègonard de Vinci'lerin, Gainsborough'ların, Van Dyck'lerin adlarıyla sarmaş dolaş uçuşup duracak milyarlık çeklerin üstünde...

Türkiye'de bugün en kaba çizgisiyle zenginliğin ölçüsü "Bir kat, bir araba"dır. Acaba yeryüzü zenginlikleri arasında bu ölçü nerelere ulaşmıştır, sanat boyutlarının renkleri arasından belgeleriyle bunu göstermeye çalışacağız bu kez de...

LORD DUVEEN

Adı ansiklopedilere geçmiş dev tablo satıcısı **Josephe Duveen**'in biri Paris'te, biri New York'ta, biri de Londra'da üç galerisi vardı. Hollandalı musevi bir nalbantın torunu olan Duveen, Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal müzesi olan Washington'daki **National Gallery of Art**'ın kurulmasına öncülük edecek, **British Museum**'un düzenlenmesinde büyük başarılar sağlayacak; krallar, imparatorlar, başbakanlar ve hatta **Hitler**'le dostluklar kuracak ve genç yaşta İngiliz vatandaşlığını kabul ettiği için sonunda Lord unvanını alacak ve Lord'lar Kamarası'na girecekti.

Duveen'in meslekî zaferini sağlayan en büyük özellik 1886'da, daha on yedi yaşındayken, Avrupa'nın sanat eserleriyle, Amerika'nın da milyarderlerle dolup taştığını farketmiş olmasıydı. Avrupa'daki sanat eserlerini toparlıyor, götürüp Amerika'daki milyarderlere satıyordu. Ancak asıl mesele milyarderlerde gerekli sanat ve koleksiyon zevkini uyandırmaktı ki, Duveen bir ömür en çok bunun için uğraşmıştır.

Duveen her yıl mayıs sonuna doğru New York'tan ayrılır, Londra'ya gelir, temmuzla haziranı Londra'da geçirir, oradan Paris'e geçer, bir iki hafta da Paris'te kaldıktan sonra bir ay Vittel banyolarında tatil yapardı. Tatil dönüşü tekrar Paris'te on beş gün kalır, Londra'ya atlar, eylül ortalarında da New York'a geri dönerdi. Kışla ilkbaharı Amerika'da geçirirdi daima.

Duveen bu değişmez programını bazan pek önemli müşterilerinin hatırı için bozardı ancak. Örneğin Paris'teyken Amerikan milyarderlerinden **Mellon** yahut **Bache'ın** Fransa'ya geleceğini öğrenirse, Pa-

ris'teki oturma süresini biraz daha uzatır, dostu milyarderlere sanat konularında uzmanlık, danışmanlık, öğretmenlik ederdi. Ve gerçekten de engin bir bilgisi vardı bu konularda.

Ayrıca Duveen'in Amerikalı milyarderlere karşı gösterdiği kolaylık ve sevimliliğin ucu bucağı sonu hududu yoktu. Örneğin Amerika'nın önde gelen on milyarderinden biri olan Bache'ın özel sigaraları için gerek Londra'daki, gerek Paris'teki bürolarında daima hazır stoklar bulundururdu. Bir gün Bache Paris'ten tam ayrılacağı sırada yanında yeterince sigara kalmadığını görmüş ve Duveen'ın Paris'teki galerisine uğramıştı. Duveen Paris'te değildi. Bache'ı galerinin müdürü karşıladı ve özel sigaraları paketlenip hazırlanıncaya kadar kendisine 17'nci yüzyılın büyük Flaman ressamı Van Dyck'in bir tablosunu göstererek:

— Duveen bunu sizin için ayırmıştı, dedi.

Bache tabloyu görünce sevinçten deliye dönmüş, sigaralarını bile unutmuştu. Hemen o an, beş milyon papeli bastırıp aldı tabloyu. Ve yanında New York'a kendisine yetecek sayıda sigara bir de Van Dyck'le döndü Amerika'ya.

Duveen milyarderlerden kendilerinin özel sigara stoklarını sakladığı için ayrıca bir para istemiyordu. Onlara sattığı tablolardan aldığı milyonlar yetiyordu böyle ufak tefek hizmetleri de görmesine.

Milyarderler özellikle Avrupa'ya çıktıkları zaman zenginliklerinden ötürü bir ürkekliğe, bir çekingenliğe düşüyor, nerelere gideceklerini, nasıl vakit geçireceklerini, kimlerle tanışacaklarını, neler satın alacaklarını pek kestiremiyorlardı. O zaman Duveen hemen imdadına yetişiyordu Amerikalı büyük zenginlerin. Onları

Avrupalı aristokratlarla tanıştırıyor, kendilerine zevkli köşkler yaptırabilecekleri araziler ve mimarlar salık veriyor, hatta bazılarının evlenme işlerini bile o yönetiyordu. Şu şartla ki yapılan zevkli binaların duvarları ancak pahalı tablolarla süslenebilecek genişlikte olsun ve evlenme armağanları eski ressamların yapıtlarından seçilsin. Bu nedenle de evlenme aranjmanlarında Amerikalı zengin bayanlara sanat meraklısı kocalar, zengin baylara da sanat meraklısı hanımlar bulmaya ayrı bir dikkat harcıyordu. Sonra da satıyordu elindeki nadide yapıtları on milyona on beş milyona, yirmi milyona... Zenginlikte "Bir kat, bir araba" ölçüsünü çok aşan bir dünyanın insanlarıydı Duveen de, Amerikalı milyarderler de.

Duveen'in Frensiz ihtirasları

Duveen canı isterse dünyayı durdurabileceğine, hatta tersine döndürebileceğine inanan kişilerdendi. Özellikle eline yeni geçirdiği ünlü tablolar karşısında içten kaynayan bir sanat heyecanının volkanik patlayışlarıyla coşar taşar, kabarır, yerinde duramazdı. Rakiplerinin elindeki eserlere de aşırı ölçüde kızar atar savurur, sonunun nereye varacağını düşünmez, ağzından çıkanı kulağı duymazdı.

İngiliz aristokrasisinin saygıyla önünde eğildiği çok etkin bir din adamı, eski büyük ustalardan birinin bir tablosunu satın almıştı. Tabloda küçük meleklerin uçuştuğu dinsel bir konu işlenmişti. Ancak tabloyu din adamına Duveen'in rakiplerinden Londra'nın tanınmış bir antikacısı satmıştı. Duveen'in hazmedeceği bir şey değildi bu.

Tabloyu satın alan papaz fikrini öğrenmek için Duveen'i evine davet etmişti. Duveen uzun uzun baktı tabloya:

— Harika, dedi, enfes. Bir sanat mucizesi. Yalnız biliyorsunuz değil mi, ressam melekleri çizerken model olarak homoseksüelleri kullanmıştır. Meleklerin bakışları o yüzden biraz homoseksüelcedir bilmem dikkat ettiniz mi?

Papaz ertesi gün geri gönderdi tabloyu satın aldığı yere...

Bir süre sonra aynı tablo karışık yollar izleyerek Duveen'in eline geçti. Ve ne hikmettir bilinmez, birden melekler homoseksüel bakışlı olmaktan vazgeçip İsa bakışlı oluverdiler.

Yine bir gün New York'ta bir koleksiyoncu 16. yüzyıl ressamlarından birinin bir tablosunu satın almıştı. Ve yine Duveen'i davet etmişti tabloyu görmesi için.

Duveen tabloya şöyle bir baktı:

— Boşuna vermişsiniz paraları, dedi. Bu tablo sahte.

Duveen'in rakiplerinin sattığı eserler hakkındaki ileri geri sözleri, sayısız dâvaların açılmasına sebep olurdu. Ve Duveen bayılırdı mahkemelerde rakipleriyle boğuşup durmaya.

Duveen'in elindeki tablolalar, halılar, heykeller daima dünyanın eşi bir daha bulunmayacak en üstün yapıtları diye ballandırılır ve bu eşi bulunmayan yapıtları her zaman son sattıklarından daha değerli, ilerde satacaklarından daha değersiz olurdu. Çünkü en değerli demek henüz satılmamış olan demekti. Ayrıca Ti-

tien'in, Raphael'in yahut Donatello'nun eserleri galerilerindeyken, bunların hepsi "Duveen" markasını taşırdı. Ve Duveen, dostu milyarderlere:

— **Bakın size yeni bir Duveen göstereyim,** diye gösterirdi bunları.

Tabolar satılınca "Duveen" liklerini yitirirler ve yine Titien, Raphael, Donatello olmaya devam ederlerdi.

TABLO PİYASASINDA İNCE TEZGAH...

İçinde yaşadığımız çağın en büyük, en ünlü ve en güçlü tablo satıcısı olan **Duveen,** genellikle Avrupa'da iken her dakika New-York, Londra, Paris bürolarıyla sürekli bir ilişki halinde bulunurdu. Kim hangi tabloya baktı, ne kadar baktı, baktıktan sonra ne dedi, yüzü nasıldı, bir daha geldi mi, gelmedi mi, türünden binbir ayrıntıyı yegân yegân sorardı.

Özel adamları da bütün Avrupa'yı tarar, şatolarındaki resimleri satmayı düşünen, başı biraz sıkışmış ihtiyar aristokratları ararlardı. Bunların hizmetçileriyle ahbaplıklar kurulur, efendilerinin bir öğle yemeğinden sonra şöminenin üstünde **Gainsborough'un** yaptığı büyük annelerinin büyük annesine ait gülümseyen bir tabloyu seyrederken:

— **Daha sıkışırsak bunu da satarız olmazsa,** dedikleri öğrenilirdi.

Ve Duveen en uygun zamanda şatoya damlar, Gainsborough'un portresine gözlerini daldırır:

— **Hayatımda böylesine güzel bir tablo görmedim. Aklınızın kıyısından bile geçmeyen bir servet ödeyebilirim bu tabloya,** derdi.

Ve öderdi de...

Duveen'in New-York'taki muhasebecileri patronlarının Avrupa'da ödediği milyonları öğrendikçe saçlarını başlarını yolarlar, mektup üstüne mektup göndererek:

— Kuzum artık hiç bir şey almayın, neredeyse iflas edeceğiz, derlerdi.

Duveen boş verirdi bunlara ve milyonları bastıra bastıra Avrupa'daki sanat hazinelerini toplamaya devam ederdi.

Gerçekte ise en yakın adamları ve dostları dahi bilmezdi Duveen'in ne kazanıp, ne harcadığını. 1930 yılında dünya, iktisadî bir krizde allak bullak olurken o **Gustove Dreyfus'ün** bir koleksiyonuna beş yüz milyon lira ödemişti. (O tarihte Türkiye bütçesi bile bu kadar değildi.)

Duveen'in en büyük prensibi daima ödemek ve en üstün fiyatı ödemekti. Kriz varmış yokmuş, firması iflâs edermiş etmezmiş katiyen aldırmazdı öyle şeylere.

Bir gün İngiliz aristokratlarından yaşlı bir hanım satmak zorunda kaldığı bir tablo için ıkına sıkına on iki milyon istemişti.

Duveen:

— Ne, dedi **on iki milyon mu... Komik bir fiyat bu... Ne kadar harikulâde bir yapıt olduğunu görmüyor musunuz bu toblonun. Siz değerini bilmiyorsunuz şu şâheserin.**

Yaşlı kadın mahçup:

— Sizce ne kadar eder dersiniz, diye sordu.

— Vallahi yirmi milyondan aşağı satmayın bunu.

Ve yirmi milyona hemen aldı tabloyu. Aslında al-

dığı resmi hangi Amerikan milyarderine satacağını biliyordu ve daha ucuza kapatırsa, elindeki öteki tabloların da fiyatını düşürmesi gerekecekti.

Rockefeller ile bir pazarlık

1934 yılında Duveen dört yıl önce kapattığı Dreyfus koleksiyonundan üç tane büstü satmaya karar vermişti. Bir Verrochio, bir Desiderio da Settignano'ya yüz elli milyon lira istiyordu.

Rockefeller fiyatı fazla değil fahiş buldu. Duveen:

— Hele büstlerin güzelliğini bir görseniz, mütevazı bir rakam istediğimi kabul edersiniz, diyordu.

Sonunda Duveen üç büstü de Rockefeller'e gönderdi:

— Bir yıl sizde kalsın hepsi. Bir yılın sonunda alırsanız alırsanız, almazsanız geri gönderirsiniz, dedi.

Duveen bir yılda milyarderlerin büstlere iyice ısınacağını ve paraları sayıp bunları bir daha geri göndermeyeceğini hesaplıyordu.

Gerçekten de Rockefeller çok sevmişti dünyadaki bu eşsiz yapıtları. Ama yine de yüz elli milyona kıyamıyordu. Tuttu Duveen'e bir mektup yazdı:

— Elimde yirmi milyonluk bir halı koleksiyonu var. Bu koleksiyonla birlikte, bir de yüz milyon vereyim sana, büstleri bırak, diyordu.

Rockefeller de para krizinin sürüp gittiği bir ortamda Duveen'in yüz milyon papeli kolay reddedemeyeceğini düşünüyordu.

Duveen kaleme sarılıp sıkı bir mektup oturttu Rockefeller'e:

— Halı koleksiyonunu ne yapayım ben. Bendeki koleksiyonların çok daha değerli olduğunu siz de biliyorsunuz. Borsa iniş çıkışlarıyla da bir ilişkim olmadığından para krizi umurumda bile değil benim. Üstelik bu kriz yüzünden sıkıntıya düşen ünlü iş adamlarına da yürekten acıyorum. Hattâ böyle bir durumda olduğu anlaşılan bazı dostlara isterlerse yardım etmeye bile hazırım.

Duveen biçimli şekilde Rockefeller'e borç vereceğini ima ediyordu.

Yıl sonu geldi. Rockefeller Duveen'i çağırdı:

— Büstleri alamayacağım, dedi.

Duveen gayet iyimser:

— Ziyanı yok, diyordu. Yine kalsın burada. Ha sizde durmuş. Ha bende.

Ve düşünüyordu ki, her sevgi, sonunda mutlaka sahip olma ihtirasına dönüşecektir. Rockefeller de bu şaşmaz kuralın dışında kalamayacaktır.

Duveen haklı çıktı öngörüsünde. Rockefeller yüz elli milyonu sayıp aldı büstleri en sonunda.

25 milyonluk bir fantezi

Duveen Paris'teyken Concorde alanında dolaşıp durur, bazan alandaki Deniz Bakanlığının binasına saatlerce hayran hayran bakardı. Bu binayı 15. Lois'nin ünlü mimarı Jacques - Ange Gabriel yapmıştı. Duveen bu binanın küçük bir eşini New-York'ta yaptırmayı tasarlıyordu. Nihayet 1911'de Filadelfiyalı mimar Horace Trumbauer ve Parisli mimar Ranè Sergent ile anlaştı. Her iki mimar da New-York'ta 5. Avenue ile 56. Caddenin kesiştiği noktaya Gabriel'in plânına uygun

olarak beş katlı, otuz odalı bir şâheser konduracaklardı. İnşaatta kullanılacak taşlar Fransa'dan alındı.

Duveen'in New-York'un göbeğinde Fransız Deniz Bakanlığının küçük bir kopyası içinde oturtmak fantezisi kendisine 25 milyona mal oldu. Ancak Duveen'in elindeki sanat hazinelerini dilediği gibi yerleştirmesi için pek de pahalı sayılmazdı bu fantezi .

Amerikalı milyaderler vaktiyle kralların, imparatorların sahip oldukları tabloları 15. Louis'in mimarı Gabriel'in dehası ortasında seyredeceklerdi.

Ve Duveen milyarderlere eski krallarla, imparatorların bu çağdaki mirasçıları oldukları kanısını aşılıyacaktı bu ihtişamlı dekorlar içinde...

Gülbenkyan kül yutmuyor...

Duveen Paris'teyken her zaman milyaderlerin kaldığı Ritz otelinde kalırdı. Avrupa'nın, belki de dünyanın en zengin insanı olan **Gülbenkyan** da aynı otelde kaldığı için sık sık karşılaşırlardı birbirleriyle.

Gülbenkyan'da kimsede bulunmayan büyük bir sanat koleksiyonu vardı. Ve sanat yapıtlarından fevkalâde iyi anlardı Gülbenkyan. Adeta bir otoriteydi bu alanda. Ve Duveen'le giriştiği her alış-verişte Duveen'i daima tuşa getirmişti.

Bir gün yine Ritz otelinin asansörlerinden birinde Gülbenkyan'la Duveen karşılaştılar.

Gülbenkyan:

— Haberin var mı dedi. İngiliz ekolünden üç büyük ressamın tablosu satışa çıkmış. Birisi bir Reynolds, birisi bir Lawrence, birisi de bir Gainsborough. Satıcı üçünü de birden satmak istiyor bu tabloların. Sana işte güzel bir iş alanı. Bu verdiğim habere karşı-

lık, sen de alacağın tablolardan birini bana satacaksın. Ancak bir şartım var. Hangi tabloyu seçeceğimi sana söylemeden önce tabloların fiyatını tespit edeceksin. Ve üç tabloya ayrı ayrı koyacağın satış fiyatının toplamı, üç tabloya verdiğin paranın toplamanı geçmeyecek.

Duveen hemen fırlayıp aldı üç tabloyu da. İçini kemiren tek merak Gülbenkyan'ın bunlardan hangisini seçeceği idi. Dünyanın en zengin adamının seçeceği tabloya en yüksek fiyatı koymak istiyordu.

Üç tablo arasında en değerlisi biraz soluk renklerle yapılmış olmasına rağmen Gainsborough'un **Lowndes-Stone**'un portresiydi. En renkli, en parlak görüneni de Lawrence'inkiydi. Duveen, Gülbenkyan'ın doğulu bir zevkle biraz daha cicili bicili olan Lawrence'in tablosunu seçme şansının daha fazla olduğunu düşünmüştü. Tuttu çok yüksek bir fiyat biçti Lawrence'e. Öteki tablolara da ister istemez gerçek değerlerinin çok altında fiyatlar koydu.

Gülbenkyan'ın hakikaten şaşmaz bir sanat zevki ve bilgisi vardı. Hiç bir tereddüt göstermeden doğru Gainsborough'un portresini seçti. Lawrence'in yüzüne bile bakmadı.

Pek ender olarak bir müşteri, Duveen'i tam anlamıyla tongaya bastırıyor ve **"Duveenvari"** bir fiyat ödemeden bir **"Duveen"** satın alıyordu.

DUVEEN ZOR DURUMDA

Duveen'in Gülbenkyan'la yaptığı işlerde şansı hiçbir zaman yardımcı olmamıştı kendisine. Didinmiş, uğraşmış, çırpınmış ama her seferinde de başarısız kalmıştı Gülbenkyan'a karşı.

1921'de Duveen, Gülbenkyan için iki **Rembrandt'ın** peşine düşmüştü. Ancak bu çaba da sonunda pek tuzluya maloldu Duveen'e. Hem iş mahkemeye düştü, hem de Duveen çok önem verdiği müşterilerinden birinin aleyhinde tanıklık etmek zorunda kaldı.

"Eldivenli ve şapkalı kibar kişi" portresiyle **"Devekuşu tüyünden yelpazeli hanım"** portresi Rembarndt'ın en iyi eserlerinden sayılmaktadır. **Rasputin'i** öldüren Rus Prensi **Fèlix Yusupof'a** bu iki portre miras kalmıştı. Sovyet devriminde Yusupof alelacele Paris'e kaçmıştı. Kaçarken de iki Rembrandt'ı paketleyip beraberinde götürmüştü. Prens para darlığına düşünce, koltuğunun altında Rembrandtları Londra'nın yolunu tuttu ve Duveen'in sayılı müşterilerinden milyarder **Widener** ile temasa geçerek:

— **Bu iki Rembrandt karşılığında bana seksen milyon lira borç verin,** dedi.

Widener:

— **Borç morç vermem ben sana,** dedi. **Ama tabloları satarsan seksen milyonu şak diye alırsın.**

Ve milyarder çekip New York'a döndü.

Widener ile Yusupof arasında mektup ve telgrafla pazarlıklar sürüp gitti. Sonunda Yusupof tabloları seksen milyona satmaya razı oldu: tarih 1921. Ancak bir de şart koştu. Şayet 1924 ocağına kadar Rusya'da çarlık rejimi geri dönerse Widener seksen milyonu geri alacak ve tabloları iade edecekti. Sadece Yusupof seksen milyona ek olarak yüzde sekiz bir faiz ödeyecekti milyardere. Rus Prensi candan inanıyordu kısa bir süre sonra Çarlık rejiminin geri döneceğine. O nedenle Rambrandt'larını büsbütün kaybetmek istemiyordu.

Gülbenkyan tekrar sahneye çıkıyor

Tam o sırada Gülbenkyan Duveen'e.

— Ne yap yap bana Rembrandt'ın tablolarından bul diyordu.

Gülbenkyan'da vazgeçilmez bir tutku, bir saplantı haline gelmişti ille de Rembrandt almak.

Duveen:

— Ah yazık, dedi. Büyük bir fırsat kaçırdınız. Dünyanın en ünlü iki büyük şaheserini Widener seksen milyona kapattı. Oysa bir tekinin bile değeri bundan fazlaydı.

Gülbenkyan fena öfkelenmişti. Rembrandt gibi bir sanatçının iki büyük yapıtının bu kadar ucuza gitmiş olması kanına dokunuyordu.

— Rembrandt'a bundan daha büyük hakaret yapılamaz. Sanata karşı en küçük bir saygısı olan bu hakareti ödemek zorundadır, diyordu. Ve her iki tabloya da yüz altmış milyon vereceğini söylüyordu. Yusupof Rembrandt'ın anısının hakarete uğramaması hatırına Gülbenkyan'ın ortaya yüz altmış milyon attığını duyunca hemen Widener'e başvurup:

— Tabloları geri verin, ödediğiniz parayı da alın, dedi.

Widener ise Yusupof'un bu isteğini öğrenince Çar'ın Rusya'ya geri döndüğünü sanmıştı.

— Gazetelerde de böyle bir havadis görmedim. Ne zaman döndü bu Çar Rusya'ya, şunu bir inceleyin bakalım, deyip duruyordu.

Ve Amerikalı milyarder elindeki iki Rembrandt hatırına Sovyet devriminin başarısızlığa uğrayıp Çar rejiminin geri gelmesini hiç de istemiyordu.

Bir yandan da Yusupof'a:

— **Anlaşmamıza göre tabloları geri vermem için eski rejimin döndüğünü kanıtlamanız gerekir bana. Gazetelerde böyle bir habere rastlamadım,** diyordu.

Yusupof:

— **Anlamadığınız işlere burnunuzu sokmayın ve tabloları hemen iade edin,** dedi.

Widener de:

— **Çar dönmediği halde, döndü diye beni atlatmaya kalkıyorsan tablo değil hava alırsın benden,** dedi.

Yusupof da Amerikan milyarderini kendisine ait resimleri geri vermemek iddiasıyla dava etti.

Dava 1925'de New York Mahkemesinde başladı. Milyarder'in avukatları Yusupof'u gözlerini, yüzünü kadın gibi boyayan karaktersiz bir pasif homoseksüel olmakla suçluyorlardı.

Yusupof'un avukatı **Emory R. Bickner** ise milyarderi dolandırıcılıkla itham ediyordu:

— **Müvekkilim kendisinden yüzde sekiz faizle seksen milyon borç almış ve tabloları sadece rehin olarak vermiştir. Bu alışverişin pasif homoseksüellikle hiç bir ilişkisi yoktur,** diyordu.

Prensin bir başka avukatı da milyardere:

— **Aşağılık bir tefecisin sen,** diye bağırıyordu:

Yine prensin bir başka avukatı **Clarence J. Shearne:**

— **Bu sonradan görme dalavereci zengin, bahtsız ve masum bir aristokratın yüksek duygularını istismar etmiştir,** diyordu. Widener'in hırsız, haydut, namussuz olduğunu söylüyordu.

Duveen'in tanıklığı

Savunma tanığı olarak Duveen de çağrılmıştı mahkemeye. Duveen'in durumu adamakıllı zordu. Bir yandan önemli bir müşterisi olan Widener'i darıltmamak bir yandan da iki Rembrandt'ı yeniden ele geçirmek istiyordu.

Duveen şöyle diyordu mahkemede:

— Son yıllarda Widener toplam olarak benden altmış milyon liraya yakın çeşitli sanat eseri aldı. Şahsen dilediği krediyi her zaman açabilirim Widener'e. İmzası benim için en büyük garantidir.

Yusupof'un avukatları Widener'in prensi dolandırdığını kanıtlamak için çeşitli sorular soruyorlardı Duveen'e.

Duveen gayet ustalıkla şu cevabı veriyordu:

— Ben daha önce prense her iki tablo için kırk iki milyondan fazla teklif ettim. O yüz milyon istedi. Yüz milyon ödersem yüzde on bir kâr dahi sağlayamayacaktım satarken. (Böylece Widener'in aynı tablolara seksen milyon vererek, prensten bazı koşullar altında ayrıca yüzde sekiz bir faiz sağlama mukavelesi yapmış olmasının haksızlığını usulca belirtiyordu.) Ve bekliyordu.

— Genellikle çok az bir kâr sağlıyorum bu alış satışlardan. Hattâ bazan ziyana sattığım bile oluyor. Hatta bir kez Widener'e otuz milyonluk tablo sattım. Hiç bir kâr sağlayamadım.

Yusupof'un avukatı Shearn:

— Gördünüz mü, diyordu, **Widener ile her iş yapmaya kalkanın yediği kazığı açıklıyor bu da..**

Mahkeme başkanı avukata:

— **Bu sözünüzü geri alın. İş dünyasında kazık atmak yahut yemek karşılıklı anlaşmaya bağlıdır. Davanın konusu bu değil,** diyordu.

Avukat sözünü geri alıyor ama yine de biçimine getirip Widener'in ahlâk yoksunu bir tefeci olduğunu tekrarlıyordu.

Duveen:

— **Prensten Rembrandt'ları alamadığım için de üzülmedim,** diyordu. **Prensin elindeki Rembrandt'lardan çok daha güzelleri vardı. Hattâ bunlardan bir tanesini de Widener'e sattım. Hoş ondan da çok büyük bir kâr sağlayamadım.** (Böylece masum bir şekilde Widener'in Rembrandt'ları ucuza kapatmakta olduğunu ima ediyordu.)

Garip olaylar

Mahkeme sırasında daha bir çok garip olaylar çıktı ortaya. Widener'in Londra'daki temsilcisi **Arthur J. Suily,** Yusupof'a seksen milyonu iki ayrı çek halinde ödemişti. Yusupof bir yığın dostuyla gelmişti yazıhaneye. Arthur J. Sully ise kimse görmesin diye ellerini kaldırmış başının üstünde tutuyordu çekleri. Mahkeme Yusupof'un dostlarına:

— **Niye yazıhaneye birlikte gittiniz,** diye sordu.

Prensin dostları da:

— **Bu ölçüde yazılan çekleri merak ettik, görmeğe gittik onun için,** dediler.

Widener ise aldığı çekleri herkesten gizli tutması için Yusupof'a mektup yazmıştı. Yargıç Widener'e:

— **Peki buna neden ihtiyaç duydunuz,** diye sordu.

Widener:

— **Sanat eserlerine bu kadar büyük paraların ödendiğinin duyulması bir çok dedikoduya yol açar, üstelik de Çarı devirmiş olan Bolşeviklerin geniş propangandalar yapmasına olanak sağlardı,** dedi.

O devirde milyarderler genellikle harcadıkları büyük paraların duyulmasını pek istemezlerdi.

Dâva bütün dünya basınında bomba gibi patlamıştı. Bu ilginç dâvanın bazı ayrıntıları üstünde azıcık daha durmaya devam edeceğiz.

LORDLAR KAMARASI'nda BİR NALBANT TORUNU

Rus Prensi **Yusupof**'un Amerikan milyarderi **Widener'e** seksen milyona sattığı **Rembrandt'ın** iki tablosunu geri almak için milyarder hakkında New-York mahkemesinde açtığı dâva bütün Amerika'yı ayağa kaldırmıştı. İki tarafın da avukatları birbirlerine ağzına geleni söylüyorlardı.

Ve tablolara Widener'in verdiğinin iki katını vermeğe hazır olan **Gülbenkyan** da bir kıyıda dâvanın sonuçlanmasını bekliyordu.

Yusupof'un avukatı **Shearn:**

— **Gülbenkyan sayın prense karşı büyük bir yakınlık göstermiş ve prensin bazı iktisadî sorunlarını derhal çözmüştür. Prens de bu üstün jesti altında kalmamak için kendisine iki Rembrandt'i vermeyi istemektedir,** diyordu.

Widener'in avukatları ise:

— **Bunların hepsi lâf,** diyorlardı. **Gülbenkyan Rembrandt'lara daha çok para verdiği için Yusupof**

sattığı tabloları geri alıp tekrar satmak istiyor. Mesele bir soyluluk gösterisi değil, bir avanta meselesidir.

Yusupof ise şöyle diyordu:

— Ben iki tabloyu da şartlı sattım. Çarlık rejimi geri dönerse tabloları geri alacağımı söyledim. Çarlık rejiminin geri dönmesini benim de iktisadî durumumun iyileşmesi anlamını taşımaktadır. Oysa Çarlık rejimi geri dönmüşcesine iktisadî durumumu düzeltti Gülbenkyan. Ha Çarlık rejimi sayesinde durumun düzelmiş, ha Gülbenkyan sayesinde. Madem ki tablolar şartlı satılmıştır. Madem ki Gülbenkyan'dan Çarlık rejiminin geri dönmesine eşdeğer bir yardım sağlamışımdır, öyleyse Widener'in de Rembrandtları geri vermesi iktiza eder.

Widener:

— Ben satış aktindeki sözlere bakarım, diyordu. O akitte Gülbenkyan'ın adı geçmiyor. Romanoff'lar Rus tahtına geri dönerlerse, deniyor. Gülbenkyan'ın Yusupof'a para vermesi Romanoff'ların Rus tahtına çıkması mı sayılır. İsterseniz bir de bunu Romanoff'ların kendilerine soralım. Madem Gülbenkyan Yusupof'a para verdi, siz de Rus tahtına çıkmış sayılırsınız diyelim..

Yusupof yırtınıyordu:

— Ben diyordu Rus asıllı bir aileden gelmekteyim. Bolşevikler ailemin servetini yok ettiler. Çok ziyana uğradık bu işten. Bolşevik devrimi ailemin elli milyarına mâloldu. Neyse ki devrime rağmen hâlâ ellerinde Cenevre yakınlarında yirmi milyonluk bir arazi, Paris'te dört beş milyonluk bir malikâne, İngiltere'de yüz milyona yakın değerde mülkleri var. Bir prensim ben. Bir prens kimseyi dolandırmaya kalkmaz.

Ve prens iki gün sonra hızını alamayarak devam ediyordu:

— **Geçen gün şahsıma ait on milyonluk mücevher koleksiyonu ile New York bankalarındaki beş milyonluk kredimi açıklamayı unuttum. Bütün bunlara rağmen beni bir bezirgân olarak görmenin anlamı yoktur. Gülbenkyan bana geniş olanaklar sağladı, ben de tablolarımı kendisine vermek istiyorum.**

Widener'in avukatları ayağa fırlıyor:

— **Hem bu ölçüde zenginlikten dem vuruyor, hem de Gülbenkyan'ın kendisine iktisadî olanaklar sağladığını söylüyor. Prensin sözlerinde mantık ve ciddiyet yok,** diyorlardı.

Dâva gitgide karmakarışık bir hal alıyordu.

Widener:

— **Prens sade bana bir mukavele imzalamadı, ayrıca tabloları sattığını belirten bir de telgraf çekti,** diyordu.

Yusupof'un avukatları:

— **Telgraf nerede,** diye soruyorlardı.

Widener telgrafı bulamıyordu. Mahkeme telgrafın suretini istetiyordu telgraf idaresinden. Telgraf idaresi aradan bir yıl geçtiği için telgraf suretinin imha edildiğini bildiriyordu.

Yusupof'un avukatları milyarderi alaya alıyorlar:

— **Çekilmemiş bir telgrafı aldım diye yalan söyleyen bir adamdır bu,** diyorlardı.

Widener bütün adamlarını telgrafın bulunması için seferber ediyordu. Ama telgraf bulunamıyordu.

Bütün bu gürültü patırdı sonunda, dâvâyı yine Widener kazandı. Yargıç:

— **Para karşılığı tablolar satılmıştır. Prens daha**

çok para alacağı için ilk satışı bozarak Rembrandt'ları Gülbenkyan'a satmak işlemiştir. Oysa tablolar artık kendisinin değildir, dedi.

Her iki Rembrandt da bu gün Washington müzesindedir. Widener ise mahkeme sırasında bir türlü bulamadığı telgrafı bir gün evinde eski kitaplarını karıştırırken sayfalaların arasında bulup:

— **Allah kahretsin işte buradaymış**, diye bağırmıştı.

Ve Duveen Gülbenkyan'a karşı bu olayda da yine başarısızlığa uğramıştı.

Duveen ve dostları

Duveen Londra'dayken karargâhını Claridge otelinde tuttuğu geniş bir dairede kurardı. Ve otel dairesi bir anda sanat ve resim müzesi haline dönüşürdü. Zaten Duveen nereye gitse sevdiği tabloları heykelleri, eski sanat yapıtlarını da beraberinde götürür, dost ve müşterilerini daima bu zengin ve zevkli ortam içinde kabul ederdi. Ve Duveen'in son aldığı tablo daima en gözde tablosu olurdu. Dairesinde yemek yerken tablo bir şövalyenin üstünde karşısında durur, yatarken de resmi ayakucuna koydururdu. Sadece basit bir satıcı değildi Duveen, aynı zamanda bir sanat delisiydi.

Kendisi Londra'dayken Avrupa'nın dört bir köşesinden zengin hanımlar gelirdi ziyaretine. Ama hanımlar arasındaki yakın dostları her zaman zengin Amerikalı bayanlardı.

Erkekler arasında ise Londra'daki en samimi arkadaşı 1920'de İngiltere'nin Berlin Büyükelçisi olan **Lord D'Abernon** idi. Onunla bir araya geldiler mi konuşur güler, güler konuşurlardı.

Zaten Duveen'in konuşurken insanı rahatlatan, dinçleştiren, yaşama sevincine kavuşturan bir hali vardı. Hele bir tabloyu anlatmaya başladı mı, tablo âdeta değişir başka bir anlam kazanırdı.

Duveen şık olmamakla birlikte bazan ne müşterisi olan, ne de hayatında Duveen'e müşteri olma şansı bulunan mütevazı kişileri de peşine takar, onları müzelere götürür, kendilerine bir çeşit sanat tarihi dersleri verirdi. Kendince bir kıvanç duyardı bundan.

Bir süre de **Ramsay MacDonald** diye Avam Kamarası mebuslarından biriyle Londra'nın bütün müzelerini dolaşmıştı. İlk bakışta Duveen'in hiç bir çıkarı yoktu bu bedava öğretmenlikten. MacDonald İşçi Partisi mebusuydu ve bağlı olduğu çevrede bir kişinin milyonlar karşılığında salonuna bir tablo alıp asması hiç de iyi bir gözle görülemezdi. Buna rağmen Duveen'in işçi mebusla müze müze dolaşması bir gün pek işine yaradı kendisinin. 1919'da MacDonald İngiltere Başbakanı olmuş, Duveen'i de **National Gallery**'nin yönetim komitesine getirmişti.

O tarihe kadar bir tablo satıcısının bu komiteye atandığı asla görülmemişti.

Duveen'in böyle bir komiteye üye olması İngiltere'de büyük bir skandal yarattı ve çok sert yorumlara yol açtı. Kendi çıkarı için tablo alıp satan bir kişinin, bunu aynı zamanda devlet hesabına da yapacağı bir yere getirilmesi olacak şey miydi?

Ne yapmalı ki, sosyalist Başbakanla Duveen canciğer kuzu sarması dosttular. Bir araya geldiler mi saatler ve saatler boyu konuşurlardı.

Bir gün İngiltere Başbakanı Amerika Birleşik Devletleri'ne resmî bir ziyaret yaparken, Duveen Başbakan

MacDonald şerefine Madison Avenue'deki milyonluk malikânesinde müthiş bir ziyafet vermişti.

Başbakan ziyafette:

— **Dostumun gizli bir özlemini keşfettiğimi sanıyorum,** demişti. **Siyasî hayatımın son eylemi belki bu olacak. Ama bu özlemi gerçekleştireceğim.**

Ve İngiltere Başbakanı İngiltere'deki bütün müze yöneticilerini harekete geçirdi. Hepsinden Duveen'e Baron unvanı verilmesi için kırala mektup yazmalarını rica etti. Bir sosyalist başbakan, aristokrasiye bir eleman daha kazandırmak için canını dişine takmış uğraşıyordu.

Duveen 1919'da Şövalye payesini 1927'de Baron payesini almıştı. 1933'de Lord oluyordu. Bu payeye erişenlerin doğdukları yer ile birlikte anılmaları gerekmekteydi. Ama Duveen'in yıllardan beri sürekli olarak doğru dürüst oturduğu bir yer yoktu. Bu nedenle de Londra'da dünyaca ünlü **Tate** müzesinin bulunduğu semtin adı olan **Milbank** adını aldı ve Lord Duveen of Milbank oldu.

DUVEEN AMERİKA'nın SANAT ANLAYIŞINI DEĞİŞTİRİYOR...

Hollandalı bir Musevi nalbantın torunu olan **Duveen,** sanat zevkiyle bilgisini değerlendire değerlendire başarı merdivenlerini hızla tırmanmış, bir yandan Lord, bir yandan milyoner, bir yandan da günün önde gelen kişilerinden biri olmuştu.

New York Herald Tribune sık sık Duveen'e ait haberler yayınlıyordu.

Bunlardan bir kaç örnek sıralayalım:

19 Şubat 1926

Ünlü tablo satıcısı Sir Joseph Duveen kırk küsur milyon liraya **Wachtmeister** koleksiyonundan bir **Rembrandt** satın almıştır. Şimdiye kadar hiç bir Rembrandt bu fiyata satılmamıştı. Tablo bugün New York'a gelmektedir. **"Bir Delikanlının Portresi"** adını taşıyan tablo iki yüz yıldan daha uzun bir süreden beri Wachtmeister ailesine ait bulunuyordu.

18 Temmuz 1927

Sanat eserlerinde uluslararası bir uzman olan Sir Joseph Duveen, dün Londra'da **Robert H. Benson**'un İtalyan primitiflerine ait yüz yirmi tabloluk koleksiyonunu toptan satın almıştır. Üç yüz yetmiş beş milyona alınan koleksiyon yakında Amerika'ya gelecektir.

(Türkiye'deki ortalama zenginlik ölçüsü bir kat, bir araba olduğuna göre, üç yüz yetmiş beş milyonluk bir resim koleksiyonunun kaç kat kaç araba edeceğini vaktiniz varsa hesaplayınız.)

7 Ocak 1929

Londra-Amerika Maliye Bakanı **Andrew W. Mellon,** dört yüz milyon liraya Duveen aracılığıyla **Raphael**'in bir madonnasını satın almıştır. Bu büyük sanat yapıtının üstünde Raphael'in imzası ve 1508 tarihi vardır.

Duveen'in en belâlı rakibi: Knoedler

Duveen bunlardan başka Paris'te **Huntigton** ailesine **Gainsborough**'un ünlü **"Mavi Çocuk"** tablosunu satmış, bu tablo da Amerika'ya gelmişti. Bundan az sonra **Lawrence**'in yine çok ünlü tablosu **"Pinkie"** de Amerika'nın yolunu tuttu. Pinkie on iki yaşındaki bir

kız çocuğunun portresiydi ve amansız bir hastalığa tutulduğu için portresi büyük ressama ailesi tarafından yaptırılmıştı. Resim bittikten kısa bir süre sonra da ölmüştü kızcağız.

Her iki tablonun da anavatanı olan İngiltere'den ayrılışı üzüntülü derin yankılar yarattı. Buna karşılık Amerika ise iki yeni şaheser daha kazandığı için zevkli bir gurur içindeydi.

Duveen'in 1926'da Pinkie'yi alışı bir hayli zor olmuştu. Duveen'in Amerika'daki en belalı rakibi **Knoedler** idi. Knoedler'in Amerika Maliye Bakanı Mellon ve daha başka milyarderlerle sağlam bir anlaşması vardı. Bulduğu şaheserleri önce onlara gösterecek ve şayet milyarderler bunları satın alırlarsa kendisine bir yüzde ödeyeceklerdi

Duveen'in üstüne iki önemli iş düşüyordu. Birincisi koleksiyon meraklısı milyarderlere hangi sanat eserlerinin nerelerde bulunduğunu göstermek, ikincisi de bunları ancak kendisinin ele geçirebileceğini kabul ettirmek.

Bu iki amaca da ulaşabilmek için akıl dışı paralar harcamak gerekiyordu.

Pinkie'nin Londra'da açık artırma ile satışa çıktığı duyulunca, Knoedler'in bir temsilcisi, o sırada Londra'da bulunan Duveen'e gelmiş ve:

— Bu tabloyu ortak olarak satın alalım, müşterisi de hemen hazır, demişti.

Duveen açık artırmada fiyatı fazla yükseltmemesi için kendisine bu teklifin yapıldığını hemen anlamıştı. Ve nazikçe reddetmişti ortaklığı. Knoedler'in temsilcisi:

— **Teklifimizi reddetmeyin, elimizdeki müşteri ölçüsünde kimse para vermez bu tabloya,** demişti.

Duveen de gülmüş:

— **Pinkie'yi benim elimden alacak ikinci bir insan yeryüzünde yoktur,** demişti.

Kimseye hiç bir tâviz vermeyecek kadar hırslı adamdı Duveen. Artırmadan bir gün önce Duveen Londra'dan kalkıp Paris'e geldi. Londra'daki temsilcisine de:

— **Artırmada dilediğin kadar yükseltebilirsin fiyatı,** dedi. **Kaça malolursa olsun, tabloyu biz alacağız.**

Paris'te saatler geçtikçe büsbütün artan bir heyecanla satışın sonunu bekliyordu. Tablo daha önce on milyona alınmıştı. Ama bu kez fiyatı yirmi milyonu geçeceğe benziyordu. Zengin bir koleksiyoncu da mezatta arttırıp duruyordu fiyatı. Satış akşamı Pinkie'nin kırk milyona Duveen'de kalmış olduğu anlaşıldı. Önce biraz sersemledi Duveen. Sonra da tabloyu Amerika'daki Fransa Deniz Bakanlığı'nın küçük bir kopyası olan galerisine götürdü. Bir çok kişiyi de bu ünlü şaheseri görmeleri için galeriye dâvet etti.

Mellon'un gözü açılıyor

Duveen daha baştan tabloyu Amerika Maliye Bakanı Mellon'un almak istediğini biliyordu. Nitekim Mellon da bunu saklamadı:

— **Gerçekten mutlaka almak istiyordum bu resmi ama Duveen öylesine bir delilikle artırdı ki, fiyatı artık benim için ilginçliği bitti bu tablonun,** dedi.

Duveen:

— **Doğru, biraz fazla verdim,** diyordu. **Ama gerçekte paha biçilmez bir şeyi ne kadar yüksek fiyatla alırsanız alınız, yine de ucuza almış olursunuz.**

Arkasından:

— **Mr. Mellon,** dedi. **Bu tabloyu bir nezaket olsun diye önce size teklif ettim. Almak istediğim bir resmi benden başka kimsenin alamayacağını size kanıtlamak için. Yoksa tablonun müşterisi hazırdır.**

Mellon, Duveen'in bu sözlerine inanamamıştı. O nedenle de yanaşmadı tabloyu almaya.

Ertesi gün Duveen Kaliforniya'da Pasadena yakınındaki San Marino'da oturan yakın dostu **H.E. Huntigton**'lara telefon etti. Huntington'ların malikâneleri bugün müze olmuştur ve Pinkie hâlâ oradadır.

Duveen'in bu cesur ve atak davranışı Mellon'un gözünü açmıştı. Duveen'in şakaya gelir bir adam olmadığını anlamıştı.

Kısa bir süre sonra 1927'de Gainsborough gibi, Lawrence gibi yine ünlü bir İngiliz ressamı olan **Romney'in "Mrs. Davenport'un Portresi"** açık artırmayla satışa çıkarıldı. Knoedler'in temsilcisi yeniden Duveen'e geldi:

— **Bu kez şu tabloyu bari ortak alalım,** dedi.

Duveen'in cevabı kesindi:

— **Ne münasebet, ben tabloyu tek başına alacağım.**

Knoedler öylesine kızdı ki buna, tablonun fiyatını otuz milyona kadar çıkardı. O güne kadar hiç bir Rommey bu fiyata yükselmemişti. Ama tabloyu sonunda yine Duveen aldı ve yine önce Mellon'a teklif etti.

Ve Mellon bu kez tabloyu derhal satın aldı.

Amerika'da gelişen sanat zevki

Duveen Amerika'da elli yıllık bir çabadan sonra, bitmeyen enerjisi ve hiç pörsümeyen girişimleriyle Amerikalıların sanat anlayışlarında büyük bir değişiklik yaratmayı başarmıştır. Okyanus ötelerinden Yeni Dünyaya getirdiği büyük ustaların yapıtları en sonunda Amerikan müzelerine yerleşmiş ve bu müzeler Duveen sayesinde evrensel bir ün kazanmıştır. Bu gözü kara tablo satıcısı sanat alanında sadece müşterileri olan küçük bir milyarder azınlığını eğitmiş değildir. Etkisi geniş halk kitlelerinin üstünde de kendisini gösteriş ve kamuoyunda resim tarihinin dev yapıtlarına karşı küçümsenemeyecek zevkli bir ilgi uyanmıştır.

1949'da Lincoln Kirstein, New Republic'te:

Sanat tarihçileri Mèdicis'lerin sanattaki etkilerini inceledikleri gibi, Duveen'in de Amerika'nın sanat zevkine olan katkısını inceleyeceklerdir, diye yazmıştır.

Amerika Maliye Bakanı Mellon'un halen **Washington National Galerisi**'nde bulunan yüz on beş tabloluk koleksiyonundan elli beşini Mellon'a Duveen satmıştı.

Büyük Amerikan milyarderi **Krees**'in yine Washington National Galerisine bağışladığı yedi yüz tabloluk koleksiyonundan yüzellisi de Duveen'in Amerika'ya getirdiği tablolardı.

Sanat tarihi otoritelerinden Prof. **Aifred M. Frakfurter** kitaplarından birinde şöyle yazmaktadır:

— İtalya dışında İtalyan resim ustalarına ait en fazla sayıda yapıt Amerika'da bulunmaktadır. Bunların dörtte üçü Duveen sayesinde Amerika'ya gelmiştir.

FORD'U KÜÇÜMSEYEN SATICI

Resimde **Barbizon** ekolü 1830'lara doğru **Corot** ile **Thèodore Rousseau**'nun öncülüğünde peyzaj türünü daha doğal, daha gerçekçi bir biçime yöneltmek için kurulmuştur. 1935'te Thèodore Rousseau bu alanda çalışmak için Barbizon'a yerleşmişti. Aynı ekole bağlı olan **Millet, Charles Jacque, Decamps, Corot, Diaz, Paul Huet, Troyon, Ziem** de sırasıyla gelip Barbizon'a yerleştiler. Bu nedenle de büyük peyzajistlerin açtığı ekolo Barbizon ekolü adı verildi.

Yirminci yüzyılın başlarında Amerikan milyarderleri genellikle Barbizon ekolüne bağlı Fransız ressamları ile empresyonistlerin ve harcıâlem bazı İngiliz ressamlarının koleksiyonlarını yapıyorlardı.

Bunlar, yaprakları tek tek sayılan ağaçlar arasında mahzun öküzlerin melül baktığı **Rosa Boheur** stili pastoral tablolardı.

Bugün bu resimler, sağda solda kalmış eski büyük malikânelerin ya bodrumlarında, ya iyice sarılıp sarmalanmış olarak müzelerin depolarında âdeta bir ölüm uykusuna dalmışlardır.

Oysa daha yetmiş yıl önce, **Troyon**'un, **Ziem**'in **Meissoniler**'nin, **Bouguerau**'nun, **Fromentin**'in ve **Henner**'in tabloları Amerikan milyarderlerinin salonlarını istilâ etmiş gibiydiler.

Friedèrick Lewis Allen'in yazdığına göre 1905'de Amerika'nın demir yolları kralı **Charles Yerkes** öldüğü zaman elindeki Troyon'un **"Pazardan Dönüş"** tablosu alım fiyatından sekiz yün bin lira daha fazla ediyordu.

Duveen bütün bu kargaşalığı bir düzene sokmuştu. Önce Barbizon türü tabloların fiyatlarını iyice dü-

şürmekle işe başladı. Arkasından bu tabloları almış olanlarda çok daha eski ustalara karşı bir ilgi uyandırma kampanyasına girişti. Bir yandan da gelecekteki Amerikalı milyarder müşterileri için, henüz daha onların adını bile duymadıkları eski Rönesans yapıtlarını kapatıyordu.

Duveen bütün bu eski ustaları yeniden lanse etti Amerikan milyarderlerine ve fiyatlarını da öylesine yükseltti ki, en pahalı resimleri alma merakında olanlar ister istemez bunları almaya başladılar.

Bugün bütün Barbizon ekolünden sadece bir Corot, Millet satış olanağını sürdürebilmekte, onların da fiyatı durmadan düşmektedir. Vaktiyle bir milyon küsur lira olan bir Corot bugün üç yüz bin liraya inmiştir. Millet ise daha da çok kaybetmiştir.

Duveen özellikle Bouguerau'nun tablolarında en keskin biçimini gördüğümüz resim türünün kökünü kazımak istiyordu dünyadan. Özellikle öğrencilerine bu tabloları göstererek:

— Bunlardan zevk alan bir kimse, resimden anlamıyor demektir" diyordu.

Ve koleksiyon yapma sevdasına kapılanlara önce bu tür tabloları vermekle birlikte onların da kulağına çok daha üstün, çok daha pahalı sanat yapıtlarının bulunduğunu sokuşturuyordu. Bir süre sonra ikinci üçüncü sınıf tablolar Duveen'e geri dönüyor, bunların yerini milyonluk büyük şaheserler alıyordu. Bu arada. Amerikan milyarderlerinin resim anlayışları da gitgide gelişiyordu.

Duveen milyarderlerin sanat anlayışını küçümseme hakkına sahip bir otorite olmuştu birden. Kendisine tablo almak için başvuran her milyarder âdeta bir sı-

navdan geçiyordu. Örneğin Detroit tıklım tıklım milyarderlerle dolu olduğu halde Duveen yıllarca adımını bile atmamıştı Detroit'e.

Bir gün Duveen'e **Edsel Ford**'un bir yığın tablo almak istediğini haber verdiler. Duveen kulak bile asmadı bu habere.

— **Yahu böyle yağlı bir müşteriye neden bu kadar boş veriyorsun?** diyenlere de:

— **Benim için henüz müşterim olabilecek zevk ve olgunlukta değil,** diye cevap verdi. **Biraz daha abur cubur almaya devam etsin. Kendisiyle ilgilenmeye değecek bir düzeye eriştiği zaman gerekeni yaparız.**

Bu cevap milyarderler ortamında uzun süre çalkalanıp durdu. Öyle ki her yeni zengin Duveen'le tanışıp kendisiyle dostluk kurma ve bundan övünç payı çıkarma yarışına girdi.

Yeni üne kavuşmuş politikacı ile yeni para sahibi olmuş zengin psikolojisi hemen hemen aynıdır. Bunlar bütün caka ve yukarıdan atıp tutmalarına rağmen bir büyük lokantaya yahut otele gittikleri zaman kendilerine patronun, garsonların ne ölçüde itibar ettiğine tahmin dışı bir önem verirler. Ve bu itibarı adam yerine konup konmamanın ölçüsü sayarlar. Sonra da hanımlarına:

— **Gördün ya bize bilmem kimden daha çok ilgi gösterdiler. Patron ikram olsun diye gönderdi o meyvaları,** diye övünürler.

Bu psikolojiyi bilen eski lokanta sahipleri özellikle yeni politikacılarla yeni zenginler üstünde fevkalâde etkin bir prestij kurarlar.

Duveen de aynı prestij çok daha yüksek bir plândaydı; yeni milyarderin milyarları bu forsu kırmaya

yeterli değildi. Kaldı ki Duveen'in kendisi de hem milyarder, hem lord, hem sanat otoritesiydi.

Duveen'in, karısı yeni ölmüş zengin müşterilerinden birinin kızı, bu mağrur tablo satıcısının babası üstündeki büyük etkisine hırslandıkça hırslanıyor, ama punduna getirip Duveen'i de şöyle canının istediği gibi bir güzel bozum edemiyordu. Yalnız bir kere kızın eline Duveen'i iyice rezil etmek için esaslı bir fırsat geçti. Ancak Duveen bundan da çok usta bir manevrayla hemen kurtuluverdi.

Bir gün kızın babası Duveen'le birlikte bazı dostlarını evine dâvet etmiş, onlara Duveen'den aldığı milyonluk sanat yapıtlarını gösteriyordu. Dâvetliler arasında yine ünlü sanat otoritelerinden sayılan bir Fransız kontu da vardı. Kont gördüğü tablolara hayran kalıyor:

— **Gerçekten enfes, gerçekten nefis, deyip** duruyordu.

Yalnız **Dürer'in** bir resmi önünde kontun birden kaşları çatılıverdi. Bu resmi de kızın babasına yirmi milyon liraya yakın bir paraya Duveen satmıştı.

Kız, konta:

— **Neden bu resmi görünce birden yüzünüz değişti,** diye sordu.

Kont sağına soluna bakındı, Duveen'le ev sahibinin biraz uzakta olduğunu farkedince, kızın kulağına eğilip usulca:

— **Size bunu söylemek istemezdim ama şu Dürer bana sahteymiş gibi geliyor,** dedi.

Kız ise Kontun şaşkınlığı içinde mutlu bir çığlık attı:

— **Bak baba, Kont bu Dürer'in gerçeğe pek benzemediğini söylüyor...**

Adam bu sözü duyunca biraz bozulmuş, Duveen'le dönüp baktı. Duveen önce kah kah kah bir güldü. Sonra adamın koluna girerek:

— **Vallahi hem çok garip, hem de eğlenceli bir konudur bu,** dedi. **Bilmem haberiniz var mı, yeryüzünün iri kıyım birçok uzmanı, üstelik de inanın en büyük sayılanları, bu Dürer'in gerçek olup olmadığında hep kuşkuya düşerler. O kadar uzman sayıldıkları halde böyle kararsızlık göstermelerini tuhaf bulmuyor musunuz? Ben doğrusu pek şaşıyorum buna.**

Duveen durumu yine lehine çevirmiş, uzmanları ve özellikle yanlarında hazır bulunan Kontu bir cümleyle küçültüp un ufak etmişti. En yetkili uzman geçinenler bile sahteyle gerçeği birbirinden ayırdedemeyecek kadar yeteneksizdiler.

Bir başka oyun

Bir başka seferinde yine aynı kız, Duveen'den hıncını alamamış olmanın öfkesiyle, Duveen'in kendilerine bulduğu malikâneyi, babası ve tablo satıcısıyla birlikte gezerlerken tekrar hır çıkarmaya kalkmıştı. Ev insanın hayatında en önemli şeydi. Duveen'in bulduğu ev ise gereğinden çok fazla büyüktü. Sadece onsekiz hizmetçi odası vardı içinde. Böyle bir evin bakımıyla başa çıkılamazdı.

Kızın babası ise:

— **Evlâdım sen öyle söylüyorsun ama Duveen bu malikâne için bir şâheser diyor,** diyordu.

Birkaç gün sonra eve bir kere daha bakmak için kızla kızın babası, Duveen'le birlikte tekrar aynı yere geldiler. Bu kez yanlarında Duveen'in sekreteri de var-

dı. Duveen coşkun bir dille evin mimarisini göklere çıkardı. Arkasından saatine şöyle bir göz atıp:

— **Hemen gitmem, gerek,** dedi.

Müşterisi milyarder:

— **Öyleyse yarın görüşürüz değil mi,** dedi?

Duveen sekreterine döndü, ertesi günü randevularını ve zamanı olup olmadığını sordu.

Sekreter biliyordu nasıl cevap vermesi gerektiğini:

— **Sayın Lord yarın Maliye Bakanı** Mellon'la **Washington'da randevunuz var,** dedi.

Bu cevap pazarlıkta çıkabilecek her türlü tartışmayı yarıda kesiyor ve milyarder müşteri ister istemez bir anda Duveen'in hiyerarşisinde ikinci plâna inmeyi kabul ediyordu. Ama yine de mutluluk duyuyordu bu kadar önemli bir kişiyle hiç değilse bir süre beraber olabildiği için.

Ve bu mutluluğu onsekiz hizmetçi odalı koca binayı, derhal satın almak ve bu arada Duveen'e de birkaç milyon daha fazla kazandırmakla ödüyordu.

BİR MİLYARDERE VERİLEN DERS...

Duveen'in Fransız Deniz Bakanlığı'nın küçük bir kopyası olan New York'taki galerisi bir âlemdi. Galeride her şeyin tam bir İngiliz uslûbu içinde olmasına büyük önem verirdi Duveen. Bütün personel jaketatay — çizgili pantolon ve uzun ceket— giyerdi. Ayrıca hepsinin tam bir İngiliz aksanıyla konuşmalarına ve özellikle sentaks hatâsı yapmamalarına dikkat edilirdi. Hele Amerikan deyimleri kullanmak kesinlikle yasaktı. Bir gün memurlardan biri dalgınlıkla:

— O.K., diye cevap vermiş ve Duveen bunu duyunca deliye dönmüştü.

Bu tür bir Amerikanlaşma ciddî bir İngiliz kurumu sayılan Duveen galerisinin bütün fiyakasını ve bütün ağırlığını bozabilirdi.

Duveen de tam anlamıyla muhafazakâr bir İngiliz iş adamı görüntüsündeydi. Arada sırada golf oynar ve binde bir de tiyatroya giderdi. Ama gerçekte mesleğinin dışında hiç bir şey ilgilendirmezdi onu. Üstünde hiç para taşımaz, üstte taşınabilecek kadar az bir paranın ne işe yarayacağını katiyen anlayamazdı.

Oda hizmetçisi onun bu âdetini bildiği için pantolonlarının cebine günlük cep harçlıkları koyardı. Bir gün oda hizmetçisi hastalanmış, Duveen de apışıp kalmıştı:

— **Benim de yatağa girip yatmamdan başka çarem kalmadı**, diyordu. **Kimsenin ilgilendiği yok pantolonuma konacak bozukluklarla.**

Duveen oda hizmetçisiyle senli benli dosttu. Onun dışında çalıştırdığı kişilere daima emreden bir tavırla konuşurdu. Memurlarını, ellerini birbirine vurarak çağırmayı âdet haline getirmişti. **British Museum**'da dolaşırken de bir seferinde ellerini çırpmış ve o koca müzenin o sırada orada bulunan ne kadar adamı varsa, hepsi hemen yanına koşmuştu. Lord pâyesine yükselince Lordlar Kamarası'na girmekten büyük kıvanç duymuştu. Arada bir Lordlar Kamarası'na uğrar, oraya girmek hakkına sahip olduğunu da sağa sola gösterirdi. Oysa politikayla katiyen ilgilenmez, politik konulardan da hiç bir şey anlamazdı. Ama bazan konuşmalarında biraz hava basmak için:

— **Özür dilerim ama hemen Lordlar Kamarası'na gitmem gerekiyor. Çok önemli bir konu görüşülecek bugün**, derdi.

Öğretmene kızan öğrenci

Birçok müşterileri gibi kendisi de gayet az kitap okurdu. Buna karşılık resimle ilgili ne yayınlanırsa hemen alırdı. Sanat konuları üstüne hârika bir kitaplığı vardı. Bir gün kütüphanecisi incelemek istediği önemli bir kitabı getirmişti. Duveen okuyacağı sayfaları cart diye yırtıp kitabı geri verdi.

— **Bir iki sayfaya bakmak için eşek yükü ağırlığındaki kitabı taşıyacak değilim,** diyordu.

Sanat kritiklerinden Duveen'in kitaplığına girebilme izni koparmış olan bir kaç tanesi:

— **Bazı konularda Duveen'in kitaplığındaki eserler, resmi devlet kitaplıklarında bile yok,** diyorlardı.

Yine bir gün bir sanat eleştirmeni Duveen'in kitaplığında önemli bir noktayı incelemek için tarihsel değeri bulunan bir kitabı karıştırırken, bir sayfanın sert kalem darbeleriyle adeta yırtılırcasına çizilip iptal edildiğini görmüştü. Kalemle bir çarpı çekilen sayfanın kıyısında bir not vardı.

— **Ahmaklığa bak. O Donatello'ya aittir.**

Eleştirmen heyecanla:

— **Kim yaptı bu barbarlığı, bu kitap yeryüzünde bir tanedir,** diyerek Duveen'in kütüphanecisine koştu.

Kütüphaneci çizilirken yırtılmış sayfaya baktı:

— **Demek Lord Duveen kitaptaki yanlışı düzeltmiş,** dedi.

Duveen kendisine ait böyle değerli kitapları kızdıkça karalayıp yırtmaya bayılır, bundan adeta öğretmene kızan bir öğrenci zevki alırdı.

Yine bir gün Duveen'i uzman olarak bir mahkemeye çağırmışlardı. Karşı tarafın avukatı Duveen'e:

Ruskin'in Les Pierres de Vense'ini biliyor musunuz? diye sormuştu.

Duveen:

— **Adını duydum ama o tabloyu görmedim,** dedi.

Oysa Ruskin, bir İngiliz sanat eleştirmeni ve sosyologuydu. Les Pierses de Venise de kitabının adıydı.

Duveen'e durumu anlattılar. Tablo satıcısı Lord, kahkahalarla güldükten sonra:

— **Hele bak, ben onu ressam, üstelik de kötü bir ressam zannediyordum,** dedi.

Duveen'in New York'taki evi bir yığın sanat şaheserleriyle tıklım tıklım doluydu.

Bir akşam evine pek ünlü bir İngiliz milyarderini yemeğe davet etmişti. Masaya otururlarken misafirine:

— **Dostum,** dedi, **bak senin şerefine Sevr takımlarını koydurdum.**

Ve milyardar yemek sırasında Duveen'in yanındaki hanıma şöyle dediğini duydu:

— **Sevdiniz mi Sevr takımlarını? Ramsey MacDonald'ın lütfedip evime şeref verdiği akşamdan bu yana bu takımları hiç kullanmadım.**

Duveen'in milyarder müşterilerine kendisinin onlardan çok daha üstün bir plânda bulunduğunu biçimine getirerek daima hatırlatması ilginç huylarından biriydi. Ve milyarderler ister istemez kabul ederlerdi Duveen'in ağırlığını.

Üç yılda bulunan yemek takımı

Duveen yıllar boyu haftada bir gece Amerika'nın en ünlü üç beş milyarderinden biri olan Frick'in New York'taki evinde yemek yerdi. Bir akşam Frick'e:

— Masadaki gümüş takımlar evdeki "Duveen"lere hiç de yakışmıyor, dedi. Gerçekten de Frick'in evi Duveen'den alınmış milyonluk sanat yapıtlarıyla doluydu.

Frick:

— Peki nasıl bir gümüş takım salık verirsin bütün bu dekora uyması için, dedi.

Duveen:

— Buraya, dedi, ancak onsekizinci yüzyılda yaşamış en büyük İngiliz kuyumcusu olan Paul de Lamaire'nin elinden çıkmış bir gümüş takım uyar.

Ne var ki, Lamerie'nin adını taşıyan bir gümüş takımı bulmak zorun zoru bir işti ve Duveen böyle bir takımı ancak üç yılda bulabildi Frick'e...

Ve Frick'in evinde yüz yılların içinden süzülmüş gözleri kamaştıran milyarlık bir sanat ihtişamı, en küçük ayrıntısına kadar tamamlanmış oldu böylece...

1913'te Frick, Beşinci Avenua ile onyedinci cadde arasında yeni bir ev yaptırmaya kalkmıştı. Mimarı da, dekoratörü de Duveen bulmuştu. Mimar olarak **Carrère** ile **Hastings** yapacaklardı binayı. İngiltere Kralı **V. George**'un Kraliyet Sarayını dekora etmesinden sonra kendisine şövalyelik pâyesi verdiği Sir **Charles Allom** da evin iç dekorunu düzenleyecekti.

Duveen, Allom'a eve konmasını düşündüğü sanat eserlerini anlatıyordu. Allom da bunları nasıl yerleştireceğini plânlıyordu.

Sonunda öyle bir şâheser çıktı ki ortaya, ünü dillere destan oldu ve nihayet Frick'in evi, Frick müzesi haline getirildi.

İşte Duveen bu evde ilk kez yemek yerken, yemek takımlarını beğenmemiş ve Frick'e Lamerie'nin gümüşlerini aldırmıştı.

1916'da yine bir akşam Duveen Frick'in evinde yemek yerken, dostunun bir hayli dalgın olduğunu ve kendisinden bir şeyler saklamaya çalıştığını farketmişti. Şuradan buradan konuşurlarken, Frick'in henüz adını açıklayamayacağı satışa çıkmış bir tabloyu almak istediğini öğrendi.

Duveen için bir milyarderin kendisinden habersiz olarak böyle işlere girişmesi olacak şey değildi. Bu yolun mutlaka kapalı bulunması ve milyarderlerin de bunu bilmeleri şarttı.

O gece evine gidince hemen bir telgraf çekti. Londra'ya ve satışa çıkmış üstün önemde bir tablo olup olmadığını sordu. Binbir çetrefilli istihbarattan sonra birkaç gün içinde Duveen, Sir **Audley Dallas Neel'in, Gainsborough'un "St. James Park'taki Araba"** adlı tablosunu rakibi **Knoedler'e** satmak üzere olduğunu öğrendi. Hiç kuşkusuz Frick'i ilgilendiren tablo bu tabloydu. Çünkü Knoedler'in yöneticilerinden **Charles Carstein,** Frick'in özel dostuydu. Milyarder tablonun satışa çıktığını ondan öğrenmiş olmalıydı.

Duveen kesin emirler verdi Londra'daki bürosuna. Adamları hemen Sir Audley'i görecekler ve sattığı tabloya kim ne fiyat vermişse onun çok daha yükseğini vereceklerdi.

Neticei kelam tabloyu Duveen 6 milyona kapattı.

Tekrar Frick'in evinde akşam yemeğine geldiği zaman milyarder dostunu çok düşünceli ve üzgün buldu. Frick:

— Hatırlıyor musunuz, dedi, hani size almak istediğim bir resimden söz etmiştim. Tabloyu alamadık. Enfes bir şaheserdi. Gainsborough'un "St. James Parktaki Araba" sıydı tablo... Kaçırdık canım tabloyu.

Duveen:

— **Aman üzülmeyin sakın,** dedi. **O resmi ben aldım. O ölçüde bir resim istediğiniz zaman her vakit bana söyleyin. Ancak ben alabilirim o ölçüdeki tabloları... Tabloyu hemen vereyim size. Üstelik de kâr istemem.**

Frick kaybettiği eseri yeniden bulunca sevinçten deliye dönmüştü. Sir Audley'in daha önce aynı tabloyu Knoedler'e çok daha ucuza satmaya kalktığını ve işi Duveen'in bozduğunu aklından bile geçirmemişti. Çok daha ucuza alacağı bir resmi şimdi Duveen'den çok daha pahalıya alıyor ve üstelik de Duveen'e nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu.

Duveen, Gainsborough'u Frick'e getirdiği zaman kurnaz kurnaz gülümseyerek parmağını tabloya doğru uzattı ve:

— **Şunu Knoedler'e gönderin de çerçeveleyiversin,** dedi.

DUVEEN FİRMASININ BİLMEDEN TOHUMUNU ATAN NALBANT EŞİ

Sanatla ilgilenmeye özenen Amerika, hattâ dünya milyarderlerine kendisini lök gibi kabul ettiren bu **Duveen** aslında neyin nesi, kimin fesiydi?

Duveen'in büyük babası Hollanda'nın minicik bir köyü olan **Mellep**'de hayatını zar zor kazanan mütevazı bir Musevi nalbanttı. Adı **Joseph Duveen**'di. Eva diye de gayet ilginç, gayet zeki bir karısı vardı. Joseph ile Eva'nın ikisi erkek, ikisi kız dört tane çocukları olmuştu.

Büyük oğlan nalbant dükkânında körük çeker, kardeşi de babasının örs üstünde dövdüğü kızgın demirleri tutardı uzun maşalarla..

Eva sabahtan akşama nalbant dükkânında geçen yorucu hayatın binbir sıkıntısı arasında elinden geldiğince çocuklarını da eğitmeye çalışırdı bir yandan. Dört çocuğun da ömürleri boyunca görüp görecekleri eğitim bundan ibaret kaldı. Ama bu arada Eva ileride büyük Duveen firmasının doğmasını sağlayacak bir girişimin ilk masum tohumlarını da bilmeden atıyor ve çocuklarına pek sevdiği Hollanda çinilerini biriktirme konusunda onlara koleksiyonculuk tutkusu aşılıyordu.

Eva günlük dertleri unutarak, kendi kendine avunup oyalanacağı küçücük mutlu bir dünya kurmanın tılsımını; basit, amatör bir koleksiyonculukta bulmuştu. Eline geçtikçe bir köşeye ayırdığı üç beş kuruşla, ünü bir hayli yaygın olan Delft çinilerinden satın alıyordu. Gitgide bayağı uzmanlaştı çini koleksiyonculuğunda. Çocuklarını sık sık çevredeki porselen çanaklar satan dükkânlara gönderir, ya elindeki çini vazoları başkalarıyla değiştirir, ya yenilerini satın aldırırdı. Küçük Duveen'ler de böylece anneleriyle birlikte çini koleksiyonculuğunda yetişip bilenmeye başlamışlardı. Nalbant ise karısının bu sevimli merakıyla arada sırada dalga geçer, ama kadın bununla eğlenip vakit geçiriyor diye pek sesini çıkarmazdı. Delft çinileri öyle çok pahalı şeyler de değildi. Elâlemin karıları han hamam, ev tarla isterken, kendisininkinin bir kaç porselen vazoyla yetinmesi, nalbantı zora sokmuyordu. Gerçekte Eva'nın Delft çinileriyle haşır neşir olması bunların ucuzluğundan değildi. Seviyordu çinileri ve çini güzel, zevkli bir şeydi.

Yıllar geçtikçe Eva'nın çini koleksiyonu da hatırı sayılır bir ölçüye yükselmişti.

Derken bir haber geldi Hollanda'daki küçük köye. İngiltere'de Delft çinilerine büyük paralar ödeyen zenginler vardı.

Eva'nın aklından kuyruklu bir yıldız gibi bir fikir ışığı geçti parıldayarak.. Zaten içinden oğullarının kocası gibi köyde nalbant olarak kalmalarını istemiyordu. Hemen büyük oğlunu, o güne kadar topladığı çinilerin önemli bir kısmıyla İngiltere'ye gönderdi.

Garip bir serüven

Eva'nın büyük oğlu, fincancı katırları gibi kolu koltuğu çinilerle dolu, İngiltere'ye gitmekten hoşnut olmasına iyice hoşnuttu. Ama bu hoşnutluğunun nedeni çini satıcılığından çok, İngiltere'yi görme sevincinden geliyordu. Yoksa ciddiye falan aldığı yoktu çini satıcılığını. Hangi enayi çıkacak da para verecekti bu bir yığın çanak çömleğe.

Sonunda nalbantzade genç Duveen, çini satıcılığını bir kenara bırakarak, ticaret hayatında daha ciddi bir yol tutmak istedi. Ve porselencilikten domuz yağı tacirliğine atladı... Epey de başarılı oldu bu işte.

Ancak bir akşam bir rastlantı yeniden değiştiriverdi hayatını genç **Duveen**'in. **Ercüment Ekrem**'in bir manzumesinde dediği gibi:

Bir gülücük, sarı saçlar mavi göz...
Bir temayül, bir bakışma, iki söz.
Hava güzel, deniz güzel ilkbahar;
Bahtiyarım, bahtiyarsın, bahtiyar...

Yirmi dört yaşındaki Hollandalı domuz yağı satıcısı nalbantzade, rehin eşya karşılığı borç para veren **Barnett** adında birinin kızına abayı yakmıştı, hem de deliler divaneler gibi...

Ve cici sevgiliye, biraz da boyuna ayaklarının altında dolaşmasından usandığı annesinin çinilerini armağan ediverdi.

Kızın çiniden miniden anladığı yoktu ama yine de hoşlanmıştı bu armağandan ve çinileri babasına göstermişti.

Bay Barnett, Delft çinilerini görünce faltaşı gibi açıldı gözleri.

Besbelli ki bazı müşterileri kendilerine aynı çinilerden rehin getirerek yüklüce borç paralar alıyorlardı. Hemen kızına:

— **Kim verdi bu çinileri,** diye sordu.

Kız da anlattı olup bitenleri. Genç bir domuz yağı taciri vardı. Tacir Hollandalıydı ve annesi meraklıydı bu çinilere.

Bay Barnett:

— **Tamam anladım durumu,** dedi. **Söyle o Hollandalıya boşversin domuz yağı ticaretine ve yeniden başlasın Delft çinilerini İngiltere'ye taşımaya. O zaman ben de onaylarım evlenmenizi.**

Ey aşk sen nelere kadir değilsin.

Bizim Hollandalı hemen bıraktı domuz yağı satıcılığını ve annesinin bütün koleksiyonunu yüklendiği gibi geldi İngiltere'ye. Bay Barnett hemen bir antikacı dükkânı açtı damada. Ve damat çinilerle birlikte başladı antikacılık yapmaya. Hesapları karısı tutuyor ve bütçe denk gelmedikçe de kayınpeder, murabahacılıktan kazandığı paralarla açıkları kapatıyordu.

Zamanla antikacı dükkânı güçlenip büyüdü, semizleşti. Bu arada Hollandalı genç Duveen'in karısına karşı olan kara sevdası da çiçeklerini vermeye başladı, dördü kız, sekizi erkek, bir düzine çocuğu olmuştu İngiliz hanımından.

Ve işte bu oniki çocuğun en büyüğü Joseph, gelecekte Amerika'nın hattâ dünyanın milyarderlerini parmağında oynatacağı ünlü **Lord Duveen**'i olacaktı.

Amerika'nın fethi

Hollandalı nalbantın hârika karısı birinci oğlunun nihayet köy nalbantlığından kurtulup İngiltere'de başarıya ulaştığını görünce, ikinci oğlu için de bir proje hazırladı.

İkinci oğlu da önce İngiltere'de ağabeyinin yanında staj görecek, oradan da Amerika'ya gidecekti.

Eva:

— **İngiliz zenginleri Delft çinilerine bu kadar rağbet ettikten sonra Amerikalı zenginler neden etmesin, diyordu.**

İkinci oğlan da birkaç yıl İngiltere'de ağabeyinin yanında kaldıktan sonra, bir türlü kökü kurumayan annesinin çinileriyle Boston'a yollandı.

Eva'nın ikinci oğlu koltuk yastığı gibi, kısa bacaklı, şişman, yuvarlacık bir adamdı. İngilizce demeye bin şahit bir tarzanca konuşuyordu. Bir ilkokul eğitiminden bile geçmiş değildi. Buna rağmen birkaç yılda Amerika'nın mülti milyarderleriyle dostluk kuracak ve onların estetik danışmanı olacaktı...

Hollandalı ikinci nalbantzadenin kimseye açıktan bir şey verdiğini hiç kimse görmemişti. Buna rağmen

ne hikmettir bilinmez, çevresinde babacan, eli açık, iyilik sever bir insan olarak ün yapmıştı. Müşterileri de, dostları da kendisine **"Henry Amca"** adını takmışlardı.

Henry Boston'a geldiği zaman; Hollandalı, yol yordam bilmez hödük bir göçmenden başka bir şey değildi. Elindeki çinileri satmak için dükkân dükkân dolaşıp duruyordu.

Ne var ki Bostonlu mimarlarla dekoratörler, çabucak kavradılar bu porselenlerin güzelliğini...

Henry Boston'daki bütün olanakları sonuna kadar kullandıktan sonra bir de şansını New-York'ta denemeye kalktı. Kuytu bir yerde bir binanın üçüncü katını kiralayarak bir antikacı dükkânı açtı. Artık sade Hollanda çinileri değil, Çin porselenleri de satıyordu. Ve annesine şöyle mektup yazıyordu:

— Çok şaşırtıcı bir ülke burası ve öyle sanıyorum ki bir takım büyük işler yapılabilir burada...

Yıllar sonra yeğeni Lord Duveen amcasının bu mektubunu çerçeveletip 5. Avenue'deki galerisinin baş köşesine asacaktı.

İlk büyük başarı

Gerçekten de, oldukça iri yarı, camları kalın kalın göklükler takan bir adamın, Henry Amca'nın üçüncü kattaki dükkânının merdivenlerini tırmanmasıyla da Amerika'daki **"Büyük işler"** dönemi başladı...

Camları kalın kalın gözlüklü adam Amerika'nın mülti milyarderlerinden **"Monopr mağazaları tröstü kralı" Benjamin Altman**'dı. Henry amca ile Altman'ın bu ilk karşılaşmalarından, ileride ünü bütün dünyaya yayılacak; **"Altman'ın Çin porselenleri koleksiyonu"**

doğacaktı. Ve o ilk karşılaşmada Henry amcadan satın aldığı iki Çin vazosu bugün Altman koleksiyonunun en gözde yapıtları olarak **Metropolitan** Müzesi'nin salonlarını süsleyecekti.

NALBANTZADELER ve İMPARATORLAR

Hollanda'daki küçücük **Meppel** köyü nalbantı **Duveen**'le karısı **Eva**'nın büyük oğlu **Joseph Joel,** İngiltere'de gün günden işlerini büyütürken, Amerika'daki küçük oğlu **Heny Amca** da Amerikan milyarderlerinin ve özellikle mağazalar tröstü kralı **Altman**'ın en yakın dostu durumuna geliyordu.

Altman sanat koleksiyonlarına milyarlar harcamasına rağmen, kendisine karşı gaddarca cimriydi. Hattâ biraz da bu cimriliği yüzünden ayrılıp gitti dünyadan.

Yetmiş üç yaşında, Amerika'nın deniz kıyısındaki tatil köylerinden birine dinlenmeye gitmişti büyük mağazalar kralı. Birden hastalanıverdi köyde. Kendisinin özel doktoru Avrupa'da bir gezideydi. Köy doktoruna New York'taki ünlü profesörlerden birini salık vermesini söyledi. Doktor da gerçekten yetkin bir profesörü önerdi Altman'a.

Altman profesöre adını vermeden köye kaça geleceğini sordu. Profesör yirmi bin papel istiyordu köye gelmek için.

Altman çok fazla buldu bu parayı ve köy doktoruna:

— **Profesöre mrofesöre boş ver,** sen **beni iyileştirirsin burada,** dedi.

Oysa Altman'ın hastalığı **ciddî**, köy doktorunun ise doktorluğu pek anti püftendi.

Sonunda mülti milyarder Azrail ile yüzyüze gelince kalkıp New-York'a dönmüştü ama o zamana kadar iş işten geçmiş, hastalık tedavi edilemez bir duruma gelmişti.

Sonunda öldü Altman. Kim bilir belki de bu sırada son tesellisi yine de fazla para harcamadan öteki dünyaya göç edivermek olmuştu.

Tröst kralının özel doktoru Avrupa gezisinden dönünce Altman'ın ölümüne pek şaştı:

— Şayet New-York'taki profesöre adını söylese, profesör metelik bile istemeden kalkar giderdi köye. Kendisi benim yakın arkadaşım olduğu için biliyordu Altman'ın yirmi bin lira doktor parası vermektense ölümü yeğ tutacağını, dedi.

Henry Amca işte bu Altman'dan milyonlar sızdırmasını kıvırmış bir antikacıydı. Sabah akşam milyarderin evine gider, saatler boyu seramik ve çini koleksiyonlarından konuşurlardı.

Ancak Henry Amca'nın, Altman'dan başka bir milyarder dostu daha vardı; Amerikan milyarderlerinin lideri **Morgan.** Gerçi Altman'la olduğu kadar sıkı fıkı değildi Morgan'la. Morgan şatafatlı bir hayat sürdüğü için sabah akşam evine gidemiyordu onun. Ama Morgan'a çok daha değerli, çok daha pahalı şeyler satıyordu.

Ve üstelik Morgan'ın bir saraya benzeyen malikânesini de eski bir Hollanda köylüsü nalbantzade olan Henry Amca dekore etmişti.

Henry Amca, Amerika'lı milyarderlerle dostluğu koyulaştıra dursun, ağabeyi de Londra'da soylularla, sarayla sıkı ilişkiler kurmaya başlamıştı. Ayrıca her iki kardeş birbirlerine yağlı müşterilerini de gönderiyorlardı. Örneğin Henry Amca, milyarder Morgan'a:

— Benim, demişti, Joel Duveen diye Londra'da bir ağabeyim var. Onu bir tanısanız; hü hü hü hüüüü, benim gibi on tane eder...

Morgan da hemen Joel'i tanımak için İngiltere'ye koşmuştu. Joel ile büyük oğlu, yâni geleceğin Lord Duveen'i, Morgan'ın dâveti üzerine kendisini Londra'daki evinde ziyarete gittiler. Amerikalı milyarder her ikisini de evinin kütüphanesinde kabul etti ve Joel'e:

— Henry Amca'nın söylediğine göre eski Çin porselenleri üstünde çok büyük bir uzmanmışsınız siz. Bakın burada son aldığım beş çin vazosu var. Bunların üçü gerçek, ikisi taklit. Haydi bakalım bulabilecek misiniz, hangilerinin taklit olduğunu, dedi.

Joel beş vazoyu da dikkatle inceledi, sonra da elindeki bastonu birden kaldırıp vazolardan ikisini tuzla buz etti:

— Taklit olanlarını kırdım, dedi. Şayet bir yanlışlık yapmışsam derhal karşılığını ödemeye hazırım.

Vazolar kırılırken, boğazına bir yumruk tıkanan Morgan, Joel'in aldanmamış olduğunu görünce şöyle derin bir nefes aldı:

— Gerçekten iyi anlıyorsunuz porselenden, dedi.

Joel'in İngiltere'deki müşterileri arasında İngiliz tahtına Edvard VII adıyla çıkacak olan Galler Prensi ile Prensin iki yakın dostu, Lord Esher ve Sir Ernest Cassel de vardı.

Joel geleceğin İngiliz Kralı ile ilginç bir şekilde tanışmıştı. Bir gün Joel'in yaşlarında, iyi giyinmiş bir adam gelmişti antikacı dükkânına. Ve Joel'e çok değerli bir antika bir gümüş göstererek:

— Üç bin liraya satmak istiyorum bunu, demişti.

Joel önce gümüşü, sonra da sahibini uzun uzun süzdü ve:

— **Nereden buldunuz bunu,** dedi.

Adam:

— **Merak etmeyin,** dedi. **Benim kendi malımdır. Satmak istiyorum; alır mısınız üç bin liraya?**

Joel:

— **Yok,** dedi. **Çok daha fazla eder bu. On beş bin lira veririm hemen.**

Anlatılanlara bakılırsa, Joel İngiltere prensini tanımamış ve ona rağmen göstermişti bu dürüstlüğü. Oysa Joel'in yakınları bu iddiaya bıyık altından gülmüşler:

— **Öyle hinoğlu hindir ki o; daha prensi ilk bakışta tanımış, ondan öyle davranmıştır,** demişlerdi.

1901'de Galler Prensi, Edvard VII olarak tahta çıkınca taç giyme töreniyle ilgili bütün dekorasyon işlerini Joel'e vermişti. Ve Joel İngiltere'nin en gözde dekoratörü olmuştu. Ayrıca kral, başarılarından ötürü kendisine bir de şövalyelik ünvanı armağan etti. Hollandalı bir nalbantın oğlu olan Lord Duveen ise Kral George V. tarafından daha da üstün payelere yükseltilecek ve **Lord Duveen of Millbank olacaktı.**

Krallarla gelişen dostluklar

Henry Amca da, Kral George V'in yakın bir ahbabıydı. Özellikle Kralın pul koleksiyonuna olan tutkusu kendisini Henry Amca ile can ciğer kuzu sarması yapmıştı. İngiltere Kralının yeğeni olan Rus Çar'ı **Nicolas II** de müthiş bir pul meraklısıydı. O nedenle Henry Amca, Çar'ın da yakın dostları arasındaydı.

Henry Amca sık sık Buckingham Sarayı'ndaki anılarına dalar, sarayın sâkin gecelerinde bir kıyıda **Kraliçe Mary** halı dokurken, kendisinin George V ile pul koleksiyonları üstünde nasıl çalıştıklarını anlatırdı.

Bazan Çar da katılırdı bu zevkli çalışmalara. Henry Amca soylulukla hiçbir ilgisi olmadığı halde, âdeta kralların bir yakını gibiydi saraylarda.

Henry Amca'nın ölümünden sonra karısına miras kalan kişisel pul koleksiyonu yirmi beş milyon liraya satılmıştı.

George V'in pul koleksiyonu hâlâ daha Buckingham Sarayı'ndadır. Çar'ın koleksiyonunun ne olduğunu ise kimsenin bildiği yok...

Duveen'ler oldum bitti Kraliçeleri de daima sevegelmişlerdir. Örneğin Kraliçe Mary, Lord Duveen of Millbank'ın hem dostu, hem koruyucusuydu. O yanında olmadan adımını atmazdı hiç bir sanat galerisine...

İki Duveen kardeş; biri İngiltere'de, biri Amerika'da sıkı bir ortaklık ve işbirliğiyle yeryüzü milyarder, imparator ve krallarına sanat, zevk ve koleksiyon eğitiminde öncülük ediyorlardı.

Ancak Joel'in büyük oğlunun 17 yaşındayken Amerika'ya biraz da Henry Amca'nın yanında yetişmek için staj görmeye gelmesiyle gerek Duveen'lerin, gerek Amerika'nın sanat ve zevk anlayışında yeni bir dönem açılacaktı.

Genç Duveen Amerika'ya gelir gelmez önce Henry Amca'nın klâsik mağazasını New York'un en gösterişli yerine taşımış, bütün personel ve dekorları değiştirmiş, akıl dışı bir cesaretle milyonluk yatırımlara girişmişti. Henry Amca genç yeğeninin fırtına gibi esen tekliflerine çaresiz boyun eğerken, kendi kendisine şöyle mırıldanıyordu:

— Bu çocuk aslında bir dâhidir, ama ne çare ki beni deli edecek...

AMCASINI VE BABASINI GERİDE BIRAKAN OĞUL...

Hollanda'daki küçücük bir köyde nalbantlık eden bir babanın yanında körük çekip demir kızdıran iki kardeşin kısa bir sürede, annelerinin mütevazı çini koleksiyonlarını satmak için İngiltere ile Amerika'ya giderek, buralarını fethetmeleri; krallar, kraliçeler ve milyarderlerle dostluklar kurmaları elbetteki kolay iş değildi..

Ama iki kardeşten büyüğünün oğlu olan **Lord Duveen** hem babasını, hem de amcasını fersah fersah geride bırakacak, Amerika'nın sanat gelişiminde bir dönüm noktası yaratacaktı.

Genç Joseph Duveen, on yedi yaşında Amerika'ya, amcası **Henry**'nin yanına giderek onun gerek mağazasının, gerek personelinin yerini de, havasını da, biçimini de temelinden değiştirdikten sonra, tekrar Londra'ya babasının yanına dönmüştü.

Bir gün Londra'daki dükkâna başında tüylü kocaman bir şapka bulunan silik, anlamsız bir kadınla; ellerini dahi nereye koyacağını bilemeyen bir acemilik ve ürkeklikte, bir erkek geldi. Her ikisi de bayramlık giysilerini giyerek şehre inmiş köylülere benziyorlardı. Tarihsel değeri olan antika paravanalar almak istiyorlardı. Duveen'lerden. **Joel** eski İspanyol derisinden çok güzel on, onbeş paravana düşürmüştü birkaç hafta önce. Oğluna:

— **Git getir o paravanaları da, hanımla beye gösterelim** dedi.

Tüylü şapkalı kadın paravanaları görünce sevinçten deliye döndü ve hepsini, hatırı sayılır bir para öde-

yerek satın aldı. Baba Duveen yavaşça oğlunun kulağına:

— **Yahu kimmiş bunlar, öğreniversene şunu,** dedi.

Joseph usulca kapıda getirdiği kişilerin çıkmasını bekleyen arabacının yanına sokuldu ve öğrendi karı kocanın kimliklerini. Sonra da bunu küçük bir kâğıda yazarak babasının önüne sürdü çaktırmadan...

— **Kimbilir ne kadar şaşıyorsunuz bu kadar çok paravana almamıza,** diyordu.

Baba Duveen gülümsedi:

— **Katiyen şaşmıyorum** Lady Guinness, dedi. **O kadar sayısız malikâneleriniz var ki aldığınız bu antika paravanalar onlara az bile gelir.**

Lady Guinnes tanınmış olmaktan mutlu, kocasına:

— **Gördün mü bak Edward, bay Duveen bizim adımızı biliyor,** diyordu.

Sir Edward Guinnes İngiltere'nin en zengin kişilerinden biriydi. Lord Duveen yıllar sonra bu olayı Guinness'lerin oğullarından birine anlattığı zaman, genç:

— **Ha şimdi anladım annemle babamın, evlerini o eski püskü döküntülerle neden donatıp durmuş olduklarını,** diyecekti.

İhtiras volkanı

İhtiyar Duveen, Guinness'lerle de tanışmaktan ve kendilerine binlerce liralık paravana satmaktan pek keyiflenmişti. Oğlu ise hiç de paylaşmamıştı bu sevinci. Guinness gibi kişilere sadece paravana satmakla kıvançlanmak, babasının bu alandaki yetersizliğini, basitliğini, yaratıcılıktan yoksun oluşunu kanıtlıyordu.

Çünkü Guinness'ler babasına böyle ıvır zıvır almak için gelirken, tablo, heykel ve biblo koleksiyonları için, başka satıcılara milyonlarca sterling ödüyorlardı.

Ve işte o anda genç Duveen'in içinde müthiş bir ihtiras volkanı patladı. O da resim ve heykel koleksiyonları alıp satacaktı. Babası, amcası Çin vazoları, gümüş takımları, eski eşyalar alıp satmaktan hoşnuttular. Tablo ticareti riskli bir işti. Üstelik de hiç biri anlamıyordu resimden. Gerçeğini sahtesinden ayıramazlarsa her zaman kazıklanıp iflâs etmeleri mümkündü.

Ama genç Duveen azmi cezmi kast etmişti. O da büyük bir tablo satıcısı olacaktı. Babasıyla amcası gibi ıvır zıvır işlerle uğraşmayacaktı. Ancak genç Duveen'in de hiçbir fikri yoktu resim konusunda. Önce devrin ünlü resim uzmanlarını gözden geçirdi. Bu alandaki uzmanların padişahı, Berlin'deki **Kaiser Friedrich** müzesi müdürü doktor **Wilhelm von Bode** idi. Özellikle **Rembrandt**'ın yapıtlarında dünya çapında bir otorite sayılıyordu. Joseph fırlayıp Berlin'e gitti. Ve Von Bode'nin yanında oldukça yetiştirdi kendisini. Artık sıra tablolara büyük yatırımlar yapmak için babasını ikna etmeye gelmişti.

Sonunda 1901'de Joseph Duveen o tarihe kadar hiç kimsenin bir açık artırmada ödemediği ölçüde bir para ödeyerek bir buçuk milyon liraya **John Hoppner**'in **Lady Louisa Manners** tablosunu satın aldı.

Duveen ilk kez bu kadar büyük bir para veriyordu böyle bir tabloya ve bu tutumunu da hayatının sonuna kadar sürdürerek, daima en büyük paraları basacaktı aldığı tablolara. Hem de **Lady Louisa Manners**'i aldığından çok daha ucuza satmış olmasına rağmen...

1906'da Berlin'de **Oskar Hainauer**'in tablo koleksiyonuna herkese küçük dilini yutturan astronomik bir

fiyat vererek, kırk milyon ödedi. Kısa bir sürede tablo satıcıları arasında Duveen'in adı füze gibi fırlamış, bütün firmaları geride bırakmıştı. Bir yandan da babasına:

— **Koleksiyonda çok değerli antikalar var. Tablolar bedavaya geldi aslında,** diyordu.

İhtiyar Duveen de, antika eşya koleksiyonu arasında üstelik bedavadan tablolar almış olmasına seviniyordu. Gerçekten de üç beş hafta içinde koleksiyondaki antikalar satılmış, ancak tablolar elde kalmıştı. Joseph ikinci bir hamleyle babasının ağzından girip burnundan çıkarak, astronomik bir rakama **Rodolphe Kann**'ın da koleksiyonunu satın aldı. Babasına:

— **Açık artırmalarda tek tek eşya almaktansa, böyle koleksiyonlar almak çok daha avantajlı. Çünkü müşteriler koleksiyonlardaki parçalardan hangisinin kaç para ettiğini anlayamazlar. Açık artırmalarda ise verilen fiyatlar belli,** diyordu.

Ancak bir de acı bir gerçek vardı ortada. O kadar milyonlara satın alınmış tablolarla heykellerden hiç birisi satılmıyordu. Ve Duveen firmasının İngiltere'deki borçları arttıkça artıyordu. Genç Duveen yalnız Rodolphe Kann'ın koleksiyonuna yetmiş beş milyon ödemişti. Babasının kalbi olduğu için de koleksiyona ödediği parayı kendisine hemen söylememişti. Ama ihtiyar Duveen sonunda durumu öğrendi, ayaklarının altından toprak kayıyor sandı, artık hiç kimse iflâsını önleyemezdi. Oysa ne kadar mutluydu paravana sattığı günlerde... Ve iflâs etme korkularıyla da bir kriz sonucu ölüverdi.

Joseph Duveen babasının ölümünden üç ay sonra kırk beş milyona bir koleksiyon daha satın aldı. Böyle-

ce genç Duveen tablolara iki yüz milyona yakın bir yatırım yapmış oluyordu. Ve bu üç koleksiyonluk yatırımı, ömrünün sonuna kadar kullanmaya devam edecekti. 1939'lara yani ölümünden az öncesine kadar, vaktiyle aldığı bu koleksiyonlardan kalma şeyleri hâlâ satıyordu. Böylece gençliğinde yaptığı o yüklü yatırım, elli yıl yetmiş oluyordu. kendisine. Sağladığı kârın ise ölçüsünü hiç bir zaman hiç kimse bilemeyecekti.

Duveen firmasının yönetimi Henry Amca'nın ölümüne kadar amcada kaldı. Ondan sonra da Joseph ailedeki bütün hisseleri satın alarak tek hakimi oldu firmanın.

Sonuç

Duveen'in bütün hayatı gerçekte sonu gelmez mücadelelerle geçmiştir. Amerikan gümrükleriyle mücadele, rakip firmalarla mücadele, incelmemiş zevklerle mücadele, velhasıl mücadele oğlu mücadele...

Amerika'daki büyük milyarderlik akımının en hızlı olduğu dönemde ortaya çıkan Duveen, yeni zenginleri sanat alanında az çok eğitmeyi ve onlara az çok resim ve koleksiyon zevki aşılamayı başarmıştır.

Vaktiyle onun **Morgan**'lara, **Altman**'lara, **Widener**'lere sattığı **Raphael**'ler, **Rubens**'ler, **Titien**'ler, **Verrochio**'lar; şimdi belli başlı Amerikan müzelerinde baş köşeleri süslemekte ve o sanat yapıtlarının hatırına, öteki dünyaya göç eden Amerikan milyarderleri de —koleksiyonlarını müzelere bağışlama karşılığında— adlarını, **ölümsüz devlerin** adları altına küçük birer kartla eklemiş durumdalar.

Ve yüzlerce yılın içinden gelen insanlığın övünçlü sanat ürünleri çeşitli serüven ve spekülâsyonların elek-

lerinden geçe geçe yine müzelerin galerilerinde kuşakların mülkiyetine intikal ederek insanlığın ortak malı olmakta...

Biz bu yazı dizisinde maddî bakımdan ömrü bin-bir çileyle geçmiş eski sanatçıların, bir gün ölümsüzlüğü aramak zorunluğunu duyan milyarderlere dahi yardımcı olabildiklerini gösterirken; bir yandan da servetlerin dolduramadığı gizli gönül boşluğunu milyonlarca dolar karşılığı sanat koleksiyonlarıyla hafifletme görevini yüklenme zekâsını göstermiş bir tablo satıcısının bir hayli garip olan hayatını da yansıtmaya çalıştık. Bilmiyoruz okuyucuları hoşnut edebildik mi?

Kadın ve Mutluluk

GİRİŞ

Bu dizide tarihin içinden günümüze kadar, milyonlar hattâ milyonlarca olayla yoğrula yuvarlana akıp gelen insanlık serüveninin bazı ilginç kadın tipleri üstünde durmak istiyoruz.

Aradığını bulamadığı, daha doğrusu ne aradığını bilmediği ve kafasındaki düşlerle gerçekler arasındaki zıtlaşmaların nedenlerini bir türlü çözmediği için, dış görüntülerindeki şenliğe, şakraklığa rağmen kendilerini mutsuz sayan ve zaman zaman "Kara bahtım kem talihim" türküsünün karamsarlığında gözleri buğulanıveren kraliçelerden, cezaevlerine düşmüş katil kadınlara kadar nice nice kadınların —kişisel ve toplumsal dramlarından üç beş tutamlık örnekler sunacağız.

Gözleri ihtirastan kararmış nice "Nazenin" "Fettan" ve "Dilber"in tam en ışıklı zafer doruklarına eriştikleri anda nasıl tepetaklak idam kütüklerine yuvarlanıverdiklerini buna karşılık kendi mütevazı köşelerinde mutluluğu bilimde, sanatta, insanlığa dönük bir yaratıcılıkta arayan nice kadının da kuşaklardan kuşaklara nasıl anıtlaştığını belirtmeye çalışacağız.

KRALİÇE ANNE BOLEYN'İN KÖTÜ KADERİ

Vaktiyle bir genç kız, bir kadın için kraliçe olmaktan daha ötede bir paye mi vardı? Nitekim günümüzde kraliçelik, boynuna, hattâ burnuna kadar tarihin mezarlığına gömüldüğü halde, hâlâ daha bu şatafatlı sıfat **"Güzellik Kraliçesi"**, **"Sempati Kraliçesi"**, **"Gençlik Kraliçesi"**, **"Zarafet Kraliçesi"** gibi yan ve yakıştırma yollardan etkenliğini sürdürmeye çalışıyor.

Kraliçe olmak, bir devletin başında, bir impatorun tahtını paylaşmak... Breh breh breh... Ne oyunlar, ne entrikalar, ne şeytansal dolaplar döndürülmüştür bunun için...

Yalnız acaba kraliçe olmak, buna özenmiş hatunları mutlu etmeye yetmiş midir her zaman?

Örneğin, İngiltere Kralı **VII. Henri**'nin karısı olmak için aklını da, dişiliğini de, gücünü de elinden geldiğince kullanmış olan **Anne Boleyn**'in hayat öyküsünü şöyle bir gözden geçirelim.

Anne, iri siyah gözlü etli küçük dudaklı, mat tenli, enfes bir esmer güzeliydi. Annesi küçük yaşta ölmüş, kendisi bir Fransız dadının yanında tam bir Fransız eğitimiyle yetişmişti. Daha on iki yaşında 16'ncı yüzyıl Avrupa aristokrasisinin dikkatini çekmeye başlamıştı Anne.

Saray geleneklerinin bütün incelikleriyle dört başı mamur dedikleri üstün bir gelişme gösteriyordu. Kafiyesi vezni yerinde şiirler yazıyor, bütün saray danslarını tüy gibi bir hafiflikte âdeta uçarak oynuyor, şan dersleri alıyor ve hepsinden ötede günlük giysilerde yeni moda türleri yaratıyordu. O dönem İngiliz hanımları göğüslerini hemen hemen çırılçıplak gösteren oldukça aşırı dekolte tuvaletler giyerlerdi. Anne Boleyn ise dik yakalı, göğüslerle belin ve kalçaların bütün röllyeflerini ortaya koyduğu halde, asla dekolte olmayan yeni bir moda lânse etmişti. Serbest bırakınca ta topuklarına kadar uzanan gür siyah saçlarını, yüzünün gizli bir ateşle yanan çekimini iyice belirtecek biçimde başının üstünde toplardı.

Koket, hattâ bir ölçüde fındıkçı olduğu halde daima çocuksu, saf, masum pozlar takınır, sahte bir tevazu ve ak yüreklilikte işine gelmeyen birçok imayı anlamaz görünürdü...

İlk bakışta çok kişi kendisini dedikodulardan uzak, dans eder, şarkı söyleyen, şiir yazan, billûrdan yapılmış bir melek sanabilirdi. Bir melek ama, ihtirasla alev alev tutuşan içindeki karanlık gözleri tahta dikmiş bir melek

Önce bir İngiliz soylusuyla nişanlanmıştı. Kısa sürede nişanlısını bırakıp kralın danışmanıyla flört etmeye başladı. Derken danışmandan sonra sıra yeğeni **Thomas Vyatt**'a geldi. Vyatt, **Boccace'ı**, **Petrarque'ı** okuyan, şiirler yazan romantik bir delikanlıydı. Üstelik de ok atmada büyük ustaydı. Anne iyiden iyiye sevişmeye başlamıştı yeğenle. Delikanlıya minyatürden yapılmış resimlerini veriyor, tenhalarda menhalarda buluştukça da dudak dudağa uzun uzun öpüşüyorlardı.

"Ya hep ya hiç"

Ne çare ki bir süre sonra yeğenin de pabucu dama atıldı. Kralın danışmanı yeniden Anne'ı yanına çekmişti ve bu kez kendi adına değil. Kral VIII. Henri adına yüklenmişti bu görevi. Anne Boleyn, nişanlılık, flört, âşıkdaşlık derken, başarmıştı kralın ilgisini gıdıklamayı.

Henri bayağı abayı yakmıştı Anne Boleyn'e. Anne ise çoktan razıydı hemen Kralın koynuna girmeye. Ama daha önce bir türlü sönmeyen ihtirası ve gitgide şahlanan gururuyla **"Ya hep, ya hiç"** üstüne riskli bir oyuna girişti kralla.

— Beni gerçekten seviyorsan ya benimle evlenirsin, ya aşkımız burada biter, dedi.

O anda dudaklarını hafif uzatmış, büyüleyici gözlerle bakıyordu Krala.

Kral önce kemküm etti:

— Biliyorsun ki ben evliyim, böyle bir şey büyük skandal doğurur, dedi.

Gerçekten de VIII. Henri daha önce kardeşinin dul karısına yâni yengesine âşık olmuş, onunla evlenmiş, bütün Avrupa'da dedikodular ayyuka çıkmıştı. Şimdi ise yengesinden boşanıp Anne Boleyn ile evlenecek ve bu boşanma başta Papa olmak üzere bütün din adamlarını ayağa kaldıracaktı. Sonunda da bu olay İngiliz kilisesini papalıktan ayıracaktı.

Anne Boleyn ise ısrar ediyordu:

— Kraliçeyi boşar, beni alırsın.

VIII. Henri, hasta ruhlu, dengesiz, bir yaptığı bir yaptığını tutmayan bir psikopattı. Akıllı bir kadın için kraliçe olma pahasına dahi yanına pek yaklaşılmaması gereken bir adamdı. Anne Boleyn, ihtirasının kasırgasıyla Henri'nin bu yönünü göremiyor ve en mutlu olacağını sandığı bir sırada korkunç bir bahtsızlığın karanlıklarına doğru yelken açıyordu.

VIII. Henri ortalığı velveleye veren bir gürültü patırdıyla karısını boşadı ve Anne Boleyn'le evlendi.

Sonunda Anne Boleyn amacına kavuşmuş, kraliçe olmuş, İngiltere tahtına çıkmıştı. Hem de dört aylık hamile olarak, bir erkek çocuk bekliyordu Kral ama Anne Boleyn bir kız dünyaya getirdi. (Bu kız sonradan **I. Elisabeth** olarak İngiltere tahtına çıkacak ve dünyayı titretecekti.)

Henri, Anne'ın bir kız dünyaya getirdiğini görünce bir anda soğudu ondan ve kendisine ilerde üçüncü eş olarak seçeceği **Jeanne Seymour**'la sevişmeye başladı.

Anne, Kralı yeniden elde etmek için bütün hünerlerini kullanıyordu. Bu arada ikinci çocuğuna da gebe kalmıştı. Ne çare ki, bu kez de Kralla bir at gezintisi yaparken, Kralın bir hatâsı yüzünden attan düştü, az daha ölüyordu. Günlerce ateşler içinde yatakta yattı ve bu koşullar altında yaptı doğumunu. Bütün geleceği çocuğun erkek olmasına bağlıydı ve çocuk erkekti. Ama kazâ sonucu ölü doğmuştu.

Kral kendisini ilk ziyarete gelişte, Anne'ı teselli edeceği yerde, buz gibi bir sesle:

— Görüyorsunuz ki, Tanrı sizden bir veliaht sahibi olmamı istemiyor, dedi.

Anne kıvranıyor, kadife gibi bir sesle:

— **Biliyorsunuz sizin de elinizde olmayan o kötü kazâ yüzünden oldu bu. Sizi seviyorum Henri. Eski kraliçeden de daha çok, yenilerinden de daha çok seviyorum.**

Anne'ın bu sözlerle Kralın yeni sevgilisine doğru uzattığı ima, Henri'nin yüzünden soğuk bir gölgenin geçmesine sebep oldu ve Kral hiçbir şey demeden dönüp çıktı odadan. Ve Başbakanı **Cromwell'e** kesin emir verdi.

— **Beni bu kadından kurtar,** diye.

Cromwell, Kralın emriyle çok gizli bir kovuşturma komitesi kurdu. Bu komite, Kraliçenin Krala karşı işlediği ihanetleri saptayacaktı.

Artık Anne Boleyn'in attığı her adım, söylediği her söz, sürdürdüğü her dostluk iyiden iyiye izleniyor ve hemen Cromwell'e rapor ediliyordu.

Güzel bir nisan günü Anne, sarayın bekleme salonundan geçerken, bir pencerenin kıyısına oturmuş, dalgın dalgın kırları seyreden kralın baş flütçüsü **Smeton'u** gördü. Müzisyene doğru yaklaştı:

— **Niye öyle o kadar mahzun duruyorsunuz,** dedi.

Flütçü:

— **Hiç bir nedeni yok,** dedi, **dışarsını seyrediyordum.**

Kraliçe:

— **Soylu bir kişi olmadığınız halde sizinle böyle içtenlikle konuşmama hiç kuşkusuz şaşmış olmalısınız,** dedi.

— **Hiç şaşmadım madam, bir şey söylemeseydiniz de sadece şöyle bir baksaydınız, o da yeterdi bana.**

Anne Boleyn herhangi bir tepki göstermedi bu sözlere. Ama bu konuşma ânında yetiştirildi Cromwell'e. Smeton daha o gün tutuklandı ve işkenceyle kendisine Kraliçenin âşığı olduğu itiraf ettirildi. Cromwell, Kraliçenin ihanetlerini kanıtlayan daha başka belgeler de toplanıncaya kadar olayın gizli kalmasını emretti.

TAHTTAN İDAM SEHPASINA...

Sarayın gözde soylularından **Weston** bir gün Kraliçeyle başbaşa konuşurken, Kraliçe:

— **Karınızı fazla ihmal ediyor** ve Marguerite Stelton'**la dikkati çekecek kadar çok ilgileniyorsunuz** dedi.

Marguerite Stelton, VIII. Henri'nin eski metreslerinden, sarayda güzelliğiyle ün yapmış kadınlardan biriydi.

Weston:

— **Siz öyle zannedin. Şayet ilgilendiğim biri varsa o da herhalde Marguerite değil,** dedi.

Anne, kadınlara özgü o yenilmez merakla:

— **Kim öyleyse peki, söyleyin bakayım bana adını** dedi.

Weston büyük bir soğukkanlılıkla:

— **O sizsiniz madam,** cevabını verdi.

Kraliçe allak bullak oldu; Weston'u küstahlığından ötürü azarlamaya çalıştı. Ama herhalde Kraliçe gerekli sertliği göstermemiş olacak ki, Weston devam etti konuşmaya:

— **Sade ben miyim size âşık olan?** Norris'in de çevrenizde pervane gibi dolaştığını görmüyor musunuz?

Anne, Norris ile ilk karşılaştığında Weston'la aralarında geçmiş olan konuşmayı ona aktardı ve ihtiyatsız bir soru yöneltti kendisine:

— **Buraya bakın Norris, şayet bir gün Krala bir hal olursa, beni yine sevmeye devam edecek misiniz?**

Norris, bu soruyu duyunca korkudan sapsarı kesilmişti. Anne ise hemen anlamıştı büyük bir tedbirsizlik yaptığını. Ve bu konuşmayı hemen unutması için Norris'e yeminler, kasemler ettirdi...

Cromwell'in casusları bu konuşmayı duydular mı, yoksa Norris boş bulunup ağzından bir şeyler mi kaçırdı; ne olduysa oldu, Cromwell, Kraliçe'nin ihanetleri hakkında yeterince kanıt topladığı iddiasıyla, doğru VIII. Henri'nin karşısına çıktı. Bütün bildiklerini, duyduklarını, öğrendiklerini bir bir anlattı.

Kral, hiç renk vermedi ve Greenwich'teki 1 mayıs şenliklerine Kraliçe ve Norris ile birlikte katıldı. Geceyi de Kraliçe ile başbaşa geçirdi. Ertesi gün de Anne'a:

— **Ben,** dedi, **Londra'ya dönüyorum. Norris'i de yanımda götüreceğim.**

Ve atma atladı, Norris'le birlikte yola çıktı. Yolda Norris'e:

— **Kraliçenin âşığı olduğunuzu biliyorum,** dedi. **Şayet bunu itiraf ederseniz, hayatını bağışlarım sizin.**

Norris bütün bunların yalan iftira uydurma şeyler olduğunu tekrarlayıp durdu. Ama tutuklanıp Londra kulesini boylamaktan kurtaramadı kendisini. Aynı gün flütçü Smeton da Londra kulesine götürülüp hapsedilmişti.

O akşam saat on sularında Cromwell kraliçenin yanına gelerek Norris ile Smeton'un tutuklandıklarını bildirdi.

Kraliçe de gözaltına alınmıştı. Anne Boleyn Kralı görme olanağı bulmak için çırpınıyordu. Ama artık her şey bitmiş. Kralla arasına geçit vermeyen görülmez duvarlar örülmüştü.

O gece, Kraliçe'nin Greenwich'te geçirdiği son gece oldu. Ertesi gün Kralın görevlendirdiği soylulardan seçilmiş bir heyet saat ikide Kraliçeyi bir kayığa bindirerek **Taymis** nehrinden Londra kulesine götürdüler. Nehrin iki yakasına toplanmış halk Kraliçeyi yuhalıyordu.

Kraliçe tıkıldığı zindandan son bir mektup yazdı Krala. Orada **"Ulu Kral gerek öfkeniz, gerek bu zindana tıkılmam öylesine beklemediğim şeylerdi ki size ne yazacağımı bilemiyorum"** diyordu. Ve kendisine olan bağlılığını, aşkını anlatıyor; yalanlara, iftiralara kapılmamasını istiyordu. Ayrıca bağımsız bir mahkemede yargılanmasını ve şayet suçlu çıkarsa o zaman cezalandırılmasını diliyordu.

Ve Kraliçe zindanda son günlerini yaşarken hücresinden Kralın neşeli kadın kahkahalarıyla Taymis

nehrinden eğlenceye gidişini dinliyordu her gece. Kralın kayığını izleyen kayıklarda müzikler çalınıyor, şarkılar söyleniyordu.

Sonunda uydurma bir mahkeme kuruldu. Flütçü Smeton, Kraliçeye âşıkdaşlık ettiğini itiraf ederse hayatının bağışlanacağı yalanlarına kanarak, Anne Boleyn'in kendisinin metresi olduğunu söyledi. Norris ile Weston ise bunun bütün baskı ve tehditlere rağmen reddettiler. Ona rağmen hepsi de işkence ve ölüm cezalarına çarptırıldı.

15 mayısta Kraliçe de zina ve ihanetten yargılanarak idama mahkum oldu. Anne bütün suçlamaları soğukkanlılıkla cevaplandırdı ve idam hükmünü gayet mağrur, gülümseyerek dinledi. Ve 19 mayıs günü kafası baltayla kesilerek idam edildi. Bir gün önce zindanın müdürü kendisine:

— **Yarın idam edileceksiniz, cellatın gelmesini bekliyoruz,** demişti. Kraliçe kılını bile kıpırdatmadan:

— **Bari becerikli mi cellatınız,** diye sormuştu.

Sonra da eliyle boynunu tutarak:

— **Herhalde çok güçlük çekmeyecek, görüyorsunuz o kadar ince ki boynum,** demişti.

Ertesi sabah saat dokuzda zindan müdürü ve dört kadın hizmetçisiyle zindanın bahçesine kurulmuş olan yüksek idam Platformuna doğru yürüdü. Üstünde kırmızı bir eteklik, omuzları açık damalı bol bir sabahlık vardı. platformun az ötesinde kapağı açık bir tabut duruyordu. Tam idam kürsüsüne çıkarken zindan müdürüne:

— **Birkaç söz söyleyebilir miyim,** diye sordu.

Müdür başıyla evet işareti yaptı.

Anne Boleyn:

— Buraya nutuk söylemek için değil ölmeye geldim. Kral için Tanrıya dua ediniz. Bana karşı daima iyi olmuş ve daima iyi davranmıştır. Ölümümden ötürü kimseyi suçlamıyorum. Beni yasalar mahkum etti ve ölmekten mutluyum, dedi.

Sonra kendi elleriyle, incilerle işlenmiş küçük şapkasını çıkardı. Uzun saçları başının üstünde bir filenin içindeydi. Ve kütüğün önünde diz çöktü. Hizmetçi kadınlardan biri bir mendil bağladı yüzüne. Cellat baltasını kaldırdığı sırada Kraliçe'nin şu sözleri mırıldandığı duyuldu:

— Tanrım acı bana.

Kafası bir anda kopup kıyıdaki samanlara doğru fırladı. O anda atılan bir top Krala ikinci karısından kurtulmuş olduğunu haber veriyordu.

Hizmetçi kadınlar tarafından Kraliçenin vücuduyla kafası yanda duran tabuta taşındı ve tabut yakındaki bir kiliseye götürüldü. Kısa bir dini törenden sonra kilisenin içinde daha önceden taşlar sökülerek hazırlanmış olan mezara gömüldü.

İngiltere'nin en ünlü Kraliçesi Elizabeth'in idam edilerek öldürülmüş olan annesi Anne Boleyn'in mezarı, yıllar ve yıllar sonra tesbit edilebildi ancak.

20 mayısta VIII. Henri yeni sevgilisi Jeanne Seymour'la nişanlanacak ve altı gün sonra da evlenecekti. Sonra o da doğum yaparken ölecek, Henri dördüncü bir kadın alacak, onu da boşayacak, beşincisiyle evlenecek ve beşinci karısının da kafasını kestirip, altıncısını alacaktı.

Anne Boleyn kraliçe olmaya kalkmış ama ne o dönem koşullarını ne Kralın bir psikopat oluşunu, ne de

saray entrikalarıyla kendi koket karakterini hesaba katamamıştı. Ve amacına ulaşmasına rağmen bu hesap hatalarının cezasını hayatıyla ödemişti.

WAGNER'İN KADINLARI DA HEP ACIYI YAŞADILAR

Bugün biraz müzikten anlayan, biraz müzik seven hangi kadına, hangi genç kıza:

— Wagner'in **karısı olmak ister miydiniz,** diye sorsanız; Wagner adının ünündeki volkanik deha büyüsünün etkisiyle bir çoğu:

— **Elbette,** diyeceklerdir.

Oysa acaba yeterli bir ruh ve beyin düzeyine erişmeden Wagner'in karısı olmak, bu üstün sanatçının eşi olmaktan beklenen mutluğu sağlayabilir miydi her kadına?

Anne Boleyn, VII. Henri'nin karısı olarak İngiltere tahtına çıktıktan sonra mutlu olmak şöyle dursun bir de cellat baltası altında bitirmişti ömrünü.

Wagner'in özellikle ilk karısıyla sevgilileri ise akıl almaz bir çarpıklığın kördüğüm üstüne kördüğüm atılmış çözüm dışı acılarını yaşadılar. Ne Wagner'in karısı, ne de sevgilisi olmak mutlu olmak için yetmedi kendilerine.

1834 yazında yirmi bir yaşındaki Wagner, **Magdebourg** tiyatrosu müdürü tarafından tiyatronun orkestra şefliğine atanmıştı. O aylarda tiyatro küçük ilçelerde bir turneye çıkmış, komedilerle opera parçaları oynuyordu. Wagner kendi deyimiyle **"çok güzel, çok ince, çok zeki genç bir kadın"**a, tiyatronun önde gelen akt-

rislerinden yirmi beş yaşındaki Minna Planer'e, körkütük aşık olmuştu.

Minna Planer kimdi.

Minna Planer, ikide birde yeni bir makine icat ettim diye sonunda iyice iflasa sürüklenmiş basit bir teknisyenin kızıydı. 16 yaşındayken bir İngiliz soylusu tarafından evlenme vaadiyle iğfal edilerek gebe kalmıştı. Planer'in bir kızı dünyaya gelmiş, İngiliz soylusu da ortalıktan kaybolmuştu. Planer hem kendine, hem de bebeğine bakmak için önce ne yapacağını şaşırmış, sonra da tiyatrolarda aktrisliğe başlamıştı. Ayrıca okumakta olan bir erkek kardeşinin yükü de yine Planer'in omuzlarına binmişti. Zavallı kadın hem minicik yavrusunu, meslek gereği, küçük kardeşi diye yanında taşıyor, hem aldığı üç beş kuruşla günde ancak bir kez yemek yiyebiliyordu. O da katık niyetine jambonla peynirin nöbetleşe yer değiştirdiği basit bir kahvaltı olarak. Gerçi erkekler yine peşinde koşuyorlar, kendisine şiirler, armağanlar gönderiyorlardı ama o, şiirlerle armağanları kabul etse bile, işi ikinci bir bebekle başbaşa kalacak durumlara pek getirmiyordu.

Wagner alev alev yanan aşkıyla Planer'in direncini kırmıştı. Kız teslim olmuştu genç orkestra şefine. Ancak içinde öyle büyük bir coşku, büyük bir tutku yoktu Wagner'e karşı. Geleceğin dâhi sanatçısının tayfunlaşmış ihtirasına karşı **"Peki"** deyivermişti işte. Ve yine devam ediyordu erkeklerin armağanlarına, şiirlerine amatör ve biraz da mesleki bir koketlikte vaadkâr teşekkürler dağıtmaya. Wagner ise bunları gördükçe kudurganlığı da aşan kıskançlık krizleri geçiriyordu. Sonunda belki Planer'i bir zapt-ü rapta alırım diye **24 Kasım 1836**'da evlendi kendisiyle. Yalnız kıskançlık

krizleri artık kriz ölçüsünü de aşarak kadına karşı işkenceye dönüşmüştü. Minna Planer korku, şaşkınlık biraz da şefkat ve sempati karışımı bir duyguyla baktığı Wagner'den büsbütün soğuyup müzisyenden iyice kopmuştu. Zaten aşk denecek bir sevgiyle de sevmiş değildi Wagner'i. Onun deliliğe varan kıskançlıklarını ise bu nedenle hem anlayamıyor, hem de pek bıktırıcı ve vahşi buluyordu.

Ve **"Çok güzel, çok ince, çok zeki genç bir kadın"** olan Minna Planer **31 Mayıs 1837** günü, Wagner orkestrasını çalıştırırken, **Dietrich** adında Koenigsbergli zengin bir tacirle kocasını bırakıp kaçtı.

Wagner karısıyla aşığının peşine düştü. Ama yeterli parası olmadığından çaresiz iki gün sonra tekrar orkestrasının başına döndü. Bir süre sonra da karısının, annesinin Dresden'deki evine sığındığını öğrendi. Birlikte kaçtığı tacirle de herhalde pek anlaşamamıştı kadın. Wagner bir yandan öfke, bir yandan pişmanlık bir yandan acıma içinde gitti, yeniden buldu karısını ve barıştılar sözde. Kadını Elbe nehrine bakan bir otele yerleştirdi. Cebindeki üç beş kuruşla gönlünü almaya çalışıyordu Planer'in...

İkinci kaçış

Ne çare ki zengin tacir Dietrcih yine çıkıp gelmiş, bu kez de Wagner'in karısını Hamburg'a kaçırmıştı. Wagner acıyla umutsuzluğun çıldırtıcı cehennemi içinde **Riga**'da yeni bir orkestra şefliği buldu, orada çalışmaya başladı. Karısı hakkında da bir boşanma davası açtı. Ne var ki zengin tacir Minna'yı çoktan ekip bırakmıştı. Ve Minna, Wagner'e özür dileyen, dokunaklı, aş-

kıyla çaresizliğini anlatan bir mektup göndermişti. Wagner bir kez daha affetti karısını

İşin garibi şu ki bu son barışmadan sonra Minna Planer gerçekten sevmeye başladı Wagner'i. Bütün o koketliği, fındıkçılığı, flörtçülüğü uçup gitmişti. Bütün varlığıyla tapıyordu Wagner'e. Ve kendisini onun yanında boynu bükük, güçsüz ve yeteneksiz hissediyordu. Wagner'in de kıskançlık babalanmaları sona ermişti. Karısıyla bayağı mutlu bir dönem yaşadı. Bu dönemde konserler ve aldığı görevler nedeniyle Planer'den sık sık ayrı yaşamak zorunda kalmıştı. Boyuna sevgi dolu aşk dolu mektuplar yazıyordu karısına. Ama bir yandan da başka kadınlarla ilişki kurmaktan kendisini alamıyordu. 1850 yıllarında Bordeaux'da bir İngiliz tacirinin karısı olan **Mm. Laussot**'ya abayı yakmıştı.

Wagner bir yandan karısına sevgi sevda nameleri döşeniyor, bir yandan da genç İngiliz kadınıyla kaçıp gitme tasarıları hazırlıyordu.

Sonunda Mm. Laussot'nun annesi; Wagner'in kızının başını derde sokacağını sezerek hem Wagner'in karısına, hem kızının kocasına birer mektup gönderdi. Minna Planer, Wagner'e ateş püsküren mektuplar döşendi. Wagner de Planer'e şimşekler, yıldırımlar yağdırıyordu.

Tuzak

İngiliz kadının annesi, damadıyla bir plan kurarak sonunda Wagner'le Mm. Laussot'nun arasını açtı. Wagner, İngiliz sevgilisinin kendisini aldattığına, İngiliz sevgili de Wagner'in kendisini aldattığına inanarak kaynana ile damadın tuzağına düştüler ve birbirlerin-

den koptular. Ve Wagner tekrar Minna Planer'in yanına döndü.

Böylece bilmeyiz kaçıncı kez Wagner'le karısı yeniden barışmış oluyordu.

Ne çare ki Minna artık kırk birine basmıştı. Wagner'in ise gözü hem daha genç, hem de daha derinliği olan kadınlardaydı. Yepyeni aşklara susuyordu.

Çaresiz Mm. Laussot'nun yerini şimdi bir başkası, bir milyonerin karısı olan yirmi yaşındaki **Mathilde Wesendonck** alacaktı. Milyoner koca, villasına sanatçıları, yazarları, düşünürleri toplamaya meraklıydı. Karısı çok iyi yetişmiş, müzikten anlayan, duygulu, güzel, tam Wagner'in özlediği bir tipti.

Ve milyoner koca, Wagner'i karısına müzik, felsefe, edebiyat öğretmesi için bir çeşit öğretmen olarak tutmuştu. Wagner her bestelediği yeni parçayı, akşam üstleri güneş batarken önce Mathilde Wesendonck'a çalıyordu.

Sonunda milyoner koca Zürich yakınındaki **Yeşil Tepe**'de kendileri için bir villa ve karısının isteğiyle de villanın bahçesi içinde Wagner'ler için bir küçük köşk yaptırdı. Küçük köşkün adını **"Yuva"** koydular. 1857'de Wagner **"Yuva"**ya yerleşti. Mutluluk, neşe ve huzur içindeydi. Uzun süreden beri düşünüp durduğu **"Tristan ve Yseult"**yü yazmaya başlamıştı.

Ancak Wagner aşk ve ölüm derinliklerinin tılsımlı uzayında yerden kopmuş yaşarken, karısı Minna ile Mathilde birbirlerini kıskanmaya başlamışlardır.

7 Nisan 1858 günü Wagner'in karısı, Mathilde'in, kocasına gönderdiği bir mektubu yakaladı.

— **Şimdi ikinizi de rezil edeceğim, o şırfıntının kocasına her şeyi anlatacağım,** diye bağırıp çağırmaya başladı.

Wagner:

— **Yapma etme,** diye yalvarıp yakarıyordu.

Minna yine de Mathilde'i bulup ağzına geleni söyledi kadına.

Mathilde ise Wagner'e:

— **O kadın senin yanında olduğu sürece benim yüzümü göremezsin,** dedi.

Wagner zaten kalbinden hasta olan Minna'yı **Brestenberg** içmelerine götürdü. Wesensonck'lar da İtalya'ya gittiler. Wagner **"Yuva"**da yalnız başına, rahat devam etti çalışmasına.

Bir ara Minna yirmi dört saatliğine **"Yuva"**.ya döndü. Wagner gayet ters:

— **Buraya bak,** dedi, **Eğer bir uyumsuzluk yapar da yine bir skandal yaratırsan seni kesinkes def ederim hayatımdan.**

Kadın bir anda bu tehdidin ciddiyetini anlamıştı. Yere diz çöktü, Wagner'in ellerini öperek özür diledi ve tekrar döndü geldiği dinlenme köyüne.

Bir ay sonra tekrar Wagner'in yanına gelişinde, Wagner karısını karşılamak için çiçeklerden bir zafer takı yaptırmıştı hizmetçilere...

Bu kez de kocasıyla İtalya'dan Villa'ya dönmüş olan Mathilde, zafer takını görüncü küplere bindi.

Wagner, bir yandan karısıyla, bir yandan da Mathilde ile korkunç kavgalar ediyor, öfkeden köpürüyor, deliriyor, ne halt edeceğini bilemiyordu. Ve bir yandan da yine devam ediyordu Tristan'ı yazmaya.

İş artık dayanılmaz dereceye gelmişti. Minna Dresden'e, Wagner de Venedik'e çekti gitti. Kompozitör, karısından da sevgilisinden de kurtulmuş:

— **Oh, dünya varmış yahu,** diye kendisini tümden sanatına vermişti.

Ama Mathilde'i de bir türlü unutamıyor, aklına estikçe ona mektuplar gönderiyordu. Ve aslında en ünlü yapıtlarından biri olan **Tristan ve Yseult** de bu kadına karşı duyduğu sonsuz tutkunun yankıları vardı. Mathilde'e:

— Bunu sizin için yazdım, size sonsuza dek minnettarım bana bu yapıtı kazandırdığınız için, diyordu.

Wagner'in aşkları burada bitecek miydi? Ne gezer. 1868'de elli beş yaşındayken **Liszt**'in kızı **Cosima**'ya aşık olacak, onu kaçıracak ve ikinci evliğini onunla yapacaktı...

Wagner'i yahut o çapta başka bir sanatçıyı seven, o çapta sanatçıların sevdikleri kadınlardan acaba kaç tanesi mutlu olabilmişlerdi?

Sadece gerçek bir sanatçının dehasını anlayabilecek bir ruhsal ve beyinsel yapıya sahip olanlar ve sanatçıyı bütün boyutlarıyla değerlendirip doyurabilenler....

Zavallı Anne Boleyn, VIII. Henri'nin karısı oldu, mutlu olamadı. Minna Planer, Wagner'in karısı oldu, o da mutlu olamadı. Bu arada Mathilde Wesendonck bir milyonerin karısı ve bir dahinin sevgilisi oldu ama galiba o da mutlu olamadı pek? Neden acaba, dersiniz? Bunlar neyi yenemediler, yahut neyin üstesinden gelemediler? Birleştikleri erkeklerin krallığı, milyonerliği veya dehası neden yetmedi mutlu olmalarına? Eksiklik neredeydi?

Bu eksikliklerin nedenlerini çağdaş düşünürler artık iyice aydınlatıyorlar. Türkiye de çağdaşlığa yaklaştıkça daha iyi anlayacaktır mutluluğu engelleyen eksiklikleri.

BİR ÖÇ UĞRUNA MUTLULUĞUNU YİTİREN KADIN ANNE WOLKOFF

Şişli'de oturan **Nermin** bütün yakın arkadaşlarına hayatta aradığını bir türlü bulamadığından yakınırdı.

Çorum'da oturan **Hadiye** de yün örerken arada bir dalıp gider, dünyaya bahtsız gelmiş kadınlardan biri olduğuna inanırdı.

Şerife nine dertliydi, ne kocasından bir hayır görmüştü, ne oğullarından.

Bunların hepsine de **İkinci Dünya Savaşı'nın** arifesinde, Londra sosyetesinin önde gelen alımlı kadınlarından, pırlantalar içindeki **Baronne Anna Wolkoff'u** gösterseler, hepsi de yüreklerini kıskaçlayan bir imrenme ile Anna Wolkoff'un çevresiyle yaşamına derin bir özlem duyarlardı:

— Bizim yaşadığımız da hayat mı, hayat dediğin işte böyle Anna Wolkoff'unki gibi olur, derlerdi.

Anna Wolkoff'un babası **Çar II. Nicolas'nın** amirallerindendi. Çarlık devrildikten sonra da amiral, ailesiyle birlikte Londra'ya yerleşmişti. Anna Wolkoff İngiliz vatandaşı olmasına rağmen babasından kalan soyluluk sıfatını kullanmaya devam ediyordu. Kendisi Londra'nın ünlü moda evlerinden birinin sahibiydi. Her gittiği toplantıda güzelliği, zarafeti, incileri, pırlantalarıyla hemen dikkati çeker, erkekler bir punduna getirip yanına yaklaşmanın yollarını ararlardı.

Boş zamanlarında ise resimler yapardı Anna. Ve yakın dostlarına armağan ederdi bunları.

O tarihte Anna Wolkoff'un ahbaplık ettiği çevreler için, politika lâf olsun diye konuşulan önemsiz konulardandı ve kimse Anna'nın İkinci Dünya Savaşı'nda

çok büyük bir rol oynayacak kadar dünya politikasını yakından izleyen bir Alman casusu olduğunu bilmiyordu.

Ve yine o tarihlerde Amerika'nın Londra Büyükelçiliği'nde çalışan yirmi dört yaşlarındaki Tyler Kent, Baronne Anna Wolkoff'a âşık olmuştu. Anna otuz yedi yaşındaydı, ama olgunluğu, tecrübesi, zekâsı ile yirmi dört yaşındaki bir Amerikan diplomatını kolayca baştan çıkarabilecek ustalıktaydı.

Tuzağa düşen diplomat

Tyler Kent, önce Amerika'nın Paris Büyükelçiliği'nde ataşe olarak çalışmış, oradan da 1939 yazında Londra Büyükelçiliği'ne şifre memuru olarak atanmıştı.

Bütün dünyayı savaş bulutlarının kaplamakta olduğu o dönemde bir büyükelçilikteki bir şifre memurunun önemi gerçekten çok büyüktü. Tyler Kent ise, gerek çalışkanlığı; gerek bildiği çeşitli diller, Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca ile Londra'daki kordiplomatiğe iyice sevdirmişti kendisini.

Yalnız bir özellliği vardı Kent'in, savaşlara şiddetle karşıydı. O sıralarda ise gerek naziler, gerek İngiltere'deki faşist gruplar barış yanlısı görünüyorlardı. Her fırsatta barışı savunmak için dünyaya mutlak özgürlüğü getirmek için üstün ırkların uygarlığından geri kalmış ülkeleri yararlandırmak için çalıştıklarını söylüyorlardı. Bir de İngiliz - Alman Dostluğu Derneği diye bir dernek kurmuşlardı. Almanya ile çeşitli çıkarları olan birçok nüfuzlu İngiliz de bu derneğin koruyucusu durumundaydı.

Tyler Kent sözde bu barışçı faşist gruplarıyla ilgilenmeye onlara göre üstün ırkların dünyaya sağlayaca-

ğı uygarlık görüşlerini benimsemeye başlamıştı. Baronne Anna Wolkoff, Tyler'e:

— **Amerika ile İngiltere'yi savaş için kışkırtanlara karşı birlik olmak ve iki büyük üstün devlet olan İngiltere ile Almanya'nın dostluğunu sağlamak dünya barışını kurtaracak tek yoldur,** diyordu.

Kent de onaylıyordu Wolkoff'un bu sözlerini. O da gücünün yettiğince dünya barışını kurtarmak için elinden geleni yapacak, nazilerle faşistleri destekleyecekti.

Anna Wolkoff'un kendisine verdiği görev basitti. **Neville Chamberlain** ile **Winston Churchill'in** Başkan **Roosevelt** ile olan bütün tartışma ve yazışmaları Kent'in elinden geçiyordu. Ayrıca İngiltere'nin kendi savunması hakkında Amerika'ya verdiği fevkalâde gizli bilgilerden de haberdardı.

Tyler Kent bunların en ilginç olanlarını Anna'ya verecek, Anna da bunları dünya barışı uğrunda kullanma yollarını arayacaktı.

18 Mayıs 1940 günü **Scotland Yard'dan** bir müfettiş Amerikan Büyükelçisi **Joseph P. Kennedy'yi** ziyaret etti ve Büyükelçinin önce bir türlü inanmak istemediği korkunç bâzı şeyler söyledi. Scotland Yard, Tyler Kent'i izliyor ve kendisinin nazilerle işbirliği yaptığından kuşkulanıyordu. Ayrıca **İngiliz İntelligence Service'i** de Anna Wolkoff'un bâzı ilişkileriyle İlgilenmeye başlamıştı. Kadının nazi casusluk örgütüne bağlı olduğunu ve bu örgütün emrinde çalıştığını kanıtlama yolundaydı.

Bu açıklamalar karşısında Amerikan Büyükelçisi, Tyler Kent'in diplomatik dokunulmazlığını kaldırdı. İngiliz polisi Kent'in evini arayınca kuşkuları haklı çıkaracak bütün belgeleri buldu orada. Kent 1500 fevka-

lâde gizli belgenin kopyasını çıkarmıştı. Ayrıca Büyükelçilikteki şifre ve arşiv dairelerinin de ikişer anahtarını yaptırmıştı. Bir başka servise atanırsa, o zaman bu anahtarları kullanacak, belgelerin kopyasını çıkarmaya devam edecekti.

Kent gizli belgeleri gece evine getiriyor. Anna Wolkoff ile bunların mikrofilmlerini çekiyorlardı. Ancak bu arada beklenmedik bir hatâ işlemişler, belgelerin fotoğraflarını sonuna dek bizzat kendileri çekeceklerine, bu işi profesyonel bir fotoğrafçıya emanet etmişlerdi.

İntelligence Service uzun bir süreden beri gözlemekteydi Anna Wolkoff'u. Wolkoff'un Kent ile olan arkadaşlığı polisi birden uyandırmıştı. Amerikalı diplomat kadının evine geldiği zaman birlikte bir sinemaya, yahut bir eğlence yerine gitmek için değil de, bir fotoğrafçıya gitmek için çıkıyorlardı evden.

Bir süre sonra bir dedektif, Tyler ile Anna'nın sık sık uğradığı fotoğrafçıya geldi. Fotoğrafçı:

— **Ha anladım, dedi, Amerikan Elçiliğinde çalışan o kadınla beyi soruyorsunuz. Elçilik adına bâzı fotokopiler çektiriyorlar.**

Ve bu fotokopilerden elinde olanları gösterdi detektife. Gizlinin de gizlisi bâzı belgelerin fotokopileriydi bunlar. Fotoğrafçı ise Amerikan elçiliği için yaptığını sanıyordu bu işleri.

O gece İngiltere Başbakanlığından kabine üyeleriyle Dışişleri Bakanlığı yüksek görevlilerinin, deniz ve kara gizli servis şeflerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Konu, İngiltere'nin savunmasıyla ilgili en gizli planları Amerikan elçiliğindeki bir casusun Almanlara vermiş olmasıydı.

Amerikan Büyükelçisi Kennedy, İngiliz Dışişleri Bakanı **Lord Halifax** tarafından hemen davet edildi. Birkaç saat sonra da Kent tutuklanarak Amerikan Büyükelçisinin yanında sorguya çekildi.

Tyler Kent, İngiliz mahkemesinde yargılandı. İngiliz hükûmetini de savaş kundakçılığı ile suçlayıp durdu. 7 Kasım 1940'da da yedi yıl ağır hapse mahkûm oldu.

Baronne Anna Wolkoff ise on yıl ağır hapse hüküm giydi.

Wolkoff beş buçuk yıllık bir cezadan sonra 1946 haziranında serbest bırakıldı.

Güzelliği, parası, işi, kısaca mutlu olmak için her türlü olanakları bulunan Anna neden nazilere işbirliğine kaymıştı?

Kimbilir belki de **Hitler'e** hizmet ederek, babasını amirallikten de, baronluktan da indirip başka ülkelere kaçmasına sebep olan İngiltere ile İngiltere'nin müttefiki bir ülkeden, Amerika'dan öc almak istemişti..

Kent gerçekten sevmişti Anna'yı... Ve Anna da galiba onu. Her ikisinin de pek bilinçsiz bir yolda ziyan olan hayatlarından tek mutluluk olarak ellerinde bu kaldı...

Şayet aşklarını gerçek bir özgürlük için birleştirmiş olsalardı, hem mutlulukları çok daha anlamlı, hem serüvenleri çok daha kutsal olacaktı.

BİR MERMER PARÇASINDA YAŞAYAN KADIN

19. yüzyılın sonlarına doğru **İspanya'nın Alicante** bölgesindeki küçük **Eiche** kentinde **Don Manuel Campello Anton** diye bir doktor yaşıyordu. Doktorun Elc-

he kentinin iki kilometre kadar uzağında ufak bir arazisi vardı. Burasını bir meyve bahçesi yapmak niyetindeydi doktor.

Araziyi yer yer kazıp belleyerek ekilir bir duruma sokmaya başladılar işçiler. Ancak bu düzeltme işlemi sırasında topraktan eski uygarlıklara ait ufak tefek tarihsel yapıtlar çıkmaya başladı.

Doktor Campello zaten amatör bir sanat meraklısıydı. Evinde kendine göre tablo ve antika eşya koleksiyonları vardı. Meyvalık yapmayı düşündüğü arazisinden tarihsel kalıntılar çıkmaya başladığını görünce sevinçten deliye döndü ve işçilerine toprağı kazarken çok dikkatli davranmalarını ve ne bulurlarsa hemen kendisine haber vermelerini emretti.

4 Ağustos 1897 sabahı ortalığı cayır cayır yakan bir güneş altında **Antonio Macia** adında bir işçi, terlerini silerek kaldırdığı kazmayı toprağa indirdiği zaman, kazma tok bir ses çıkardı. İşçi usul usul açmaya başladı kazmanın vurduğu taşın çevresini. Ve ortaya **İberik** yarımadasındaki eski uygarlıklara ait iki bin yıllık bir kadın heykeli çıktı.

Antonio Macia koşarak usta başı Antonio Galiano Sanchez'yi çağırdı. O da bütün işçileri toparlayıp heykeli dikkatle topraktan alarak bir kağnıya yükledi ve doktorun evinin yolunu tuttu.

Bütün kent halkı haberi duymuş heykeli görmek için doktorun evinin önüne yığılmıştı.

Doktor da kentlilerinin merakını doyurmak amacıyla iki bin yıllık kadın heykelini, evinin balkonuna koyduğu bir taburenin üstüne yerleştirdi. Yüzlerce Elche'li günlerce balkonun önünden başları havada geçip durdular.

Bir Fransız arkeoloğu

Ağustos aylarında İspanya kasabalarında **Meryem Ana** onuruna renkli turistlerin ilgisini çeken dinsel bayramlar düzenlenirdi. **Fransa'daki ünlü İllustration** dergisi de bu dinsel bayramlar hakkında bir roportaj yapması için **Bordeaux** edebiyat fakültesi, sanat tarihi ve arkeoloji profesörlerinden **Pierre Paris'i** Elche kentine göndermişti. Profesör Piere Paris, aynı zamanda eski İspanyol uygarlıkları konusunda da ünlü bir uzmandı. Profesör, Elche kentine gelince, önce eski tanışlarından **Pedro İbarray Ruiz'i** buldu. İbarra (Kısa adıyla Perico) Pierre Paris'le kucaklaştıktan sonra hemen cebinden bir fotoğraf çıkarıp gösterdi ona:

— Bak dedi, üç beş gün önce yakın akrabalarımdan bir doktorun işçisi buldu bu heykeli...

Ve arkasından da ekledi:

— Herhalde Apollon'un heykeli olacak.

Pierre Paris fotoğrafı alıp inceledi; heykelin Apollon'la falan ilgisi yoktu. Hiçbir yerde benzerine rastlanmadık, çok usta yapılmış bir kadın büstüydü bu. Profesör bu büstü ne yapıp yapıp Fransa'ya kazandıracaktı. Eski uygarlıklara ait bu türden bir yapıt yoktu Fransız müzelerinde.

Dostu Perico ile birlikte hemen doktor Campello'nun evine gittiler.

Profesör heykeli inceledikten sonra not defterine şöyle yazıyordu:

— Elche'de bulunan kadın büstü klasik bir incelik ve güzellikte görünmedi bana. Bildiğimiz güzelden çok daha güzel, bildiğimiz inceliklerden çok büyük bir ustanın yapıtı olmalı...

Büst altmış santim boyundaydı. Yüzü de normal bir yüzden azıcık daha büyüktü ve en önemlisi binlerce yıl en ufak bir özür yaratmamıştı yapıtta.

Profesör büstün resmini hemen **Louvre** Müzesi'ne gönderdi. Ama doktorun heykeli satacağına dair hiçbir umudu yoktu. Üstelik Fransa'da da herkes yaz tatilindeydi, kim ilgilenecekti iki bin yıllık bir heykelin resmiyle.

Neyse sonunda profesöre bir telgraf geldi Fransa'dan. Kendisine doktorla pazarlığa girişmesi için yetki veriliyordu. Pazarlık başladı. Doktor şiddetle karşı koyuyordu heykeli Fransa'ya satmaya. Bu heykel hem Elche kentinin, hem İspanya'nın hem kendisinin şerefiydi. Fransa'ya böyle bir sanat mucizesini satmak ülkeye ihanet olurdu. Pierre Paris ise:

— Çok dar bir açıdan düşünüyorsunuz, diyordu. Bu büstün Louvre'a taşınması hem kentimiz, hem İspanya, hem de sizin için daha büyük bir şeref olacaktır. Milyonlarca insan yakından tanıyacak eski İspanya uygarlığını. Bütün bunun şerefi ve zaferi İspanya'ya aittir.

Ayrıca doktorun karısı da:

— Ben bu büstü çok sevdim imkânı yok ayrılamam ondan, diye tutturmuştu.

Profesör ise teselli armağanı olarak büstün son bir resmini daha çekmeye uğraşırken doktor Campello bir sürpriz yaptı. Kabul ediyordu büstü satmayı.

Hemen Pierre Paris ile **4.000 frank** üstünden bir anlaşma imzaladılar. Ne var ki Louvre Müzesi'nin bu parayı derhal göndermesine olanak yoktu. Profesör babasının yardımıyla satın alabildi büstü. Louvre Müzesi de bütçesi hudutlu olduğundan bir zenginin yardımı

sayesinde ödeyebildi parayı ve nihayet Elche'li Kadın heykeli 1897 yılının aralık ayında Louvre'a yerleşebildi.

Profesör ise notlarına bu konuda şu alaylı cümleyi yazmıştı:

— **Doktor nihayet 4000 franka kanıtladığı çok geniş ve çok ışıklı bir vatanperverlik gösterisinden ötürü teşekkürlerimle tebriklerimi kabul buyurdu.**

Elche'li yerliler büst için:

— **Bu bizim kentimizin Paris'teki elçisi. Bütün dünya Elche'in adını tanıtacak** diyorlardı.

Elche'deki bir alana iki bin yıllık heykelin bir kopyasını diktiler ve alana doktor Campello'nun adını verdiler. Perico da heykelin bulunduğu yere başka bir anıt diktirerek, onun da üstüne kendi adını yazdırdı.

Büstün çıktığı yolculuk

İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok değerli sanat yapıtı gibi Elcheli Kadın büstü de kimsenin bilmediği bir bölgeye gönderildi.

1940'da İspanya ile Fransa arasında büst üstünde bir anlaşmaya varıldı. Fransa bu büst ile **Vizigot** kralların dan bazılarının taçlarını ve **Murillo'**nun bir tablosunu İspanya'ya verecek, İspanya da karşılığında Fransa'ya **Velasquez** ile **Goya'**nın bir portresini ve yine Goya'nın bir başka yapıtını verecekti.

1941 Şubat'ında Elcheli zatın büstü Madrid'deki Prado Müzesi'ne taşındı.

Elcheli Kadın Büstü'nün sırrı

Bu büste modellik etmiş olan kadın kimdi? Hangi tarihte yaşamıştı? Heykeli hangi sanatçı yapmıştı?

Bütün dünyadaki uzmanlar bu sorulara bugünedek boş yere cevap arayıp durdular.

Ama bakışları dalgın, duygularını yüzündeki çizgilerle dışarıya asla vurmayan ünlü heykel, bütün bu soruları cevapsız bıraktı.

Pierre Paris bu büst için şöyle demişti.

— Dik, ciddî hattâ biraz katı, gözleri esrar dolu, dudakları ise etli ve şehvetli; yanaklarıyla çenesinde büyük bir irade okunuyor. Belki de tanrıça, belki bir kraliçe...

Belki de heykeltraş ne bir tanrıçanın, ne bir kraliçenin sadece sevdiği bir kadının büstünü yapmıştı.

Acaba mutlu olmuş muydu bu kadın yaşarken?

Heykeli inceleyen uzmanlar, güçlü, mağrur ama melankolik bir kadın karakterini yansıttığını belirtiyorlar büstün.

İki bin yıl önce yaşamış bir kadın. Büstü Madrid Müzesi'nde duran bir kadın... Adı bilinmeyen ama yine de sık sık bütün dünyada kendisinden söz ettiren bir kadın...

Acaba büstünü yapan usta sanatçıya karşı ne duymuştu içinde?

Ve sanatçı ne duymuştu ona karşı?

İki bin yılın ötesinden uzaklara doğru dalgın dalgın bakan büst hiç birini açıklamıyor bunların...

Binlerce yıldan beri akıp giden insanlık serüveni içinde yaşamları bilinmeyen milyarlarca kadının simgesi olarak da Madrid Müzesi'ndeki sahibi meçhul bu kadın heykelinin öyküsünü aldık bu yazı dizisine...

Kim olduğu bilinmiyor ama iki bin yılın ötesinden bütün sırlarıyla adsız bir sanatçı sayesinde bir mermer parçasında hâlâ yaşıyor.

SELMA LAGERLÖF

Madem konumuz mutluluk sözcüğü çevresinde dönüp dolanarak değişik kadın yaşamları üstünde küçük bir çeşitlemeler zinciri yapıyor, hazır fırsat çıkmışken bugün de yazıya bir bitpazarı filozofluğuyla başlayalım.

Aslında mutluluk kişisel bir sorun değil, toplumsal bir sorun da değil, bir çağ sorunudur.

Örneğin **18. yüzyıl**'da kişilerin yahut toplumların elektriği bulup kullanma olanakları var mıydı? Geçen yüzyılda kim aya gidebilirdi?

Mutluluk da henüz kişilerle toplumların özlemini taşıdığı ama henüz şifresini bulamadığı, yahut şifresini bulmuşsa da çağın koşullarındaki çeşitli engeller yüzünden bunu uygulayamadığı daha ilerki dönemlerde gerçekleşecek bir düştür.

Mutluluğun çağla ilgili bir sorun olduğunu göremeyenler, kendi yanlış saplantılarının ters ölçülerine göre bunu boşuna aramakta ve bir türlü de tam istedikleri gibisini bulamamaktadırlar.

Elektriği keşfetme, uzayı fethetme çabalarındaki araştırı ve çalışmalar gibi mutluluğu da çağın olanaklarına göre gerçekleştirme doğrultusundaki atılımlar, boş yere tek başına mutluluğu arama bocalamasından çok daha anlamlı, zengin ve sağlam bir yaşam kazandırır kişiye...

Bugüne dek insanoğlu mutlu olamamıştır. Ama bugüne dek insanoğlu uzaya da gidememişti. Atom dönemi, uzay dönemi gibi insanoğlunun mutlu olacağı bir dönem de gelecektir. Ve bütün işaretler artık bunun çok ötelerde olmadığını kanıtlamaktadır.

Bugün nasıl kimse elektriği artık aramıyorsa, o dönemde de kimse mutluluğu aramayacaktır: Çünkü o dönemde mutluluk bütün insanlığın ortak ve normal yaşamı olacaktır.

İnsanlar mutluluğun bir çağ sorunu ve ancak yüksek bir düzeyde çözülecek bir karmaşık düğüm olduğunu göremedikleri için, yüzyıllar boyu tek başlarına ve çok sakat inançlarla mutlu olmak uğruna didinip savaşmışlar ve yine de mutlu olamadan ölüp gitmişlerdir.

Şimdi gelelim mutluluğa dönük çağdaş bir atılımın olumlu örneklerinden birini vermiş olan ünlü kadın yazar **Selma Lagerlöf'e...**

1935 mart'ında Selma Lagerlöf, büyük sinema yıldızı **Greta Garbo'yu** dâvet etmişti. Her ikisi de **İsveç'in** ölümsüzlüğü aşmış dünya ansiklopedilerine girmiş iki kadın sanatçısıydı. Lagerlöf'ün mütevazı bir otelde önceden ayırttığı kırmızı halılarla döşenmiş küçük bir salonda buluştular.

Greta Garbo'yu ağlatan kadın

Garbo ikindiye doğru gelmişti otele. Sağ elinde mavi bir kurdelâya sarılmış beyaz güller vardı. Devrinin en güçlü kadın romancısı karşısında küçük bir reverans yaptı ve heyecandan kızarmış bir yüzle bir koltuğun kıyısına ilişti. Koskoca Garbo'nun eli, okul müdürüyle karşılaşmış bir küçük öğrenci gibi, titreyip duruyordu. Derken birden sinema dünyasının tanrıçası sayılan Garbo'nun gözlerinden yaşlar boşandı ve Garbo yere diz çökerek Selma Lagerlöf'ün ellerini öpmeye başladı.

— Siz yeryüzünün en büyük yazarısınız, diyordu. Sizi okurken bir türlü tutamıyorum gözyaşlarımı. Sizin sevdiğiniz her şeyi sevmek, sizin dokunduğunuz her şeye dokunmak coşkusu kabarıyor içimde. Annemin çocukken elini öpermiş gibi saygıyla öpüyorum kitaplarınızı ve o anda yanımda gülümsediğinizi görüyorum...

Bir süre sonra Greta Garbo, Lagerlöf ailesinin Morbacka'daki çiftliğine uğradı. Romancıyla tekrar görüşmek istiyordu. Lagerlöf evde yoktu. Garbo, Selma'nın yatak odasını görmek için izin istedi. Ve bir tapınağa girer gibi girdi odaya. Odadaki eşyayı kutsal bir şeylere dokunuyormuş gibi okşadı, Selma'nın yastığını, her zaman üstünde taşıdığı resmini öper gibi öptü. Evden ayrılırken Garbo'nun gözlerini sildiğini gördüler. Çok daha sonra Garbo, Lagerlöf için şöyle diyecekti:

— Meslek hayatımda hiç kimse Selma Lagerlöf kadar heyecanlandırmadı beni. Onda çok ama çok büyük derinlikler ve insanüstü bir şeyler vardı.

Selma Lagerlöf'ün yaşamı

Garbo'yu ve daha binlerce kişiyi bu kadar etkisi altında bırakmış olan İsveçli kadın yazarın özellikle hayatının ilk zamanları acılarla doluydu. Bütün ömrünce adsız bir öğretmen olarak kalmaya mahkûm görünüyordu.

1858 Kasım'ında, İsveç köylerinden Morbacka'da doğmuştu. Bütün çocukluğu kırsal bir dekor ve sıcak bir aile ortamı içinde geçmişti. Akşamları bütün ev halkı şöminenin çevresinde toplanır ve yaşlılar, eski günleri, gençliklerini ve kuşaklardan kuşaklara miras kalmış renkli masalları, destanları anlatırlardı.

Küçük Selma geceleri yatağında bir türlü uyuyamaz, boyuna duvarlarda pencelerde dinlediği masalların kahramanlarını görürdü. Ve sabahleyin uykusuzluktan kızarmış gözleriyle:

— **Bir büyüyeyim, bütün bu masalları, bütün bu köy destanlarını yazacağım, derdi; herkes okuyup öğrensin bu güzel şeyleri...**

Ama ailesi hiç bir zaman ciddiye almamıştı onun yazar olma özlemini:

— **Sen önce derslerine çalışıp iyi bir okul öğretmeni ol; evlen, kocanla çocuklarınla uğraş... Boş ver o masallara, destanlara,** diyorlardı.

Selma yeterli bir eğitimden sonra **Landskrona** kasabasına öğretmen oldu. Çok az bir para kazanıyor, fakir bir tavan arasında oturuyordu. Tek mutluluğu çocukken dinlediği öyküleri anımsamak, onları tekrar yaşamaktı. Hattâ bir yandan da yazmaya başlamıştı bunları.

Tavan arasındaki küçük odasının yanında, yarı yarıya kör olmuş hasta bir ihtiyar vardı. Selma sık sık ihtiyara misafirliğe gider, ona yiyecek, içecek götürürdü ve yazdığı öyküleri okurdu kendisine, ihtiyar da bu sıcak dostluğun altında kalmamak için Selma'ya müzik dersi veriyordu. Gerçekten de usta bir kemancıydı hasta ihtiyar.

Lagerlöf bayılıyordu bu gözleri görmeyen eski müzisyene. Bir gece Selma her zamankinden daha geç gelmişti evine. İhtiyarı kapısına dayanmış, zorlukla nefes almaya çalışırken buldu. Âmâ kemancı,

— **Ah tatlı kızım,** dedi. **Az daha hiç gelmeyeceksin sandım. Seni bu saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim. Ama bir iç seziyle biliyorum ki artık ayrılma zamanım yaklaştı şu dünyadan...**

Selma ihtiyarı odasına alıp oturttu, hemen bir kahve pişirdi kendisine.

İhtiyar kesik kesik konuşmaya devam ediyordu:

— **Sana bir gerçeği söylemek istiyorum. Sen ne iyi bir müzisyen olabilirsin, ne de bir okul öğretmeni. Sen olsan olsan, büyük ama çok büyük bir romancı olabilirsin. Yürekten inanıyorum buna. Bana okuduğun o öyküleri toplarsan, unutulmaz bir yapıt çıkacaktır ortaya. Ünün de bütün dünyayı kaplayacaktır. Herkes senden söz edecektir.**

İhtiyar kemancı sözlerini bitirir bitirmez içindeki son gücü de harcamışçasına yıkılıp kaldı iskemleye. Selma korkuyla dışarı fırlayıp bir doktor aradı. Ama artık her şey için çok geçti. İhtiyar kör kemancı ölmüştü.

Kulaklarda yankılanan sözler

Uzun bir süre hiçbir şey yapamadı Lagerlöf. Sonra yavaş yavaş ihtiyarın sesi durmadan yankılanmaya başladı kulaklarında:

— **Sen olsan olsan, çok büyük bir romancı olabilirsin. Bana okuduğun o öyküleri toplarsan unutulmaz bir yapıt çıkacaktır ortaya.**

Ve Selma eline alıp kalemi başladı yazmaya. Bütün çocukluğu, ilk gençliği, acıları, tatlıları, destanları, dekorları; kahramanları ve çeşit çeşit renkleriyle gözlerinin önünden geçip gidiyor ve kâğıtların üstüne tüm derinlikleriyle dökülüyordu.

Bütün o eski anılar ve dinlediği öyküler olmasa kuşkusuz Lagerlöf edebiyat tarihinde eriştiği ölümsüzlüğe biraz zor kavuşur ve **16 Kasım 1909**'da aldığı **Nobel** ödülünü de belki hiç alamazdı.

Bütün ününe ve başarılarına rağmen Selma bir an olsun davranışlarında bir değişime uğramadı. Her zaman kişiliği çevresine bir rahatlık, bir huzur sağlar; sıcak ve insanın yüreğine kadar işleyen tatlı sesi daima güvenli bir içtenlik havası yaratırdı.

Kapısını çalan hiç kimse, kuru ve boş dönmezdi onun yanından. İnsanlığın tüm çektiği acılar onun da kendi yüreğinde duyduğu ve mutlaka çaresini bulmayı düşündüğü acılardı.

Bir kitabında şöyle yazıyordu:

— Morbacka'ya geldiğim zamanlar sanki yeniden dönüyorum gençliğime ve kırlarda alabildiğine koşma, ev ekmeğinden yeme, evde kavrulan kahveden içme tutkuları uyanıyor içimde..» Öylesine mutluluk duyuyorum ki bundan, sevinçten gözlerim yaşarıyor âdeta ...

Selma Lagerlöf **16 Mart 1944**'de Morbacka'da öldü. Mezarı bugün hâlâ bütün hayranlarının sık sık ziyaret ettiği bir yerdir. Zaten kendisi de anılarında şöyle demişti:

— Ben dünyadan ayrıldıktan sonra da, ola ki düşünce ve duygularım yaşamaya devam edecektir....

Selma Lagerlöf ne bir kraliçeydi, ne bir ünlü kişinin karısı, ne de mutluluk ararken yolunu şaşırmış bir serüvenci...

Lagerlöf ancak insanlara ve gelecek kuşaklara yeni bir şeyler vermek, yeni bir şeyler yaratmakla mutluluğa kavuşulabileceğine inanmış bir yazardı. Tam bir mutluluğu tatmasa da, o doğrultuda başarılı bir ömür sürmüş olmanın doyumluluğunu tattı.

DEVLETE MEYDAN OKUYAN KADIN KORSAN

Bu gün üzerinde duracağımız kadın tipi ne kraliçe, ne casus, ne iki bin yıl önce yapılmış bir heykelin bilinmez modeli, ne sanatçı...

Bugün on beş, yirmi yıl öncesinde kadar Çin denizlerinde büyük filolara komuta eden, astığı astık kestiği kestik kadın korsanların en ünlülerinden **Bayan Ching**'in serüvenlerini anlatmaya çalışacağız.

Çin denizlerindeki korsan kadınlar 1800 yıllarından 1955'e kadar özellikle **Macao** ile **Si-Kiang** deltası arasında en kanlı haydutluk, kaçakçılık ve soygun olaylarını yürütmüşler ve büyük servetler toplamışlardır.

Anne de Tourville "Deniz Kadınları" adlı kitabında uzun uzun anlatmaktadır bunların yaşamlarını...

Bu kadınlar korsan gemilerinde doğmuş, önce babalarının emrinde savaşlara katılarak büyümüş, sonra yine ünlü korsanlarla evlenerek onların baş yardımcıları olmuş, kocaları öldükten sonra da gemilerin komutasını ellerine almışlardır.

Bunların en ünlülerinden Bayan Ching, altı yüz korsan teknesiyle, yetmiş bin korsanın tek ve mutlak komutanıydı. Giriştiği savaşların hiç birinde yenilgiye uğramamış ve o dönemdeki Çin devletinin deniz gücünden çok daha büyük bir güce sahip olduğu için de, zaman zaman devletle eşit koşullar altında pazarlıklara girişmişti.

Emrindeki yetmiş bin kişi, çocukları ve karılarıyla bütün ömürlerini daima savaşa hazır olarak gemilerin içinde geçirirlerdi.

Bunların giriştiği saldırılar daima çok kanlı olur, ele geçen tutsaklar lime lime edilirdi. Savaşlardan sonra korsan gemilerinin çevreleri altmış metreye kadar uzanan bir genişlikte bir kan gölüne dönüşürdü.

Ve komutan Bayan Ching, bütün bu korkunç katliamı, tüyü bile kapırdamadan yönetirdi. Bütün bunlar onun için görevinin koşullarındandı. Yoksa uzak görüştü, duygulu, ince yönleri de vardı Bayan Ching'in. (Böyle uzak görüşlülükle duygusallık ve incelik yere batsın, diyorsunuz değil mi, biz de öyle diyoruz ama ne yapalım ki Bayan Ching böyleydi.)

Vaktiyle yani. **19. yüzyılın** başlarında altı yüz gemilik büyük bir filosu olan, Çin denizlerinin belâlı korsanı **Ching-Yih** ile evlenmişti. Bu büyük filo mavi, kırmızı, yeşil, sarı, siyah ve beyaz altı gruptan oluşuyordu. Her grubun komutanı kendi girişim ve yönetiminde özgürdü. Ancak büyük bir tehlike, yahut büyük bir saldırı zamanında bütün gruplar Ching-Yih'in komutasında birleşiveriyorlardı.

Ching-Yih bir tayfun sırasında ölünce altı yüz parçalık filonun komutası karısı Bayan Ching'e geçti. Bayan Ching mavi grubun başındaydı ama bütün öteki gruplar da önemli zamanlarda derhal onun emrine giriyorlardı. Bu korsan kadın, kocasından da daha baskın çıkmış ve filoyu öylesine güçlendirmişti ki, sonunda Çin devleti dahi kendisini resmen tanımak zorunda kalmıştı.

Geniş bir casusluk şebekesi

Bayan Ching henüz kocası sağken bir savaş akşamı, bütün güvertelerde tutsakların kesilip biçildiği sı-

rada, korsanların eline düşmüş küçük bir çocuğa acımış ve onu yanına alarak yetiştirmeye başlamıştı. O sıralarda Bayan Ching henüz hanım hanımcıklığını tümden yitirerek, insan öldürmekten zevk alan korkunç bir canavar değildi. Derin bir şefkat, ılık bir sevgiyle yanına aldığı çocuğa adeta bir anne olmuş, sabahtan akşama onunla uğraşıp duruyordu. O dönemde tek mutluluğu buydu Bayan Ching'in.

Hemen her gün düzinelerle insanların kılıçtan geçirilip direklere asıldığı, ele geçen malların yağmalanıp bölüşüldüğü bir dünyada, küçük **Chang-Paou'ya** kol kanat gerip onunla kurmaya çalıştığı daha yumuşak, daha insancıl bir dünyada yaşamak...

Chag-Paou çağımızın moda deyimiyle harika çocuklardandı. Yaşma göre üstün yetenekleri, hemen dikkati çeken keskin, kıvrak bir zekâsı vardı. Bayan Ching eline geçen bu iyi mayayı bir kuyumcu gibi büyük bir ustalıkla işleyip biçimlendiriyordu.

Bayan Ching'in kocası Ching öldüğü zaman Chang-Paou artık güçlü kuvvetli bir delikanlıydı ve filonun önemli gruplarından kırmızı grubun komutanlığı kendisine verilmişti.

Bayan Ching kendi yetiştirdiği bu genç ve çevik iradeli komutanın yardımıyla kocasının ölümünden doğan boşluğu çabucak doldurmasını bildi. Chang-Paou'yu amiralliğe ve korsan donanmasının başkanlığına yükseltti. Yukarda da belirttiğimiz gibi bu yetmiş bin kişilik donanma devlet gücündeydi ve yönetimi de az çok bir devlet yönetimine benziyordu. Bayan Ching'in sık sık topladığı bakanlar kurulu gibi bir danışma konseyi vardı. Chang-Paou bu konseyin başına getirilmişti işte.

Chang-Paou'nun ilk işi geniş bir casusluk örgütü kurmak oldu. Filonun egemenliğini sürdürdüğü kıyılarla, liman ve denizlerde ne olup bittiğini hemen haber alıyor; tuzaklar, saldırılar bu istihbarata göre planlanıyordu. Kazanılan zaferlerin oranı da o ölçüde büyüyüp genişlemeye başlamıştı.

Bayan Ching'in, Chang-Paou'nun casusları ve hazırladığı planlar dışında dayandığı esrarlı bir başka güç daha vardı ki, o da bütün gemilerde heykeli bulunan bir uğur tanrısıydı. Durum ne kadar uygun olursa olsun bu Tanrı izin vermedikçe hiç bir savaşa girilmezdi. Bazan da en ters koşullar altında Tanrının buyruğuna uyularak en tehlikeli serüvenlere atılınırdı. Bayan Ching'in aynı zamanda böyle bir Tanrıyla da işbirliği yapması basit korsan yığınlarını derinden etkiliyor ve Bayan Ching'i onların gözünde büsbütün kutsallaştırıyordu. Ve bundan kurnaz Ching büyük avantajlar sağlıyordu.

Korsanlık yasaları

Bayan Ching'in başarılarını sürdürmesinin bir önemli nedeni de korsanlık yasalarına yüzde yüz bağlı kalmasıydı. Bu yasaların özü üç maddeydi:

1. Ganimetin savaşa katılan korsanlar arasında adaletli bölüşümü.

2. Köylülerden alınan yiyecek içeceklere gerekli karşılığın ödenmesi.

3. Tutsak düşen kadınlara geleneksel koşulların uygulanması.

Bu koşullar da şunlardı. Ya kadınlar bir fidye karşılığında ailelerine geri verilir, ya istenen fidye sağlana-

mazsa, ufak bir paraya gemideki korsanlara satılırlardı. Tutsak kadınları satın alan korsanlar da, çoğunlukla bunlarla evlenirlerdi.

Savaş sırasında başlarına nelerin geleceğini bilemeyen tutsak kadınların bir çoğu kendilerini denize atarak intihar ederlerdi. Bunları kurtarmak için ayrıca büyük bir çaba harcanmazdı.

Bayan Ching'in uğradığı terslik

Büyük korsan filosunda yeşil grubun komutanı bütün öteki grup komutanları arasında en güçlüsünün, en zenginin, en cesurunun kendisi olduğuna inanıyordu. Buna rağmen Bayan Ching, kırmızı grubun komutanı Chang-Paou'yu Başbakanlıkta tutmaya devam ediyordu.

Yeşil grubun komutanı O-Po-Tae ile Chang-Paou arasında gitgide kezzaplaşan bir kıskançlık bütün filoyu tehdit etmeye başlamıştı. Her iki komutan da fırsat buldukça birbirlerine kazık atıyor, birbirlerinin gemilerini batırmaya kalkıyorlardı.

Bir gün yeşil grubun komutanı hırsını yenemeyerek Chang-Paou ile açıktan açığa savaşa tutuştu ve Chang-Paou'nun onaltı gemisini batırarak, üç yüz adamını öldürdü.

Öfkesini dizginleyemediği için O-Po-Tae artık iki ateş arasında kalmıştı. Bir yanda hükûmet güçleri, bir yanda Bayan Ching filosu, her yerde kendisini arıyordu. Sonunda yeşil grubun amirali Çin İmparatoruna bir mektup yazarak, hükûmet kuvvetlerinin yanına geçeceğini ve eski dostları korsanlara karşı dövüşeceğini bildirdi. İmparator büyük bir sevinçle karşıladı bu

mektubu ve O-Po-Tae kuvvetlerini törenlerle karşılayarak kendisine büyük payeler ve geniş yetkiler verdi.

Bayan Ching'in korsanlık dünyasındaki tahtı sallanmıştı. Ayrıca emrindeki komutanlardan birinin İmparator tarafından bu ölçüde ağırlanması da kendisini düşündürmeğe başlamıştı. Düşündü taşındı, sonunda o da karar verdi hükûmetle diplomatik bir pazarlığa girişmeye... Ve girişti de...

Bir yanda hükûmet kuvvetleri, bir yanda Bayan Chigna'in filosu selâm topları atarak birbirlerine yaklaşmaya başladılar. Ancak her iki taraf da bir anda bir tuzağa düşürülmekten korkuyordu. Bir ara Bayan Ching, bazı kuşku çeken gemilerin filosunu arkadan sarmakta olduğunu görerek derhal usta bir manevrayla geriye döndü ve savaşı açık denizde kabullenme emrini verdi. Oysa Bayan Ching'in filosunu çeviren gemiler savaş gemileri değildi. Töreni izlemek isteyen özel gemilerdi. Ama ne var ki pişmiş aşa soğuk su katılmış, anlaşma bozulmuştu.

Ünlü bir yöneticinin eşi

Çin İmparatorunun ve adamlarının çabalarıyla yeniden diplomatik temaslara başlandı. Bayan Ching'e istediği bütün güvenceler verildi ve Bayan Ching bir İmparatoriçe gibi karşılanarak askerî bir korteje götürüldü saraya.

Halk, geçtiği yerlerde yollara dizilmiş, kendisini alkışlıyordu. Oysa kıyılarda zaman zaman yakalanıp asılmış korsanların cesetleri sallanıyordu. Bayan Ching ise, bütün soygunlarına ve cinayetlerine rağmen hem gemilerini, hem adamlarını her türlü riskten kurtarmış,

üstelik bir de kendisine devlet başkanlarını karşılarken yapılan bir tören yaptırmıştı.

Bayan Ching, korsan kraliçeliğinden ayrıldıktan sonra Çin yöneticilerinin önde gelenlerinden biriyle evlendi. Bunca cinayet, savaş ve kanlı serüvenden sonra yeniden ünlü bir yöneticinin hanım hanımcık karısı olarak mutlu oldu mu, olmadı mı onu bilmiyoruz... Kesip biçtiği, asıp denize attığı, her şeylerini ellerinden alıp kılıçtan geçirdiği insanların hayalleri de ikinci kocasınının yanında uyurken düşlerine giriyor muydu, girmiyor muydu, onu da bilmiyoruz.

Bildiğimiz Bayan Ching'in sürüklendiği dünyada bütün kudretine rağmen bir an tedirginlikten kurtulamadığı ve ikide birde kutsal uğur tanrısına sığınarak ondan huzur ve akıl dilendiği idi. Sonunda da bütün servet ve debdebesine rağmen yine de aradığını bulamamış olacak ki, bütün o korsanlık saltanatından vazgeçerek bir siyasal evlilikte işi altmış altıya bağlamayı yeğ görmüştü...

Mutluluk bir çağ sorunuydu ve ne kraliçelikten; ne casusluktan korsanlığa kadar serüvenli bir yaşam sürdürmekten; ne de hattâ aşkla paradan geçiyordu. Çağını anlamak ve o çağın koşullarına göre insanoğlunun, mutluluğun şifresini çözmeye dönük gerçekçi atılımlarına katkıda bulunma şerefiyle yetinmeyi kabul etmekten geçiyordu. Bu dahi henüz tam bir mutluluk sağlamasa bile çağdaş ve insancıl bir doyum sağlıyordu.

Bütün sorun da mutluluğu tek başına yalan yanlış yerlerde aramak yerine bunu görüp değerlendirebilmekteydi. Ve elbette ki 19. yüzyılın korsan Bayan Ching'i bunu anlama yeteneğinden çok uzaktı.

URSULA'NIN GİZLİ DRAMI

İşte bütün erkeklerin yüreğini hop ettirecek bir ad: **Ursula Andress...** Güzellik, gençlik, servet, ün, hatta kültür; hepsini de kişiliğinde toplamış, günümüzün önde gelen büyük bir film yıldızı.

Ursula yedi yıl yine günümüzün önde gelen aktörlerinden **Jean-Paul Belmondo** ile dillere destan bir aşk hayatı yaşadı. Öyle ki iğreti flörtler hercai gönül eğlenceleri ve reklâmcılığı pompalayan sahte sevda masallarıyle **"Aşk"** sözcüğünün en çok yozlaşmış olduğu sinema dünyasında: **Ursula Andress-Belmondo** çiftinin yıllar ve yıllar boyu aynı coşkuyla sürüp giden beraberliği hem dostlarında, hem hayranlarında saygılı bir imrenme uyandırıyordu.

Ve tam yedi yıl birbirlerinden en küçük bir usanma duymadan birlikte yaşadıkları halde ne Ursula'nın, ne de Belmondo'nun evlenmek akıllarından bile geçmemişti. Bu arada seviştiklerini sanan nice nice kişiler hemen evlendikleri halde boşanmışlar, sonra başkalarıyla evlenip onlardan da boşanmışlardı. Oysa Ursula ile Belmondo tam yedi yıl bütün kadınlarla erkeklerin düşlerinde kurdukları mutlak bir uyumlulukta mutluluğun, üstünde en küçük bir gölge bile dolaşmayan ideal örneğini vermişlerdi.

Evlilik konusunda Ursula şöyle diyordu:

— Benim için her an kine dönüşebilecek can sıkıcı bir zorunluk içinde elâleme meşruluk görüntüsü vermek için kıyılmış bir nikâhtan, bir insanın sevdiği erkekle bir takım resmî kâğıt parçalarını imzalama tenezzülüne girişmeden yaşama cesaretini göstermeye kalkması çok daha ahlâksaldır.

Ama işte sonunda ne olduysa oldu Ursula ile Belmondo da yedi yıllık bir **"Mucize mutluluk"**tan sonra ayrılıverdiler birbirlerinden.

Ünlü Fransız trajedyacısı Racine:

— Bir prensesin yazgısını aşk çözemez, der.

Ursula'nın da yazgısını aşk çözemedi. Hatta tam tersine büsbütün karmaşık bir duruma getirdi bu yazgıyı.

Ursula'nın gizli dramı

Özellikle ünlü sinema yıldızlarının dıştan görünen hayatları başkadır. Halkın kendilerine karşı sonunda bir engizisyon işkencesine dönüşen bitmek bilmez merak ve dedikodusu gazetelerin, televizyonların durmadan adları çevresinde yarattıkları acımasız spekülasyonlar ötesinde, onların da her insanoğlu gibi kendilerine özgü çeşitli dertleri, sıkıntıları, korku ve bunalımları vardır.

Acaba Ursula'nın kimsenin sezemediği gizli dramı neydi? Gençti, güzeldi, zengindi, ünlüydü, seviyordu, seviliyordu... E daha başka... Belanı mı istiyorsun Tanrı'dan derler, değil mi? Oysa hiç de öyle değildir kazın ayağı, Ursula'nın da ta gönül derinliklerinde çözemediği garip düğümler vardı. Özellikle Belmondo ile yedi yıldan sonra birden ayrılıvermelerini şöyle anlatıyor İsviçreli yıldız

— Aramızda öylesine büyük, öylesine büyük bir aşk vardı ki ben kişiliğimi yitirmiş, Belmondo'nun bir kölesi, bir doğal eşyası olmuştum adeta. Geçen yaz ikimiz de birden bire aşkımızın bizi aştığını ve kişiliklerimizi silmeye başlayarak bizleri âdeta bo-

ğup erittiğini fark ettik. Benim artık bu aşkın buğusu içinde hiç bir kişiliğim kalmamıştı. Hiç bir olaya kişisel hiç bir tepki gösteremiyordum. Birbirimizden ayrı ayrı yerlerde film çevirmek zorunda kaldığımız dönemlerde, kendisine her gün telefon ediyordum. Sesinde bir küçük değişiklik, kelimelerinde bir içtenlik öksüzlüğü, ne bileyim en ufak bir titreşim bozukluğu sezer gibi olduğum zaman, bütün gece sabaha kadar uyuyamıyordum. Ve yeniden açıyordum telefonu. En mutlu, en keyifli, dünyadan en kopmuş olduğum anlar, onun yanında kendisine sevdiği yemekleri hazırladığım anlardı. O sıralarda sanatçılık manatçılık siliniyor; ateşteki tenceresinden başka bir şey düşünmeyen, dünya ile ilgisiz, silik bir ev kadını oluveriyordum. Bir sanatçı, bir kadın, hatta bir çağdaş kişi olarak kendimi böylesine bir anlamsızlığın içine düşmüş görmekten sıkılıyordum. Kişiliğimi yitirmiş, eşyalaşmıştım."

Şunu da belirtmek gerekir ki Ursula; **Marilyn, Ava Gardner, Kim Novak** ve daha birçokları gibi sadece dişiliğini vitrinleştirmekle yetinecek bir sanatçı değildi. Dişi olmaktan çok daha ötede bir şeyler olma özlemi kıpırdıyordu içinde.

Hattâ aslına bakılırsa kültür plânında daha geride duran Belmondo idi. En çok spor ve kovboy dergileri okumaktan hoşlanırdı Belmondo.

Edebiyat amatörü

Ursula ise büyük bir edebiyat amatörüydü. Özellikle de şiire meraklıydı. En sevdiği ozanların başında **Valèry** gibi, **Mallarmè** gibi, benim diyen kişilerin ko-

layca anlayamayacağı dev sanatçılar geliyordu. Bir gün en sevdiği dizenin şu olduğunu söylemişti:

— Ten mustariptir heyhat. Ve okudum bütün kitapları.

(Mallarmè'nin bu ünlü mısrasını vaktiyle Türkçeye böyle aktardıkları için biz de çeviriyi değiştirmedik.)

Mallarmè'nin bu dizesini seven bir kadının, ne ölçüde âşık olursa olsun aşkı uğruna kendi kişiliğini silip yok etmesi olanak dışıydı. Şu farkla ki, sevdiği erkek de fiziksel şehvetin ötesinde, beyinsel şehvetin derinliklerine inebilecek yetenekte olsun...

Genellikle erkeklerin bazıları sevdikleri kadınlarda beyinsel şehvet yokluğunun burukluğunu duyarlar. Ursula'da ise galiba bunun biraz tersi oluyordu. Ve Ursula ihtirası, sanat tutkusu, kişiliği ve entelektüelliğiyle aşkı için de olsa, kendisini bir erkeğe köle yapacak yahut bunu sonuna kadar kabul edecek bir kadın değildi. Kendi kişiliğiyle aşkı çatışıyor ve kişiliği daha ağır basıyordu. Kişiliği silen büyük bir aşk, yahut aşksız kalmış bir kişilik... Yaratıcıların sık karşılaştıkları bir ikilemdir bu.

Ursula, Belmondo ile ayrılışlarını anlatmaya şöyle devam ediyor:

— Nihayet ikimiz de bir şeylerin artık tam oturmadığını anladık. Ve bir ayrılma deneyine girmeye karar verdik. Altı aylık bir deney yapacaktık. Kalktım Los Angeles'e geldim. Bana ilk telefon edişinde yüreğim atmaya, başım dönmeye başladı. Nerdeyse yıkılıp kalacaktım orada. Bir an her şeyi bırakıp ilk uçağa yetişmek için havaalanına koşmak geçti içimden. Ama sıktım dişimi. Yüreğimi parça parça ederek,

bütün mutluluğumu ayaklarımın altında çiğneyerek sıktım dişimi. Şayet hemen dönseydim verdiğimiz kararın hiç bir anlamı kalmayacaktı. Her şey eskisi gibi, aşınmış olduğu yerden ve hattâ daha da bozulmuş olarak başlayacaktı. Ve belki de ikimiz de sinema sanatçısı olduğumuz halde irade ve aklımızla daha olumlu bir biçimde anlaşmanın formüllerini keşfedemeyecektik. Aşkımızın kişiliklerimizi silmesini önleyemeyecektik.

"Perde Arası"

Ve bu arada Ursula Los Angeles çevresinde eski bir dostunun villasına taşındı. Birkaç yıl önce kişisel bir çok eşyasını buraya bırakmıştı. Bunlar kendisine ait resimler, gazete kupürleri, topladığı biblo koleksiyonları falandı. Şimdi her gün kendisi için duygusal bir çok değeri olan bu ufak tefek şeyleri karıştırarak maddî ve manevî bir tatil yapmakta Ursula...

Ve garip olan şu ki Belmondo'dan ayrılmış olmak yaramışa benziyor Ursula'ya. Bir dinçlik, bir canlılık, bir başkalık seziliyor havasında. Arada sırada spor arabasıyla Kaliforniya kıyılarında uzun gezilere çıkıyor.

— **Tam bir tatil yapıyorum,** diyor. **Teklif edilen bütün rolleri de reddediyorum. Önce ilginç bulmadığım için, sonra da yedi yıldan beri ilk kez yapmakta olduğum tatili bozmak istemediğim için. Aşkta da, işte de galiba bazan böyle bir "perde arasına" ihtiyaç var.**

Ancak yine de gazetecilerin söylediklerine göre Ursula ile Belmondo altı aylık ayrılık kararlarına rağmen her gün devam ediyorlarmış telefonla konuşmaya...

Ola ki yine birleşirler, ola ki tümden ayrılırlar. Önemli olan birleşseler de, mutluluk çağı başlayıncaya kadar, onların da bütün yetenek ve çabalarına rağmen tek başlarına aradıkları mutluluğu tam olarak bir türlü bulamayacakları....

NİCOLE GERARD EVLÂT SEVGİSİNİ İKİ KURŞUNLA NOKTALADI...

Geçen yıl **Fransa**'da kocasını öldürdüğü için on yıl mahkûm olmuş **Nicole Gèrard** diye bir kadının bir kitabı yayınlandı. Nicole kırk bir yaşında girdiği cezaevinden cezasının üçte ikisini çekerek kırk sekiz yaşında çıkmış ve demir parmaklıklar ardında geçen yıllarının anısını yazmıştı. Kitap gerek televizyonda, gerek basında büyük bir ilgiyle karşılandı.

Sosyologlar, kriminologlar, hukukçular, gazeteciler yeniden Fransa'daki kadın cezaevleri üzerinde köklü incelemelere ve araştırmalara giriştiler.

Mutluluğu arayıp da bir türlü bulamayan yahut tam mutluluğu bulduğunu sandığı sırada başı belâya giren ve ancak mutluluğun bir çağ sorunu olduğu bilincine vararak en olumlu yaşamın bu doğrultuda yaratıcı atılımlar yapmak olduğuna inanan kadın tiplerinden değişik örnekler sunmaya çalıştığımız bu yazı dizisinde, ömrünün yedi yılını zindanlarda geçirmiş bahtsız bir Fransız kadının anılarından da ilginç parçalar sıralamayı uygun gördük.

Evlerde iç geçirerek ne aradığını bir türlü kestiremediği için can sıkıntısıyla mutsuzluğu birbirine karıştıran nice hanıma olaki **"Beterin de beteri vardır"** sözünü anımsatacaktır bu anılar... Üstelik de en çağdaş

ve uygar bir ülkede yaşayan bir kadının uğramış olduğu **"Beterin beteri..."**

Doktor **Guy Gèrard,** Nicole'nin üçüncü kocasıydı. Beş yıldır karısından ayrı yaşıyordu. Sonunda iş boşanmaya varmış ve yargıç ilk oturumda doktorla Nicole'ü boşamıştı. Ancak Nicole'ün Guy Gèrard'den bir oğlu vardı. Mahkeme çocuğun annesinin yanında kalmasını uygun görmemiş ve babasına vermişti küçüğü.

Beş yıl süren sinir savaşı, boşanma davası ve üstelik bir de çocuğundan ayrılma, Nicole'ün hem gururunu kırmış, hem de kadını tüm bir umutsuzluğa yuvarlamıştı.

26 Haziran 1963 günü Dr. Guy Gèrard, Paris'teki ünlü Hucbette sokağında , **Küçük Oğlak** lokantasında öğle yemeğini yiyordu. O sabah ise Nicole evden çıkarken evdeki av tüfeğini bir kâğıda sararak arabasının arkasına koymuştu. Öğleyi biraz geçe Küçük Oğlak lokantasına geldi ve kocasını çifteyle iki el ateş ederek öldürdü. Üç yıl sonra hüküm giydi ve on yıla mahkûm oldu.

Cezaevi anılarından parçalar

"... Roquette kadınlar cezaevi yönetmeliğine göre mahkûmların bağları deriden olan ayakkabılar giymeleri yasaktı. Ve "Yönetmeliğe göre" dendi mi akan sular dururdu. Kimsede deri ayakkabı bağı bulunmayacaktı. Böyle emrediyordu yönetmelik. Oysa cezaevine dizlerine kadar deri bağlarla bağlanmış sandallı genç kızlar geliyordu bazan. Gardiyan kadınlar kızların sandallarını bırakıyor, bağlarını çıkartıyorlardı. Kızlar ise bağsız sandalları ayaklarında tutamadıklarından bağırıp çağırmaya başlıyorlardı.

Bağsız normal bir ayakkabı giyme olanağı vardı. Ama bağsız bir sandalı giyme mucizesini kimse gösteremiyordu. Bu nedenle gardiyan kadınlar sandallardan koparıp aldıkları deri bağlar yerine kızlara ip vermek zorunda kalıyorlardı. Çünkü yönetmelikte deri ayakkabı bağı yasaktı, ip yasak değildi. Oysa intihar etmek isteyen kişi pekâlâ kullanabilirdi. Hatta ip çok daha geçerliydi böyle bir şey için... Ne var ki yönetmelik sadece deri ayakkabı bağını yasaklamıştı. Ve kimsenin haddi değildi yönetmeliği çiğnemek..."

"... Hepimiz cezaevindeki çeşitli atölyelerde çalışıyorduk. Benim çalıştığım atölyeye sağır bir mahkûm kız geldi. Kulağında pilli özel bir işitme aygıtı vardı. Gardiyan kendisine yapacağı işi gösterdi. Yalnız gardiyan ne zaman atölyeye gelip kıza bir şey söylemeye kalksa, kız cevap vermek şöyle dursun başını bile çevirip bakmıyordu gardiyana. Ve gardiyan kadın kudurup bağırıyordu:

"— O kulağındaki dalga çalışmıyor mu senin? Neden cevap vermiyorsun?"

Kız durumu sezmiş sağırlara özgü renksiz ve donuk bir sesle:

— Kulağımdaki aygıtın pilini aldılar. Yönetmeliğe göre mahkûmlarda pil bulunması yasakmış, o nedenle hiç bir söyleneni duyamıyorum, diyordu.

Ve sonunda sağırla anlaşmak konusunda başa çıkamayan başgardiyan, içinden herhalde, yönetmeliğin canı cehenneme diyerek sağır mahkûmun pillerini geri veriyordu..."

"... Koğuşların aranması işlemi korkunç bir işlemdi. Mahkûm kadınların özenle dolaplarına, kutularına yerleştirdikleri her şey, bir zebaniler ordusu ta-

rafından yerlere fırlatılıyor; mektuplar, resimler, yırtılıp boşaltılan yataklar ortalığı korkunç bir mezbeleye çeviriyordu. Ve her aramadan sonra yatakları yeniden doldurup dikmek gerekiyordu. Aramayı yöneten gardiyan kadın, yıkanıp kurusun diye iplere asılan sutyenleri, külotları, mendilleri; ipi koparıp yerlerde tekmeyle oraya buraya savuruyordu. Islak kuru, çeşit çeşit giysiler ortalıklarda sürünüyordu. Bu yukardan gelen bir emrin düzenli araması değil, hasta ruhlu insanların ellerine geçmiş bir fırsatta kendilerini rahatlatmaya çalışmalarıydı. Sistemli bir sadizm vardı bu aramalarda. Özellikle mahkûmların sevdikleri kişilere ait kendi yaptıkları ve ellerinden geldiğince süsledikleri çerçevelere koydukları fotoğraflara düşmandı arama gardiyanları. Üstlerine çiçek, kalp resimleri çizilmiş, kurdelelerden fiyonglar yapılmış bu çerçeveleri paramparça ederlerdi. Mahkûmlar her aramadan sonra parçalanmış çerçevelerle, yerlere fırlatılmış fotoğrafları görünce, katı bir yumruğun boğazlarına tıkandığını duyarlardı. Ve bütün bu deprem artıklarını yeniden düzene koymak için saatler boyu uğraşırlardı. Arama bir anda ve habersiz yapılırdı. Bazan iki arama arasında üç ay geçerdi. Bazan aynı hafta içinde iki arama birden yapılırdı.

Bu anlamsız gaddarlık yukardan gelmiyordu. Doğrudan doğruya en alt kademede bulunanların kompleksli gayretkeşliğinden geliyordu.."

Parçalanan sandviç

"... Atölyeden bir gece çok geç bir saatte dönerken jambonlu sandviçimi koğuşta yemek istemiştim. Üstümü arayan gardiyan sandviçi bulunca koşup

başgardiyan kadını uyandırdı ve başgardiyan zavallı sandviçimi sanki içine kaçmak için on beş metrelik bir urgan saklamışım gibi parmaklarıyla un ufak edip, yerlerde ayaklarıyla çiğnedi. Sandviçi parmak ve tırnaklarıyla paramparça ederken bir kuzuyu parçalayan bir kaplan zevki ve hırsındaydı. Tam, ama tam anlamıyla bir sadikti bu başgardiyan. Mahkûmları horlamak, aşağılamak, ezmek için en küçük bir fırsatı kaçırmaz, sade mahkûmlara değil, emrindeki gardiyanlara da aynı kırıcı, yaralayıcı sertlikte konuşurdu.

Ta en tepeden en aşağıya kadar herkesin nefret ettiği biriydi bu başgardiyan..."

"... Mahkûmlar arasında kimler yoktu ki.. Bu arada Eurasienne diye birini ansıyorum. Arkadaşlar ad takmışlardı kendisine "Çinli" diye. Olmadık anda beklenmedik tepkiler gösteren tehlikeli ve saldırgan bir kızdı. Atölyede kendi halimizde çalışıp dururken bir anda üstümüze atlayıp saçımızı başımızı paralaması işten bile değildi. Bütün mahkûmlar hattâ gardiyanlar bile bayağı çekinirlerdi "Çinli"den. Yanınızdan usul usul sessiz sedasız geçerken, iki saniye içinde bir tığla gözlerinizi çıkarmaya kalkıverecek biriyle yan yana yaşamak herhalde pek de kolay sayılamazdı. Çinli kavga çıkartmaya, ortalığı birbirine katmaya bayılır, mahkûmlar kendisinden uzak durduğu zaman da canı sıkılırdı. Suçunun ne olduğunu tam bilmiyordum. Bir söylentiye göre iki yaşındaki kızını öldürmüştü. Bu olayın ayrıntılarını yine aynı suçtan yatan bir kadınla kavga ederlerken öğrendim.

"Çinli" ard arda altı yahut yedi çocuk doğurmuştu. Fakir bir odada oturuyor, onunla bununla düşüp

kalkarak yaşamaya uğraşıyordu. İki yaşındaki kızı gribe yakalanmıştı. Bu nedenle "Çinli" son sevgilisiyle dilediği gibi buluşamaz olmuştu. Hasta çocuğa öfkelenip duruyordu. Üstelik kız henüz çişini tutacak yaşta da değildi tam. Bir akşam "Çinli" hasta kızı zorla oturağa oturtmak istemiş çocuk da oturmamakta inat etmişti. Buna öfkelenen zıpır karı iki yaşındaki kızının poposuna zorla bir şarap tıpası sokmuş, çocuk ağlayıp feryat etmeye başlayınca da büsbütün öfkelenip çocuğu bacaklarından yakaladığı gibi kafasını duvarlara çarpmıştı. Ve çocuğun sesi kesilinceye kadar devam etmişti çarpmaya. Ufacık kız odanın bir köşesinde saatlerce can çekişmişti. Ancak iki gün sonra bir doktor çağırmıştı "Çinli"..."

* * *

"... Sertliğiyle ünlü Ronnes cezaevine sürülmekten ödü koptuğu için iyice koyun sürüsüne dönmüş bir yığın kadın, aynı fırının hamuru gibi aynı kalıbın içinde aynı şekli alıyorduk. Elbiselerin buruşukluğu, bakımsız saçlar ve durgun bakışlı donuk suratlarla bir dünyadan kopmuşlar kafilesi. Mahkûmların yaş ortalaması kırk çevresindeydi. Bir yığın köylü vardı aramızda. Miras, arazi kavgası, öç alma, geçimsizlik gibi nedenlerle bir takım cinayetler işlemişlerdi.

Bir kısmı da meşru olmayan bir çocuk doğurunca aklı sıra şerefini kurtarmak için çocuğunu öldürmeyi yeğ tutmuştu.

Suçlulardan bazıları yürekli görünmek için işlediği suçu alaya almaya çalışır, kendilerince çocuksu "çelik yapılı kişi" rollerine çıkarlardı.

En şaşırtıcı yönlerden biri de baskı artmadıkça kadınlar arasında homoseksüelliğin gelişmediğiydi. Baskı koyulaştıkça çıkmaya başlıyordu "Erkeksi kadın"lar ve sevgilileri. Ve bunlara hiç bir ceza para etmiyordu. Bu nedenle de Roquete cezaevindeki homoseksüellik, daha katı bir cezaevi olan Rennes'de daha da yoğundu. Bunlar özgürlüklerine kavuşunca yine normalleşiyorlar ve erkeklerle evleniyorlardı..."

NİCOLE GERARD'IN ÇİLELİ GÜNLERİ

Yukarda kocasını öldürdüğü için yedi yıl Fransız cezaevlerinde kalmış Nicole Gèrard'ın yayınladığı cezaevi anılarından bazı ilginç bölümler sunmaya çalışmıştık. Kadınlar dünyasının dışında kalan ama yine kadınlarla ilgili başka bir dünyadan perdeler açan bu anılardan örnekler vermeye devam ediyoruz.

"... Cezaevlerindeki homoseksüel kadınlar kuytu bölgelerdeki kapı aralıklarında, çöp dökme yerlerinde, helâlarda ve cezaevinin kilisesinde buluşurlardı. Bir yandan papaz dualar okurken bir yandan da kulaklarıma yarımdan yahut arkamdan en akıl almayacak açıklıkta aşk fısıldaşmaları gelirdi. Mahkûmların bir çoğu da papazın kutsal sözlerine kıkırtılı kısık seslerle alaylı cevaplar verirlerdi. Örneğin papaz:

— Yüce İsa sen bizleri kurtar, derken, biri de yanımda:

— Ulan papaz bir koynuma düşsen seni İsa değil ancak mezarcı Mahmut kurtarır, derdi..."

"... Roquettee cezaevinde üç buçuk yıl kaldım. Sonra bizi bir grup halinde cezaevleri içinde en belâ-

lısı sayılan Rennes cezaevine sevkettiler. Gidecek olanlar koğuşlardan teker teker toplanıp aşağıya indirilmişti. Aşağıda hepimizi bir odaya sokup çırılçıplak soydular. Gardiyan kadınların elleri vücudumuzun her yönünü en olmadık biçimde arıyordu. Hâlâ gözlerimin önünden silinmiyor o sahne. Değişik yaşlarda çırılçıplak bırakılmış kadınlar. Pörsük göğüsler, sarkmış karınlar, varisli ayaklar, şişmanlar, sıskalar, ince belliler, yuvarlak omuzlular, uzun boylular, kısa boylular, ak saçlılar, sarışınlar, esmerler... Ve bunların öne eğilmeleri, bir ayaklarını kaldırmaları, bir o yöne, bir bu yöne çevirilmeleri... Hepimiz on sekiz kişiydik. İkişer ikişer arka arkaya dizilmiştik. Yaşlılarla gençlerin karışımındaki bu kadınsal çıplak görüntünün hoyrat eller altındaki maddi ve mânevi ezikliği hepimizi utançtan da ötede, bir çaresizlik işkencesinde bütünleştiriyordu.

Ben ikinci sıradaydım. Yanımda yetmiş iki, yetmiş beş yaşlarında bir ihtiyar kadın vardı. Gözleri pek iyi görmüyordu. Soyunurken çok zorluk çekiyor, eğilip kalkma hareketlerini yapamıyordu. Ve kadın gardiyanın elleri onun da her tarafını arıyordu. Ve herkeste aynı düşünce vardı:

Bu iş de burada bitti. Şimdi daha beter bir cehennemin ta dibine gidiyoruz..."

İntihara karşı alınan tedbir

"... Yola çıkarken hepimize bir ufacık yuvarlak ekmek, bir küçük paket peynir, bir de ufak boydan bir konserve vermişlerdi. Bir gardiyan konservelerin kapaklarını açtı, koparıp aldı. Teneke kapaklarla bi-

leklerimizi kesip intihar etmemek için bir tedbirdi bu. Hoş kimsenin niyeti yoktu ama yönetmelik öyle emrediyordu. Önümdeki kız ekmekle konservesini hemen o anda yiyip bitirdi. Benim ise müthiş midem bulanmaya başlamıştı. Hele arkadaşımın iştahını gördükçe bulantım artıyordu. Bir gardiyan yüzümün iyice sarardığını görmüş olacak ki, bir kahve şekerine bir damla nane likörü damlatıp verdi. Biraz geçer gibi oldu midemin bulantısı.

Bindiğimiz trenin koridorlarından insanlar özgürce gelip geçiyorlardı. Mahkemelerimiz sırasında gazetecilerle fotoğrafçılar hakkımızda öylesine büyük gürültüler koparmışlardı ki, şimdi yine elimiz birbirimize kelepçeli, sürgüne giderken karşımıza çıkar da bir şeyler yazarlar mı diye hepimiz korkuyorduk. Bâzı meraklılar bir hayvanat bahçesinde hiç görmedikleri bir hayvana bakar gibi bakıyorlardı bizlere. Ve bu bakışlar bir hayli sinirlendiriyordu bizleri.

Diledikleri yere diledikleri gibi giden bu insanları gördükçe, kendimizin onlardan aynı bir dünyaya, onlardan ayrı bir ırka ait olduğumuz kanısına kapılıyorduk.

Dört yıldan beri cezaevi avlusundaki ağaçlardan başka ağaç görmemiştik. Trenin penceresinden kasım ayının solgun ışıkları altında doya doya henüz yaprakları yeni dökülmeye başlamış koruları, kentler arası yolları, inekleri, küçük kasaba evlerini seyrediyorduk. Bütün bunlar artık bizim paylaşamadığımız, bizlerden çok ayrı olan şeylerdi. Birbirimize:

— Şu anda bir arıza olsa yahut başka bir nedenle tren birden dursa, öteki kompartımandaki yolcular özgürce aşağı inebilirler. Ama biz inemeyiz, diyor-

duk. Çünkü biz artık bütün bu hayat oyununun dışına düşmüştük..."

"... Trende tuvalete gitmem gerekti. Gardiyan kadın kelepçelerimi çözmediği için bana bağlı olan yaşlı kadın da ister istemez benimle birlikte geliyordu tuvalete. Bir jandarma kompartımanın kapısını açtı. Otomatiğini kalçasına dayamış, üstümüze doğru tutan bir başka jandarma arkamızdan kapıyı kapattı. Koridordaki yolcular bize yol vermek için kompartımanlarına girdiler. Helanın önünde yeni bir sorun çıktı ortaya. Ya bana bağlı olan ihtiyar kadın dışarda kalacak ve helanın kapısı ardına kadar açık duracaktı. Ya kadın da içeri girecek ve helanın kapısı önündeki nöbetçi jandarmaya, aralık duracaktı. Her iki durumda da özel işimi tek başıma görme olanağım yoktu. İhtiyar kadınla birlikte girdik içeri. Kelepçelerimiz kısa olduğu için zorbela soyunabildim. ihtiyar kadının da elini elimle birlikte çekip, sürüklemek zorunda kalıyordum temizlenmeye uğraşırken. Acı, ayıp, çok küçültücü bir durumdu bu. Ama böyleydi. Ve aralık kapıdan jandarmanın ayağını görüyordum..."

"... Arada sırada Roquette cezaevine gelen tanıdığımız bir genç kız, bir bayan doktorun yeğeni göründü birden kompartımanın önünde. Kendisiyle vaktiyle cezaevinin revirinde tanışmıştık.

Trende bizi görünce bir gardiyandan elimizi sıkmak izni almış ama bir tek sözcük olsun dahi söylememek şartıyla.

Ellerimizi sıktı ve hepimize gülümsemekle yetindi. Çok yüce, çok cesurca bulduk genç kızın bu jestini. Meraklı kişilere karşı biz suçluları tanıdığını ve bizlere

sempati duyduğunu göstermekten çekinmiyordu. Ve yine çekinmiyordu şu izlenimi yaratmaktan:

— Bu elleri zincirli kadınlar benim dostlarımdır.

Rennes garına gelip de bizleri perona indirdikleri zaman, kompartımanın penceresi önünden bizlere gülümsemeye devam etti. Genç kızın bizlerle tanış olduğunu görenler de şimdi dönmüş kıza bakıyorlardı.

Kimbilir belki onlar da onun bu yürekliliğini içlerinden onaylıyorlardır..."

"... Bu hiç beklenmedik zamanda gelip elimizi sıkan genç kız ne umutlar uyandırmadı ki bizde. Ola ki cezalarımızın bir bölümünü af edeceklerdi... Ola ki bazı güçlü kişiler bize de sahip çıkıyorlardı. Niçin olmasın? Dışarda hep insanlar bizleri düşünüyor, bizlerle ilgileniyor, bizleri konuşuyorlardı. İnsan cehennemin kapısına yaklaşırken bazan umut ve düşleri de ters orantılı olarak büyüyor... Ve kendi icat ettiği anlamsız avuntulara en çok yine kendi inanıyor.

Rennes kentinin geçmişimde özgür bir kadınken şöyle ufacık bir anısı vardı. Bir yolculuk sırasında tren durduğu zaman gar büfesinde azıcık oturmuştum. Özgür bir kadındım o zamanlar, hattâ oldukça da mutlu... Hiç o sıralarda aklıma bir gün burada sertliğiyle ün salmış bir cezaevinde yıllar geçireceğim gelebilir miydi?

Cezaevi istasyona yakındı. Sokak lâmbaları yanmış, kaldırımların üstüne sarı ışıklar yayıyorlardı. Caddelerde insanlar hızlı hızlı yürüyor evlerine bir an önce kavuşmak için acele ediyorlardı. Adamın biri uzun bir francala taşıyordu. Tadını çoktan unuttuğum uzun, sarımsı bir francala. Şekilsiz siluetler cezaevi arabasının farları önünde görünüp kayboluyorlardı.

Araba sağa sola sert dönüşler yaptıkça dengemizi kaybediyor zincirli ellerimizle birbirimizin üstüne yıkılıyorduk.

Birden demir parmakların ötesinde farların ışığıyla aydınlanıveren cezaevi kapısını gördüm. İki kanatlı kocaman, ağır yeşil bir kapıydı. Araba durdu. Kapının göz deliği açıldı, bir yüz göründü. Arkasından da kapı açıldı. Son sigaralarımızı içiyorduk. Rennes cezaevinde sigara içmek yasaktı.

Araba kapıdan geçti. Uzun bir yolla ikiye bölünmüş ağaçlı göstermelik ön bahçenin sonunda, kül renkli bir kasım göğüne doğru keskin, karanlık çizgilerle kocaman korkunç bir bina yükseliyordu.

Üstümüze kapanan kapının çıkardığı sesi, ömrüm oldukça unutamayacağım. Kalın, tok ve "dang" diye yankılanan müthiş bir sesti bu. Bu kapı benim için bir daha altı buçuk yıl sonra açılacaktı ancak. Hepimizin ürpererek duyduğu bu ses, artık bizler için gömüldüğümüz mezarın üstüne konan bir kapak taşının sesiydi..."

Nicole Gerard Rennes cezaevindeki yaşamını da uzun uzun anlatmakta, uğradığı haksız bir disiplin cezası karşısında durumu Adalet Bakanına yansıtmaya kalkınca cezaevi müdürünün nasıl telâşa kapılıp, yanına koştuğunu tadını çıkara çıkara kitabında dünyanın gözleri önüne sermektedir.

Ancak Nicole'ün unuttuğu, çektiği bütün sıkıntılara rağmen, yine de batılı bir dünyanın hiç değilse mahkûmlara yasal haklarını arama olanağını kolayca tanımakta olduğudur.

Ve şayet bu bahtsız Fransız kadını kazara Brezilya'yı inceleseydi belki de kitabını yayınlamaktan vaz-

geçerdi. Ve hele kendi ülkesinde gördüğü aksaklıkların temel nedenlerini bilebilseydi. Fransa için iyi bir gözlem olan anıları ayrıca politik ve hattâ iktisadî boyutlar da kazanırdı. Hoş zaten Nicole bunları bilse mutluluğu da çok başka bir biçimde değerlendirir, ne anlamsız bir sinir cinayeti işler, ne de çektiği yedi yıllık büyük acısı, sığ kalmış yaşamının tek derinliği olurdu.

Ama Nicole Gèrard uygar bir ülkede de olsa, mutluluğun gerçekte bir çağ sorunu olduğunu bilmeden yaşayan kadınlardan biriydi.

KÜRTAJ

Bu bölümün son satırlarında da çok uzun yıllardan beri sürüp gelen ve günümüzde de devam eden çocuklarını aldırmak isteyen kadınların dramı üstünde durmak istiyoruz.

Bütün uygar ülkelerde tartışılmakta olan günümüzün başlıca konularından biri de şu:

— Kürtaj serbest olmalı mı, olmamalı mı?

Önce bu sorun üstünde açılmış olan tartışmalardan bir örnek verelim:

"Laennec kliniği şefi Profesör Thomeret **çekmecesini açıp bir fotoğraf çıkardı. Bir kadın ölüsünün yüzü görünüyordu fotoğrafta.**

Profesör:

— Neden mi kürtajın serbest olmasından yanayım, dedi; işte bu fotoğraftan ötürü. Bu kadın yirmi dört yaşındaydı. Bir kocası, bir de iki yaşında bir çocuğu vardı. Hamile kalmıştı. Kapıcı kadının yardımıyla çocuğunu düşürtmek isterken septisemiden öldü. Londra'ya kadar giderek rahatça kürtaj olmak

için iki bin frangı yoktu kadının. Böyle binlerce zavallı gördüm meslek hayatımda. Kimi bu yüzden hayatını kaybediyor, kimi sakat kalıyordu. Fransa'da günde bin ile iki bin arasında gizli çocuk aldırma olayları olmakta... Ve bunların önemli bir kısmı bir felâketle sonuçlanmakta.

Paris Fakültesinin kadın doğum profesörü Lejeune, kitaplığından bir kitap çekip çıkardı. Kürtajlar üzerine Amerika'lı bir uzmanın yapmış olduğu bir araştırmaydı bu. Kitapta kürtaj sırasında parçalanmış ceninlerin resimleri var. Profesör kürtajı savunan bir bayan kadın doktoruna:

— Buyrun bakın madam, diyordu. Bunlar bir insanın elleridir. Bunlar da ayakları. Siz bunu öldürülmüş bir insan olarak kabul etmiyor musunuz? Tıp adına savunmaya mı kalkıyorsunuz bu cinayetleri?

Bayan doktor:

— Elbette diyordu. Modern tıpta, sağlık saygısı henüz doğmamış olanlardan değil, yaşamakta olanlardan başlar.

— Gidin de Londra'da görün siz modern tıp saygısını. Çantasız kürtaj olmaya gelen kadınlara gümrükçülerle taksi şoförlerinin alaylı bakışları ve salhaneye dönmüş yüzlerce klinikte sözde tıp uğruna kürtaj yapan bir yığın bezirgan..

Bayan doktor:

— İleri ülkelerin hiç biri sizin gibi düşünmüyor, diyordu. İsveç'te, Danimarka'da, İsviçre'de, Almanya'da, Japonya'da, Sovyetler'de, Amerika'da kürtaj serbesttir. Bir de kürtajın serbest olmadığı ülkelere bakalım: İtalya, İspanya, Portekiz, Lübnan, Ürdün, Hindistan, Pakistan.. Bu ayırım dahi bir şey kanıtlamıyor mu size...

— Evet ama Japonya'da zaten nüfus çokluğu var...

— Evet ama İngiltere'de de kürtaj olan kadınların yarısına yakını bekâr. Bekâr bir kadının kendisine ait bir özgürlüğünü elinden almaya kalkmayı tıpla nasıl bağdaştırabiliyorsunuz?

— Ama İngiliz doktorları da şikâyetçi kürtajdan. Bir doktor kürtaja karşı olduğu ve çocuk almadığı için nerdeyse işsiz kalacağını yazdı geçenlerde. Yapılan incelemelere göre de en kötü tıp öğrencileri, kürtajcı olarak en yetenekli uzmanlardan daha çok para kazanıyorlar.

— Irkçı İngilizlerin iddiası bu. Çünkü onların kötü öğrenci dedikleri gençler dominyonlarından gelen gençlerdir..."

Ve bu tartışmalar sürüp gidiyor.

Hukukçular, sosyologlar, kadınlar birbirlerine giriyorlar. Kürtaj serbest olmalı mı olmamalı mı?

Bu arada asıl işkenceyi çocuğunu mutlaka aldırma zorunluğuna düşmüş parasız kadınlar çekiyor. Ve sık sık bu işkence erkekleri de boğmaya kalkan bir cendereye dönüşüyor.

Aslında doğal yasalarla toplumsal gelenek, anlayış ve yasalarının çatıştığı konulardan biri önündeyiz.

Sevişmeleri önleme olanağı yok. Bütün sevişmeleri meşruluk içine sokma olanağı da yok, henüz başarılmış değil. Kaldı ki meşru birleşmelerden olacak her çocuğuna bakma olanakları da tüm sağlanmış sayılmaz. Öyleyse...

* * *

Alın size işte mutluluğu aşkta aramaya kalkanların hemen karşılaşıverdikleri bir belâlı dert.

Mutluluğun temelde bir çağ sorunu olduğu iddiasını bu konu da yüzde yüz doğrulamaktadır.

Henüz insanlık, daha önce de belirttiğimiz gibi, binlerce yıldan beri düşünü kurduğu mutlak bir mutluluk çağına kavuşmamıştır. Bu nedenle bir çok eski düşünür, **insanoğlu için mutlak bir mutluluğun olamayacağı,** tezini savunmuş; bazı Romalı ozanlar daha da derin karamsarlıklara gömülerek **"En büyük mutluluk doğmamak, ondan sonraki mutluluk ise ölmektir"** demişler.

Ve gerçekten bunun bir çağ sorunu olduğunu, nasıl orta çağda buharla antibiyotikleri bulma olanağı yok idiyse, belirli bir uygarlık düzeyine gelinceye kadar da mutluluk sorununun tüm çözümlenemeyeceğini göremişlerdir. Ve durmadan mutluluk özlemleri taşıyan padişah kızıyla evlenen çoban, **"Açıl susam açıl"** ve **"Alâaddin'in Lâmbası"** masalları yaratmışlardır.

Sonuç

Modern düşünürler maalesef tam Türkçe karşılığı olmayan iki fiil arasında aramaktadırlar mutluluğun çözümünü. Fransızcada **"Avoir"** fiili ile **"Etre"**, İngilizcede **"To Have"** fiili ile **"To be"** fiili arasında, insanoğlu bu birinci fiilden ikinci fiile geçtiği çağda mutluluk şifresini çözecektir onlara göre... **Yani "Malik olmak"** tutkusundan **"Var olmak"** düzeyine eriştiği zaman...

Halkın arasında ise yan bir sezgiyle buna ait çok anlamlı ve ünlü bir hikâye dolaşır durur. Hepimizin bildiği bir hikâye:

Bir gün padişahın çok sevdiği oğlu hastalanır. Hekimlerin hiç biri hastalığına çare bulamaz delikanlının. Sadece bir ihtiyar, padişaha:

— Mutlu bir insan bulur da onun gömleğini oğlunuza giydirirseniz, oğlunuz iyileşir, **der.**

Padişah her yöne adam salar, mutlu bir kişi arar. Gerçekten mutlu hiç kimseciği bulamazlar adamlar.

Sonunda duyarlar ki, bir dağ başında bir çoban yaşarmış ve yeryüzünün hiç derdi olmayan en mutlu insanı da oymuş.

Hemen çobanın bulunduğu yere koşar ve yakalarlar çobanı:

— Gerçekten senin hiç derdin yok mu, diye sorarlar.

Çoban:

— Yok der.

— Yani yüzde yüz mutlu musun?

— Mutluyum. Çok mutluyum.

— Gömleğini ver öyleyse; padişah çocuğu hastalandı. Yeryüzündeki en mutlu kişinin gömleğini giyerse iyileşecek.

Çoban:

— Kusura kalmayın ama der, benim de gömleğim yok.

Ya doğmadan kürtajla alınan çocuklar... Onlar doğsalardı acaba nasıl bir yaşama sahip olacaklardı? Onu da bilmiyoruz..

Bildiğimiz bugüne dek kimsenin tam mutlu olamadığı ve tek **"olumlu yaşamın"** mutluluk çağlarını yaklaştıracak doğrultudaki atılımlarda; insanlığa yararlı olacak bir çabanın kıvancını tatmakta bulunduğu..

O nedenle bazı hanımlar da **"mutlu değiliz"** diye kıvranmasınlar. **"Olumlu bir yaşamın"**nasıl sağlanabileceğinin bilincine varılırsa, tam mutlu değilse bile kıvançlı bir ömür sürmenin gururunu ve yüceliğini tadabilirler.

Ünlü Sanatçıların Gizli Dünyaları

GİRİŞ

Temel kültürle genel kültür arasında apışıp kalmanın çaresizlik dönemini yaşadık uzun yıllar.

Temel kültür, bilimsel bir tutarlık araruşıyla yaratıcılığın analiz ve sentezlerini tümüyle kapsamaya dönük bir düşünce oluşumunu sağlayan kültürdür.

Genel kültür ise çeşitli perakende bilgiler dizisidir.

Goldoni'nin bir oyununu, Rodin'in iki yapıtını, Sedan savaşının 1871'de olduğunu bilmek; bunları pundunu buldukça ortaya dökmek genel kültür göstericiliğine girer. Çevrenin gözünü boyar, beğenisini çeker. Ama aslında temel kültürden yoksun olarak bunları bilmek bir şey değildir. Olsa da bilgili görünme oyunbazlığı yapmaktadır.

Temel kültür ise Goldoni'nin oyunlarının da, Rodin'in heykellerinin de, Sedan savaşının da hangi koşulların sonucu olduğunu ayrıı tutarlılık içinde açıklama titizliği taşıyan bir yüksek düşünce disiplinidir.

Böyle bir düşünce disiplinini beyinselliğinde pekiştirmiş kişi, genel kültür dağarcığını bir gösteri için değil, anlatım ve açıklamalarına örnek vermek için kullanır.

Biz bu yazı dizisinde okuyucuyu sıkmasından korktuğumuz temel kültür planına giren bilimsel yorumlara özenmeden, bazı ünlü sanatçıların az bilinen yönlerini yansıtmaya çalışacağız. Bu nedenle de yine genel kültür çerçevesinin içinde kalacağız.

Ancak genel kültürle ilgili bir yazı dizisine başlarken, genel kültürle temel kültür arasında kabataslak bir ayırım yapmayı; ne bilgiçlik taslayarak göz boyamak, ne de bilgelik taslayarak kafa ütülemek merakında olmadığımızı ortaya koymak için yararlı bulduk.

KAMELYALI KADIN, ÜFÜRÜKÇÜLÜK YAPAN BİR SERSERİNİN KIZIYDI

Geçen yüzyılda yaşamış baba - oğul iki ünlü yazar var. İkisinin de adı aynı: **Alexandre Dumas.** Onun için birine **Baba Alexandre Dumas** diyorlar, ötekine **Oğul Alexandre Dumas...**

Baba **"Üç Silahşörler"i** yazmış, **"Monte Kristo"**yu yazmış, **"Demir Maske"**yi yazmış. Oğul'un ise en ünlü yapıtı **"Kamelyalı Kadın"**

Roman yayınlandığı zaman uzun süre edebiyatçılar, eleştirmenler, sanat çevreleri Kamelyalı Kadın'ın gerçekte kim olduğunu araştırıp durdular. Önceleri romancının hayatına girmiş çeşitli kadınların karışımından yarattığı düşsel bir tip olduğu sanıldı Kamelyalı Kadın'ın... Hatta Alexandre Dumas Fils'e sordular bile:

— **Kimdir bu Kamelyalı Kadın** diye...

Genç yazar:

— **Kamelyalı Kadın, Kamelyalı Kadındır sadece, hepsi o kadar,** dedi.

Ama bugün Kamelyalı Kadın'ın kim olduğu bütün ayrıntılarıyla biliniyor.

Kamelyalı Kadın'ın gerçek adı **Alphonsine Plessis** idi. **16 Ocak 1824'de** Fransa'nın **Orme** kasabasında doğmuştu. Babası küçük şişelerde büyü ilâçları satan, onu bunu dolandırarak geçinen serserinin biriydi. Annesi ise, cici mi cici bir esmer güzeliydi. Müziğe bayılır, şiir sever, pahalı giysilerin özlemli düşleri içinde yaşardı. Bu arada azıcık da fındıkçıydı. Kendine hayran hayran bakan erkeklere anlamlı gülücükler yapardı. İsterdi bütün erkeklerin kendisine âşık olmasını...

Kocası da bunu bildiğinden korkunç kıskançlık bunalımları geçirir, sabah akşam kadını dövmeye kalkar, kadın da onun yüzünü gözünü tırmalar, birbirlerini kan revan içinde bırakırlardı. Sokakta herkesin ortasında bile ana avrat söverek sık sık dövüşürlerdi. Sonunda kadın bu cehennem hayatından usandı, iki kızını da kocasına bırakarak evden kaçtı, zengin bir İngiliz bayanın yanma sığındı.

İşte, kadının bıraktığı o iki kızdan biri ilerde Alexandre Dumas Fils'in romanındaki Kamelyalı Kadın olacaktı.

Alphonsine Plessis annesinden yüz kat daha kendini beğenmişti. Üstelik de korkunç derecede düşkündü paraya. Daha on üç yaşın basmadan erkeklerle düşüp kalkmaya başlamıştı. On beş yaşında ise babası para karşılığında bir çingeneye satmıştı kızını.

Sonunda dayaktan, ona buna satılmaktan usanan kız, tıpkı anası gibi evden tüydü ve doğru Paris'e gitti. Terzilerin yanında gündelikçi olarak çalışmaya başladı. Eline üç beş kuruş geçip de giyimine çeki düzen verince, o çarpıcı güzelliği büsbütün çıkıverdi ortaya. İlk kez de bir dekoratör farketti kızı ve alelacele küçük bir apartmana kapatıverdi onu. Alphonsine o sıralarda onyedi yaşındaydı. Siyah iri gözleri, solgun beyaz yüzünü bir **Madonna** çarpıcılığıyla ortaya koyan, gür siyah saçları vardı. Ama aynı zamanda müthiş bir bencillik ve para tutkusuyla, doymak bilmez bir ihtirası ve kimsenin dayanamayacağı oynak hercailiği de vardı.

Ve Paris'in yakışıklı zamparalarından **Duc de Guihe** Alphonsine'i görmüş ve hemen kapmıştı onu dekoratörün elinden. Bu arada Alphonsine kendisine daha alımlı, daha ahenkli bir de yeni ad takmıştı: **Marie**

Duplessis. Duc de Guihe'in yanında bütün Paris erkeklerinin gözlerini kamaştırıyor; soylular, milyonerler, mirasyediler önünde eğilerek ayaklarının altına çiçekten halılar seriyorlardı. Ve Marie Duplessis her yeni başladığı aşka kendini hiç bitmeyen bir içtenlik, bir cömertlik, bir tazelikle veriyordu.

Dumas Fils ile ilk karşılaşma

1844 yılında Marie Duplessis de yirmi yaşındaydı, Alexandre Dumas Fils de...

Marie Duplessis, Paris'in en seçkin semtlerinden birinde eski Rus büyükelçilerinden **Kont dö Stackelberg** adında ihtiyar bir adamla lüks bir apartmanda oturuyordu. İhtiyar kont, sevgilisinin emrine yılda yüz bin altın ayırmıştı. Ayrıca kadına çift atlı mavi bir araba armağan etmiş, **Varètès** tiyatrosunda bir de devamlı loca tutmuştu.

Marie Duplessis salonuna o devrin en ünlü yazarlarını, ozanlarını dâvet edip duruyordu. Bu arada **Alfred de Musset, Eugène Sue,** genç kadının yanına sık sık gelip gidenler arasındaydı.

Yıllar sonra **Thèophile Gautier,** o günlerin Paris'in anlatırken Duplessis'yi öve öve göklere çıkaracak ve **"Herkesin düşes diye baktığı bu şahâne kadın Düşesler gibiydi ama, ilk kocalığını eden Dük, on beş yaşındayken kendisine satıldığında bir çingeneydi"** diyecekti.

1844 Eylülünde Alexandre Dumas Fils, Saint - Germain kahvelerinden birinde babasını bulmaya giderken yolda ünlü aktörlerden **Dèjazet'in oğlu Eugène Dèjazet** ile karşılaşmıştı. İki delikanlı bir süre sağdaki

soldaki kızların peşine takılıp dolaştıktan sonra Variètès tiyatrosuna girmeye karar verdiler. Daha tiyatro salonuna girer girmez. Dumas Fils'in gözleri sağ locada yaşlı bir bey ve şişmanca geçkin bir hanımla oturan hârika bir kadına takılıverdi.

Arkadaşı Eugène Dèjazet:

— **O güzel kadının adı Maire Duplessis,** dedi. **Öteki şişman hanım ise Paris'in büyük terzilerinden Clèmence Prat. Yakın tanırım kendisini.**

Dumas fırsatı daha havada yakaladı:

— **Buraya bak, dedi, madem o şişman hanımı tanıyorsun, git kendisine Marie Duplessis'in ikimizi de dâvet etmesi için yardımcı olsun.**

MUTLU BAŞLANGIÇ, ACI SON

Alexande Dumas Fils'in Marie Duplessis'le tanışma isteği üzerine **Eugiene Dèjazet** iki perde arasında saygılarını sunmak için şişman hanımın yanına koştu ve **Dumas Fils'in** ricasını bildirdi. Kolay değil, her iki genç de çok ünlü iki sanatçının oğluydu. Randevu hemen o an kesinleşti. Haftaya perşembeye **Duplessis'nin** salonunda buluşacaklardı.

Ama daha önce kıskanç, sinirli, bu tür toplantılardan nefret eden ihtiyar Rus kontundan kurtulmak gerekiyordu. Onun da çaresine bakıldı. Rus kontunu doktoru çağıracak ve kendisini muayene etme bahanesiyle uzun süre yanında alakoyacaktı.

Perşembe akşamı iki genç de kahkahalar, nükteler, komplimanlar arasında **Marie Duplessis** ile birlikte akşam yemeğine oturdular. Genç kadın boyuna içiyordu. Gözleri pırıl pırıldı. Her zaman solgun olan yanakları

iyice kızarmıştı. Yemeğin sonuna doğru Duplessis'ye bir öksürük krizi geldi. Birden kahkahası ağzında kalmış, gözleri canlığını yitirmişti. Sarsıla sarsıla öksürüyordu kadın. Başını masaya doğru eğmişti. Derken bir damla yaş kirpiklerinden süzülüverdi önüne. Ve bir utançla bir bunalım içinde yerinden fırladı, sinirli sinirli elbisesinin eteklerini toplayarak tuvalet odasına doğru kaçtı.

İki sonuç

Dumas Fils de heyecanlanmış, hemen masadan kalkarak kadının arkasından gitmişti. Marie bir kanepeye uzanmış, titreyen elleriyle bir tas tutuyor ve içine kan tükürüyordu. Dumas bu anı şöyle yazıyor:

Yanına yaklaştım. Hiç bir hareket yapmadı. Oturdum. Kanepenin kıyısına bıraktığı elini aldım avucuma.

Küçük bir gülücükle:

— Ah, siz misiniz? Yoksa siz de hasta mısınız?

— Hayır. Nasıl oldunuz siz. Biraz daha iyi misiniz?

— İyiyim, iyiyim. Artık alıştım buna.

Heyecanlı bir sesle:

— Siz intihar ediyorsunuz, dedim. Böyle kendinizi ziyan etmenizi önlemek için bir dostunuz, bir akrabanız olmayı çok isterdim.

— Nerden kapıldınız bu duyguya?

— Size karşı duyduğum dayanılmaz bir yakınlıktan.

— Yani âşık mısınız bana? Öyle dolambaçlı yollara sapmadan söyleyecekseniz hemen söyleyiverin. Çok daha kestirme olur böylesi.

— Şayet bunu söylemek gereğinde bir gün kalacaksam, o bugün olmayacak...

— Hiç bir zaman söylemeseniz daha iyi edersiniz.

— Neden?

— Çünkü böyle bir açıklama zorunlu olarak iki sonuç doğuracaktır.

— Nasıl iki sonuç?

— Ya sizi reddedeceğim, bana kızacaksınız. Ya sizi kabul edeceğim, o zaman da tatsız bir metresiniz olacak. Sinirli, hasta, neşesiz, daha doğrusu zakkumdan da beter acı bir neşesi olan bir kadın. Kan tüküren ve yılda yüz bin altın harcayan bir kadın. İhtiyar bir zengin için değil ama, sizin gibi genç için can sıkan bir baş belâsı...

Hiç cevap vermedim, dinliyorum. Zavallı kız bu acıklı hayatın gerçeğinden kaçmak için kendisini kapıp koyuvermiş; içkiye, uykusuzluğa, sefahate vurmuştu kendisini. Bütün bunlar öylesine etkilemişti ki beni, söyleyecek bir söz bulamıyordum.

— Haydi bakalım diye devam etti, çocukça şeyler konuşuyoruz burada. Elinizi bana verin de tekrar yemek salonuna dönelim.

Büyük aşk

Dumas Fils genç kadının peşini bırakmamıştı. Her hafta ya tiyatroda ya dost taplantılarında karşılaşıyordu kendisiyle. Ve her zaman tatlı, ılık, arzulu bir görünüm içinde duruyordu. Marie Duplessis, Dumas Fils'in hayata karşı kayıtsız ve bıkkın tutumu gerisinde; zekâ dolu, ince dikkatli, duygulu bir kişiliği oldu-

ğunu keşfetmişti. Dumas Fils Avrupa'nın en iyi doktorlarının adreslerini veriyor, iyileşmesi için dünyanın bütün servetlerini bulup harcamaya hazır olduğunu söylüyordu kadına.

Sonunda her gün buluşmaya başladılar. Duplessis, **Alexandre Dumas**'nın ilk iki baş harfini yanyana getirerek **"Ade"** adını takmıştı ona. **"Sevgili Ade bugün şurda buluşalım: sevgili Ade şu gün şurda buluşalım..."** diye kâğıtlar gönderiyordu Dumas Fils'e.

Bir akşam:

— Şayet bütün isteklerimi hiç bir şey demeden, hiç bir imada bulunmadan, hiç bir soru sormadan yerine getirmeye söz verirseniz sizi belki sevebilirim ben de... demişti...

Ve söz vermişti Dumas Fils.

Üç gün sonra Duplessis:

— Uzun süredir ben de beni bıkmadan sevecek, beni ezmeyecek genç bir âşık arıyordum, diyordu...

O geceyi bir otelde birlikte geçirdiler.... Ertesi sabah Dumas Fils şöyle yazıyordu:

".. Bu gece bir kadının verebileceği ve bir erkeğin alabileceği en büyük armağana kavuştum: Gerçekten karşılıklı istenen bir aşktı bu..."

İlişkileri hemen hemen, günü gününe tam bir yıl sürdü. **30 Ağustos 1845'te** hafif alaylı bir mektupla da sona erdi. Dumas Fils, Duplessis'ye gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"Sevgili Marie, sizi istediğim gibi sevebilecek kadar ne zenginim, ne de sizin tarafınızdan istediğiniz gibi sevebilecek kadar fakir... O nedenle siz de zaten hemen hemen kayıtsız olduğunuz bu mutluluğu unutunuz, ben de benim için artık imkânsız olan

bu mutluluğu unutayım... Sizi ne kadar sevdiğimi bildiğiniz için, ne kadar üzüntülü olduğumu söylemem yersiz. Hoşça kalın. Mektubumun nedenini anlamayacak kadar iyi yürekli, beni affetmeyecek kadar da zekisiniz. Binlerce anıyla.. Ade."

Dumas Fils birdenbire niçin ayrılmıştı Duplessis'den? Çünkü Dupplessis kendisini aldatıyor, tiyatroya başkasıyla gidiyor ve ona yalan söylüyordu. Bir yanda malî durumunu ayarlamaya çalışıyor, bir yandan da önüne gelenle aşk hayatı yaşamaya kalkıyordu.

Gerçekleşen düş

Dumas Fils mektubu yazdıktan sonra babasıyla çekip Madrid'e gitti. Ancak Marie'yi unutamıyordu. Bir mektup daha yazarak barışmaya uğraştı. Bir hafta sonra Cezayir'de olacağını ve kendisinden cevap beklediğini belirtiyordu. Beklediği cevap Cezayir'e gelmedi. Marie Duplessis bu kez de **Franz Liszt'**le sevişmeye başlamıştı. Liszt hem büyük bir sanatçı, hem ünlü, hem yakışıklı hem de zengindi. Liszt'ten sonra da **Kont Edouard Perregaux** ile Londra'ya gitti ve orada evlendi. Tâ çocukluğundaki bir düşü gerçekleştirmiş ve artık Kontes olmuştu. Gerçi Marie, Konta karşı kaprisli ama aynı zamanda şükran borçluydu. Ve bu borcu son aşkını tümden ona vererek ödemeye çalıştı. Son günlerinde Kontu odasına sokmadıysa da bunun nedeni kontun anısında eski güzelliğini saklaması ve kan tükürerek ölen, çöküp bitmiş çirkin bir kadını hiç görmemesiydi. Ölmeden biraz önce Kontu çağırdı. Kapı hep kilitliydi. Kont:

— **Geldim sevgilim, kapının önündeyim,** diyordu.

Marie:

— Beni sevmiş bütün erkeklerin hepsi kadar sev beni dedi.

Yarım saat sonra da öldü.

Dumas Fils, Marie'nin ölüm haberini duyunca şöyle bağırmıştı:

— Sevmiştim onu... Bir daha kimseyi o ölçüde sevemeyecek kadar çok sevmiştim onu. Tam bir kadındı o... Onu sonsuza dek yaşatmam gerek...

Sözünü de tuttu.. Marie Duplessis, **"Kamelyalı Kadın"**da yaşamaktadır. **Sarah Bernard** tiyatroda onu yaşattı. **Greta Garbo** sinemada onu yaşattı... Bu romanı her okuyan, düşünde bir kez daha yaşatmaktadır onu...

İLK KARİKATÜRLER ve RESİMLİ BANDLAR

Tılsımlı bir sanattır karikatür. Bir iri burunla iki uzun bacakta **De Gaulle'**u görürsünüz; bir küçük siyah bıyıkla bir tutam saç perçeminde **Hitler'i.** Kendilerini boyuna toplumun karşısına diken kişilerin fizyonomilerindeki en belirgin yönleri bir kaç çizgiyle simgeleştiriverir sanatçı...

Bazan parmağını uzatmış nutuk söyleyen silindir şapkalı bir şiş göbek, demagog bir politikacı soyutlaması olur, bazan kendi beyni içine hapsedilmiş koca gözlüklü bir sıska kişi, fikirlerini açıklama özgürlüğünden yoksun kalmış bir aydın tipi...

İnsanlığın tarihi kadar eskidir karikatürün tarihi de. Eski Çin uygarlıklarıyla Hint uygarlıklarında tapınaklara kadar girmişti karikatür. İnsanlığın erdemli ve

erdemsiz yönlerini en açık aşk sahnelerinde yansıtıyordu bu karikatürler... Özellikle Hintlilerle Mısırlılar çizdikleri karikatürlerde duygulara da kişisel biçimler veriyorlardı. Açık saçık gerinen bir kadına saldıran canavara benzer bir erkek şehveti anlatıyordu; boynu bükük genç bir kız masumiyeti. Ve bütün bu azgınlıklar, kötülükler, uysallıklar, iyilikler; kadınla erkek ilişkilerinin panoraması içinde yer alıyordu.

Turin müzesine gidenler, Mısır papirüsleri üstüne çizilmiş harp çalan bir eşek, lir çalan bir yılan, dümbelek çalan bir timsah ve çifte fülüt çalan bir maymun resmini görerek, Mısırlıların karikatür anlayışında nereye kadar varmış olduklarını saptayabilirler. Kimbilir belki de üstü örtülü siyasal bir hicivdi Mısırlıların yaptığı bu karikatürler ve o devrin politika orkestrasını canlandırıyordu.

Çünkü yine Londra'daki **British Museum'da** bulunan Mısır papirüslerinde, kasten gayet korkunç çizilmiş Firavunlara rastlıyoruz.

Eski Yunan'da da karikatür çok ileriydi. Tanrıların karikatürle rezilini çıkaran sanatçılar vardı. **Zeuxis** adlı ünlü bir eski Yunan karikatüristinin kendi yaptığı ihtiyar bir kocakarı karikatürüne bakarken kahkahalarını bir türlü zaptedemeyerek gülmekten öldüğü söylenir.

Milattan yüzlerce yıl önce yaşamış Amerika yerlileri de taşlar üstüne korkunun karikatürünü yapmışlardır. Bunlar dili insan kolu uzunluğunda olan yılanlarla, pençelerindeki tırnaklarda küçük insan gözleri olan vahşi hayvanlardı.

Yakın tarihlerde de Moğolistan'da vaktiyle ağaç kabuklarına kazılmış insan vücutlu yılanlar bulunmuştur.

Eski Roma'da da karikatür çok yaygındı. Üç yüze yakın karikatür çıkmıştır Pompei kazılarından...

Cezalandırılan ilk karikatür

Eski çağın büyük tarihçisi **Pline, Antiphile** adında bir ressamın, devrindeki kudretli bir siyasetçinin karikatürünü yaptığı için cezalandırıldığını yazıyor. Kudretli siyasetçi, karikatürünü görünce küplere binmiş:

— Beni maskaraya çevirmiş kerata, cezasını hemen verin, demiş.

Tarihte siyasetçi gazabına çarpılmış ilk karikatüristin işte bu Antiphile olduğu söyleniyor. Doğrusu yiğit bir sanatçıymış, anısına merhaba...

Florenzo del Pavi adındaki eski bir İtalyan ressam da boyuna elma ağaçları çizer, yalnız dalların uçlarına elma yerine kadın başlarıyla erkek başları koyarmış.

— Niye böyle yapıyorsun, diye sormuşlar.

— Elmaların da insan başları kadar değerli ve onlar kadar beyin sahibi olduğunu kanıtlamak için, demiş.

Demek ki gitgide elma kabakla yer değiştirmiş karikatür sanatında.

Yine eski toplumlardaki destanların da, bir tür sözlü karikatürler olduğunu iddia edenler var.

Büyük yazar **Selma Lagerlöf:**

— Ülkemdeki doğa üstü masallar daha önce adsız sanatçılar tarafından taşlarla ağaçlara çizilmiş resimlerdi. Bu karikatürleri dile getirerek anlatan kişiler, yavaş yavaş bunların masallaşmasını sağladılar, diyor.

Erasmus'un ölmez yapıtı **"Deliliğe Övgü"**yü de yakın dostu **Holbein** şâhâne bir karikatür dizisiyle bir kat daha yüceltmiştir.

Modern karikatürün yaratıcısı

Ama günümüz karikatürünün gerçek yaratıcısı **Lèonardo da Vinci**'dir. Tablolarındaki kişilerin ayrıca bir de karikatürlerini yapardı Vinci. Üstelik öğrencilerine de rastladıkları kişilerin karikatürlerini yapmalarını salık verirdi.

Ve öğrenciler önemli kişilerin oturdukları evlerin duvarlarına, bu kişilerin gizlice karikatürlerini çizmeye başladıkları için de epey bir gürültü çıkmıştı o zaman.

Fransa'da modern karikatürün babası **Rabelais**'dir. **Rabelais "Eğlenceli Düşler"** kitabını oturup bir de karikatürlerle süslemiştir. Aynı zamanda ilk karikatür albümü sayılmaktadır bu yapıt...

Özellikle 17. yüzyılda bir karikatür salgını kapladı Avrupa'yı. Siyasetçiler bir vebadan korkar gibi korkuyorlardı karikatüristlerden. **14. Louis,** suratını beygir kafasına benzeterek çizen Hollandalı sanatçılara sövüp sayıyordu.

Richlelieu ise karikatürlerini gördükçe mide krampları geçirirdi.

18. Louis, 10. Charles ve Louis-Philippe zamanlarında karikatür muhalefetinin en keskin silâhı olmuştu. Önüne gelen Louis-Philippe'in başını armut biçiminde çiziyordu.

Kral, kendisine bu armut kafalı karikatürleri gösterdikleri zaman:

— Rezil köpekler, beni bu edepsizlikleriyle öldürecekler, diye dertleniyordu.

Bir kez de karikatürist **Charles Philippon "Armudu"** kraliyet arması olarak çizdi. Kral mahkemeye verdi Philippon'u ama, dâvâyı kaybetti. Louis Philippe artık iyiden iyi de sızlanıyor:

— Bu kepazelikler karşısında utancımdan yerin dibine geçiyorum. Beni Seine nehrine atsınlar daha iyi, diyordu.

Çağımıza doğru, mizah dergileri pıtırak gibi aldı yürüdü. En çok işledikleri konular, basın özgürlüğü, burjuva yaşamı ve siyasal iktidarlardı.

İngiltere'de **Hogarth,** İspanya'da **Goya** karikatürün büyük şâheserlerini yaratmışlardı.

Bâzı büyük romancılarla ozanlarda da karikatür çizmeye karşı büyük bir yatkınlık görülüyordu.

Baudelaire, Mèrimèe, Thèophile Gautier, Victor Hugo ve özellikle **Alfred de Musset** yazar - karikatürirstlerin başında geliyorlardı.

Ayrıca Alfred de Musset, günümüzde pek moda olan resimli bandların da ilk yaratıcısı olmuştu.

Resimli bandlar

Günümüzdeki resimli band modasının ilk uçları **1837'de** İsviçre'de kendisini gösterdi. **"Zigzag Geziler"** kitabının yazarı İsviçreli Profesör **Rodohlphe Toepffer,** öğrencilerini eğlendirmek için resimli band senaryoları hazırlıyordu.

Gerçi ondan on yıl daha önce **Epinal,** resimli öykü türünü çıkarmıştı ama, onun yaptığı, resimli bandlardan bir hayli ayrıydı. Her resim sadece bir öyküyü anlatıyordu.

Ama günümüzdeki resimli band modası Amerika'dan atladı Avrupa'ya. **1896'da** Amerikalı **Dirks** ilk kez bir resimli band kahramanı olan **Pim, Pam, Pum'u** yarattı.

Arkasından **Walt Disney** doruğuna erişti bu türün. **Miki** dergisi yalnız Avrupa'da **700.000** basıyordu.

Bir anda resimli band kahramanları aldı yürüdü dünyada.

Bugün **Mandrake'**nin serüvenleri **450 gazetede** birden yayınlanmakta ve **120 milyon** okuyucuya hitap etmektedir.

Superman ile **Tarzan** ise yayınlandıkları 1500 gazete ile rekoru ellerinde tutmaktadırlar. **Astèrix** daha çok Avrupa'da yaygındır. **Batman'**ın ise **500** milyon okuyucusu olduğu belirtiliyor.

Günümüzde aşk öykülerinden reklâmlara, spordan dinsel yayınlara kadar her konu resimli bandlara girmekte.

Bu bandları hazırlayanlar, konu sıkıntısına uğradıkça, **Alexandre Dumas'**yı, **Eugene Sue'**yü, **Paul Gustave Le Roge'**u karıştırarak, oradan buradan aşırmalar yapıyorlar.

Yapılan bir araştırmaya göre, en tutulan resimli band konuları, mizahî olanlarla, düş - bilim'e ait olanlarmış. Polisiye konularla, aşk konuları çok gerilerde kalıyormuş.

Resim - band kahramanlarından bir çoğu endüstriye de atlamış. Bir jilet fabrikası, simge olarak Tarzan'ı almış. **Tintin** ise hem sigara markası, hem de bisiklet markası olmuş.

Bütün dünyada resimli band yayınlayan gazete ve dergilerin günlük tirajı **60 milyon'u** buluyor.

Superman'i **Jerry Sigef** ile **Jeo Shuster** Amerika'da 1930'da yaratmışlar.

Bildiğiniz gibi Süperman dünyada adaleti sağlamak için başka yıldızlardan yeryüzüne gelmiş insanüs-

tü bir kahraman... Süperman'in süksesi çok büyük olmuş. Bir kaç ayda **20 milyon**'luk bir okuyucu kitlesine kavuşmuş.

Tarzan ise **Edgar Rice Buroughs**'un 1912'de yazdığı romandan geçiyor resimli bandlara.

Tarzan, bir deniz kazâsından sonra maymunların bulup yetiştirdiği bir ormanlar kralıdır.

Bizde **Red Kit** olarak tanınan **Lucky Luke**'u ise 1946'da Belçikalı **Maurice de Bevere** yarattı. Aynı zamanda çok ince bir hiciv vardır Red Kit'in serüvenlerinde. Hayranlarının başında **Brigitte Bardot** ile **Johnny Hallyday** geliyor.

Tintin'i de yaratan yine bir Belçikalı: **Hergè.**

Astèrix'i ise iki Cenevreli sanatçı yaratmıştır: **Coscinny** ve **Uderze.**

Astèrix'in de serüvenlerinde çok tatlı alaylar, iğnelemeler vardır. Hem de olaylar Romalılar zamanında geçtiği halde.

Hani anlayana sivrisinek saz kabilinden...

AGATHA CHRISTIE

Agatha Christie... Gelmiş geçmiş polis romancılarının en büyüklerinden bir İngiliz kadın yazar. 1926'da **"Roger Ackroyd'un Uğradığı Cinayet"** adlı yapıtı milyonlarca satarak bugüne dek hiç bir polis romanının erişemediği bir rekor kırmıştı.

Oysa Agatha'da bir gün bu ölçüde bir üne kavuşacağını belirten hiç bir özellik yoktu. Reklâmdan, toplantılardan, dâvetlerde ikide bir kendini göstermekten nefret ederek; evinde kendi kabuğuna çekilmiş olarak sessiz sedasız yaşamayı her şeye yeğ tutardı. En büyük tutkusu kırlarda tek başına uzun gezilere çıkmaktı.

"Roger Ackroyd'un Uğradığı Cinayet" romanının yayınlanmasından az sonra Agatha Christie'nin hayatında bütün İngiltere'yi günlerce ilgilendiren şaşırtıcı bir olay oldu. Romancı durup dururken esrarlı bir şekilde ortalıktan koybolmuş, sırra kadem basmıştı.

Hemen polise haber verildi, soruşturmalar aldı yürüdü. Özel dedektifler de kendi yönlerinden durumu aydınlatmak için hırslı bir yarışa girdiler.

O sıralarda Agatha Christie'nin **Berkshire**'deki sayfiye evinde oturmakta olduğu biliniyordu. İngiltere'nin bütün **"Zehir hafiye"**leri sayfiye evine yığılmışlardı. Önce Agatha'nın kocası **Archibald Christie**'yi sorguya çektiler. Basın en akla gelmedik yorumlarla okuyucuların akıllarını büsbütün karıştırıyor, birbirini tutmayan bir yığın varsayımlar öne sürüyordu. Bir başka ünlü polis romancısı olan **Edgar Wallace,** gazetelerden birinde her gün Agatha'nın kayboluşuyla ilgili görüşlerini yayınlamaya başlamıştı. Sonradan bütün bu görüşlerin ne kadar yanlış olduğu anlaşılacaktı.

Neyse önce araştırıyla soruşturu sonucu bir başarı sağlandı. Agatha Christie'nin arabasını buldular **Surrey dağlarında.** Kadının intihar etmiş olmasından korkuyordu herkes. Kocası Archibald Christie gitgide yoğunlaşan soru yağmurları altında **"Agatha'nın bazan kendisine de garip gelen davranışları"** olduğunu itiraf etti..

Bir yandan uçaklar, bir yandan olay yerine getirilen polis köpekleri bir yandan onbeş bin gönüllü, sabahtan akşama, akşamdan sabaha durmadan Agatha Christie'yi arayıp duruyordu. Bütün korular, kırlar, ormanlar inceden inceye taranmıştı.

Gazetenin biri kadın yazarın iğrenç bir cinayete kurban gitmiş olmasından korkuyordu. Cesedini lokma lokma edip oraya buraya dağıtmış olmalıydılar.

Aramalar aynı hızla sürüp gidiyordu. Geceleri de güçlü projektörlerle köşe bucak tekrar tekrar gözden geçiriliyordu.

Reklam oyunu mu?

Günlerce sonra o zamana kadar aramaya maramaya katılmamış, konuyla ilgisiz biri, salt bir raslantı olarak bir gezinti sırasında, Agatha'yı evinden kilometrelerce uzaktaki **Horrogate**'da küçük bir otelde buldu. Romancı başka bir adla bu otele yerleşmişti. Kendince alabildiğine mutlu, her şeyi bir yana bırakmış, renkli bir yaşam sürdürüyordu burada. Otelin orkestrasında piyano çalıyor, ayışığında tanımadığı kişilerle dans edip duruyordu.

Polis kendisine ne olup bittiğini, buraya nasıl geldiğini sorduğu zaman:

— **Vallahi hiç bir şey hatırlamıyorum,** dedi.

Agatha Christie geçici bir hafıza yokluğuna uğramıştı. Kendisini muayene eden doktorlar da doğruladılar bu iddiayı. Gazetelerden bazıları **"Roger Ackroyd'un Uğradığı Cinayet"** romanının satışını biraz daha arttırmak için, Agatha'nın bir tuzağa düşürüldüğünden söz ettiler. Bazıları da yazarın bir sinir krizi geçirdiğini ileri sürdüler. Bazıları da gizli bir aşk ilişkisinden falan dem vurdular.

Agatha Christie'nin bu konuda yaptığı açıklama hiç bir zaman inandırıcı olmadı. Yazar, bir kazâya uğradığını ve bir süre yani bulununcaya kadar 10 küsur

gün hafızasız yaşadığını söylüyordu. Buna karşılık bugün anlaşılan gerçek şudur ki, gençliğinde Agatha Christie'nin kitapçısının bitip tükenmeyen ısrarları karşısında, sırf daha geniş bir ün kazanmak için yapmıştı bu işi ve başarıya da ulaşmıştı.

Her gün artık sade ondan söz ediliyordu. Gazeteciler kapısından ayrılmıyorlardı. Bütün gazetelerin birinci sayfalarında resimleri çıkıyordu.

Ama bu gürültülü patırdılı reklam oyunu, yazarın kişiliğinde derin sarsıntılar yarattı ve o kaybolma olayından sonra Agatha büyük bir şok geçirerek, gazetelerden de, gazetecilerden de, reklama dönük her türlü davranıştan da vebâdan kaçar gibi kaçmaya başladı.

O tarihten bu yana romancının, ünlü bir arkeoloji profesörü olan **Max Mallowan** ile yaptığı ikinci evlilik dışında özel hayatına ait en küçük bir ayrıntı bile dış dünyaya sızmadı.

Agatha Christie gerçi anılarını yazmıştır ama, bu anıların ölümünden sonra yayınlanmasını da şart koşmuştur.

Agatha Christie **1891'de Devonshire'de** doğdu. Babası küçücükken ölmüştü. Bütün eğitimiyle sadece annesi ilgilendi. Ablaları kendi keyiflerinde gezdiklerinden pek bir yakınlık göstermezlerdi Agatha'ya. Bu nedenle canı sıkılan yalnız bir çocuktu Agatha. Avunmak için ne yapacağını bilemez, bir takım öyküler uydurur, annesine anlatırdı bunları da. Annesi:

— Kızım bak ne güzel anlatıyorsun, yazsana bunları, dedi.

Agatha Christie'nin uydurduğu öyküleri yazmaya pek özeni yoktu. O daha çok piyano yahut dans öğretmeni olmayı istiyordu. Ama hayatın akışı onu aldı, yi-

ne yazarlığa doğru sürükledi. Albay Archibald, Christie ile evlenmiş ve birlikte Fransa'ya gitmişlerdi. Bundan sonra polis romanları yazmaya nasıl başladığını Agatha Christie şöyle anlatıyor:

"Birinci Dünya Savaşı sırasında başladım polis romancılığına. Bir İngiliz hastanesinde hastabakıcılık ediyordum. Boş zamanlarımda vakit geçirmek için polis romanları okuyup duruyordum. Ablalarımdan biri, daha ilk sayfalarda katilin kim olduğunu okuyucunun bulamadığı polis romanı yok gibidir, dedi. Bu konuda bir tartışma çıktı aramızda. O dalıma bastıkça basıyordu. Ben de, bir de ben yazayım da bak katili başından bulabiliyor musun, diye inatlaştım. Bu inat sonucu başladım polis romanı yazmaya..."

Agatha Christie geniş yankılar uyandıran ve satış rekorları kıran **"Roger Ackroyd'un Uğradığı Cinayet"**i yazmadan önce 1920 ile 1926 arasında yedi roman yazmıştı. Ama bunların hiç biri büyük ilgi görmemişti. Asıl büyük ünü 1926'da başladı Agatha'nın. O zamandan bu yana Agatha Christie her yıl düzenli olarak bir yahut iki roman yayınlar. Bunları üç parmağıyla hâlâ o ilk romanlarını yazdığı eski makinesinde yazar.

Mutlak bir yalnızlık

Yapıtları gerek tiyatro, gerek sinema alanında da eşsiz başarılara kavuşmuş ve milyonlarca dolarlık bir servet kazandırmıştır yazara. Yalnız İngiltere'de, dayalı döşeli on iki tane evi vardır. Dünyanın çeşitli yerlerindeki villâlarıyla şatoları bunun dışındadır.

Her başladığı romanı aşağı yukarı üç ayda bitirir. Bu konuda şöyle diyor kendisi:

— Yağmur yağarken çok daha iyi çalışırım. Güneş açtı mı yazıyı falan bırakır, doğru bahçeye fırlarım. Çalışmaya başlamadan on gün önce mutlak bir yalnızlığa gömerim kendimi. Ne mektup, ne telefon, ne ziyaret... Tüm ilişkilerimi keserim dışarıyla..."

Bazı eleştirmenler Agatha Christie'nin romanlarına sondan başladığını ve işlenmiş olan cinayetin katilini örtbas ede ede romanın başına doğru yapıtını tamamladığını söylüyorlar; bazıları da Agatha'nın banyosuna uzanıp romanlarını teype dikte ettiğini sonra da bunları kendinin üslubuna alışık sekreterlerinin kaleme aldığını iddia ediyorlar.

Bilmiyoruz bunlardan hangisi ne derece doğru... Bildiğimiz bu ilginç kadın romancının sanatçılar tarafından küçümsenip duran polis romanı türünü, edebiyat alanına soktuğudur...

Sade polisiye olaylar değil, aynı zamanda İngiliz toplumuna karşı sert eleştiriler de vardır romanlarında. Ve bunlar gayet ustaca konmaktadır ortaya...

İngiliz yazarı ilk evliliğinde pek mutlu olamamış, aradığı anlayış ve sıcaklığı daha çok ikinci kocasında bulmuştur. Birlikte gitmedikleri yer kalmamıştır dünyada. En unutulmaz günlerini **Bağdad**'ın kuzeyinde bir çadırda yaşadığını söyler. Agatha Christie... Aylarca o çadırın içinde oturmuş, yazı yazmıştır. Kocasının arkeoloji profesörü olması konusunda da gülerek şöyle demektedir:

— Ne derseniz deyin, talihli kadınım ben vesselâm. Kocam arkeolog olduğu için yaşlanıp eskidikçe daha çok ilginçleşiyorum gözünde...

Agatha Christie bugün seksen beş yaşında öldü... **Londra**'da on bir yıldan beri sürekli olarak oynayan

"Fare Kapanı" oyunuyla en uzun afişte kalmış tiyatro oyunu rekoru da yine onda.

SANATA ve KADINA DOYMADAN ÖLEN RESSAM: GOYA

Bugün de resim dünyasının üstünden, bütün kuşakların çağlar boyu gözlerini kamaştıracak bir ışık bırakarak gelip geçmiş kuyruklu yıldızlardan biri olan büyük ressamdan, Goya'dan söz açmak istiyoruz...

Bizim toplumumuz, Rönesanstan geçmediği için gerek düşün, gerek sanat alanında sürekli bir gelişim grafiği çizemediğinden; karanlık boşluklarla, bu boşlukları bilinçsiz atılımlar yapıp kapatma çabaları arasında rotasız kalmıştır.

Toplumsal yapımızın analizlerine ve rotasız kalmamızın iktisadî nedenlerine yeni yeni çevirmeye başladık gözlerimizi. Bu arada düşün ve sanat alanlarında da toplum katlarını doyurup geliştirme zorunluluğu hızla kendini duyurmaya başladı.

Burada çok önemli bir sorun çıkmaktadır karşımıza. Endüstri devrimine özendiğimiz şu dönemde, Rönesanstan geçmemiş olmamızın yarattığı karanlık boşlukları doldurma çabalarını mı yükleneceğiz, yoksa değişik bir uygarlık düzeyinde her türlü geri kalmışlık kompleksini yenen değişik bir açıyla, sıfır kilometreden mi başlayacağız işe?

Bunu toplum yapısının alacağı biçim saptayacaktır.

Bu konularda açılması gerekli tartışmaları şimdilik bırakarak, biz yine dönelim Goya'ya...

Ola ki yeni aldıkları katlara ince zevkli görünmek için röprodüksiyon arayanlar, bu büyük İspanyol ressamıyla da ilgilenirler belki.

Goya **30 Mart 1746'da İspanya'nın Fuentes-De Todos** köyünde doğdu. Doğduğu fakir ev, bugün hâlâ ayaktadır ve turistlerin sık sık uğradığı bir müze durumuna getirilmiştir. (Bizde ise henüz geçen yüzyılda yaşamış olan ve kendisine gazetecilikten tiyatroya kadar neleri ve neleri borçlu olduğumuz **Şinasi'nin** mezarı bile belli değildir. İşte Rönesanstan geçmemiş olmanın yarattığı karanlık boşluklardan birine küçük bir örnek.)

Goya'nın çocukluğu tam bir köy yaşamı içinde geçti. Annesi evde ekmek yoğurur, babası tarlada kan ter içinde çift sürerdi.

1753'de Goya'nın ailesi köyden ayrılıp **Saragos'a** yerleşti. Çocuğu da eğitilmesi için papazların yanına verdiler. Papazlar hemen sezdiler Goya'daki resim dehasını. Ve bu alanda başladılar onu teşvik etmeye.

Goya bir yerde papazlardan sıkıldı, değişik okullara girdi çıktı, 1763'de de **Madrid'in** yolunu tuttu. Durmadan resim yapıyordu. Ama herkes burun kıvırıyordu resimlerine. Kendisini bir türlü kabul ettiremiyordu çevresine. Çaresiz Goya, pılısını pırtısını Madrid'den de toplayıp İtalya'ya göç etti. Ve **Parma'da "Gelip Anibal, Alplerin Tepesinden İtalyan Ovalarına ilk kez Bakarken"** adlı yapıtıyla bir ikincilik ödülü kazandı.

Çok geçmeden **Vatikan'dan** bir mektup aldı. Goya'yı **Papa 14. Clement'in** tablosunu yapmaya dâvet ediyorlardı.

Goya, Papa'nın tablosunu yapayım derken bir rahibeye tutuldu ve rahibeyi kaçırmaya kalkınca da pa-

pazların gazabına çarpılıp içeri tıkıldı. Bir süre yattı içerde. Papazlar Goya'nın gerek gençliğini, gerek sanatçılığını göz önünde tutarak daha ileri gitmediler ve sonunda salıverdiler Goya'yı. Goya zindandan çıkınca arkasına bakmadan tekrar Saragos'a döndü. Saragos'ta bir kiliseyi dekore etti ve 29 yaşındayken de gencecik sarışın bir kız olan **Josefa Bayan** ile evlendi.

Artık kimse resimlerine burun kıvırmıyordu Goya'nın. Saragos'tan Madrid'e gittiği zaman da kendisini **San Fernando Kraliyet Akademisi**'ne üye olarak seçtiler. Kral 3. Charles, Goya'yı kabul eti ve Goya birden günün en ünlü portre ressamı haline geldi. 3. Charles'in sarayında soylularla içli dışlı zengin bir yaşam sürüyordu. Ancak hakkında da dedikodular almış yürümüştü. Portrelerini yaptırmak isteyen soylu bayanlara sarkıntılık ettiği, kadın modelleriyle bir punduna getirip mutlaka yattığı dilden dile dolaşıyordu.

Gerçekten de iki büyük tutkusu vardı Goya'nın; biri sanat, öteki de kadın. Derken bu dedikodular Kralın kulağına kadar gitti. Goya Kraliçeyle de ilişki kurmuştu. Ve 3. Charles Goya'yı saraydan kovdu sonunda.

Goya gözü kara bir sanatçıydı. Ne Papa dinliyordu ne Kral. Ya rahibe kaçırmaya kalkıyor zindana atılıyor, ya Kraliçeyle aşıkdaşlığa kalkıyor saraydan kovuluyordu.

Goya'ya kırk altı yaşındayken hafif bir felç geldi. Bir eli tutmuyordu. Kulakları da sağır olmuştu. Ama yine de resim yapma hırsından hiç bir şey eksilmemişti. Çizdiği **"Kaprisler"** dizisi o döneme aittir.

1795'lerde kırk dokuz yaşındayken **Düşes d'Albe** ile en büyük aşk serüvenini yaşadı. Düşesin çırılçıplak

yaptığı tabloları birer sanat incisi olarak müzelerdedir bugün

Yirmi çocuklu evlilik

Goya toplumsal konularla ilgilenmiş ve bu alanda kendinden sonra geleceklere öncülük etmiş bir ustadır. Özellikle **"Savaş Felâketleri"** adını taşıyan dizisi Goya'nın; papaları, kralları, düşesleri çok aşan açılardan da topluma bakmasını bildiğini kanıtlamaktadır. O nedenle de yaşadığı çevreye rağmen devrimci ressamların başında gelir Goya.

Karısı Josefa'dan yirmi çocuğu oldu Goya'nın. Bunlardan sadece bir oğlu kalabildi hayatta. Ötekilerin hepsi öldüler. 1812'de karısı Josefa da öldü. Ve Goya sağır kulakları, felçli eli ile kendisine pek ağır gelen bir ihtiyarlığın ortasında yapayalnız kaldı dünyada. İspanya'da bir deniz kıyısına çekildi. Artık sırf kendisi için resim yapıyordu. Evini tablolarla, halı koleksiyonlarıyla doldurmuştu. Yanına da yardımcı olarak **Lèocadia Weiss** adında iki çocuklu genç bir kadın almıştı. Lèocadia Weiss aslen **Bavyera**'lıydı. Kocası kendisini bırakıp gitmişti. O da hizmetçi yahut yardımcı adı altında Goya'nın yanına kapılanmıştı. Ama derinden derine tutulmuştu Goya'ya ve galiba Goya da ona...

Rahibe kaçırıp zindanlara düşmeyle başlayan aşk serüvenleri kraliçe ve düşeslerden de geçerek, yirmi çocuklu bir evlilikten sonra bir Alman hizmetçisiyle artık sona eriyordu.

Goya sekseninden sonra yeniden gezilere çıktı. Bu kez de **Lèocadia** ile **Bordaux**'ya yerleşti.

1828 yılının nisan başında yeni bir felç sağ tarafını tümden çökerti Goya'nın. **16 Nisan 1828** gecesi de korkunç acılar içinde can çekişerek öldü.

Son çıktığı geziler sırasında şöyle yazıyordu Goya:

— Artık son saatlerimin yaklaştığını duyuyorum. Hayatla aramızda kalan son iplik de nerdeyse koptu kopacak. Ölmekten korkmuyorum. Tek üzüntüm yarım yamalak ihtiraslarla yaşamış olmak. Oysa kadın ve resimle dopdolu, çok daha hırslı bir yaşamın olmasını ne kadar isterdim.

Goya ne kadına ne de resme bir türlü özlediği ölçüde doyamamıştı. Bundan yakınıyordu. Unutuyordu ki, hemen her sanatçı hep aynı doyumsuzluğun kırıklığıyla ayrılmıştı yeryüzünden...

Goya'nın sanatı

Goya bir peyzajist olarak çok başarılı, ama portrede bir dahi idi. Özellikle çizdiği kadın portreleri anlam bakımından az rastlanan bir yüceliktedir.

Goya portrelerinde fiziksel güzellikten yoksun olanların bu yönünü giysilerine özen göstererek dengeler; kadınları çizerken ise tam tersine giysileri, onların doğal güzelliklerini büsbütün ortaya çıkacak şekilde kullanır... Dikkat çeken özelliklerinden biridir bu Goya'nın.

Şayet Goya'nın adı kendi devrinde kadın ressamına çıkmışsa, bunun nedeni her çevreden, her sınıftan yığın yığın kadını çok yakından tanımış olmasıdır. Bunlardan bir kısmının güzelliği, bir kısmının zekâsı, bir kısmının edası, bir kısmının ılık tatlılığı ilgisini çekmiştir.

Goya'nın sanat yaşamında da çeşitli dönemler vardır. Başlangıçta bir hınzır alaycılık ağır basar yapıtlarında. Sonra hayatın fantezilerine doğru yönelir. Derken katı bir gerçekçiliğe verir kendini, insanlığın acılarını yansıtır tuvallerinde. Bütün bu dönemler kendi yaşamının da kesitlerini göstermektedir.

Goya çok hızlı yapardı tablolarını. Ve yapıtlarını da bindebir düzeltirdi. Gayet güçlü bir deseni, sağlam bir renk anlayışı ve özellikle bir kaç küçük fırça vuruşuyla derin bir anlam yaratma ustalığı vardı.

Türkiye'nin 18. yüzyılda bir **Goya'sı** olmadı; **17. yüzyılda** bir **Cervantes'i** olmadığı gibi...

Endüstri aşaması yapmaya özenirken düşün ve sanat düzeyindeki bütün bu karanlık boşlukları kolayca doldurma olanakları var mıdır?

Yoksa Rönesanstan geçmemiş ülke toplumlarının yapısal değişimleri; onları daha değişik açılara, değişik düzeylere götürerek mi bu boşlukların yarattığı düğmüklü komplekslerle, çirkin bir sonradan görmüşlüğü arıtacak?

Bunun dahi araştırısını yapma ortamlarından gerilerdeyiz şu sıralarda.

BAUDELAIRE : KISACIK YAŞAMINI MUTSUZLUK CEHENNEMİNDE TÜKETEN OZAN

Sanatçıların çektikleri acıları sanatçı olmadan anlamak zordur. Yılların tülbentlerinden süzüle süzüle gelmiş ünlerle ölümsüz yapıtların sahipleri, kimsenin kolay kolay anlayamayacağı nice çilelerin gergefini işleyerek yitirmişlerdir ömürlerini. Toplumun, basmaka-

lıplığın rahatlığı içindeki kesimleri, kendisini aşıp, ırgalayan her yaratıcıya önce olmadık zebanilikleri eder ve sonradan gelen yeni kuşakların saygısı öder başlangıçtaki bu nankörlükleri...

Bugün yeryüzündeki bütün kitapevlerinin vitrinlerini süsleyen en lüks baskılar üstünde adını majiskül harflerle gördüğümüz **Baudelaire,** kısacık yaşamını, kara bir mutsuzluğun cehenneminde tüketmiş bir ozandı.

Sağlıklı bir fiziği olmadığından mutsuzdu, şiirlerinin uğradığı sövgüye kadar varan eleştirilerden mutsuzdu, aradığı cevabı bulamayan aşklarından mutsuzdu...

Eleştirmenler en insafsız saldırıları yöneltiyorlardı kendisine ve şiirlerinin birer pislik yığını olduğunu söylüyorlardı. Gitgide çoğalan alacaklıları bir türlü peşini bırakmıyorlardı. Sadece bir melez kadın, **Jeanne Duval,** o da yarım ağızla azıcık oyalıyordu Baudelaire'i. Ve Baudelaire:

— Beynimdeki yaraları saran tek insan, diyordu onun için.

Değişik bir yaradılışın çarpık aynaları içindeydi Baudelaire ve bu çarpık aynaların derinliklerinden seyrediyordu hem kendisini, hem dünyayı...

Ozanın çocukluğu da, bugün problem çocuk denen türden bir çocukluk olmuştu. Dışa karşı kayıtsız bir boşvericilikte, her şeyin kolayına kaçan bir eğilimdeydi. Ciddiye aldığı hiç bir konu yoktu. İlk gençliğinde ise tüm bir sorumsuzluğun serseriliğine yuvarlanmıştı. Sorumluluk diye bir kavram yoktu bilincinde. Sadece yaşamak, yaşamak için yaşamak ve her şeyin tadını çıkarmak istiyordu. Hele para diye hiç bir ölçü

tanımıyordu. Eline ne geçerse oraya buraya savuruyor, kadınlara dağıtıp duruyordu paralarını. Hem de arzuladığı karşılıkları alamadan. Daha doğrusu kadınlar hiç bir ödeme yapmadan dolandırıyorlardı serseri Baudelaire'i...

Baudelaire'in kişiliğindeki temel dramlardan biri, küçükken annesinden gördüğü şefkati kadınlarda arayıp durmasıydı. Annesi ikinci kez evlendikten sonra Baudelaire, ruhsal bir yıkıntıya uğramıştı. Hafif eğlenceye düşkün, hoppa bir kadın olan annesi, ünlü bir katı asker olan Aupick ile evlenmiş; toplantılar, dâvetler, ziyafetler ortasında oğlunu unutup gitmişti. Aupick'in ise ne Buadelaire'in dramını, ne de onun serseriliklerini anlayışla karşılayacak bir hoşgörüsü vardı. Aupick'in gözünde Baudelarie bir hata, sefil bir sapıktı.

Neden ve neden sonra Baudelaire ölüm yatağına düştüğü zaman annesi tekrar döndü oğlunun yanına, ama artık iş işten geçmişti. Büyük ozanın ömrü içinde arayıp durduğu ana şefkatinin, yığılmış küller altından son dakikada çıkan birkaç kıvılcımı artık onu ısıtmıyordu.

Baudelaire felçli vücudu, tavana dikilmiş gözleri ve çarpılmış yarı açık ağzıyla belli belirsiz bir şeyler mırıldanarak çekip gitti dünyadan:

— Renkler soluyor, elim titriyor, uyumak istiyorum...

Takvim 1867 yılının 31 Ağustos'unu gösteriyordu.

Baudelaire'nin mahkûmiyeti

Baudelaire'in en büyük yapıtı **"Les Fleurs du Mal"**dir **"Şer Çiçekleri", "Kötülük Çiçekleri", "Bataklık**

Çiçekleri", "Hastalık Çiçekleri" diye çevirmeye çalıştılar bunu Türkçeye.... "Ufunet Çiçekleri", "Acının Çiçekleri", "Fenanın Çiçekleri" diyenler de oldu galiba...

Ve **Flaubert**'in **Madame Bovary**'si gibi, Baudela ire'in **"Çiçekleri"** de genel âdaba aykırı olduğu iddiasıyla mahkemeye verildi. Hem de Flaubert'in büyük bir gürültüyle beraat ettiği yıl...

Baudelaire'in şiir kitabı **25 Haziran 1857**'de yayınlanmıştı. Ozan şiirlerinin tepkiyle karşılanacağını az çok kestiriyordu. Ama **Lamartine**'in, **Gautier**'nin, **Rousseau**'nun, **Musset**'nin bazı sayfalarına karşı gösterilen hoşgörüyle, anlayışın kendisine de gösterileceğini umut ediyordu.

Ancak **Figaro** gazetesinde çıkan bir eleştiriyi okuyunca umudu kırıldı. Gazete savcıyı **göreve çağırıyordu. Eleştiri** adı altında sinsi bir gammazlığa yönelen eleştirici:

— Bazan insan M. Baudelaire'in akli dengesinden kuşkuya düşüyor. Bazan ise bu dengesizliği o kadar açık görünüyor ki, kuşku duymaya dahi hacet kalmıyor. Çokçası hep aynı sözcüklerin yeknesak tekrarı, hep aynı sapık fikrin işlenişi... Pislikle âdilik, irinle iğrençlik kolkola geziyor bu yâvelerin içinde... Bu kadar az sayfada bu kadar çok göğsün ısırıldığına, sakız gibi boyuna çiğnendiğine hiç bir kitapta rastlanmamıştır. Ve yine hiç bir kitapta rastlanmamıştır böylesine iblislerin, zebanîlerin, kadın-erkek organlarının ve haşeratın birbirine dolanıp yumaklaştığına. Bu kitap bütün aklî bozukluklarla, kalp çirkinliklerine açık bir hastahane sanki..." diyordu.

Bu eleştiri geniş tepkilere yol açtı. Bazı gazeteler **"Les Fleurs du Mal"**in güzel, sağlıklı, hârika bir yapıt olduğunu söylediler. **Victor Hugo:**

— **Siz sanat göğünü yeni bir ürpertiyle titrettiniz,** diye yazmaktan kendini alamadı.

Her yerde bu konu konuşuluyordu. Toplum ikiye bölünmüştü; Baudelaire'den yana olanlar, Baudelaire'e karşı olanlar...

Ne çare ki 17 **Temmuz 1857** de **Figaro**'nun iddialarını benimseyen bir sorgu yargıcı tarafından Baudelaire mahkemeye verildi.

Dâvâ 20 Ağustos'ta **Paris 6. Asliye Ceza Mahkemesi**'nde başladı. İddia makamında Flaubert'i mahkûm ettirmek için tepinip durmuş olan savcı **Pinard** vardı. Baudelaire bu savcıyı sonradan **"Fevkalâde sevimsiz bir kişiydi"** diye tanımlayacaktı.

Ama Pinard, büsbütün hödük görünmemek için usta bir dil kullanmaya çalışıyor:

— **Bir kitabın genel âdâba aykırı olduğu iddiasında bulunmak her zaman için nazik bir konu olmuştur,** diyordu.

Ve sözde jürinin ılımlı davranmasına eğilimli görünüyordu. Ama bu arada kendi görüşünde de direniyor Baudelaire'in mahkûm olmasının zorunluluğunu, aksi halde "yazarım" diye ortaya çıkan herkesin her şeyi yazmaya kalkacağını belirtiyordu. Ve kitaptan aldığı bâzı dizeleri okuyarak dinleyicilerin tanıklığına başvuruyordu:

— **Bunlar müstehçen, genel âdâba aykırı şeyler değil mi,** diye soruyordu.

Sonunda:

— **Baudelaire'i hoşgörüyle karşılayınız, yargılanması zor, değişik bir yaradılışı var kendisinin. Kitapçıları da bağışlayınız. Ama hiç değilse şiirlerden bir kısmını mutlaka mahkûm ediniz ve bunların ya-**

yınlanmasını yasaklayınız. Halkın tepkisini başka türlü önleyemezsiniz, dedi.

Baudelaire'i Gustave Chaix d'Est - Ange adında çok yetenekli genç bir avukat savunuyordu. Kendisine mahkemede Gautier'den, Musset'den, Lamartine'den, Rousseau'dan Alexandre Dumas'dan, Abbe Prèvost'dan v.s. parçalar okumasını öğütlemişlerdi.

Avukat bütün bu yazarlardan örnekler verdi mahkemede:

— **Bütün büyük yapıtlar, sayfalarında tutuşan ihtiraslarla yaşarlar. Ama ihtiras, aşırılık, kötülüktür, hastalıktır hattâ... Yazar yapıtında bu ihtirası yangınlaştırarak mesleğinin erişilmez bir örneğini vermiş ve bütün sanat eserlerindeki bu öze bir de büyük bir ders ekleyerek görevini yapmıştır,** dedi.

Yargıçlar avukatın kanısını paylaşmadılar. Baudelaire'i 300 frank para cezasına çarptırdılar ve bazı şiirlerini müstehçen diye damgalayarak yasakladılar. Buna karşılık ozan, dinsel ahlâka da karşı gelmek iddiasından beraat etti. Kendisinin sadece genel ahlâka karşı geldiği kabul edildi.

Bu mahkûmiyet Baudelaire'e karşı geniş bir sempati yarattı. Hugo kendisini kutluyor, hayranlıklarını belirtiyor. Gautier ise, yargıçlara atıp tutarak, kendilerini kısır beyinli, kültürsüz kişiler olmakla suçluyordu. Bir gazeteci ise yargıçlara çok daha ağır bir saldırıda bulundu. **"Namus yoksulu kişiler"** deyimini kullandı.

Baudelaire'in ise yüreğine çeki taşı gibi oturmuştu bu mahkûmiyet. Bir çok gün evinden dışarı bile çıkmadı. Kendisini görenler, iyice ezilip çökmüş olduğunu söylüyorlardı. Ve ondan sonra Gautier'nin deyimiyle, **"Bir kurdun bir ağacı kemirmesi gibi"** kendi kendini

yedi bitirdi. Mahkûmiyet kararını kaldırtmak için çok uğraştı ama başarıya ulaşamadı. Ve şiirleri müstehçen iddiasıyla mahkûm edilmiş bir ozan olarak öldü.

Bu şiirlerin beraat etmesi için yüz yıl beklemek gerekti tam. Ve **31 Mayıs 1949'da** Fransız Yargıtayı **1857'**deki kararı kaldırdı. Yargıtay üyeleri yüz yıl önceki mahkûmiyeti kaldırırken Baudelaire'in vaktiyle annesine söylediği bir sözü hatırlattılar birbirlerine:

— Bu kitap biliyorum ki, iyi yönleriyle de, kötü yönleriyle de yaşayacak... Byron'la Hugo'nun en güzel şiirleri yanında alacak bir gün yerini...

Ne yazık ki yüz yıl önceki meslekdaşları bunu görememiş ve boşuna çökertmişlerdi dillerinin en güzel şiirlerini vermiş olan büyük ozanlarını...

YAZARININ ÖLÜMÜNDEN 30 YIL SONRA YARGILANAN KİTAP : "Lady Chatterley'in Âşığı"

Avrupa ile Amerika'daki seks patlamasının nedenlerini sosyolojik, ekonomik, psikolojik yönlerinden incelemeler sürüp gidiyor. Ancak bu alanda hukuksal bir araştırı ve eleştiri pek yapılmadı. Seks konusunda yargı grafiği nasıl bir biçim gösteriyordu ve acaba hukukçular eski alışkanlıklarından sıyrılamadıkları için toplumun gerisinde kalarak bir anlamda kitle protestosu olan patlamalara olanak hazırlamıyorlar mıydı?

Örneğin İngiltere'yi ele alalım, İngiliz hukuku katı bir geleneksellikle bir çok evrensel sanat yapıtını müstehçen olarak suçlaya gelmiştir. Oysa işporta dökümtüsü, âdinin bayağısı pornografi yayınları İngiltere'de de salkım saçak her yeri kaplıyordu. Buna rağ-

men 1959'a kadar bir yazarın başının derde girmesi için kitabının müstehçen bulunması yeterliydi.

Neyse ki bu, katılığı da aşan kaba ölçü 1959'da yapılan bir değişiklikle biraz düzeltildi. Bir yapıtın müstehçen sayılması ancak onun sanat değerinden yoksun olmasına bağlanıyordu.

Londra parklarında apaçık sevişme özgürlüğü, cinsel sapıklıklara karşı geniş bir hoşgörü İngilizlerin özelliklerinden sayılırken, 1960'da roman dalının en ünlü adlarından olan **Lawrence'in "Lady Chatterley'in Âşıkı"** adlı yapıtı mahkemeye verilmişti.

Mahkeme çok büyük yankılar uyandırdı dünyada.

Lawrence'in kimliği

Bu davanın ayrıntıları üstünde durmadan Lawrence'in kim olduğu üstünde duralım önce.

Lawrence 1885'de **Eastwood**'da doğdu. Bir maden işçisinin oğluydu. Çocukluğu epey hareketli geçti. Düzenli bir eğitim yapamadı pek. Okuldan okula dolaşıp durdu. Sonunda da başardı bir ilkokul öğretmenliği brövesi almayı.

Lawrence 1930'da **Güney Fransa**'da ölmüştür. Bütün yazdıkları dokuz cilt halinde toplanmıştır. Bunların beş cildi roman, gerisi de şiirdir. Lawrence'in yapıtlarının hemen hepsi bütün dünya dillerine çevrildiği halde bir kısmı İngiltere'de yasaklanmıştı. Ve dışardaki sanat çevreleri, İngiltere'deki bu anlamsız yasağa karşı sert tepkiler gösteriyorlardı.

Lawrence **"Lady Chatterley'in Âşığı"** romanının önemli bir bölümünü **İsviçre**'de yazdı. Türkçeye de çev-

rilmiş olan bu roman geniş ününe ve kopardığı büyük gürültülere rağmen yazarın en güçlü yapıtı da değildir.

Lawrence burada savaşın çökerttiği bir aileyi anlatır. Savaştan evine dönen koca sakatlanmış, erkekliğini de yitirmiştir. Kadın ise hem çok güzel, hem çok dişidir. Yaşamın zevklerini çıkarmak arzusuyla doludur içi. Bu koşullar altında, bu durumdaki bir kadın için yasa dışı aşka yönelmek kaçınılmaz bir olaydır. Ve Lady Chatterley de bundan kaçınamaz.

Bu temada özel olarak skandal yaratacak bir yön yoktur. Günlük gazeteler buna benzer olayların yüzlercesini yayınlayıp durmaktadırlar. Lawrence yaşamın içindeki bir gerçeği su yüzüne çıkarmış ve sadece sevişme sahnelerini biraz daha ayrıntılı olarak geçirmişti sayfalara.

Yazarın ölümünden otuz yıl sonra 1960'da **Editions Penguin Books** tuttu yayınlandı **"Layd Chatterley'in Âşığı"**nı, 1959'daki yasa değişikliğinden sonra kimsenin Lawrence'in yapıtına bir şey diyemeyeceğini düşünmüştü kitapevi.

Roman yayınlanır yayınlanmaz—**200 bin adet basılmıştı**— hemen kovuşturma açıldı hakkında.

"Bu bir sanat şaheseridir"

Ve mahkeme de **20 Ekim 1960**'da **Londra'da** başladı. İddia makamında **Griffith Jones** vardı. Romanın savunmasını da başta **Gardiner** olmak üzere üç ünlü avukat almıştı üstüne.

Kamuoyu kovuşturmaya karşı geniş eleştirilere girişmiş, bunun İngiltere için bir yüz karası olduğunu söylüyordu.

Daha ilk oturumda avukat Gardiner, Lawrence'in romanının anıtsal bir sanat yapıtı olduğunu, yazarının çağın en büyük romancılarından sayıldığını, eserlerinin bütün dünyada okunduğunu ve bunlar hakkında şimdiye dek yüz etüd yayınlanmış olduğunu söyledi ve:

Önce şu "Pornografi" sözcüğünü bir yana bırakalım. Unutmayalım ki D.H. Lawrence gibi bir yazar söz konusudur ve karşımızda değeri yüz yıllar boyu sürüp gidecek büyük bir sanat eseri bulunmaktadır, dedi.

Arkasından savunmanın istediği bilirkişilerin dinlenmesine sıra geldi. Kimler yoktu ki bilirkişilerin arasında; bilginler, yazarlar, kadınlar, erkekler, papazlar v.s.

Altmışı aşıyordu bilirkişilerin sayısı. Bunlardan yarısı sadece dinlemekle yetindi mahkemeyi.

Bütün bilirkişiler hep aynı şeyi söylüyorlardı:

— Bu roman bir sanat şaheseridir ve asla müstehçen sayılamaz.

İddia makamı da ister istemez bu genel kanıya katılmak zorunda kaldı:

— Wollwich başpapazı bile bu kitabın terbiyevî olduğunu söyledi, dedi. **Bu konuda görüşünü açıklayan bayanlardan biri de cinsel ilişkilerin bu romanda kutsal bir düzeye eriştiğini belirtti.**

Dinleyiciler gülmeye başlamışlardı.

Savcı öksürdü ve sözlerini daha bir ustaca toparlamaya çalıştı:

— Millî kültürümüzün büyük otoritelerini dinlediniz. Ama şunu söylemek görevimdir ki, karar verme yetkisi onlarda değil, siz saygıdeğer yargıçtadır.

Yargıç jüri üyelerinden, mahkeme salonlarından birine kapanıp romanı okumalarını istedi.

Jüri, romanı okuyup geri dönünce yargıç sordu:

— Penguin Books yayınevini böyle bir kitabı yayınladığı için suçlu mu buluyorsunuz, yoksa masum mu?

Jüri başkanı,

— Masum buluyoruz, dedi.

Dinleyiciler alkışladılar cevabı.

Evlilikte fizikî ilişkilerin önemi

Gerçekten de **"Lady Chatterley'in Âşığı"** romanında müstehçen sayılacak bir zorlama ve abartma yoktur. Lawrence evlilikte fiziki ilişkilerinin önemini açıklamaya çalışmaktadır. Günümüzde de boşanmaların nedenleri araştırılırken sık sık bu sorun hemen ön plâna çıkıyor. Lawrence çok daha önceden parmak basmış bu noktaya ve çok kişilerin sinsi bir riyakârlıkla gizlemeye çalıştığı bir gerçeği kamuoyunun gözleri önüne sererek bir tabuyu yıkmaya, insanlığa acı çektiren bazı terslikleri arı yürekle açığa vurmaya çalışmış. Kaldı ki bunu bir de sağlam bir roman estetiği içinde yapmış.

Madame Bovary yazarını suçla, **Baudelaire**'i suçla, **Lawrence**'i suçla...

Aradan yıllar geçince de anlaşılsın ki, bu sanatçılar insanlığın kuşaklar boyu övüneceği büyük dehâlarmış. Riyakârlıkların perdelerini yırtıyor, aşk ilişkilerini bütün boyutlarıyla inceliyor, eşsiz bir anlatım güzelliği içinde kadınla erkeği, yâni **"İnsan"**ı insanlığa armağan ediyorlarmış...

Gerçekte sanatçılarla, düşünürlerin yargıcı; ölümlü kişiler değil, ölümsüz zamandır.

Ne çare ki, zamanın yargısı bazan çok gecikiyor ve sanatçılarla düşünürlerin de çektikleri yanlarına kâr kalıyor...

SİBİRYA'DAKİ SÜRGÜNLERİN MELEĞİ PAULINE GUEBLE

Bu yazı dizisinin başında **Alexandre Dumas Fils'in "Kamelyalı Kadın"**ından söz etmiş ve bu romana konu olan olayın gerçek yönünü açıklamıştık

Bu gün de **Alexandre Dumas Père'**in romanlarından biri üstüne eğilelim. Baba Alexandre Dumas'ın **"Silâh Ustası"** adlı yapıtındaki serüvenler gerçekten yaşanmıştır. Büyük bir aşk tutkusunu ve insanoğlundaki sevme gücünün ne ölçülere kadar varabileceğini anlatan bu romanın kahramanlarının gerçekte kimler olduklarını açıklamaya çalışalım.

Alexandre Dumas Père'in güzelliğini öve öve bitiremediği **Pauline Guèble,** 9 Haziran 1800'de **Lorraine'de** bir şatoda doğmuştu. Babası **Napoleon'un** deniz kuvvetlerine bağlı bir subaydı. Annesi ise sapına kadar kıralcılığı savunan bir terzi...

Pauline de on sekiz yaşına basınca Paris'teki ünlü terzihanelerden birine girip çalışmaya başladı. Hem güzelliği, hem yetenekleri patronlarının dikkatini çekmişti. Kendisine firmanın Moskova'da açtığı şubede yönetici olarak çalışmasını önerdiler. Paris neresiydi, Moskova neresi... Ama Pauline kabul etti teklifi, sırtında gri renkte bir kalın palto, yanında küçücük köpeği 1823 eylülünde Rouen'den vapurla yola çıktı.

Deniz yolculuğu bir hayli zorlu geçti ama Moskova'ya vardığında beklenmedik bir sürprizle karşılaştı; ortalık güllük gülistanlık, hava ılık, gök pembe bir aydınlıktaydı.

Hemen ertesi gün yeni açılmış olan şirin bir Fransız butiğinde işe başladı. Ve Moskovalı erkeklerin gözleri birden bu çok güzel, genç Fransız kızına doğru yöneldi.

Ve bir sabah, sarışın uzun boylu bir delikanlı mağazanın kapısını itti ve kasketini avuçları içinde evirip çevirerek, gözleri yerde, kendini tanıttı:

— **Adım İvan Aleksandroviç Annenkov.**

Pauline kahkahasını tutamadı. Sonra da Fransız kızlarının o rahat dalgacılığıyla:

— **Önce şu kasketinizi giyin kuzum,** dedi.

Ve öğrendi ki karşısındaki delikanlı Çarın Hassa Süvari Birliğinde teğmendir ve Rusya'nın eski, soylu, zengin bir ailesinin oğludur.

Bir ay boyunca gençliklerinin bütün coşkusuyla her gün buluştular. İvan, derin bir içtenlikle Pauline'e aşkını anlatıyor:

— **Senden başkasıyla asla evlenemem,** diyordu.

Kızın bir dediğini iki etmiyor, ona çiçekler, zevkli armağanlar alıyordu.

Derken birden değişti İvan. Yüzü karardı, bakışları dalgınlaştı, hareketleri durgunlaştı...

Çok geçmeden Pauline öğrendi ki sevgilisi Monarşiye karşı Cumhuriyetçi bir örgütün içindedir ve Çar'ı devirmek isteyenlerin arasındadır. Kız yalvarıp yakardı İvan'a:

— **Ne olur vazgeç bu tehlikeli oyunlardan,** diye.

İvan:

— **Artık çok geç,** dedi. **Geri dönersem öldürürler beni.**

Gerçekte ise İvan için zaten artık kurtuluş yoktu. Çar polisi İvan'ın eylemlerini uzun süredir izliyordu. Nitekim onbeş gün sonra da tutukladılar kendisini. Mahkeme monarşiye karşı olanlara durmadan idam cezası veriyordu. İvan, Saint-Petersbourg zindanlarının korkunç hücrelerinde bir hayli yattıktan sonra Sibirya'ya sürüldü. Bu sırada Pauline sağa sola koşuyor, İvan'ı kurtarmak için ipini çekmediği kapı kalmıyordu.

Birkaç kez de İvan'ın annesine gitmişti. Hamileydi, doğum yapmak üzereydi. Durumu sıkıştı. Ama kadın gayet katı davranıyor, hiç bir yardım yapamayacağını söylüyor:

— **Oğlumla da artık ilgilenmeyin,** diyordu.

Ancak onbeş gün sonra Pauline'in bir kız çocuğu dünyaya getirdiğini öğrenince kadının katılığı biraz yumuşamış, kıza altı yüz ruble yollamıştı.

Pauline iyileşir iyileşmez Moskova'dan doğru Sain-Petersbourg'a gitti. Bir yolunu yordamını bulup İvan'a üstünde şu cümle yazılı bir küçük haç gönderdi:

— **Ben de seninle Sibirya'ya kadar geleceğim.**

Bu arada bir gardiyanı da duygulandırarak razı etti kendisini, İvan'la beş dakikacık konuşmaya. İvan'ın gözleri bozulmuştu. Kızı görüp tanıyamamıştı bile. Kız onun böyle kendisine görmeden bakmasına dayanamayarak bağırmaya başlamıştı:

— **İvan, bak ben geldim. Senin Pauline'in... Seviyorum seni.**

İvan kıpırdamadan öyle duruyordu.

Kız hıçkırıklar içinde kendini kaybedince, babacan bir gardiyan omuzuna dokundu:

— **Ağlama yavrum,** dedi. **Şuurunu kaybettiğini söylüyorlar çocuğun.**

Pauline pek inanmadı bu sözlere. Sağdan soldan aldığı borçları önüne gelene dağıtarak İvan'ı kurtarmanın yolunu aramaya devam etti. Kendisine para verenlerden birisi de **Grisier** diye bir adamdı. İlerde Alexandre Dumas'nın Rusya yolculuğundan sonra yazacağı romanda "Silâh Ustası" işte bu Grisier olacaktı.

9 Aralık 1826'da Pauline'i sevgilisinin yattığı cezaevinde korkunç bir haber bekliyordu. İvan o gece kendini asarak intihar etmeye kalkmıştı. Kız cebindeki bütün parayı bir gardiyana vererek İvan'ı mutlaka görmek için yalvar yakar oldu ve İvan'la karşı karşıya geldiği zaman da gencin boynuna sarılıp başını omuzuna bıraktı. Hem:

— **Ah sevgilim, bir şeyin yok değil mi? İyisin değil mi,** diye boyuna tekrarlıyor hem de gözlerinden sicim gibi yaşlar iniyordu.

Bu tablo karşısında heyecanlanan bir polis görevlisi, Pauline'e:

— **Söz veriyorum size elimden gelen her yardımı yapacağım. Yarın tekrar bekliyorum burada,** dedi.

Pauline ertesi gün cezaevine tekrar gittiği zaman İvan'ın o sabah Sibirya'ya doğru yola çıkarılmış olduğunu öğrendi. Dişlerini sıktı:

— **Öldüreceğim kendimi** dedi.

Nehre doğru indi. Su güneşin altında masmavi uzanıyor ve ince bir buz tabakasıyla kaplıymış gibi görünüyordu. O an İvan'a verdiği sözü hatırladı:

— **Ben de seninle Sibirya'ya kadar geleceğim.**

Ölmeye hakkı yoktu. Gidecekti Sibirya'ya ve sev-

diği adamın acılarını paylaşarak ona yardımcı olmaya çalışacaktı.

Hemen bu korkunç yolculuk için gerekli hazırlıklara girişti. İvan'ın soyadını taşımamasına rağmen **Prens Lobanoff, Çar I. Nicolas'**dan Pauline'i kabul etmesi için bir olanak sağladı. İmparator gayet soğuk karşıladı kadını ve:

— **Ne istiyorsun benden,** diye sordu.

Pauline'in yanaklarından iki damla yuvarlandı.

— **Haşmetmeaplarından İvan Annenkov'la sürgüne gitmem için müsaade buyurmalarını rica ediyorum.**

Çarın kaşları çatıldı:

— **Siz bir yabancısınız. Dayanamazsınız oralarda yaşamaya.**

— **Biliyorum Sayın İmparator hazretleri. Ama her şeye razıyım ben.**

Ve yavaşça sildi gözyaşlarını.

İmparatorun izni çok gecikmedi. Ancak Pauline'in Sibirya'ya varır varmaz İvan ile evlenmesi şart koşuluyordu. Ayrıca Çar mahkûmların eşlerine usulen verilmekte olan 3000 rubleyi de göndermişti Pauline'e.

Sibirya

Dumas kitabında Pauline'in Sibirya yolculuğunu uzun uzun anlatır. Kız 23 Aralık 1827'de iki hizmetçi ve bir yığın eşya ile çıkmış yola. Paralarını saç topuzunun içine saklamış. Kar, kış, kıyamet, don, soğuk demeyip binlerce kilometre gitmiş. Onsekiz gün sonra İrkoutsk'a varmış. Berbat bir havada, 28 şubatta ayrılmış buradan. Mart başında da Çin hududunun yanında

İvan'ın sürüldüğü Çita'ya gelmiş. Kamp çevresinde yirmi ev varmış. Kocalarını bırakmayan beş kadın daha önceden geldikleri için, hemen karşılamışlar Pauline'i.

Pauline bir an önce İvan'ı görmek arzusuyla kampın komutanına koşmuş. Komutan, Lèparsky adında saçı bıyığı birbirine karışmış bir adammış. Pauline'e kampın kurallarını anlatmış. Kadınlar kocalarını ancak sabahları zincire vurulmuş işe götürülürlerken görebilirler. Ve erkeklerinin inleyip sızlanmalarına, zaman zaman delilik işaretleri göstermelerine kayıtsız kalmak zorundadırlar.

Pauline ilk kez korkunç sahneyi yaşayıp da, mahkûmların iki büklüm zincirlerini sürüklemeye çalıştıklarını görünce bir çığlık atıp bayılmış.

Sonunda karşılaşmışlar İvan'la, İvan zincirlerini unutup kıza koşmak istemiş. Yere yıkılmış. Kalkmış ayağa, sendelemiş. Pauline de ona koşmuş ve sarılmışlar birbirlerine. İvan sayıklar gibi:

— **Tanrım inanamıyorum, inanamıyorum,** diyormuş.

4 nisanda evlenmişler. Komutan Lèparsky o gün kamp kurallarını bir yana itip genç evlilerin iki saat başbaşa kalmalarına izin vermiş.

Bundan sonra Pauline, kocasının çektiği işkenceleri hafifletmek için çırpınıp durmuş. Her sabah onunla birlikte işe giderek komutanın izin verdiği uzaklıktan İvan'a bakıyor, ona güç veriyor, eğlenceli şarkılar söylüyormuş.

İvan:

— **Burası bir cehennem karıcığım,** diye göğüs geçirdikçe Fransız kızı:

— İnsan seviştiği zaman cehennem bile cennet olur, yeneceğiz bütün bunları, diyormuş.

Değişen komutan

Yavaş yavaş Sibirya'daki kampta bir değişme oluyordu. Parmak kadar bir Fransız kızı bu zulüm bölgesine yeni bir hava getirmişti. Komutan Lèparsky anı defterine şunları yazıyordu:

— Bir gün cezaya çarpılırsam bile ziyan yok. Bu kadın benim hem gözlerimi, hem yüreğimi açtı. Bir gün buradaki insanlara yaptığım şeylerden utanacağım korkusu düştü içime. Artık mahkûmları zincire vurmayacağım.

Komutan ayrıca karıları kampa gelmiş mahkûmların eşleriyle birkaç saat başbaşa kalmalarına da ses çıkarmıyordu. Bunun da sonucu şu oldu: Kampa bir ebe bulmak gerekti.

1830'da Çita mahkûmları Petrovsk'a nakledildiler. Kadınların arabaya binme hakları vardı. Erkekler yüzlerce kilometreyi hasta bacaklarını sürükleyerek yürüdüler.

1838'de İvanla karısı ve çocukları İrkoutsk yakınlarında bir köye yerleştiler. On yıl sonra da Tobolska'a geldiler. İvan resmî bir göreve atanmıştı burada. Ama henüz sürgün cezası tümden affedilmiş değildi.

1856'da bütün suçlulara af çıktı. Annankov'lar da o zamana kadar dünyaya gelmiş olan altı çocuklarıyla **Nijni - Novgorod**'a yerleştiler.

Yaşamları tekrar olağan düzene döndü. İvan yeniden yüksek tabakaya kabul edildi. Pauline de eski mesleğine başladı. Akşamları dostlarına misafirliğe gidi-

yorlardı. Bir akşam şişman göbekli, hikâyeler anlatan bir adamla karşılaştılar böyle bir dost evinde. Adamın adı Alexandre Dumas idi. Bu yaşanmış serüvenler **"Silah Ustası"** kitabında romanlaştı.

Pauline 16 Eylül 1876'da sevimli bir büyük anne olarak öldü. Son dakikalarında kocasından ayak bileklerini göstermesini istedi ve bileklerin üstünde yılların silemediği zincir izlerini okşayarak:

— **Bizim aşkımız böylesine bir aşktı değil mi,** dedi.

Ve sonsuz uykusuna daldı. Dudaklarında hâlâ mutlu bir gülücük vardı.

İki yıl sonra da İvan öldü. Kendisini bir iskemlenin üstünde, iki eli ayak bileklerindeki zincir izlerinin üstünde, öyle kalakalmış buldular. Pauline gibi o da aynı izleri okşayarak ölmüştü. Onun da ağzında mutlu bir gülücük vardı.

GULLIVER YAZARININ AŞK SERÜVENLERİ

1711'de **Jonathan Swift, "Gulliver'in Gezileri"** adlı ünlü kitabını yazmaya başlarken şöyle diyordu:

— **İngiltere'yi kokuşturan Whigs'leri** (O tarihte İngiltere'de saraya karşı olan parti. Öteki parti **Toreis**'lerdi.) **zararlı hayvanlar gibi tümden yok etmek istiyorum.**

Çalışmaları bir parça ilerleyince de bu açıklamasını şöyle tamamlamıştı:

— **Hayatım boyunca hainliğe, gaddarlığa, yalana karşı savaşmaya uğraştım. Sanırsam yarattığım Gulliver, ülkemde huzurun sağlanmasını hem benden**

çok daha kolay, hem de çok daha etken bir biçimde başaracak.

Swift'e yapıtının kahramanı hakkında ne düşündüğünü sordukları zaman da şöyle demişti:

— Gulliver mi, o benim tam gerçek kişiliğim...

Dostlarından biri yazarın her şeyin minicik olduğu hârika bir cüceler ülkesi kurmasına çok şaşmış, bunun nedenini sormuştu.

Swift:

— Size karşı çıkan düşmanı yenme şansı, onların dünyalarını ufalttığınız zaman daha da artar, demişti.

Ve ölümünden önce Gulliver'in serüvenlerini anımsayarak içini çekmişti:

— Şayet bilseydim insanı yok edecek şekilde yaratırdım Gulliver'i. Böylece kötülüğü de yok etmiş olurdu.

Gulliver, önce İngiliz toplumunun bir yergisi, sonra da bütünüyle o çağın insanlığına karşı acı ve alaylı bir eleştiridir.

Olağanüstü bir yaratık olan Gulliver, bir gün cüceler ülkesi olan **Lilliput**'a çıkar. Sonra da devler ülkesi olan **Brobdingnac**'a gelir. Bu ülkede kişiler daima gaddarlık eden yontulmamış canavarlardır, durmadan ortalığı karıştırmakta, durmadan kötülük yapmaktadırlar. Aklı başında tek canlı sadece attır burada.

Swift'in hayatı

Jonathan Swift **30 Kasım 1667**'de **Dublin**'de doğdu. Babası küçükken ölmüş, kendisine de hiç bir miras bırakmamıştı. Annesi ise, hoppa, hafif bir kadındı. Kocasının ölümünden sonra evi barkı bırakıp, doğru

Londra'da aldı soluğu. Jonathan amcalarının eline kaldı. Amcalar ise, o yaşta yeni yeni konuşmaya başlayan bir çocukla uğraşacak yapıda kişiler değillerdi. Daha beş yaşına basmadan olur olmaz nedenlerle dövüp durmaya başladılar Swift'i. Durmadan dayak yiyerek büyüdü Swift.

Yirmi yaşında **İrlanda**'dan İngiltere'ye geldi ve **Sir William Temple**'ın yanına sekreter olarak girdi. İlk şiirlerini de onun yanında yazmaya başladı.

1694'de yeniden İrlanda'ya döndü ve hiç de dinsel konulara eğilimi olmadığı halde, Anglikan kilisesine kapılanmak zorunda kaldı. Yazar hayatının bu dönemini şöyle anlatıyor:

— Katiyen hoşuma gitmeyen bir işe koştular beni. Yavaş yavaş bütün bunlara alışacağımı söyleyip duruyor papazlar.

Sonunda canına tak etti din adamı olmak:

— **Bu kadar papazlık yeter de artar,** diye tüydü kilise dünyasından.

Tekrar eski koruyucusu Sir William Temple'ı buldu. Sir William gençleri yetiştirmeye meraklı bir zengindi. Bu kez de, **Esther Johnson** diye on beş yaşlarında bir kızı almıştı koruyucu kanatları altına. Swift'e:

— **Bu kızın eğitmeni olacaksın,** dedi.

Swift de öylesine başarılı bir eğitmen oldu ki, sonunda Esther kör kütük tutuldu öğretmenine. On altısına bastığı yıl, birlikte balık avlarlarken, Swift'in yanına sokuldu, genç yazarın iki elini de tutarak, gözleri önünde:

— **Sizi seviyorum,** dedi.

Swift kızı kollarının arasına almış:

— **Kulaklarıma inanamıyorum, inanamıyorum kulaklarıma, öylesine hârika bir düş ki bu,** diye kekeliyordu.

William Temple'in ölümünden sonra, Esther aniden bir mektup yazdı Swift'e:

— **Şu anda beni koruyacak sizden başka kimsem kalmadı. Biliyorum ki, kabul edeceksiniz bunu. Çünkü sizi seviyorum, siz de seviyorsunuz. Çünkü ikimizin dışında dünya zaten yok.**

Swift o gece cevap gönderdi mektuba:

— **Beni ilk gördüğünüz küçük bahçeye inmeniz yeter herşeye. Bütün gece sizi bekleyeceğim.**

Esther pelerinine sarındığı gibi fırladı dışarıya. Gecenin içinde bir gölge gördü:

— **Siz misiniz Jonathan?**

— **Benim Esther.**

Ve ilk karşılaştıkları küçük parkta, birbirine karışmış bir tek gölge kalıverdi.

İkilem

Sir William ölmeden önce Swift'e yine bakmakta olduğu ikinci bir kızla da ilgilenme görevini vermişti. Bu ikinci kızın adı da Miss **Hestervan Homring**'di. Kökeni Hollandalıydı. Hester van Homring, sarışın, zeki çok güzel bir kızdı. Ama hasta denecek ölçüde kıskançtı. Tabiî o da Swift'e âşık oldu ve aşkını açıklarken:

— **Sizi hiç kimseyle paylaşmayı kabul etmem, siz benimsiniz,** dedi.

Jonathan nasıl içinden çıkılmaz bir duruma düştüğünü hemen gördü. Kızların her ikisini de seviyordu, her birine de yalnız onu sevdiğini, onunla evleneceğini söylüyordu.

Esther, Swift'in Miss Homring'le de sık sık buluştuğunu bildiği halde, sesini çıkarmıyor, sevgilisinin vaadleriyle avunuyordu. Bir kez:

— **Tümden bana ait olmadığınızı biliyorum ama, gene de inanıyorum size,** dedi.

Gizli evlilik

Miss Homring'in ise böyle bir uysallık gösterdiği yoktu. Esther hakkında olmadık şeyler uyduruyor, yerin dibine batırıyordu kızı. Esther bir uşakla aldatıyordu Swift'i. Kendisi gözleriyle ahırda görmüştü bunu.

Swift için ise durum gitgide ciddileşmişti. Bir karara varması gerekiyordu.

Bir akşam Esther'e:

— **Sizinle evlenmeye karar verdim,** dedi, **ama bir şartım var. Bunu hiç kimse bilmeyecek...**

Esther burkulmuştu:

— **Evlilik resmî bir birleşmedir,** dedi, **kimden niye saklayacağız bunu?**

Swift'in cevabı kesindi:

— **Bana hiçbir şey sormadan bunu kabul etmeniz gerek.**

Kız zaten büyülenmiş durumdaydı. Swift ne derse gözleri kapalı hemen yapmaya hazırdı. Bu isteğe de uydu... Bir ara niye kimsenin duymasını istemiyor bu evliliği ki, diye düşündü. Sonra cevabını yine kendi verdi, herhalde Miss Homring'i kırmamak için...

Aslında Jonathan işi iyi hesap edememişti. Bir hafta sonra Homring öğrendi haberi ve deliye döndü. Önce herkesin içinde Swift'e ağır hakaretler etti, sonra da Esther'in penceresi altında:

— **Hırsız, yalancı,** diye bağırdı çağırdı.

Gerçekte Miss Homring kendini göstermek istediği kadar, kötü, şirret, bir insan değildi. Öfkesi geçince Swift'ten de, Esther'den de özür diledi. Ve çektiği üzüntüye de dayanamayarak 1723'de öldü. Son yazdığı satırlar şunlar olmuştu:

— Duyduğum aşk öylesine beni yiyip bitiriyor ki aklımı kaybediyorum.

Swift Esther'i **"Stella"**da, Homring'i de **"Vanessa"**da ölümsüzleştirdi.

Stella yani Esther de Homring'den beş yıl sonra öldü. O da anı defterine son olarak şu sözleri yazmıştı:

— Aynı zamanda hem mutlu, hem mutsuz oldum.

Jonathan Swift'in daha başka aşkları da oldu. Örneğin turnelere çıkarak **Shakespeare** oynayan o çıtır pıtır **Rabecca**'yı çok sevdi. Kendisiyle de uzun bir yolculuğa çıkarak İngiltere'yi baştan başa gezdi.

Esther de hazmedememişti bu ilişkiyi. Swift'e sitem edip duruyordu. Swift:

— **Anlayamazsın onunla aramızda ne olduğunu,** dedi ve sustu.

Karısı ısrar ettikçe etti aralarında ne olduğunu öğrenmek için.

Swift:

— Peki söyleyeyim, dedi, **Shakespeare var, anladın mı?**

Gulliver'in yazarı, yarattığı kahraman gibi kendine özgü bir kişiydi.

Fikirlerini savunmak için sonuna kadar savaşır, toplumdan nefret eder, bütün insanları hasta ve kötü niyetli olarak görürdü. Buna karşılık da kadınlara aşırı

bir duygusallıkla bağlanır, içindeki bütün ateşi onlarla paylaşırdı.

— **Bunca hayâl kırıklıkları ve acılarla buz gibi olan hayatımı sadece kadınlar ısıttı,** demişti.

Esther'in ölümünden sonra **Dublin**'deki manastırlardan birinde eski sevgililerinden birini gidip buldu. Birlikte gençliklerinin ve aşklarının anılarını tazeleyerek karşılıklı birbirlerini avutmaya çalıştılar.

Swift, her yıl sonunda **Saint - Patrick** kilisesinde bulunan Esther'in mezarını ziyarete gider ve diz çöküp:

— **Sevgili karıcığım, neden beni bu kadar çabuk bıraktın... Bir an önce sana kavuşup yanında ısınmayı o kadar çok istiyorum ki... Birbirimize söyleyecek ne kadar çok şeyimiz birikti öyle değil mi,** diye kendi kendine konuşur ve kimseye göstermeden ağlardı.

Kendisi de 1745 ekiminde öldü ve isteği üzerine karısı Esther'in yanına gömüldü.

MÜZİSYEN OLMAK İSTERKEN ROMANCI OLAN KADIN

Yaşı kırkın üstünde olanlar, görmüşlerse hâlâ anımsarlar **"Büyük Otel"** filmini. **Greta Garbo, Joan Crawford, Lionel Barrymone** oynuyorlardı. Romanının ise bilmiyoruz bugün kaçıncı baskısı satılmaktadır.

Kitabın yazarı Viyana orkestralarında arp çalarak geçinmeye uğraşan, sarışın, zayıf bünyeli güzel bir kadındı: **Vicki Baum.** Yıllar sonra kendisine:

— **Dünyada en çok neyi seviyorsunuz** diye sordukları zaman:

— **Bahçemle evimi,** demişti.

Her gün bahçesine çıkar, çiçeklerini sular, hatta okşardı onları.

— **Çiçeklerimin benimle konuştuklarını duyuyorum,** derdi. **Kokuları tâ odama kadar gelir, yeni bir günün doğduğunu, doğanın cıvıltılı bir şarkıya başladığını haber verirler bana...**

Evi kuş yuvası gibiydi. Vicki'nin varlığıyla eşyanın üstüne neşeli bir canlılık dökülürdü. Bir yaşam sevincini peşinden sürükleyerek dolaşırdı odaların içinde. Hizmetçileri bile bir mutluluk duyardı onun yanında.

Ama bütün bunlara rağmen Vicki Baum'un iç benliğindeki kuytularda, kimsenin göremediği büyük hayal kırıklıklarının derin izleri vardı.

Duygulu, ince, eli açık bir kadındı Vicki. Dostlarının üzüntülerini dert edinir; kendisine karşı en küçük bir zıt düşmeye dahi tahammül edemezdi.

— **Bütün dünya mutlu olsun isterim; insan ancak bütün insanlığın paylaştığı bir mutluluktan payını aldığı ölçüde erişir aradığı mutluluğa.**

Hayat öyküsü

Çocukluğu oldukça acı ve sıkıntılı geçmişti. On dört yaşındayken **Viyana**'da bulunuyordu. O tarihlerde havası müzikle örülmüş, sanatçılarla dolu bir kentti Viyana. Vicki de bu ortam içinde daha küçücükken kendini arp çalmaya vermişti. Ne çare ki geceleri arp sesinden kiracılar rahatsız oluyorlardı. Vicki de çaresiz geceleri oturup yazı yazarak vakit geçiriyordu. On dört yaşındaydı ve yaşamak istediği hayatın hikâyesini yazıyordu. Kimin aklına gelirdi ki, o karalamalar sonra-

dan **"Büyük Otel"** romanının ilk müsveddeleri olacak ve **1931**'lerde bütün dünya dillerine çevrilecek...

Hattâ kendisi bile:

— **Yazar olmak için değil, kendimi avutmak için yazıyorum,** demişti. **Tıpkı sevmek, şarkı söylemek, oynamak gibi bir şey bu.**

Ufacık tefecik sarışın bir kızcağızdı. Bünyesi o kadar güçlü değildi. Yorulunca elleri arp'ın telleri üstünde katılır kalır ve parmaklarına giren krampın acısıyla hıçkırıklarını tutmaya çalışırdı. Bu gizli hıçkırıklar kara bir umutsuzlukla ezip bitirirdi kızı. Ayrıca ciğerleri de pek sağlıklı değildi.

Ancak yine de arp'a karşı eğilimi çabucak dikkati çekmişti. Ünlü kompozitörlerden biri kendisini dâvet etmiş, arpını dinlemişti. Sonra da:

— **Duyarlılığınız sizi büyük bir müzikçi yapacak, inanın,** demişti.

O gece genç kız çok geç döndü eve. Kompozitörün kendisine verdiği umudun tadını caddeler boyu tek başına dolaşarak doya doya içti, sindirdi içine.

Nereye gitse, çelimsiz güzelliği, neşeli duygusallığı, aydınlık bakışlarıyla bütün yakışıklı delikanlıların dikkatini çekiyordu. Bir müzik sesi, yahut bir sanat konuşması duyar duymaz, gözleri parıldıyor, yerinde duramayarak hemen oraya yöneliyordu. Ve gece, o gün duyduklarını, gördüklerini döküp duruyordu kâğıtların üstüne.

Gençlerin bulunduğu yerler de ayrıca heyecanlandırıyordu kendisini. Bir gün herkesin pek övdüğü Viyana'lı bir gazeteci, **Max Prels**'le karşılaştı. Gazeteci, uzun boylu, kibar, yakışıklı bir erkekti. Uzun saçları,

uzun favorileri ve yakıcı bakışlarıyla Vicki Baum'un başını döndürdü. Vicki, gazeteciyi görür görmez:

— **Ah tıpkı Frédérick Chopin,** demişti.

Bu kadarı da yetmişti hayâllerinin çalışmasına. Bütün içtenliğiyle sevdi Max Prels'i ve ilk kez de kendisi açıkladı ona âşık olduğunu.

Evlendiler. Mutlu bir evlilik sürdüreceklerini sanıyorlardı. Ne yazık ki, Max gerçekte tembelin biriydi, çalışmaktan nefret ediyordu. Kendisine yığınla para getirecek yazılar teklif ediliyordu. O ise, bunları yazmayı kaytarıyor ve tembelliğine bir kaçamak noktası bulmak için de:

— **Ne diye bu saçmalıklarla uğraşayım, oturup koca bir roman yazacağım,** diyordu.

O romanı hiç bir zaman yazmadı. Oysa bir yandan da para kazanmak gerekiyordu. Ikına sıkına yine döndü gazete yazılarına. İki konuyu zor belâ bitirdi. Üçüncü konuyu bir türlü bulamıyordu. Sonunda:

— **E be** dedi, **yazmayacağım işte, ne olacak yâni...**

Vicki kocasına yardım etmeye çalışıyordu. Bir gün kendi yazdığı bir konuyu gösterdi ona. Max:

— **Yahu bu bir hârika,** dedi. **Daha yazsana bana şunlardan sen.**

Ve karısının yazdığı yazıları kendi imzasını basıp basıp gazeteye götürmeye başladı. Bu arada Vicki Baum, kocasının bir gün yazacağını söyleyip durduğu romana da başladı. Adını da **"Sanatçıların Giriş Kapısı"** koymuştu.

Ama bütün bunları hep kocasına yardım olsun diye yapıyordu. Onun asıl tutkusu müzikti. Kocasının adıyla çıkan yazılarıyla müzik arasında bir seçme yapmaya kalktığı zamanlar:

— **Elbette ki, benim asıl işim müzik. Büyük bir arp virtüozu olacağım,** diyordu.

Sıcak bir aşk ve anlaşmayla başlayan evlilik gölgelenmeye başlamıştı. Max Prels, çalışma yerine toplantılarda, barlarda gösterişli bir hayat sürer görünüp, cakalanmayı seviyordu.

Vicki bu işi bir yerde bitirmeyi gerekli buldu. Boşandılar sonunda. Ve kendisi sık sık büyük turnelere çıkan ünlü bir orkestraya arpist olarak girdi. Böylece hemen hemen bütün Avrupa'yı dolaştı. Ve yine bir gün orkestra şefi **Hans Lert,** kendisine, evlenip **Kiel**'e yerleşmeyi teklif etti. O dönemde müzisyenler pek büyük bir para kazanamıyorlardı. Vicki bu ikinci evlilikte de zorlu geçim sıkıntılarına düştü. Ailenin durumu günden güne bozuluyordu. Bir sabah Vicki bir mektup aldı ilk kocasından. Max, vaktiyle kendi yanında yazmaya başladığı romanı bitirmesini rica ediyor, tanıdık bir kitapçının adresini veriyor ve şöyle diyordu:

— **Bütün bunlar benim hatam yüzünden yıkılıp gitmiş olan aşkımızın anısı içindir...**

Vicki hemen eski okul defterlerine sarıldı ve romanı bitirdi. Max'ın salık verdiği kitabevi de anlayışlı çıkmıştı. Romanı beğenip kabul etti ve daha önce **Morgenpost**'ta tefrika ettirdi.

Ne çare ki, ev için yeterli parayı kazanmak kolay olmuyordu. Vicki uzun yıllar da gazeteci olarak çalıştı. Neden sonra geldi aklına on dört yaşındayken yazdığı müsveddeler. Fakir bir odada geceleri kocasıyla çocuklarını rahatsız etmemek için, çıt çıkarmadan usul usul çalışmaya başladı. **"Büyük Otel"** böyle doğdu işte.

O da, önce tefrika halinde yayınlandı. Almanya'daki başarısı çok büyük oldu. Derken bu başarı çığ

gibi büyüyerek Amerika'ya atladı. **Metro Goldwyn Mayer** kitabın sinemaya çekim hakkını satın aldı ve Vicki Baum'u Amerika'ya davet etti.

Vicki artık dünyanın ünlü yazarları arasına girmişti. Amerika'ya gitmeden önce Asya'yı, Pasifik Adalarını gezdi, sonra da **Hollywood**'a geldi. Burada sayısız ünlü dostlar edindi. Eserini oynamış olan **Greta Garbo, Joan Grawford, Lionel Barrymone** bunların başında geliyordu.

Ama Vicki Baum, bu renkli, cicili bicili sinema dünyasından çabuk sıkıldı. Torunlarının arasında, bahçesinde çiçeklerini okşayıp sulamayı hepsine yeğ tutuyordu. Evet, iki oğlu da evlenmiş ve torunları olmuştu, o eski duygusal, ufak tefek sarışın kızın...

Arada sırada penceresinin kıyısına oturuyor, gözleri zaman zaman ufka dalıp giderek arp çalıyordu. Kimbilir, belki de Viyana sokaklarında bir gün büyük bir arp virtüozu olacağını düşünerek dolaşan küçük sarışın kızı düşünüyordu.

Vicki Baum, 1960 yılında yetmiş iki yaşındayken öldü.

ADI BÜTÜN DÜNYADA HER GÜN BİNLERCE KEZ TEKRARLANAN KİŞİ: PIERRE LAROUSSE

Adı **"Lûgat"** ve **"Ansiklopedi"** sözcükleriyle eşdeyim haline gelmiş bir kişi olmak kolay mıdır?

Türkiye'de genç kuşakların pek bilmediği bir **Şemseddin Sami** vardır bu alanda. Adını saygıyla anmalı. Onun tek başına sağladığı başarıyı elli yılda sporcu deyimiyle egale edip edemediğimiz dahi kuşkulu...

Bir de adı bütün dünyada her gün kim bilir kaç kez söylenen **Larousse**'a bakın. Larousse'un Fransızca bir lügat, bir ansiklopedi olduğunu biliriz de, kendisinin kim olduğunu pek tanımayız. Larousse'un adı kendi kişiliğini aşmış, has isim olmaktan çıkıp cins isim olmuş, ne yapacaksınız...

Birkaç avuç genel kültür serpintisiyle, okuyucuları ilgilendirmeye uğraştığımız bu küçük yazı dizisinin son bölümünde **Pierre Larousse** üstünde de azıcık durmayı yararlı gördük. Alt tarafı genel kültürle ilgili çalışmalarda en çok onun katkısı olmaktadır. Böyle bir diziyi bitirirken onu anmamak vefasızlık olacak.

Pierre Larousse **1817**'de Fransa'nın kuzeyindeki **Toucy** köyünde doğdu. Babası bir nalbanttı. Annesi nalbant dükkânıyla aynı çatı altındaki hanı işletirdi. Pierre de, hem körük çekerek babasına, hem müşterilere içki servisi yaparak annesine yardım ederdi.

Pierre'in bunlardan başka bir görevi daha vardı, köye gelen turistlere rehberlik etmek, çevre hakkında onlara bilgi vermek... Bu arada bölgesel efsaneleri anlatırken kendisinden de bâzı eklemeler yapar, çağların içinden kopup gelmiş masalları gönlünce renklendirirdi.

Kısa pantolonu, gür siyah saçları üstünde küçücük duran beresi ile sağlıklı, şen bir çocuktu Pierre Larousse. Yaşma göre dikkati çekecek ölçüde düzenli, açık ve ayrıntılı bir anlatım titizliği vardı. Özellikle **"Yaklaşık olarak", "Aşağı yukarı", "Hemen hemen"** gibi deyimlerden nefret ederdi. İlerde de:

— Yaklaşık olarak, aşağı yukarı, hemen hemen diye bir şey yoktur, diyecekti. Neyin, nerede ve neden orada olduğunu açık seçik bilmek gerekir.

Pierre, altı yaşına basınca okula gitmeye başladı. Köy okulunun öğretmeni, **Edme Plait** adında basmakalıplıktan sıkılan, ilerici, aydınlık, bilgili bir insandı. Pierre çabucak köy öğretmeninin en gözde öğrencisi oldu. Durmadan Plait'ye sorular soruyor, tatil günlerinde dahi öğretmeninin yanından ayrılmıyordu. Ayrıca bir de önü alınmaz bir okuma tutkusu başlamıştı Pierre'de. Eline ne geçerse hemen hap gibi okuyup yutuyordu. Hana gelen müşterilerden kitap istiyor, bâzılarına da aldığı kitap karşılığı bedava şarap veriyordu.

Pierre, 17 yaşına geldiği zaman Yüksek Öğretmen Okulu'na girmeyi aklına koymuştu. Ancak o bölgede Yüksek Öğretmen Okulu yoktu. Başka bir ilde böyle okula gidebilmek için de Pierre'in parası yoktu. Neyseki köyün bağlı bulunduğu Belediye, Yüksek Öğretmen Okulu'na burslu dört öğrenci göndermeye karar verdi. Ancak bursu alabilmek için sınavı kazanıp dört kişiden biri olmak gerekiyordu. Larousse, 1834'de birincilikle kazandı sınavı, 1837'de de birincilikle bitirdi Versailles Yüksek Öğretmen Okulunu.

Bir yıl sonra da kendi köyüne, Edme Plait'in yerine öğretmen olarak atandı.

Hayal kırıklığı

Büyük bir aşk ve şevkle başladığı öğretmenlik mesleğinde çok çabuk uğradı hayal kırıklıklarına. Yaşları altı ile on yedi arasında değişen yüz küsur öğrenciyi eğitmek kolay değildi. Sınıfların dengesini sağlamak, tembelllerle çalışkanlar arasında büyük kopukluklar yaratmamak ve özellikle ne öğrenci velilerinin ne de hatta öğrencilerin çok dikine gitmemek gerekti.

Pierre Larousse, ayrıca geleneksel eğitim düzeninin ne kadar yetersiz, ne kadar boşluklarla dolu olduğunu; kitapların ne ölçüde açıklık ve bilimsellikten uzak bulunduğunu da görüyordu.

Böyle sakat bir işte kalmaktansa, bu meslekten ayrılmayı yeğ gördü. Bütün bu düzeni değiştirecek gücü yoktu ama, bu köhne, aşınmış, çocukları ziyan eden düzene de yardımcı olmayı gönlü götürmüyordu (Yirmi otuz yıl sonra Fransa'nın uğradığı büyük çöküntüler genç Larousse'un ne kadar haklı olduğunu kanıtlamıştır.)

Sonunda Larousse, ailesiyle vedâlaşıp köyden ayrıldı ve **Paris**'in yolunu tuttu.

Paris'in kuytu bir köşesinde kitapları, düşleri, defterlerine durmadan yazdığı notlarıyla bir tavan arasında yaşıyordu. Tam sekiz yıl süreyle **Sorbonne**'deki Konservatuvarda, Collège de France kurslarını izledi. Bu arada kütüphaneleri tarıyor, bodrumlara atılmış kitapları elden geçiriyor, eski kitaplar satan dükkânları dolaşıyordu.

Ailesinden gelen az bir para yardımıyla, zayıf öğrencilere verdiği derslerden kazandığı parayla, ancak karnını doyurabiliyordu. Ama beyinsel gıdası fazlasıyla yetiyordu, bütün bu sıkıntıların üstesinden gelmesine.

Başlangıçta bütün derdi doğru dürüst okul kitapları yazmaktı. Durmadan buna çalışıyordu. Bu arada, bu konuda ünlü bir kitabeviyle de yakınlık kurdu ve kendisine ömrü boyunca hem iş, hem hayat arkadaşı olacak kadına, **Suzanne - Pauline Caubel**'e orada rastladı.

Bütün araştırılarını, notlarını, müsveddelerini; düzeltip düzenlemesi ve tamamlaması için daima karısına verirdi.

Pierre Larousse'un hayatında ikinci büyük rolü oynayan karşılaşma **Augustin Boyer** ile oldu. Boyer de aynı konularla uğraşıyordu. Ama Boyer'in uzmanlığı daha çok kitap basıp satma alanındaydı. Biri işin bilimsel, öteki de ticarî yönünü ele alarak ortaklaşa bir kitabevi açtılar. Bu kitabevinin sağladığı başarı çok büyük oldu. Larousse, Fransız dili üzerindeki gramer çalışmalarını burada yayınladı.

Okul yayınlarına bilimsel yayınlar, onlara da bir eğitim gazetesi eklendi. **Larousse ve Boyer Kitabevi**'nin adı Fransa'nın dört bir köşesinde çınlıyordu artık.

Ve Pierre Larousse'un adı, Fransa'yı da aşarak, Belçika ile İsviçre'de de geniş yankılar uyandırmaya başlamıştı. Kendisi güçlü bir polemikçi, emekçilerin parlak bir savunucusuydu, eğitim ile okul araçlarının parasız olması gerektiği tezinin bir numaralı öncüsüydü.

1856'da ilk olarak tek cilt halinde **"Fransız Dili Diksiyonerini"** yayınladı. Bu büyük yapıtın değerini kimse azımsayamadı. Ama Larousse'un gönlündeki arslan çok daha başka türlü kükrüyordu. Onun asıl amacı bir ansiklopedi hazırlamak, **Diderot** ile D'**Alembert**'in daha önce yapmış oldukları çalışmaları tamamlamaktı.

— İnsan düşüncesini zenginleştiren her türlü bilgiyi, alfabetik olarak, herkesin kolayca bulacağı şekilde düzenlemek, benim için vazgeçilmez bir görev sayılmaktadır, diyordu. Ve ekliyordu:

— Bilgi zenginliğimi salt kendime mi saklayacağım. Olur mu böyle şey? Başkasına yararı dokunmayan bilgi böbürlenmekten başka bir şeye yaramaz ve insanın yüreğini ısıtmaz...

Bu konuda dostu Boyer'le pek anlaşamadılar. Ancak ayrılmaları gürültüsüz patırtısız gayet dostça oldu.

Larousse bir basımevi kurdu ve girişeceği dev yayımların hazırlıklarına başladı. Önce sanat ve bilim alanındaki bütün otoriteleri çevresine topladı. Bütün çarklar yerli yerinde işlemeye başlayınca da ansiklopedinin ilk fasikülünü basıp satışa çıkardı. Fasikülün fiyatı 1 franktı. Bütün yapıt 23 bin sayfa olacaktı. Pierre Larousse günde on beş saat çalışıyordu. Ömrünün kısalmakta olduğunu sezince, günlük çalışmalarını on altı, hattâ on yedi saate çıkardı. Ve bu anıtsal mûcizeyi başararak ayrıldı dünyadan. Sadece ansiklopedisinin son cildi ölümünden sonra yayınlandı.

Dünyada her gün adı kim bilir kaç kez tekrarlanan Larousse öldüğü zaman kaç yaşındaydı biliyor musunuz? 57 yaşındaydı. Ve insan iradesinin sembolü 3 Ocak 1857'de ayrılmıştı yer yüzünden...

En yakın dostu ve iş arkadaşı olan karısı onun ardından devam etti yarım bıraktığı işleri tamamlamaya...

Larousse kitabevi bugün de ilk açıldığı yerde yayınlarını sürdürmektedir. Sadece bina ve tesisler yenilenmiştir.

Larousse'un mezarı **Montparnasse Mezarlığındadır.** Mimar **Vaudremer** yapmıştır mezarındaki anıtı... Ama onun için asıl anıt, adını her dile âdeta bir cins isim olarak sokmuş olmasıdır. Larousse'un kim olduğunu öğrenmek isteyenler bile Larousse'a bakmaktadırlar. Her ölümlüye nasip olmayacak bir ölümsüzlük...

Sonuç

Bu yazı dizisi de burada bitti. Dizinin girişinde temel kültürle genel kültür arasında kabataslak bir ayrım yapmaya çalışmıştık. Ve genel kültüre karşı eğilimin daha fazla olduğunu belirtmiştik. Oysa temel kültür olmadan genel kültür pek tutamaksız kalır. Rönesansı ve endüstri gelişimini iyice anlamadan, ne **Alexandre Dumas**'ların yerini ve başarısını; ne Goya'yı ne **Baudelaire**'in bunalımlarını; ne **Swift**'i, ne Fransız, ne İngiliz ne Alman, ne İspanyol toplumlarını anlamaya olanak yoktur.

Örneğin Larousse neden batıda yetişti de bizde yetişmedi mi? Bu sorunun cevabını vermeye Larousse'un yaşamını bilmek yetmiyor. Genel kültürle cevaplayamayacağımız temel sorunları ancak temel bir kültürle aydınlatabililiriz. Bu ise özellikle şu sıralarda gazeteciliği aşan ayrı bir konu...

40 Yıl Önceki Dünya

GİRİŞ

İnsanoğlunun durmadan değişip gelişen tarihsel büyük serüveni ortasında, kendi minicik ömürlerinin göstergesini; kuşaklardan kuşaklara, boyuna birbirini yıkıp kuran uygarlıkların kilometre ibresi olarak kullanmaya kalkanlar, hiçbir şeyin değişmediği ve değişmeyeceği yanılgısıyla "Tarihin bir tekerrürden ibaret olduğunu" söyler dururlar.

Oysa evrenin tek değişmeyen gerçeği, her şeyin durmadan değişmekte olduğu yasasıdır.

Bu değişimi sağlayan dinamiğin özü üstündeki incelemelere girerek, çağdaş düşüncenin labirentleri arasında, özellikle bu tür konulara alışık olmayan okuyucuları bunaltmak niyetinde değiliz.

Sadece bu yazı dizisinde kırk yıl önceki dünyadan bâzı garip, renkli ve şaşırtıcı örnekler sıralayarak, nelerin nasıl değişmekte olduğunu ve bu değişimin zamanımıza kadar nasıl bir uzantı izlediğini somut bir biçimde kanıtlamaya çalışacağız.

Kırk yıl önceki uçakların kırdıkları günümüze oranla çok komik görünen sür'at rekorlarından, kırk yıl önceki sinema haberlerine, kırk yıl önceki savaş araçlarından, kırk yıl önceki toplumsal kalkınma çabalarına kadar, çeşitli konulardan küçük bir derlemeyi okuyuculara sunarak, bir yandan da gençlere kırk yıl önceki dünyadan tablolar göstermeye uğraşacağız.

Öyle sanıyoruz ki, bu yazı dizisinin sonunda okuyucular kırk yıllık bir süre içindeki değişim süratini sezerek, kırk yıl sonraki dünyanın da bugünküne hiç benzemeyeceğine bir kez daha inanacaklar ve tarihin bir tekerrürden ibaret olduğu masalını tümden rafa kaldıracaklardır. Tarih bir tekrardan ibaret değildir. Ancak in-

sanlığın —büyük tarihsel akış içinde— kendisini aşma çabaları arasında bir irade benzerliği vardır. Tıpkı karşılaştığı engellerdeki benzerlik gibi... Örneğin Galilè dünya dönüyor dediği için engizisyon papazlarıyla çatışmaktan ötürü çektiği eziyeti, aynı şeyi bugün söylese çekmez. Çünkü tarih değişmiştir. Ve bugünün Galileleri ile bugünün papazları başka ve daha üst bir düzeyde çatışmaktadır.

Yani tekerrür eden tarih değil; her üst dönemdeki yeni atılım çabalarıyla, bunları engelleme çabalarıdır. Ve bu dahi gitgide eski keskinliğini kaybetmektedir.

ALINIP SATILAN BEŞ MİLYON KÖLE VE... KÂĞITTA KALAN YASALAR...

Fransa 1794'te, İngiltere **1883'te**, Amerika ise **1862'de** köle olarak parayla insan alım satımını resmen yasaklamıştı. Hattâ İngiltere bu yasağı Amerika'dan daha önce uygulamaya koyduğundan Londra'da zenci kölesini kırbaçla dövdüğü için mahkemeye verilen bir Amerikalı İngiliz yargıcına:

— **Bir ülkede ki, kişinin zenci kölesini dövme özgürlüğü yoktur, o ülkede özgürlükten söz edilemez,** diyordu.

4 Eylül 1935'te Milletler Cemiyeti'nde Habeşistan'ın Afrika'da parayla köle alım satımını sürdürdüğü ortaya atıldı. Bu iddia üstüne bir çok batılı gazeteci Habeşistan'a koştu. Gerçekten de Habeşistan'da köle pazarları vardı. Gerçi **23 Eylül 1923'te** kölelik yasaklanmış ve köle ticaretiyle uğraşanların ağır cezalara çarptırılmasını öngören bir yasa yapılmıştı. Ayrıca **31 Mart 1924'te** bundan böyle kölelerden doğan çocukların özgür sayılacağını ve eski kölelerin de efendilerinin ölümünden yedi yıl sonra özgürlüklerine kavuşacaklarını saptayan bir yasa konmuştu.

Ancak her iki yasa da ulusal geleneklere aykırı olduğu gerekçesiyle kamuoyunda çok sert tepkiler yarattı. Bu yasaların Avrupalıların, Habeşistan'ın içişlerine burunlarını sokması sonucu yapıldığı iddia ediliyordu.

Ve yine iddia ediliyordu ki köleliği kaldırma istemi, ulusun toplumsal düzenine ve geleneklerine aykırıdır.

Buna rağmen Habeşistan **23 Eylül 1923'te**, yani köleliği kaldıran birinci yasanın yapılışından iki gün sonra Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmişti. Ayrıca aynı Habeşistan **10 Eylül 1919 Saint — Germain** anlaşmasını da imzalamış bulunuyordu. Bu anlaşmaya göre Afrika topraklarında siyasal güç sahibi olan ülkeler; zencilerin karada ve denizde, hangi biçim altında olursa olsun, köle olarak kullanılmasına son vermeyi garanti ediyorlardı.

Habeşistan İmparatoru **Haile Selasiye de 1932'**de imparatorluğundaki kölelik düzeninin yirmi yıl içinde tamamen ortadan kaldırılması için sert ve ciddi tedbirler almıştı.

1932 Ağustos'unda Adisababa'da köleliğin kaldırılmasını amaçlayan özel bir büro kuruldu. **1933 Eylül'ü**nden **15 Ağustos 1934'e** kadar da, 3647 köle özgürlüğüne kavuşturuldu. Ne çare ki İmparatorun kesin emrine rağmen özellikle yüksek mevkilerde bulunan kişiler, yine de köle alım satımıyla uğraşıp duruyorlardı. Evlerinde de zenci çocuklarını kullanıyorlardı köle olarak.

Setamna adında Habeşistanlı, malın gözü bir kadın, Sudan'da kaçak eşya deposu gibi gizli bir köle deposu kurmuştu. Kadının **600 zenci çocuğu** kendine has usûllerle bu depodan geçirerek sattığı kanıtlanmış ve kadın Sudan'da tutuklanmıştı.

1936 yıllarında Habeşistan'daki köle sayısı tam olarak bilinemiyor. Bazı iddialara göre **600 bin,** bazı iddialara göre 2 milyon köle var. Şayet birinci rakam kabul edilse bile mevcut reform temposuyla köleliğin Habeşistan'dan tüm kalkması için yüz yirmi yıl gerek.

Köle pazarları

O tarihlerdeki ünlü İngiliz dergisi **The Contemporary Reviw, Kasım 1935** sayısında şöyle yazmakta:

"Habeşistanlılar hıristiyan olmalarına rağmen, toplumsal yapıları tümüyle kölelik düzenine dayalı. Halkın beşte biri köle olarak yaşıyor. Zengin olsun, fakir olsun hemen her Habeşistanlının evinde gerek ayak işlerinde, gerek tarlalarda çalışan köleler var."

Bu kölelerin bir çoğu aslında iyi bir muamele görmekte ve aileden sayılmakta. Bunların arasında özgürlüğüne kavuşanlar dahi, yeni hayatlarının getirdiği sorumluluklar karşısında ne yapacaklarını şaşırıp tekrar eski efendilerinin yanına dönerek, köle kalmayı yeğ bulduklarını söylüyorlar.

Kadın köleler, hububat öğütmede, odun ve su taşımada kullanılıyorlar. Erkek köleler ise bir çeşit silâhlı asker durumunda. Efendilerinin bir yerden bir yere mal götüren kervanlarını koruyorlar.

Kölelerin bazıları ise, gerek maddi gerek manevi açıdan korkunç bir dram yaşamakta. Özellikle yaşlı ve hasta köleler her türlü bakımdan yoksun olarak, çürük çarık bir kulübede tek başına ölmeye bırakılıyor.

Efendilerin arasında kölelere etmedikleri eziyeti komayan canavarcasına gaddar olanlar da her şeye rağmen az değil. Canları istedikçe akla hayale gelmedik işkenceler yapıyorlar kölelerine. Örneğin genellikle köleyi ayaklarından bir tavana asıyor, ev altında kurutulmuş zehirli otlar yakıyorlar. Ayaklarından baş aşağı asılmış olan köle bu zehirli ot dumanlarını teneffüs ettikçe yavaş yavaş boğularak ölüyor. Amerikanın bazı

eyaletlerinde idamlar için uygulanan gaz odalarına benzer ilkel bir ölüm biçimi...

Habeşistan'ın batısında yaşayan bazı vahşi kabileler ise hiç mi hiç takmıyorlar köleliği yasak eden emirleri. Hükümetin gücü de bunlarla başa çıkacak çapta değil zaten. Dişinden tırnağına silâhlı çöl gangsterleri bunlar. Köle ticaretinden de tonla para kazanıyorlar. Ve işin garibi bu kabileler imparatora olan vergi borçlarını da köle kafileleri göndererek ödüyorlar. Bunların arasında her yıl İmparatora vergi olarak iki yüz köle gönderen kabile şefleri var.

Bunlardan başka sık sık aralarında dövüşen kabilelerden birisi, ötekine yenilince çoluğu çocuğu, kadını erkeğiyle savaşı kazanan kabilenin kölesi oluyor. Ve köle ticareti Habeşistan'ın sadece iç piyasasında değil, dış piyasasında da önemli bir yer tutuyor. Özellikle Sudanla Arap ülkelerine gizli gizli bol köle ihraç ediliyor. Satılık köle yığınlarıyla dolu küçük yelkenliler Kızıldeniz'in bir yakasından öteki yakasına boyuna zenci taşıyor. Bu köle ticaretini önlemek için Kızıldeniz'de iki jandarma botu devriye gezip durmakta. Her yıl Habeşistan'dan Arap pazarlarına bini aşkın köle sevkedildiği tahmin edilmekte. Bazı gruplarda elli, yüz tutsak zenci çocuğu bulunuyor.

Bunlar satılmaya götürülürlerken halkın acıma duygusunu uyandırmak için yalvarıp yakarmaya kalktıkları zaman, derhal esirciler tarafından orada kırbaçlanıyorlar.

Köle ticareti yapan gemiler Kızıldeniz'i geçerken jandarma botları tarafından yakalanma tehlikesiyle karşılaşınca da hemen köle çocukların ayaklarına taşlar bağlanıyor ve hepsi denize atılıyor.

Uzak Doğu'daki kölelik

Kırk yıl önce kölelik sade Habeşistan'da mı var? Uzak Asya'da, özellikle Hong-Kong'da çok çocuklu fakir Çinlilerin küçük kızlarını **"Mui - Tsai" (Evlatlık)** adıyla zengin ailelere satmaları çok eski bir gelenek. 1923'de Çin yönetimi babaların para karşılığında çocuklarını başkalarına satmalarını yasaklamaya çalışıyor. Ve 10 yaşından daha küçük kızların evlâtlık olarak alınmaları suç sayılıyor. Ayrıca evlâtlıkların dileyince hiç bir karşılık ödemeden ailelerinin yanlarına dönebilme olanakları da sağlanıyor.

Ancak, kırk yıl önceki Çin'de fakir fukara ailelerin çocuklarını maden ve fabrika sahiplerine satmalarını temelden önlemek kolay değil. Açlık, su baskını, eşkıyalık kırıp geçirmede halk yığınlarını. Korkunç bir sefalet içinde milyonlar. Çocuklarını zenginlere satmak büyük bir kurtuluş yolu onlar için. Bu tür parayla satılmış iki-üç milyon köle olduğu belirtiliyor Çin'de.

Çin'in güney batısında Tonkin çevresindeki Yunnan eyaletinde binlerce köle çocuk çalıştırılıyor kalay madenlerinde. Yaşları sekizle on iki arasında bunların. Maden kuyuları 30 derece meyilli, ancak bir çocuğun geçebileceği darlıkta ve 600 ile 1600 metre uzunluğunda. 8-12 yaş arasındaki çocuklar sırtlarında boş çuvallarla bu köstebek yuvalarında sürünerek gidiyor ve çuvallarına 15-20 kilo ağırlığında maden doldurarak geri dönüyorlar. Kuyuların içi kırk derece. Madenin çıkış kapısı ise 2000 metre yükseklikteki dağlarda. Madenin içi ile dışı arasındaki ısı farkından sık sık ölüyor çocuklar. Bir kısmı da toprak kaymalarından ötürü ku-

yuların içinde boğulup kalıyor çocukların. Geceleri maden kuyularının çevresindeki derme çatma barakalarda yatıp kalkıyorlar. Aralarından kaçmaya kalkanlar olursa, maden koruyucuları hemen vuruyorlar kendilerini.

Japonya'nın durumu

Son elli yıl içinde Japonya'nın yapmış olduğu büyük kalkınma hamlelerine rağmen burada da Geyşa adı altındaki köle - kadın ticareti büsbütün sona ermiş değil. Gerçi bir yasayla geyşaların hiç bir karşılık ödemeden özgürlüklerine kavuşabilecekleri güvenlik altına alınmış. Ancak bazı durumlarda yasalar sadece kâğıt üstünde kalıyor. Ve kırk yıl önceki Japonya'da geyşa denilen kadın - köle kurumu gizli gizli sürüp gidiyor.

Hindistan'a gelince

Hindistan'ın kuzeyinde, Himalaya'lardaki bağımsız Nepal Krallığı köleliğin kaldırılmasında örnek bir başarı sağlamış durumda. **1924**'te, 15 bin **Rena**'nın büyük çabalariyle **1936**'da bir tek köle kalmamış Nepal'de.

Seylân'da ise evlâtlık adı altında çocuk köleliği hâlâ sürüp gitmekte. Köle olarak aldıkları çocuklardan hoşnut olmayanlar bunlara etmedikleri eziyeti bırakmıyorlar. Ya kırbaçla dövüyor, ya ayak tırnaklarına iğneler sokuyorlar. Böyle bir köle çocuğun vücudunda yapılan bir incelemede tam otuz iki işkence yarası izine rastlanmış.

Daha bundan kırk yıl önce dünyanın çeşitli bölgelerinde böylesine korkunç bir vahşet devam etmede...

Güney Amerika

Bölgelere göre köleliğin biçimleri de değişiyor. Örneğin Güney Amerika'nın bazı yerlerinde **"Borç karşılığı kölelik"** kurumu var. Borcunu ödemeyen kişi, alacaklısının kölesi oluyor ve onun her emrine boyun eğiyor. Borcun ne zaman tamamlanacağına da efendisi karar verdiğinden ve köleyken de borçlandırılmaya devam ettiğinden, bazan köle olarak borç ödeme bir ömür boyu sürüp gidiyor.

Peru bu tür köleliğe karşı sert bir direnme açmış. Az çok da başarı sağlamış bu alanda.

Yapılan hesaplara göre kırk yıl önceki dünyada henüz beş milyon köle var.

Kırk yıl içinde fiziksel kölelik sona ermiş görünüyor.. Ama iktisadî kölelik... O henüz günümüzün en önemli tartışma sorunu durumunda...

İNSANA KÜÇÜK DİLİNİ YUTTURAN REKORLAR

Şimdi bir de kırk yıl önceki havacılığa bir göz atalım. 1936 ocağındaki bir Fransız dergisi şöyle yazıyor:

"Havacılık her gün dev adımlarla ilerlemekte. Dün bir mucize olarak bakılan bir uçuş rekoru bugün herkese olağan gelmekte. Kısa bir süre önce uçakla Atlantik'i aşma, gazetelerin günlerce sayfa sayfa sözünü ettiği bir erişilmez başarı sayılıyordu. Şimdi havayollarına ait şirketler arasında bir kaçı Atlantik

seferleri yapmaya başladı bile. Daha bir kaç ay öncesine kadar uçakların havalanıp havalanmaması meteorolojik koşullara bağlıydı. Şimdi ise, artık uçaklar gününde ve tam saatinde hava durumu ne olursa olsun mutlaka yola çıkıyorlar. Havacılıkta belki de en önemli ilerleme bu sonuncusu. Uçakbiliminin durmadan geliştiği bir dönemdeyiz. Bu büyük atılımın gelecekte aklın ve hayalin şimdiden kestiremeyeceği hangi aşamalara ulaşacağını kimse tahmin edemez."

1928'den 1935'e kadar İtalya kendi havacılığına **8 milyar 800 milyon**, Fransa ise aynı tarihler arasında **16 milyar** harcamış. Yine aynı tarihler arasında çeşitli ülkelerde havacılık bakanlıkları kurulmuş.

Kırk yıl önce Avrupa'daki askerî hava kuvvetleri de şöyle: Sovyetlerin **3 bin**, İtalya'nın **1100**, Almanya'nın **300**, Fransa'nın **1600** uçağı var.

Kırk yıl önce Avrupa ülkeleri arasındaki genel silâhsızlanma eğilimi bir anda yeniden bir silâhlanma yarışına dönüşmüş. En büyük yatırımlar da hava kuvvetlerine yapılıyor.

1933'lerde uçakların sürati ortalama saatte **250 km. 1936**'da saatte **400 km.** giden avcı uçakları yapılıyor. Bu arada saatte **450 km.** ile bir rekor kırılıyor.

30 dakika 31 saniyede, saatte **371 km.** hızla **10.400 metreye** çıkan ve havada **dört saat** kalabilen uçaklar kırk yıl öncesinin en modern uçakları arasında...

11 dakika 37 saniyede, saatte **400 km.** hızla **8 bin metreye** çıkan uçaklar dahi uzmanlar için bir zafer aşaması.

Savaş uçaklarından bâzılarında dört mitralyöz, yahut iki mitralyöz, bir top, yahut sadece iki top var. O devrin uçaklarındaki bu küçük çaptaki toplar şimdiki roketlerin ağababaları...

İki yıl içinde avcı uçaklarının saatte **500 km.** süratı gerçekleştirebilecekleri hesaplanıyor.

Ancak en önemli sorun böylesine hızlı bir uçağı bir pilotun hem yönetip, hem telsizle konuşurken, bir savaş sırasında mitralyözleriyle toplarını hatâsız olarak soğukkanlılıkla nasıl kullanabileceği. Bu zorluğu çözmek için boyuna çalışıp duruyor uzmanlar....

Gerçi pilot **Latham'**ın ilk kez **bin metreye** çıktığı zaman kalbinde bir sıkıntı duyarak hemen yere indiği zamanlar artık çok gerilerde kalmıştı ama henüz, süratli, yani saatte **400 - 500 km.** uçacaklarının tüm sorunları da tam çözümlenmiş değil. Bu kadar hızlı uçakların çok daha yavaş uçan bombardıman uçaklarını koruma iddiası, bütün hışmıyla yola fırlayan yarış otomobillerinin, ağır aksak yürüyen yük kamyonlarına göz kulak olmaya çalışmasına benzetiliyor. Ayrıca sürat uçakları bir saatten fazla da kalamıyorlar havada. Bu da birtakım taktik zorluklar yaratmakta.

Bombardıman uçakları

Bunlar çift motorlu, saatte **300 km.** yapabilen uçaklar. Beş kişilik bir mürettebatı var içinde. Bâzıları saatte **327 ile 340 km.** bile yapabiliyor. **2 bin kilometre** uçabilecek kadar yakıt, **bin beşyüz kilo** ağırlığında da bomba alabiliyorlar. Bunların deniz uçağı tipleri **670 kiloluk** bir torpil taşıyor. **4 bin metreye** kadar da yükselebiliyorlar.

Yolcu uçakları

Havacılığın çok kısa bir sürede nasıl bir yıldırım hızıyla geliştiğini görmek dahi henüz tam farkına var-

madığımız nice nice değişiklikler hakkında az çok bir fikir veriyor insana...

1907 eylülünde **Henri Farman** ilk uçuş denemelerini yapıyordu. 1928 eylülünde havacılık bakanlıkları kurulmaya başlandı. Ve nihayet kırk yıl önce uçakla Paris-Berlin arasının yedi saate inmesi bir müjde olarak ilân edildi dünyaya. Paris'ten dört saatte Marsilya'ya, birbuçuk saatte Londra'ya gidilebiliyordu.

Ve gazeteler:

— Artık yolcular, mektuplar ve eşyalar istedikleri yere telgraf süratiyle varmaya başladılar, diye yazıyorlardı.

Paris-New York arası ise otuz yedi saate inmişti. Kimsenin, küçük dilini yutmadan kabul edemediği rekorlardır bunlar.

Yine gazetelerde şöyle ilânlara rastlanıyordu.

"Londra'dan saat 10'da uçağa binerseniz saat 16.20'de Nice'de olabilirsiniz. Hafta tatilinizi Akdeniz'de geçirin."

1933'de Fransa Havayolları **elli bin iki yüz on altı** yolcu taşımıştı. Şirketin elli uçağı vardı. Ve hepsinin günlük uçuş toplamı **40 bin km.**'yi buluyordu. Yine aynı yılda, aynı şirket, toplamı **bin beş yüz tonu** bulan eşya, **yirmi iki milyon da mektup taşımıştı.**

Yine kırk yıl önce pilotluk bir kahramanlık mesleğiydi. Avrupa gazeteleri bâzı pilotların geçirdikleri serüvenleri tefrika ederlerdi.

Bunlardan bir kaçı:

Yıl **1932.** Pilot **Mermoz** Rio'dan kalkmış Buenos - Aires seferini yapıyor. Uçak kıyıyı izleyen bir rota üstünde. Bir tarafta Okyanus, bir tarafta balta girmemiş ormanlar...

Birden teklemeye başlıyor motor... Aman zaman, etme eyleme... Pilotun ne teknik yetenekleri, ne de bildiği dualar motordaki bozukluğu önlemeye yetmiyor. Ormanların üstüne doğru alçalarak konabileceği bir boşluk aramaya başlıyor Mermoz. Sonunda tek tük evlerin göze çarptığı bir düzlük buluyor ve ustalıkla indiriyor uçağı buraya. Tam yere atlayıp motoru gözden geçireceği sırada bir köylü geliyor koşa koşa yanına. Arkasında daha bir sürü köylü. Meğer karantina altına alınmış bir cüzzamlılar köyüymüş burası. Ve buradaki cüzzamlıların inancına göre de iyileşebilmeleri için sağlıklı bir insanla sarılıp öpüşmeleri gerekirmiş.

Zor belâ yere inmiş motoru bozuk bir uçak ve ne halt edeceğini şaşırmış sağa sola bakınan pilotu öpmeye koşan bir yığın cüzzamlı.

Mermoz asıldığı gibi tabancasına bir kaç el ateş ediyor havaya. Cüzzamlılar kaçışıyorlar. Pilot da çaresiz, motoru bozuk uçağını yeniden havalandırıp ha düştüm, ha düşüyorum diye tekleye mekleye varıyor varacağı yere...

Mermoz o devirde bir çok serüvenlerden geçmiş ünlü bir pilot. Anılarını anlatırken:

— Başımdan çok daha beter şeyler geçti ama en korktuğum olay cüzzamlıların üstüme saldırdığı an oldu, diyor.

* * *

Yıl 1925. İçinde iki yolcu bulunan, pilot **Beauregard**'ın yönetimindeki uçak İspanya üstlerinde bozuluyor. Pilot, uçağı yamaçlarında köylerin bulunduğu bir vâdiye indiriyor. Aradan yirmi dakika geçmeden, sırtlarında tabutlarla başlarında bir papaz, bir kafile sökün

ediyor uçağa doğru. Meğer köylüler uçağın bozulup vâdiye doğru inmeye başladığını görmüşler. Cesetleri toplamak için kiliseden papazla tabutları alıp yola çıkmışlar.

* * *

Kırk yıl önce en büyük uçak kazâları o tarihlerde genellikle yolcu taşımakta kullanılan deniz uçaklarında olmaktaydı. Motoru bozulduğu için denize inmek zorunda kalan uçaklar, uzun süre kendilerini kurtaracak bir geminin çıkıp gelmesini bekler. Bazan da gemi gelinceye kadar dalgaların şiddetine dayanamadıklarından yolcularıyla birlikte suların derinliklerinde kaybolup giderlerdi.

Denizlerde hayatlarını kaybeden pilotlarla ilgili önemli bir yazı dizisine **1936**'ların ünlü bir dergisi olan **"Lectures pour tous"** koleksiyonlarında rastladık. Dergi ağustos, eylül, ekim sayılarında bu tür kazalarla, kazalardan kurtulan pilotların anılarına geniş bir yer ayırmış. Uçakçılık tarihiyle uğraşanlara belki yararlı bir kaynak olur diye yazı dizisinin yayınlandığı dergi sayılarını bildirmeyi uygun gördük. Çünkü biliyoruz ki bir çok alanda olduğu gibi Türkiye'de uçakçılığın tarihi ve gelişimiyle de ilgili derli toplu bir araştırı yoktur.

Oysa böyle bir araştırı, bilim dünyasının kısa bir sürede nerelerden gelmiş olduğunu ve nerelere gidebileceğini en somut biçimde ortaya koyacak bir belge olur ve hiç bir şeyin değişmediği yanılgısının karamsarlığında, boyuna göğüs geçirip duranların gözlerindeki perdeleri, hiç değilse azıcık aralayıverirdi...

İnanın ki dünyada her şey değişmektedir ve çok hızlı değişmektedir.

Ne çare ki bunun en farkında olmayan veya farkına varmak istemeyen ülkeler, sadece geri kalmış olan ülkeler.

ÇAĞIMIZDAKİ EN BÜYÜK MACERAPEREST

19. Yüzyılın sonlarına doğru Macaristan'ın Paks kasabasında bakkallık yapan bir adamın oğlu , ailesiyle vedalaştıktan sonra babasının cebine koyduğu birkaç yüz lirayla eğitimini tamamlamak için başkente doğru yola çıkıyordu. Delikanlının yaşı on yediydi. Üstün bir zekâsı vardı ve amacı üniversitede profesör olmaktı. On yedi yaşındaki Trebitch önce tek tek profesörlerinin ziyaretine giderek kendileriyle tanıştı. Profesörler daha ilk bakışta bu taşralı gencin öyle harcıâlem biri olmadığını anlamışlardı. Paks'lı bakkal zar zor ancak geçindirebiliyordu ailesini. Bir de ayrıca Budapeşte'deki oğluna para gönderecek durumu yoktu. Trebitch'in ise umurunda bile değildi bu. Nasıl olsa bir punduna getirir yolumu bulurum diye düşünüyordu. Nitekim profesörleri Trebitch'i çocukları iyi okumayan bâzı zengin ailelerine yardımcı öğretmen olarak salık vermeye başladılar.

Ve böylece taşralı Macar delikanlısı, zengin ve lüks çevrelerle hemen sıkı bir ilişki kurdu. Ziyafetlerden ziyafetlere dâvet ediliyor, genç, güzel kızlarla tanışıyor, Budapeşte sosyetesinin iyiden iyiye tadını çıkarıyordu.

Birkaç ay içinde beklenmedik bir karar aldı Trebitch. Okumayı bırakacak, zengin olup keyifli bir hayat yaşamak için ticaret hayatına atılacaktı. Kafasında ya-

vaştan yavaştan şekillendirdiği bu projeyi gerçekleştirmesi de çok zor olmadı. Ders verdiği küçük öğrencilerinden birinin annesiyle kısa bir sürede mercimeği fırına vermişti. Kadının kocası zengin bir İngiliz tüccarıydı ve o sıralarda epey bir zamandan beri Londra'da bulunuyordu. Trebitch gelecekteki hayatı için sağlam bir tutamak noktası bulmuştu. Önce İngilizce öğrenecek, o da İngiltere'ye yerleşecek ve kaderini orada deneyecekti. Ve kendi kendine başladı İngilizce çalışmaya. İngiliz iş adamı karısının yanına döndüğü zaman; oğlunun evdeki genç öğretmeni, kendisiyle bülbül gibi İngilizce konuşuyordu ve uzun aylar yalnız bıraktığı sevgili Macar eşi de genç öğretmenin yetenek ve üstünlüklerin öve öve bitiremiyordu.

Trebitch'e ilk büyük yardım bu zengin İngiliz'den geldi. Onun yardımıyla küçük bir iş buldu Londra'da ve Macaristan'ı bırakıp İngiltere'ye yerleşti. Trebitch'in hayatının birinci bölümü burada sona eriyordu.

Beklenmedik bir yükseliş dönemi

Birkaç ay içinde taşralı Macar genci, İngiltere'nin tam düşlerinin ülkesi olduğunu anladı. Devir **Victoria** devriydi. İşini bilenler olmadık servetlere kavuşuyorlardı. Her türlü kurnazlık, dolap çevirme ustalığı, büyük başarı sayılıyordu.

Bizim Trebitch az çok tüylenir gibi olduktan sonra borsa oyunlarına girişti. Gerçi borsa spekülâsyonlarından büyük para kaldıramadı ama bu girişim de ona büyük bankacılarla, tefecilerle, sarraflarla tanışma ortamını sağladı. İngilizceyi de öylesine iyi konuşuyordu ki kimse kendisinin aslında taşralı bir Macar olduğunu

asla tahmin edemiyordu. Trebitch İngiltere'ye demiri sağlam atmaya karar verdiği için adına bir de **"Lincoln"** eklenmişti artık. Ve borsa çevrelerinin yakından tanıdığı **Trebitch-Lincoln** olmuştu.

Bir gün nesi var nesi yoksa hepsini birden batırdı borsada. Tığ teber şahı merdan dımdızlak kalakalmıştı ortalıkta. Zengin tanışlarından biri Trebitch'i o devrin forslu İngiliz saylavlarından birine tavsiye etti. Saylav bir kaç gün sonra yanına özel sekreter olarak aldı Trebitch'i. Böylece bizim Macaristanlı bakkalın oğlu bir gölge gibi İngiltere'nin politika kulislerine de süzülme yolunu bulmuş oluyordu. Aklı kesmişti kendisinin de İngiltere'yi yöneten kişilerden biri olabileceğine. Otuz yaşında Avam Kamarası'na girmeye karar verdi. O güne kadar bütün gençlik süresince hiç bir falso vermemişti. Zekâsı, bilgisi, efendiliği ve parlak buluşlarıyla herkesin beğendiği bir kişiliği vardı. Otuz üç yaşında Muhafazakâr Parti'nin adayı olarak seçimlere katıldı ve seçim bölgesinde başarılı bir savaş vererek Avam Kamarası'na girdi. Macaristan'daki kasabasından ayrıldıktan on beş yıl sonra Trebitch'in önce adının sonuna bir Lincoln eklenmiş, arkasından da yarısı uydurma olan bu adın başına **"Parlâmento"** üyesi sıfatı oturtulmuştu.

Yeni bir iflâs

Parlâmentonun genç üyeleriyle, gazeteciler arasında hemen geniş bir üne kavuşan Trebitch-Lincoln, Londra sosyetesinin göz kamaştırıcı ama o ölçüde de pahalı hayatına dalınca ne oldum delisi oldu ve ipin ucunu kaçırmaya başladı. Birkaç yıl geçmeden uçan

kuşa borcu olan dolandırıcı bir siyasî durumuna düşmüştü. Bu belâlı çıkmazdan kurtulmak için bir takım işler çevirmeye kalktı. Siyasal hayatta iş çevirmeye kalkmanın insanı sonunda nerelere sürükleyeceği malûmdur. Bazı karanlık kişilerle ortaklıklara girişerek bir düzine kadar sahte şirket kurdu. Hep borsada esaslı bir para vurup durumunu kurtaracağını hayâl ediyordu. Ne var ki bu hayâl bir türlü gerçekleşemedi. Sonunda Trebitch-Lincoln'ün sahte şirketleri ortaya çıktı. Ticaret Mahkemesi olaya el koydu. Avam Kamarası'nda da özel bir komisyon toplanarak Trebitch'i saylavlıktan istifa etme zorunda bıraktı.

İki yönlü ajanlık

Trebitch - Lincoln sosyeteden kovulmuş, dostlarını kaybetmiş, peşinde alacaklıları, on beş yıllık bir kuyruklu yıldız hayatından sonra beş parasız Londra kaldırımlarında kalakalmıştı. Bir süre, amaçsız, yitik, boş gezenin boş kalfası olarak sürttü durdu İngiltere'nin başkentinde. Eski arkadaşları kendisini görünce selâm vermemek için kaldırım değiştiriyorlardı.

Ama Trebitch - Lincoln daha öyle ilk başarısızlıkta hemen dümeni kopmuş gemiye dönecek tiplerden değildi. Şöyle bir topladı kendisini ve hayatı çıkmazlara sürüklenmiş bir çok kişinin başvurduğu yolu o da deneyerek **İngiliz Entelijans Servisi**'ne girdi. Birinci Dünya Savaşı'nın arefesiydi. Bütün dünyada casusluk faaliyetleri yoğunlaşmıştı. Trebitch - Lincoln eski bir saylav olduğu için hem politikanın, eski bir borsa oyuncusu olduğu için de hem iktisadî hayatın bütün girdisini çıktısını uluslararası ölçüde gayet iyi biliyordu. Bu nedenlerle de kimsenin eline su dökemeyeceği

birinci sınıf bir ajan olmuştu. Turist olarak Almanya'ya, eski bir profesör, yahut sporcu olarak Amerika'ya boyuna gidip geliyordu. Anayurdu Macaristan'a dahi giderek ülkenin doğu hudutları üstünde esaslı bir araştırma yapmıştı.

Savaştan iki yıl önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun casusluk ve karşı casusluk örgütünü yöneten **Albay Redl** intihar etti. Albay çok büyük önemdeki askerî planları Rus Çarına vermiş ve bu ihanet haber alınmıştı. Redl'in Trebitch - Lincoln ile ilişkisi olduğu ve plânları onun aracılığıyla Ruslara ilettiği söylentileri dolaşıyordu. Aslında Trebitch'in bu olayla ilgisi yoktu. Bu konuda İngiliz servisleri bir araştırma yaparak o tarihlerde Trebitch'in Almanya'da Kiel'de Alman gemi sanayii hakkında bilgi edinmekle uğraştığını tesbit ettiler.

Trebitch, İngiliz Entelijansından büyük paralar alıyordu. Ama yine de ihtirasını tatmin etmiyordu aldığı onca para. Savaştan kısa bir süre önce İngiltere hesabına yine Almanya'da çalışırken, Alman Genelkurmayına İngilizlerin karşı casusluk plânlarını sattı ve bu kez de Alman casusluk örgütüne girdi. Almanlar kendisine Almanya'nın silâhlanmasını konusunda bazı gerçek bilgiler verdiler. Trebitch bunları İngiliz Entelijansına ileterek, servisin kendi hakkındaki güvenini büsbütün pekleştirdi. Böylece Almanya'nın uzattığı yemi İngilizler yutmuş oluyordu.

Trebitch epey süre bu tehlikeli oyunu başarıyla sürdürdü. Ama sonunda İngilizlerin gözü açılıverdi.

Entelijans Servis, Trebitch'i Amerika'ya göndermişti. Trebitch Londra'nın istediği bilgileri İngilizlere verdikten sonra bunların bir örneğini de Berlin'e gön-

derdi. Ancak Berlin casusluk örgütünde de bir başka İngiliz ajanı çalışmaktaydı. Bu ajan da Berlin'e Amerika'dan gelen bilgileri, hangi kaynaktan geldiğinden habersiz olarak, hemen Londra'ya iletti. Londra'ya Trebitch'in Washington'dan gönderdiği metinle, Almanya'daki Berlin casusluk servislerinde çalışan İngiliz ajanının gönderdiği metin tıpatıp aynıydı. Ve İngiliz Entelijansı Trebitch'in iki yönlü çalıştığını çaktı böylece.

Neyse ki o sırada savaş patlamıştı ve Trebitch Lincoln de bu kez İngiltere'ye dönmekten vazgeçerek Amerikan istihbaratına girmişti. İngiltere'nin Trebitch'in tutuklanması için Amerikan makamlarına yaptığı bütün demarşlar sonuçsuz kaldı.

Trebitch - Lincoln Amerika hesabına Meksika'ya gitmiş, Mexico-City ile Vera Cruz'da kanlı hükümet darbeleri düzenliyordu. Ne çare ki bütün bu başarılarına rağmen Trebitch Amerika'ya dönünce Alman casusu olduğu suçlamasıyla yine de tutuklandı.

Trebitch - Lincoln'un hayatının en karanlık noktası nasıl olup da Amerikan cezaevlerinden kaçtığı noktasıdır. Bunu bugüne kadar hiç bir açıklayan çıkmamıştır. Ancak kesin olan şudur ki, Trebitch 1917'de tutuklu olduğu cezaevinden kaçmış ve Amerika'dan ayrılmıştı.

Trebitch'i bu dönemde Alman Genelkurmayında General **Ludendorf**'un en yakın dostu olarak görüyoruz. Alman Genel Kurmayı, Trebitch'e o tarihlerde dünya piyasasına sahte Rus ve Leh paraları sürme görevi veriyor.

Trebitch - Lincoln'ün savaş sırasında iki yıl nerelerde bulunduğu, ne işler karıştırdığı meçhul, 1920'de kendisini yeniden Almanya'da General **Luttwitz**'in genel karargâhında görüyoruz. Aynı yılın nisanında Lutt-

witz birkaç bin kişiyle Berlin'e yürüyor ve iktidarı ele alıyor. O sırada iktidarda bulunan Sosyal Demokratlar kaçıyorlar başkentten ve Trebitch - Lincoln yeni geçici Alman hükûmetinin Dışişleri Bakanı oluyor. Ancak kısa bir süre sonra Sosyal Demokratlar karşı bir direnmeye geçerek genel bir grev patlatıyorlar ve General Luttwitz tepetaklak oluyor, bazı hükümet darbecileri Trebitch ile birlikte İsveç'e kaçıyor.

1922'de Leipzig'de hükümet darbecileri hakkında mahkeme açılıyor ve bütün elebaşılar tutuklanıyor. Trebitch - Lincoln ise İsveç'te keyfine bakmaktadır. Oysa Alman mahkemesi gıyabında tutuklama ve mahkûmiyet kararı vermiştir. Ancak İsveç makamları da Trebitch'in İsveç'i terketmesini istiyorlar.

İsveç'ten de kovulan eski Macar bakkalın oğlu Baltık ülkelerine yerleşiyor ve Ludendorff ile Luttwitz'in arkadaşlarının kurduğu gizli örgütle ilişkisini sürdürerek Fransa'ya karşı yeni plânlar hazırlıyor ve boyuna sahte Frank basarak dünya piyasasına dağıtıyor.

Bu kez Macaristan da Trebitch'i desteklemektedir. Kendisini Macar Prensi **Windischgraetz** ile İçişleri Bakanı **Nadossy** bağırlarına basıyorlar ve sahte Frank yapımında her türlü kolaylığı sağlıyorlar. Bütün aşırı sağcılar yavaş yavaş Trebitch'in çevresinde toplanarak sahte Frank plânından yararlanmaya başlıyorlar. Ancak iş sonunda uluslararası büyük bir kepazeliğe dönüşüyor. Budapeşte polisi duruma müdahale etmek zorunda kalıyor; bazı kişiler tutuklanıyor ve Trebitch - Lincoln son dakikada Türkiye'ye kaçarak paçasını yine kurtarıyor.

Bu kez de Almanların ve Türkiye'deki Alman ajanlarının yardımıyla Çin'e gidiyor ve Çin'de Luden-

dorff'un yakınlarından Albay **Bauer**'in aracılığıyla **Chang-Kai-Chek** ile tanışıyor. Ve Çin liderinin sağ kolu haline geliyor. Bu dönemde Trebitch Uzak Doğunun en güçlü ve en zengin adamıdır. Amerikan bankalarında milyonlarca dolarlık servet yatmaktadır. Ancak tam en üstün güce ve hayatının en büyük amacına kavuştuğu anda bir felâket yıldırımı vuruyor Trebitch'i.

Trebitch'in İngiltere'de unutup bıraktığı bir oğlu vardır. Genç Trebitch - Lincoln İngiliz ordusundayken çavuşluğa yükselmiş ve bir kavgada subayını öldürerek idama mahkûm olmuştur.

İhtiyar serüvenci idamından önce oğlunu son bir kez görebilmek için İngiltere'den izin istiyor ve alıyor izni de. Ancak bindiği vapur yolda geciktiğinden infazdan sonra gelebiliyor İngiltere'ye ve oğlunun sadece mezarını ziyaret edebiliyor.

Ve tekrar dönüyor Çin'e.

Ne var ki bu olaydan sonra Trebitch bütün servetini ona buna dağıtmış, oturduğu sarayı bırakmış ve Tibet'e giderek Budist rahiplerinin manastırına kapanmıştır. Ve o Budist manastırındaki taş hücresinde can vermiştir...

İşte size kırk yıl önceki dünyadan bir serüvenci portresi...

TOTEM ANITININ İNTİKAMI

Kırk yıl önce dünyanın henüz pek bilinmeyen yönleriyle ilgili röportajlar, gazetelerle dergilerde önemli bir yer tutuyordu. Bu tür yayınlara da bir örnek olarak Kanada'nın batısında **Charlotte** adasındaki yerlilere ait Avrupalı bir gazetecinin yazdığı eski bir yazıyı sunuyoruz:

Haida aşiretinin baş büyücüsü Mowa, yüzüne yağmur simgesi olan mavi çizgilerle şimşek simgesi olan kırmızı zigzag çizgiler çekmiş, kulübesinin önünde çenesi dizlerine dayalı, çömelmiş öyle oturuyordu.

Bir süredir havalar kurak gittiğinden Mowa yüzüne mavili kırmızılı boyalarla fırtına büyüsü yapmış, görünmez güçlerden yağmur bekliyordu.

Yakın zamanlara kadar kimsenin ilgilenmediği kabileler yaşardı buralarda. Ve yerlilerin kuraklık, yangın, yıldırım ve deniz kabarması gibi doğa olayları ötesinde kendilerini tedirgin eden tehlikeler pek yoktu. Gerçi aşiretler arasındaki sürekli savaşlar sık sık ekip biçtiklerini yok ederdi ama bir kez bu aşiret yenilirse, ikinci kez de ötekisi yenilirdi. Yenik düştükleri zaman da uzun süre kış ayları boyunca yağmalanmış tarlalarındaki kökler ve denizden tuttukları balıklarla durumu idare ederlerdi.

Şimdi ise kendilerinin dışında ve kendilerine karşı, birtakım yabancı kişiler, bir şeyler hazırlayıp duruyorlardı ve adaya sık sık gemiler uğramaya, turistler gelmeye başlamıştı.

Oysa kabilenin yaşlıları eski devirlerin çok daha mutlu olduğunu söylemekteydiler. Atalarının kazandıkları zaferlerle savaşlarda gösterdikleri kahramanlık ve kurnazlıklar anısına köyün ortasına dikilmiş olan oymalı tahta totem anıtları, kabilelerin en kutsal tarih zenginlikleriydi. Örneğin vaktiyle **Kartal** adını taşıyan ve daima kartal kılığında dolaşan bir şef bir kıtlık yılında denizdeki bütün balıkları toplayarak aşireti açlıktan kurtarmıştı. Tahta totemlerden biri onun anısını yansıtıyordu.

Yeni yeni gelmeye başlayan yabancılar bu anıtlara

büyük ilgi gösteriyor ve ağızlarında alaylı bir gülücükle bunların anımsattığı destanları dinliyorlardı.

Mowa boşvericiliğin kalenderliğiyle iyice pekişmemiş olsa, bütün bu yabancılardan nasıl iğrenip tiksindiğini tükürürdü suratlarına. Ama aldırmaz görünüyor ve oturduğu köşeden öyle bakıyordu onlara.

Her hafta önlerinde bir turist rehberi, aynı saatte geliyor, siyah tahta barakadan yapılmış köy kahvesinde iyice ziftleniyor, sonra da bağıra bağıra köyün ortasındaki totemleri seyretmeye koşuyorlardı. Mowa bu sırada hemen kulübesine doğru süzülüp saklanırdı. Bilirdi ki turistler totemleri seyretmekten usanınca resmini çekmek için fotoğraf makineleriyle hemen karşısına üşüşecekler.

O gün köy sâkindi, Charlotte adasının üstünde denize doğru uzanan mavi göğün ortasında ılık bir güneş parıldıyordu. Yazları dahi iki saatten fazla görünmeyen güneşten yararlanmak için kabile sakinleri kapılarının önlerine çıkmışlar, kapalı gözleriyle uyuklar gibi uyuşuk oturuyorlardı. Adanın limanında köye ait ilkel balıkçı kayıklarının arasında sık sık büyük gemilerin görünmeye başlamasına rağmen Haida kabilesi eski geleneklerinden henüz büsbütün kopmamıştı. Hâlâ daha hastalıkları, açlıkları, kısırlıkları önlemek için bir çeşit âyin sayılan kutsal danslarına devam ediyorlardı.

Örneğin bu sabah Mowa da, tarlasındaki kuraklığı önlemek için yüzüne yağmur büyüsü yapmıştı. Gerçi pek güveni yoktu büyüsünün tutacağından ama, yine de talihini denemekten kendisini alamıyordu.

Karısı ise tarla marla işlerini bırakmış, bir süreden beri köyde dolanıp duran ve kendisine rastladıkça da kılığına bakarak pis pis sırıtan beyaz bir adama karşı

yüzüne öfke ve yas simgesi olan kara çizgiler çekmişti. O beyaz kişiye karşı kızgındı ama acaba bu hırsının öcünü alabilecek miydi?

Son doğurduğu bebek, duvara asılı bir heybenin içinde, elindeki kurutulmuş et parçasını kemirip duruyordu. Kabilenin bulunduğu yere gelip yerleşmiş olan beyaz doktor iki kez bebeği muayene ederek:

— **Bu kadar küçük bir bebeğe et verilmez. Bundan vazgeçin,** demişti.

Mowa'nın karısı, başını **"peki"** der gibi sallayarak sessiz sessiz dinlemişti doktoru. Ama doktor kapıdan çıkınca arkasından yere tükürmüş ve gene kurutulmuş geyik etini sıkıştırmıştı bebeğin eline.

Eskiden, beyazlar köyé gelmeden önce, yerliler kendi hastalıklarını otlar ve büyücü dualarıyla iyi ederlerdi. Ama şimdi işe beyazlar karışmıştı ve onların karışmasıyla da birlikte, yerlilerin sayıları azalmaya başlamıştı. Besbelli ki kısa bir süre sonra büsbütün eriyip yok olacaklardır. Bunu sezinliyor, nedenini bulamıyor ve beyazlara gizli bir hınç duyuyorlardı.

Yine de eski gelenekerine uyarak gelecek yıla daha çok çocuk sahibi olmak için büyük bir âyin düzenlediler. Âyinin yapılacağı gece tesbit edildi ve bütün köy hazırlıkarla koyuldu.

Kabilenin âyinlerine önce özel kılığı ile büyücü şef başlar, ona gençler, daha sonra da cezbeye kapılan seyirciler katılırlardı. Ve âyin coşkun bir raks cümbüşü içinde gitgide bütün kabileyi sarardı. Bu arada bazıları yoruldukça bir kıyıya çekilip yerli içkilerden içer, sonra tekrar katılırdı genel raksa. Kadınlar birbirlerini omuzlarından tutarak bir çeşit halay çekerler, erkekler tek tek, zıplaya hoplaya, bazan kadınlar topluluğuna

iyice yaklaşa, bazan uzaklaşa, onların döndüğü yönün ters yönüne doğru dönerlerdi.

Ve bu grup danslarını çubuk içerek seyreden yerliler de, aşka geldikçe kalkıp katılırlardı rakslı âyine.

Derken bir kadın gruptan ayrılır ve bir erkekle karşılıklı eğile kıvrıla başlardı oynamaya...

Bir beyaz adam

Bu âyini izleyen kabiledeki beyaz adam:

— **Bu yerliler de bir türlü turistlere göstermezler bu âyinlerini,** dedi. **Oysa gösterseler tonla para kazanırlar.**

Yerlilerin arasına girmiş olan bu beyaz adam kimdi? Bu adam Mowa'nın da kendisiyle işbirliği etmesi sayesinde gizli bir ticareti sürdürerek büyük paralar kazanan bir açıkgözdü.

Âyin gecesi Mowa'nın karısı bir ara şöyle kıyıdan geçerken beyaz adam yanına yaklaştı:

— **Yahu,** dedi, **bütün kabile keyfediyor, bir merhaba yok mu?**

Kadın cevap vermeden omzunu silkti.

— **Hey buraya bak, senin de, kocanın da, çocuklarının da, topunuzun canı cehenneme. Bizim işten nè haber, hâlâ bitmedi mi o?**

Kadın:

— **Bitti,** dedi.

— **Mesele yok öyleyse. Bu gece hemen teslim etmeniz gerekiyor. Yarın erkenden yola çıkacak.**

— **Bu gece imkânsız. Katiyen olmaz bu gece.**

— **Neden?**

Kadın cevap vermedi. Beyaz adam bu gecenin kutsal bir gece olduğunu, Tanrısal güçleri kızdırma-

mak gerektiğini anlamıyordu. Ve kadın, başı dik, ağır adımlarla apış apış kulübesine doğru yürüdü. Duvardaki heybede duran bebek uyumuştu.

Önce Mowa geldi kulübeye, peşinden beyaz adam, ikisi de başladılar içki içmeye. Beyaz adam:

— Buraya bak Mowa, biliyorsun ki her yaptığın işi hemen ödedim, diyordu.

Mowa sessiz dinliyordu.

— Son yaptığın totem heykelinden seksen dolar kazandınız.

Mowa:

— Seksen doların kırkını kimse ses çıkarmasın diye sağa sola dağıttık, dedi. **Bana sadece kırk dolar kaldı. Unutma ki tam beş ay çalıştım o heykel için.**

— Tembelşin de ondan. Sana yaptırdığım dördüncü totem heykeli bu. Daha hızlı çalışsan daha çok yaparsın.

Mowa'nın karısı:

— Artık bu işi yapmayacak, dedi. Uğursuzluk getiriyor bu bize. Doğurduğum çocuklar üç aylık olmadan boyuna ölüyorlar.

Beyaz adam:

— İyi bakamıyorsun da ondan ölüyorlar, dedi. Zaten sonunda hepiniz açlıktan öleceksiniz. Dünya da fazla bir şey kaybetmeyecek bundan.

Dışarda âyinin sesleri yavaş yavaş sönüyordu.

Adam:

— Uzun sözün kısası, dedi. **Her zaman olduğu gibi totemi şafaktan önce getireceksiniz bana. Daha bir süre ambalâj işiyle uğraşacağım gemiye yükleyinceye kadar. Haydi bakalım şimdi hoşça kalın.**

Dışarda âyin bitmişti. Mowa'nın evinde ise bir tartışma sürüp gidiyordu. Mowa ile karısı küçük küçük

kelimelerle düşüne dinleye, ağır ağır tartışıyorlardı. Kadın âyin gecesi bu işin getireceği uğursuzluktan korkuyordu. Mowa ise geçim zorluğunu, para sıkıntısını ileri sürüyordu.

Sonunda Mowa dışarı çıktı. Bir kaç adamıyla totemi gizli gizli yaptığı yere giti. Yerde boylu boyunca ağaçtan kocaman bir heykel yatıyordu. Mowa:

— **Şafaktan önce beyaz adama götürmek gerekiyor bunu,** dedi.

Sonra hep birlikte tekrar kulübeye döndüler ve başka şeylerden konuşmaya başladılar.

Şafak sökerken Mowa ile adamları yeniden çıktılar dışarı. Ve o koca heykeli usulca beyez adamın evine taşıyıp, yeniden Mowa'nın kulübesine döndüler. Mowa'nın karısı kalkmış ocağı yakmıştı. Mowa ile adamları hiç konuşmadan çubuk içiyorlardı.

Mowa'nın önünde kırk tane çakıl taşı vardı. Herkesin yaptığı işe göre taşların dağıtımına başladı. Kimi verileni kabul ediyor, kimi az buluyor, pazarlığa girişiyordu. Sonunda anlaşma sağlandı ve Mowa herkese önündeki çakıl taşları kadar dolar verdi. Adamlar dağıldılar. Mowa'nın karısı yeniden yatağa girip uyumuştu. Mowa ise ocağın karşısında tek başına içki içiyordu.

Sabahleyin yerliler beyaz adamı, evinin bahçesinde bir totem heykelinin altında ezilip ölmüş olarak buldular. Jandarmalar geldi. Kovuşturma açıldı ve beyaz adamın masasında yarım kalmış bir mektup bulundu. Mektupta şöyle yazıyordu:

"Sayın bay...

Charlotte adasında geldiniz zaman da söylediğim gibi gerek halkın dinsel inançları, gerek eski ge-

lenekleri yüzünden totem heykellerinin satın alınması imkânsız gibidir. Buna rağmen elimden geleni yaparak iki yüz yıllık bir totem heykeli almayı başardım. Bu sabah heykeli adresinize gönderiyorum. Bu büyük yapıtın elbetteki paha biçilmez bir değeri vardır. Sadece masrafım olan üç bin doları gönderin ve eseri naçiz şahsımın zatıâlinize bir armağanı olarak kabul edin. Eğer sizi hoşnut edebildimse ne mutlu bana..."

Kimse heykelin adamın başına nasıl yıkılmış olduğunu anlayamadı. Mowa'nın adamları heykeli bahçeye yere yatık olarak bıraktıklarını söylüyorlardı. Kovuşturma hiç bir sonuç vermedi. Ama o günden sonra Mowa'nın karısı yüzüne öfke ve yas çizgileri çekmekten vaz geçti. Üçüncü oğlu da sapasağlam büyüdü. Hem de beyaz doktorun bebeklere et vermenin zararlı olduğunu söylemesine ve kadının da inadına bebeği kurutulmuş geyik etiyle beslemesine rağmen...

DACHAU'YA İLK GİREN GAZETECİ: DUCHER

1972 Münich Olimpiyatları için Almanya'nın Bavyera eyaletine gelenler, aynı zamanda adı insanlık tarihinin yüzkarası sayılan sayfalarına katranlı harflerle geçmiş olan ünlü Nazi kampı Dachau'yu da ziyaret etme olanağını buldular ve vaktiyle en korkunç cinayetlerin işlenmiş olduğu bu kampı **Hitler** umacılığından artık sadece turistik niteliği kalmış bir belge ve bölge olarak gezdiler.

Şimdi kırk yıl önce, bu kampın kurulduğu yıllarda Dachau'ya girebilmiş nadir gazetecilerden biri olan

Guillaume Ducher'nin 1934'de kamp hakkında yazmış olduğu bir yazıdan bazı parçalar alalım ve görelim bakalım kırk yıl önce Nazi Almanyası nasılmış?

Almanya'ya bir röportaj yapmak için gitmiş olan Fransız gazetecisi Ducher, Nazi yöneticileriyle uzun uzun konuşmuş. Naziler yeni rejimlerinin felsefesini ve eylemlerini öve öve göklere çıkartmışlar. Derken lâf döne dolaşa dolaşa toplama kamplarına gelmiş. Fransız gazetecisi:

— **Bütün dünya bu kamplarda korkunç olayların cereyan ettiğini iddia ediyor,** demiş.

Nazilerin dış politika bürosu şefi **Rosenberg:**

— **Kulak asmayın söylenenlere, bizi kıskandıklarından öc almak için uyduruyorlar hepsini,** demiş.

Fransız yazarı:

— **Mümkündür,** demiş, **ancak toplama kamplarını çerçeveleyen esrar öylesine kalın ki söylenenlerin doğru mu, yanlış mı olduğunu kontrol etme olanağı yok tabii.. Bu konuda elimizde kesin kanıtlar olmadıkça söylenenleri nasıl yalanlayabiliriz. Kusura bakmayın ama sizlerin resmi tekziplerinizin dünya kamuoyu önünde hiç bir değeri yoktur. Şayet kamplardaki tutum iddia ettiğiniz gibi gerçekten normalse, bu kampları yabancı gazetecilere durumu anlamaları için göstermeniz gerekir.**

Rosenberg:

— **Anladım,** demiş, **nereye varmak istediğinizi. Böyle bir kampı görmek sizi çok mu ilgilendiriyor?**

— **Elbette.**

Rosenberg, konuşmada hazır bulunan güvenlik kuvvetleri şefi **Himmler**'e şöyle bir baktıktan sonra:

— **Peki,** demiş, **gayet kolay bizim için bu isteği-**

nizi yerine getirmek. Yarın sabah, birlikte Dachau kampına gideriz. Kamptakileri gözünüzle görür, hakkımızda uydurulan iftiraları yalanlarsınız.

Körü körüne inanış

Fransız gazetecisi kampı gördükten sonra, Nazilerin neden buraya yabancıları sokmak istemediklerini anladım, diyor. Bana yaptıkları ayrıcalık, bana karşı nedense duydukları bir güven ve inançtan geliyordu. Bunun yanında körü körüne inanıyorlardı da yaptıklarının iyi ve başarılı şeyler olduğuna. Garip bir şekilde kendi kendilerini şartlandırmışlardı ve kendilerine karşı çıkanların neden çıktıklarını objektif olarak değerlendiremiyorlardı.

Nazi yöneticilerinden ayrılırken Himmler:

— Kamptakiler öyle hayvansal bir hayat yaşamıyorlar, dedi. **Bizler insancıl kişileriz.** "Wir sind human."

Ertesi sabah tam söylenen saatte, kocaman siyah bir araba, çamurluğunun üstündeki gamalı haç bayrağı ile kaldığım otelin önünde gelip durdu. Nazilerin dış politika bürosu şefi Rosenberg, elifi elifine tam zamanında gelmişti randevusuna. Ağzındaki gülücük, dudakları üstündeki küçük siyah bıyığını azıcık germiş, elimi sıkmak için kolunun bütün uzunluğuyla elini uzatıyordu. Bir kuru kafa taşıyan geniş kasketi altında yüzü sevimli ve aydınlıktı. Güvenlik kuvvetlerine bağlı kişiler, sırtlarına siyah bir üniforma, başlarına da iskelet kafası taşıyan bir kasket giyiyorlardı. Rosenberg de o gün bu kılığıyla gelmişti bana.

Kamp yolunda

Siyah kocaman arabaya rahatça yerleştik ve felsefeyle sanat konuları üstünde konuşa konuşa Dachau kampının yolunu tuttuk.

Dachau, Münich'in kuzey batısında, şehre 20 kilometre uzaklıkta mütevazı bir kasabaydı. Tek özelliği kasabayı çeviren **Dachauer - Moos** adındaki gözün alabildiğine uzayan sonsuz bataklığıyla, bu bataklığın ortasındaki ünlü toplama kampıydı.

Genellikle bütün Alman kasabaları gibi sakin sessiz, temiz bir görünüşü olan kasabayı hızla geçerek, köyün bitimindeki kampa geldik.

İnsanın içini üşüten, renksiz, soğuk, anlamsız kırsal bir bölgenin ortasında; vaktiyle bir silâh fabrikasıyken, uzun zaman önce kapatılmış, şimdi de iyi kötü bir cezaevi durumuna sokulmuş olan kamp binası yükseliyordu. Duvarları alabildiğine çirkindi ve çevresi, yüksek dikenli tellerle kuşatılmıştı. Ta ufuklardan yüksek direklerle güçlü bir elektrik akımı geliyordu kampa ve hiç kuşkusuz kampı kuşatan tellere öldürücü nitelikte bir elektrik akımı veriliyordu. Rosenberg de, Alman basınının bu konuda yayınlayıp durduğu tekzipleri unutarak durumu doğruladı:

— Bütün bu gördüğünüz tellerde yüksek voltajlı elektrik akımı vardır, dedi.

Kampın giriş kapısına iki kocaman direk dikilmişti. Üstünde Hitler'in gamalı haçlı bayrakları dalgalanıyordu. Geleceğimiz daha önceden kamp yöneticilerine bildirilmişti. Kamp müdürüyle adamları, kampı korumakla görevli askeri birliğin başında bizi bekliyorlardı. Hepsinin de sırtında Rosenberg'in giymiş olduğu, kas-

ketleri ölüm işaretli siyah üniformalar vardı. Kamp polisiyle yöneticileri Hitler rejiminin en seçkin bölümü olan güvenlik örgütüne bağlı kişilerdi.

Önce kimlik kartımı incelediler. Kampa fotoğraf makinesi sokmak yasaktı. Ancak küçük bir makineyi kimseye çaktırmadan sokabilirsem sokacaktım. Nitekim başardım bunu ve usulca onunla çektim kamptaki bazı resimleri. Derken karşılıklı tanıştırma töreni başladı. Kamp müdürü güçlü kuvvetli, yakışıklı bir adamdı. Bir hayli telaşlı görünüyordu önce. Gerekli dikkati göstermesi için özel emir almış olduğundan bayağı tedirgindi. Üstelik de aşırı bir nezaket gösteriyordu ve bu aşırı nezaket rahatsız ediyordu kişiliğimi. Uzun boylu, geniş omuzlu, sert hareketli polisleri ise şöyle azıcık tepeden ve küçümseyerek süzüyorlardı beni. Kampı ziyaretim süresince bir kelime bile söylemediler bana, sadece herhangi bir engelleme yapmadan hareketlerimi izlemekle yetindiler. Onların bu katı tutumu, müdürün aşırı nezaketinden çok daha az sıkıcıydı.

Sefalet

Önce yöneticilerle birlikte kampın ana avlusuna girdik. Dipte eski silâh fabrikasının binaları ile binaların kıyılarında tutukluların lojman, mutfak, kantin v.s. olarak kullanmak için bizzat yaptıkları tahta barakalar görünüyordu.

Kampta aşağı yukarı iki bin beş yüz kişi vardı. Ziyaretimiz dolayısıyla hepsini hazırol durumunda karşımıza dizmişlerdi.

İlk gözüme çarpan şey tutukluların kılık kıyafetlerindeki perişanlık oldu. Hemen hepsi yırtık pırtık paçavralar içindeydi.

Kamp müdürü mahkûmlar hakkında açıklamalar yapıyordu:

— Karşımızda eski Alman Millet Meclisi'nden iki sosyalist saylav var. (Öteki arkadaşları Berlin civarındaki Oraninebourg kampındalar). **İki saylavdan başka, muhalefet gazeteleri yazarlarıyla, yazı işleri müdürleri, solcu gençler, avukatlar, tiyatro ve sinema sanatçıları, doktorlar ve savaş aleyhtarı dernek üyeleri teşkil etmektedir bir kısmını. Bir kısmı da yine sosyalist işçilerle, sosyalist köylülerdir. Ama aydınlar daha çoğunluktadır.**

Mahkûmlar arasında bir grubu işaret ederek:

— Bunlar da iki yüz Yahudi, dedi. Cinayet ve âdi suçlardan ise sadece yüz mahkûm var kampta.

Öyle bakıyordum kamptaki tutsaklara.

Çoğu yirmi beş ile otuz beş arası idi. Ama aralarında iyice ihtiyarlar, on beş-on altı yaşında olan çocuklar da vardı.

Kalabalık bir koyun sürüsü gibi, partalları içinde, acemi bir hazırol duruşuyla öyle sessiz sedasız, donmuş duruyorlardı karşımda ve ben içten içe utanıyordum kendimden; bana karşı hazırol durdukları için. Sırtları hafif kamburlaşmış, başları öne eğik, gözleri yere çakılıydı.

Kendilerinin rahat bırakılmalarını istedim müdürden. Ziyaretim sırasında kamtaki günlük yaşantılarına devam ederlerse daha iyi olacaktı benim için. Hemen hepsi put gibi karanlık bir yüzle öyle durmaya devam ettiler yine de... Sadece bazı gençler, yabancı bir iklimde dar bir kafese kapatılmış panterler gibi sinirli sinirli volta atmaya başlamışlardı.

NAZİ KAMPINDAN YÜKSELEN FERYAT: "BİZİ ÖLÜM KURTARIR"

Kırk yıl önce Münich'in yirmi kilometre kuzey batısındaki ünlü toplama kampı **Dachau**'ya ilk giren Fransız gazetecisi **Guillaume Ducher,** gördüklerini anlatmaya şöyle devam ediyor:

"Tutuklularla yaptığım kısa konuşmaları naklet-meden önce buradaki insanlara uygulanmakta olan rejimden söz edeceğim.

Her yönden rüzgârların girip çıktığı tahta barakalardaki, üstüste sedyelerden yapılmış ranzalarda yatıyorlar. Bizzat gördüm bu barakaları. Bâzılarında üstüste dört hattâ beş ranza vardı. Her tutukluya ancak boğulmayacak kadar bir mesafede yer düşüyordu. Yazları cehennemden de beter oluyordu barakaların içi. Kışın ise dondurucu bir soğuk zangır zangır titretiyordu bütün mahkûmları. Duvarlarda süs olarak sadece **Hitler'in, Hindenburg'un, Goering'in, Goebbels'in** resimleri vardı. Yeni Almanya'nın tapılması gereken Tanrıları tutuklu kamplarının her yerinde, resim olarak da olsa, hazır ve nazırdılar.

Gündüzleri mahkûmlar beşer altışar kişilik gruplar halinde bir nöbetçinin denetiminde çalışmaya götürülüyorlardı. Bataklığı kurutma, yol yapma, araziyi teraslama işlerinde en az yedi saat çalışıyorlardı her gün. Tutukluların genellikle böyle işlerde tecrübesi bulunmayan aydınlardan ibaret oldukları hatırlanırsa, bu tür bir çalışmanın ne demek olduğunu değerlendirmek daha da kolaylaşır. Elbette ki bu alanlardaki profesyo-

nel işçilerden yüzde on beş, yüzde yirmi daha az randıman verebiliyorlardı.

Aldıkları gıda ise kara bir ekmekle patates, çorba ve çaydı. Ve ayrıca bunu elde edebilmek için de günde bir mark ödemek zorundaydılar. Bir parça daha imkânı olanlar bu parayı ödeyecek durumda bulunmayan mahkûmlara yardım ediyorlar, aralarında iktisadî bir dayanışma kurmaya çalışıyorlardı. Tutum ve davranışlarından kampın hoşnut olduğu kişiler haftada beş marka kadar ayrıca süt, peynir, meyva, sigara ve alkolsüz bira alabiliyorlardı ve böyle bir olanağa kavuşmak lütufların en büyüğü idi.

Ve sonuç olarak tutukluların Hitlerci gazeteleri okuma izinleri de vardı.

İşin içyüzü

Kampta uygulanan rejimin bu objektif anlatımı çok sıkı olmasına rağmen yine de katlanılabilecek bir düzen kanısını yaratabilir okuyucularda. Oysa işin içyüzü çok daha başkaydı.

Tutukluların görüntüsü sonsuz bir acıma uyandırıyordu insanda. Yorgunluktan ve yedikleri dayaklardan bitkin durumdaydılar. Doğru dürüst gıda alamamaktan iskeletleri çıkmış gibiydi. Uğradıkları işkencelerin izleri apaçık görünüyordu vücutlarının örtülü olmayan yerlerinde. Kollarında, ellerinde, yüzlerinde kapanmış yara izleri vardı. Yüzleri sarı, yanakları çökmüş, traşları uzamıştı hepsinin. Hele o donuk ve yitik bakışları, çektikleri maddî ve manevî sefaleti bütün açıklığıyla koyuyordu ortaya.

En önemli noktalardan biri de, buraya getirilip tıkılmış olanlardan hemen hiç birinin herhangi bir mah-

kemeden geçmemiş olmasıydı. Neyle suçlandıklarını ve hangi suçtan buraya getirilmiş olduklarını bilmiyorlardı. Ve yine bilmiyorlardı bir gün bu cehennemden çıkıp çıkamayacaklarını.

Ayrıca ailelerinden de hemen hiç bir haber gelmiyordu kendilerine. Ellerine bâzen binde bir geçiyordu bir mektup.

Genç tutuklulardan biri kulağıma yavaşça:

— Bu it oğlu itler, ailelerimizden gelen yiyeceklere el koyuyorlar. Usul böyle. Yavaş yavaş hepimiz gebereceğiz açlıktan, dedi.

Kamp polisleri tutukluların yanlarına giderek kendileriyle konuşmama izin vermişlerdi. Rehberim müdürle konuştuğu sırada bu kısa olanaktan yararlanmaya çalıştım.

Avlunun bir köşesinde, savaştan kalma tekerlekli kazanlar içinde öğle yemeği pişiriliyordu. Kazanları karıştıran bir tutuklu yaklaşmamı işaret etti. Ve bir kepçe, suyuna tirit patates çorbası uzattı.

— Bir tadın bakalım, dedi. Yenecek rezalet değildi. Yutarken yüzümü buruşturmamak için kendimi zor tuttum. Mahkûm, gösterdiğim nezaket zorlamasını anlamış olmalı ki, acı acı gülümsedi ve usulca:

— Çekinmeden söyleyin dedi, **yenecek şey midir şu cenabet?**

Yabancı olduğumu anlayan mahkûmlar yavaş yavaş yaklaşıyorlardı. Aralarında fısıltı halinde **"Franzose" (Fransız)** sözcüğü dolaşıyordu. Derken birçok kişi yığılıverdi çevreme. Hiç kuşkusuz konuşmak istiyorlardı benimle, ama ağızlarını açmaya da korkuyorlardı.

Sosyoloji profesörü

Karşıma yığılmış grubun dışında kendi kendine mırıldanarak dolaşan bir ihtiyar dikkatimi çekti. Kocaman, traşlı, yuvarlak profesör tipi kafasıyla, mavi miyop bakışlı gözleri; ağır aksak kırık yürüyüşüyle çelişiyor gibiydi. Hemen yanına doğruldum. Aceleci kısık bir sesle kulağıma:

— **Teşekkür ederim yanıma geldiğiniz için, dedi. Duyabileceğiniz en korkunç şeyi söyleyeceğim size. Aramızdan on dört kişi feci işkencelerle öldürüldü. Tıpkı Orta Çağlardaki gibi...**

Gözlüklerinin arkasındaki mavi kırpışık gözleri buğulanmıştı. İki elini birden tutmuş sıkıyordum ve elleri titriyordu avuçlarımın içinde. Bâzı ayrıntıları öğrenmek için sorular sormak istiyordum kendisine. Ama ötekiler de hemen yaklaşmışlardı yanımıza. Sadece:

— Daha önce ne iş yapıyordunuz, diye sordum.

Herşeye rağmen hafif gururlu bir tebessüm belirdi dudaklarında:

— **Sosyoloji profesörüydüm,** dedi.

Ve ağzındaki gülücük hemen acı bir çizgiye dönüştü. Eliyle de ağırdan, boş ver gibilerden bir işaret yaptı. Artık bunun önemi yoktu. Hiç bir zaman da önemi olmayacaktı artık.

Hâkim olamadığı bu tiksinti ve isyan mimikleriyle, ağzından kaçan birkaç kısa cümleden başka kendisinden daha fazla şey öğrenemeyecektim. Anlamıştım bunu.

Gece duyulan feryatlar

Tutuklulardan biri yırtık gömleğinin içinden henüz kapanmış yara izlerini gösteriyordu:

— Öldürürcesine dövdüler beni. Onbeş gün inleye kıvrana revirde kaldım.

Revir... Bu eski uğursuz fabrika binalarının içindeydi revir. Ve herkes dehşetle söz ediyordu bu revirden.

Bir başka tutuklu da:

— Şurada da hücreler var, dedi. Bazan geceleri feryatlar duyuyoruz. Hep o yönden geliyor çığlıklar.

Elimi sıkmak için boyuna eller uzanıyordu. Bazıları öylesine alçak ve çekingen bir sesle konuşuyorlardı ki, şikâyetlerini seziyor, ama ne dediklerini anlayamıyordum.

Kendilerine, sizin için ne yapabiliriz, diye sordum:

— "Nichts". Bizim için yapılacak hiçbir şey yoktur, dediler.

Bunu söyleyen uzun boylu, yapılı, sarışın genç bir delikanlıydı. Gençliğine rağmen yüzü çoktan ihtiyarlamış gibiydi. Ağzından **"Nichts"** sözü acı bir umutsuzluğun sessiz çığlığı gibi kısık bir boğuklukta çıkmıştı. Ve ekledi, arkasından da:

— Yahut da öylesine korkunç bir şey olur ki bu istek, söylemem bile size bunu...

Ve geniş adımlarla hemen kaçar gibi uzaklaştı.

Ne demek istemişti acaba? Açıklayamadığı düşüncesi neydi? Yoksa gelecekteki bir savaşı mı ima ediyordu? Kestiremedim bunu.

Bütün uzanan elleri sıkıyor, dostça vuruyordum çevremdekilerin omuzlarına. Bazı avutucu şeyler söy-

lemeye çalışıyordum. Ama yeteneksiz, acemi, hattâ biraz hamhalat bir durumda kalıyordum. Ne diyebilir, bunca işkenceyi çekmekte olan kişilere nasıl bir yardımda bulunabilirdim?

Rosenberg beni çağırıyordu. Daha görülecek çok şey vardı kampta ve her şeyi görecektim.

Zindanlar

Şimdi taş bir binaya giriyorduk. Önümüze aşağı doğru inen taş bir merdiven çıktı. Hücrelere iniyorduk. Bizimle birlikte gelen Nazi polisleri elektrik lâmbalarını yakmışlardı. Ama yine de aşınmış basamaklarda bazan şöyle bir sekiyorduk. Sonunda tâ dipteki zindanlar bölümüne geldik. Önümüzde uzun bir koridor uzanıyordu. Gözlerim çabuk alıştı bu alaca karanlığa. Naziler de elektrik lâmbalarıyle baktığım yönleri aydınlatıyorlardı. Kalın demir parmaklık kapıların arkasında daracık hücreler vardı.

Dik başlılarla, Nazilere karşı eylemlere geçmiş olanlar buralara kapatılıyordu. Ve bunlara ekmekten, sudan başka hiçbir şey verilmiyordu. Ayrıca ışıktan da yoksundur. Zindanları azıcık aydınlatıp, havalandıran delikler günde ancak yarım saat açık bırakılıyordu. Diri diri bu mezarlarda yaşamaya nasıl katlanabiliyorlardı, kestiremiyorum. Hücrelerin diplerinde kıpırdayan bazı insan artıkları görüyordum. Gözlerim kararmaya, başım dönmeye başlamıştı. Zor attım kendimi yukarı. Naziler ise bilgi vermeye devam ediyor, şakalaşıyor ve gülüyorlardı. Hayretle bakıyordum onlara.

Reviri de ziyaret ettik. Daracık yatakların üstünde kıvranarak inleyen yirmi üç mahkûm vardı.

— **Hastalıkları nedir,** diye sormaktan alamadım kendimi.

Kimse cevap vermedi ve hemen çıktık revirden.

Ama henüz en korkuncunu ve iğrencini görmemiştim.

Kampta ayaklarından zincirle yere çakılmış otuz sekiz veremlinin yattığı bir bölüm vardı. Bunlar sade özgürlükten değil, gıda ve bakımdan da yoksundular. Naziler yavaş yavaş nasıl öldüklerini seyrediyorlardı bunların.

Hayatımda bundan daha korkunç bir manzara gördüğümü hatırlayamıyorum.

Bir tanesi:

— **Söyleseniz de bizi hemen öldürseler ne** olur, dedi.

Kırk yıl önce Dachau kampına ilk girmiş olan Fransız gazeteci **Guillaume Ducher**'nin o tarihte kampla ilgili röportajı böylece devam edip gidiyor...

Bugün orası kampta ölenlerin anılarına turistlerin birer küçük çiçek buketi armağan ettikleri bir nefret müzesidir. Nazizmden arta kalmış bir nefret müzesi...

"TÜRKİYE'DE BİR TEK CAHİL KALMAYACAK..."

Şimdi gelelim biraz da kırk yıl önceki Türkiye'ye. **Millî Eğitim Bakanlığı Millî Talim Terbiye Heyeti 11 Şubat 1929**'da haftalık bir dergi çıkarmaya başlamış. Derginin adı **"Halk"**; fiyatı 3 kuruş. Bu derginin ilk sayısındaki bazı haberlerle, bazı yazıları aynen aktarıyoruz.

"Bursa Mevkufları

Bursa'da bir takım kimselerin Ankara üzerine yürümek ve Cumhuriyet hükûmetimizi devirmek için bir teşkilât yaptıklarını, hapishanede yatan Gökbayrakçı Cemal isminde birini kaçırmak istediklerini, bütün bu adamların yakalanıp Cumhuriyet adliyesine cevap vermekte olduklarını biliyoruz. Müddeiumumi, Cemal'le dört arkadaşını idama mahkûm etmiştir.

Böyle haince maksatlar arkasında koşan kimselerin lâyık oldukları ceza elbette budur."

"Kadınlara laf atanlar

Yeni Ceza Usulü Muhakemesiyle uğraşan B.M.M. Adliye Encümeni kadınlara laf atanların derhal yakalanmaları için bir kanun maddesi yapmıştır."

"Divani Âliye

Bahriye Nazırı iken sipariş edilen bir vapur bedeline mahsuben kefalet olmadan 25.000 lira verdiren Mahmut Muhtar Paşa'nın Divani Âliye gönderilmesine karar verilmiştir."

"Necati Bey Caddesi

Darülfünun binası ile Beyazıt meydanı arasındaki bulvarın "Necati Bey" caddesi ismiyle anılması kararlaştırılmıştır."

"Bu seneki kış

Şubatın ikinci cumartesi günü şiddetli bir rüzgârla yağmaya başlayan kar tipi halini almış, ta çarşamba gününe kadar fırtına sürmüştür. Çarşamba günü hava açılıyor diye sevinirken perşembe günü kar tekrar başladı. Cuma ve cumartesi günleri ayaz pek ziyade idi. Haliç donmuş, Boğaziçi'nin kenarları buz tutmuş idi.

Kar fırtınası İstanbul'u bembeyaz etti. Bazı yerlerde kar iki metre yükseldi. Bu satırları yazdığımız zamanda bile sokak kenarlarında karlar yığılı duruyor ve kar yağmakta devam ediyor.

Günlerce vapurlar, şimendüferler işlemedi; Avrupa trenleri hâlâ gelemedi.

Bu kadar şiddetli bir kış otuz, otuz beş seneden beri görülmemiştir."

Afganistan Hadisesi

Afgan Kıralı Emanullah Han Hazretleri büyük seyahatından döndükten sonra, memleketini bedevilikten kurtarıp medeniyete sokmak istedi. Öteden beri Afgan padişahlığını ele geçirmek isteyen Saka Baha isminde bir adam, Emanullah Hz.lerin yeniliklerini kınayarak cahil ve mutaassıp ahaliyi kışkırttı. Yanındaki adamlarla Afganistan'ın merkezi olan "Kabil" şehri üzerine yürüdü. Kıral Emanullah Han, Kabil'den çekilip Kandihar'a gitti. Baha Saka, Kâbil'e girdi ve kendini "Habibullah" ismiyle kıral ilân etti.

Bu çok uzak kardeş memlekette neler olduğunu yakından bilmiyoruz; fakat bu işin irtica yoluyla hükümdarlığı ele geçirmek için yapıldığı anlaşılıyor. Orada Hanlık dâvâsı eden yalnız Baha değil; daha başkaları da var. İşin içinde "Lorens" isminde bir İngiliz casusunun da parmağı var. Maamafih Emanullah Hz.leri Kandihar'da hazırlıklar yapıyor, yakında Kâbil üzerine yürüyecek; vatan hainlerini ezecek, memleketinin birliğini elde edecektir"

"İran'da Yenilik.

Komşumuz İran da bizim yolumuzda yürüyor. Oradan da eski kıyafetler kalkmış, halk umumen şapka giymeye başlamıştır."

"Papa Müstakil Hükümdar

Papalık makamı ile İtalya Hükûmeti arasında bir anlaşma olmuş, İtalya, Papa'nın Vatikan dahilinde müstakil bir hükümdar olduğunu tasdik eylemiştir."

Millet Mektepleri

Halk dergisinin ilk sayısında yayınlanan "**Millet Mektepleri**" adlı makaleyi de olduğu gibi alıyoruz

"Millet Mektepleri

Eskiden herkes okuma yazma bilmezdi, yalnız memurlar, hocalar okur yazardı. O zamanlarda halkın cahil kalması fena görülmüyordu, hattâ böyle olması lâzım sayılıyordu. Bizde on, onbeş sene evveline kadar hal böyle idi.

Garp dediğimiz Avrupa memleketlerinde ise hemen bir asırdan beri bu yanlış düşünce ortadan kalkmıştı. Oralarda bir taraftan kitap ve gazete matbaacılığının büyük terakkisi, diğer taraftan iş ve ticaretin, fabrikacılığın alabildiğine ilerlemesi okuma yazma ihtiyacını hem arttırmış, hem de kolaylaştırmıştır.

Yüz senedenberi Garpta hükûmet işleri de başka şekiller almaya başlamıştı. Artık devlet demek, başta kral olmak üzere birkaç yüz kişinin rahat ve zengin yaşaması için milyonlarca halkın onların istedikleri yolda çalışmalarını temin edecek bir teşkilât demek değildir. Devletin gayesi, hükûmetin maksadı, milletin, halkın refah ve saadetini temin etmek olmuştur. Yavaş yavaş baştan krallar atıldı, kalanlar da artık hükûmet işlerini halka bırakmaya mecbur oldu. Her yerde halk hükûmetleri kuruldu. Hükûmetlerin başına halktan çıkma adamlar geçti. Artık milletin millet tarafından ve millet için idare edilmesi esası hüküm sürmeğe başladı.

Milletin kendi kendisini idare etmesi, halk hükûmetinin, cumhuriyetin idaresi için dünyanın işleri hakkında birçok bilgilere ihtiyaç vardı. Bu bilgilerin anahtarı da okumak-yazmak idi.

İşte bu sebeplerden Garpta maarif çok ileri gitti. Hemen otuz senedenberi büyük Garp milletinde okumak yazmak bilmeyen hiç bir insan kalmamıştır.

Biz bu işte çok geri kaldık. Bu halin sebepleri şunlardır:

1. Padişahlar ve onların etrafındaki yardakçıları yalnız kendi menfaatlerini düşünüyorlar, milletin cahillikten kurtulmasını akıllarına bile getirmiyorlardı.

2. Hocalar ve şeyhler halkın okuyup yazarak dünya işlerinden haber almalarını istemiyorlardı.

3. Eskiden Arap harflerini öğrenmek çok zor idi.

4. Padişahların kötü idaresi yüzünden harpler, karışıklıklar bitmiyordu. Halk rahat nefes alamıyordu ki, okumaya vakit bulabilsin.

Büyük Gazi; düşmanları, padişahı kovduktan, hocaları yola sokup tekkeleri kapattıktan ve halk hükûmeti olan Cumhuriyeti kurduktan sonra, milleti bu asrın lideri milletler ile bir seviyeye çıkarmak için eski Arap harfleri kaldırdı. Onların yerine Garp milletlerinin kullandığı harfler cinsinden Türk harflerini çıkardı. Büyük Millet Meclisi bunun kanununu yaptı.

Gazi nasıl on sene evvel düşmanları vatan topraklarından atmak için milleti seferberliğe çağırdı ise şimdi de Türk yurdundan cahilliği kaldırmak için seferberlik ilân etti. Türkiye'de kadın erkek herkes okumak, yazmak bilecektir. Bu ülkede artık okumak bilmeyen kalmayacaktır. İşte Millet Mektepleri bunun için açıldı.

Türk milleti çok anlayışlıdır. Kendisini hep iyiliğe, doğruluğa, güzelliğe götürmüş olan Büyük Gazi'sinin bu yeni seferberliğine de hemen koştu. Bakınız millet mektepleri açılalı daha kaç hafta oldu?

Bunlara devam edenlerin miktarı daha şimdiden 900.000 (dokuz yüz bin) adedine yaklaşmıştır. Katî tahmine göre mayıs iptidasına kadar 1.000.000 (bir milyon) Türk okur yazar olacaktır. Bu faaliyet devam edeceği için ve mekteplere devam edenlerin sayısı her devrede biraz daha artacağı için en çok on senede Türkiye'de bir tek cahîl kalmayacaktır.

Şimdilik yalnız okuma yazma öğreten bu mektepler gelecek devreden itibaren yaşamak için lâzım olan diğer bilgileri de öğretecek, tam mânasıyla birer mektep olacaktır.

Mecmuamız her nüshasında Millet Mektepleri faaliyeti hakkında yeni haberler verecektir."

1929 yılında çıkmaya başlayan Halk Dergisi ilk sayısında bunları yazıyor.

Şimdi 1972 yılındayız. Ve Türkiye hâlâ daha okuma yazma alanında en geride kalmış olan ülkelerin başlarında geliyor. Siz bunu neye yorumluyorsunuz, neden böyle oldu acaba?

HALK DERGİSİ, KOOPERATİFLER KURMAYI ÖNERİYOR...

1929'da Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'nın **"Halk"** adıyla üç kuruşa yayınladığı haftalık dergide çıkmış o günlere ait haberlerle, o döneme ait ülke sorunlarıyla ilgili yazılardan bazı örnekler vermeye yine devam edelim. İşte **"Halk"**ın 2. sayısındaki haberlerden birkaçı:

"İstanbul Cemiyet Belediyesi 1929 senesi bütçesinin müzakeresini bitirmiştir. İstanbul şehir bütçesinin gelir kısmı altı milyon yedi yüz yirmi iki bin beş yüz kırk iki liradır."

"Son fırtınalar esnasında İstanbul vilâyetinin gösterdiği gayretten dolayı Dahiliye Vekili Bey tarafından İstanbul Valisine teşekkür edilmiştir."

"Çatalca'da bir yangın çıkmış, bir manda yanmıştır."

"Afganistan kralı Emanullah Han, kendi kuvvetlerini arttırmak için taraftarları arasında asker toplamaktadır. Kralın kuvvetleri arasında topcu ile tank da vardır.

Yalnız cephanesi eksiktir. Onu da Acemistan'dan getirtiyor."

"Halk"ın 3. sayısından: "Malül Gaziler Cemiyeti biriktirdiği 24 bin lirayı malüllere dağıtacaktır. İstanbul'daki 659 malüle onar lira verilecektir."

"Karlar eriyince üç büyük ırmak taşmış, Edirne ada gibi sular arasında kalmıştır. Birçok evler yıkılmış, birçok hayvanlar bozulmuştur. Bazı mahallerin evleri boşaltılmıştır.

"İstanbul'dan Darülfünün müderrisleri Ankaraya gitmişlerdi; orada Dil Encümeni, Maarif Vekâletinin büyük memurları ile Başvekil İsmet Paşa'nın yanında toplanmışlar. Sevgili Paşamız en düzgün Türkçe ile sözler söylemiş, "Dilimiz, demiş, sınırları açık bir yurt gibidir. Bunu öz kitaplarımızla çerçevelemek lâzımdır. Bütün nutuk baştanbaşa öz Türkçedir."

"Halıcılığı ilerletmek için küçük tezgâhları Hereke fabrikasına bağlamayı düşünüyorlar."

"Havalar açar açmaz Taksim'deki Cumhuriyet heykelinin etrafına park yapılmaya başlanacak."

"Maarif Vekâleti Millet Mekteplerine gidenlerin sayısını vilâyetlerden sormuş. Kayseri, Denizli, Elâziz, Artvin'den başka vilâyetlerden gelen cevaplara göre bütün talebenin sayısı 940 bin olduğu anlaşılmıştır."

Bunlar da "Halk"ın dördüncü sayısından:

"İstanbul'daki güvercin kulübü toplanmış, kulübü yüksek himayesi altına almasını, Gazi Hazretleri'nden rica etmeyi kararlaştırmıştır. Kulüp şimdiye kadar 200'den fazla güvercin yetiştirmiştir. İlkbaharda uçuş talimleri yapacaklardır."

"Ankara ile İstanbul arasında yapılmakta olan telefonun hazirana kadar biteceği söyleniyor."

"İstanbul Ticaret Odasının kongresinde cuma tatilinin pazar günü olması öne sürülmüştür."

İmal Kooperatifleri

Halk Dergisi 8 Temmuz 1929 tarihli 22. sayısında kısa bir makale yayınlamış. Makalenin adı "İmal Kooperatifleri". Kırk üç yıldır bir türlü çözümlenemeyen Türkiye'nin kooperatifçilik sorununa o tarihlerde şöyle eğiliniyor:

"Köylüleri, mutavassıt tüccarlara karşı himaye eden kooperatiflerden biri de imal kooperatifidir. Bu cins teşkilâtlar, azâsının tam mahsulatını imal ederek satarlar. Bunların satım kooperatiflerinden farkları, mahsulatı satmadan evvel işlemelerinde, imal etmelerindedir. İmal kooperatifleri, imalâtın fenne uygun olması için sınai terakkileri çok yakından takip ederler ve bu suretle köy iktisadiyatının makinalaşmasına da hizmet etmiş olurlar. Meselâ yağcılık koopera-

tifi. Teavün esasları dahilinde birleşen azalar, makineler satın alarak müşterek mülkiyet altında bir fabrika kurarlar. Her aza yağ imal ettirip sattırmak üzere kendi evinde sağdığı sütü buraya getirir. Azalar imalâta iştirak etmezler. Bu işi ücretle tutulan işçiler görür. Kooperatife getirilen sütün kıymeti, cins ve miktarına göre tesbit olunur. Süte muayyen bir fiat biçilir. İmal olunan yağın satışlarından kazanılan safi kâr azâlar arasında her birinin getirdiği sütün cins ve miktarına göre tevzi edilir.

Yağcılık kooperatiflerinin vatanı Danimarka'dır.

Danimarka'da yağcılık kooperatifleri, fennin terakkiyatından istifade ederek imalatta en mükemmel makinaları kullanmaktadırlar. Bu sayede yağın cinsini o kadar ıslah etmişlerdir ki bugün Danimarka yağı bütün dünyada birinci mevkii kazanmıştır.

Hali hazırda Danimarka'da istihlâk olunan yağın yüzde doksanını imâl kooperatifleri yapar.

İmal kooperatifleri de merkezler etrafında birleşir. Millî bir vahdet vücude getirirler. Mahdut mesuliyet üzerine kurulurlar. Yağcılık kooperatiflerinden başka şarapçılık, değirmencilik, peynircilik vesaire gibi işler gören imal kooperatifleri de vardır. Bu cins kooperatifler diğer köy kooperatifleri gibi, başlangıç sermayelerini memlekette mevcut olan kredi kooperatiflerinden veya diğer kooperatif merkezlerinden tedarik ederler. Kooperatif ailesi haricinde kalan yabancı müessesattan sermaye alan kooperatifler, daima istiklâllerini kaybetmeye, içtimai maksatlarından uzaklaşmağa mahkûmdurlar. Fakat bu sözümüz üzerine denecek ki, Türkiye gibi henüz hiç bir hakikî kooperatife sahip olmayan bir memlekette köy ko-

operatifleri başlangıç sermayelerini nasıl bulacaklar? Bu hakikaten tetkike çok muhtaç olan bir meseledir. Bizde teşekkül edecek köy kooperatifleri, eğer başlangıç sermayelerini hususi malî müessesattan bulmaya kalkarlarsa, bugün Avrupada fecî akıbetlerine şahit olduğumuz bir çok köy kooperatiflerinin vaziyetine düşerler. Hususî malî müesseselerin tesir ve nüfuzu altına düşen bir kooperatifler sonraları kâr çekmek zihniyetiyle hareket eden sermayedar şirketler halini almışlardır. Biz burada yalnız kooperatiflerin faaliyet tarzlarından bahsettiğimiz için köylülerimizin iktisadî şartlarına tâbi olan sermaye bulmak meselesine temas etmiyoruz. Bu mesele ayrı bir tetkik mevzuudur."

O tarihte bu makaleyi İsmail Hüsrev yazmış.

"Halk"ın 23. sayısından yine bir kaç havadis:

"Yozgat'ın Akdağ Madeni kazasındaki sel, Sivas şosesi üzerinde biri ağaç, diğeri iki gözlü kagir köprüyü yıkmış, 200'den fazla telgraf direğini götürmüş ve kasabanın çeşmelerini harap etmiştir. Seller Sivas'ta da bozukluklar yapmıştır. Kızılırmak taşmıştır."

"İstanbul Vilâyeti Umumi Meclisi son içtimasında maarif bütçesi inşaat faslını kabul etmiştir. Bu hafta 23 mektep binasının yapılması ihale edilecektir.

"Gazi çiftliğinde biçme başlamıştır. Mahsul çok iyidir. Gazi Hz. çiftlikte bizzat çalışmaktadır."

"İstanbul Şehremaneti duvar diplerine aptes bozanları cezalandıracaktır."

"Amerika'dan gelen buğdaylara hile karıştırmak meselesinden 40 kadar tüccarın mahkemeye verilmesi muhtemeldir.

"Maarif Vekâleti kitapçıları sıkıntıdan kurtarmak için 40 bin liralık kredi açmağa razı olmuştur."

İşte 1929'lardaki Türkiye... Kırk yıl önceki dünyanın başka köşesine şöyle biraz daha göz gezdirdikten sonra yazı dizisinin sonunda yeniden döneceğiz aynı yılların Türkiye'sine...

BATILI GÖZLEMCİLERİ YANILTMAYAN BELDE : JAPONYA

Kırk yıl önce **Uzak Doğu**'daki modernleşme oluşumunun en ilginç merkezi **Tokyo.** Bütün **Batı** bir anda bakışlarını **Japonya**'ya çevirmiş durumda. Ve o tarihte Avrupalı yazarlar:

— **Gelecekteki olayların içinde Japonya çok büyük bir rol oynamaya adaydır,** diye yazmaktalar.

Japonya **1855**'te kimsenin tanımadığı, dünyaya sımsıkı kapalı kalmış gerinin gerisi bir ülkeyken, birden batılaşmaya yöneliyor ve varlığını ancak bu şekilde koruyacağını kavrayarak büyük atılımlara girişiyor.

Seksen yılda ordusuyla donanması en ileri teknik düzeye ulaşıyor. Kırk yıl önceki Japonya yeryüzünde parmakla gösterilen beş altı ülkeden biri.

Gerek askerî gerek sınaî gerek ticarî aşamalara paralel olarak başdöndürücü bir nüfus artışı da var Japonya'da. **1850'de** yaklaşık olarak **30 milyon'luk nüfus 1933'de 66 milyon 238 bin'dir.**

Kırk yıl önce Profesör **Teijiro Ueda**'nın yaptığı hesaplara göre, her yıl nüfus bir milyon artıyor. Hem bunları doyurma, hem de yine her yıl 250 bin gence yeni iş alanları açma olanaklarını sağlamak gerek, çözül-

mesi gayet güç bir sorun bu; üstelik Avrupa'da olduğu gibi, endüstrileşme eylemi kırsal halkı oluk oluk kentlere doğru çekmekte. Ve bu plânsız gelişim bir yandan da, kentlerde toplanan yığınlar arasında işsizliği artırmakta. 1933 Japonyasında yüksek eğitimden geçmiş 12 bin 163 genç arasından ancak 4 bini iş bulabiliyor, yâni sadece arkası ve argo deyimle pistonu olanlar.... Yâni gelişen eğitimle gelişen endüstri arasında bir denge kurulamıyor.

Teknik okulu bitirmiş 20 bin öğrenci'den ancak üçte bir'den biraz fazlası eğitim yaptıkları dallarda çalışabiliyorlar. Dışişleri Bakanlığının on bir memur almak için açtığı sınava üç yüz, savaş akademisinin 465 kişi almak için açtığı sınava ise tam 10 bin 442 kişi katılmış.

Samuraylar ülkesinin durmadan artan nüfusuyla karşısında dikilen bu çetin engelleri yenmesi için bütün Japonya'yı bir dev şantiye durumuna getirmekten başka çaresi yok. Çünkü hem bir yandan arazi dar, hem bir yandan arazisini genişletme olanakları kısıtlı.

Ancak dev bir endüstri için de hem ham madde, hem pazar bulmak gerekli. Neyse ki pazar konusunda büyük bir şansı var Japonya'nın. Dünyanın en büyük pazarları olan Çin, burnunun dibinde. Biraz daha uzağında ise Malezya ile Hindistan var... Bunun dışında ise Mançurya ile Mogolistan, gerek maden, gerek tarım, gerek hayvancılık açısından el atılmamış zenginliklerle dolu. Sakalın kıyılarıyla, Aleutien adalarının suları bir balıkçılık hazinesi.

Ve nihayet güneyde Formoza ile Filipin adaları, Borneo, Yeni-Girne kurşun madenlerinden başka, değerli tropikal ürünlerle tıklım tıklım...

Ancak Japonya bütün buralara nasıl el atacak? Bütün bu kaynakları kendi çıkmazının çözümü olarak nasıl kullanacak?

Ayrıca Japonya'nın seksen yıldaki üstün başarıları halk kitlelerini geleneksel inançlarından da tümden koparmış değil. Daima bağımsız yaşamış olmanın verdiği gururla Güneşin Oğlu olduğuna inandığı İmparatorun kişiliğinde kimsenin sarsamayacağı kutsal bir kudret bulan Japon halkı, yeryüzündeki bütün insanlardan kendilerini çok daha yukarıda görmektedirler. Bu nedenle de insanlara hükmetmeyi kendi yüceliklerinin bir sorumluluğu saymaktadırlar. Nitekim **"Milletler** Cemiyeti'nde Japon delegesi **Yosuke Matsuoka:**

— Panjaponizm kesin bir görev ve şeref anlamını taşıyan bir felsefedir bizde, demiştir.

Bir suikast

Japonlar duygularını katiyen dışarıya vurmayan yüz görüntülerine ve geleneksel ağırbaşlılıklarına rağmen gerçekte gayet heyecanlı bir toplumdur. Bütün tarihleri toplumsal patlamalar ve ayaklanmalar zincirinden ibarettir. Kişisel ilişkilerinde uysal ve sevimli olmalarına rağmen, gerektiğinde hem kendilerine hem başkalarına karşı alabildiğine gaddar olabilirler.

1932'de bir grup genç subay, ihtiyar Başbakan **İnukai**'ye karşı bir suikast yapmışlar ve yakalanmışlardı. Daha mahkeme başlamadan önce yüzlerce Japon, darbecilere karşı sempatilerini göstermek için harakiri yaptılar. Yine darbecilerden yana olduklarını ilân eden kişilerin yazdıkları bildirilerden binlercesi kendi kanlarıyla yazılmıştı.

Mahkeme ise Batılı yazarların deyimiyle gayet "Şekspiryen" olmuştu.

Sanıklardan biri, **Mikami** adında bir asteğmen:

— **Bizim kişisel olarak Başbakanla alıp veremediğimiz hiç bir şey yoktur, diyordu. Anısına da saygılıyız ve bu saygıdan şeref duyarız. Ama üzüntümüz ne kadar büyük olursa olsun, milleti güçlendirmek için onun ölümü gerekiyordu.**

Her Japon'un içinde bir gizli ve güçlü martirlik duygusu yatar.

General **Hayashi**, bir birliği teftiş ederken heyecandan toplan borusu yerine, kalk borusu çalan borazancı çavuşu **Tsuruoka** utancından ve üzüntüsünden gece intihar etmişti.

Gerek subaylar, gerek çavuşun arkadaşları yürekten onayladılar bu intiharı ve Tsuruoka'yı bir kahraman olarak ilân ettiler.

Yoshio Yagushi adında yirmi altı yaşlarında bir köylü **1932'de** askere alınarak Çinlilere karşı dövüşmek üzere **Şanghay bölgesine** gönderildi. Ne çare ki genç köylü tam savaşa katılacağı sırada barış ilân ettiler. Savaşmadan geri dönmüş olmayı gururuna yediremeyen Yagushi, **Yashukuni** tapınağının önünde bir parmağını keserek kendisine karşı ancak öyle ödedi utancını.

Doğruluk derecesini bilmemekle birlikte duyduğumuza göre, şimdi de Japonlar birer kişilik intihar denizaltıları yapıyorlarmış. Bir çeşit torpillermiş bunlar ve içine binecek gönüllüler düşman gemilerini bunlarla uçuracaklarmış. İnanın bu haber doğruysa, gönüllü çıkacakların sayısı gerekenin çok üstünde olacaktır.

Büyüyen ekonomi

Japon ekonomisi de ordunun gücü yanında büyüdükçe büyümektedir. Geçen yıl **Hindistan'a, Mısır'a Güney Amerika'ya, Orta Asya'ya ve** hattâ **Avrupa'nın** bir bölümüne görülmedik ucuzlukta sınaî üretimi satmıştır. Böylesine bir damping apışlatmıştır bütün dünyayı. **Türkiye** ile **Yunanistan** Japon mallarıyla dolup taşmaktadır. Taraklar, diş fırçaları, kalemler yok pahasına işportalara dökülmüştür.

Japon rekabeti **Fransa'**da da kendisini özellikle çimento, balık konservesi, düğme ve vazoculuk alanlarında iyice duyurmaktadır. Asıl garip olanı, Japonlar mal sattıkları ülkelerde o ülkelerin özelliği olan mallarla rekabete girişmektedirler. Örneğin **İspanya'ya** yelpaze, **İtalya'ya** doğal ve sunî ipek, **İsviçre'ye** saat göndermektedirler. Ve Japon mallarının fiyatı yerli mallarınkinden üç beş kat daha aşağı olmaktadır.

1889'da Japonların sadece 67 fabrikası vardı. **1930'**da fabrika sayısı **30 bin 843'e** çıkmıştır. Ve bu sayı boyuna artmaktadır.

Ancak işçilerin aldıkları ücretler felâket derecede düşüktür. Günde **on bir saat çalışıp, iki buçuk lira** yevmiye zor alırlar. Kadınlar ise daha da az alır. Ancak Japonya'da hayat da ucuzdur. Bir karı koca ayda yüz liraya pekâlâ geçinebilir...

Özellikle ortalığı endişeye veren Japon dampingine acaba **Amerika** ile **İngiltere** ilgisiz mi kalacaktır? Ve bu rekabetin sonu dünyayı sarsacak yeni savaş-depremlerine kadar varmayacak mıdır? Ne var ki Japonlar ihracatlarına karşılık büyük de ihtalât yapmakta ve bu nedenle dünyasal iktisat dengesinin ipini büsbütün germemektedirler.

Bunun dışında Japon toplumu içinde de sosyal dengesizliklerden ötürü artan bir kaynaşma gitgide yoğunlaşmaktadır. Gelecekte, elbette ki Japonya'nın dünyadaki rolü çok büyük olacaktır. Ama bu rolü oynarken, acaba bazı iç ve dış serüvenlerle de karşılaşmayacak mıdır?

Batılı gözlemcilerin kırk yıl önceki Japonya hakkındaki gözlem ve düşünceleri böyle...

Öngörüleri de büsbütün yanlış çıkmadı galiba...

İNGİLİZLER ALARMDA...

Kırk yıl önce, İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlık belirtileri her yerde ucun ucun filiz vermeye başlamıştır. Bütün parlâmentolarda kıyametler kopmaktadır. Örneğin soğukkanlılığıyla ün salmış İngiltere'deki Avam Kamarası'nda dahi fırtınalar esmekte, söz düelloları hızlanmaktadır.

1936 Temmuzunda İmparatorluğun korunması konusunda Avam Kamarası'nda başlayan tartışma bütün dünyanın dikkatini Londra'ya çekmiştir.

O tarihte muhalefette bulunan İşçi Partisi saylavlarından **Will Thomas,** Savunma Bakanını üstü kapalı sözler söyleyerek kamuoyuna gözdağı vermekle suçlamış ve:

— İma ettiğiniz düşman kimdir, adını açıklayınız, demiştir.

Başkan da cevap olarak:

— Şu oturduğunuz yeri bombardıman etmeye geldikleri gün öğrenirsiniz kim olduğunu, diye cevap vermiştir.

Ve bu sözleri bir an Avam Kamarası'nda derin bir sessizlik yaratmıştır.

Bundan bir hafta sonra ise, Başbakan **Stanley Baldwin**'in başkanlığında olağanüstü önemde gizli bir toplantı yapılarak, İmparatorluğun savunulması için gerekli silâhlar sorunu ele alınmıştır.

Çünkü İngiltere anlamıştı ki, Avrupa'da bir savaş patlarsa, büyük bir ada üstünde oturması kendisini kurtarmaya yetmeyecektir. Denizler düşmana karşı bir savunma aracı olmaktan çıkmakta, bombardıman uçakları hızla gelişmektedir.

Son seçimler bu kuşku havası içinde yapılmış ve bütün İngilizler yeni parlâmentoyu bir silâhlanma parlâmentosu olarak seçmişlerdir.

Deniz bakanı:

— Donanmamızı gözden geçirmek için o kadar çok bekledik ki, şimdi yenisini yapmak gerekiyor artık, demeye başlamıştır. Ve derhal gemi tezgâhlarına elli dört savaş gemisi birden konmuştur. Bunun yanında hava kuvvetlerini de güçlendirmeye iyice hız verilmiştir.

Hava Bakanı Müsteşarı Avrupa'yı yerinden oynatan bir demecinde:

— Hava kuvvetlerimizi gereğinden fazla ihmal ettik, demiştir. **Ama artık her şey değişmektedir. Dişimizden tırnağımıza kadar silâhlanma kararındayız. Bizimle hır çıkarmaya özenenler yanlış bir kapı çaldıklarını göreceklerdir. Gelecekte ne olup biteceği meçhuldür. İngiltere ancak ve yalnız kendi gücüne güvenmek zorundadır.**

Ve İngiltere bütün tarihinde ilk kez barış zamanında böylesine bir telâş ve hızla silâhlanmaya koyulmuştur.

Kırk yıl önce, özellikle bir ordu için en belâlı sorun, savaş sırasında kara, hava ve deniz kuvvetlerini tam bir âhenk içinde kullanabilmekteydi. Bu nedenle de İngiltere ayrıca bir bakanlık daha kurmuştur. Yeni bakanlığın adı Millî Savunma Koordinasyon Bakanlığı'ydı. Bu bakanlığı yönetenler askerî uzmanlardı. Ve bunlara siyasî çevrelerde esprili bir dille "Askeri yöneten sivil diktatörler" adı takılmıştı. Gerek parlâmentonun, gerek askerî güçlerin, gerek öteki bakanlıkların aralarındaki belirli hedeflere dönüşük bütünleşmeyi bunlar ayarlıyorlar, bütün çarkların tam bir düzen, denge ve randımanla işlemesini bunlar sağlıyorlardı. Ve gerçekten de İngiltere'nin en yetenekli ve üstün kalitede kişileriydi bu uzmanlar. Üstelik tam anlamıyla da uzmandılar. En gizli devlet sırlarını yalnız onlar biliyor ve anahtarları yalnız kendilerinde olan bir şifreyle hazırlıyorlardı bazı planları. Arada sırada uluslararası konferanslara giriyorlar ama fazla bir şey söylemeden sadece konuşulanları dinlemekle yetiniyorlardı.

Bütün bu uzmanlık kadrosunun kilit adamı da Sir Maurice Hankey idi. Avustralya'da doğmuş, gençken bir rugby maçında oynamak için Londra'ya gelmişti. Gerek askerî, gerek siyasal, gerek gizli güvenlik konularında özel olarak ve sert sınavlardan geçirilerek yetiştirilmişti.

İngiltere'nin en büyük üstünlüğü, gerçek değerlerini iktidarların emrinde, iç politika çıkarları için harcamaması ve bunları iç çatışmalarda kullanmamasıydı. O nedenle de bu tür uzmanlar prestijleri ve kişilikleri kolay kolay aşınmayan kişilerdi.

Bir gün Sir Maurice Hankey yine uluslararası bir toplantıda bulunuyordu. O sıralarda çok sık oluyordu

bu tür toplantılar. İngiltere'ye karşı olan bazı ülkeler, İngiltere'nin hızla silâhlanmaya başlamasını yeriyorlardı. Bir ara bir ziyafette İngiltere'ye karşı sert çıkışlar yapan bir ülkenin baş temsilcisi, Sir Maurice Hankey'e:

— Bizlerden boşuna kuşku duyuyorsunuz, biz İngilizleri çok severiz, dedi.

Hankey soğuk bir İngiliz gülücüğüyle başdelegenin gözlerinin içine bakarak:

— Sevmeseniz zaten bu kadar yemek ister misiniz, dedi. Yalnız son zamanlardaki yeni salçamız hoşunuza gitmiyor...

Yeni kuşağın enerjik çıkışları

İngiltere bir yandan sıkıca silâhlanırken, bir yandan da dominyonlarıyla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmekte ve tüm İmparatorluğu alârm durumuna sokmaya doğru yönelmektedir.

Parlâmentoda da Sir **Austen Chamberlain** ile **Winston Churchill** silâhlanma politikasını savunmakta, gerekli ortamı iyice hazırlamaktadırlar. Kabinedeki **Anthony Eden** ve **Duff Cooper** gibi genç kuşaktan gelen yeni bakanlar, bütün güçlerini bu yeni oluşumun gerçekleşmesine harcamaktadırlar.

İngiliz Kilisesinin başı Cantorburry Arşövek'i, İngiltere'deki silâhlanmaya karşı çıkınca, eski kuşağa bağlı bakanları şaşırtan sert bir cevap gelmiştir Duff Cooper'den. Cooper:

— Papazlar ne anlarlar ülkenin içinde bulunduğu koşullardan. Onlar öteki dünya ile uğraşsınlar ve güvenliğimizi engelleyecek tutumlar takınmasınlar, demiştir.

Yeni kuşak bakanların bu enerjik çıkışları İngiltere'deki değişimi ayrıca belirtmektedir.

İngiltere'deki bu yeniliğin farkında olmayanlar hâlâ bu ülkeyi **1914** kafasıyla incelemektedirler. Oysa 1914'de savaşın patlamasından bir hafta öncesine kadar binde bir İngiliz bile dünyanın hangi belâya doğru koştuğundan habersizdi. Herkes kendi dünyasında yaşıyor ve Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını aniden teşkil eden cinayetin işlendiği **Sarayova**, halk kitlelerine Güney Amerika'daki bir köy kadar uzak görünüyordu.

Bugün ise durum tümden değişmiştir. Dışa karşı sakin görüntüsüne rağmen İngiltere hızla yeni bir savaşa hazırlanmaktadır. Ve bunun için gerekli bütün fedakârlıklara da katlanmaktadır.

Aynı tarihlerde İngiltere ile Fransa arasında da sıkı bir işbirliği başlamıştı.

Gerçi **Hitler** ve Alman Genelkurmayı, kendisini çok güçlü görüyordu. Ancak görmediği, "Gücün en büyük cılızlığının sadece güce inanması" olduğu idi. Ve bu yüzden de **1939**'da patlayacak savaş, **1943**'de Hitler'in nasıl bir çıkmaza girmiş olduğunu belirtecek; ne çare ki, bu arada milyonlar, milyonlar, milyonlar ölüp gitmiş olacaktı.

MİLYONLARCA ERKEĞİN KALP ATIŞLARINI HIZLANDIRAN PAPAZ TORUNU

Kırk yıl öncesine doğru şöyle bir atlayış yaparken koleksiyonların arasında o günlerin ünlü yıldızlarından **Lilian Harvey**'in anılarına da rastladık. Beyaz per-

dede milyonlarca erkeğin vaktiyle içini gıdıklayan bu güzel kadın da, bir kâğıt helvası hafifliğiyle aradaki kırk yılın değirmeni içinde eriyip kaybolanlardan...

Harvey en ünlü olduğu günlerde yayınladığı bir yazıya şöyle başlıyor:

—Ne zaman bir gazeteci hayatımla ilgili bir makale yazma inceliğini gösterse, hemen içimde küçük bir merak uyanır, bakalım bu kez de doğum yerim olarak hangi ülkeyi yazacaklar, diye...

Doğum yerim olarak öylesine değişik yerleri gösteriyorlar ki, bazan benim bile içime bir kuşku düşüyor, veya nüfus kâğıdıma, ya pasaportuma şöyle bir göz atma gereğini duyuyorum. Ve ancak öyle inanıyorum 19 Ocak 1907'de Londra'da doğmuş olduğuma.

Kırk yıl önce, yirmi beş yaşının tazeliğindeki kıvrak güvençle rahatça açıklayabiliyor Harvey doğum tarihini... Ve devam ediyor hayatını anlatmaya:

— Annem bir papazın kızıydı; babam da bir döviz sarrafı. Ben daha iki yaşındayken birbirleriyle geçinemeyip boşanmışlardı. Ancak bu ayrılık pek de bir etki yapmamıştı benim üstümde. Mutlu, bir dediği iki edilmeyen "Annesinin biricik kızı"ydım. 1914 yazının başına kadar tatlı bir çocukluk yaşadım. O tarihte annem bir gezi için beni de alarak Almanya'ya gitti. Ve patlayan Birinci Dünya Savaşı ikimizi de Berlin'de yakaladı.

İngiliz olmama rağmen çocuk olduğum için Berlin'de okula gitmeme kimse karşı çıkmadı. Sonra annem İsviçre'ye geçmek için gerekli izni kopardı, beni de yine beraberinde götürdü İsviçre'ye.

Bütün bunlar şimdi birer masalmış gibi geliyor bana. Ama zaten başkalarının yazdığı masalları oyna-

yıp duruyorum, bu nedenle de çok önem vermiyorum kendi masalıma..

Daha henüz on iki yaşına basmadan bir dans deliliğine kaptırmıştım kendimi... Yerimde duramıyordum. Dans ederek kalkıyor, dans ederek yürüyor, dans ederek giyiniyor, dans ederek soyunuyordum. Hattâ sınıfta bile dans ediyordum derslerde. Ve öğretmenlerin asık suratları büsbütün asılıyordu benim bu hoppalıklarıma.

Savaş bittikten sonra bütün dünya gençliğini zevkle, eğlenceye, spora dönük özgür bir yaşam özlemi kaplamıştı. Her alandaki değer yargıları değişiyordu. Böyle bir ortamda dansa karşı duyduğum tutku, kötü bir gözle karşılanmıyordu artık. Sonunda annem, Mary Zimmerman'ın bale okuluna girmeme izin verdi.

Dans ediyorum, demek ki varım

Dansın ne olduğunu gerçekten öğrenmeye başladığım zaman, henüz tam bir dansöz olmadığım sıralarda dahi, dansın estetik derinliğini ve kendisini bunun büyüsüne kaptırmış olanlara verdiği coşkuyu ta yürekten anlamıştım.

İşte bu sıralarda Viyana'daki Roncher tiyatrosunda temsiller vermek için angaje edilen bir topluluğa katıldım. Toplulukta onbir kız vardı; biri de bendim.

Ah o ilk sahneye çıkış. Hâlâ daha anımsarken içim ürperir o günleri. Kulis argosunu bilmeyenler bile duymuşlardır sahne sanatçılarının sık sık kullandıkları "Tuttu, tutmadı" sözcüklerini... Acaba tutturabilecek miydim?

Ben ise ilk sahneye çıkışımda tutturmuştum. Ama pek garip bir biçimde olmuştu bu tutturma.

Gayet iyi bildiğim bir kızlar topluluğunun içinde, adsız bir kişi olarak onlarla birlikte otomatik işleyen yağlı bir çark misali belirli hareketleri yapacaktık. Hep birlikte bacak kaldırıp bacak indirecek, sağa sola dönecek, toplanıp açılacaktık. Herhangi bir aksaklık yapacağım aklımdan bile geçmiyordu. Ama öyle bir terslik oldu ki, bir anda başım döndü, dengemi kaybettim, yere düşmeyeyim derken sahneden aşağı büyük bir gürültüyle orkestranın yanındaki timballerden birini patlatarak içine oturdum. İki kemancı ile bir klârnetçi ve davulcu zor belâ çıkardılar beni timbalin içinden sahneye...

Böylesine bir rezalet, daha işin başındayken bütün mesleğimi mahvedebilirdi. Şükür ki bu gülünç kazâ tam zıt bir sonuç verdi.

Ünlü rejisör Robert Land o akşam salondaymış. Timbalin içinde ayaklarım havaya dikilmiş dip üstü oturmam, halkın öylesine hoşuna gitmişti ki yeniden sahneye çıkınca dakikalarca alkışladılar beni. Bunu gören Robert Land:

— Bu kızda halkı çeken bir sevimlilik var, diye düşünmüş.

Ve inanmazsınız hemen angaje etti beni.

Bir rastlantı işte. Şayet o akşam Robert Land salonda olmasaydı... Pekâlâ o gece başka bir yerde de olabilirdi. Timbali patlatarak orkestranın içine düşmem neye yarayacaktı? Olsa olsa hemen işime son verecekler:

— Haydi yallah, trupu rezil ettin, diyeceklerdi. Ve şayet Robert Land salonda olmasına rağmen dengemi

kaybedip sahneden aşağı yuvarlanmasaydım, ünlü rejisörün dikkatini nasıl çekecektim?

Bir süre rastlantıların insan hayatındaki önemini düşündüm. Düşündüm ki savaş sırasında Almanya'da olmasaydık, hiç bir zaman bir bale okuluna gidemeyecektim. Gitsem bile hangi rejisör beni sahneden sinemaya aktaracaktı? Robert Land benimle ilk kontratı imzaladığı dönemlerde İngiltere'de sinema diye bir şey yok gibiydi; oysa Almanya'da çok çok ilerlemişti sinema sanatı.... Ve Alman sineması en parlak günlerini yaşıyordu.

Hollywood

Bir kaç yıl ufak tefek rollere çıktım. Derken "Prenses Emrindeyiz" ile "Kongre Eğleniyor"da baş rolleri oynadım. Bunları sırasiyle "Bâkire Suzan", "Çalmamalıydın", "Deli Lola", "Kalbini Ne Zaman Vereceksin", "Hırsız" izledi.

Hollywood'a geldiğimden bu yana, hafta geçmez ki bir gazeteci gelip sormasın:

— Kaç tuvaletiniz, kaç şapkanız, kaç çift ayakkabınız var, diye..

Hemen gazeteciyi alır tuvaletlerimin, şapkalarımın, ayakkabılarımın sıra sıra durduğu gardrobuma götürürüm. O da bunlara bakarak dilediği sonucu çıkarır, dilediği yorumu yapar. Şimdiye kadar hiç birine açıklamadığım bir sır var ki, o da bunlardan hiç birini henüz giymemiş olduğum... Öylesine az çıkıyorum ki evden, bunları giyme olanağını bulamıyorum.

Seviyorum basit bir yaşam sürdürmeyi. Ne çare ki bu sessiz yaşamın da sonu gelmiş bulunuyor. Yeni

doğmaya başlayan operet-film modası hiç değilse perdede beni de kendi koşulları içine sokmaya başladı. "Aşk Valsi" bunlardan biri.. "Cennet Yolu" da bir ikincisi..

Modern peri masalları çeviriyoruz şimdi.. Otomobillerde şarkı söyleyen yakışıklı delikanlılar, saçları rüzgârlarda uçan kızlar, halkı oyalayan peri düşleri hepsi..

Ne çare ki sinemada oynadığım rollerdeki mutlu görünümü gerçek hayatta sürdüremiyorum... Şarkılar ve danslar sadece filmlerde kalıyor. Dilediğim yerde, ne dilediğim gibi şarkı söyleyebiliyorum, ne de dans edebiliyorum.. Skandal fırtınalarının görünmeyen gözleri hep üstümde...

Hollywood'a gelmeye karar verirken önce biraz korkmuştum. Öylesine olmadık şeyler söyleniyordu ki Hollywood hakkında... Oysa yanılmışım. Çok zorlu bir çalışma düzeni var burada. Birkaç ayda üç büyük film yapmak zorunda kaldım. Boş zamanlarımda da tıpkı Berlin'deki gibi yaşıyorum. Zaten içki içmem. Sigara ise pek nadir... Gece kulüplerini, gece hayatını sevmem. Kumarım yok, kokteyl partiler de hiçbir şey söylemiyor bana. Hollywood'un tepesinde, geldiğim günün ertesinde tuttuğum bir villâda yaşıyorum. Bir de güzel pisinim var bahçede.. Fırsat buldukça yüzerek dinleniyorum orada. Bir de bol bol tenis oynuyorum. Bunun dışında kitap okuyorum. Pasifik kıyılarında araba kullanıyorum. Tek derdim kış sporlarına katılamamak.

"Suzanne, O Benim İşte" filminde ip üstünde dans etmem gerekiyordu. Dublör istemedim. Ve uzun süre çalıştım ip cambazlığına. Sonunda başar-

dım da. Şimdi bana "Hollywood'un en çalışkan artisti" (The hardest working actress in Hollywood) diyorlar. Biraz abartılmış olmasına rağmen, kabullendim bu sıfatı.

Son günlerde Avrupa ile Amerika'daki stüdyoları biliyorsunuz. Zayıflık modası geçti. Yuvarlak çizgiler düz çizgilere galip geliyor, diyorlar. Ben de modaya uymak uğrunda elimden geleni yaptım şişmanlamak için... Makarnalar, börekler, pastalar, şekerler... Yemediğim şey kalmadı. Bir gram bile artmadı kilom. Ben de vazgeçtim şişmanlama inadından.

Cote D'Azur'de, Cap D'Antibes'de bir villâm var. Uzmanlara onun küçük bir maketini yaptırıp Hollywood'daki villâmın terasına oturttum. İçim sıkıldığı zamanlar, ne vapura, ne trene binmeden bu makete dalarak Akdeniz kıyılarına geliyorum. Ve Kaliforniya'da Cote D'Azur'ü yaşıyorum... Ve dudaklarımdan bir filmde söylediğim bir şarkı dökülüyor:

— Bu bir düştür ki doyulmaz yaşamaya..."

AĞA HAN

Kırk yıl öncesinin en ilginç tiplerinden biri de Ağa Han'dır. İsmailiye mezhebinin kutsal lideri ve Avrupa kaymak sosyetesinin yüz küsur kiloluk milyarder gülü Ağa Han...

Bu büyük sultanın ülkesi, bayrağı, orduları çoktu ama Londra'da kâşaneleri, Longchamp'da koşan atları, Cote D'Azur'de villâları vardı. Ve adı gerek Fransa, gerek İngiltere yüksek sosyetesinin en önde gelen adlarındandı. Hazret-i Muhammed'in ahfadındandı ve yeryüzündeki müslümanların milyonlarcası kendisine

gönül bağlanmış, onun insanüstü kutsal bir kişi olduğuna canı gönülden inanmıştı. Ağa Han'ın sıfatları da, İspanyol soylularınınki kadar uzundu: **Sultan Mulana Hazar İmam,** yahut **Sarkar Sahip,** yahut **Sit Aga Sultan,** yahut **Muhammed Şah Ağa Han... Hazret-i Ali** ile **Hazret-i Fatma**'nın sülâlesindendi ve yedinci **İmamı Azam İsmail Bin Iğfar**'ın kırk birinci torunuydu.

İsmailiye mezhebine bağlı olanlar çoğunlukla Hindistan'da Basra Körfezi kıyılarındaydılar. Anadolu ile Zanzibar'da da aynı mezhebe bağlı küçük bir azınlık vardı.

Bir İngiliz gezgini olan **Mrs. Moth Smith,** Zanzibar'a uğradığı zaman, kendisini, ülkenin görülmeye değer yerleri arasında Ağa Han'ın anısına yapılan camiye de götürmüşler. Orada kristal avizeler ve oyma sütunlar orasında İsmaililerle konuşmuş. Hepsi de Ağa Han'ın en küçük bir günah işlemekten uzak, ruhu piri pak, bir ulu kişi olduğuna inanıyormuş.

Bir Fransız romancısı da Suriye'den geçerken bir resmin önünde dua eden bir İsmailiye rastlamıştı. Resme doğru yaklaşınca da bağırmaktan alamamıştı kendisini:

— Yahu tanıyorum ben bu adamı. Bizim Ritz otelinin ünlü hovardası bu.

Sonra da dua eden Araba dönerek:

— Emin misiniz bunun kutsal bir kişi olduğuna diye sormuştu. **Kendisini son kez Paris'te at yarışlarında görmüştüm.**

Fellah:

— Ne var bunda, demişti, **kutsal kişilerin de eğlenmeleri haklarıdır elbet.**

Her çeşit günah onda mübah oluyordu

İngiliz gezgini Mrs. Moth Smith'e gayet garip görünmüş bir özelliği daha vardı bu kutsal kişinin. Yiyip içtiği her şey, Kur'anı Kerim'in günah saydığı şeyler dahi olsa; o, bunları yerken günahsal niteliklerini yitiriyor ve mübah şeyler oluyorlardı. Örneğin Ağa Han'ın insanüstü kutsal kişiliği sayesinde içtiği bütün şaraplar, viskiler, o daha bunları dudaklarını değdirirken suya dönüşüyordu. Yine Kur'an'ın yasakladığı domuz eti de o yerse kendiliğinden koyun yahut daha eti haline geliyordu.

Bu da Ağa Han'ın sık sık bu mucizeleri gösteren yüce bir varlık olduğunu kanıtlıyordu. İsmailiye mezhebinin büyük insanı iyilik seven, gönlü gani bir imamdı. Ama o ölçüde öfkesi de sonsuzdu. Bir bedduası bir ölüm cezası kadar etkindi İsmailiyeler için, kazara birine beddua ederse artık hiç kimse onun yanına yaklaşmaz, cenazesini kimse kaldırmaz, cenaze namazını kimse kılmazdı. Ayrıca Ağa Han'ın Bombay'ın malikanesini ziyaret de yarım Hac sevabındaydı.

Ve bu yarım Hac sevabını kazanmak isteyenler türlü türlü hediyeler behiyelerle gelirlerdi Bombay'a...

Buna rağmen Ağa Han, Hindistan'da, yahut İran'da oturmaktan çok İngiltere yahut Fransa'da oturmayı severdi. Ve ancak yaş günlerinde kendisine inananların, kendisini kutsal bir terazide altınla tartmaları için giderdi Bombay'a. Ve bu altınları armağan olarak lûtfen kabul ederdi.

Bu törene her bölgeden altın torbalarıyla gelmiş delegeler katılırdı. Çok renkli, çok göz alıcı bir tören olurdu bu. Renk renk giysiler içinde İsmailiyeler, yan-

larında altın torbaları ve salonun ortasında Ağa Hanın tartılacağı kutsal terazi...

Delegeler Ağa Hanın ayaklarına yüzlerine sürdükten sonra, ondan yüksek iznini alırlardı kendisini tartmak için. Bütün bu tören büyük bir ciddiyet ve vakar içinde geçerdi.

Ağa Han yüz kilonun üstünde olduğundan, her yaş gününde bu ağırlıkta altın alırdı.

Buna karşılık da yıkandığı suları verirdi delegelere. Bu kutsal sular küçük küçük şişelerde Semerkant'tan Beyrut'a kadar çeşitli yerlerde çok yüksek fiyatlara satılır ve İsmailiyeler bu suyu sürünmekten mutlu olurlardı. İnanırlardı bu suyu sürünmekle bütün muratlarının olacağına.

Ağa Han kendi müritleri üstündeki büyük nüfuzu yanında dünya politikasında da yeri olan bir kişiydi.

Ağa Han'ın ataları

Ağa Han'ın ataları aslında İranlıydılar. Ancak yüz-yüz elli yıl kadar önce Şiilerle İsmaililer arasında kavga çıkmış ve Ağa Han'ın ataları Hindistan'a göç etmek zorunda kalmışlardı. Ve böylece Ağa Han elli sekiz yıl önce Bombay'da doğmuştu. Yapılan hesaplara göre kendisi **Hazreti Ali** ile **Hazret-i Fatma**'nın kırk üçüncü kuşaktan torunu oluyordu. Babası sekiz yaşındayken ölmüş ve daha küçükken İsmailiye mezhebinin başkanlığına gelmişti. Tek tek seçilmiş öğretmenler kendisine din bilgisi, Hint felsefesi, Hint tarihi ve Hint edebiyatı okutuyorlardı. Öğretmenler sert öğretmenlerdi; sekiz yaşındaki büyük imamı bazan tokatladıkları, hatta sopayla bile dövdükleri oluyordu. Ağa Han'ın

dadısı, çocuğun yediği paparalardan üzgün, bir gün annesi **Sultan Ali Şah**'a gelerek dert yanmıştı:

— **Çocuğu öğretmenler biraz fazla hırpalıyorlar.**

Sultan gayet kesin:

— **Oğlumun cahil yaşamasındansa ölmesini yeğ tutarım,** diye cevap vermişti.

İradesi çelik gibi, güçlü bir kadındı Sultan Ali Şah. Görünüşte kendi halinde bir hayat yaşıyordu nedimeleriyle. Ama gerçekte hem içerde, hem dışarda bütün olup bitenlerden haberdardı ve oğlunun üstündeki etkisi Ağa Han büyüdükten sonra da devam edip gidecekti. Kendisini bazan İngiltere Kralı kabul eder; bazan da o, Deauville'deki villasında diplomatları kabul ederdi.

Bombay'daki hastane

Ağa Han ayrıca Bombay'a, bir de modern bir hastane yaptırmıştır. Ne zaman Bombay'a gelse hastanesine de uğrayıp tek tek ziyaret ederdi hastaları.

Ağa Han'ın politik kişiliğini göstermek için de birkaç örnek sıralayalım. 1893'de Hindistan'da Müslümanlarla Budistler arasında kanlı çarpışmalar çıkmıştı. O sıralarda onaltı yaşında olan Ağa Han, kesin emir verdi İsmailiyelilere:

— **Hiç bir çatışmaya karışmayacaksınız,** diye.

İngilizler Ağa Han'ın bütün bu yeteneklerini görerek kendisine sahip çıkmışlardı. Onu **VII. Edvard**'ın taç giyme törenine dahi dâvet ettiler.

Türk - İtalyan Harbiyle, Balkan Harbi sırasında, İsmailiyelilerin Osmanlı Müslümanlarının yanında yer almayışları da onun sayesindedir. O yine müritlerine:

— **Bu çatışmaların da hiç birine karışmayacaksınız,** diyordu.

Ağa Han Müslüman öğretmenlerin eğitiminden geçtikten sonra, İngiliz öğretmenlerin eline teslim edildi ve soylu İngiliz çocuklarının gittiği **Eton Koleji**'ni, sonra da **Cambridge Üniversitesi**'ni bitirdi. Birkaç yıl önce bu üniversite Ağa Han'a bir de fahrî şeref doktoru payesi bağışlamış bulunuyor.

Ağa Han dört dörtlük bir eğitimden sonra İsmailiye mezhebinin artık dünya politikasında da rol oynayacak bir lideri oluyordu.

Ağa Han'ın üniversiteden henüz çıktığı yıllarda Batı Hindistan'da korkunç bir çiçek salgını başgöstermişti. Hintliler sinek gibi ölüp gidiyor ama kendilerine aşı yaptırmıyorlardı. Bombay, hastalığın merkezi durumundaydı. Ağa Han hemen Bombay'a koştu, bütün müritlerini toplayarak önce dualar etti, arkasından da hepsinin gözleri önünde çiçek aşısı oldu:

— **Şimdi hepinize de aşı olmanızı emrediyorum. Ben aşı olduktan sonra aşı kutsallık kazandı. Hiç biriniz artık ölmeyeceksiniz,** dedi.

Binlerce mürit aşı oldu ve ölümden kurtularak bir kez daha inandı Ağa Han'ın mûcizesine...

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'lar bütün Müslümanları cihada çağırdıkları zaman, Ağa Han müritlerine:

— **Elinizden geldiğince İngilizlere yardım edeceksiniz,** direktifini vermişti.

Elbetteki İngiltere'nin bayıldığı bir adamdı Ağa Han. Ve kendisini devlet başkanlarını karşıladıkları gibi on bir pare topla karşılarlardı Londra'da.

Ancak kırk yıl önce Ağa Han, İngiltere'den Hin-

distan'da kendisine ait küçük bir prenslik arazisi isteyince, bu isteği nazikçe reddedilmişti. Sadece Jockey kulübe şeref üyesi olarak kabul edilmiş ve kabul töreninde Kral George, Ağa Han'ın şerefine kadeh kaldırmıştı.

Gerçi Ağa Han'ın, İngiltere'ye hizmetleri büyüktü ama buna karşılık Kralın şerefine kadeh kaldırması ve Londra'da da on bir pare top atışıyla karşılanması yeter de artardı bile bunlara.. Ve Ağa Han da bu kadarına ister istemez zaten çoktan razıydı.

BALKAN PAKTI İMZALANIYOR

Kırk yıl önceki dünya olaylarından bazı derlemeler yapıyoruz bugün de... Bu olayları açık seçik anımsayanlar ya altmışına merdiven dayamış, ya altmışını çoktan aşmıştır. Hayâl meyal anımsayanlar ise elli yaşlarını geçmişlerdir. Oysa kırk yıl önce hangisinin aklına geliyordu bir gün kırk yıllık bir yaşam köprüsünün binbir sürprizinden geçerek ellileri, altmışları çabucak geride bırakacakları...

Büyük söz ebesi karamsar bir yazar;

— Yaşam, mezar taşına yazılan doğum tarihi ile ölüm tarihi arasındaki çizgi kadardır, demiş.

Ama işte o küçük çizgiye neler neler sığıyor. Aşklar, çoluklar, çocuklar, torunlar, açlıklar, tokluklar, işsizlikler, zenginlikler, hastalıklar, yolculuklar, savaşlar, barışlar, payeler, emeklilikler...

Ve ters bir şartlanmayla hep aynı gibi görünse de boyuna değişen olaylar...

Balkan Paktı

1937 yılında Yugoslavya Başbakanı **Milan Stoyadinovitch,** Ankara'dan ayrılırken şöyle demiş:

— **Müttefiklerimizle olan bağlarımızın daha da sağlamlaştığını görmekten ne kadar sevinçliysek, eski düşmanlarımızın dostluğunu kazanmaktan da o kadar mutluyuz.**

Batı gazeteleri:

— **Yugoslavya Başbakanı bu sözlerinden ötürü ne kadar övünç duysa haklıdır; çünkü Türkiye ile Yugoslavya bütün tarihleri boyunca ilk kez böyle bir dostluk antlaşması imzalıyorlar,** diye yazıyorlar. Sonra da ekliyorlar:

— **Ne kadar gerilere giderseniz gidiniz, Türkiye ile Sırbistan'ı daima birbirinin amansız düşmanı olarak görürsünüz. Ve şimdi işte nihayet ortak çıkarlarının bilincine vararak birbirlerine yaklaşmaya başlıyorlar. Türkiye Dışişleri Bakanı Belgrad'a gelmişti, bu ziyareti iade etmek için de Yugoslavya Başbakanı Ankara'ya gitmiştir.**

Her iki ülkenin de devlet adamları arasındaki dostça konuşmalar, dünya politikasını da ilgilendiren bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye Genelkurmay Başkanı Mareşal **Fevzi Çakmak,** yüksek rütbeli subaylarla Bükreş'te toplanan Balkan Paktı Genelkurmay Başkanları toplantısına katıldı.

Şayet Boğazların Türklerin egemenliği altında olduğu ve bunun da Orta Doğu'da Türkiye'ye çok önemli bir nitelik kazandırdığı düşünülürse, son politik olaylardaki gelişme boyutlarının değeri kolayca anlaşılır.

Batı basını Avrupa'daki silâhlanma yarışıyla, savaş krizi sırasında Balkan Paktı'nın barışı koruma çabalarını övmekte ve Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras**'ın şu sözlerini nakletmektedirler:

— Balkanlar daima Avrupa için bir barut fıçısı olmuştur. Biz şimdi bu barut fıçısını bir barış mihrakı durumuna sokmak için çalışıyoruz.

* * *

9 Ekim 1934. Öğleden sonra bütün Fransa müthiş bir haberle sarsıldı. Fransa'yı ziyaret etmekte olan Yugoslavya Kralı **I. Alexandre** ile Fransa Dışişleri Bakanı **Louis Barthou** Marsilya'da bir tedhişçi tarafından öldürülmüştü.

Louis Barthou'nun kaldırıldığı hastanede ölmeden önceki son sözleri şu olmuştu:

— Kral da vuruldu mu?

Kendisine:

— Hayır, hiç merak etmeyin, dediler.

— Aman çok iyi, sadece bir benim yaralanmama sevindim.

Az sonra da Barthou öldü. Hem de tam bir Dışişleri Bakanı gibi protokolün gereği olan sözleri söylemeyi unutmadan...

Oysa kendisi gerçekten kurtulsa da sadece Kral ölmüş olsaydı, herhalde içinden daha çok sevinirdi.

Tedhişçinin sol kolunda bir daire içinde bir kuru kafa ile çapraz kol kemiğinin mavi renkteki dövme işareti vardı. Ve bu dövmenin altında da yine dövme olarak şu cümle yazılmıştı: **"Ya özgürlük, ya ölüm."**

Yani tedhişçi gerçekte bir Sırp Cumhuriyetçisiydi ve Cumhuriyetçi Fransa'nın Dışişleri Bakanı ölmeden önce Yugoslav kralının sağlık durumunu soruyordu.

Kralın öldürüldüğünü duyduğu zaman ise Kraliçe **Marie,** yine protokole uygun olarak şöyle demişti:

— Beni yüreğimden vuran büyük acının tek tesellisi Kralın kendi ülkesinden sonra en çok sevdiği ülke olan Fransa topraklarında ölmüş olmasıdır.

Ve Marsilya'da öldürülen I. Alexandre'ın yerine on bir yaşındaki oğlu **II. Pierre** geçiyordu.

Kırk yıl önce şehircilik ve mimarî alanında Avrupa'da en çok tartışılan konu **Amerikan Gökdelenleri**'ydi.

Gökdelenler

Avrupa ülkeleri de bu gökdelenlere yönelecek miydi? Yönelmeyecek miydi? Birçok kimse gökdelenlerin bir çirkinlik anıtı, bir umacı yapı türü olduğunu söylüyorlardı. Bunlara karşılık modern mimarlar gökdelenlerin arazi kaybını önlediği ve şehircilik açısından sayısız kolaylıklar sağladığını savunuyorlardı.

Kırk yıl önce Avrupa'da ilk iki gökdelen **Stockholm**'de yükseldi. Gerçi bunlar **New York**'takiler gibi seksen altı katlı falan değildi ama on sekiz katla yine de bir Avrupa rekoru kırıyordu. Sonra **Almanya,** arkasından **Belçika** sıraya girdi. **Anvers**'teki gökdelen yirmi altı katlı ve seksen beş metre boyundaydı. Nihayet Madrid doksan metre yüksekliğinde bir gökdelenle hepsini geçti.

Sonunda Fransızlar da **Paris** kıyılarında ve taşrada on sekiz, yirmi katlı orta boy gökdelenlere razı oldular.

Kırk yıl önce Avrupa'da ucun ucun başlayan bu gökdelen modası, aradan geçen uzun yıllar süresince bir türlü hızlanamadı. Avrupa bir türlü ısınamadı bu tür bina azmanı mimariye... Ve günümüzde de gökdelen yine

New York'un kendine özgü bir simgesi olarak kalmaya devam etmede... Bütün Avrupa kentlerinde yirmi otuz katlı binlerce blok inşaat boy gösterdiği halde...

Silâhlanan Almanya

Yine kırk yıl önce Almanya'nın usul usul nasıl silâhlandığına ait haberler de dünya basınını kaplıyor.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra **Versailles Andlaşması** ile Almanya'nın ordu kurması yasaklanmış. Ama Almanya **1933**'lerde çoktan bir yana bırakmış görünüyor Versailles Andlaşmasını... Yok özel polis birlikleri, yok güvenlik kuvvetleri, yok jandarma bölükleri diye diye yarım milyonluk bir orduya yaklaşmış. İki buçuk milyona yakın da askerî eğitimden geçmiş yedekler var...

Bir yandan savaş endüstrisi de güçlenmede... Öteki batı ülkeleri Almanya'daki bu gelişmeleri yakından izliyor fakat engelleyemiyorlar.

* * *

Kırk yıl önceki tartışmalardan biri de dans konusunda; Avrupa'nın orta yaşlıları, Amerikan cazından nefret ediyorlar ve bunun bir barbar gürültüsü olduğunu söyleyerek kendi gençliklerinin valslerini, tangolarını övüyorlar.

Gençler ise cazdan yana..

Orta yaşlılar eninde sonunda valsin yine üstün geleceğine dair inançlarını kanıtlamak için filmlerde valslerin daha çok çalındığını belirtiyorlar..

Valsli filmler - cazlı filmler... Kırk yıl içinde ikinciler ağır basıyor.

* * *

Bazı ünlü mühendisler deniz ortasında kurulacak çelik adaların plânlarını yapmadalar.

Bu konularda da ilginç yazılar çıkıyor. Gelecekte insanların denizlerdeki çelik adalarda oturacakları ileri sürülüyor. Ama henüz Aya gitmekten pek söz açan yok..

Sadece birkaç düş-bilim romancı bu tür serüvenler yazmaya başlamış durumda..

* * *

11 Ekim 1933'de ise Türkiye'de, Roma'da toplanmış olan akıl hastalıkları kongresinden dönen **Dr. Fahrettin Kerim** bey şu demeci veriyordu.

— Kongre iki gün devam etti. Çocuk hıfzıssıhhası ve hasta insanların evlenmeleri meselesi üstünde duruldu.

Kongrede bazı delegeler hasta kişileri kısırlaştırmayı önermişler. Kongre bunu kabul etmemiş ama bu gibi kişilerin evlenmemeleri ve özellikle çocuk yapmamaları için uyarmalar yapmak gerektiğini benimsemiş.

Fahrettin Kerim bey demecine şöyle devam ediyor:

— Şurasını belirtmek isterim ki Avrupa'da delilik vak'aları memleketimize nisbetle daha fazladır. Yalnız eroinmanlar bizde daha fazla görünüyor.

Demek ki kırk yılda büyük bir değişiklik olmuş. Avrupa ile Türkiye arasında.. Çünkü şimdi akıl hastalıkları oranı Türkiye'de hızla yükselmekte, buna karşılık Avrupa'da da esrarla eroin her gün biraz daha dal budak salarak yayılmaktadır.

"HALK DEYİP DE GEÇMEYİN"

Bu yazı dizisinin sonunda yine 1929'ların Türkiyesine dönüyoruz. Üç kuruşa satılan haftalık **Halk** dergisinin **24 Haziran tarihli 20.** sayısından birkaç havadis:

"İstanbul Ticaret Odası hayat pahalılığı hakkında yaptığı tetkiki bitirmiştir. Bu tetkike göre hayat 1914 senesindekine nisbetle 15 misli pahalıdır."

* * *

"Hususi müesseselerle inhisarlarda çalışan ücretli memurlardan alınan yüzde 4 ve 7 kazanç vergisi, yüzde 7 ve 9'a çıkarılmıştır."

* * *

"Ankara - İstanbul telefonunun tecrübeleri yapılmaktadır."

* * *

"İzmir Belediyesi İş Bankası'ndan 2 milyon lira borç almıştır."

* * *

"Fas'ta Fransızlar ayaklanan kabilelerle çarpışmaktadırlar."

* * *

"Edirne - Alpullu demir yolunun yapılmasına birkaç ay içinde başlanacaktır."

* * *

"Ankara'nın Ahimesut köyünde elektrik tesisatı yapılmış, şehirden oraya ceryan verilmiştir. Gazi Hz. köyü ziyaret etmiştir."

* * *

"Amerika'dan Avrupa'ya gelmeğe muvaffak olan Fransız tayyaresinde meçhul bir yolcu gizlendi-

ğinden çok benzin sarfetmeye mecbur olmuş ve bundan dolayı İspanya'da karaya inmiştir."

* * *

"İstanbul mebusları Halk Fırkası binasında toplanarak halkın ihtiyaçlarını dinlemeye karar vermişlerdir."

* * *

"Ankara'da büyük bir yangın oldu. Gazi Hz. altı saat yangın yerinde kalmışlardır. Yangında 500 dükkân, 100 ev, 5 han, 3 fırın, 1 cami, 1 mescit, 1 hamam yanmıştır. Zarar ve ziyan beş milyon tahmin olunuyor."

* * *

"Of'ta seller şiddetle devam ediyor. Nüfusça zayiat yedi yüze çıkmıştır. 3.500 kişi yurtsuz kalmıştır. Birçok köyler tamamen mahvolmuştur."

* * *

"Halk"ın 5 Ağustos 1929 tarihli 26'ncı sayısından kısa bir yazı:

"Halkça yazalım

Halk deyip de geçmeyelim. Bizimki gibi Halk Cumhuriyetiyle idare olunan bir memlekette kıymet halkındır. Böyle olmakla beraber şimdiye kadar halkı ihmal etmişizdir.

Halk güzelliğe karşı duygusuz değildir. Belki duyduğu güzellik, en hakikî, en temiz güzelliktir. Halk bir şeyin mânasını anlamakta güçlük çekebilir. Hattâ mânayı hiç anlamayabilir. Fakat o şey güzelse, o güzelliği mutlaka duyar.

Halkı asıl güzelliklere karşı duygusuz zannetmemiz kadar mânasız bir şey olamaz. Biz ondan geldiğimizi bilmeyerek onu inkâr etmeye kadar varıyo-

ruz. Eğer münevverlerimiz bu yanlış ve fena zihniyetten kurtulurlarsa kendileri için de, halk için de büyük bir hayır olacaktır.

İşte bizim tattığımız güzellikleri halk tatmıyorsa, onlar hakikî güzel olmaktan uzaktır. Başka memleketlerde halk, mümtazların yarattığı güzelliklere karşı, anlamadığı halde, mutlaka mütehassis olur.

Halkın Aşık Kerem, Şah İsmail, Arzu ile Kamber gibi efsanelere, masallara hâlâ kıymet vermesi o masum aşkların saflığına uygun saf ruhları olmasındandır. Bu efsaneleri yaratanların bugün kim olduklarını bile bilmiyoruz. Böyle olmakla beraber bu efsaneleri istihzaya alıyoruz. Ama çocukluğumuzda seve seve okurduk.

Acaba bu efsanelerin güzellikleri kadar saf ve tabiî güzelliklerde yazılar yazsak, halkımıza okutamaz mıyız?

Şimdiye kadar şairlerimiz, ediplerimiz, sade kendileri veya kendi gibileri için yazdılar. Onun için yazıları okunmadı, isimleri duyulmadı. Halkın duyduğu güzelliği duyaydılar ve onu yazaydılar, kendileri hem bizim halkımız arasında, hem de orjinal olacağı için başka milletler arasında ün kazanırlardı.

F.V."

Gazi diyor ki:

Halk dergisinin 19 Ağustos 1929 tarihli sayısından:

Paris Büyük Elçisi Fethi Beyefendi tarafından Büyükdere'deki yalılarında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri şerefine bir ziyafet verilmiştir.

Rıhtım üzerinde heyecanla büyük Gazisini bekleyen halk, Gazi Hazretlerini alkışlarla karşılamış ve yalının önünde saatlerce şen, mesut beklemiştir.

Halkın bu devamlı ve candan coşkunluğundan memnun olan Gazi Hazretleri balkona çıkmışlar, halk ile görüşmüşler ve gayet kıymetli sözleri arasında şunları söylemişlerdir:

"Benim için zahmet ediyorsunuz. Bundan mahcup oluyorum. Beni görmek demek behemehal yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız bu kâfidir. Ankara'dan buraya gelmeden evvel işittim ki hakkımda, **"Hastadır, eli ayağı tutmuyor, ölüme mahkûmdur"** demişler..."

(Halk, düşmanlarınız kahrolsun diye bağırdı.)

Gazi devamla:

"— İşte karşınızdayım. Sıhhatteyim. Elim, ayağım tutuyor. Kendi gözlerinizle görüyorsunuz ki sapasağlamım, kuvvetim yerindedir. Sizlere eskiden beri olan muhabbetim yerindedir."

(Varolun... sedaları, alkışlar...)

"— Siz bu akşam benim karşımda milletin bir kütlesi, bir timsalisiniz. Size hitap ederken bütün millete sesimi işittireceğime kaniim. İşitiniz ve işittiriniz. Sizin menfaatiniz için sıhhatini, ömrünü vakıf ve hasreden adam sıhhattedir ve sizin için çalışacaktır. O sizin için yaşıyor.

(Çok yaşa, sesleri, sürekli alkışlar.)

"Benim kuvvetim; benim size olan muhabbetim ve sizin bana olan muhabbetinizdir. Bu millet, bu memleket, yeni rejimi üzerinde dünyanın en makbul bir mevcudiyeti olacaktır. Ben bunu kendi gözlerimle görmeden ölmeyeceğim."

(Çok yaşayın. Varolun sesleri..)

Gazi Hazretleri coşkun halka istirahat etmelerini bildirerek, dakikalarca süren alkışlar arasında beyanatlarına nihayet vermişlerdir."

Sonuç

Bu on dört yazılık küçük dizide kırk yıl önceki dünyadan birkaç tutamlık bir çeşitleme yapmaya çalıştık.

Şurdan burdan verdiğimiz örnekler dahi her şeyin daha üst plânlara dönük hızlı bir değişim içinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Dünyayı durdurmak nasıl mümkün değilse, değişimi de durdurmak öylesine mümkün değildir.

Bugün dünden başkadır, yarın da bugünden başka olacaktır; isteseniz de, istemeseniz de...

Çetin Altan 1927'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesini ve Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi. Bir de avukatlığı vardır, kendisinin yüzlerce mahkemesi dışında hiç kullanmadığı.

İlk kitabı "Üçüncü Mevki" 1946'-da yayınlandı.

Altan'ın yarım yüzyıllık yazı yaşamındaki çalışmaları, yazı dünyasının tüm alanlarını kapsar.

Tiyatroları: Çemberler, Mor Defter, Suçlular, Dilekçe, Tahtaravalli, Beybaba, Yedinci Köpek, Islıkçı, Telefon Kimin İçin Çalıyor.

Romanları: Büyük Gözaltı (1973 Orhan Kemal roman ödülü), Bir Avuç Gökyüzü, Viski, Küçük Bahçe (Bu romanlar Balkanlardan Güney Amerika'ya dek değişik ülkelerde de yayınlanmıştır)

Çeşitli gazete ve dergilerdeki köşe yazısı, inceleme, röportaj, anı, portre, gezi anlatıları vs: Taş, Sömürücülerle Savaş, Suçlanan Yazılar, Kahrolsun Komünizm Diye Diye, Onlar Uyanırken, Kopuk Kopuk, Geçip Giderken, Gölgelerin Gölgesi, Şeytanın Aynaları, Bir Yumak İnsan (1978 TDK ödülü), Nar Çekirdekleri, Ben Milletvekiliyken, Kavak Yelleri ve Kasırgalar, Aşk Sanat ve Servet, Atatürk'ün Sosyal Görüşleri, Rıza Bey'in Polisiye Öyküleri, Zurnada Peşrev Olmaz, 2027 Yılının Anıları, Al İşte İstanbul, Bir Uçtan Bir Uca, Dünyada Bırakılmış Mektuplar, Şeytanın Gör Dediği, A'dan Z'ye (Alfabe).

ISBN 975-10-1257-0

9 789751 012579